

ARS HUNGARICA

2003/1

ARS HUNGARICA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KÖZLEMÉNYEI

BULLETIN OF THE RESEARCH INSTITUTE
FOR ART HISTORY
OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

2003. 31. ÉVFOLYAM 1. SZÁM

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET
BUDAPEST, ÜRI U. 49. 1014. T: 375 9011/185 FAX: 356 1849
e-mail: arthist@arthist.mta.hu, internet: www.arthist.mta.hu

SZERKESZTŐ:

TÍMÁR ÁRPÁD

SEGÉDSZERKESZTŐ:

HORNYIK SÁNDOR

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BEKE LÁSZLÓ
DÁVID FERENC
GALAVICS GÉZA
MAROSI ERNŐ
PATAKI GÁBOR
SISA JÓZSEF
WEHLI TÜNDE (Szemle)

Felelős kiadó: BEKE LÁSZLÓ, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet igazgatója

HU ISSN 0133-1531

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető: Roznai Zoltán

A borítón **Ismeretlen művész: Deák Ferenc szobra**
(Fotó: Zavilla András)

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Kerny Terézia</i> : Az angyali koronázás motívuma Szent István ikonográfiájában	5
<i>Murádin Jenő</i> : Az erdélyi fametszés kezdeteiről	31
<i>Sümei György</i> : Építészet és történetiség. (Adalékok Lechner Ödön kecskeméti épületeihez)	41
<i>Borbás György</i> : Deák Ferenc emlékezete	63
<i>Révész Emese</i> : A művészeti nevelés reformja a századfordulón és a gödöllői művésztelep	73
<i>Botos Eszter</i> : Feszületábrázolások Kondor Béla művészetében	111

BIBLIOGRÁFIA

<i>Garami Gréta</i> : Az Egyházművészeti Lap könyvészeti leírása	147
--	-----

SZEMLE

<i>Szakács Béla Zsolt</i> : Dušan Buran: Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei	203
<i>Ébli Gábor</i> : Olyan-e a Főiskola, mint a Rajztanoda? A Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig	208

INTÉZETI HÍREK

TANULMÁNYOK

Kerny Terézia

AZ ANGYALI KORONÁZÁS MOTÍVUMA SZENT ISTVÁN IKONOGRÁFIÁJÁBAN

Szent István király halálának 1988-as évfordulója, majd a mil레centenáriumi események nyomán első uralkodónk alakja hirtelen a társadalomtudományi diszciplínák középpontjába került. Mindebben a megnövekedett érdeklődésben a gyorsan változó politikai események éppen úgy szerepet játszottak, mint a sokáig agyonhallgatott téma iránt jogosan megnövekedett szakmai igény. Számítalan képzőművészeti alkotás született róla és számítalan tudományos tanulmány, ismeretterjesztő írás méltatta személyiségét, szentségét, politikáját, vette számba ábrázolásainak sokaságát.

Lepold Antal pápai prelátnak, esztergomi kanonoknak az 1938-as Szent István-évre készült, máig alapműnek számító ikonográfiai összefoglalásai után¹ – hét évtized elteltével – végre ismét öröndetesen megsaporodtak azok a résztanulmányok és önálló kötetek, amelyek az első királyunkat megörökítő képzőművészeti alkotásokkal foglalkoztak a középkortól a XX. századig. Wehli Tünde két tanulmányban foglalta össze a Szent középkori ábrázolásait egy teljességre törekvő katalógussal kísérvé.² Kostyál László a zalai régió barokk emlékeiről írt összefoglaló tanulmányt.³ Szilárdfy Zoltán a szent legközismertebb barokk ikonográfiai típusát elemezte.⁴ Endrődi Gábor egy bronz síremlékszobor kapcsán adott széles spektrumú áttekintést I. Miksa udvarának Szent István recepciójáról.⁵ Knapp Éva az 1460-tól 1850-ig terjedő időszak grafikai ábrázolásait gyűjtötte össze reprezentatív kötetben.⁶ Folytatását időrendben Sinkó Katalin foglalta össze, de már nem csupán egyetlen műfajra koncentrálvá.⁷ Klaniczay Gábor és Salamon Nándor pedig az ünnepségsorozat alkalmával született legújabb képzőművészeti (elsősorban szobrászati) produkció ideológiai, aktuálpolitikai háttérét elemezték.⁸ A melleleg külön historiográfiai tanulmányt érdemlő tizenkét év témába vágó publikációiból végül meg kell említeni még Magyar Zoltán két kötetét, aki bár elsősorban művelődéstörténeti és folklorisztikai aspektusból vizsgálta a Szent Istvánhoz köthető néphagyományokat, mindeközben képzőművészeti emlékeiről is szót ejtett.⁹

Jelen tanulmány a hatalmas mennyiségű és még számítalan kiaknázandó művészettörténeti lehetőséget rejtő emléktanyagból mindössze egyetlen típusra szeretné föl hívni a figyelmet, amely nem csupán ikonográfiai szempontból érdemes a figyelemre, de legalább ugyanolyan jelentőséggel bír esztétörténeti és közjogi szempontból is, s amely nem csupán egy adott korszak, nevezetesen a XV. század legvégének lett az egyik speciális témája, hanem lényegtelen változtatásokkal az azt következő évszázadokban is virulensnek bizonyult.

Amint ez köztudott, az 1488. június 3-án Augsburgban, Erhart Ratdolt nyomdájában másodszor is kinyomtatott Thuróczy János *Magyarok Krónikájá*-nak illusztrációi több lényeges változást tartalmaznak az előző, még ugyanabban az évben megjelent, brünni kiadásához képest.¹⁰ Vonatkozik mindez az I. István életrajzát kísérő fametszetre is, amelynek Mátyás király számára különleges technikai újítással készült aranyozott, színezett példánya a Szent talán legtöbbször közölt és kiállított ábrázolásai közé tartozik.¹¹ Tehát nem csupán a szakemberek, hanem a széles nagyközönség előtt is jól ismert grafikáról van szó, amelynek azonban történeti és képi előzményei mintegy másfél évszázaddal korábbiak eredeztethetők.

E grafikán az idős, ősz hajú és gondosan két ágba rendezett szakállú Szent István hatalmas kőtrónuson, brokátmustrás bojtos párnán ül frontális nézetben. Fölötte: „De generatione et regno sancti regis Stephani primi regis hungarorum” felirat olvasható. Az uralkodó viselete bő, hosszúujjas, egész testét beburkoló prémes bélésű és gallérú köpeny. Bal kezét combjára támasztott hatalmas országalmán nyugtatja, jobbában liliomos végű jogart tart. A trónus jobb oldalán tárcsapajzsba foglalt vágásos és kettőskeresztes címerpajzs látható. Balra fia, a gyermek Szent Imre herceg ül apja felé fordulva. Feje fölött „Emeric” név olvasható. E konvencionális – többek között – a középkori uralkodói pecsétéről jól ismert maiestas-kompozíció, megannyi szokványos kellékével önmagában még nem különösebben érdekes, hiszen egy több száz éves sztereotip sémát követ.¹² Ami a képet ikonográfiai szempontból egyedülállóvá teszi, az a Szent István gloriólás feje fölött megjelenő koronát tartó két angyal.

Előzmények

A bizánci eredetű „corona angelica” mirákulum a hazai képzőművészetben a Képes Krónikában jelent meg először 1360 körül, de abban sem a Szent Istvánról szóló fejezeteknél, hanem a nem egészen legitim módon trónra került I. Gézánál, majd a hasonló módon királlyá választott öccsénél, az 1192-ben szentté avatott I. Lászlónál; mintegy nyomatékossá az idoneitas elvét, vagyis, hogy ők az Úr kiválasztottjai és emiatt jogosultak a királyi címre.¹³ Ezenkívül Wittelsbach Ottónál bukkan még föl a csoda ugyanabban a kódexben, de csupán a szövegben olvasható a Szent Korona megtalálásáról szóló fejezet végén: „Quid est, quod a nullo inventa, sed ab ipsis, qui portabant, nisi quod ne Pannonia data sibi corona ab angelo privaretur.”¹⁴ Váczy Péter figyelt fel először arra, hogy az „angyal hozta korona”-motívum megjelenése az Árpád-ház férfi ágának kihalásával, vagyis a dinasztiaaváltást követően, a trónkövetelők korában válik aktuálissá és sokasodik meg száma hirtelen az írott és képzőművészeti forrásokban.¹⁵ A bizánci képtípust Nagy Lajos udvara elevenítette föl és tette aktuálissá. Létrejöttének feltételeit és szükségét Károly Róbert legitimációs ideológiája teremtette meg, amit, bár ez

már nála korántsem volt olyan lényegi kérdés mint apja számára, I. Lajos is következetesen alkalmazott új motívumok közbeiktatásával és összekapcsolásával reprezentációs képzőművészeti propagandájában.¹⁶ A Salamon király életében megkoronázott Géza és László, bár alkalmasságuk egyértelműen bebizonyította jogosultságukat a trónra, mégsem bizonyult elégséges érvnek a törvényes uralkodóval szemben. Ezt a fölöttébb kényes politikai szituációt kívánták áthidalni egy olyan – a szövegben egyébként nem is olvasható – legalizáló égi jelenet beiktatásával, amely már senkiben sem hagyhatott kétséget az ordó legitimációját illetően. Az angyali segítség legfontosabb hazai képzőművészeti párhuzamait egy néhány évtizeddel korábban készült, másik reprezentatív udvari mű, a Magyar Anjou Legendárium ciklusai szolgáltatták, amelyben számtalanszor látható hasonló csoda, például Jézus életénél, Szent András apostol, Demeter, Becket Tamás vagy Bernát legendáiban.¹⁷

A jelen publikáció középpontjában álló XV. század végi Szent István-fametszet képi ősforrásának kétségtelenül a fenti, XIV. századi Szent László megkoronázása-miniatúra tekinthető,¹⁸ annak a Lászlóénak, akinek egyébként a Thuróczy-krónika augsburgi kiadásában – legalábbis véleményem szerint – megkülönböztetett, de mikrofilológiai módszerekkel kellőképpen még nem vizsgált, figyelem jutott.¹⁹ De valószínűleg mégsem ez a képecske lehetett a közvetlen összekötő szál hozzá. Elképzelhető például, hogy Vitéz János esztergomi palotájának nagytermét díszítő *királygaléria* Szent István-falképe volt ez a közvetlen kapocs, de ez az Antonio Bonfini, majd nyomában Heltai Gáspár rövid leírásából ismert sorozat teljesen elpusztult, csak különféle analógiák alapján alkothatunk képet róla.²⁰ Ami viszont kétségtelenül szóba jöhet, az egy 1460–1470 körül, talán Ulmban nyomtatott, Szent Istvánt és Szent Imrét ábrázoló önálló színezett fametszet, amelyen a teljes vértetben álló, keresztet tartó (!) középkorú, barna hajú és szakállú, álló Szent István fejére két angyal helyez hagyományos, négy liliomos ágú nyitott koronát.²¹ A király fiziognómiája, álló testtartása, valamint viselete egyaránt Szent Lászlót, mégpedig a Képes Krónika miniatúrája nyomán elterjedt típust követi.²² Az angyali koronázás XIV. században kialakult, eredendően Szent Lászlóhoz köthető képzőművészeti motívuma ezzel a motívum cserével a XV. század közepétől átkerült az államalapító Szent István ikonográfiájába, feltehetően abból a fölöttébb egyszerű megfontolásból, hogyha Lászlónak angyal hozta, még inkább hozhatta az első és ugyancsak szentté avatott uralkodónak is. A mindmáig csupán egyetlen példányban ismert fametszet azonban valószínűleg egyáltalán nem vált idehaza szélesebb körben ismertté. Ismerhették viszont Augsburgban, ahol a most nem részletezett egyéb szóba jöhető előképek mellett,²³ a koronázás motívumát átemelték és beépítették egy olyan, már hazulról sugallt koncepció nyomatékosítására, amelyet összefoglalóan *Szentkorona-tan* néven ismer a történettudomány.²⁴ Ennek egyértelmű kifejezésére azonban nem volt elegendő és kielégítő az egyszerű formai átvétel. Ezért tehát a korábbi konvencionális és sematikus

1. Szent László megkoronázása. Miniatúra a *Képes Krónikából*. Pergamen, tempera, 1360 körül. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Cod. Lat. 404. 46. verso

királyi jelvényt a Magyar Királyság zárt arbronsú Szent Koronájával helyettesítették, amely a III. Frigyesztől való viszszeváltása után 1464-től már I. Mátyás király felségi pecsétjének is állandó eleme volt.²⁵ Sőt, éppen ezen a nyomon határozható meg egyértelműen a hiányzó képzőművészeti láncszem is hozzá. Mátyás, aki Szent Lászlóhoz (és Károly Róberthez) hasonlóan maga is legitimitási problémákkal küszködött, gyakorta fordult reprezentációjában az olyan jól bevált eszközökhöz, amelyek lényegében még az Anjouk heraldikus-dinasztikus színezetű propagandájából voltak eredeztethetők. Ezek közé tartozott az angyali koronázás motívumának fölelevenítése is, mint ez a Stein György sziléziai és luzáciai helytartó megrendelésére, de kétségtelenül udvari instrukciók nyomán készült bautzeni Ortenburg-vár kaputornyán lévő Mátyás felségi pecsétje nyomán 1486-ban emelt ülőszobornál is látható.²⁶ *Véleményem szerint a Szent István-fametszet legközvetlenebb előképe a későbbiekben számtalanszor lemásolt bautzeni relief volt.* A mind stílusban, mind tartalmi szempontból ily módon korszerűvé változtatott grafika ezáltal egyszerre fejezte ki a Mátyásban folytatódó Szent István-i örökség gondolatát, a magyarországi Anjouk Szent László hagyományát egyszóval magát a történelmi kontinuitást, egyúttal nyílt és leplezetlen állásfoglalás is volt a rivális, a magyar királyi címet élete végéig használó német-római császárral szemben.

A metszet megjelenése pillanatától kezdve átütő sikert aratott. Technikája, mondanivalója révén is, de főleg majd azért, mert a rendi alkotmány szempontjából rendkívül lényeges közjogi vonatkozásokkal bírt, különösen a Hunyadi Mátyás halálát követő trónutódlási harcokban. Miután a legpregnánssabban fejezett ki egy adott aktuális politikai gondolatot, s a későbbiekben is

2. Szent István király. Egylapos nyomtatvány részlete. Színezett fametszet. 1460–1470 körül München, Staatliche Graphische Sammlung, Inv. 118257

3. Mátyás király angyali koronázása. Bautzen, Ortenburg kaputorony
homlokzata. Színezett homokkő, 1486

De generatiōe ⁊ regno scī regis Stephani primi regis hūgarorū

4. Szent István király és Szent Imre herceg Johannes Thuróczy *Chronica Hungarorum* (Augsburg, 1488) című művéből. Színezett fametszet

aktualizálhatóvá vált, elkövetkezendő évszázadokban számtalan replikája, újabb és újabb variánsa született egészen a XX. századig.²⁷ Valószínűleg így szivárgott le azután további közbülső állomások révén a néphagyományba is, bár az ide vonatkozó orális és képi emléktárhalmaz száma meglehetősen csekély.²⁸

A Szent István-fametszet utóélete

Az általam eddig ismert legelső ide tartozó ábrázolás *Erdődy Simon zágrábi püspök* (1519–1543) 1522-ből ismert *pecsétjén* látható.²⁹ A zágrábi püspökség védőszentje Szent István király volt. Valószínűleg ez okból kapott helyet alakja a főpap pecsétjén is. Jóllehet a zágrábi káptalan már 1323-tól használt egy István maiestas alakjával díszített pecsétet,³⁰ előképének stiláris és ikonográfiai megfontolások alapján azonban mégsem a XIV. századtól használatos sigillum tartható, hanem egy korban hozzá közelebb álló mű, az augsburgi kiadású Thuróczy-krónika Szent István fametszete, amelyet a püspök családja igen jól ismerhetett. A pecsétmező közepén az uralkodó ül díszesen kiképzett gótikus, mérműves trónuson, hosszú, bő ornátusban, fején nyitott koronával. Két oldalán háromszögű konzolokon egy-egy adoráló angyal látható. Az uralkodó trónoló alakja előtt, tőle jobbra térdel maga a főpap imára kulcsolt kézzel, míg legalsó alsó részt az Erdődy-címer foglalja el. A korlátozott technikai lehetőségek miatt a tipárium vésőjének némileg módosítania kellett az eredeti kompozíciót. Az angyalok például passzív szereplők a trónus két oldalán.³¹ Szent István koronája sem zárt, hanem a korábbi, a zágrábi hagyományokhoz igazodó sematikus, lilomos pártázatú, nyitott insigné, de mindezen részletektől függetlenül minden egyéb motívum már a *Chronica Hungarorum*-ban közölt grafikát követi, ahol az imádkozó püspök voltaképpen a gyermek Szent Imre helyére került.

A következő állomást Hans Hauge zum Freisten *Der Hungern Chronica*-jának Peter Flötner által metszett könyvillusztrációja jelenti.³² A német olvasóközönség számára készült kötet folio 16. verso lapján látható fametszet kompozíciója ebben az estben csupán nagy vonalakban követi mintaképét. A trónterem az ablak alatt álló súlyos reneszánsz asztallal más német kortárs (ezen a helyen nem részletezendő) fametszeteket idéz, ahol három, inkább polgári, mintsem nemesi öltözetű férfi beszélget, feltehetően az audienciára várva. A reneszánsz kötrónuson szembenézetben ábrázolt Szent István semmiben sem emlékeztet képi előzményére, de jogarát leszámítva még egy királyra sem. Nincs uralkodói ornátusban, gloriólája sincs. Egyedül a kövér angyalkák által tartott korona utal eredeti forrására, de itt az sem a Szent Korona, hanem egy sematikus nyitott, sokágú közönséges diadém. A Magyar Királyság koronájának eszmei jelentőségével a határokon túl nem igazán lehettek tisztában, a dúcát pedig változatlan formában lenyomtatták még Péter, Szent László és Nagy Lajos koronázása jeleneteként is.

5. Erdődy Simon zágrábi püspök (1519–1543)
pecsétje. Budapest, Magyar Országos
Levéltár, DI 33018

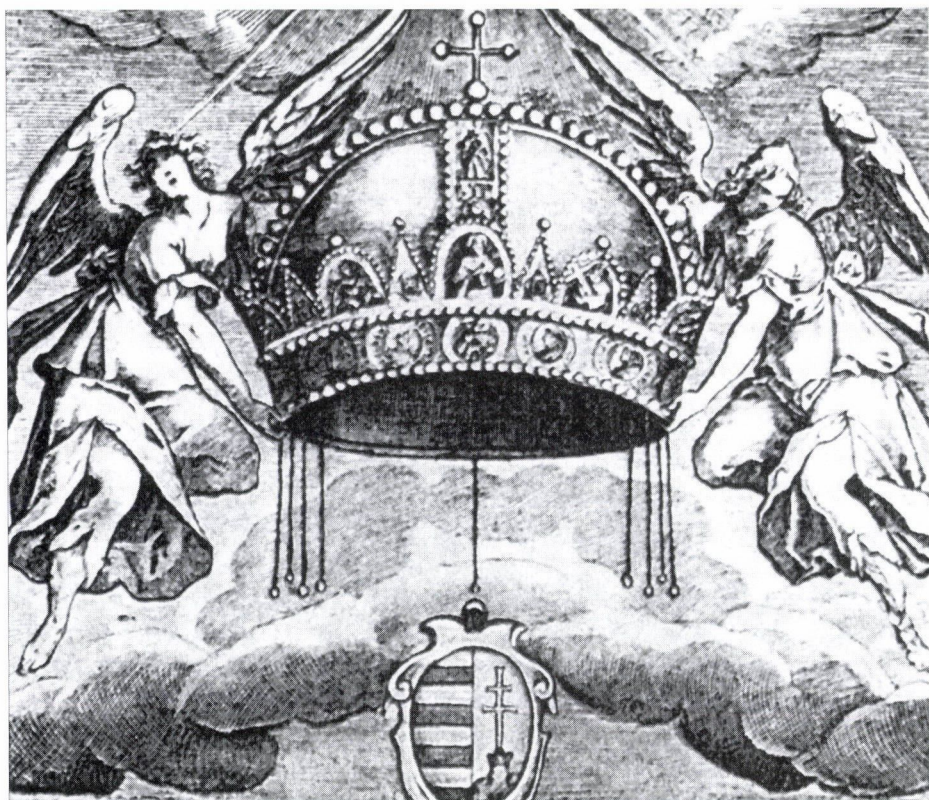

6. Szent István megkoronázása Hans Hauge
zum Freisten *Der Hungern Chronica*-jából
(Augsburg, 1536) Peter Flötner fametszete

Kétségtelen viszont, hogy a legapróbb részletekig az augsburgi illusztrációt követte annak a rézmetszetnek a kompozíciója az 1610-es évek közepén, amely egy újabb magyar históriához készülő nagyobb királyképmás-sorozat egyik darabja lett volna.³³ E történeti munka és az illusztrációk ötlete a magyar királyi kancelláriai titkártól, Ferenczffy Lőrincetől származott.³⁴ Jelentőségét az adta, mint erre Galavics Géza már többször is rámutatott, hogy a Thuróczy-krónika óta hazai kezdeményezésből nem jelent meg olyan történeti mű Magyarországról, amely valamennyi magyar uralkodó portréját tartalmazta volna.³⁵ Ahhoz, hogy érthetővé váljon Ferenczffynek az adott belpolitikai szituációban fölöttébb irreálisnak tűnő terve, némi történeti áttekintés szükséges.

1608. június 26-án a magyar főnemesség hatékony közreműködésével a politikailag tehetetlen II. Rudolfot lemondatták.³⁶ Az új uralkodó II. Mátyás (1608–1618) néven foglalta el a magyar trónt.³⁷ A rendi politika képviselői a maguk javára igyekeztek kihasználni a kedvezőnek mutató, lassan-lassan konszolidálódó helyzetet minden téren, s elérkezettnek látták az időt, hogy az abszolutizmus ellenében érvényesítsék a Bocskai-felkelést lezáró 1606-os bécsi béke pontjait, mégpedig három irányban. Még a koronázás előtt összehívott országgyűlés követelte – többek között – a mihamarabbi békekötést a törökkel, a szabad vallásgyakorlat kihirdetését és a Szent Korona hazahozatalát, vagyis megtépázott, korábban semmibe vett ősi jogaik azonnali helyreállítását.³⁸ Ekkor alkották meg a híres 1608. ún. koronázás előtti törvényeket, amelyek a későbbiekben a XVII. századi rendi alkotmány fontos bástyái lettek.³⁹ Az új királyban, már pusztán a névazonosság miatt is – de azért is, mert másfél évszázaddal korábban hasonló körülmények között szerezte vissza szintén a köznemesség támogatásával III. Frigyesről a koronát – Hunyadi Mátyás méltó utódát látta a koronázási szertartás eufóriájában égő nemesség.⁴⁰ A határozott közjogi követelések első kézzelfogható sikere a rendi nemesség érzékenységet különösen sértő és régóta sérelmezett vágyának beteljesülése, a Szent Korona visszaszerzése volt. Megkezdődtek a béketárgyalások is. Az ország a rendszeren megújított zsitvatoroki szerződésekkel lélegzetvételnyi pihenéshez jutott, az erőgyűjtésre koncentrált. Vélhetően ezekkel az előzményekkel magyarázható, hogy Ferenczffy a kedvező körülményeket mérlegelve bátran belevágott dédelgetett álmának megvalósításához. A metszetsorozat elkészítéséhez egy akkor éppen Prágában tevékenykedő németalföldi rézmetszőhöz, Egidius Sadelerhez fordult megbízásával. 1615-ben már egész sorozat királyképmás elkészülhetett, mert *Liber Iconum Regum Hungariae* címmel ekkor már kiadását is fontolgatta. Úgy érezte, hogy vállalkozásával „saját hazája [...] felvirágoztatásában” vállal szerepet, s ebbéli elkötelezettségében külföldi példákra hivatkozott. A történeti összefoglalás megírására – jobb híján – Berger Illést (Elias Bergert) választotta,⁴² akit még Rudolf a Magyar Kamara javaslata ellenére nevezett ki magyar királyi udvari historiográfusává.⁴³ Kiválasztását a Kamara ellenérzése ellenére talán az motiválhatta, hogy 1608-ban *A magyar Szent*

7. A Szent Korona Révay Péter *De sacre coronae regni Hungariae ortu virtute, victoris, fortune* (Augsburg, 1613) című művének címlapján. Wolfgang Kilian rézmetszete

Korona eredetéről, tévelygéseiről és hazatéréséről egy akkor éppen nagyon aktuális latin nyelvű könyvet írt. Művében a Prágából Pozsonyba szállított jelvény visszaszerzését II. Mátyás érdemének állította be, de túlzásoktól hemzseggő eszmefuttatása szerencsés módon akkor éppen kedvező fogadtatásra talált a magyar nemesség soraiban is.⁴⁴ „Ezt a koronát méltán mondják szentnek és angyalinak” – írta. Az angyalok hozták, a gondviselés megőrizte, és minden bujdosásból hazahozta. A korona sokszor „tévelygett”, a Habsburgok kezén, de az új király fején méltó helyére került.⁴⁵ A *Historia Hungariae* kötetével azonban nem járt ilyen sikerrel, mert végül különféle akadályok miatt sem a könyv, sem a kiadásra szánt rézlemezek nem kerültek sajtó alá.⁴⁶ A kollekcióban Holl Béla szerint ekkor viszont már kétségtelenül benne kellett lennie a Szent István királyt és Szent Lászlót ábrázoló daraboknak.⁴⁷ Az előbbi hipotézisre nézve a perdöntő bizonyítékot egy szintén ekkortájt megjelenő, máig alapvető forrásmunka, a lutheránus túróci főispán, majd 1608-tól koronaőr, Révay Péternek 1613-ban,

8. Szent István király és Szent Imre herceg. Egidius Sadeler rézmetszete. 1615 körül. Megjelent a *Mausoleum* [...] (Norimbergae, 1664) című históriában könyvvillusztrációként

9. Ismeretlen festő: Szent István király. Olaj, hársfa. 1615 után. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteménye, ltsz.: 55.967.3

Augsburgban napvilágot látott *De sacra coronae regni Hungariae ortu virtute, victoria, fortuna* című, teológiai-teokratikus szemléletű kötete jelenti.⁴⁸ A Szent István-kép ikonográfiája ugyanis – bár egészében véve Thuróczy János krónikájának augsburgi kiadásában látható fametszetét követte – az anyagi koronázás motívumánál már a szerzőnek a Szentkorona-tan további közjogi alakulására igen nagy hatást gyakorló államelméleti művére támaszkodott. Pontosabban az annak az elején látható, Wolfgang Kilián nevével fémjelzett, immár nem idealizált, hanem a korábbi ábrázolásoknál sokkal precízebb és valósághűbb rézmetszetét adaptálta, amely azután több-

10. Tolna vármegye pecsétje Koller Josephus *Cerographia Hungariae* (Tyrnaviae, 1734) című művéből. Rézmetszet. Könyvillusztráció a 126–127. lapok közötti III. táblán

mint másfél évszázadon át valamennyi koronaábrázolás prototípusául szolgált.⁴⁹

A Ferenczffy által megrendelt Szent István- (és Szent László-) rézmetszet népszerűségét és példa nélküli gyors elterjedését támasztja alá egy ismeretlen attribúciójú és provenienciájú, ám kétségtelenül reprezentatív céllal készült magyar királyszenteket ábrázoló, Buzási Enikő és Mojzer Miklós által 1600 körülre datált „*triptichon*”.⁵⁰ Pillanatnyi kétségünk sem lehet afelől,

11. A. Lomberto: Szent István király és Szent Imre herceg csontreliefje a *Mausoleumban* megjelent rézmetszet nyomán. XIX. század első fele. Magántulajdon

hogy táblái az udvarhoz, sőt feltételezhetően Ferenczffy köréhez igen közel álló *világi* főnemes számára készülhettek. Az is bizonyos, hogy mind a Szent István, mind a László festmény a *Magyarország históriá*-jához szánt illusztráció tökéletes másolata. A Szent István-képnél mindössze annyi változtatással éltek, hogy a gyermek Szent Imre herceget teljesen kihagyták belőle. Ő a harmadik táblára került önálló szereplőként, immár fölserdült ifjúként.⁵¹ A fenti egyezések így jelentősen módosítják a festmények korábbi keletkezésének időpontját, véleményem szerint mintegy másfél évtizeddel későbbre, azaz az 1615 utáni évekre.

Ferenczffy Lőrinc nyomdájának terméke volt az a két évtizeddel később készült fametszet is, amely François Montmorency *Cantica sacra* című művét illusztrálta.⁵² Metszője szerencsésen ötvözte a Thuróczy-krónika grafikáját és a Sadeler-féle rézmetszetet a gyermek Szent Imre nélkül, bár kvalitás tekintetében messze elmaradt mindkettő mögött.

A főtebb bemutatott Egidius Sadeler-féle Szent István- (és a többi magyar uralkodót ábrázoló) rézmetszet azonban mégsem a XVII. század első évtizedeiben, hanem a Nádasdy Ferenc országbíró költségén Nürnbergben, 1664-ben kiadott *Mausoleum* megjelentetése után terjedt el országosan, de akkor szinte azonnal és szinte minden műfajban: grafikákon,⁵³ rajzokon,⁵⁴ pecséteken,⁵⁵ elefántcsont-plasztikán, falképeken, olajfestményeken, sőt alighanem ekkortól számítható karrierje az orális hagyományokban is.⁵⁶ A XVII. századi Szent István-ikonográfia egyik legfontosabb típusává vált, hiszen a másik közzismert téma, a korona, illetve országfelajánlás-kompozíciója csupán a XVIII. században válik majd egyeduralkodóvá. Ennek oka, akárcsak 1488-ban, ismét a kötet korszerűségében rejlett. Az adott politikai helyzetben aktualizálható programatikus művé vált illusztrációival együtt.

Az angyali koronázás egyéb típusai

A Thuróczy-krónika fametszetétől a Sadeler-féle rézmetszeten át mintegy négy évszázados ikonográfiai kontinuitást képviselő Szent István-ábrázolások mellett elvétve új formai ötletekbe és gondolati tartalmakba ágyazva is megjelent az angyali koronázás motívuma a XVII. századtól. Ennek a másik ikonográfiai vonalnak időrendben haladva az első példája Erdődy György Alajos 1633-ban Douaiban megjelent *Gloria virtutis Hungaricae* [...] című III. Ferdinánd királynak ajánlott hitvédelmi munkája egyik rézmetszete volt.⁵⁷ Az antwerpeni Peeter Rucholle grafikáján a magyarságot keresztény hitre térítő király Jupiter négy ló által vontatott kvadrigáján vágat a gyűlölt bálványimádás rekvizitumain: ledöntött antik istenszobrokon, feláldozott állatokon és a legyőzött pogányokon.⁵⁸ Fölötte két angyal röpköd, az egyik koronát hozva, de a kompozíció allegorikus mondanivalójához képest ők mellékes szereplők, mondhatni csupán kiegészítő attribútumok.

12. Szent István király diadalszekéren. Könyvillusztáció Georgius Aloysius Erdődy *Glorias virtutis Hungaricae religionis* [...] című hitvédelmi művéből (Douai, 1633). Rézmetszet. Budapest, Országos Széchényi Könyvtár, Régi Nyomtatványok Tára. Apponyi Hungarica 2027

A következő emlék az *Esterházy-Trophaeum* címlapelőzéke, Domenico Rosetti rézmetszete Esterházy Pál nádor előtti hódolat jelenetével.⁵⁹ Felső részén – diszkréten jelezve csupán – Szent István király emelkedik ki a gomolygó felhők közül teljes páncélzatban, sisakkal, kivont karddal. Feje fölél két apró angyal hatalmas, a Kilián-metszetet követő, vagyis a már valóságként ábrázolt Szent Koronát tartja csüngőibe kapaszkodva, utalva a Magyar Királyság legfőbb és a herceg közjogi méltóságára is. Egyszerre fejezve ki ezáltal a Szent István-i állameszmét, a Szentkorona-tant, s ha voltaképpen közvetett előképeit, a magyar szentkirályok feje fölött lebegő Szűz Mária megkoronázása – Patrona Hungariae-ábrázolásokat is figyelembe vesszük, akkor egyenesen Mária országát, a Regnum Marianum-ot szimbolizálta Esterházy kortársai számára.

E metszet akár fordulópontnak is fölfogható e téma szempontjából. Ez időtől kezdve ugyanis egyre jobban elvált egymástól a Szent Istvánhoz kapcsolódó angyali koronázás motívuma és az önálló Szent Korona-ábrázolások csoportja. Immár két külön vonulatot képviseltek. Az egyik oldal azt a koncepciót követte, amelyik a *Mausoleum* rézmetszete alapján jöttányit sem tért el előképétől vagy alig módosítva vitte tovább a típus megszokott jelentését, a másik oldal viszont önállóan vagy más történeti témákba ágyazva a Szentkorona-tant szimbolizálta az éppen aktuális politikai szituációra utalva.

Ez utóbbiakhoz köthető ábrázolások összegyűjtése és aprólékos analízise, amely a művészettörténet mellett másfajta megközelítési módozatokat is igényel, olyan kihívás, melynek mind kevésbé lehet és szabad ellenállni.

JEGYZETEK

¹ LEPOLD Antal.: Szent István király ikonográfiája. In: Emlékkönyv Szent István halálának kilencszázadik évfordulóján. III. A M. Tud. Akadémia felkérésére szerkeszti SERÉDI Jusztinián. 113–154. Uő: L'iconografia re Sancto Stefano. Budapest, 1938. (Études sur l'Europe Centre-Orientale – Ostmitteleuropäische Bibliothek 13.)

² WEHLI Tünde: Szent István kultusza a középkori magyarországi művészetben. In: Doctor et apostol. Szent István tanulmányok. Szerk. TÖRÖK József. Budapest, 1994. 107–110. (Studia Theologica Budapestiensia 10.); WEHLI Tünde: Szent István király ábrázolása a középkori magyarországi művészetben. In: Szent István és az államalapítás. Szerk. VESZPRÉMY László. Budapest, 2002. 162–172. (Nemzet és emlékezet)

³ KOSTYÁL László: Adatok a Szent István-ikonográfiájához néhány zalai ábrázolás alap-

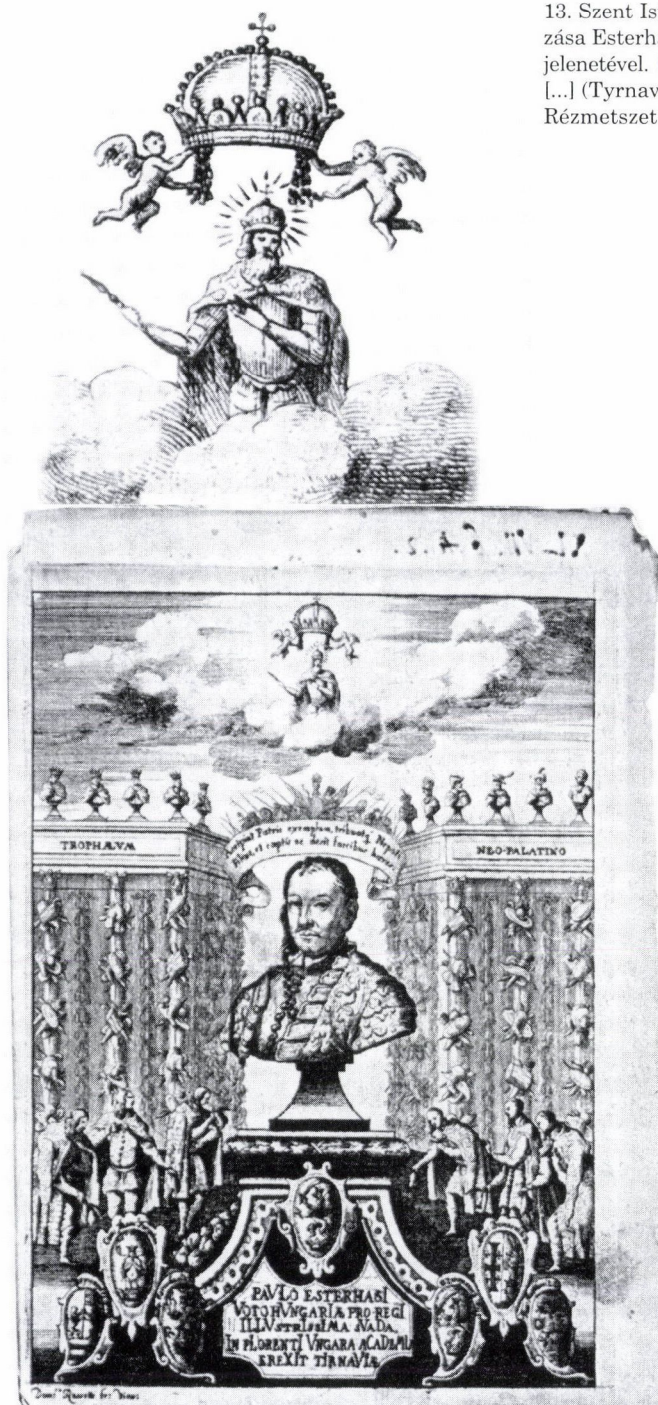
ján. Zalai Múzeum 4. (Zalaegerszeg, 1992) 195–204.

⁴ SZILÁRDFY Zoltán: Szent István király följelentésének attribútumai. Művészettörténeti Értesítő XLVIII. (1999) 71–85.

⁵ ENDRÓDI Gábor: Szent István I. Miksa császár síremlékén. In: Történelem – Kép. Szemelvények múlt és művészet kapcsolatából Magyarországon. Szerk. MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin. Budapest, 2000. 196–220. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2000/3.)

⁶ KNAPP Éva: „Gyönyörű volt szál alakja.” Szent István király ikonográfiája a sokszorosított grafikában a XV. századtól a XIX. század közepéig. Budapest, 2001.

⁷ SINKÓ Katalin: A modern nemzetek és képük a múlttól. Az ezredforduló a 19. és 20. század magyarországi művészetében. In: Szent István és az államalapítás 2002. (2. jegyzetben i. m.) 173–183.

13. Szent István király angyali koronázása Esterházy Pál nádor előtti hódolat jelenetével. Címlapelőzék a *Trophaeum* [...] (Tyrnaviae, 1681) című kötetből. Rézmetszet

- ⁸ KLANICZAY Gábor: Szent királyok feltámadása. Előadás a Közép Európai Egyetem (CEU) által rendezett miliecentenáriumi konferencián 2002. II. 22-én. [Megjelenés előtt]; SALAMON Nándor: Új Szent István-szobrok Nyugat Dunántúlon. Vasi Szemle LVI. (2002/1.) 3–23.
- ⁹ MAGYAR Zoltán: Szent István a magyar kultúrtörténetben. Budapest, 1996. Uő: Szent István a néphagyományban. Budapest, 2000. (Osiris könyvtár – Folklor) Szigorú művészettörténeti bírálatuk, sajnos mindmáig várat magára!
- ¹⁰ THURÓCZY, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Brünn, 1488. [Konrad Stahel et Mathias Prenlein]; THURÓCZY, Johannes: *Chronica Hungarorum*. Augsburg, 1488. [Erhard Ratold, impensis Theobald Feger]. A két kiadás fametszeteinek bibliográfiája terjedelmes. Legújabb összefoglalása korábbi szakirodalommal: RÓZSA György: A Thuróczy-krónika illusztrációinak forrásai és a középkori magyar királyok ikonográfiája. In: RÓZSA György: *Grafikatörténeti tanulmányok. Fejezetek a magyar vonatkozású grafikai ábrázolások múltjából*. Szerk. SZABÓ Júlia. Budapest, 1998. 7–23. (Művészettörténeti Füzetek 25.)
- ¹¹ 135×115 mm
- ¹² A trónuson ülő Szent István alakja egyébiránt, minden konzervativizmusa ellenére, külön földolgozást és elemzést igényelne, mert a Thuróczy krónikákban közölt fametszetek előtt meglehetősen ritkán ábrázolták ezt a típust. Mindössze a IV. Béla király pecsétjével rokonítható esztergom-szentkirályi ispótályos (stefanita) konvent 1242–1245 között készült pecsétjén (TAKÁCS Imre: A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei. Művészettörténeti tanulmány és katalógus a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézete és a Budapesti Történeti Múzeum másolatgyűjteménye alapján. Budapest, 1992. 60–61. Kat. 17., 17.1; T. I. [TAKÁCS Imre:] Az esztergomi stefanita konvent pecsétje (1379). In: HEGEDŰS András – LÓVEI Pál – TAKÁCS Imre – WEHLI Tünde: *Megpecsételt történelem. Középkori pecsétek Esztergomból*. Szerk. HEGEDŰS András. Esztergom, 2000. 154. Kat. 121.), a Szent István királyról nevezett zágrábi székeskáptalan 1323-ban kibocsátott újabb pecsétjén (TAKÁCS 1992. [i. m.] 98–99. Kat. 59.2.) és a Képes Krónika folio 20. verso lapján látható ebben a helyzetben.
- ¹³ Budapest, Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Fol. Lat. 404. folio 42. retro, 46. verso, pergamen, tempera
- ¹⁴ Capite 191. Ottó élete végéig (1312) használta a magyar királyi címet. A korona „angyal” jelzőjéről: GYÖRFFY György: *Kronensendungen und Königsaktionen in Europa des 11. Jahrhunderts*. In: *Insignia Regni Hungariae. I. Studien zur Machtsymbolik des Mittelalters in Ungarn*. Hrsg. Ungarischen Nationalmuseum. Red. Zsuzsa LOVAG. Budapest, 1983. 17–43; VÁCZY Péter: A magyar koronáról. In: VÁCZY Péter: *A magyar történelem korai századaiból*. Szerk. GLATZ Ferenc. Budapest, 1994. 88–92. (História Könyvtár. Monográfiák 5.); BERTÉNYI Iván: Wittelsbach Ottó és a Szent Korona. Elhangzott a *Kereszténységünk bajor szárlai* címmel a Pázmány Péter Katolikus Egyetem Hittudományi Karán rendezett nemzetközi konferencián. (Budapest, 2002. XI. 5.) [Megjelenés előtt]
- ¹⁵ VÁCZY 1994. (Előző jegyzetben i. m.) 88; VÁCZY Péter: Az angyal hozta korona. In: Uo. 94–102. [Angol nyelven: *The Angelic Crown. Hungarian Studies I.* (1985) 1–18.] A képi motívum kialakulásáról és változásáról a XII. század végéig Joachim Ott adott ki impozáns monográfiát: OTT, Joachim: *Krone und Krönung. Die Verheißung und Verleihung von Kronen in der Kunst von der Spätantike bis um 1200 und die geistige Auslegung der Krone*. Mainz am Rhein, 1998.
- ¹⁶ Ennek egyik példája – véleményem szerint – a több mint egy évszázada elpusztultnak hitt Feketeardó (ma: Csornotisív, Ukrajna) Szűz Mária titulussú plébánia-templomának egyik falképe, amely eddig csupán Henszlmann Imre és Römer Flóris leírásaiból volt ismeretes. A mészréteg alól az 1990-es évek elején előkerült, majd 1995-ben eléggé primitív módon restaurált és átfestett freskóról röviden és „restaurálásukhoz” hasonlóan éppen annyira primitíven: HORVÁTH ZOLTÁN György – KOVÁCS Sándor: *Kárpátalja kincsei*. Budapest, 2002. 108–115.
- ¹⁷ Vatikánváros, Biblioteca Apostolica Vaticana. Vat. Lat. 8541. 1333–1345. Pergamen,

tempera. 293×215 mm A körülvágott képek mérete: 102×166,5 mm

¹⁸ Valóságos és közvetlen mintaképe természetesen nem ez az időben meglehetősen távoli alkotás lehetett, csupán a típusa volt azonos.

¹⁹ Ide vonatkozóan: KERNY Terézia: „Szíz Máriának választott vitéze”. (A Szent László-tisztelet alakulása 1458–1526 között). In: Szent László tisztelete és ikonográfiája (1192–1630). [Megjelenés előtt] Csupán érdekesség kedvéért jegyzem meg, hogy az augsburgi kiadás elején látható kunüldözés jelenetének kompozíciója szintén igen hamar elterjedt, amint ezt a csallóközi Gutor templomának ciklusa is igazolja. A Képes Krónika Szent László megkoronázása miniatúrájának és a Thuróczy-krónika fametszete közötti ikonográfiai kapcsolatot először Wehli Tünde vette észre: „Ez a motívum a Képes Krónikában az esetben szerepelt, amikor a szöveg a koronázást bizonyos okokból isteni szándékkal magyarázta. A Képes Krónika, noha nagy figyelmet szentelt a koronázások ábrázolásának, könnyedén átsiklott az első királyé felett. A Thuróczy Krónika említést se tett erről. Ezzel szemben úgy tűnik, hogy a rajzoló felfigyelt e hiányosságra, és a László ábrázolásban időközben meghonosodott angyali koronázás motívumát beépítette az első magyar király ikonográfiájába.” WEHLI Tünde: Magyar uralkodók ábrázolásai Thuróczy János Krónikájában. In: BASICS Beatrix – GALAVICS Géza – MAROSI Ernő – WEHLI Tünde: A középkori magyar királyok arcképei. Szerk. FÜLÖP Gyula. Székesfehérvár, 1996. 10. (A Szent István Király Múzeum Közleményei D. sorozat 243. szám) Hat évvel később már úgy vélte, hogy a Magyar Anjou Legendarium Szent László ciklusa adhatott közvetlen inspirációt a motívum megjelenéséhez. WEHLI 2002. (2. jegyzetben i. m.) 167.

²⁰ 1465–1472 körül. Az ide vonatkozó források közül: BALOGH Jolán: Mátyás király ikonográfiája. In: Mátyás király emlékkönyv születésének ötszázéves fordulójára. II. [Szerk. LUKINICH Imre.] Budapest, 1940. 491–492, BALOGH Jolán: Művészet Mátyás király udvarában. Budapest, 1966. I. 707. Legújabb említése: VUKOV Konstantin: Vitéz János esztergomi palotájának épületei. In: Lux

Pannoniae. Esztergom az ezeréves kulturális metropolis. Esztergom, 2001. 159., 170.

²¹ München, Staatliche Graphische Sammlung. Ltsz.: 118257. Papír, 340×231 mm, levágva, utóbb tollal írt feliratokkal. Első közlése: SCHREIBER, Wilhelm Ludwig: Manuel de l'amateur de la gravure sur bois et sur métal au XVe siècle. Berlin, 1892. Nr. 1418. Fontosabb irodalma még: SCHREIBER, Georg: Stephan I. in der deutschen Sakralkultur. Budapest, 1938. 43. Abb. 7. (Etudes sur l'Europe Centre-Orientale – Ostmitteleuropäische Bibliothek 15.) Ikonográfiájáról: TÖRÖK Gyöngyi: A Mateóci Mester művészetének problémái. Művészettörténeti Értesítő XXIX. (1980) 49–80., 79. [68. jegyzet]; KNAPP 2001. (6. jegyzetben i. m.) 35–36., 83. Kat. 1.

²² A Képes Krónika „László király lovagi díszben” iniciálé (folio 47 retro) kompozíciójának hatása feltételezhető például az egykor Vas vármegyéhez tartozó velemeri Szentháromságról nevezett templom 1370 körül készült falképén.

²³ Rózsa György BM mester *Salamon ítélete* rézmetszetének átvételével számolt. RÓZSA 1998. (10. jegyzetben i. m.) 12.

²⁴ A téma kutatásához máig a legalapvetőbb: ECKHART Ferenc: A Szentkorona-tan története. Budapest, 1941. Az újabb publikációk közül jól használható: BENDA Kálmán: Még egyszer a magyar Szentkorona-eszméről. Magyar Nemzet XLVII. (1984. XI. 3.) 259. KARDOS József: A Szent Korona és a Szentkorona-eszme története. Budapest, 1992. Az utóbbi tíz évben született további, zömében meglehetősen elfogult és ideológus irodalmának felsorolásától eltekintek!

²⁵ Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL 15222. Ide vonatkozóan alapvető: BODOR Imre: A magyar korona legkorábbi ábrázolásai. Ars Hungarica VIII. (1980) 17–24.

²⁶ Sárgásszürke sziléziai homokkő, eredetileg, színezett és aranyozott lehetett. BALOGH 1966. (20. jegyzetben i. m.) 292–294; J. B. (BALOGH, Jolán): Bauzen, Burg Ortenburg, Torturm. In: Matthias Corvinus und die Renaissance in Ungarn 1458–1541. Schloß Schallaburg. Schriftleitung Tibor KLANICZAY – Gyöngyi TÖRÖK – Gottfried STANGLER. [Hrsg. Gottfried STANGLER –

Móric CSÁKY – Richard PERGER – Andrea JÜNGER] Wien, 1982. 205–206. Kat. 86. (Katalog des Niederösterreichischen Landesmuseum. Neue Folge 118)

- ²⁷ Külön vizsgálat tárgya lehetne egyébként – a 12. jegyzetben említett előzményeihez hasonlóan – a Thuróczy-krónika brünni kiadású Szent István-fametszet későbbi felhasználásának nyomon követése is. Véleményem szerint az ebben látható grafika szolgálhatott mintaképül néhány, a XVI. század első két évtizedében kinyomtatott liturgikus szerkönyv (Missale Strigoniense). Venetia, 1511. folio 258 verso; Missale secundum chorum et rubricam almi episcopatus Zagrabiensis ecclesiae. Venetijs 1511. folio CLxxxVij retro; Breviarium secundum usum ecclesie Strigoniensis] Venetijs, 1513. folio 381 retro; Missale fratrum heremitarum Ordinis Divi Pauli primi heremite. Venetijs, 1514. folio 215 verso; Psalterium chorale secundum consuetudinem Strigoniensis ecclesie. Venetijs, 1523. folio 132 verso; Breviarium secundum usum almae Ecclesie Strigoniensis]. Venetijs, 1524. folio 173. retro. Közölve: KNAPP 2001. [6. jegyzetben i. m.] 97. Kat. 15., 99. Kat. 17., 103. Kat. 21; 107. Kat. 25., 113. Kat. 31., 114. Kat. 32.) Szent István-grafikáihoz, valamint a Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteményében őrzött és állandó kiállításán is látható az egykori Vas vármegyei Tótlak (ma: Selo, Szlovénia) Szent Miklós plébániatemplomából származó, 1490 körül készült Szent István festményéhez is. Budapest, Magyar Nemzeti Galéria Régi Magyar Gyűjteménye, ltsz.: 180/2/c. Hársfa, olaj, tempera, 72×52,5 cm. Újabb irodalma: KERNY Terézia: Néhány dunántúli Szent László ábrázolásról. In: Szent László király emlékei Dunántúlon. Tanulmányok. Szerk. KERNY Terézia – MIKLÓSI SIKES Csaba. Sümeg, 2000. 69–88. (Múzeumi Füzetek 11.). P. GY. (POSZLER Györgyi): Két festett oltárszárny. In: Pannonia Regia. Művészet a Dunántúlon 1000–1541. Katalógus. Szerk. MIKÓ Árpád – TAKÁCS Imre. Budapest, 1994. 508–510. Kat. X–21. P. Gy. (POSZLER Györgyi): Szent István, Szent László, Szent Imre és Szent Miklós püspök. Két oltárszárny Nagytótlakról. In: Történelem – Kép 2000 (5. jegyzetben i. m.) 144. Kat. II–1; POSZLER Györgyi:

Az Árpád-házi szent királyok a magyar középkor századaiban. In: Történelem – Kép 2000. (5. jegyzetben i. m.) 180.

- ²⁸ Mindössze egyetlen egy szamosújfalusi monda ismeretes ide kapcsolódóan mind ez ideig, amelyben két angyal lebeg az imádkozó Szent István fölött kezükben a magyar koronával, jelezve, hogy a magyarok fogják győzelmesen megvívni az előttük álló csatát (a lajtakátai Szent Anna kápolna legendája). RUFF András: Mosonmegyei és környéki népregek, mesék és mondák. Magyaróvár, 1938. 56–57. Nyomában közölve még: MAGYAR 2000. (9. jegyzetben i. m.) 148. XIX–XX. századi képzőművészeti emlékei anyagának összegyűjtése tudomásom szerint még nem történt meg. Mindenekelőtt az iskolai olvasó és történelemkönyvek, szemléltetőeszközök, kalendáriumok, kézimunka-mintakönyvek és füzetek, aprónyomtatványok (képeslapok, reklámlapok, meghívók stb.) illusztrációi lehetnének hasznosíthatók egy elkövetkezendő gyűjtőmunkánál és feldolgozásnál.
- ²⁹ Budapest, Magyar Országos Levéltár, DL 33018. Gipszmásolata: Budapesti Történeti Múzeum Középkori Osztály, Kumorovitz Lajos Bernát pecsétmásolat-gyűjteménye. 67×48 mm. Körirata: „SIGILL[UM] . REVEREN[DISSIMI] . D[OMINI].SIMONIS . EPISCOPI.ZAGRABIENSIS]. M. D. XX.” Közölve: A középkori Magyarország főpapi pecsétjei a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Csoportjának pecsétmásolat-gyűjteménye alapján. Szerk. BODOR Imre. Budapest, 1984. 60. Kat. 79. (TAKÁCS Imre katalógustétele)
- ³⁰ V. ö. a 12. jegyzetet!
- ³¹ Így szerepelnek például V. László 1456. évi cseh királyi kettős pecsétjének (Magyar Országos Levéltár, DL 14605) vagy II. Ulászló 1490. évi felségi kettős pecsétjének (Magyar Országos Levéltár, DL 19968. [1493]) előlapján is. Ide vonatkozóan vö.: BODOR Imre: Reneszánsz stíluselemek a Mohács előtti pécseteken. Művészettörténeti Értesítő XXXI. (1982) 95–104.
- ³² Teljes címe: Hans Hauge zum Freisten: Der Hungern Chronica, inhaltend wie sy anfangklich ins land kommen seind, mint anzaigung aller jrer König, vnd was sy namhafftig gethon haben. [Nürnberg], 1534 [Johann Petreius] in druch verordnet auff

- kosten vnfd] darlegen Hanssen Metzkers Bürgen in Wien, 1536. Auspurg, 1536 [Philip Vehart] 83×138 mm. A Szent István-fametszet fontosabb korábbi irodalommal közölve: KNAPP 2001 (6. jegyzetben i. m.) 117. Kat. 35.
- ³³ 228×144 mm
- ³⁴ HOLL Béla: Ferenczffy Lőrinc: Egy magyar könyvkiadó a XVII. században. Budapest, 1980. 145–155., 157., 173.
- ³⁵ Például: GALAVICS Géza: Kössünk kardot az török ellen. Török háborúk és képzőművészet. Budapest, 1986. 63. Úő.: A magyar királyok képmásai a 17–18. században. (A Mausoleum metszetsorozata.) In: A középkori magyar királyok arcképei 1996. (16. jegyzetben i. m.) 13. Úő.: Ősök, hősök, szent királyok. Történelmünk és a barokk képzőművészet. In: Történelem – Kép 2000. (5. jegyzetben i. m.) 64. Úő.: Barokk. In: GALAVICS Géza – MAROSI Ernő – MIKÓ Árpád – WEHLI Tünde: A magyar művészet a kezdetektől 1800-ig. Szerk. TURAI Hedvig Budapest, 2001. 335.
- ³⁶ BENDA Kálmán: Habsburg politika és rendi ellenállás a XVII. század elején. Történelmi Szemle XIII. (1970) 404–427. Úő.: A Habsburg-abszolutizmus és a magyar nemesség a 16. és 17. században. Történelmi Szemle XXVII. (1984) 445–479.
- ³⁷ Az 1608-as pozsonyi koronázásról: BARTONIEK Emma: A magyar királykoronázások története. Reprint kiadás. Budapest, 1987. 98., 133–141. (A Magyar Történelmi Társulat Könyvei IV.). A koronázásra kibocsátott alkalmi kiadványokról vö.: Magyar és külföldi vonatkozású rölapok, újságlapok, röpiratok az Országos Széchényi Könyvtárban 1480–1718. Összeállította HUBAY Ilona. Budapest, 1948. 94–95. Kat. 446–453
- ³⁸ Az 1608-as országgyűlés jelentősége, mint erre Benda Kálmán rámutatott, nagyobb volt mint általában a szokványos diétáké. „Lezár egy fejlődési szakaszt és megnyit egy újat. Története olyan kérdéseket vet fel, amelyek a XVI–XVII. század egész magyar fejlődése szempontjából lényegesek.” BENDA 1970. (36. jegyzetben i. m.) 404.
- ³⁹ Magyar Országgyűlési Emlékek XIV. (1607–1608). Összeállította BENDA Kálmán. Gépírat az MTA Történettudományi Intézetében.
- ⁴⁰ II. Mátyás koronázási szertartásáról vö.: Acta coronationes Matthiae II. in regem Hungariae XIX. novembr. MDCVIII. peractae e Synchro A. E. C. H. T. A. Manuscripto in lucem edita, [Joseph Groningen] in Germania 1784. Elképzelhető, hogy éppen ekkortájt és éppen e párhuzam hangsúlyozására készült az, az ismeretlen német grafikus által készített könyvillusztráció is, amely Hunyadi Mátyást ábrázolja amint győzelmet arat Remete Szent Pál közbenjárásával a törökön. Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka, ltsz.: 68/1951. Gr. Papír, rézmetszet. 116×65 mm, felirata: „Matthias Corvinus Hungariae Rex op S. Pauli/ Turcas profligat. / Matthias König in Ungarn sieget über die Türken/ duch beystand des H. Pauli./18.” Közölve: B. B. (BASICS Beatrix:) Német rézmetsző: Mátyás király győzelmet arat a törökön Remete Szent Pál közbenjárására. In: A magyar kereszténység ezer éve – Hungariae Christianae Millennium. Szerk. ZOMBORI István – CSÉFALVAY Pál – Maria Antonietta DE ANGELIS. Budapest, 2001. 332. Kat. 4.2.
- ⁴¹ Az 1608-as ratifikálást 1615-ben Bécsben, majd 1618-ban Komáromban újabb megerősítések követték.
- ⁴² Elvileg szóba jöhetett volna Istvánffy Miklós is, aki azonban Rudolf híve volt, s 1608-ban agyvérzés is érte. Haláláig, 1615-ig már nem játszott szerepet a magyar közéletben. A történetíróról: BARTONIEK Emma: Fejezetek a XVI–XVII. századi magyarországi történetírás történetéből. Kézirat gyanánt. Sajtó alá rendezte RITÓÓK Zsigmondné Budapest, 1975. 339–388.
- ⁴³ Bergerről: FRANKL Vilmos: Berger Illés magyar királyi historiographus. Századok 7. (1873) 373–390. PESTY Frigyes: Egy XVII. századi magyar történetíró. Századok 10. (1876) 92. WITTMANN Tibor: A magyarországi államelméleti tudományosság XVII. századi alapvetésének németalföldi forrásaihoz. Filológiai Közöny III. (1957) 53–66. WITTMANN Tibor: Az osztrák Habsburguralom válságos éveinek történetéhez (1606–1618). Szeged, 1959. 32. BARTONIEK 1975. (előző jegyzetben i. m.) 94–99., 252–255. HOLL 1980. (34. jegyzetben i. m.) 156–166. KULCSÁR Péter: Berger Illés történelmi művei. Magyar Könyvszemle 110. (1994) 245–259.

- ⁴⁴ Jubilaeus de origine, errore Sacrae Coronae Hungariae Regni. Viennae, 1608. (RMK III. 1211., 1212.)
- ⁴⁵ Idézi: BENDA Kálmán – FÜGEDI Erik: A magyar korona regénye. Budapest, 1979. 173.
- ⁴⁶ Három levélnyi próbanyomatát 1632-ben adta ki Bécsben Ferenczffy. Wien, Graphische Sammlung Albertina, C-179. Cimelienkasten Fach VII/5. Mikrofilmje: Országos Széchényi Könyvtár, FM 2/4088. Az elvesztettnek hitt teljes kézirat az 1990-es években megkerült. [Megjelenés előtt.] Az uralkodókról készült grafikákat Nádasdy Ferenc országbíró, a XVII. század legjelesebb magyar műgyűjtője és mecénása adja majd ki saját koráig 1664-ben Nürnbergben *Mausoleum potentissimorum ac gloriosissimorum Regni Apostolici Regum et primorum militantis Ungariae Ducum* címmel. (RMK III. 2254) A Szent István-metszet a 89. lapon látható. Történetét, képi forrásait, hatásait és másolatait mind ez idáig Rózsa György dolgozta fel legalaposabban: Magyar történetábrázolás a XVII. században. Budapest, 1973. 13–80. Legfrissebb irodalmát felsorolja: BIBÓ István – KERNY Terézia – SERFŐZŐ Szabolcs: A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. Repertórium. Szerk. KERNY Terézia – SERFŐZŐ Szabolcs. Budapest, 2001. 73.
- ⁴⁷ HOLL 1980. (34. jegyzetben i. m.) 145–155. Rózsa György szerint viszont 1619–1632 között készültek a metszetek: RÓZSA 1973. (előző jegyzetben i. m.) 15.
- ⁴⁸ RMK III. 118. Második kiadása: Bécs, 1652. (RMK III. 1795) A téma aktualitására utal, hogy két évvel később Lackner Kristóf adott ki Thurzó Györgynek ajánlva *Coronae Hungariae emblematica descriptio* [...] címmel (Lauringen, Jakob Winter) hasonló munkát. (RMK III. 1156) S. Sz. (SERFŐZŐ Szabolcs: Lackner Kristóf emblematis magyarázata a magyar királyi koronáról. In: Képes könyvek. Régi nyomtatványok az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményéből. A kiállítást rendezte, a katalógust írta és szerkesztette PÓCS Dániel – SERFŐZŐ Szabolcs. Budapest, 2002. 80–81. Kat. IV–5. [Korábbi irodalommal]. V. K. (VELENCEI Katalin:) Lackner Kristóf könyve a Szent Koronáról, egykorú illuminálással. In: Jankovich Miklós (1772–1846) gyűjteményei. Szerk. MIKÓ Árpád. Budapest, 2002. 282–283. Kat. 263. (A Magyar Nemzeti Galéria kiadványai 2002/1.)
- ⁴⁹ Természetesen a Kilian-metszet előtt is léteztek olyan ábrázolások, amelyek már meglehetősen pontosan örökítették meg a Szent Koronát, ám ezek az alkotások, részint mert nem magyar megrendelésre készültek, elszigeteltek maradtak és nem gyakoroltak semmiféle befolyást a hazai képzőművészetre. Részletes áttekintés helyett föltétlenül megemlítendő az 1555-ben Johan Jacob Fugger megrendelésére készült *Wahrhaftige Beschreibung zwaier [...] de allerredlersten [...] Geschichte der Christenheit des habsburgischen unnd österreichischen gebluets [...] bis auf Carolum den fünften und Ferdinandum den ersten* [...] című monumentális kézirat is, amelynek folio 308. recto lapján a Szent Korona látható. Pergamen, tempera. 530×450 mm. W. J. (JAHN, Wolfgang:) *Wahrhaftige Beschreibung zwaier ... der allerredlessten ... Geschlechter*. In: Bayern – Ungarn Tausend Jahre – Bajorország és Magyarország 1000 éve. Katalog zur Bayerischen Landesausstellung 2001. Oberhausmuseum, Passau 8. Mai bis 28. Oktober 2001. Hrsg. Wolfgang JAHN – Christian LANKES – Wolfgang PETZ – Evamaria BROCKHOFF. Augsburg – Regensburg, 2001. 34–35. Kat. I. 4. S. Sz. (SERFŐZŐ Szabolcs:) Johann Jacob Fugger krónikája az osztrák császári házról. In: PÓCS – SERFŐZŐ 2002. (48. jegyzetben i. m.) 74. Kat. IV–3. SZ. E. (SZENTESI Edit:) Az úgynevezett Fugger-féle Habsburg Ehrenspiegel. In: Jankovich Miklós 2002. (48. jegyzetben i. m.) 291–293. Kat. 271. A Révay-könyv és a Kilian-metszet válogatott irodalma: SZILÁGYI Sándor: Révay Péter és a Szent Korona, 1619–1622. Budapest, 1875; ECKHART 1941. (24. jegyzetben i. m.) 297–298. BARTONIEK 1975. (42. jegyzetben i. m.) 389–403. BENDA – FÜGEDI 1979. (45. jegyzetben i. m.) 174–176. BÓNIS György: Révay Péter. Budapest, 1981. BOGYAY, Thomas von: Über die Forschungsgeschichte der Heiligen Krone. In: *Insignia regni Hungariae I. Studien zur Machtsymbolik der mittelalterlichen Ungarn*, Red. Zsuzsa LOVAG. Budapest, 1986. 66. BOGYAY Tamás: Kritikai tallózás a szentkorona körül. In: Művészettörténeti tanulmányok Mojzer

- Miklós hatvanadik születésnapjára. Szerk. TAKÁCS Imre – BUZÁSI Enikő – JÁVOR Anna – MIKÓ Árpád. Budapest, 1991. 33. (Annales de la Galerie Hongroise – Magyar Nemzeti Galéria Évkönyve 1991.). BUZÁSI Enikő: III. Ferdinánd mint magyar király. (Justus Sustermans ismeretlen műve az egykori Leganés gyűjteményből.) In: Uo. 152. HOLLER László: A magyar királyi koronát ábrázoló 1620–1621. évi festményekről. Művészettörténeti Értesítő XLIX. (2000) 303–305. S. Sz (SERFŐZŐ Szabolcs:) Révay Péter krónikája és leírása a magyar királyi koronáról és történetéről. In: PÓCS – SERFŐZŐ 2002. (48. jegyzetben i. m.) 76–78. Kat. IV–4. A szakirodalom hajlik arra, hogy a címlap-metszet mintájának rajzolóját Révayban keresse. A grafika további képzőművészeti hatására Mojzer Miklós figyelemztetett egy beszélgetés során 1987-ben. Érdemes megemlíteni, hogy a koronázási jelvényegyüttes egy másik közel egykorú és hiteles ábrázolása ugyancsak a Kilian-műhelyhez köthető. Wolfgang Kilian testvérének, Lucasnak 1610-ben II. Mátyásról, mint magyar királyról készített allegorizáló rézmetszetén a Szent Korona, a koronázási palást, a jogar és a kettőskezesztes országalma lehető legprecízebben lett megörökítve. Ugyanakkor, hogy az uralgó portréja fölött látható kartusos magyar címet lezáró sisakdísz még a hagyományos idealizált koronaábrázolást követi. 312×214 mm, Közölve: HAGENOW, Elisabeth von: Bildniskommentare. Allegorisch gerahmte Herrscherbildnisse in der Graphik des Barock: Entstehung und Bedeutung. Hildesheim – Zürich – New York, 1999. 115–116., 210. Abb. 16. (Studien zur Kunstgeschichte 79.) Említve még: GALAVICS Géza: A Habsburgok mint magyar királyok és a képzőművészeti reprezentáció. In: Császár és király 1526–1918. Történelmi utazás. Ausztria és Magyarország. Szerk. FAZEKAS István – UJVÁRY Gábor. Bécs, 2001. 12.
- ⁵⁰ Budapest, Magyar Nemzeti Galéria Régi Gyűjteménye, ltsz.: 55.967.3. Olaj, hársfa. 103×101, 3 cm. BUZÁSI Enikő: Későreneszánsz és korabarokk művészet. Budapest, 1980. 2–4. (Tájak – Korok – Múzeumok Kiskönyvtára 54.). MOJZER Miklós: Későreneszánsz és barokk művészet. (A Magyar Nemzeti Galéria állandó kiállítása. Művészettörténeti Értesítő XXX. (1981) 46. MOJZER Miklós: A Magyar Nemzeti Galéria késő reneszánsz és barokk kiállítása. Képek és szobrok. Budapest, 1982. 4–5. Kat. 304. BUZÁSI Enikő: Magyarországi festő 1600 körül. Szent László. In: A Magyar Nemzeti Galéria régi gyűjteményei. Szerk. MOJZER Miklós. Budapest, 1984. 126.
- ⁵¹ Feszület előtt imádkozó, a Szentírást olvasó, meditációba merülő ifjú alakja a XVII. századtól kezdve, elsősorban Gonzaga Szent Alajos mintájára kiformalódó új ikonográfiai típus egyik legelső példája volt.
- ⁵² Wien, 1632. [typ. Ferenczffy] 36. (RMK III. 271a.) 56×40 mm. Felirata: „S. Stephanus Rex Hungariae.” Közölve: KNAPP 2001. 134. Kat. 52.
- ⁵³ A *Mausoleum* nyomán készült grafikák 1850-ig teljességre törekvően közölve: KNAPP 2001. (6. jegyzetben i. m.) 151. Kat. 69., 169. Kat. 87., 205. Kat. 123., 216. Kat. 134., 225. Kat. 143., 235. Kat. 153., 274. Kat. 192., 284. Kat. 202., 295. Kat. 213.
- ⁵⁴ Például a Kováts István által írt és illusztrált *Dóri énekeskönyv* nyolcvanhetedik, „Szent István királyról” című „Hol vagy, magyarok tündöklő csillaga” közismert ének strófájánál a 103. lapon, amelyet a felirata szerint 1768. július 25-én rajzolt a kántor. Pannonthalmi Főapátsági Könyvtár Kéziratára, 10a. E. 29/1. A kötetről legújabbban korábbi irodalommal: B. B. M. (BÁNHEGYI B. Miksa O. S. B.): Dóri énekeskönyv. In: Mons Sacer 996–1996. Pannonthalma 1000 éve. III. A főapátság gyűjteményei. Szerk. TAKÁCS Imre. Pannonthalma, 1996. 216–217. Kat. D. 16.
- ⁵⁵ Például Tolna vármegye pecsétjén. Rézmetszetű képe kiadva: KOLLER, Josephus: Cerographia Hungariae. Tyrnaviae, 1734. 126–127. lapok közé kötött III. táblán. Nyomában közölve: KNAPP 2001. (6. jegyzetben i. m.) 169. Kat. 87.
- ⁵⁶ Ezt támasztja alá véleményem szerint Edward Brown angol utazó 1669-es (!), tehát a kötet megjelenése után öt évvel íródott följegyzése is. „A magyarok nemcsak különös nyelvet beszélnek, hanem koronájukról is valami rendkívüli dolgot hisznek. Ugyanis szerintük angyal hozta Szent István királynak, miért is meg vannak győződve, hogy ettől függ az ország sorsa. Ezért fordítanak annyi gondot annak őrzésére és

- minden alkalommal megóvják a szerencsétlenségtől.” BROWN, Edward: *Account of Sere-rae Travels in Hungaria, Servia [...]* London, 1673. ... Magyar fordításban: *Régi utazások a Balkán-félszigeten*. Szerk. SZAMOTA István. Budapest, 1891. 309. Nyomában közölve még: MAGYAR 2000. (9. jegyzetben i. m.) 148; Szent István és az államalapítás 2002. (2. jegyzetben i. m.) 187., 188.
- ⁵⁷ *Gloria virtutis Hungaricae religionis bellicae atque politicae peritiae laude propagata per reges XLIII. ad usque Ferdinandum III. [...]* Duaci 1633 Typuis Viduae Petri Telu. (RMK III. Pótlások 6185) 192×140 mm
- ⁵⁸ Ikonográfiai előzményeiről: GALAVICS 1986. (35. jegyzetben i. m.) 74., 157. KNAPP 2001. (6. jegyzetben i. m.) 41., 135. Kat. 53.
- ⁵⁹ *Trophaeum Neo-Palatinum Paulo Esterhazy voto Hungariae Pro-Regi Illustrissima svada in florenti Ungara Academi erexit Tirnaviae.* (RMK II. 288., 1490.) 170×128 mm Közölve: KNAPP 2001. (6. jegyzetben i. m.) 149. Kat. 67.

Murádin Jenő

AZ ERDÉLYI FAMETSZÉS KEZDETEIRŐL

Történetének alaphelyzeteiben az erdélyi fametszés alig mutat eltérést a magyarországitól. Fölbukkan a könyvnyomtatás hajnalán, hosszú álom után újraéled a klisékészítés szolgálatában, majd valóságos föltámadásként – alig egy évszázada –, elfoglalja helyét a korszerű grafikai művészetek sorában. Különbségek inkább a szakmai tudás forrásaiban, az eltérő kölcsönhatásokban mutathatók ki, meg ízekben és színekben, melyek a térség történeti-regionális különállásából, népeinek sajátos helyzettudatából erednek.

Ha viszont egyetemesebb összefüggésekben vizsgáljuk a Kárpát-medencei magyarság művészetének egészére vagy akár a teljes keleti térségre vonatkozó helyzetet, az eltérések a nyugat-európai viszonyoktól hangsúlyosabbak és modellezhetőek. Míg a német, angol, francia fametsző iskolák mögött egész *művészettörténeti korszakok* állanak, Európa keleti része nélkülözi ezt a hátteret. S amíg például a modern német grafika a düreri-holbeini örökségből is meríteni tudott, ilyen hagyományai a magyar művészetnek nem voltak. Mindezen nem változtat az a tény, hogy a fametszés hazai meghonosodása idején a német földről érkező hatások, a szakmai tudás és példaképek számunkra is annyira jelentősek voltak.

Erdélyben a fametszet megjelenésének a reformáció nyomán fölvirágozott könyvnyomtatás nyitott utat. A lutheri tanok, jószerint meghirdetésük pillanatától befogadásra találtak a németországi kapcsolatokat élénken ápoló erdélyi szász közösségben. A szakirodalomban mind az utóbbi időkig egybehangzóan *Johannes Honterus* (1498–1549) nevéhez fűzték az első erdélyi nyomda megalapítását, s egyben az itt nyomtatott fametszetes könyvek kiadását.¹ Anélkül, hogy a humanista képzettségű nagy reformátor, az iskola- és nyomdaalapító Honterus döntő hozzájárulását bárki is tagadná, az újabb kutatások kimutatták, hogy az ő brassói officínája előtt (1539) Szebenben 1528-ban *Theobaldus Gryphius* már létrehozta saját nyomdáját. Jakó Zsigmond mélyreható kultúrtörténeti föltárása mutatta ki, hogy Honterus és a könyvnyomtatásban járatos Gryphius orvosdoktor együttműködése nem Szebenben kezdődött, hanem csak a brassói Honterus-nyomda idejéből datálható.² Ezzel összefüggésben derítette föl Jakó, hogy a szebeni nyomda 1528-as alapításának évéből fennmaradt egy reneszánsz ízlésű nyomtatott fejléc, és ez egyben *a legelső ismert erdélyi fametszet*.³

A Brassóban működő Honterus fametszőnek is elsőrangú volt. Külhoni tanulmányai során Bázelen Johann Froben és Heinrich Petri nagy hírű nyomdájában csiszolta tudását, s ott adta ki még 1532-ben saját készítésű

fametszetes dúcaival szászöldi atlaszát (*Landkarte des Sachsenlandes*). Julius Bielz a szebeni Brukenthal Múzeum egykori igazgatója az erdélyi grafikai művészetekről szóló alapvető tanulmányában (1947) Honterus dicséretéről idéz korabeli véleményt. Sebastian Münster bázeli kozmográfus 1543-ban jegyezte fel róla: „Volt itt úgy tíz esztendeje egy brassói, Honterus nevezetű, aki korának valahány képmetszőjét messze túlszárnyalta.”⁴ Hazatérve Honterus kiadványok, főleg tankönyvek nyomtatásában hasznosította tudását.

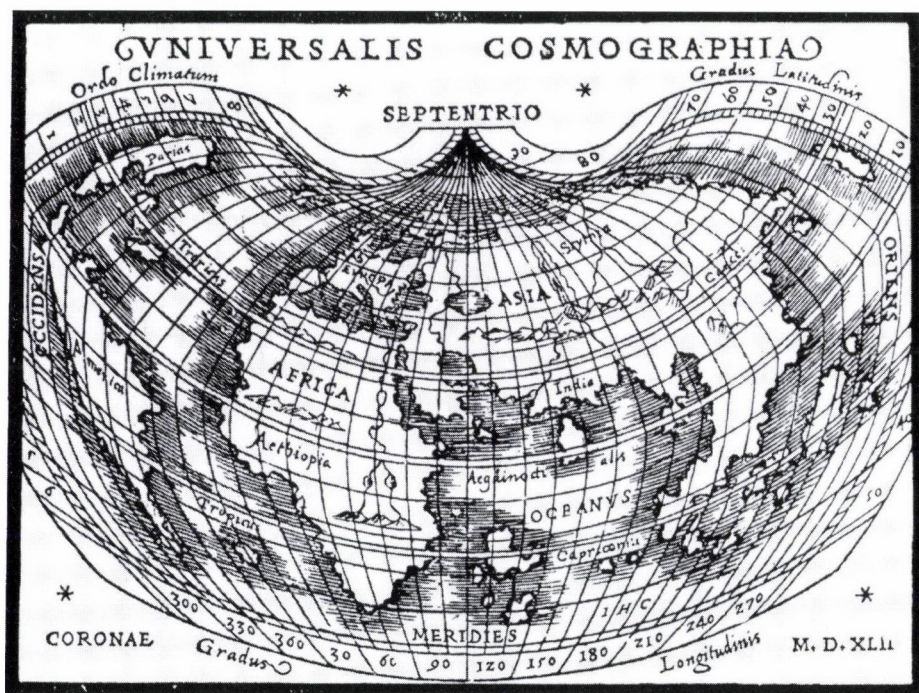
A brassói és az újra meg újra föléledő szebeni officínák működése a korai magyar nyomdászatban és fametsző művészetben is igen fontosak. Számos magyar könyvet a 16. században éppen szász nyomdáknak adtak ki, igazodva a kor sajátos történelmi helyzetéhez. A Kolozsváron 1550-ben létesült nevezetes *Heltai-nyomda* ugyanis – alapítójuk unitárius hitre térte után – már nem volt vonzó a szentháromság-tagadókkal (antitrinitáriusokkal) hadakozó kálvinisták számára. Ettől eltekintve a Heltai-nyomda mind a korai magyar könyvkiadást, mind a fametszetre alapozó illusztrációs művészetet páratlan értékekkel gyarapította. Példaként az 1575-ben megjelent *Chronica az magyaroknak dolgairól* című kiadványt szokták emlegetni, gyakran reprodukált fametszetes, reneszánsz ízlésű címlapjával. A nyomda legjelesebb fametszője az a *Jacobus Lucius* (1530–1597), aki Brassóban is dolgozva a honterusi alapítást tovább működtető Valentin Wagner nyomdájában 1557-ben a holbeini *Haláltánc* képsorozat nyomán készített fametszeteket.⁵

Föltáratlansága miatt alig követhető a könyvnyomtatás első századaiban a nyomdászattal együttélő erdélyi metszetművészet, illetve metszethasználat. Résztanulmányok születtek ugyan, de átláthatóságában, alap kutatási szinten ez a feladat további igen nagy munkát igényel.

Varga Nándor Lajos, a magyar grafika történetének kiváló kutatója ebben a vonatkozásban is példát mutatott. Egy részterület bemutatásával figyelemztetett adósságainkra. Kiadványának barokkos címe maga mondja el vállalkozásának mibenlétét. *Régi fametszetes magyar vagy magyar vonatkozású könyvek (1493–1599) a Sepsi-Szent-Györgyi Székely Nemzeti Múzeumban, amelyeket sorba szedett, megrajzolt saját kezűleg és munkatársai segítségével fa-dúcokba metszett és kinyomtatott Varga Nándor Lajos, Budapest, MCMXLII*. A 99 plusz 11 példányban megjelent kiadvány egyik kézzelfogható eredménye annak a munkának, melyet a szerző gyakori hazalátogatásai során az erdélyi művészet értékeinek tudatosítása terén végzett.

A 16. század múltán a fametszéses díszítés gyakorlata Erdélyben is hosszú időre elenyészik. Helyébe az ötvösséggel összefüggően mélynyomásos technikák lépnek. S bár a nyomdai gyakorlatban nem felejtődik el egészen az egyszerűségénél fogva annyira kézenfekvő fametszetes klisékészítés mestersege (Misztótfalusi Kis Miklós is élt vele), a kor díszítő könyvművészete másfelé igazodott. Föléledése a 19. századi hírlap- és könyvkiadásban követhető nyomon.

Az erdélyi részeken ennél hamarabb, a *népi fametszésben* jelentkezik újra a technikának a könyvnyomtatástól független gyakorlata. Olyan jelenség ez,

1. Honterus földatlása, fametszet, 1542.

2. Erdélyi népi fametszet, 1892.

melyre közelebbi példát csak a Kárpát-medencén kívül, a lengyel és ukrán területeken találunk.

Az erdélyi népi fametszetek forráshelye Szamoshesdát, míg ihlető kegyhelye a szomszédos falu, Füzesmikola. Mindkét helység az Erdélyi-medence központi részén, Szamosújvár közvetlen közelében fekszik, előbbi a várossal már összenőve. A füzesmikolai Könnyező Mária-szentkép csodatétele tette ezt a helyet az erdélyi románság (eredetileg a görög katolikus hitűek) egyik zarándokhelyévé. Innen vezethető le a kutatók következtetése, mely szerint a hesdái „népi stampák” a szegényebb néprétegek vásárlói igényére születtek. Míg a füzesmikolai ikonfestők fára, üvegre, vászonra festett képei drágák voltak, és viszonylag kis számban készültek, a hesdái parasztok fametszetes papírképei tömegpéldányban kerültek forgalomba. A dúcokat kezdetleges szerszámokkal néhány ügyeskező falusi mester faragta ki; a nyomásra a szamosújvári örmény kereskedőktől vásárolt 500-as csomagolású vékony papírt használtak. Hogy a lapok mutatósabbak és kelendőbbek legyenek, a levonatokat utólag színezték. Termékeiket a hesdái parasztok nemcsak helyben vagy a zarándoklatok idején árusították, hanem vándor-kereskedők révén egészen távoli vidékekre, Erdélyen kívül a Kárpátokon túli területekre is eljuttatták. A nyomatok témája döntő többségben az egyházi ikonográfiát követő vallásos ábrázolás – a sárkányölő Szent György, Madonna a gyermekkel, Illés tüzes szekere – de vannak világi jelenetek is. Utóbbiak között igen érdekes a *Mariska* és *Pista* házi munkajelenetét ábrázoló lap, mely cirill betűs felirata ellenére magyar vásárlók számára készült. A néprajzkutató dr. Kós Károly szerint református magyarok igényeit elégítette ki a hajnalt jelző *kakasos* kép, mely több változatban maradt meg. Különösen szépek ezek között Andrei Man és Morariu Nechita hesdái mesterek 1859-es, illetve 1862-es keltezésű metszetlapja.⁶

Az erdélyi népi fametszés gyakorlata egy egész évszázadot ível át; a 18. század végétől a 19. század végéig tart. Értékeit fölbukkanásuk idején Orosz Endre régészeti és néprajzkutató, illetve Gyalui Farkas, a kolozsvári Egyetemi Könyvtár egykori igazgatója tudatosították. Az Erdélyi Kárpát Egyesület (EKE) 1902-ben megnyitott néprajzi múzeuma számára Herrmann Antal megbízásából Orosz Endre vásárolt levonatokat és dúcokat.⁷ Román történészek és néprajzkutatók az 1920-as évek elején fedezték föl az erdélyi népi fametszetek különleges értékét. Az EKE múzeumi gyűjteményéről George Oprescu, a román történetírás jelentős alakja úgy nyilatkozott, hogy megmentésük „egyenesen a magyarságnak köszönhető”⁸. Első elemző földolgozásuk a kiváló néprajzkutató, Ion Muşlea nevéhez fűződik.⁹

A hosszú kutató és gyűjtőmunka nyomán az ismert lapok száma 110-re emelkedett. Bemutatásukat mindig különleges érdeklődés kísérte. 1970-ben Bukarestben és Kolozsváron, 1996-ban Párizsban láthatták a gyűjteményt reprezentatív kiállításon.¹⁰

Mind a népi fametszeteknél, mind a reformkortól fölélenkült folyóirat-, lap- és könyvkiadás esetében fölmerül a kérdés: honnan szerezték ismere-

Nagyág.

Bánpataki vizesés.

Tómos.

3–5. Fametszetek Kővári László: Erdély földé
ritkaságai c. kötetből, Kolozsvár, 1853.

teiket az Erdélyben működő fametszők? A hesdái mesterekkel kapcsolatban Ion Muşlea több feltételezést gondol végig, anélkül hogy megnyugtató válaszra jutna. Elképzelhetőnek tartja, hogy a füzesmikolai kolostor valamelyik nyomdászathoz értő szerzetese volt a falusi mesterek tanítója, vagy ukrán, lengyel vándorfametszőktől kaptak útbaigazítást, esetleg a magyarság mézeskalácsnyomóinak rokon technikája lehetett a nyomravezetőjük.¹¹ Tekintve az eljárárs roppant egyszerűségét, a fadaragásban különösen jártas erdélyi ember esetében a spontán ráérzésből eredő invenció sem kizárt, melyre az egyszerű pecséthasználat is példával szolgált.¹²

Messze volt még az az idő, amikor a grafikai eljárások sorában a fametszést is intézményesen oktatták. Ám ha valaki érdeklődött iránta, magyarul is találhatott rá igencsak hasznos eligazítást. Ez természetesen nem a népi fametszőkre vonatkozik, hanem a hírlap- és könyvkiadásban ismét lehetőségeket látó rajzolókra és mesterekre. A Magyarországon és Erdélyben egyaránt népszerű *Közhasznú esmeretek tára* – az első magyar nyelvű lexikon – az 1830-as évek elején pontos és használható leírását kínálta a technikának. A német Brockhaus cég *Konversations-Lexikonát* fölhasználó kiadványban a *Fametszés* szócikk alatt olvasható a sokszorosító eljárást részletező be-

mutatás: „A’ fametszet készítésére vétetik egy sima falap, rá tétetik a’ rajz ’s minden contourai ’s vonalai úgy vágatnak ki, hogy a papirosan lenyomatandók émelten jelenjenek meg; ezen metszés bekenetik olajfestékkel ’s úgy nyomatik papirosra.”¹³

A fametszet iránti érdeklődést példázza egyébként, hogy a Kolozsváron megjelenő *Hon és külföld* című lap 1845. január 14-i száma hírt ad az európai fametszet történetében a legkorábbiak közé tartozó nevezetes *Szent Kristóf*-ábrázolásról.¹⁴ Az 1423-as kópírasos metszetlapot a Memmingen melletti Buxheim-kolostor könyvtárában fedezték föl.

Az erdélyi hírlapirodalom, a kezdetekben kéthetente, majd mind nagyobb gyakorisággal megjelenő periódikus kiadványok szerkesztésének természetes igénye volt a gyors illusztrálás, a díszítés és a reklám. Ez az elvárás ismét előnyös helyzetbe hozta a fametszetes kliséket. Bár ez a korszak ilyen vonatkozásokban szintén feltáratlan, a helyzetre jellemzően utal annak a fa-sajtónak a története, amely Bem tábornok seregéhez tartozott, s amelyen parancsokat, hirdetményeket, hadszíntéri rajzokat nyomtattak. Ez a tábori sajtó 1849-ben Kézdivásárhelyen rekedt, és onnan került a sepsiszentgyörgyi Székely Nemzeti Múzeumba. Mint kortörténeti és technikátörténeti emléket 1935-ben Varga Nándor Lajos állította össze, s betűanyagával együtt hozta működőkész állapotba.¹⁵ „A szabadságharc alatt – olvassuk egy 19. század végi leírásban – Kolozsvárt, Brassóban, Nagyszebenben az önvédelmi harc férfiainak arcképeit, csatajeleneteket, tábori térképeket, oly helyes, szabatos, néha művészi kivitelben készítettek, hogy e nyomdai termékek produktaikat néha a mai előállítás sem tudja túlszárnyalni.”¹⁶

Miként a hírlapirodalomban, úgy az erdélyi magyar könyvkiadásban is megkerülhetetlen feladat az illusztrációs eszközök és lehetőségek vizsgálata. Az köztudott, hogy a kiegyezés után lendületesen fejlődő magyar főváros nyomdáival a vidék nem versenyezhetett, de a helyi kezdeményezések teljesen nem szorultak vissza. Korábban és később is számos könyv jelent meg Erdélyben, köztük illusztrált kiadványok is. Voltak azután köztes megoldások. Ilyen esetek azok, amikor a könyvet erdélyi városokban nyomták, de a szövegképeket – leginkább fametszeteket – pesti műhelyek szállították hozzá.

A lehetséges változatok teljes regiszterét kínálja a neves erdélyi történész és statisztikus Kővári László illusztrált munkáinak kiadása. *Erdély régi-ségei* című sokszor idézett munkája, melyben egy nemzeti múzeum létesítéséért szállt síkra, 1852-ben Pesten jelent meg „tizennégy fametszvény- s egy kőrajzzal”. A főként várakat és várromokat ábrázoló képek ismeretlen szerző munkái. *Erdély építészeti emlékei* című, 1866-ban megjelent művét Kolozsváron nyomtatja ugyan, de a fenti kiadás fametszeteit átveszi, és számukat újakkal harmincra egészíti ki. Az újabb metszetlapokon Ruzs Károly neve tűnik föl, aki 1864-től működteti pesti xilográfiai intézetét. Szövegképeit tekintve a legérdekesebb Kővárinak az *Erdély földje ritkaságai* című 1853-as kiadványa, mely „kilencz fa-metszvénnel” szintén Kolozsváron je-

lent meg. Az aláíratlan metszetek sokkal szebbek, jóval életesebbek, mint a későbbi magyar metszőműhelyek reprodukzív termékei. A könyv kolo-fonja feltünteti a kiadás pontos helyét is, a *kolozsvári római katolikus lyceumi nyomdát*. Ez mindenképpen fogodzót kínál ahhoz, hogy felderíthető legyen a fametszetek ismeretlen szerzője.

Az Erdély múltjával foglalkozó átfogó történeti-néprajzi vonatkozású művek (Orbán Balázs, Jakab Elek munkái) a század második felében pesti nyomdákban jelentek meg.

Orbán Balázs monumentális alkotása, *A Székelyföld leírása 1868–1873* között jelent meg hat kötetben. A mű bőséges illusztrálása a magyar fametszés mestereinek is igen jelentős vállalkozása volt. Fényképek, rajzok és festmények átültetésével készültek a betűmagasságra méretezett nyomdai dúcok. A metszőmunka jelentős részét Rusz Károly és Morelli Gusztáv végezte, de részt vállalt benne Pollák Zsigmond és Ranics Adolf is. Hasonló nagyságrendű feladatot másfél évtized múltán *Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen* című kiadvány illusztrálása jelentett. Ezt a munkát a Magyarországgal, s benne az erdélyi részekkel foglalkozó kötetek esetében Morelli pesti műhelye végezte. Olyan hatalmas vállalkozás volt ez, melyben Morelli Gusztáv munkatársaival közösen dolgozott.

A 19. századi illusztratív metszettechnika a *tónusos fametszés* jegyében született, s pályafutását – a művészeti mozgalmaktól érintetlenül – úgy is fejezte be. A nyomdászat szolgálatában ez a foglalatosság inkább *mesterséggé* vált, mint művészetté. A fametsző műhelyek bravúros kezűgyességű mesterei a festményszerűséget tartották szem előtt, s minél finomabb – árnyalatokat és térbeliséget visszaadó – pikturális hatásokat. A megtévesztésig hű utánzat arra vezetett, hogy a rajzot hordozó fa elvesztette anyagszerűségét, ellenállás nélküli eszköze lett a képmásolónak. Csak ritkán és csak kivételes tehetségek tudtak valamilyen egyensúlyt teremteni, egyéniségüket ebben az alárendeltségben is érvényesíteni. (A kárpitkészítés mutat föl a fametszéshez nagyon hasonló példát. A 19. századi elgépiesedett festmény-másoló kárpitszövés csak a teljes szemléletváltással nyerte vissza ismét művészi rangját.)

Az egész korszakra a harántmetszésű *száldúc* alkalmazása a jellemző, mely széles körben az angol Thomas Bewick invenciója nyomán terjedt el. A keresztbe vágott, csiszolt kemény fa (a körtétől, almától a legsűrűbb évgyűrűs puszpángig) szinte a fémekhez hasonlóan a legfinomabb árnyalatmetszést vagy pontozást is kibírta. Morelli pesti műhelye vitte a legtökéletesebbre Magyarországon ezt a reprodukzív illusztrációs technikát. A nyugat-európai példák is erre mutattak. A kor annyira népszerű francia művésze, Gustave Doré, áradó bőségű illusztrációiban szintén festményhatásokra épített.

A tónusos fametszés állásait az 1880–90-es években meghonosodott *fotomechanikai* eljárások rendítették meg. Ezek az új nyomdai klisék a természetű ábrázolásnak gyors és olcsó eszközei lettek. Konkurenciájuk kivédhetetlennek bizonyult, s e nyomdák számára dolgozó magyar fametszők az

új évszázad elejéig legfennebb utóvédharcaikat vívták velük szemben. Díszművek, albumok illusztrálásával próbálták létjogosultságukat igazolni.

Morelli Gusztáv és munkatársai a korábbi elgondolások szerint folytatták *Az Osztrák–Magyar monarchia írásban és képen* sorozatának illusztrálását. A nagy mű utolsó előtti (20.) kötete, mely az erdélyi részeket mutatja be, 1901-ben került kiadásra. A kliséket részben Morelli, részben munkatársa, Bálint Benedek metszi fába. A dúcra vitt képek festői vagy rajzolói között több erdélyi művészt találunk (Gyárfás Jenő, Melka Vince, Papp Sándor) vagy olyan alkotót (így a kalotaszegi és torockói tájak megörökítőjét, Roskovics Ignácot), akit kiemelt kapcsolatok fűztek a Királyhágón túli részek művészeti és közéletéhez.¹⁷

Erdélyi művész a fametsző *Bálint Benedek* (1860–1920),¹⁸ kinek aktív grafikus pályája, miként Morellinek, a válságos korszak határán zárult le. Munkásságáról lexikonok elismerő, de szűkszavú méltatásán túl az utóbbi évek kutatómunkája során tudunk immár sokkal többet.¹⁹ Nagyobb figyelmet az keltett iránta, hogy ő az, aki kiemelkedik a 19. századi erdélyi reprodukív fametszők sorából, megtöri az őket övező anonimitást. Morellinek nemcsak tanítványa, de megbecsült munkatársa volt. Pesti főiskolai és párizsi tanulmányait követően a kezdetektől részt vett a Monarchia országait bemutató kötetek illusztrálásában. Az ő metszetlapjai a sorozatban a legkevésbé részletezőek, helyenként lendületesek. Dolgozott a Vasárnapi Újság, a Pallas Nagylexikon, a Művészi Ipar számára. Utóbbi helyen Deák Ferenc Duna-parti szobráról, Huszár Adolf 1887-ben fölavatott alkotásáról készített metszetlapot.²⁰ Részt vállalt Munkácsy nagy képeinek fametszetes áttételében, melyek az otthoni népszerűsítést szolgálták. A nagy ráérzéssel végzett munkáért a Párizsban dolgozó festő őszinte elismerését érdemelte ki.

Kolozsváron Gombos Ferenc nyomdája számára ő metszette fába 1896-ban a szabadságharc legendás hadvezére, Bem József tábornok egészalakos portréját. Alapját egy, a 48-as időkből származó rajz (Tóth Ágoston ezredes munkája) képezte, melyet 1881-ben Sárdi István kolozsvári festő dolgozott át. Erről készült a hármasképes áttétel és a kötöttségek miatt kissé merevnek ható fametszetes kép. Ez a metszet kötetben és a kolozsvári kiadású Történelmi Lapokban is megjelent.²¹ Bálintnak e vállalkozását is említve esik szó az erdélyi sajtóban a nyomdai képátvitel meghonosodó új eszközeiről. Az állásfoglalás nagyon jellemző, az itteni konzervatívabb közszemléletnek hű tükre. A metszettechnikát még akkor is védelmükbe veszik, ha nyilvánvaló, hogy az autotípia és cinkográfia előnyei nem kérdőjelezhetők meg. Hangsúlyozzák, hogy a cinkográfiai eljárással a kép mindig veszít élességéből. „Míg a metsző – olvassuk a fejtegetésben – az ő ügyességével, művészi érzékével életet lehel még az előtte fekvő bágyadtabb minta körvonalaiba is. A rajzolt minta pongyolaságait eltünteti, a jellemző kifejezéseket kiemeli.”²² Mindebben kétségtelenül az az igazság, hogy a kezdeti cinkográfiai eljárások még igencsak finomításra, tökéletesedésre szorultak.

6. A segesvári Petőfi-szobor. Bálint Benedek fametszete. (Megjelent Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen c. sorozat 20. kötetében, Budapest, 1901.)

7. Siklódy Ferenc: Bálint Benedek arcképe, rézkarc.

8. Bánsági sváb parasztdudvar. Bálint Benedek fametszete. (Megjelent Az Osztrák–Magyar Monarchia írásban és képen c. sorozat 7. kötetében, Budapest, 1891.)

A nyomdászat korszerűsödése azonban gyors és megállíthatatlan. Így a metszőműhelyek rövidesen munka nélkül maradnak. Bálint is nyilvánvalóan emiatt tér vissza 1902-ben szülőföldjére, ahol más foglalatosság, az iparművészet felé fordul.

JEGYZETEK

- ¹ TONTSCH, Hermann: *Die Honteruspresse im 400 Jahren*. Kronstadt–Braşov [Brassó], 1933.
- ² JAKÓ Zsigmond: *Szeben latin betűs könyvnyomtatása a XVI. században*. In: JAKÓ Zsigmond: *Írás, könyv, értelmiség*. Kriterion Könyvkiadó, Bukarest, 1977. 180–192. – A kötetbe válogatott tanulmány a szerző 1964–73 közötti kutatásainak eredményeit összegezi.
- ³ Uo. 181–182.
- ⁴ BIELZ, Julius: *Die Graphik in Siebenbürgen*. Sibiu – Hermannstadt [Nagyszeben], 1947.
- ⁵ SIEGMUND, Marianne: *Erdélyi fametsző Holbein nyomában*. Korunk [Kolozsvár], 1984. XLIII. évf. 10. sz. 780–783.
- ⁶ Dr. KÓS Károly: *Népies ikonfestés*. Utunk, 1967. XXII. évf. 24. sz. 9.
- ⁷ GYALUI Farkas: *Xilografuriile populare româneşti din Hăşdate*. Az Erdélyi Néprajzi Múzeum 1957–58-as évkönyvében. KLNy.
- ⁸ MERZA Gyula: *Népies román fametszetek az EKE múzeumában*. Keleti Újság [Kolozsvár], 1923. április 13.
- ⁹ MUŞLEA Ion: *Xilografurile ţăranilor români din Ardeal*. Artă şi tehnică grafică. Caietul 8. 1939. KLNy. 1–24.
- ¹⁰ KISS-GRIGORESCU, Marika: *Xilografura populară din Transilvania în secolul XVIII–XIX*. H. n., é. n. (Bukarest, 1970); *Xylogravure paysanne de l'espace culturel roumain*. Paris, 1996 (katalogus).
- ¹¹ Uo. 5.
- ¹² MURÁDIN Jenő: *Erdélyi népi fametszetek kiállítása Kolozsváron*. Új Élet [Marosvásárhely], 1970. XIII. évf. 18. sz. 16.
- ¹³ Közhasznú esmeretek tára – A' Conversations-Lexikon szerint. Magyarországra alkalmaztatva. Pesten, IV. kötet 1832. 428.
- ¹⁴ *Legrégibb fametszés*. Hon és külföld [Kolozsvár], 1845. január 14.
- ¹⁵ VARGA Nándor Lajos: *A fametszet*. Budapest, 1940. 142–145.
- ¹⁶ *Xylographikánah...* Ellenzék [Kolozsvár], 1896. január 9. 3.
- ¹⁷ Roskovics Ignác (1854–1915) kapta meg korábban Kolozsvárnak a millenáris festmény kiállításra szánt „Unió-kép” a Wesselényi alakját központba állító történelmi tabló megrendelését.
- ¹⁸ Bálint Benedek (Szentkatolna, 1860. május 20. – Békéscsaba, 1920. szeptember 20.) rajzoló, fametsző, iparművész. Háromszéki székely értelmiségi család tagjaként (bátyja Bálint Gábor orientalista nyelvtudós, egyetemi tanár) lehetősége nyílt arra, hogy Pesten és külföldön tanuljon. A Mintarajziskolában, ahol Morelli 1873-tól vezette „fametszési szakosztályát”, 1876–1880 között (egy év megszakítással) tanult. Ezután a francia fővárosban folytatott tanulmányokat, majd önállóan dolgozott. Előbb Londonban a Wild's and Garden's Flower c. ötkötetes műhöz készített több száz illusztrációt, majd a párizsi Hachette kiadó megbízásából díszművek szöveggépeit metszette (Voyage de Tour du Monde, Histoire de Roumaine stb.). 1885-től dolgozott Budapesten. 1902-től hazatért szülőföldjére, ahol a székely népművészet eredeti értékeinek feltámasztásán munkálkodott; 1912-től Békés megyében telepedett le.
- ¹⁹ *Szentkatolnai Bálint Benedek*. Szerkesztette BORCSA János. Ambrózia Kiadó, Kézdivásárhely, 1998.
- ²⁰ Művészi Ipar, 1888. 177.
- ²¹ NAGY Sándor: *Háromszék önvédelmi harca 1848–49*. Nyomatott Gombos Ferencz könyvnyomdájában Kolozsvárt 1896; *Történelmi Lapok*, 1897. 1. sz.
- ²² Ellenzék, 1896. január 9.

Sümegei György

ÉPÍTÉSZET ÉS TÖRTÉNETISÉG

(Adalékok Lechner Ödön kecskeméti épületeihez)

Lechner Ödön oeuvre-jét, megépített és tervben maradt, tervként megrekedt munkáinak a teljességét, életművének egészét áttekintve¹ szembetűnő, hogy a Kecskemét megrendelésére készülteken kiemelkedően sok történelmi alakot, történelmi utalást alkalmaz. Betudhatnánk ezt Lechner Sturm und Drang-korszaka sajátosságának, pályakezdése jellegzetességének általános értelmében, ha nem vetné föl ugyanezt a kérdést az életmű utolsó szakaszának legutolsó kecskeméti megbízása is. Ez már nem történhetett véletlenszerűen.

Főlemlíthető persze, hogy Lechner a magyar szabadság, a nemzeti függetlenség, az 1848-as eszmék talaján állt. Elhárította magától a hároméves osztrák katonai szolgálatot, „álmaim vonulását egy csapással megsemmisítve látni”² nem akarván. Ifjúkori leveleiből kitűnik az is, hogy örül a Klapka önkénteseivel történt prágai találkozásának. Többször hangsúlyozza hazája iránti szeretetét s fő célként tűzi törekvései elé: „honomba hamarabb visszatérve, kevés erőmet én is virágzására és emelésére felajánljam”. Nagyobb koppenhágai utazása előtt – szinte fájdalommal – írja a menyasszonyának: „távol leszek szeretett hazámtól, midőn nemzetem királyát koronázza, és egész életére szóló nagyhorderejű országos ünnepét üli”.

Lechner ifjúságában, szellemi formálódásában, szemlélete megszilárdulásában a hazaszeretet, a nemzet emelkedéséért tenni akaró, abban cselekvően részt venni szándékozó fiatal akarat egyértelműen jelen van.

A Zöldfa utca (ma: Veres Pálné u.) 9. számú épülete Kecskemét pesti házbirtokán bérháznak épült. E munkáján először alkalmazott a fő- és oldalhomlokzaton négyszer három egymás alatti szoborfülkében, függőleges tengelyes elhelyezésben magyar történelmi alakokat épületszobornak, 5/4-es nagyságú plasztikák formájában. Bizonyosra vehető, hogy Lechner és Pártos eredetileg nem így gondolták, mivel egy fönmaradt tervük³ mitológikus, szimbolikus női figurákat jelenít meg a fülkékben. A rómaiás, hosszú ruhás, stilizált nőalakok az egyszerű, ám nemes épületdíszítést, a homlokzat síkjának mély fülkékkel történő tagolását, megmozgatását, a plasztikai értékeknek az architektúrával egybehangzó fontosságát, együtt lélegzését hangsúlyozzák.

Vajon ki és miért változtatott Lechnerék tervén, hogyan és miért válhatott történelmi szoborgalériává a Zöldfa utcai házhomlokzat? Az építész tervezők szándéka bizonyosan nem változhatott meg. Sokkal valószínűbb, hogy a megrendelő határozott kívánsága, elvárása, sőt! egyértelműbben: kiforrott

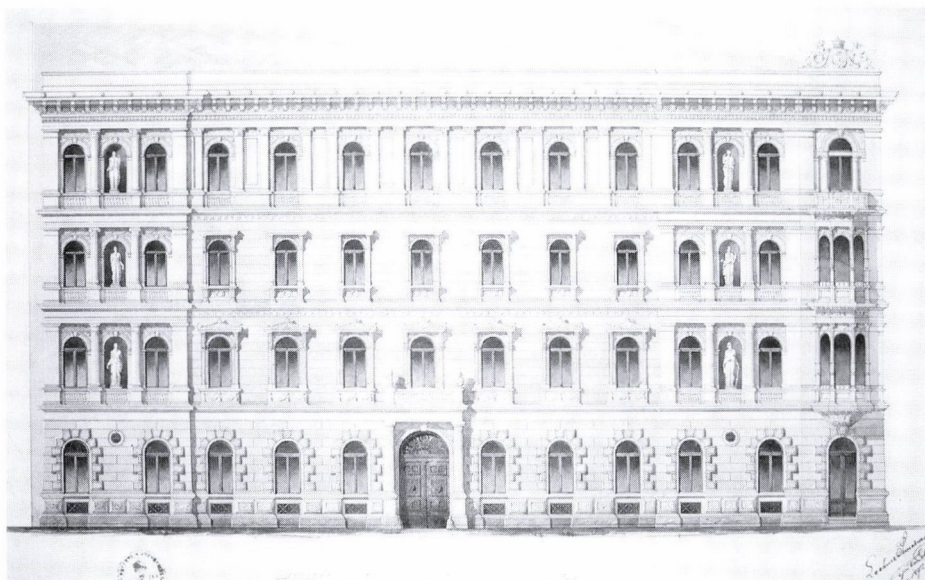
koncepciójának érvényesülése következtében jelennek meg történeti alakok architektúrális kontextusban.

Kecskemétet 1870-ben vették föl az önálló törvényhatóságú városok közé,⁴ így szabadult ki a megyei függőségből, ezután önállóan intézte az ügyeit. Megerősödését mutatja többek között az is, hogy pesti házbirtoka telekrendezése után megépíttette a „szögletházat”, pesti bérházát. Szándékuk az volt, hogy a „díszes, nagy értékű és dúsan jövedelmező, három emeletes palotánk (...) Pest közepén (...) felérend egy tágas uradalommal”,⁵ vagyis az építési, beruházási költségek megtérülését, hosszú távon a jó jövedelmezőséget remélték a pesti háztól, ami egyúttal a fiatal, megerősödő, önálló törvényhatóságú város gazdagságát, hatalmát, magyar történelmi beágyazottságát is hivatva volt megjeleníteni.

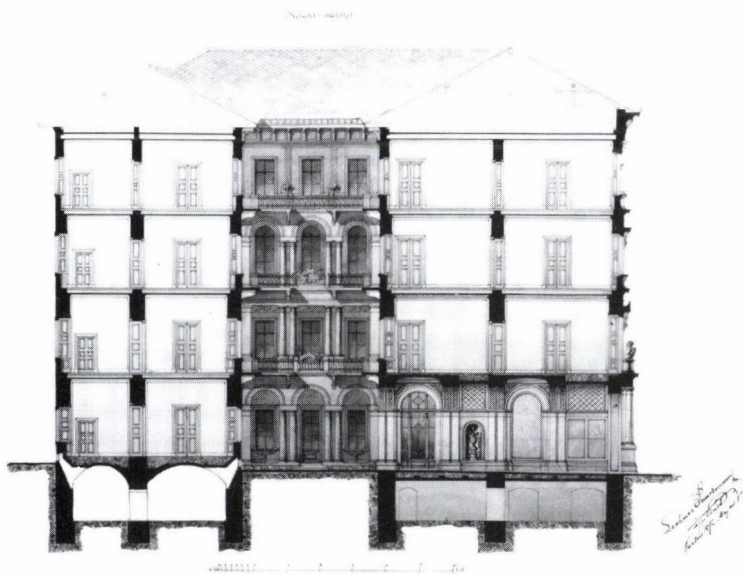
Ám a Zöldfa utcai ház két sarok és két oldalrizalitja függőleges tengelyében három szinten elhelyezett 12 történeti alakot bemutató szobor nemcsak egyszerűen az építészeti program- és tervmódosítás következménye, hanem mélyebb, történeti okokkal indokolható megrendelői változtatásnak látszik. Ennek motívumait a város történetében vélhetjük föllelni. Kezdő momentum: Sándor Ferenc, kecskeméti polgár 30 kortársa aláírásával megtámogatva már 1861-ben javasolta a város tulajdonában lévő Felső-Pusztaszeren, az első országgyűlés színhelyén országos emlékmű föllállítását. A tárgyban kiküldött bizottság (köztük Hornyik János főjegyző) a föllelt hét halomból négyet a Pallavicini-birtokon, hármat a kecskeméti talált. Ez utóbbiak egyikét javasolták ünnepélyesen „Árpád Halom”-nak elnevezni, azonban ennek megvalósítására nem kedvezett a város nehéz anyagi helyzete és az osztrák önkényuralom átmeneti visszatérése (1861–65). Az ötlet azonban élt tovább, a szándék munkált. Az említett helyszíni szemlén résztvevő Hornyik János Kecskemét város történetírója elsősorban krónikákra és oklevelekre támaszkodva megírt Pusztaszer története⁶ bevezetőjében tényként és célként rögzíti: „E városnak azon szerencse jutott (...) hogy a honszerző Nemzet döntő csatájának harcterét Alpárt és (...) az első nemzeti közgyűlés színhelyét, Pusztaszert mint örök tulajdont bírja” s hogy „ezer éve legyen a Magyar Nemzet beköltözésének – s ekkor a Nagy Ősök dicső emlékéhez méltó nemzeti örömnépnep alkalmával (...) hét halmon ismét a Hét Magyar Vezér zászlója lobogjon”.

Hornyik könyvének romantikába hajló történetiszemlélete, a város területén fekvő Alpárnak és Pusztaszernek a honszerzésben és az államalapításban betöltött, fundamentálisnak beállított, ám erősen romantizált, mitizált szerepét egészen a millenniumi ünnepségekig fokozódó intenzitással képviselték és jelenítették meg propagandisztikus céllal még városi épületeiken is.

A Zöldfa utcai, a Lechner-Punczmann által 1872. május 1-jén datált tervváltozatot bírálókat (Ybl Miklós, Weber Antal, Ney Béla) „a homlokzat rajza meggyőzte (...) művészeti tekintetből is”, noha ők még a kilenc múzsát vagy erényeket, esetleg görög istennőkkel vegyített homlokzat-szobrokkal élénkített első verziót ismerhették meg. A ház építése, egyáltalán az építke-

1. Pártos Gyula-Lechner Ödön: Kecskemét pesti házának tervrajza, Zöldfa utcai homlokzat, 1872., karon, tus, akvarell, 481×712 mm, jelezve jobbra lent: Lechner Punczmann építészek Pesten 1872 Május 1-én (BKMÖL, XV. 15. Tervrajzgyűjtemény)

2. Pártos Gyula-Lechner Ödön: Kecskemét pesti házának tervrajza, kereszt-metszet, 1872., karton, tus, akvarell, 481×712 mm, jelezve jobbra lent: Lechner Punczmann építészek Pesten 1872 Május 1-én (BKMÖL, XV. 15. Tervrajzgyűjtemény)

3. Zöldfa utcai homlokzat, 1890 körül, 346×420 mm (BKMÖL, 1/8.)

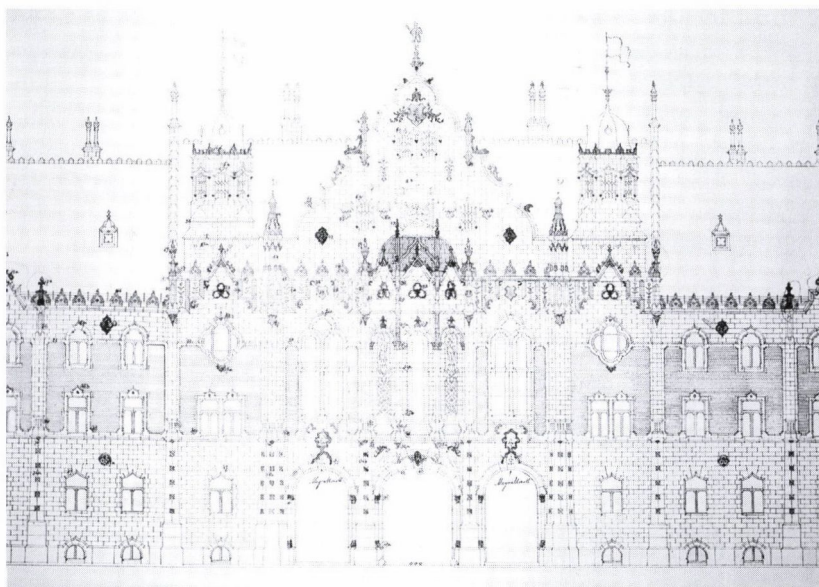

4. Belső udvar, 1890 körül, 418×346 mm (BKMÖL, 1/9.)

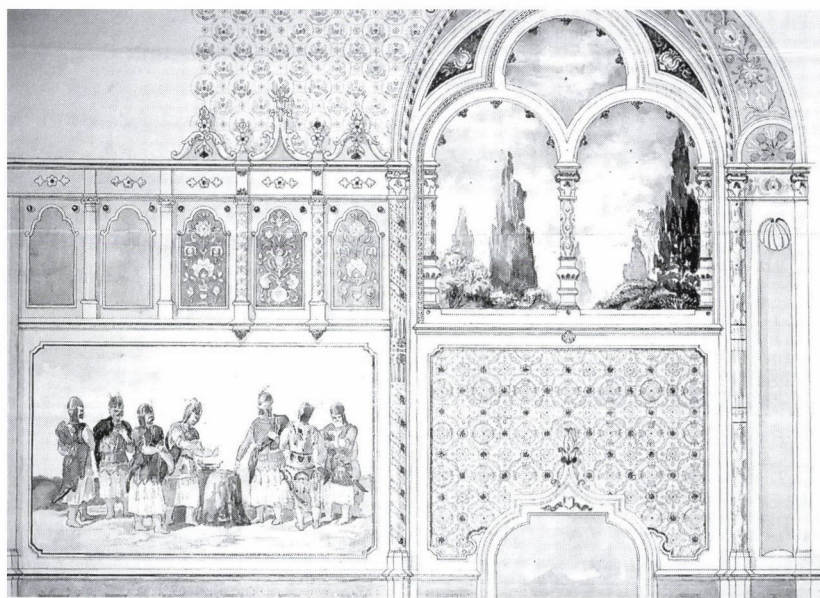
zés megkezdéséig sok akadályt kellett leküzdeni, mivel az 1872. szeptember 20-i árlejtés eredményét elvetette az október 23-i, rendkívüli közgyűlés, név szerinti szavazással döntve a telekértékesítés vagy építés dilemmájában, az utóbbi javára. Ettől kezdődően egyre inkább szorítóan sürgetővé vált az építkezés megkezdése: a szükséges anyagiak nehéz előteremtése, a kivitelre új vállalkozók keresése, tervmódosítás végrehajtása. A város törvényhatósági közgyűlése 1873 márc. 6-án „a Pesti ház építését előmozdító bizottsá-

got” küldött ki.⁸ Márc. 10-én a Lechner és Punczmann céggel mint építési vállalkozókkal megkötötték a szerződést a ház fölépítésére.⁹ Augusztus 1-jén azt állapítják meg, hogy a „pesti ház építése oly rohamosan halad, hogy már második emeletének falai vannak munkában”.¹⁰ Sürgőssé vált az épületdíszítő szobrok Lechnerék által az 1872. május 1-jén készített tervhez képesti módosítása. 1873. aug. 25-én rendkívüli közgyűlésen tárgyalták és határoztak „a város pesti házának az építkezési terv szerinti díszítésére alkalmazandó 12 szobor minta-jelvényének megállapítására”¹¹ vonatkozóan.

A jegyzőkönyv hiteles szövegét azért idézem a szokásosnál kissé bővebben, mert itt nyer indokolást a díszítőszobrok programja, kiválasztásuk szempontrendszere s valamelyest képi forrásokat is megjelölnek az alakok megjelenítéséhez. A Pest belvárosában „négy utcára kiható, díszes helyen építendő háromemeletes nagyszerű bérház egyik kiváló díszítménye azon 12 szobor leendő, melyek a terv szerint életnagyságú emberalakban fognak felállíttatni (...), a város megrendeléséhez képest eredeti rajzok után lesznek készíttendők”. Az építési bizottság kiindulási pontját a közgyűlés is elfogadta: „Kecskemét város Magyarországnak egy történeti nagy értékű területén áll közvetlen szomszédságban azon helynek, melyen vívott alpári véres ütközet a honfoglaló Magyar Nemzetnek e Hazát biztosította, ezt követőleg a szeri nemzetgyűlés az új haza belügyeit szervezte. (...) Az isteni gondviselés jóvoltából s gondos elődeink szorgalma folytán, a közelebbi múlt századokban az a szerencse jutott Városunknak, hogy e vidék fokhelyévé növekedett, s ama nevezetes ütközet színhelyét Felső-Alpár-pusztát s az első és ország-szervező nemzetgyűlés fészket, Felső-Pusztaszert mint örök tulajdonát bírja: e körülmény elengedhetetlenül oda utalja e Város közönségét, hogy ama hősök halhatatlan emlékét, kik a Haza szerzésében a Nemzet élén állottak, alkalmilag megtisztelje, annál fogva Árpád fejedelem és hat vezértársának életnagyságú szobrai a Város pesti házában első sorban felállíttatni rendeltetnek. Ezek után oly jeles férfiak emlékét kívánja a Város Közönsége megtisztelni, kik az elmúlt századokban, az akkori viszonyokhoz képest a Város iránt érdemeket szereztek, s azok által a Város polgárai közös emlékezetüket megörökítették: ilyenekül tekinti e közgyűlés Magyarország hajdan dicső kormányzóját, külső és belső ellenségei s a török áramlat ellen erőskarú védelmezőjét, Hunyady Jánost, valamint ennek fiát, Magyarország legnépszerűbb, saját korában legnagyobb királyát, első Mátyást, kik a 15-ik században Kecskemétnek földesurai voltak, tiszteletre méltó emléket hagyott maga után a városban 1ső Rákóczy György Erdély fejedelme, ki a 17-ik században Kecskemétnek egyik jó földesura volt s 1641-ik évben az itteni református egyháznak egy szép harangot ajándékozott, feledhetetlen érdemei vannak a város irányában a magyar költő és törökverő hős, gróf Koháry István országbírónak, a ki Kecskemét nagyobb felének földesura lévén, 1680-dik évben mint füleki várkapitány bölcs tanácsával s tekintélyével a kecskeméti pápista és kálvinista vallásfelekezeteket kiegyeztette, 1714-ben ugyanitt a kegyes tanító rend házáat és gimnáziumát alapította, utóbb pedig végren-

5. Főhomlokzat-terv, papír, tus, akvarell, 500×1100 mm, jelezve nincs (BKMÖL, XV. 15. Tervrajzgyűjtemény, Városháza, Ke 216.)

6. Götz Adolf: Kecskemét város közgyűlési terme festésének tervvázlata, 1896. dec. 8., karton, tus, akvarell, 775×600 mm, jelezve jobbra lent: Götz Adolf (BKMÖL, XV. 15. Tervrajzgyűjtemény, Városháza, Ke 188/1.)

deletében a tanintézet szegény tanulói s a kecskeméti szegények háza részére ma is folyamatban lévő szép alapítványokat tett, végre a 12-ik szoborral egyik bennszülött polgártársának a jeles tisztviselő és költő, néhai Katona Józsefnek emlékét rendeli a közgyűlés fenntartani.” Továbbá utasítják Bagi László polgármestert, „hogy az első hét magyar vezérnek eszményi rajzban meglévő képeiről, Hunyady János kormányzó, 1-ső Mátyás király és 1-ső Rákóczi György fejedelmek közkézen forgó hiteles arcképeikről, gróf Koháry Istvánnak és Katona Józsefnek a város levéltárában lévő eredeti képeiről /.../ szerezzen másolatokat, s a szükséges minta és felállítandó szobrok elkészíttetése végett azokat adja át vállalkozónak”. Vagyis: az építész tervezőknek mint vállalkozóknak, akiknek kötelessége a fülkeszobroknak az idézett határozat értelmébeni megtervezése, elkészíttetése és homlokzati elhelyezése. A törvényhatósági rendkívüli közgyűlés még határozott arról, hogy helyezzenek el egy Emléklapot, amelyen a legfontosabb adatokat örökítik meg. Leszögezik azon óhajtásukat is, hogy az épülő ház nemcsak Kecskemét, „hanem Magyarország fővárosának díszére” szolgáljon.

Noha az elkészítendő szobrok képi forrásait gondosan megjelölték, mégis egységesen megformált, egyöntetűen kialakítottnak hat a homlokzati szoborgaléria. A hét vezér szobrokon nemcsak a bajszos-magyaros, erőteljes-kemény arcvonásokban testet öltő karakterisztikus jellemzőket vették át, hanem természetesen az öltözetet, haj- és ruhaviseletet valamint az egyes figurákat egyénítő attribútumokat (Lehel kürttel, Árpád karddal, buzogánnyal stb.). A vezér-ábrázolások az ismert 18. századi történelmi képeskönyv, a Nádasdy-mauzóleum típusait elevenítik föl.¹² Árpád alakjában a rendíthetetlen várkapitány s a barokk kori marcona zsoldosvezér csúszik egybe, ruhája „ötvözet a korabeli magyar viselet- és fegyverformák és a művész fantáziájának szüleményei között”.¹³

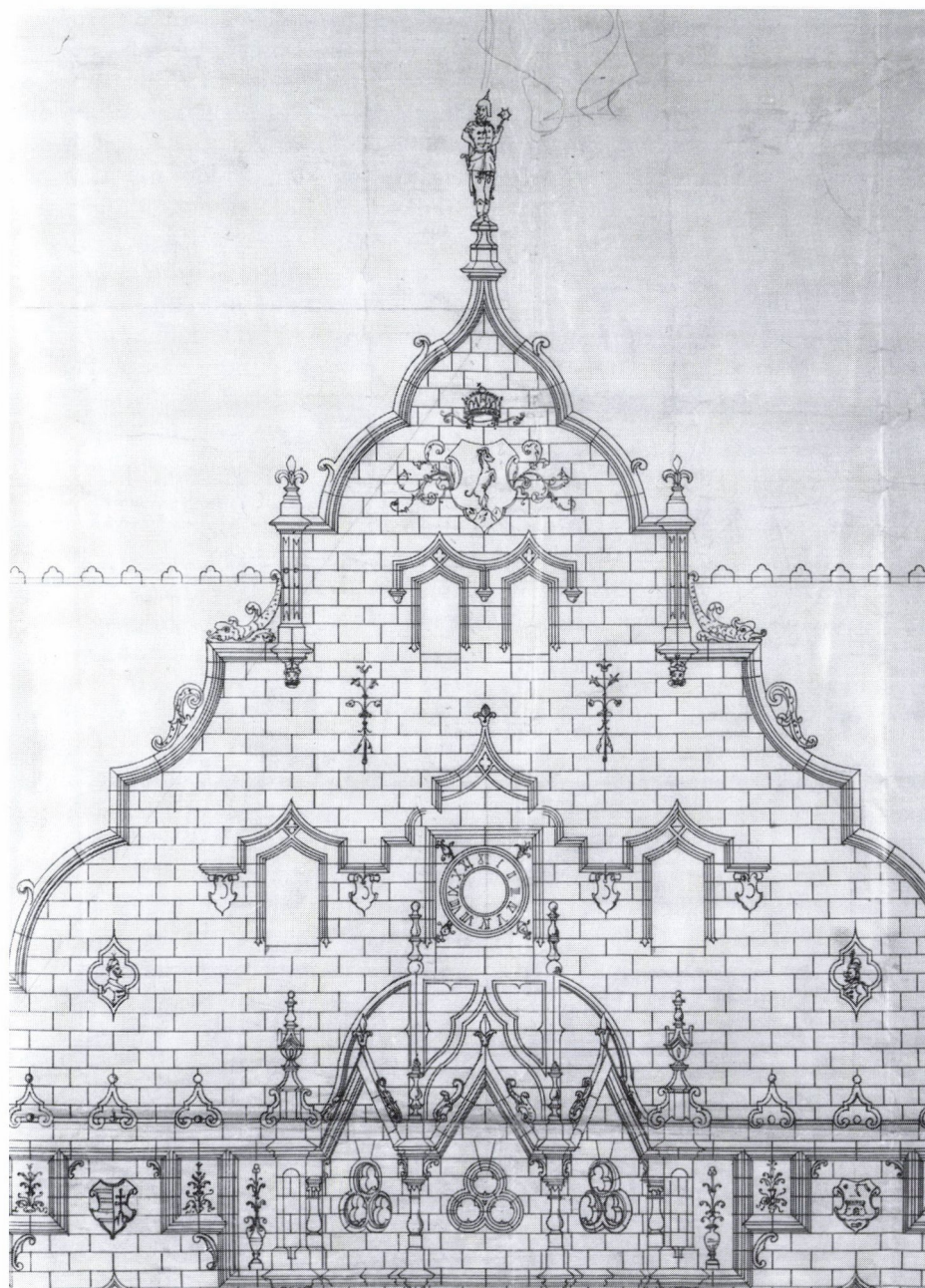
A vezérek sorából Árpádot úgy emelték ki, úgy állították optikailag centrumba, hogy a főközlekedésű Veress Pálné utcai főhomlokzat sarok rizalitja legalsó, első emeleti fülkéjébe helyezett szoborként kezdőpontja, kiindulási eleme az egész szoborgalériának.

Alkotójuk – tervező és kivitelező – személyére vonatkozóan ellentmondó adatokra bukkanunk. Mivel eredeti forrás nem áll rendelkezésre, kénytelenek vagyunk a másodlagosakat fölhasználni. Róna József szobrászművész, kőfaragó pályakezdő korszakából hitelt érdemlően idézi meg az 1870-es évek épületszobrászatát, jelesül a saját iskoláját, Hentsch Ignác műhelyét. Emlékezete szerint „a kecskeméti ház” szoborgalériáját Lotz Károly vázlatai alapján Kunst József mintázta és Dienert Ferenc faragta a Hentsch-műhelyben.¹⁴ Hentschről Rónától tudjuk azt is, hogy a kecskeméti Szentháromság emléket korábban restaurálta (vagyis ismert volt a város vezető testületei számára) s hogy nála dolgozott Punczmann-Pártos Gyulának, Lechner tervező-társának a testvére. Más forrásokban, elsősorban művészettörténeti feldolgozások szerzőinél Marchenke Vilmos neve merül föl a szoboregyüttes megalkotójaként.¹⁵

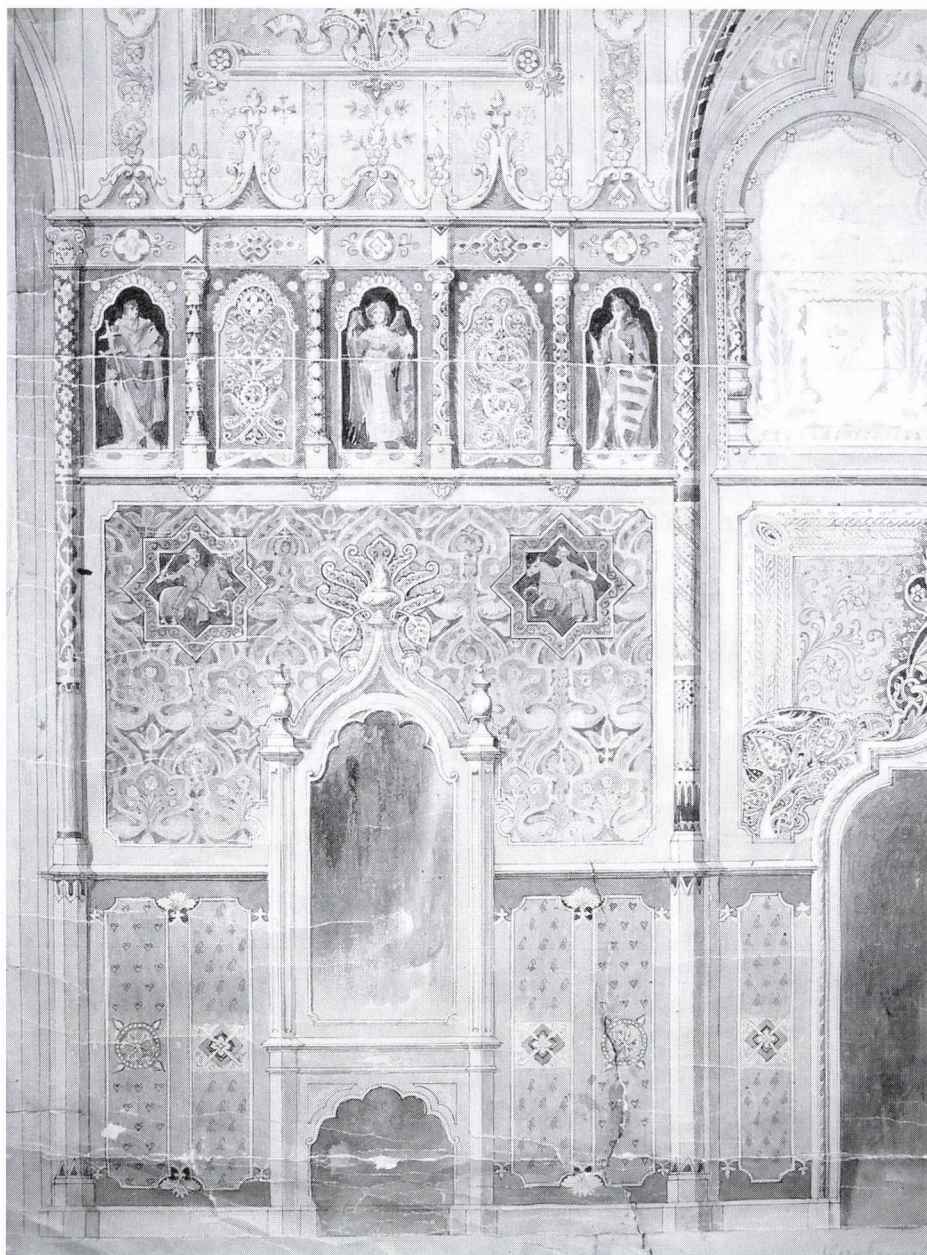
Az épület kivitelezésére meghirdetett árlejtéskor Hentsch Ignác, Turnevszky valamint Muderlak (Lajos) és Esenzopf (Ferenc) pályáztak s az utóbbiakra „a szobrász munka ráüttetett”.¹⁶ A közgyűlés azonban elvetette az 1872 októberi árlejtés eredményét s a tervező-kivitelező építész vállalkozók feladatává tette a szoborgaléria (programját 1873. augusztus 25-én fogadták el) megvalósítását. Ettől kezdődően ismételten homályban tapogatózunk, csak a feltételezések mezején bizonytalankodhatunk, egészen addig, amíg hiteles adatok nem kerülnek elő. Az épületszobrokra vonatkozóan semmiféle részletes leírást nem találtam. Ennek okait kutatva föltehető, hogy az építési vállalkozók közvetlenül adták alvállalkozónak e munkát, továbbá a város pesti ügyvédje, a házgondnok Muraközy Lászlónál maradhettek fontos, e téren forrásértékű iratok, ám azok közgyűjteményeinkbe nem kerültek. Zárásul rögzítsük azt, hogy 1873. nov. 2–3-án a bizottság (Bagi László polgármester, Hornyik János főjegyző, Punczmann Gyula vállalkozó építész, Weber Antal felügyelő építész, Muraközy László házgondnok) „az egész Házat elkészítve és bevégezve találták”, s elismerésül hozzáfűzik még: „vállalkozó építész némely díszítési tárgyak kiállításában nemcsak szerződési kötelezettségének megfelelt, hanem annál még elismerésre méltólag többet is tett légyen”¹⁷ – vagyis nívósan, színvonalasan, elismerésükre méltóan készíttette el az épületplasztikai műveket is.

A szobrok anyagát Medvey Lajos¹⁸ a korszak tipikus épületszobrászati anyagában, sós-kúti mészkőben határozta meg – kizárva az ily igényes plasztikai munkákra alkalmatlan gipszet és a drága bronzot, a körülményes öntésű önt és az akkor még ilyen munkákra nem elterjedt kerámiát. A Hentsch Ignác vállalkozásában, Kunst József – Dienert Ferenc szerzőpárhoz meggyőző stíluskritikai megfontolásokkal alátámasztottan köthető szobrok¹⁹ nem váltak művészi igényességű, az eklektika épületszobrászatában jelen-tekeny műegyüttessé, megmaradtak „szerény épületdíz”-nek.²⁰

Fontosságuk Kecskemét város meghatározta történeti üzenetük tartalmában van. Az pedig egy nemzeti ikonográfiai programban testet öltő pantheon, vagyis olyan épület, amelybe egybegyűjtötték a közösség (Kecskemét város) történelme legkiemelkedőbb alakjainak portréit,²¹ pozitív hőseit és emlékcarnokot konstruáltak az épülethomlokzat mezőjében a nyilvánosság számára állandóan láthatóan, mintegy múzeumként. A pantheon szó még olyan épületet asszociál, amelyben az ezeréves történelem (a városé szerencsésen kapcsolódott egybe a nemzetével) legfontosabb szereplőivel a nemzet-történet főbb mozzanatai Árpádtól a jelenkorig (a Pesti Háznál az 1810–20-as évek irodalmát képviselő Katona József az utolsó időbeli láncszem) megörökíttetnek. Az Anonymus által hagyományozott Árpád-kép arra is lehetőséget nyújtott, hogy a honfoglalás koráig visszavetíthessék koruk vezéreszméjét, az alkotmányosságot. Az államalkotó nép fikciója így egészült ki az alkotmányos nemzetével az 1860-as évek egyfajta tudományos eredményeivel²² – és ideáival²³ is – alátámasztott elvrendszertben, amelyet Hornyik János Kecskemét történetíró-főjegyzője fogalmazott meg. Hornyik, Anonymus

7. Főhomlokzat-terv, részlet

8. Götz Adolf: Kecskemét város közgyűlési terme festésének terv vázlata, karton, tus, akvarell, 700×480 mm, jelezve jobbra lent: Götz Adolf (BKMÖL, XV. 15. Tervgyűjtemény, Városháza, Ke 188/2.

nyom án Árpádnak, „a magyarok Mózesének” honfoglalásáról mint Attila örökének visszafoglalásáról ír. S mivel a „Pusztaszeren felállíttatni indítványozott országos emlék”, valamint „Árpád Halmának ünnepélyes fölavatattása a (...) mutatkozó kedvezőtlen viszonyok miatt nem eszközölthetetik” – jegyzi meg csalódottan Hornyik, így végül is Budára javasol Árpád-szobrot állítani. „Buda várában pedig dicső Árpádnak sárga rézből öntött s keletre néző gyalog vagy lovag képét illenék egy négyszegű szobron felállítani”. Elképze- zeli s le is írja a mű teljes programját, s ahogy folytatja már-már szobor- csoporttá bővül a műegyüttes: „Jobb oldalon tüntessék elő nagyhercegségre történt szerencsés fölemelése. (Árpád pajzsraemelése jelenet ez!) A bal felét ékesítsék a Választó Vezérek: Lebed vagy Levente, Előd, Kund, Ond, Tas és Huba képei, az örömittas vén Álmos jelenlétében”.²⁴

Hornyik 1865-ben megfogalmazott programja beleépült a Lechner ház szoborgalériájába 1873-ban, de ki is egészítették további, a város története szempontjából meghatározó, történelemformáló személyiségekkel. Kecskemét város történeti, reprezentációs igényei a pesti bérház elkészülése (1874) és a kecskeméti városháza terveztetése közti bő másfél évtizedben tovább differenciálódtak, és a millenniumi elvárásokhoz is hozzáigazodva fölfokozódtak. Ebben a folyamatban azon momentumokat veszem számba, amelyek valamiképpen kapcsolódnak, szerepet kapnak a témánk szempontjából fontos Lechner művek díszítési programjának a kialakulásában. Vagy párhuzamos jelenségek, amelyek éppen a parallelizmusukkal erősítik, teszik hangsúlyossá a rokon jelenségeket.

Kecskemét polgármesterei 1849 és 1896 között – Hajagos Illéstől Lestár Péterig – kivétel nélkül részt vettek az 1848–49-es forradalom- és szabadságharcban,²⁵ ám városuk érdekében, a közösség javára s boldogulásukat szem előtt tartva mindennemű kompromisszumra is képesek voltak. A 48-as hagyományokat őrző és ápoló (ennek, elsősorban az 1890-es évektől hangot is adó) város és vezetése Ferenc Józsefet két kecskeméti látogatásakor (1852, 1857) „hódolatteljes fogadtatásban” részesítette. Márcsak azon ok miatt is, hogy 1857-ben „várossá” emelte, vagyis nem adta meg ugyan a szabad királyi város rangját, de függetlenítette a szolgabírói hatalomtól, továbbra is megtartva a megyei alárendeltséget. 1892. június 8-át, Ferenc József megkoronázásának 25. évfordulóját „örömmünnepként üli meg” a város, az ünnep legfontosabb momentumaként „a közgyűlés e nap emlékére megalapítja az állandó színház és redute alapját”.²⁶

A 48-as hagyományok megörökítésének az igénye 1890-ben „az érdeklődő polgárság körében tartott értekezlet útján” merült föl.²⁷ A Pataky Imre rajztanár tervezte, a rk. Nagytemplom falára 1892-ben elhelyezett emléktábla szövege: „Ezt az emléktáblát az 1848–49. évi magyar szabadságharc dicsőséges csatáiban elesett kecskeméti harcosok emlékére, hazafias szívvel és hálás kegyelettel emelte Kecskemét város lakossága, 1892-ik évben. Csatájok a védelmezett Népjog csatája volt”.²⁸ Az utolsó mondattal mintha visszafelé is igyekeznének legitimálni szabadságharcos tevékenységüket, amelyet nép-

9. Székely Bertalan: Koronázás (Közigyűlési terem)

10. Székely Bertalan: Vérszerződés (Közigyűlési terem)

jogként határoznak meg. Kossuth Lajos temetésének egy hónapos évfordulóján javasolja Fekete István helyettes polgármester, hogy „tekintettel (...) hervadhatatlan érdemeire (...) Kossuthnak Kecskemét szobrát emeltet”.²⁹ A város ugyanezen évben „megveszi Kossuth Lajos arcképét”, a budai honvéd szoborra és Wesselényi Miklósaéra is 100-100 forintot adományoz.³⁰

A kecskeméti városháza megépítésének elhatározása, a tervezés időszakában (1890–92) a város vezető testületei eszmerendszerében a császárhűség és a 48-as hagyományok ápolása, terjesztése, a nemzet és a város történetének az államalapítás-honfoglalás helyszíneiben (Alpár, Pusztaszer) való makacs összekapcsolása, a város s az ország történetében meghatározó szerepet játszó foltétlen tiszteletével fonódott össze. A városi székházra beérkezett terveket bírálók a Lechner-Pártos-műre vonatkozóan megjegyzik: „emlékszerű művészi kiképzés tekintetében (...) is (...) kitűnik”³¹ – vagyis a beküldött tervek sorából művészeti részleteivel is kiemelkedik.

Lechnerék díjnyertes főhomlokzati tervén az oromzat-díszek, a középrizaliton stilizált növényi ornamensek, Kecskemét címere a magyar királyi koronával kombinálva, a honalapító Árpád szobra pedig Rathausman szerepben a csúcson jelenik meg. Árpád megfogalmazása még a Nádasdy mauzóleum típusát követi, egyúttal mintha Vörösmarty 1824-ben írott sorainak a megélevenítoje lenne:

„Árpád pedig áll a magasban
(...)”

Rendítő buzogány jobbában, (...)

És könnyű süveg áll a fején s toll részlete ormán”.

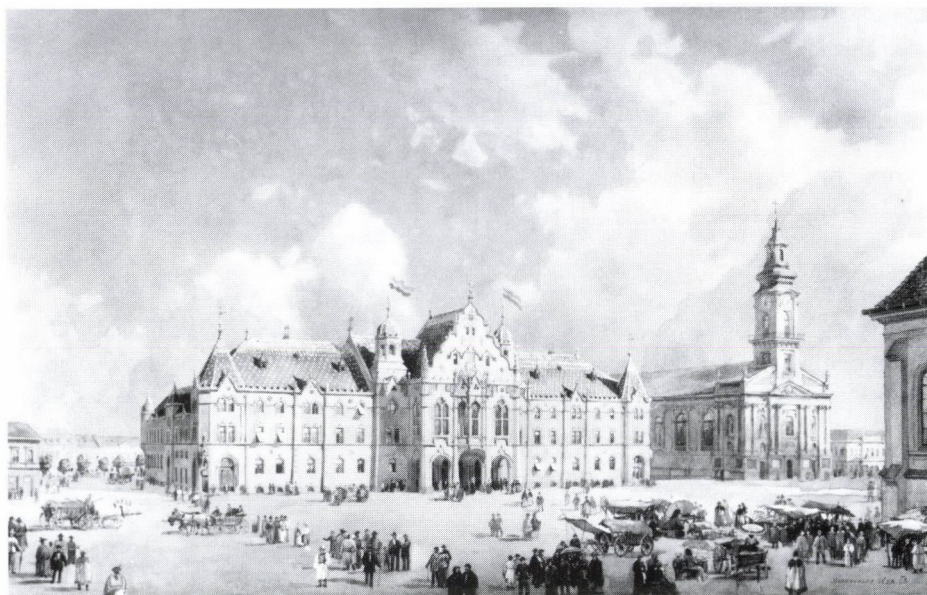
Már a díjnyertes épületterven egyértelműen megjelennek profil-domborművek, de csupán jelzésszerűen, a helyet formával kitöltően, névfelirat nélkül. Bizonyosra vehető, hogy ez a tervek első ütemű átdolgozása³² után sem változott, mert az 1893. május 6-án szignált főhomlokzat középrészre tervén³³ a díszítési részletek a díjnyertessel azonos módon, differenciálatlanul szerepelnek még. A városháza díszítésének, az épületen megjelenített történelmi alakoknak és a díszterem kép-programjának a millenniumi készülődés szabott határozott keretet. Noha Katona Zsigmond már 1891-ben javasolta³⁴ az ezeréves államiségünk megünneplését szervező nagybizottság kiküldését, ám az eseménysor, a városháza kép-programjának a kialakulása csak Eötvös Lóránd vallás- és közoktatásügyi miniszter 1894. augusztus 7-én kelt leirata hatására gyorsult föl. A millennium helyi bizottságának közoktatási, történelmi, művészeti, irodalmi és statisztikai albizottsága a törvényhatósággal egyetértésben úgy döntött, hogy a művek létrehozása kétféle: „az új városháza közgyűlési termének díszítése és az ezredéves országos kiállításon leendő bemutatása”.³⁵ „Hosszas megfontolás és tárgyalás után” két olyan tárgyat találtak, mely „egyrészt városunkkal összefüggésben van, más résztől oly történelmi jelentőségű, hogy hazánk ezer éves fennállásának emlékünne-

11. Székely Bertalan: Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc (Közigyelési terem)

12. Zrínyi Miklós arcképe a kecskeméti városháza homlokzatán

13. Mirkovszky Géza: Kecskemét th. Város székháza, 1896, papír, akvarell, 730×1150 mm, jelezve jobbra lent: Mirkovszky Géza 96 (Polgármesteri Hivatal, Kecskemét)

pén a megörökítésre legméltóbb: az alpári csatát és a pusztaszeri gyűlést”.³⁶ A közgyűlési terembe szerintük „sokkal inkább illik a nyugodt tanácskozást feltüntető, s az ország akkori alkotmányát, szervezetét készítő pusztaszeri gyűlés képe, mint egy mozgalmas csatakép. (...) Egy nagy csatakép elhelyezésére a hely is kicsinynek bizonyulhatna, s ezen képnek terjedelménél fogva, művészi kivitele is nagyobb költséget okozna. (...) A bizottság egyhangú határozatban a pusztaszeri gyűlést ajánlotta a készítendő festmény tárgyául”. A másik képben azért, hogy „az ezredéves múlt és a jelenkor művészi emlékek alakjában az új közgyűlési teremben kifejezésre jusszon”, javasolták „a pusztaszeri gyűléssel egyenlő, (...) megfelelő méretben Őfelsége arcképe megfestessék”. Felkérték Lestár Péter polgármestert, hogy Benczúr Gyulával (aki megfestette a királyt Pest megye közgyűlési termének) és Feszty Árpáddal, aki a Magyarok bejövetele című nagy körképe megfestése alapján „a pusztaszeri gyűlés megfestésére leginkább hivatott” készítesse el a műveket.

Az elfogadott két kompozíció mint kezdő és végpont közé további négy kép elkészítését javasolják: 1. Szent Istvánnak a pápai követek átnyújtják a királyság jelvényeit, 2. Nagy Lajosnak a krakkói püspök és a lengyel kancellár vezetése alatti küldöttség a lengyel koronát följánlja, 3. Mátyás király, megválasztása után bevonul Budára, 4. Az 1848-as országgyűlés küldöttségének V. Ferdinánd király a márciusi törvények szentesítését megígéri. A tervező építészek, nem szólhatván bele a programba, csupán azt jegyzik meg, hogy a képek „a közgyűlési terem hatását nagyban emelnék, s annak díszítései közé könnyen beilleszthetők”. A készülő munkák helyét és méretét ők adják meg.

A kecskeméti törvényhatósági bizottságnak az a valóságos célja, hogy a hat kép „a nemzet ezredéves múltját és nagyságát tükrözze vissza, s mintegy a nemzet ezer éves múltjának dicsőítését tartalmazó képsorozatot képezzen” azért, hogy „a város az utókornak méltó és művészi értékkel bíró emléket adjon át”.³⁷ A cikluszáró kép itt már őfelsége portréjáról az 1867-ik évi királykoronázás jelenetére változott. A felkeresett festőművészek és más egyéb tanácsadók végül is Székely Bertalanhoz utasították a kérést, aki határozott elképzeléseivel³⁸ végül is átalakította, megváltoztatta a kecskeméti bizottságokban addig érlelt-finomított ikonográfiai programot. A pusztaszeri gyűlés helyett a Vérszerződést ajánlja, azt jelezve, hogy szerinte „a 6 történelmi tárgyú kép a nemzet ezeréves múltját nem fejezi ki, mert azok között nagy zökkenések vannak, s a kiindulást és a befejezést képező két nagyobb kép közti idő inkább kifejezve lenne az azon időbeli történelmi nevű férfiak sorozata által”: Szt. István, Szt. László, Kálmán, Nagy Lajos, Hunyadi János, Hunyadi Mátyás, Zrínyi Miklós, Bethlen Gábor, II. Rákóczi Ferenc, Széchenyi István, Kossuth Lajos, Deák Ferenc.

Kecskemét város vezetése a millenniumi bizottsággal és a városháza tervezőivel egyetemben magáévá tette Székely Bertalan ikonográfiai programját, mivel „a város a kiváló művészi gonddal tervezett terem díszítésé-

ben átgondolt egyöntetűséget s az architektúra és faldíszítés között teljes harmóniát akar biztosítani” s ennek érdekében „a falképek megfestését egy és ugyanazon személyre kell bízni”.³⁹ Az egyetlen művész közvetlen megbízása (pályázat az idő sürgetése miatt is elvetve!) mellett áll ki az Országos Képzőművészeti Tanács. Javasolják, hogy a tanács történeti szakértője, dr. Marczali Henrik véleményét is kérje ki a város. Marczali rámutatott, hogy a „Vérszerződésnek vagy a Pusztaszeri gyűlésnek, melyet a város bizottságai megjelöltek, beigazolható történeti hitelességük nincs, míg a nemzet állami életének bevezető eseményéül való képzőművészeti megörökítésre teljesen igazolt hitelességével magát Árpád pajzsra emeltetésének jelenetét” ajánlja. Miközben folyik a közgyűlési terem berendezése még egy utolsó törvényhatósági közgyűlésen a helyieken kívül jelenlévőkkel (Lechner-Pártos építésszek, Székely Bertalan festőművész, Marczali Henrik történész) együtt fixálják a megrendelést: „Elsőnek a vérszerződést ábrázoló képet mint szembeötlően jellemzőt és mint az ezredév kezdő jelenetét, utolsónak pedig az ezredévnek mintegy a koronáját és befejezését feltüntető 1867-ik évi koronázási jelenetet jelöli ki olyképp, hogy Andrássy Gyula és Simor János alakjai mint főszereplők különösen kitüntetve legyenek, továbbá ezen képeken kevesebb számú, de életnagyságú alakok legyenek. (...) A magyar történelem ezredéves múltjának legkimagaslóbb alakjait akként tüntesse fel, hogy a két nagyobb kép mint kezdet és vég között mintegy összekötő láncszemet képezzen”.⁴⁰ Egy hónappal később elfogadják a közgyűlési terem berendezési tervrajzait (padok, csillár),⁴¹ majd decemberben a festés rajzát és költségvetését.⁴² Mindezen közben Székely Bertalan dolgozik: festi a kialakult kompozíciókat a közgyűlési terem falmezőire.

A Kecskemét városházát fölavató főispán az új művet joggal nevezi „nagyszabású alkotásnak”,⁴³ mivel funkciójára való teljes körű alkalmassága mellett művészeti részleteivel, kiképzésének nagyszerűségével, a historizáló eklektikából a szecesszióba való határozott átlépésével (színes mázas Zsolnay-kerámiákat itt használnak épülethomlokzaton Lechnerék először), a bőr-, bútór- és vasművesség, a művészi fal- és üvegfestés, valamint a történeti ábrázolások kiemelkedő színvonalú együttesének alkalmazásával a Gesamtkunstwerk, a hazai városház-építészetnek a korszakban vezető összművészeti együttesévé vált.⁴⁴

Kecskemét fundamentális, kétirányú terve, miszerint az elkészülő művek a millenniumi kiállításon való szereplésük után kerüljenek végleges helyükre, csak részben valósulhatott meg, ugyanis az Ezredéves Országos Kiállításon, 1896-ban Székely a kecskeméti falképeknek csak a tempera vázlataival szerepelt. Az 1897-ben elkészült 6 kép síkszerű, dekoratív fölfogásával (a történelmi alakok mögé indázó mustrát festett) igazodott az épületnek a népművészeti motívumokból építkező szecessziós, elsősorban a díszítményekben megnyilvánuló stílusához.

A kecskeméti városháza a millennium idején „a teljes nemzeti múlt reprezentálásának igényével lép föl”, mellőzve a gyakoribb allegorikus témákat

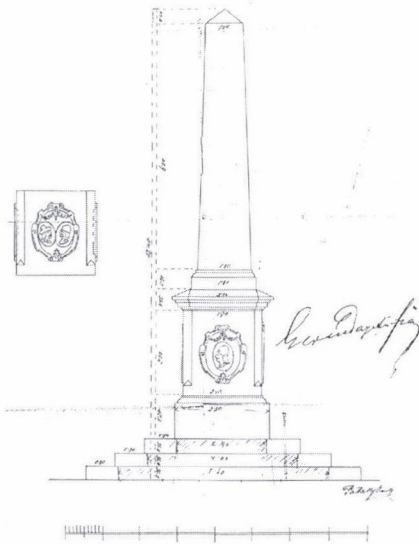
és a szorosan vett helyieket is. Az ezredéves nemzeti múlt sarokpontjait a honfoglalás és Ferenc József uralkodása képezi, s a köztes századokat a hazai történetben kulcsfontosságú szereplők (négyyszer hármas csoportokban) jelképezik. Árpád és a vezérek hangsúlyos jelenléte, „valamint a történelmi szcénákat történelmi arcképcsarnokkal ötvöző koncepció a kecskeméti falképciklust a budapesti millenniumi emlékmű terveivel állítja párhuzamba. (...) Székely a maga kecskeméti pantheonjába a nemzeti uralkodók mellett a hazai függetlenségi mozgalmak szereplőit és államférfiait is besorolja”.⁴⁵ A millenniumi múlt-képhez szervesen illeszkedett Ferenc József koronázásának az alkotmányosság helyreállításaként történt prezentálása. A koronázás harmincadik évfordulóján fölavatott falkép-együttes az erősen Habsburg ellenes nemzeti szabadságharcosok ciklusba illesztésével az 1867-es kiegyezést-koronázást évszázados konfliktusokat lezáró – záróképként jelenítette meg.

A középrizalit oromzatában, Árpád szobra alatt egymásnak szembefordítva helyezték el Szt. István (balra) és Ferenc József (jobbra) azonos koronát viselő dombormű portréját. Az államalapítást, a Szent István-i keresztény államot szimbolizálják az épület oldal- és hátsó homlokzatain a portrékkal azonos mezőben elhelyezett, domborművekként megjelenített királyi koronák. Az épület belső udvarában Árpád, Huba, Hunyadi János és Corvin Mátyás dombormű-portréit, a főhomlokzat oldal-mezőiben pedig Hunyadi János, Corvin Mátyás, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Thököly Imre, II. Rákóczi Ferenc és Katona József (a művészetet egyedül ő képviseli az épület-homlokzati galérián, per analogiam: Lechnerék pesti házában homlokzatszobrai) profilképét helyezték el.

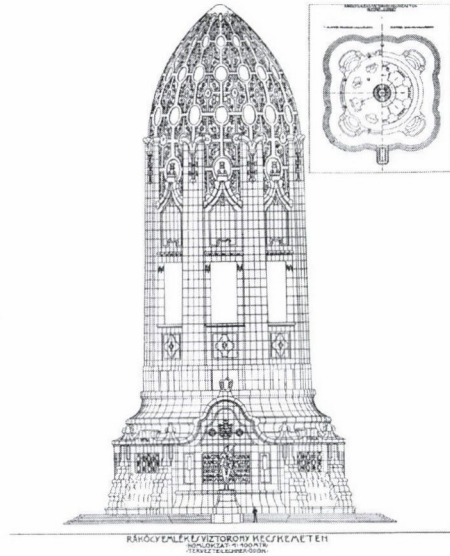
A dombormű-arcképek, a félprofil-portrék bizonyosan közvetlenül hatottak az 1861-ben javasolt, de csak 1900-ban fölavatott pusztaszeri emlékmű Patoky Imre által 1898-ban tervezett emlékoszlopára, amelyen a Turul madár és a hét vezér félprofilos bronz arckép-reliefje szerepel.⁴⁶

A Lechner-Pártos építész-páros két kecskeméti munkáján a történelmi ábrázolások megjelenését, a program kialakítását maga a megrendelő város és annak vezető testületei határozták meg. A városháza közgyűlési terme esetében annyi eltéréssel, hogy a képciklus programjának a véglegesítésébe, az ábrázolandók és a kiviteli technika megválasztásába komoly beleszólást engedtek az Országos Képzőművészeti Tanácsra mint legfőbb művészeti fórumra támaszkodó Székely Bertalannak. Így tehát nem az építész-tervezők szándéka, óhaja, történetiszemlélete, történelmi reprezentációs elképzelései nyertek kifejezést a pesti ház és a városháza történelmi ábrázolásaiban, főként Székely Bertalan képciklusában, hanem a városé, ill. a képek esetében részben az alkotóé.

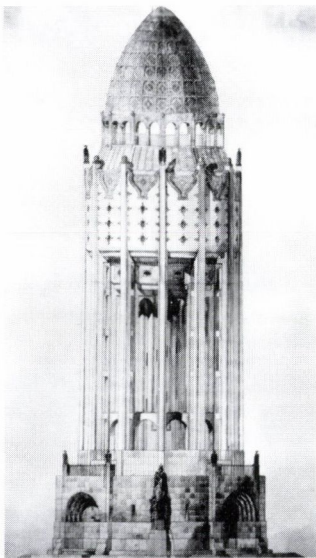
Lechner Ödön utolsó, Kecskemétre tervezett (Pártos nélkül) munkája, a Víztorony ugyancsak fölvet egy történelmi reprezentációs problémát. Az 1870-es évektől az első világháborúig terjedő időszakban létesített épületeknél, köztéri szobroknál általában hosszú évek alatt beérő folyamatokról

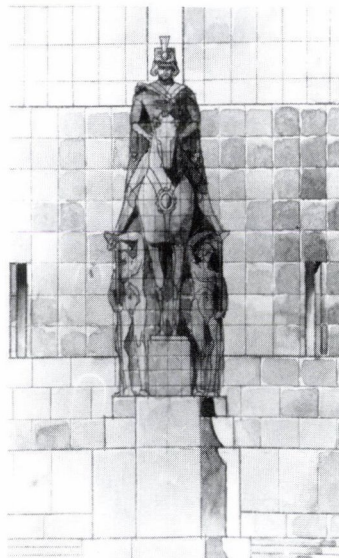
14. Pataky Imre: Hét vezér emlékoszlop, Pustaszer, 1898 körül, pausz, tus, 380×230 mm, jelezve jobbra lent: Pataky Imre (BKMÖL, IV. 1908/b. 2553/b, c. 799. d.)

15. Lechner Ödön: Rákóczy emlék és víztorny Kecskeméten, homlokzat, 1:100 (A Ház 1911 alapján)

16. Lechner Ödön: Rákóczi emlék és víztorny, homlokzat, papír, akvarell, 760×1325 mm (BKMÖL, Tervtár, 47. Sz.)

17. Lechner Ödön: Rákóczi szobor, tervrészlet

adhatunk számot, amíg egy-egy javaslat műben megjelenhet. A pusztaszeri ezredéves emlékoszlop állításának az ötletét 1861-ben fogalmazták meg először, de a létesítéséhez szükséges pénz lassú összegyűlése miatt csak 1900-ban avatták föl. Már 1873-ban „Bihar vármegye a képviselőháznak javasolta II. Rákóczi Ferenc földi maradványainak a nemzet ezredéves beköltözésének megünneplése alkalmával leendő hazaszállítását”. E tervet Kecskemét törvényhatósági közgyűlése „a fejedelem hazafiúi érdemeinek hálás elismerésével” támogatta.⁴⁷ Legközelebb 30 év múlva, 1903. dec. 28-án a város Díszközgyűlésen⁴⁸ idézte föl a vezérlő fejedelem emlékét, zászlóbontásának 200. évfordulóján. Ekkor határozták el: 1. Rákóczi elsőként Kassán emelendő szobrához 100 koronával hozzájárulnak, 2. Rákóczi korából témájukat merítő dolgozatokra középiskolásoknak évente 100 korona pályadíjat alapítanak, 3. „II. Rákóczi Ferenc emlékét városunk területén emelendő lovas szobrával is megörökíteni óhajtván, a város lakossága körében gyűjtést indítunk, s e célra a városi pénztárból ötvenezer (50,000) koronát ezennel megszavazunk, mely addig kamatoztassék, míg az önkéntes adományokkal együtt megfelelő emlékmű felállítására elegendő nem lesz”.

Rákóczi hamvainak hazahozatala (1906) utáni harmadik évben, 1909-ben bízta meg Kada Elek polgármester Lechnert egy olyan Víztorony és Rákóczi emlék tervezésével, amely Kecskemét újonnan kialakított széles utcáját, a Rákóczi utat méltó módon, mérnöki mű és lovasszobor nagyvonalú együttesével vezeti be – a város közlekedési kapujához, a vasúthoz közel.

Lechner kétszer átdolgozott, rajzokban, kiviteli tervben és műleírásban is fennmaradt elképzelésének⁴⁹ az életművében is merőben új eleme: Rákóczi lovasszobrának a megtervezése: „lovasszobor Rákóczi alakjával, kétoldalt magas relief formában 3-3 csatlós, apród, vagy más kísérő személyzet mintázásra úgy, hogy az egész szobor egy tömeget alkosson, áttörések nélkül, és hogy így az egész betonból fölépíthető és majolika lapokból égetve összerakható legyen”.⁵⁰

A víztorony tervezésének elhúzódása (1910–12) és a szükséges beruházási összeg hiánya, valamint az első világháború közbejötté miatt a műegyüttes nem valósult meg. Ám Lechner a tervezett, összerakható Rákóczi szobrával a szecessziós épülethez kötődő plasztikák között kiemelkedően unikális művet álmodott. Ebben az esetben ő, a tervező építész lehetett a szobor jellegét, milyenségét meghatározó – teljes mértékben, nem úgy, mint a főttebb tárgyalta körében.

JEGYZETEK

- ¹ BAKONYI Tibor – KUBINSZKY Mihály: Lechner Ödön. Bp. 1981. Lechner Ödön 1845–1914. Szerk.: PUSZTAI László – HADIK András. Bp. 1985.
- ² VAMOS Ferenc: Lechner Ödön ifjúkori levelei. Nyugat, 1928. I. 840–849. Az idézetek innét valók.
- ³ Lechner Ödön – Punczmann Gyula: Szab. Kir. Kecskemét város pesti bérházának tervrajza, 1/1, Zöldfa utcai homlokzat, papír, tus, akvarell, 481×712 mm, jelezve jobbra lent: Lechner Punczmann építészek Pesten 1872. május 1-jén. Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltára (BKMÖL), XV. 15. Kecskeméti épületek tervrajzainak gyűjteménye.
- ⁴ Az 1870. évi 42. tc. 88. paragrafusa rendelkezett erről.
- ⁵ HORNYIK János: Kecskemét város pesti házbirtokának története. In: Emlékkönyv Hornyik János halálának félévszázados évfordulója alkalmából. Szerk: dr.GARZÓ József. Kecskemét, 1935. 57–58.
- ⁶ HORNYIK János: Pusztaszer a honalapító Magyar Nemzet első törvényhozási közgyűlése színhelyének története. Kecskemét, 1865. – Hornyik az ötlettől, a bizottsági munka egyes fázisain át a hét halom földalálsáig bemutatja a történetet.
- ⁷ Műszaki vélemény, Pest, 1872. július 20. BKMÖL, IV. 1523 Pesti Ház I. II. 1685–1873. 6.
- ⁸ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 175., 1873. márc. 6. A kiküldött bizottságot Bagi László polgármester vezeti, tagjai – többek között –: Hornyik János főjegyző, Szűcs Imre tanácsnok, Nagy Lajos jogügyi hatósági elnök, Bagi Lajos, Horváth Döme, Horváth Péter.
- ⁹ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 443., 1873. márc. 10.
- ¹⁰ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 443., 1873. aug. 1.
- ¹¹ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 514., 1873. aug. 25.
- ¹² ILLYÉS Mária: A hős alakváltozásai. A téma és a stílus kapcsolata a historizmus szobrászatában. In: A historizmus művészete Magyarországon. Szerk.: ZÁDOR Anna. Bp. 1993. 100.
- ¹³ RÓZSA György: Magyar történetábrázolás a 17. században. Bp. 1973. 40.
- ¹⁴ RÓNA József: Egy művész élete. Bp. 1929. Első kötet: 63–64., 133., 148–149., 154–155. Róna közli (a 152. és 153. oldalak között) a „kecskeméti ház” fotóját is.
- ¹⁵ KISMARTHY-LECHNER Jenő: Lechner Ödön. Bp. 1961. 13. HADIK András: Lechner Ödön építőművész pályája. In: Lechner Ödön 1845–1914. Szerk.: PUSZTAI László – HADIK András. Bp. 1985. 32. Hadik fölveti, hogy „itt jelenik meg Lechnernél először valami nemzeti jellegű építészet gondolata”.
- ¹⁶ BKMÖL, KGy JKV, 1872. okt. 14., IV. 1903/a. 545.
- ¹⁷ A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárában, a Pesti Ház tekintélyes iratanyagában nem maradt fenn erre vonatkozó dokumentum.
- ¹⁸ MEDVEY Lajos: Vezető Budapest szobrai megtekintéséhez. Bp. 1929. 33.
- ¹⁹ DÉRY Attila: Adalék az ún. Kecskeméti Ház történetéhez (Budapest V., Veres Pálné u. 9.) Műemlékvédelmi Szemle, 1991/2. 42.
- ²⁰ Ugyanaz mint a 12. jegyzet.
- ²¹ VADAS Ferenc: Nemzeti pantheon és ezredéves emlékmű. In: Sub minervae nationis presidia. Bp. 1989. 159–169.
- ²² SZABÓ Károly: A magyar vezérek kora. Budapesti Szemle, 1858. III. 260., 314–318.
- ²³ PODHRADCZYK József: Béla király névtelen jegyzőjének idejekora és hitelessége. Buda, 1861.
- ²⁴ Az idézetek Hornyik Jánosnak a 6. jegyzetben jelzett művéből valók.
- ²⁵ PETERNE FEHÉR Mária: Kecskemét polgármesterei 1848–1950. Kecskemét, 1996.
- ²⁶ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1892. máj. 13. 130.
- ²⁷ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1892. okt. 25. 278.
- ²⁸ ENTZ Géza – GENTHON István – SZAPPANOS Jenő: Kecskemét. Bp. 1961. 69–70. ifj. BAGI László: Emlékkönyv. A kecskeméti Honvéd-Emléktábla leleplezése alkalmára. Kecskemét, 1892. Bajza József: Apotheózis (1834) című versének két sora. A verset közli: KERTBENY Károly – EISLER Mór: Hangok a múltból. A ’magyar nemzet’ nagy napjainak emlékeül. Lipce, 1851. Illusztrációját újra közli: SZÜCS György: Az „álarcozott halál” képei. Ars Hungarica, 1997/1–2. 401.

- ²⁹ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a, 1894. ápr. 20. 10. A szoborállításra a közgyűlés 5000 forintot szavaz meg – a tervezett közadakozás mellett. Telcs Ede egész alakos Kossuth szobrát a Városházával szemben végül is 1906-ban avatták föl.
- ³⁰ Ugyanaz mint a 29. jegyzet, 69.
- ³¹ A bírálók – többek között – Schulek Frigyes, Steindl Imre építészek, Muraközy Sándor városi főmérnök. BKMÖL, Kecskemét Város Tanácsának Iratai, 37/1893. 6463/891.
- ³² PÁRTOS Gyula – LECHNER Ödön: Kecskemét városának új székháza. Magyar Mérnök- és Építész-Egylet Közlönye, 1892. XI. tábla. A díjnyertes művek különnyomatban is megjelentek: Kecskemét új városházának díjazott pályatervvei. Bp. 1892. A tervátdolgozáshoz lásd: BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1892. nov. 11. 311.
- ³³ SIMON Magdolna: Tervek és épületek. Cumania 8. Kecskemét, 20–21.
- ³⁴ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 1891. dec. 22. 424.
- ³⁵ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 1895. máj. 29. 126.
- ³⁶ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 1895. ápr. 5. 80. A további idézetek is e jegyzőkönyvből valók.
- ³⁷ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1895. máj. 29. 126.
- ³⁸ Székely Bertalan Lestár Péter polgármesterhez 1895. április 22-én írott levelét idézi a törvényhatósági közgyűlés jegyzőkönyve (BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a., 1895. máj. 29. 126.) és a városháza falfestményeit bemutató dolgozat is: SZUNYOGHY Farkas: A kecskeméti városháza falfestményeiről. Magyar Művészet, 1935. 7–8. sz. 1–7.
- ³⁹ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1895. nov. 28. 304.
- ⁴⁰ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1896. jan. 29. 17.
- ⁴¹ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1896. febr. 26. 39.
- ⁴² BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1896. dec. 14. 310.
- ⁴³ Kecskemét th. város új székházának felavatási ünnepélye alkalmából 1897. évi december hó 26-án tartott Dísz-közgyűlés jegyzőkönyve. Kecskemét, 1898.
- ⁴⁴ BAKONYI Tibor – KUBINSZKY Mihály: Lechner Ödön. Bp. 1981. SÜMEGI György: Lechner Ödön kecskeméti munkái. In: Lechner Ödön 1845–1914. Szerk.: PUSZTAI László – HADIK András. Bp. 1985. 54–60. SÜMEGI György: A kecskeméti városháza. Kecskemét, 1996.
- ⁴⁵ R. E. [RÉVÉSZ Emese]: Székely Bertalan falkeptervei a kecskeméti városházához. In: Történelem – kép. Szerk.: MIKÓ Árpád – SINKÓ Katalin. Bp. 2000. 626–627.
- ⁴⁶ JUHÁSZ István: A pusztaszeri hét vezér emlékoszlop története. Kézirat, év nélkül. BKMÖL, XXX.8. Kéziratok gyűjteménye 54.
- ⁴⁷ BKMÖL, KGy, JKV, IV. 1903/a. 1873. aug. 13. 14. 469.
- ⁴⁸ Kecskemét város törvényhatósági bizottsága által II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk emlékére. Az 1903. évi december hó 28-án tartott dísz-közgyűlés jegyzőkönyve. Kecskemét, 1906. 22 lap
- ⁴⁹ SÜMEGI György: Egy Lechner-álmom: víztorony Rákóczi-lovasszoborral. Magyar Szemle, 1999/8. 863–872.
- ⁵⁰ LECHNER Ödön: Kecskeméti víztorony és Rákóczy emlék. Műleírás, 25 lap, másolat a Kecskeméti Képtár, Művészettörténeti Adattár, 3-80/30. leltári számú dokumentumáról.

Borbás György

DEÁK FERENC EMLÉKEZETE

200 éve született Deák Ferenc¹

*„Az élő ősök: csodás erejű istenkép számunkra,
sokkal különb az élettelen szobroknál.”*

Platón

A magyar történelemi múlt számos kérdése, a Kossuth–Széchenyi-vita, Görgey személyisége, jelleme, egyaránt megosztja a szakmai és a laikus véleményt. Akárcsak negyvennyolc-negyvenkilenc tragikusan szép drámájának fináléja, a kiegyezés és dramaturgjának, a zalai származású Deák Ferenc történelmi szerepének megítélése. A bicentenárium, reméljük, hozzájárul az életmű valóságos értékeinek tisztázásához. Hiszen Deák Ferenc történelmünk azon ritka, szinte példa nélkül álló személyisége, aki a fontolva haladás bölcs híveként válságos időkben is híven teljesítette nemzetgyarapító küldetését. Megtalálta és élete folyamán nem tévesztette szem elől a kincset rejtő finom, törekeny telérek szövetét, az életet adó és a túlélést tápláló összekötő hajszalereket. Ezt tette a reformkor heves szócsatáiban is higgadt honatya, a szabadságharc kataklizmájának mértéktartó minisztere ugyanúgy, mint a bukás letargikus éveinek útvesztőjében a nemzet gazdaságát, jövőjét újra Európa főáramához kapcsoló reálpolitikus.

„A legsúlyosabb körülmények között sem kételkedtem korunk szebb jövőjében. De hogy reményeink egykor valósuljanak, nem elég akarni. Tanulnunk kell s művelődnünk a tudományok minden szakát, művelnünk a népnek minden osztályát... Minden perc, melyet tanulásra, minden fillér, mit a tudománynak, s azok közleményeinek pártolására fordítunk, egyszersmind a haza oltárára tett áldozat.” – vallotta Deák Ferenc.

A kiegyezés szellemi atyjának történelmi érdeme, hogy az örökös sérelmi politika szívós elhárításával lehetővé tette, megalapozta az ország anyagi és szellemi felemelkedését. A politikus erkölcsi nagysága, mértéktartása, jellemeszilárdsága, szellemi fölénye mindenkori riválisai, politikai ellenfelei körében is tiszteletet keltett. Kossuth cipruságot küldött sírjára, hetvenkét vármegye küldöttségei egy-egy marék földet hoztak magukkal, hogy az egész ország földjében nyugodjék. *„Hálás elismerésem követi őt sírjába, melyre itt küldök egy koszorút.”* – írta Ferenc József. Ezt fejezte ki Zala György két domboorműve is, amikor a Millenniumi Emlékmű és Andrássy Gyula gróf lovaszobra talapzata koronázási jelenetének Mátyás templombeli résztvevői között megörökítette Deák Ferencet, a megbékélést támogató Erzsébet királyné oldalán.²

A szülőföld, a felnevelő Zala (1879), a főváros (1887), a déli metropolis, Szeged (1914) és Miskolc város³ (1925) állított jelentős köztéri emléket Deák Ferenc tiszteletére. A kivételes türelemmel, mértéktartással és realitásérzékkel megáldott, nagytekintélyű ellenzéki politikus korszakos jelentőségű szellemi, erkölcsi teljesítményének feltérképezését sajátosan teljesíthetik ki a jellegzetes alakjának megörökítésére vállalkozott kortárs és ma élő művészek közismert vagy kevésbé ismert alkotásai.

A zalaegerszegi Deák téren, az országos jelentőségű megyei szolgálat színhelyén 1879-ben felavatott szoboremlék álló alakját Vay Miklós mintázta.⁴ Az ellenzéki politikus honatya talán legismertebb köztéri emlékművét a fővárosban a Lánchíd pesti hídfőjénél, a Roosevelten látható ülőszobrárt Huszár Adolf mintázta. Szeged, a Tisza-parti város közgyűlése pedig 1903 tavaszán Pillich Kálmán indítványára határozta el, hogy emlékművet állít a politikus születésének őszi centenáriuma: „... az alföldi metropolis nem engedi magát megindíttatni az aktuális politika pillanatnyi befolyásától, hanem a köztudat fő jegyzéseiből ítéli meg a haza bölcsének államférfiúi nagyságát. Szeged szobrot emel a haza bölcsének.”⁵

A korszak reprezentatív emlékművekre adott sokasodó megbízatásait Stróbl Alajos, Fadrusz János és Zala György műterméből rendelték. A város vezetői is érthetően Zala György⁶ műtermébe kopogtattak be. Az egyre többet foglalkoztatott, nagy munkabírásu művész azonban többször kitért a kínáló szegedi megbízatások elől. 1894 februárjában például egy Szentháromság-szobor és egy honvédszobor elkészítésére kérték fel, azonban akkor a mester a millenniumi emlékmű munkálatai miatt egyik tehetséges tanítványát, Köllő Miklóst ajánlotta, de készséggel teljesítette gróf Klebelsberg Kunó kultuszminiszter kezdeményezésére az egyetem alapítását megörökítő dombormű megmintázását.

A szegediek szép terve fél-sikert hozott.⁷ Az akkor is súlyos megbízatásokon fáradozó Zala György örömeikre ugyan elvállalta a felkérést, azonban bosszúságukra az őszi avatás hosszú évekig váratott magára, sőt végül el is maradt... Sürgették a mestert, hogy legalább 1912 őszére készüljön el a szoborral. Ez az év nagyon fontos volt a város vezetősége részére. Ekkor kezdtek a fogadalmi templom építésébe. Összel az uralkodó meghívásával országra szóló esemény keretében szerették volna Rákóczi Ferenc (1912, Vastagh György), Széchenyi István (1912, Stróbl Alajos) és a híres cigányprímás Dankó István (1912, Margó Ede) szobraival együtt felavatni. Lázár György polgármester többször megfordult a műteremben sürgetni a szobor elkészültét. A művész a keletkezett feszültség enyhítésére a kultúrpalota részére felajánlotta több műve gipszmodelljét. Így az Erzsébet királyné-síremléket, Mátyás király életnagyságú szobrát és „két csodaszép Mária Magdolnát”. A szobrok sorsa ismeretlen, valószínűleg megsemmisültek. Végül 1913 júliusában elkészült a mintázással. Az öntéssel a budapesti Haraszty István azonban csak a következő év nyarára végzett. Így aztán csak 1914-ben állíthatták fel a szobrot.

1. Zala György: Deák Ferenc szobra Szegeden (Fotó: Zavilla András)

Az egy évtizedig lassan érlelődő mű a politikust – akinek már első parlamenti felszólalásaiban szembetűnt szellemének tömörsége – legjellemzőbb helyzetében, szónoklat közben örökítette meg. A két hatalmas, egymásra illesztett mészkőtömb-talapzat döntött síkjába véssett tőle származó, távolba mutató idézet: „*Amit erő és hatalom elvész, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésektől, önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges. Deák Ferencz.*”⁸

A művész a szólásra emelkedő higgadtan, szívósan érvelő politikust egyszerű vonalú polgári öltözetben mintázta meg, a portrékon is megfigyelhető következetességgel. Mögötte nyesett, ágaitól megfosztott erőteljes tölgyfa áll, törzsén sarjadó hajtásokkal. Így a kiérlelt szobor-együttes hitelesen közvetíti a deáki életmű lényegét, a polgári Magyarország megszületését.⁹

Szeged újból országos ünnepre készülhetett. 1914. július 16-án jelentették be a szeptember 6.-ra tervezett szobor leleplezést. Tizenkét nap múlva, július 28-án kitört az I. világháború... Ezért a városi tanács december 30-án bölcsen úgy határozott, hogy Szilveszter éjszakáján a szobrokról leveteti a leplet, mégpedig a háború miatt minden leleplezési ünnep nélkül. Szeged város nagyszerű ékessége, az ország egyik legszebb tere, az idelátogatók elé tárja állandó szabadtéri galériája büszkeségeit: az árvíz után a város újjáépítését irányító Tisza Lajos kormánybiztosnak Fadrusz János műtermében, a legnagyobb magyar Széchenyi Istvánnak Stróbl Alajos vésője nyomán készült és a haza bölcsének, Deák Ferencnek Zala György által megmintázott emlékműveit.

Egy ismeretlen Deák szobor

Érthetően különös, kettős öröm és izgalom forrása volt a közelmúltban rátalálni a Ganz Ábrahám óbudai öntödéből kialakított, *Országos Öntödei Múzeumban* a politikust megörökítő, ismeretlen kisplasztikára. A huszonöt centiméter magas, egészalakos szobor anyaga bronz, egy centiméter vastag körtalapzaton áll. Jelzet nélkül – alkotóját tehát nem ismerhetjük.

A nyugodt, méltóságteljes – ballábával kissé előrelépő – szoboralak leengedett jobbját ökölbe szorítja, enyhén behajlított balkezeiben kalapját teste előtt tartja. A lélektani jellemzést és a zárt kompozíciót egyaránt jól szolgálja az egyszerű vonalú polgári öltözk megmintázása, a végig gombolt felöltő nyugalmas, alig mozgatott felületével. Talán a bevégzett nagy munka után, a megérkezés percében, vagy éppen a befejezésre tovább indulni készülő elszánt, fáradhatatlanul érvelő idős, bölcs politikust fedetlen fővel állította elének az ismeretlen alkotó.

A váratlan felfedezés öröméhez társult az a kézenfekvő sejtés, hogy a nyugalmas kisplasztika talán *Zala György* egy évtizedig vajúdjó, 1903–14 között megmintázott fentebb leírt szegedi, dinamikus szoborkompozíciójának¹⁰ egy korai tervváltozatáról készült másolat lenne. A feltételezést első ráné-

zésre számos részletmotívum látszik igazolni. Az alábbiakban arra teszünk kísérletet, hogy a digitalizált fotósorozatok részleteinek összehasonlításával igazoljuk az iménti feltevést, illetve újabb kérdéseket vessünk fel a szellemi, tartalmi, formai rokonság lehetséges meglétére.

Az igényes, kiérlelt vázlatkészítés gyakorlata nem volt idegen Zala György alkotómódszerétől, amint ez nyomon követhető számos emlékművének létrejöttében. A Kiscelli Múzeumban őrzik például a Millenniumi emlékmű Árpád fededele¹¹ és a vezérek lovas-szobrai¹²at, a Munka és Jólét szoborcsoportját, vagy a Nemzeti Galériában hasonlóképpen megfigyelhetjük Nagy Lajos király és a budavári Honvédszobor¹² kisméretű bronz szobor változatait. Más szempontból is tanulságos az Erzsébet királyné maratoni szoborpályázat mellék-alakjainak, vagy Tisza István miniszterelnök álló alakjának erőteljes, merész vázlatait tanulmányozni.

A Deák Ferenc életének hétköznapi jelenetét rögzítő, zsánerszobornak is tekinthető kisplasztika és a közéleti, politikusi szerepet hangsúlyozó végleges köztéri megformálás a szobrászi gondolat fejlődésének, érlelődésének feltételezhető ívét jelentheti. A kilépő lábak közel azonos helyzete a szobrászi gondolat, a mozgás, a mozdulat eleve elhatározott, mindvégig megtartott ötletére utalhat. Miközben a magabiztos, tökéletes kontraposzt-

2. Ismeretlen művész: Deák Ferenc, Országos Öntödei Múzeum (Fotó: Zavilla András)

ban a támasztó hátsó, jobb lábról még inkább a bal lábra helyezi át a terhelést. Ez a jobb láb sarkának enyhe megemelkedésével jár. Ehhez társul a karok és kezek mozgatása, lélektani és kompozíciós szerepének megfigyelhető változása. A leengedett jobb kar, a kesztyűt tartó kéz zárt formája az aszimmetrikus talapzatra állítás folyamán is megmarad. A kar felemelése közben az ökölbeszorítás válik hangsúlyossá. A már a feltételezett vázlaton is magasabban tartott, kalapot tartó balkéz felszabadítása, térbe emelése, fokozódó aktivitása, a lefele fordított nyitott tenyér mutatójának enyhe megemelkedésével is a szónoki metakommunikációt szolgálja, nyomatékosítja. Azonban a szónoklatot kísérő gesztikuláció az érvelésnek, a meggyőzésnek a honatya személyiségére jellemző visszafogott, szolid nyugalmat, erős elszántságot és magabiztosságot sugalló eszközöként jelenik meg. Összhangban a karakteres arcmasok komolyságot, elmélyültséget tükröző erőteljes, rusztikus vonásaival. A portrét aztán az ekkortájt min tázott két mellszobor tanulságaival is véglegesíti, fogalmazza meg.

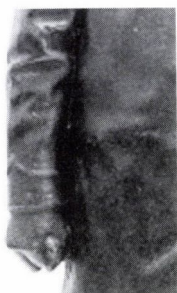
A rokonságot, az összetartozást látszik alátámasztani a politikus kedvelt viselete, egyszerű polgári öltözeke, amely nemcsak elemeiben, a testarányokhoz igazodó elrendezésében, hanem a jellegzetes termet plasztikai viszonyait tükröző ráncában, illetve a mozdulatot közvetítő, megjelenítő törésvonalalaival és kifejező gyűrődéseiben is. A nagykarimájú kalap és a begombolt felöltő zsinórzatának elhagyásával, illetve szárnyainak felnyitásával nyilvánvalóan az összefogottságra törekszik az alkotó. Így aztán a zárt formájú sziluett szabadabb, franciás szellemű mozgalmasabb vonalvezetést kap. Szembetűnő azonban a jobb vállat borító és a mellrészre simuló felöltő három szelíd hullámvonalának konzekvensen megegyező iránya és ritmusa vagy a könyökhajlatok gyűrődésének kezelése. Nem igényel erős képzeletet felismerni a cipők orrának hasonló formáját, a pantallószárak záródása illeszkedő íveinek, illetve törésvonalainak, ráncainak hasonlóságát.

Az idézett részletek feltételezett, fentiekben elemzett és leírt összecsengő vonásai mellett azonban döntően a szobrokból sugárzó szakmai biztonság, az egy tőről fakadónak tűnő mesteri megformálás rokonsága szól meggyőzően sejtésünk feltehető igazsága mellett. Természetesen a végleges bizonyosság megállapításához további dokumentumok felkutatása és jövőbeni megkerülése, türelmes elemzése szükséges. Nekünk, a szűkebb pátriában élő zalaiaknak addig is jó hír lehet a karakteres kis plasztika megtalálása. Hiszen a politikus meggyőződéssel vallotta: *„Kedves szülőföldem, Zala, melyet már más alkalmmal is képviselni szerencsém volt, azon vidék, melyben életem legnagyobb részét töltöttem, mely látta bölcsőm ringását, melyhez a legszorosabb, legszen- tebb láncok kapcsolnak, parancsolt újra velem s követévé választott.”*

A szobor másolata jól illenék akár a politikus korszakos jelentőségű szerepléseinek és beszédének színhelyén, a Zala Megyei Bíróság 1730–32-ben épült patinás barokk székházában látható jelenlegi szerény emlékkiállításába; még inkább a hajdani, kies Kehidai Deák-kúria majdani, remélhetőleg méltó zalai panteonjába.¹³ Az évtizedekig méltatlanul elhanyagolt kú-

ria évek óta elhúzódó felújításának befejezése után, az őszi bicentenárium alkalmával tervezett állandó kiállítás-együttesben a fellelhető személyes relikviák és dokumentumok társaságában a Deák-ábrázolások fotókópiáival, köztük a szegedi Széchenyi téren álló, gondolatébresztő szimbolikájú, monumentális emlékmű reprodukciójával együtt a művészet kifejező eszközeivel érzékletesebbé, hitelesebbé tehetnék, egyben még emberibbé, elevenebbé alakíthatnák a haza bölcséről alkotott, valamennyiünkben élő, megszokott képét. Egyben tudatosítaná a szegedi köztéri és immár, talán

a bemutatott múzeumi szoboremlék lehetséges alkotójától is elköszönő Sidló Ferenc 1937-ben elhangzott megállapítását:¹⁴ „Zala György és nagy kortársai ismertették meg alkotásaik nyomán a magyar művészetet Európával, s övéké az érdem, hogy nemcsak egy-egy név, de az egész nemzet művésze kapott helyet és rangot a nyugat képzőművészeti életében. Óriási ugrás volt ez. A félhomályból a napvilágra. És hódítás. Hódítása a magyar alkotó géniusznak. Felvonulhatni és bevonulhatni külföldre, kitűnő művészeknek, sokaknak, együtt, egyetemesen. És jelentkezni: íme – Magyarország művésze! Ez az Európába való bevonulás a Zala Györgyöknek soha el nem múló érdeme. Tisztelettel és hálával gondolunk Zala Györgyre.”

JEGYZETEK

- ¹ Deák Ferenc, a haza bölcse, egyike a magyar nemzet világtörténeti nagy alakjainak, szül. Söjtörön Zala vmegyében 1803 okt. 17., megh. Budapesten 1876 jan. 29. Tekintélyes s régi nemesi családból származott. Atyja halála után nálánál sokkal idősebb bátyja, Antal, a rendi ellenzék egyik legkiválóbb, különösen jelleme által imponáló tagja vezette nevelését. Tanulmányait a vidéki kisebb iskolákban, Nagy-Kanizsán s Pápán kezdte, a bölcsészeti és jogi tanfolyamot Győrött végezte, azután Pesten volt jogi gyakorlaton és itt tette le a királyi táblánál az ügyvédi vizsgát. A régi tradíció szerint megyéje szolgálatába lépett, előbb mint tisztí ügyész, majd mint árvaszéki jegyző. Első fennmaradt műve egy védőirat, melyet mint tisztí ügyész nyújtott be egy hírhedt rablógyilkos védelmére. Már e mű is mutatja, minő hatással volt a XVIII. sz. liberális és emberszerető iránya az ifjú jogtudósra. A megyében az irántavaló tisztelet nőttön-nőtt. Midőn bátyját követnek küldték az 1832. évi országgyűlésre, ő bizott meg helyette az alispáni teendőkkal, és midőn D. Antal 1833 elején gyöngye egészsége miatt a követségtől visszalépett, a megye közlekedéssel öccsét küldte helyébe Pozsonyba. = Pallas Nagy Lexikon – Részlet.
- ² A művészi szabadság adta lehetőséggel élhetett az alkotó.
- ³ Berzeviczy Albert avatóbeszédében azt kuttatta, hogy vajon Kossuth alakját miért őrizi, több mint hetven szobor, Deák Ferencnek pedig csak négy emlékművet állítottak az országban: „...a magyar nemzet képzeletét erősebben ragadta meg a nagy tragikai hős alakja Kossuth Lajosban, mint a minden dicsőséget magától elutasító, nagyságában is igénytelen győztes alakja Deákban; hogy a magyar nemzet Deákot azzal tisztelte meg, hogy követte őt – Kossuthal szemben pedig, akút követthetett, jelképesen akarta hódolata, csodálata adóját leróni.” Magyar Jövő. 1925. október 20. = SPÖNER Péter: Amíg egy terv valóra válik – Deák Ferenc szobra Miskolcon = Szülőföldünk 27. sz. 1998. szept (2000) p. 139–142. Szabó Ervin Könyvtár Miskolc, Tóth Katalin szíves közlése.
- ⁴ SZEKRÉNYESSY Kálmán: A zala-egerszegi Deák Ferenc szobor. = Vasárnapi Újság, 1879. 36. p. 577–578. Magyar Nemzeti Galéria adattára.
- ⁵ TÓTH Attila: Szeged szobrai és muráliái, p. 51. Tanulmányok Csongrád megye történetéből XX., Szeged 1993. Csongrád megyei Levéltár.
- ⁶ Zala György, 1883-ig Mayer (Alsólendva 1858. április 16–Bp. 1937. július 31), szobrász. Mintarajziskola. 1879 Bécs E. Hellmer. 1880 München J. Knabl, W. Wittmann, M. Wagnmüller, E. Sirius tanítványa. Mária és Magdolna (1884) Hazatér Budapestre. Aradi vértanúk (Arad, 1889), Honvédszobor (Buda Dísz tér, 1893), Andrássy Gyula gr. lovas-szobra (1906), Millenniumi Emlékmű (1894–1929), Erzsébet királyné (1932)
- ⁷ BORBÁS György: Zala György. Deák Ferenc szobor. = Népújság. Lendva. 1996. 11. 28. l. 17.
- ⁸ A Millenniumi emlékműre szánt szövegbevézés megíiusulásakor határozta el: „...mert én a magyar nyelvet akarom kőbe véteni, ahogy a rómaiak is a maguk nyelvét vészték kőbe. Örülünk, hogy végre európai formát kezd kapni nyelvünk, sok nyelvi géniusunk folytán... Csak magyar felirat kerülhet a Millenniumi emlékre, aminthogy minden szobromra feliratot fogok véteni és művésztsáimat is buzdítom erre. Hiszen a betűt dísznek is fel lehet használni, ennek segítségével az alkotó teljesebben megértheti gondolatát a szemlélővel és a kőbevésett írás megmarad késői századoknak.” = SZOMODY István: Látogatás egy nagy magyar művész műtermében, Rádió Élet, 1929. 8. sz. p. 15.
- ⁹ A szobor hibájaként rótták fel a takarást. MEDGYESSY Ferenc: „A bronz annál jobb, mennél lyukasabb. Tartalma a körvonalban van. Zala háborús bigáión (Millenniumi emlékmű. Szerk.) mindent elmond a körvonal. Fekete a szobor, háttere az ég. Ideális kontraszt.” = LÁSZLÓ Gyula: Medgyessy Ferenc. A kortársak Medgyessyről, Medgyessy Ferenc leveleiből. Képzőművészeti Alap Kiadó, Bp. 1981. p. 164
- ¹⁰ BORBÁS György: A Millennium szobrásza Zala György 1858–1937. Kossuth Kiadó Budapest 1999. p. 76–79. FÁTER Bernadett: „A hegyelet ércszobrot emel” December 6-án sokszínű Zala György-emléknapot rendez-

- nek Lendván = Zalai Hírlap 1996. november 29. p. 7.
- ¹¹ Árpád fejedelem, bronz, 45 cm, KM 1912
- ¹² Honvédszobor, bronz, 56,5 cm, MNG 1890
- ¹³ BORBÁS György: Zala György valamennyiünké. = Népűjság. Lendva. 2002. 9. 26. l. 15.
- ¹⁴ SIDLÓ Ferenc: Művész volt és Úr = Színházi Élet, 1937. augusztus 8–14.

Ismert Deák-ábrázolások (portré, köztéri szobor, dombormű):

1. Ismeretlen művész: Deák Ferenc állószobra, bronz, 25 cm, Országos Öntödei Múzeum
2. Ismeretlen művész: Deák Ferenc, fa, 23 cm, Magyar Nemzeti Galéria (MNG) ltsz. 56.315-N
3. Ismeretlen művész, XIX. század: Deák Ferenc, bisquit, 17,7 cm, MNG ltsz. 86.-N
4. Kugler Ferenc (1836–1875): Deák Ferenc mellszobor, gipsz, 55 cm, MNG ltsz. 8356
5. Kugler Ferenc: Deák Ferenc mellszobor, gipsz, 57 cm, MNG ltsz. 52.174
6. Vay Miklós (1828–1886): *Deák Ferenc állószobra*, 1879. bronz, Zalaegerszeg, Deák tér
7. Vay Miklós: Deák Ferenc mellszobor, 1903. fehérmárvány, MNG
8. Huszár Adolf (1842–1885): *Deák Ferenc ülőszobor*, 1887. bronz, szoborcsoport az Igazság, a Kiegyezés, a Honszeretet és a Népnevelés allegorikus figurákkal, Budapest, V. ker., Roosevelt tér
9. Huszár Adolf: Deák Ferenc állószobra, gipsz, kiplasztika, MNG ltsz. 55.804
10. Huszár Adolf: Deák Ferenc mellszobor, gipsz, MNG ltsz. 56.313-N
11. Damkó József (1872–1955): Deák Ferenc mellszobor, 1895. bronz, 27,5 cm, MNG ltsz. 52.942
12. Damkó József: Deák Ferenc mellszobor, fémöntvény, 21,8 cm, MNG ltsz. 52.742
13. Zala György (1858–1937): Deák Ferenc mellszobra, 1902. bronz, 90 cm, MNG
14. Zala György: Deák Ferenc mellszobra, 1903. gipsz, 41 cm, MNG
15. *Zala György: I. Ferenc József magyar királlyá koronázása*, dombormű, 1906. bronz, Andrássy Gyula gróf lovas-szobra, bronz, Budapest, V. ker., Parlament déli kapu előtt, bronz, baloldali féldombormű, jobboldalon a Berliini Kongresszus jelenete (a szobrot 1945-ben a Kossuth híd építésekor lebontották; később beolvasztották)
16. *Zala György: I. Ferenc József magyar királlyá koronázása*, 1911. bronz, Milenniumi emlékmű, Budapest, XIV. ker., Hősök tere, bronz, dombormű (1944-ben bombatalálat érte a jobb szárnyat; lebontva 1953. (?), Süllyap szoborraktár; a helyére Kisfaludy Strobl Zsigmond alkotása: Kossuth fegyverbe szólítja az Alföld népét dombormű került.)
17. *Zala György: Deák Ferenc állószobra*, szoborcsoport nyesett, sarjadó tölgyfával, talapzatán olvasható bevésés: „Amit erő és hatalom elvész, azt idő és kedvező szerencse ismét visszahozhatják, de miről a nemzet félve a szenvedésektől önmaga lemondott, annak visszaszerzése nehéz és mindig kétséges.” Deák Ferencz. – 1914. bronz, Szeged, Széchenyi tér

18. Zala György: *Deák Ferenc mellszobor*, Talapzatán bevésés: „*Isten áldja meg a hazát!*” Mayer János földművelésügyi miniszter ő-nagyméltósága megbízásából Zala György szobrász, 1928. – bronz, Kehida, Deák-kúria udvara (Másolatok: Várgaléria Zala György emlékszoba, a Lendva 1986; Zrínyi Miklós Gimnázium udvara, Zalaegerszeg 1996.)
19. Gárdos Aladár: Deák Ferenc állószobra, talapzat előtt álló fiatal nőalak, bronz, 1925. Miskolc, Minorita, majd Deák Ferenc tér
20. Holló Barnabás (1865–1917): Erzsébet királyné Deák Ferenc ravatalánál, márvány, dombormű, Budapest, MTA előcsarnok
21. Kerepesi temető: Deák-mauzóleum
22. Fischer György: Deák Ferenc, féldombormű, 1997. bronz, Nagykanizsa, Deák tér

Révész Emese

A MŰVÉSZETI NEVELÉS REFORMJA A SZÁZADFORDULÓN ÉS A GÖDÖLLŐI MŰVÉSZTELEP*

A gödöllői művésztelep működését, tagjainak gondolkodását áthatja a közösség szolgálatának, az emberi környezet jobbításának szándéka. Társulásuk egy újfajta értékrend demonstrációja, amelyben a családi és munkatársi kollektíva mindennapi tevékenységének alapját a közös munka teremti meg. Az általuk elérni kívánt magasabb életminőség a személyiség gyökeres átalakítását kívánja. Ennek hitük szerint legfőbb eszköze a művészi tárgyalás, amelynek célja nem a szubjektum önkifejezése és nem elvont esztétikai érték létrehozása, hanem a benne rejlő személyiségformáló erő kibontakoztatása. A nevelés képességével felruházott művészi tárgy ilyenformán a kolónia gyakorlati működésének legfőbb katalizátora, az az etikai bázis, amely tevékenységüket hivatássá, társadalmi misszióvá nemesíti.

Mindezen alapelveknek a telepalapító Körösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor számos elméleti írásában ad hangot. Gondolataik írásba foglalását már önmagában is egyfajta felvilágosító szándék magyarázza. Életfilozófiává párolt elveik terjesztését a személyiség formálásának hite és kötelessége hatja át, amelyben az írott szó a tárgyalkotó művészettel közel egyenrangú szerepet kap. A század első két évtizedére koncentrálódó, nevelési, művészeti szakfolyóiratokban és irodalmi lapokban közreadott írásaik a századfordulón felizzó művészeti nevelésről folytatott termékeny vitákhoz kapcsolódnak. Szorosabb tárgyukat gyakorta saját időszerű tevékenységük, oktatási gyakorlatuk határozza meg. Írásaik a művészeti nevelés csaknem valamennyi területét érintik, az intézményes iskolai rajztanítástól a művészoktatáson át a közönség tágran értelmezett esztétikai neveléséig.

Kriesch Aladár és Nagy Sándor művészeti nevelésre vonatkozó nézetei a századforduló új esztétikai, filozófiai, természettudományos és pedagógiai elveinek áramlatából bontakoznak ki.¹ Fellépésük párhuzamos a reformpedagógia térhódításával, amelynek a filozófiai idealizmus hagyományaiból és szocialisztikus társadalmi reformeszmékből táplálkozó utópisztikus gondolatai egyesülve Comte és Spencer pozitivistá evolucionizmusával, majd Schopenhauer és Nietzsche romantikus életfilozófiájával elmélete középpontjába a szabad, de alakítható, nevelhető individuumot helyezi, amelynek megfelelő irányú formálása alkalmas a társadalom teljes megújítására. Célja a személyiség szuverenitásának megőrzésével az egyén közösségi érdekeket szolgáló aktív alkotóerejének kibontakoztatása. A gyakorlati cselekvés természettudományos alapját a századvégen fellendülő kísérleti pszichológiának és mélylélektannak az egyén lelki működését analizáló kutatásai teremtik meg.²

Boldogító művészet

Azt, hogy művészeti nevelés kérdése központi szerepet játszik a századforduló legfontosabb társadalomtudományi elméleteiben, a művészet hivatásának újraértékelése magyarázza. A klasszikus német filozófiai gondolkodás a művészetet feltölti azzal a morális, transzcendentális tartalommal, amely alkalmassá teszi azt arra, hogy a lerombolt régi abszolútumok helyébe lépjen. A vallás világmagyarázó képességével és közösségformáló erejével felruházott művészet a személyiség és a társadalom magyarázatának és átalakításának egyaránt lényegi összetevője lesz. Ruskin nagy hatású írásaiiban egy olyan művészetfogalmat körvonalaz, amelynek végső feladata az életet mozgató magasabb törvényszerűségek tükrözése, a mélyebb összefüggések feltárása.³ A világmagyarázó princípiummá nemesített művészet a transzcendencia és a materiális valóság közti közvetítő, az alkotók pedig az új művészetvallás papjai, akiknek küldetése a kiválasztottak beavatása a végső megismerést biztosító művészetbe. Schmitt Jenő Henrik nietzschei alapokon épülő gnoszticizmusában a művészet az „ember feletti ember” megalkotásának eszköze, amely „megsejteni az emberrel saját isteni voltát, végtelenségét...”⁴

A boldogító, nemesítő művészet erkölcsi hitelénél és szellemi erejénél fogva legfőbb építőkövévé válik a fennálló anyagi, haszonelvű, eszményeit vesztett társadalom helyébe lépő új világnak, amelyben terjesztése közös érdek, élvezete alapvető emberi jog. A szociális erővel rendelkező, demokratikus művészet Morris által hangsúlyozott eszménye a művészetet az esztétika területéről a társadalomtudományok mezejére helyezi át. Tolsztoj, akinek pedagógiai nézetei szintén hozzájárultak a gödöllőiek nevelésmélettének kialakulásához, a művészetben szintén elsősorban társadalomformáló erőt lát, és megújulása feltételének a széles társadalmi bázis kiépítését tartja.⁵ Az általa követelt közérthető, őszinte és világos művészet képes lenne a társadalmi széthúzás megszüntetésére és így visszanyerhetné elvesztett egyetemes és vallási alapjait. A művészet „az emberiség tökéletesedésének egyik eszköze, amely a világon elő fogja segíteni a szeretet, egyesülés és boldogság megvalósulását” – írja 1899-ben magyarul is megjelent kötetében.⁶ A művészeti kultúra emelésének programja a magyar filozófiai gondolkodás bal-szárnyán is fontos szerepet játszik, egyfajta „esztétikai előkészítésként” kap szerepet Diner-Dénes József vagy Jászi Oszkár társadalmi reformokat sürgető íásaiban.⁷

A gödöllőiek egyszerre pragmatikus és utópisztikus, Ruskin és Schmitt Jenő miszticizmussal átitatott idealizmusát a korszak szociálreformer elképzeléseivel ötvöző nevelési programjának belső egységét a művészet önmagán túlmutató erejébe vetett hit teremti meg. Lippich Elek – aki ekkor már személyes baráti kapcsolatban áll Kriesch Aladárral és Nagy Sándorral – 1903-ban a Magyar Iparművészet lapjain egy olyan világ ideálképét vázolja fel, amelyben a művészet vallása révén terjedő szépség kultusza boldogabbá

teszi az embereket: „Azt akarjuk, hogy a művészet hassa át a világot. Ki akarunk nyitni minden ablaktáblát az előtt a sugárzó szép előtt, mely... tiszta fénnel ragyog... A művészet műveltségével akarjuk megváltani a világot.”⁸

A boldogító és az abszolút megismerést szolgáló művészet terjesztése az angol reformátorok – Ruskin és Morris – által válik Kriesch további működését betöltő hivatássá, amelyet előadásai és írásai révén is gyakorol. A Műbarátok körében és a miskolci Vízcsepp Társaságban tartott nagyszerű felolvasásait a meghívók 1905-ben és 1906-ban könyv alakban is megjelentetik.⁹ Kriesch a művészet újonnan felismert szerepére világít rá, arra hogy művészet nem fényűzési cikk, hanem elemi szükséglet, alapvető emberi jog, az egyéni boldogulás és közösségi jólét feltétele és a remélt gyökeres társadalmi átalakulások nemes eszköze: „művészetre, bármilyen formában is, de valami formájában bizonyosan, minden embernek joga és szüksége van, akár a levegőre, vagy a mindennapi kenyérre... és minden emberi kor és társadalom oly arányban boldog vagy boldogtalan, amennyiben minden tagját művészetben részesíti, vagy abból kizárja”.¹⁰ Morris gondolatmenetét követve a demokratikus művészet eszménye a munkálkodó és felhasználó számára egyaránt örömet okozó, ezért *művészi* munkában valósul meg.

Hite szerint azonban sem a művészi alkotás módja, sem a valódi művészet ismérvei nem taníthatóak. A tanító feladata csupán közvetítői, a befogadó ráébresztése új lehetőségeire, és aki felismeri a művészetet előbb-utóbb maga is értő befogadóvá, sőt alkotóvá is válik. Kriesch mindenekelőtt a művészet szabad és független egyéniségformáló erejének és közösségteremtő képességének tudatosítását tartja fontosnak, ami mellett a konkrét módszertani kérdések másodlagosak. „Nem a rajztanításról van itt szó, uraim! – szólal fel a Rajzoktatás lapjain 1906 körül folyó nevelési vitában – A modern rajztanítás mozgalma csak szembeszökő szimptomája annak az egyetemes nagy megmozdulásnak, amely a lelkeket magasabb, fényesebb és tisztább tájak felé viszi.”¹¹

Művészeti nevelés a művészet által

A művészeti nevelés ügyének századfordulós támogatói számára nyilvánvaló, hogy a kérdés komplex, a különféle tudományágakat szempontjait összegző megközelítést igényel, épp ezért a művészeti nevelés modern elvei párhuzamosan, több területen jutnak érvényre.¹² A művészet *gyakorlása, magyarázata és élvezete* egyaránt az esztétikai nevelés körébe tartozik. Az újítók egyik célja az intézményes, óvodai, elemi és középiskolai általános rajzoktatás reformja, valamint az ezzel szorosan összefüggő rajztanárképzés és művészeti szakoktatás, művészképzés gyökeres átalakítása. Hasonlóképp fontos a felnőttek intézményes továbbképzése, felvilágosítása. De az új művészeti nevelési elvek ereje éppen abban rejlik, hogy érdekkörük messze

túlterjed a képzőművészet hagyományos tárgykörén, és kihasználva a művészet expanziós törekvéseit, az iparművészetek fellendülését, a reformátorok figyelme a mindennapi élet teljes tárgykultúrájára kiterjed. A témával foglalkozó irodalomban az 1900-as évekre általánosan elfogadott a vélekedés, hogy az új törekvések kibontakozása ahhoz a felismeréshez köthető, amelyet az 1851-es londoni világiállítás iparművészeti osztályának siralmas színvonala okozott: az általános níví emelésének feltétele a közízlés fejlesztése, ami viszont lehetetlen az ízléses, követendő mintaképek felmutatása nélkül. Ez az alkotók korábban ismeretlen társadalmi felelősségének követelményét jelenti, amelyben a művészek közvetetten valamennyien a fogyasztók nevelőiként jelennek meg.

A környezet, az esztétikus használati tárgyak művészeti nevelésben betöltött szerepe a gyermekek – vagyis a jövő közönségének – nevelése kapcsán fogalmazódik meg a leghatározottabban. A gödöllői művészek tevékenységének jelentős része kötődik a gyermekművészetet megújítani kívánó mozgalomhoz.¹³ Emellett iparművészeti működésüket éppúgy mint épületdíszítői munkásságukat áthatja a művészet-vallás terjesztésének missziója. Az élettel azonos művészet megvalósításának feltétele a mindennapok esztétikus tárgyvilágának megteremtése. Körösfői Kriesch Aladár 1904-ben megtartott nagysikerű miskolci előadása egy, a megszokottnál átfogóbb művészetfogalmat vázol fel hallgatósága előtt: „Minden legapróbb, bennünket körülvevő tárgy magán viselheti a művészet lényegét. Asztalunk, széünk, ágyunk, a kis kanál vagy tányér, melyen eszünk, ruházatunk, ajtónk kilincse, imakönyvünk, s a szőnyeg, melyet lábunkkal taposunk, mind, mind lehet művészi...”¹⁴ A szép tárgyak megteremtik azt az esztétikailag képzett közönséget, amely a jövőben a színvonalas művészet fogyasztója lesz. Ennek előfeltétele azonban az iparművészetek felruházása mindazon esztétikai minőségekkel és erkölcsi tartalmakkal, amelyekkel mindaddig csak a grand art alkotásai bírtak. A művész felelőssége ezen a ponton ragadható meg, hiszen az alkotó tevékenysége, „ha bármilyen csekély munkánkra reá tudjuk nyomni a művészet, azaz a nagy törvényszerűség bélyegét”, egyben nevelői szerepet is betölt.¹⁵ A gödöllői művészek bekapcsolódását a tárgyalkotó művészet területére a közönség esztétikai – közvetve morális – nevelésének igénye is magyarázza, az a meggyőződés, hogy a művészet – megtisztító és megvilágosító – birodalmába a művésziesen megformált használati tárgyakból kialakított esztétikus környezet vezet. A Műcsarnok egy cikkírójának szavaival az iparművészet „a legalkalmasabb eszköz arra, hogy a művészet iránti érzéket, a művészi formák... szeretetét még a legközönyösebb szívekbe is becsempéssze.”¹⁶ Hasonló ízlésformáló erőt tulajdonít az iparművészeteknek Sidló Ferenc is, aki 1911-ben a Népművelés lapjain fejti ki Budapest ideális várossá való alakításának tervét.¹⁷ Elképzelésének alapja a főváros által támogatott művészi környezetformálás, amely meggyőződése szerint nem csak a lakók esztétikai érzékét, hanem általános boldogulását és közérzetét is előnyösen segítené: „Adjunk a társadalomnak művészetet

s legyünk rajta, hogy a mindennapi életben is lépten-nyomon azzal találkoz-
zon. Keltsünk benne vágyat a szép iránt, s egészséges lesz az élete... A szabad
természethez való visszatérés adta örömek és a szép után való vágy fognak
egészségesen lüktető nagy és produktív életet hozni a társadalomba.”¹⁸

Használati tárgyaikban, bútorterveikben a gödöllőiek az étellel azonos,
demokratikus művészetet igyekeznek megteremteni. A részletek harmóniá-
ját sugárzó enteriőrök, levegős, világos és praktikus együttese egy kényelmes
és humánus emberi környezetet ígérnek, amelynek szellemisége a benne
élők művészi érzékenységének kifejezője és fejlesztője is.

Az esztétikai nevelés körébe az iparművészeti alkotások mellett az épület-
dekorációs munkák kapcsolódnak. Miután a műfaj nagyrészt középületekben
kap helyet a gödöllőiek szocialisztikus művészeti eszméinek megvalósítója
is. A falkép, mozaikábrázolás vagy festett üveglak nyilvánossága közelebb
visz az óhajtott közösségi művészethez. Alkotói és programadó megrende-
lői egy nagyobb közösség képviselőiben lépnek fel, tudatosan élve a műfaj
ízlés és tudatformáló erejével. A gödöllőiek gótikus és kora reneszánsz stí-
lusbeli forrásai követendő mintaképként jelölik meg egyszersmind az épü-
letdíszítés középkori ideológiai jelentőségét, a közösség életében egykor betöl-
tött szerepét is. Körösfői Kriesch Aladár egy nem sokkal halála előtt készült
beszélgetésben a monumentális díszítőművészetet mintegy saját művészi
programjának összegzéseként írja le: „A köz művészetét kell megteremte-
ni... Minden kultúrápületet művészi feladatnak kell tekinteni, legyen az
könyvtár, színház, iskola vagy kórház, egyaránt meg kell neki adni – fes-
tést, szobrászat és iparművészet részvételével – megjelenésében azt az
egyszerűbb vagy gazdagabb művészi formát, amellyel a népre hatni, azt
művelni és nevelni tudjuk és akarjuk.”¹⁹ Programképei, mint *A művészet
forrása*, az új művészetvallás közösségi „ikonjaiként” hirdetik a művészet-
nek a jövő társadalmában betöltött szerepét.

A Nemzeti Szalon szecessziós palotájába 1907-ben Nagy Sándor és Kriesch
Aladár által tervezett üveglak-sorozata az intézmény ízlésformáló pro-
gramjának is kifejezője, hiszen amint azt Andrássy Gyula elnök megfogal-
mazta: „A nemzeti Szalon fő célja: a maga gyenge eszközeivel... a magyar
közvéleményt a képzőművészet számára meghódítani.”²⁰ Tágabb értele-
mben azonban a ciklus a művészeti nevelés ügyének képi megfogalmazásaként
is értelmezhető. A nevelés növénynevelésként való leírásának az ókorig
visszanyúló hagyományai vannak a pedagógiai irodalomban.²¹ A művészet
organikus egységként, eleven növényi létezőként való felfogása elterjedt
motívuma a századvég esztétikai gondolkodásának és képi világának. Lázár
Béla, a Nemzeti Szalon új épületének megnyitása alkalmából írt tanulmá-
nyában a magyar művészetet virágoskerthez hasonlítja.²² Ebben az össze-
függésben az alkotó magvetőként, vagy a művészet növekvő (élet)fájának
gondos kertészeként jelenik meg. A Nemzeti Szalon üveglakainak stili-
zált fáit ápoló nőalakjai a szecesszió elterjedt művészetszimbólumára, a „nő
virággal” motívumra utalnak.²³ A művészet teremtetőreje a dús vegetáció-

ban megnyilatkozó női természettel kerül párhuzamba, jelezve, hogy a művészet fájának fennmaradása és termékenysége a társadalom részéről az anyai gondoskodáshoz hasonló szeretetteljes ápolást igényel. Az üvegablakok felirata az ismeretben és szeretetben jelöli meg a nevelő gondoskodás összetevőit: „A művészet virágát ismerjük, szeressük, gonddal megápoljuk, erejét növeljük, nemessé neveljük, lelkünkbe fogadjuk.” (A Nemzeti Szalon Körösfői-Kriesch Aladár és Nagy Sándor által tervezett üvegablakainak felirata, 1907.)

Témánk szempontjából különös figyelmet érdemelnek azok az épületdekorációs munkák, amelyek a népszálló és a kulturális központ újfajta épülettípusát díszítik. Undi Mariska 1911-ben készíti el az új budapesti Népszálló ebédlőjét díszítő falképciklusát. A Népszálló egy Angliában már bevett épülettípus mintájára készült modern szegényház, amely civilizált szállást és ellátást biztosít a rászorultaknak.²⁴ A jellegzetes magyar vidékek színes népviseleteit, tevékenységeit bemutató derűs kompozíciók itt a legteljesebb mértékben megvalósítják a szociális művészet eszményét.

Hasonlóképp szociális jellegű épülettípus a népház, amelyben mintegy megtestesülnek a korszak népművelési eszméi.²⁵ Olyan több funkciós, a munka, művelődés és szórakozás közösségi tevékenységeinek helyet adó épületkomplexum, amely lehetőséget ad a különféle társadalmi osztályok egybeolvadására. Az új művelődési eszményeket összefoglaló népház olyannyira fontos szerepet tölt be a korszak gondolkodásában, hogy tervezésére az 1908-ban alakult Népművelő Társaságban külön szakosztály alakul, amelynek tagjai közt ott van Körösfői Kriesch Aladár és Medgyaszay István is.²⁶ A Társaság Művészeti szakosztályában tevékenykedő Nagy Sándor külön cikket szentel az ideális épület leírásának.²⁷ Alaprajza virágalakzatot követ, közepe az épület közös terme, szirmjai a különféle tevékenységek centrumból kiágazó szobái. Itt kapnak helyet a természettudományi laboratóriumok és a gyakorlati munka helyszínei. A növényi szimbólumokkal leírt „Ember háza” a közösség és az egyén művelődésének komplexitását és a különféle területek organikus összefüggését hangsúlyozza. Megvalósítására néhány év múlva Marosvásárhelyen kerül sor. A gödöllői művészek által díszített Köz-művelődési Palota valamennyi hagyományos és új művészeti ágat befogadó, hangversenyertermet, előadótermeket, zeneiskolát, múzeumot, nyelviskolát, könyvtárat és mozit magába foglaló kulturális központ. Dekorációja azokat a mitikus-archaikus népi és történelmi nemzeti „gyökereket” jeleníti meg, amelyek tápláló forrásai a jövő társadalmi összefogáson alapuló kultúrájának. Bernády György polgármester ismertetője épp e társadalmi összefogás megteremtésében látja a kultúra szerepét.²⁸ Gondolata a századvég szociál-reformereinek és utópista elméleteinek forradalom nélküli gyökeres társadalmi változásokba vetett hitét visszhangozza. Hasonló társadalmi kohéziós erőt tulajdonít a művészeteknek a gödöllőiek által nagyra értékelt Tolsztoj is: „a művészet legnagyobb ereje az emberek közti elválasztó vonal megszűntetéséből, a közönségnek a művésszel való egyesüléséből áll.”²⁹ A gödöllőiek

művészetre alapozott szociális reformelképzeléseinek egyik késői fejleménye Moiret Ödön utópisztikus városterve.³⁰ Az 1926-ban, Bécsben bemutatott *Új élet városának* centrumában egy múzeumot és iskolát magában foglaló, a korábbi népházakra emlékeztető épületegyüttes áll, demonstrálva a jövő ideális város-társadalmának lényegét, amely Moiret megfogalmazásában „a művész társadalom alapító és nevelő, azt fenntartó missziója”.³¹

Körösfői-Kriesch Aladár a gyermekek rajzoktatásáról

Az általános rajzoktatás magyarországi irányát a kilencvenes évek végéig a konzervatív metódusok jellemzik, elemi iskoláinkban a lapminták uralma, középiskoláinkban pedig a „görögpótlóvá” degradált rajz mellőzése.³² A hazai úttörők munkássága nyomán az 1890-es években nálunk is nő az érdeklődés a téma iránt.³³ Valódi fordulatot az 1896-ban megrendezett II. Országos és Egyetemes Tanügyi Kongresszus hoz, amelynek előadásait követően Wlassics Gyula 1898-tól miniszteri rendeletek sorozatában sürgeti a művészeti érzék iskolai fejlesztését és a közönség művészeti nevelését. Parlamenti felszólalásai és rendeletei élénk vitát gerjesztenek a nevelési szaksajtóban és a Képzőművészeti Társulat kiadásában megjelenő Műcsarnok lapjain.

A művészeti nevelés és oktatás körül zajló széleskörű diskurzushoz csatlakozik K. Lippich Elek, a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztérium Művészeti Ügyosztályának vezetője is. Lippichet a század utolsó éveitől szoros baráti kapcsolat fűzi Kriesch Aladárhoz és Nagy Sándorhoz, így nevelési eszméik kölcsönösen hatással vannak egymásra.³⁴ Lippich 1900-ban vázolja fel a művészeti nevelésre vonatkozó – pozíciójánál fogva hivatalos irányvonalként is értelmezhető – nézeteit.³⁵ A hazai művészeti élet fellendítésének kulcsát az oktatásban látja: „Ha meg akarjuk csinálni a magyar művészetet, meg kell csinálnunk előbb az ideálokra törekvő magyar társadalmat... A magyar művészetet ott kell létrehozni, ahol a magyar társadalmat: a népiskolákban, középiskolákban, akadémiákon és egyetemeken.” – írja.³⁶ Eszménye a *kalobiotika*, a szép élet, amelyben a művészetek „...a fejlődő ember jövőendő élete számára megalkotják azt az etikai és esztétikai talajt, melynek tápláló humuszában a szakbeli ismeretek és gyakorlati érdekek gyökeret verhetnek.”³⁷ Mivel a művészeti oktatás közvetve a hazai ipar fellendülésének záloga, sürgeti a kötelező népiskolai és középiskolai rajzoktatás mielőbbi bevezetését. Festő barátaival folytatott eszmecsereinek hatását sejteti Lippich azon terve, mely szerint a reformok végrehajtásában nagy szerepet szán a képzőművészeknek, akik gyakorlati tanácsaikkal és szakmai ismereteikkel rajzi szakfelügyelőként támogathatnák a pedagógusokat.

Körösfői-Kriesch Aladár dolgozata, amelyben a művészeti nevelésre vonatkozó nézeteit első ízben foglalja össze, a Műcsarnok lapjain 1898 óta zajló vita záróközleménye.³⁸ Ennek közvetlen folytatásaként Boros Rudolf 1902-ben és 1903-ban a Magyar Rajztanárok Országos Egyesülete Értesí-

tőjében vázolja fel a rajztanítás időszerű hazai és külföldi kérdéseit, majd cikksorozata lezárásaképpen jeles hazai pedagógusok és művészek rövid helyzetelemzéseit adja közre. Kriesch ennek bevezetőjében jelzi: „bár általánosságban a kérdéssel sokat és szeretettel foglalkoztam... gyakorlati tapasztalataim aránylag eddig igen csekélyek voltak.”³⁹ Bár a gyermekoktatás területén ekkor gyakorlati tapasztalatokkal még nem rendelkezik, szakirodalmi ismeretei – cikkében az amerikai Prang és Tadd, valamint a hamburgi iskola eredményeit említi – jelzik a téma iránti érdeklődését.⁴⁰

A német művészeti reformpedagógiai mozgalom képviselői, Georg Hirth, Konrad Lange és az Alfred Lichtwark névvel fémjelzett hamburgi iskola a század utolsó évtizedében éles támadást indít a lélekölő, előre kipontozott füzetekbe geometrikus alakzatokat, historizáló ornamenseket rajzoltató, a mintalapok precíz másolatát megkívánó hagyományos rajzoktatás ellen.⁴¹ Pedagógiájuk az eddig elsorvasztott szubjektivizmus, eredetiség, fantázia, csapongó játékoság fejlesztését, a mindenkiben lappangó alkotóerő, művészi képesség, kreatív energia felszabadítását tűzi ki célul. Nézeteik szerint a művészetek megismerése és gyakorlása az egész ember kiművelését, lelki harmóniájának megteremtését segíti. Meggyőződésük, hogy a művészet örömforrás mind alkotója mind befogadója számára, ennek feltétele azonban a feladatoknak a gyermek életkorához, ösztönös önkifejezési vágyához való igazítása. A tanárra vagy szülőre mindebben csak inspiratív, közvetítői feladat hárul, ébren tartva a gyermek ösztönös érdeklődését és érzékenységét. A lapminták monoton másolása helyett a természet utáni szabadkézi rajz bevezetését szorgalmazták, amely segíti a közvetlen és tágabb környezet megismerését, a természet szeretetét és fejleszt a megfigyelőképességet. Pedagógiájukban a rajz nem egy a tantárgyak közül, hanem a valóság megismerését szolgáló, a különféle tudományok szintézisét segítő, morális, személyiségfejlesztő erővel bíró nevelőeszköz. Nézeteik szerint a helyes rajzoktatás hatása a felnőttkorra is kiterjed, hiszen az aki magát a művészetek nyelvén képes kifejezni, önmaga is a közvetlen környezetét esztétikusan és ízlésesen alakító műértővé, a művészetek élvezőjévé és támogatójává válik. A párhuzamosan kibontakozó amerikai reformtörekvések, Prang és Liberty Tadd kísérleti iskolái nagy súlyt fektetnek a művészet praktikus alkalmazására, a különféle iparművészeti műfajok kipróbálása révén az anyagok és technikák megismerésére, a közös műhelygyakorlatok által a kollektív munka módszerének megteremtésére.⁴²

Bár Kriesch első neveléelméleti írásai két évtizedes művészeti tanulmányok és némi saját oktatási tapasztalat tanulságai nyomán születnek meg, szűkebb tárgyuk mégsem a művészképzés, hanem az elemi és középfokú művészeti nevelés. Az iskolai oktatás legnagyobb hibájának egyoldalúan analízáló, absztraháló módszerét látja, amely erőszakosan lefojtja a gyermekek ösztönös képzelőtehetségét, alkotói fantáziáját. Ezzel szemben nézete szerint a művészeti nevelés jelentősége éppen abban a szintetizáló képességében van, hogy a tisztán elvont fogalmi ismeretanyag megerősítésére és

kiegyensúlyozására a közvetlen megismerés, fizikai tapasztalás lehetőségét nyújtja. Minthogy Kriesch meggyőződése szerint az iskola elsőrendű feladata az erkölcsi alapokon nyugvó nevelés, önálló gondolkodásra és döntésre képes felelős egyének képzése a művészetnek gyakorlati szerepénél és személyiségformáló erejénél fogva a természettudományokkal és klaszszikus humántudományokkal egyenrangú szerepet kell kapnia. Az iskolai nevelés általa bírált gyakorlata, elhanyagolva a nevelés két alappillérét, a testi és lelki tényezőket, egyoldalúan csak a racionális képességek kimunkálásával törődik. A jellem formálásában nagy szerepet játszó, a cselekvési képességet, lélekjelenlétet, szociális érzéket alakító testedzés és az érzelmi életet, kedélyt meghatározó művészetek mellőzése lehetetlenné teszik harmonikus egyéniségek képzését. Amint néhány évvel később megfogalmazza: „A gyermeket mindenekelőtt oda kell elvezetnünk, hogy neki az alaki szemlélődésben öröme teljék, hogy ez lelke boldogságának állandó kiegészítő része legyen. Tehát úgy kell tanítani, hogy a gyermek megfigyelési képességét, alkotó fantáziáját és formai tehetségét egyformán gyakoroltassuk.”⁴³

1901-ben Kriesch, az amerikai és hamburgi példák nyomán, konkrét módszertani, a gyermekek életkori sajátosságaihoz igazodó javaslatokat is tesz. Az elemi iskolai rajzoktatásban egy három lépcsős metódust ajánl: ennek első fokozata ismert tárgyak emlékezetből való rajzolása, ezt követi ugyanannak a dolognak természet utáni képe, és lezárásként stilizálása.⁴⁴ Javaslatok szerint a középiskolai művészeti oktatás gerincét – igazodva e korcsoport fokozottabb elméleti érdeklődéséhez és szociális érzékenységéhez – az ábrázolás hagyományos művészi eszköztárának (távlatban, kompozíció- és színelmélet) tanulmányozása adná, amelyhez bonyolultabb történetek önálló illusztrálása és egyszerűbb használati tárgyak tervezése kapcsolódna. „A rajzoltaknak lelkünkben való teljes áthasonulását” biztosító stilizáló ábrázolás kiemelése saját művészi formaadásának is alapja,⁴⁵ éppúgy mint az esztétikai elvek gyakorlati tárgyalkotó lehetőségeinek kihasználása, a tanultak alkalmazása a mindennapi környezet átalakítására. Tervezete a művészeti reformpedagógia elveit követi, amennyiben programjának középpontjában a megfigyelőképességet fejlesztő szabadkézi és természet utáni rajz áll. A természet megfigyelésére serkentő rajz – Ruskin és a hamburgiak nyomán – kiemelt hangsúlyt kap elméletében, mint olyan eszköz, amely képessé teszi a gyermeket arra, hogy „a természet spontán megnyilatkozásait a maga egységében, harmóniájában és nagy törvényszerűségében újra felfogja és átérezze, és ily módon olyan örök igazságok birtokába jusson, melyeket semmiféle tudományos kutatási rendszer nem nyújthat neki soha.”⁴⁶

Körösfői Kriesch Aladár az elemi rajzoktatásról vallott nézeteit 1911-ben, a Népművelés lapjain kibontakozó úgynevezett Urhegyi-vita kapcsán összegzi. A vita kiindulópontja Urhegyi Lajosnak 1911 januárjában az Iparművészeti Múzeumban elemi iskolások számára tartott képelemző bemutató-órája volt.⁴⁷ A lichtwarki elveket mechanikusan alkalmazó előadás nem csupán a gyermekeknek szánt műinterpretáció, hanem az általános művé-

szeti nevelés elméleti és gyakorlati kérdéseit is felveti. Urhegyi didaktikus, szűzsé-központú metódusát élesen támadják a szerkesztő, Wildner Ödön által megszólaltatott hazai művészeti progresszió alkotói és esztétái, köztük Balázs Béla, Bölöni György, Fülep Lajos, Ignótus, Náday Pál és Lukács György, a modernizmus tekintélye, Rippl-Rónai József, a frissen alakult Nyolcak festőcsoport kiállítói, így Berény Róbert, Kernstok Károly, Márfy Ödön és kiállításainon szereplő Vedres Márk.⁴⁸ Körösfői a témát egyértelműen elhatárolja a művészképzés kérdésétől, a jövő rajzoktatásától Ruskin nyomán egy magasabb rendű, esztétikai minőségre emelt élet kibontakozását reméli: „meg kell töltenünk a gyermeket azzal a fogékonysággal, mely az élet minden jelenségében megtalálja annak művészi megnyilatkozásait is – mert ez az érzés energiaadó, boldogító és a lélek egyensúlyának egyik legbiztosabb alapja...”.⁴⁹ Teoretikus szabályok és mintakönyvek mechanikus másolása helyett a gyakorlati feladatokat véli alkalmasnak a gyermek esztétikai nevelésére. Az anyagismeretet fejlesztő gyakorlat hangsúlyozása már azokra a tapasztalatokra alapozott, amelyeket Körösfői a gödöllői szövóműhelyben folytatott munkája során szerzett.

Nagy Sándor nevelési elmélete és a gyermekrajz

Nagy Sándor a gyermekek művészeti neveléséről vallott nézeteit két, 1905-ben tartott előadásában foglalja össze. Az első felolvasás helyszíne a Társadalomtudományi Társaság, ennek szövegét nem sokkal később a társaság folyóirata, a Huszadik Század közli.⁵⁰ Második beszámolóját, amelyet ez év nyarán a Vallás- és Közoktatásügyi Minisztériumban megjelent rajztanárok számára tartott, Nádler Róbert, a Mintarajziskola tanára rövidesen könyv alakban is megjelenteti, rövidített változatát pedig a rajztanárok szakfolyóirata, a Rajzoktatás és Lázár Béla művészeti lapja, a Modern Művészet közli.⁵¹ Valamennyi korai írása egyazon kiérlelt elmélet kifejtése. Nagy Sándor felhasználva a korszak legújabb pedagógiai és pszichológiai irodalmát a téma alkotáslélektani megközelítését adja. Választott szempontja legkövetkezetesebben a gyermekek alkotói tevékenységén keresztül követhető nyomon, amelyben – köszönhetően a gyermektanulmányozás századfordulón megszűletett tudományának – a befogadás és kifejezés bonyolult folyamatait és fejlődési szakaszait tisztán kirajzolódnak.

Bár a gyermekrajzok spontán természetessége, lényeglátó formálásmódja, jelképi telítettsége már a 18–19. századi romantikus írók figyelmét is felkelti,⁵² gyermekek alkotói tevékenységének tudományos vizsgálata csak a század utolsó harmadában, a pszichológia új diszciplinájának kialakulásával párhuzamosan kezdődik meg.⁵³ Stanley Hall, Corrado Ricci és Jacob Sully úttörő munkái nyomán a téma iránt növekvő érdeklődést mutatja az 1890-es évektől megrendezett gyermekrajz-kiállítások sikere.⁵⁴ E pedagógusok, pszichológusok és képzőművészek összefogásával rendezett tárlatoknak

kezettől fogva szépművészeti múzeumok adnak otthont, jelezve a gyermekrajzok értékelésének irányát. A hazai fejlődés szorosan követi a nyugat-európai fejleményeket: 1903-ban, Nagybecskerekben, a dél-magyarországi tanító egyesület közgyűlésének keretében Streitman Antal – Fülep Lajos gimnáziumi rajztanára – rendezi meg az első gyermekrajz és kézimunka kiállítást. Nagy Sándor cikksorozata két évvel később jelenik meg, amikor a gyermekművészet minden korábbinál inkább a tudományos és művészeti közélet érdeklődésének középpontjába kerül. 1905-ben lát napvilágot a téma két összefoglaló értekezése: Siegfried Levinstein könyve Lipcsében és Nagy László alapmunkája – *Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából* – Budapesten.⁵⁵ Nagy Sándor nevelésméletére mindkét munka meghatározó hatással van, Levinstein kultúrtörténeti evolucionizmusa éppúgy mint Nagy László gyermeklélektani megközelítése, utóbbi befolyását kettejük személyes kapcsolata is megerősítette.⁵⁶ Szintén 1905-ben Kolozsváron Holló Károly gimnáziumi tanár rendez tanítványai munkáiból tárlatot. Ugyanebben az évben Györgyi Kálmán, a fővárosi rajzoktatás felügyelője – az ügy egyik legelkötelezettebb támogatója – rendezésében a városligeti Iparcsarnokban mutatják be a fővárosi elemi iskolások az év elején már a haarlemi gyermekművészeti kiállításon is nagy sikert aratott rajzait. A városligeti tárlat kapcsán Fülep Lajos az öntudatos és őszinte megfigyelés és kifejezés csodálatraméltó példáiként üdvözlí az elemi iskolások rajzait: „Fogalmak helyett magukkal a valóságokkal gondolkodni, íme a probléma. Megközelíteni a dolgokat minden előzetes tudás nélkül, azokat egyénileg megfogni, feldolgozni és elhelyezni, ez volna az öntudatos és biztos gondolkodáshoz vezető legelső lépés. Video, ergo sum.”⁵⁷

Nagy Sándor a helyes nevelés feltételének az érzékelés és megismerés folyamatának, a gyermek fejlődési szakaszainak ismeretét tartja. Elméletének alapját a 19. század végének pszichofiziológiai és evolúciós ismeretelméleti irányzatai nyújtják. Kiindulópontja – miszerint az emberi agy fejlődése a világtörténet miniatűr képe – Herbert Spencer evolucionizmusának és Ernst Haeckel biogenetikai törvényének elfogadását tükrözi.⁵⁸ Az evolúció analógiás elméletei Levinstein nyomán a gyermekrajzok fejlődéstörténeti leírásában is támpontként szolgálnak számára.⁵⁹ Nagy Sándor leírásában a megismerés a velünk született *hajlamra* épülő *saját tapasztalattal* szerzett benyomások és a tágabb közösség *elvon*t, tanulás útján megszerezhető ismeretei egységeként jön létre. A közvetlen érzékelés során szerzett benyomásokat a *tárgyi emlékezőtehetség* dolgozza fel és rendezi fogalmakká. Ennek a folyamatnak kulcsfontosságú eleme a rajz, amely a külvilág benyomásait rögzíti, formálja, pontosítja, „látzáti benyomásainak lemezeit a tárgyi emlékezőtehetség polcáról lekéri és iparkodik saját tudása napjánál, világosságánál kivetíteni” azokat.⁶⁰ De a rajzoló kisgyermek miközben közvetlen tapasztalat útján bővíti ismereteit, egyúttal saját személyisége kidolgozásán munkálkodik: a rajz ilyenformán „az agyfejlődés legfontosabb ténykedése, mert evvel veti meg ki-ki egyéniségét és mert ezen fordul meg a tiszta megismerésünk, helyes tudásunk – és hát ezzel életünk is.”⁶¹ A külső világ ismétlődő

felidézése tapasztalati úton segíti elő a gyermek elvont fogalomalkotását, belső világa, emlékezete és fantáziája kiformalódását: „Mert a forma... nagy megfigyelést kíván, gyönyörű munkát ad a szellemi rekeszünk összehasonlító és következtető erejének, s ebben rejlik a *lerajzolás* kultúrája.”⁶²

A külvilág belső megélését elősegítő saját tapasztalattal élesen szembe helyezi Nagy Sándor az egyéni élményt nélkülöző absztrakt ismeretek „konzerv skatulyáit”. A „kultúragyárakká” sterilizált elemi és középfokú művészeti oktatás intézményeinek lélekromboló működése csak „kultúratermelő munkások” tömegtermelésére képes.⁶³ Az általános művészeti oktatásra vonatkozó véleményét egy könyvillusztrációként megjelent rajzában összegzi: Tolsztoj *Gyerekek a világ dolgairól* című, 1911-ben megjelent kötet egyik szürrealisztikus rajzában központi figurája egy megkötözött és kiszolgáltatott ifjú, akinek fejébe tölcséren át adagolják tudós főpapok a haszonlatlan „kultúrpépet”.⁶⁴

Szinkronban a gyermeklélektan új nézeteivel, Eduard Claparède funkcionális nevelésméletével, Nagy Sándor is azt vallja az oktató módszereinek a gyermek adottságaihoz kell igazodniuk, növendéke fejlődését a nevelő akkor szolgálja, ha felismerve eredendő hajlamát önálló benyomások szerzésére inspirálja.⁶⁵ A gyermek adottságait pedig „egyedül a farigcsálásban, a mintázgatásban és az emlékezetből való rajzolgatásban ismerheti fel.”⁶⁶ Nagy Sándor azzal, hogy a gyermekek rajztanításának kérdését nem az esztétikum, hanem a gyermeklélektan oldaláról közelíti meg, központi szerepet tulajdonítva a rajzolásnak mind a megismerés, mind a reformpedagógia álláspontja szerint követendő született adottságok tekintetében, tárgyát a művészetek járulékos területéről átutalja a személyiség fejlődésének kulcsfontosságú problémájára.

Konkrét módszertani javaslatok elsősorban az egyéni tapasztalatszerzést kívánják elősegíteni. A növendékét vezető nevelő feladata a „reális élet megismerésének” biztosítása: „Összebarangolni a vidékeket, megismerni népeket, foglalkozásokat, részt venni a mesterségekben, szóval a gyakorlati élet billió benyomásait szívni fel, hogy ezek után szinte megéhezzen a lélek a múltak elvont benyomásaira...”⁶⁷ Szabad, szemléltető, a természettel összhangban álló ideális iskolaterve rokon Tolsztoj Jasnaja Poljanai nevelési kísérleteivel.⁶⁸ Nagy Sándor Celestine Freinet évekkel később megvalósult „sétáló iskoláját” előlegző elképzelése a korszak pragmatikus, gyakorlatközpontú reformpedagógiájának szülötte.⁶⁹ Az általa felvázolt, a „szellemi év négy időszakához” igazodó ideáliskolában az évszakoknak és a gyermek életkori sajátosságainak megfelelő tapasztalatok szerzése után télen az elvont tudományok elsajátítása és a közvetlen élmények feldolgozása folya, főként a rajz a gyermeki hajlamoknak leginkább megfelelő eszközével.⁷⁰

Érzékeléslélektani kiindulópontjának megfelelően a rajztanítók számára tartott felolvasásában a gyermekkori formalítás három stádiumát különbözteti meg: eszerint a naiv, látszati, síkszerű felismerést a tapintáson alapuló plasztikus, naturalisztikus felismerés követi és a spontán ástilizáló forma-

adás zárja. Az első két lépcsőfok pusztán *utánzó-rajzával* szemben a stilizálás a formák és színek önálló életét is felfedező, az észleletek rögzítését szolgáló *magvető rajzolás*: „mert valamint a vetett mag eltűnik a földben úgy ez is eltűnik az agyban.”⁷¹ Végül megszületik a belsőn átszűrt külvilág egyéni formája, a *teremtő-rajz*.

Évekkel később Nagy Sándor összefoglalja a „rajzolva tanításról” vallott elveit és felszólal az 1916-ban kiadott középiskolai Normál Tanmenet vitájában is.⁷² A tervezet legfőbb hiányosságát abban látja, hogy az a rajzoktatást ismét a járulékos tantárgyak, a művészsképzés területére utalja. A tudományos absztrakciók bővületében élő közoktatás továbbra sem vesz róla tudomást, hogy a vizuális érzékelés és kifejezés a „faj” és az egyed fejlődésében egyaránt megelőzte a verbális kifejezést. Képtelen annak elfogadására, hogy rajzolás nem léha időtöltés és „nem isteni adomány, hanem az ember szellemi fejlődésének... legfőbb tényezője”,⁷³ általános emberi hajlam és szükséglet, minden tudományos megismerés alapja, az önkifejezés, fogalomalkotás, ismeretszerzés és mindenfajta szellemi tevékenység alapja. Jelentősége épp ezért túlmutat a művészsképzésen és az esztétikai kultúra ápolásán, a megismerés egyik leghatékonyabb eszközeként szintézisre kell lépnie a többi tantárggyal, kiegészítve azok elvont tudásanyagát.

Népművészet és gyermekművészet mint mintakép

A gyermekek művészi kísérletei felé forduló fokozott figyelmet a századforduló primitív művészet iránti érdeklődése is magyarázza. A lényegre törő formaadással megfogalmazott, jelképileg telített, a mindennapi élettel szoros kapcsolatban álló közösségi művészet új eszményének a prehisztorikus, törzsi, népművészet és gyermekművészet egyaránt megfelel, és viszont: valamennyi mélyreható befolyással van a századforduló modern művészeti irányzataira.⁷⁴ Ruskin az „ártatlan szem” eleven, friss szemléletét, Nietzsche az ösztönösen megmutatkozó belső világot, „a dionüszoszi princípium” feltárulkozását értékeli a gyermekek alkotásaiban. A századvég biológiai evolucionizmusa, historizálva az egyedfejlődés folyamatát, a gyermekkorban az emberiség ősalapotát leli fel, és vele szoros párhuzamba állítja az ősformákat megőrző prehisztorikus és természeti kultúrákat. Lichtwark, James Sully és Carl Götze a gyermekrajzok analógiáit a primitív népek művészetében mutatja ki,⁷⁵ míg a lélektan irányából a téma kutatása kapcsolatot talál a patológikus művészettel is.⁷⁶ Siegfried Lewinstein a gyermekművészetet a primitív, prehisztorikus és népművészet paralel jelenségeiként tárgyalja, amely – megismételve a művészetek történetének fejlődését – a jelképes és ornamentális látásmód felől jut el a tipikus konvencionális természetábrázolásig.⁷⁷ A gyermeki kreativitás primitív művészettel való azonosítása azonban egyszersmind a fiatalok művészeti nevelésének irányát is megszabja, követendő mintaként állítva elé a sajátosságaihoz legközelebb

állónak vélt törekvéseket. Ezt a feladatot a hazai viszonyok közt a népművészet tölti be, amelyet a századforduló nevelői mind formailag mind eszmeileg a művészeti oktatás leginkább megfelelő mintaképének tekintenek. A népművészetet dekoratív látásmódja, archetipikus szimbólumrendszere, funkcionális anyagközpontúsága, egyszerre archaikus és nemzeti volta predestinálja arra, hogy az elvetett iskolai historizáló mintalapok helyébe lépjen.

Nagy Sándor a veszprémi színház üvegablakán a nép és a gyermek művészetének rokonsága mellett foglal állást, mikor *A népművészet varázsa* kompozícióján a megbűvölt hallgatóság előterébe egy gyermekpárt helyez. Fentebb elemzett, 1916-ban közreadott tanulmányában a gyermekrajz két típusát különbözteti meg: az első a természet másolására törekvő utánzórajz, a másik az emlékezeten és képzeleten alapuló teremtmő-rajz. „Mindkét esetben hűn kifejezi önnönmagát. De az utóbbi az értékesebb, mert egészen közvetlen kifejezője a léleknek” – írja.⁷⁸ Megjegyzése a bensőleg megélt, az alkotó szubjektumán átszűrte élményvilág századfordulós eszményét vonatkoztatja a gyermekrajzra.⁷⁹ Mivel a lélek hasonlóképp tiszta megnyilvánulását egyedül a népművészetben leli fel, közvetlen párhuzamot von a gyermekek és a nép művészete között, kiemelve, hogy az emlékezeten és képzeleten alapuló gyermekrajzoknak „olyan művelődéstörténeti értékük van mint a nép művészetének.”⁸⁰ 1930-ban, az elemi rajzoktatás egyik legkiemelkedőbb hazai reformere, Györgyi Kálmán fölött mondott emlékbeszédében a tudat mélyéről fakadó, ösztönszerű gyermekrajzot már a népművészet fölé helyezi: „A népművészet és a gyermekrajzok lényegükben ugyanazok, a különbség csak az, hogy az előbbi nem nyúl olyan mélyre.”⁸¹

Az 1911-ben lezajlott Urhegyi-vitában felszólaló Fülep Lajos az iskolai művészeti nevelés legalkalmasabb mintájának a népművészetet tartja: „A nép művészete főként ornamentális és tektonikus, naiv, ősi és gazdag, egészséges, soha nem tévedő ösztönnek terméke, fölötte áll a napi áramlatoknak és divatoknak, örökérvényűen biztos.”⁸² Kernstok Károly a vitához fűzött felszólalásában közvetlen párhuzamot von a primitív népek, a gyermek és a népművészet alkotásai között: „Ezekben a kezdetleges rajzokban az európai kultúrában nevelt 4–12 éves gyerek ugyanazt a szemlélő és visszaadó fejlettséget éri el, mint a kultúra kezdetleges fokán álló néger művész vagy magyar kanász s a valamivel fejlettebb székely ács.”⁸³ A primitív művészetek jellemzésével rokon Körösfői Kriesch Aladár ugyanitt kifejtett álláspontja is: „Minden gyermekrajzban, a legprimitívebben is, megtalálunk két tényezőt, mely egyaránt főkélléke minden művészi munkának is. Az egyik a kifejezésre való törekvés őszintesége és ereje, a másik egy bizonyos dekoratív, egyszerűsítő érzés, amellyel a színek és vonalak felett rendelkezik.”⁸⁴ Mindnyájuk népművészetre és gyermekművészetre vonatkoztatott szavai egybecsengenek a modern művészeti áramlatok szellemi és formai törekvéseivel, illetve a gödöllői művésztelep alkotóinak művészeti eszményeivel. Számukra a gyermek és a nép művészete a civilizációval szemben a romlat-

lan látás, a rációval szemben az ösztön kifejezője, külső tudássémák elfogadása és konvencionális formasablonok alkalmazása helyett az autonóm megismerés és spontán önkifejezés mintaképe. Formálásmódjában mindkettőt a valóság mimézise és a hagyományos kontinuum idő és perspektivikus térszemlélet illuzionizmusa helyett a jelenségek lényegi értelmének, szerkezetének és az okszerű összefüggések feltárásának szándéka vezérli. Minthogy a természet- és társadalomtudományok álláspontja szerint a gyermeki lélek fejlődése az emberi evolúció megismétlése, a népi életmód pedig primitív társadalmi formációk konzerválója, mindkettő rendelkezik az archaikus művészet jellemzőivel. Mitikus-mágikus karakterük, a gyermekrajzban megnyilvánuló szubjektivitáson áttörő kollektív tudatalatti jelképi szövedék, az ösztönvilágot korlátlanul felszínre hozó őszinte kifejezőerő, a népművészet étellel azonos funkcionálizmusa, anyagközpontúsága, összművészeti és közösségi jellege azokat a tradíciókat jelzi, amelyek a gödöllői művészeti törekvéseinek is legfőbb forrásai. Művészeti nevelésük fő törekvése épp e tápláló források tisztaságának megőrzése, a falusi nép és a gyermek eredendő művészi hajlamának kibontakoztatása. Ennek helyszínei az iskola mellett az otthon és a munkahely, utóbbi ideális – tanulást és munkát ötvöző – formája pedig a háziipar.

A gödöllői szövőműhely munkájának 1904-ben történt elindulása és az erdélyi népművészeti gyűjtőutak új hangsúlyokat teremtenek Körösfői-Kriesch Aladár művészetpedagógiai nézeteiben. A művészeti nevelési elveinek legfőbb igazodási pontjává a népművészet válik, mint az élet és művészet óhajtott egységének utolsó őrzője, a hiteles és nemzeti művészet egyedüli forrása.⁸⁵ 1906-ban, *A magyar nép művészetének jövője* című tanulmányában Körösfői a gödöllői szövőműhely működésének tanulságai nyomán összefoglalja saját, a népművészetre alapozott művészeti nevelési programját. A veszni indult tradicionális népművészet megőrzése érdekében a legfontosabbnak a népben eredendően meglevő művészeti érzék fejlesztését tartja. Kérlelt formanyelvének felélesztése csak akkor lehetséges, ha a nép maga ismét megbecsüli hagyományos kultúráját. A tanítók s egyben saját feladatát ebben látja: „ne tanítsuk kultúrára, de tanítsuk meg arra, hogy kultúrárt csináljon önmagának.”⁸⁶ A gödöllői szőnyegszövőműhelyben folyó munka ennek egyik terepe. „Ezek az így előállított szőnyegek lesznek, egyelőre hiányos áthidalói a régi, veszni indult népies művészettől egy még csak némelyek elméjében sejtésszerűen élő újabb művészethez.”⁸⁷ Célja tehát nem a régi változatlan feltámasztása, hanem azoknak a viszonyoknak a reprodukálása, amelyek között a korábbihoz hasonló, az élethez szervesen és elevenen kapcsolódó, valóban közérdekű nép-művészet jön létre, amely hitelénél fogva egyedül képes „életünk minden megnyilatkozásának... művészeti értéket és jelentőséget adni.”⁸⁸ Az ily módon felnevelt generáció képes lesz a régit megőrizvén megújítva, annak elemeit és törvényeit tovább örökíteni. A háziipari műhelyek mellett fontos szerep vár ebben az intézményes általános oktatásra is. Ez nem a népművészeti minták másolását jelenti, hanem a látás és alkotás örömeinek felélesztését a gyermekekben, amely mindenekelőtt

a természet megfigyeléséből, az anyag ismeretéből és szeretetéből ered, abból a forrásból, amely a népművészetet is évszázadokon át táplálta. Az óhajtott folytonosság ebben rejlik: „...az újabb művészetben nem is a régi formák fognak fellépni többé, de igenis mindenestre érvényesülni fognak ugyanazok a törvények, a harmóniának és ritmusnak ugyanaz a faji érzése, amely az előző formákat hozta létre.”⁸⁹

Művészeti nevelés a gödöllői művésztelepen

A gödöllői szőnyegszövő műhely működtetése Kriesch társadalmi missziójának része, a művészeti nevelés ruszini eszméinek első „gyakorlóterepe”. Krieschék vállalkozása több szempontból is a németelemeri üzem örököse, hiszen annak nem csak gépeit, hanem működésének háziipari kereteit is átveszi. A századfordulón fellendülő háziipari mozgalom célja egyszerre művészeti és gazdasági, a népművészeti hagyományok újjáélesztése és a vidéki népesség számára megélhetési lehetőség biztosítása.⁹⁰ Ez a forma jól illeszkedik Kriesch nevelési elveihez, hiszen a gyakorlati oktatás, majd a termékek piaci értékesítése révén megvalósítja művészet és élet óhajtott összhangját, a művészek által tervezett szőnyegek kivitelezése pedig egyaránt szolgálja a szövőlányok és a vásárló közönség a népművészet formakincsén alapuló művészeti nevelését, sőt a növendékek egy része gyakorló oktatóként a telep elveit, művészi gyakorlatát is tovább örökíti. Sárosi Bella, az induló gödöllői szőnyegszövő bemutatásakor kiemeli a telep pedagógiai elkötelezettségét: „A cél pedig az, hogy oktatása révén kenyeret adjon a szegény népnek és művészi, de mellett olcsó cikkek révén a műélvezetet hazánkban széles körben terjessze és a középosztálynak hozzáférhetővé tegye. Ha pedig odáig fejlődne a dolog, esetleg tanítónőket is képeznének itt, akik a megélhetésnek ezt a nemes formáját széles e hazában terjesztenék.”⁹¹

Az oktatás technikai és művészeti része kezdettől fogva egyenlő hangsúlyt kap. A szövónők technikai oktatója, Kiss Valéria Kanadából Don Bosco szereteten alapuló „munkaiskolájának” elveit plántálja be az új közösségbe.⁹² Kriesch meggyőződése szerint a tárgy művészi kivitelének egyik legfőbb feltétele éppen a művészet mesterségbeli részének tisztelete, a technikai fogások elsajátítása, a felhasznált anyagok és eszközök elmélyült ismerete.⁹³ A szövőlányok, művésznövendékek művészi nevelése nem elvont szabályok mechanikus ismétlésével, hanem a gyakorlati munka során felvetett problémák megoldásával történik: „Ilyen értelemben vélek én is kulturális munkát végezni – írja Kriesch 1906-ban – midőn a gödöllői leánykakat nem csak arra oktatom, miként kell az öltőfonalat a láncfonalba kapcsolni, [hanem] hogy miképpen kell egy színeiben és vonalaiban egyaránt harmonikus, azaz művészi szőnyeget előállítani.”⁹⁴

Bár a telep művészeti vezetőjeként Kriesch feladata a tervezés és kivitelezés összehangolása, a szövőlányok technikai oktatásában ő maga is gyakorta

részt vállal.⁹⁵ Az ösztöndíjas művésznövendékek feladatai is a napi gyakorlathoz kötődnek.⁹⁶ Ugyanakkor Frey Vilma egy levelében arról számol be, hogy lehetőség volt alak- és fejrészre is.⁹⁷ Kriesch emellett gondot fordít a szövölányok általános művészeti nevelésére is. Az ott tanuló és dolgozó, többnyire paraszti származású asszonyok részt vehetnek a telep művésztagejai által szervezett irodalmi felolvasásokon, komolyzenei koncerteken, művészettörténeti előadásokon is.⁹⁸ „Egyforma szívességgel bánt a kenyérkeresetre szoruló munkással és a csak műkedvelősködéssel a szakmával foglalkozó dilettánszal... egyedüli célja az, hogy egész tudását másokba is átültesse” – írja Fittler Kamill a minisztériumnak szánt jelentésében Körösfőiről.⁹⁹ Munkálkodását valóban áthatotta a hit, hogy a művészet gyakorlása és élvezete egyaránt szolgálja a személyiség lelki egészségét és az általános közjólétet, és ezt a meggyőződését az őt követő nemzedékek gondolkodásába is beplántálta. Remsey Ágnes szavaival: „Aladár nevelte munkatársait, és ez a nevelés életfogytiglan jel volt rajtuk, és még azon túl is, gyermekeiken.”¹⁰⁰

Az akadémiai művészoktatás kritikája – Székely Bertalan és Lotz Károly öröksége

A telep tagjainak művészeti nevelésre vonatkozó elveit, pedagógiai gyakorlatát saját ifjúkori tapasztalataik sokban meghatározták. Többségük tanulmányaikat a hazai és külföldi művészeti akadémiák intézményes keretei között folytatták. Rendszeres művészeti képzésben legtöbbjük először Mintarajziskolás éveit alatti részesült, néhányan pedig az Iparművészeti Iskola tanulói lettek.¹⁰¹

Kriesch Aladár pedagógia kérdésekben családilag is érintett, hiszen anyai nagyapja, édesapja és nővére gyakorló tanárok.¹⁰² Intézményes művészeti tanulmányait a budapesti Mintarajziskolában kezdi, ahol már húsz évesen rajztanári diplomát szerez, ezt követően a Lotz-féle festészeti Mesteriskola, majd rövid ideig a nagy múltú müncheni és velencei, és a modernebb szellemiségű párizsi Julian-Akadémia hallgatója.¹⁰³ Tanulmányainak csaknem két évtizede alatt betekintést nyerve a századvég művészeti oktatásának csaknem valamennyi változatába – a hagyományos, hierarchikus szemléletű művészeti akadémiáktól, az elitképzést szolgáló mesteriskolákon át a modern festészeti szabadiskolákig – szembesül a korszak művészképzésének problémáival. Ő maga rövid ideig a Műegyetem rajzi tanszékén tanársegédként működik.¹⁰⁴ A művészeti nevelésre vonatkozó elvei mindezen tanulságok alapján és mindezek *ellenében* fogalmazódnak meg. Az akadémiai művészoktatás legnagyobb hibájának életidegen, elavult mintákat sulykoló, tekintélyelvű és egyéniségellenes rendszerét tekinti, amely a művészet taníthatónak vélt formáit mechanikusan adagolva, személytelen és lélek nélküli művészek versengő hadát termeli ki.¹⁰⁵ Kriesch a gödöllői kolónia szerve-

zésekor a kor legmodernebb, művésztelepi keretek között működő nevelési formáját választja, amelynek szabad, közösségi szellemisége az intézményes művészképzés elleni állásfoglalásként is értelmezhető.

Nagy Sándor 1886-ban, tizenhét évesen nyer felvételt a Mintarajziskolába. Hat félév után azonban elhagyja az intézményt és két évig Székely Bertalan magántanítványaként dolgozik tovább.¹⁰⁶ Székely közbenjárására római művészeti ösztöndíjat kap, így 1892-től a Palazzo Veneziában dolgozhat. 1894-ben Párizsba utazik, ahol beiratkozik a Julian Akadémiára. Párizsi éveit Nagy Sándor több rajzán és egy cikksorozatában idézi fel.¹⁰⁷ *A Tovább, tovább...* 1904 körül született lapjain művészeti fejlődésének első stádiuma a világi hatalmat kiszolgáló művészet. A Julian Akadémia az itthoni viszonyok után szokatlanul nyitott légköre kezdetben magával ragadja, de az első idők eufóriája után megcsömörlik tőle, parttalan szabadságát természetlen szabadosságnak érzi. 1898-ban hazaküldött írásában már élesen támadja az akadémiai oktatás öncélú virtuozításra kiképző szellemét, amely a művészetet helyettesíthetőnek véli a pusztá technikai tudással.¹⁰⁸ Kritikája szerint ezek a hatékony működésre törekvő intézetek, kielégítve a minél gyorsabban érvényesülni akaró hallgatók igényeit, gyors eredmények felmutatására rendezkednek be. A művészet technikai sablonjait elsajátító, tetszetős külcsínre törekvő festők sokasága árasztja el a művészeti piacot, elsorvasztva a közönség ízlését és hiteltelenné téve a művészeti alkotást. Nagy Sándor figyelme nem kis részben a Julian Akadémia sokkszerű élményének hatására fordul az ezoterikus filozófiák felé, amelyek tükrében az akadémikus művészképzés a „rothadó lélek erkölcsi bűzét”¹⁰⁹ árasztó, pénz- és hírnév hajhászására inspiráló, hamis gyönyörökre csábító embertelen és erkölcstelen versenypálya. Az Élet által 1921-től megjelentetett *Párisi emlékekkel* párhuzamosan készült rajzciklusában a Julian Akadémia Róma hanyatlását idéző tivornyákban testet öltött démoni kísértések velejéig romlott színtere.

A művészeti akadémiák kritikája elsősorban az általuk közvetített értékek és módszerek elutasítását, a tömeges tanár- és művészképzést szolgáló intézmények bírálatát jelentette. Az évek múlásával azonban mindinkább világossá válik az egykori lázadó tanítványok számára néhány tanítómeszterük jelentősége. „Mikor azt hittem, hogy tanítványa vagyok, akkor nem voltam az, mikor megszűntem az lenni, akkor valóban mesterem lett” – fogalmazza meg Nagy Sándor Székely Bertalanhoz való viszonyának változását.¹¹⁰ Székely és Lotz Károly a gödöllői kolónia több tagjának volt tanára, de személyük és tanításuk elsősorban Kriesch Aladár és Nagy Sándor írásai révén formálódik emberi és művészi példaképpé. A mintaadó mesterek életművéből Kriesch és Nagy természetsszerűleg a saját törekvéseikkel rokon vonásokat emel ki. Székely és Lotz felértékelése kezdetben a nonkonformista csoport nézeteinek legalizálását, a hazai tradícióba való beágyazottságát is hivatott bizonyítani, majd a tízes évekre az avantgárdal szemben mindinkább defenzívába szorult művészek öngazolását szolgálja.¹¹¹

Elek Artúr Körösfői-Kriesch Aladáról írt nekrológiájában művészetét Székely és Lotz egyetlen hiteles örököseként aposztrofálja, mint aki monumentális falképei révén olyan feladatokat végzett el, „melyek elvégzésére Lotz és Székely Bertalan halála után ő volt az egyetlen hivatott.”¹¹² Körösfői művészete ilyen értelemben valóban kapocs akadémikus hagyományokat őrző mesterei és klasszikus eszményekhez újra visszatérő tanítványainak munkássága között. Festészete mesterei késői művészetéhez hasonlóan hagyomány és korszerűség erős ötvözetére épül, modernitása mindenkor a klasszikus szépségeszmény fénykörén belül marad. Közvetítő ereje pedig nagy szerepet játszik a monumentális épületdekorációs műfajok század eleji megújulásában.

Lotz falképeinek nagyvonalú, dekoratív festésmódja és nagyfokú technikai tudása lenyűgözik a mesteriskolás ifjút: „Tisztán láttam, hogy ő már más régiókban jár, melyek csaltijában nem leselkednek már többé a dédelgetett részletekhez való ragaszkodás, technikai fogások által elért olcsó hatások...”¹¹³ Kriesch mestere német akadémikus hagyományokon nyugvó eszmefestészetéből azokat az elemeket szűri ki, amelyek a század utolsó éveiben kibontakozó saját szecessziós szimbolizmusának is építőkövei lesznek. Lotz műlékony művészeti divatokon felülemelkedő szuverén alkotói egyénisége, világosan felépített és organikusan egységes, ugyanakkor játékosan könnyed, fantáziadús alakító ereje olyan művészi mintakép Kriesch Aladár számára, amelyet festői eszményeként nem csak saját falképfestői gyakorlatában követ, hanem később tanítványai számára maga is átadni igyekszik.¹¹⁴ Kriesch Lotz halálára készített emléklapján örök álomba merült mesterét jellegzetes szecessziós szimbólummal, a művészet rózsalugasában szívéből kicsírázó virággal jeleníti meg.¹¹⁵

Ennél összetettebb hatást gyakorol Székely Bertalan a gödöllőiek munkásságára. Nagy Sándor pontos megfogalmazását adja annak a morális alapú művészetvallásnak, amely közös sajátja a Székely-tanítványoknak: „Valahogy valami olyan közös vonást húzott növendékeire, amely nem külső hatásban, teszem festő modorban nyilvánult meg. Nem. Távol áll ettől. Valami pappá szentelés volt a vele való érintkezésben, amely a fiatal növendéket adeptsjévé avatta az örök művészetnek.”¹¹⁶ A gödöllőiek művészeti törekvéseik *közvetlen hazai előfutárát* Székelyben látják. Alkotói módszere, melyben a természeti látvány mélyreható analízise az általános törvényszerűségek megismerését, az egyedi tanulmány az egész ideálképeinek felfejtését szolgálja, késői képeinek „színes, vonalas” stílusa közvetlen hatást gyakorol a századforduló dekoratív, szimbolista áramlataival rokon gödöllőiek művészetére. Székely késői műveinek a magyar mitológiához visszanyúló témaválasztása és falképfestészete szintúgy mintakép számukra. Közös bennük mindemellét pedagógiai elhivatottságuk és a művészettel, oktatással kapcsolatos gondolataik írásba foglalásának igénye, a művészet klasszikus tradícióinak tisztelete, a művész etikai felelősségének hangsúlyozása és autonómiájának kíváncsága. Rokon végül az idős mester és a fiatalok művészeti

és társadalmi közállapotokra adott válasza is: a kivonulás Szadára illetve Gödöllőre.

A mintarajziskolai évek alatt Kriesch Székely Árpáddal kötött barátsága révén közeli kapcsolatba kerül a Székely-családdal.¹¹⁷ A mester személyes találkozásai alkalmával „nagyszerű tanácsokat tudott adni a bajusza közt, egy kicsit kesernyés, egy kicsit csalódott ízű modorában. Rövid, aforizmaszerű mondatai úgy bevésődtek a fiatal lélekbe, hogy csak később, hosszú évek múlva bújtak elő, mint életigazságok, amelyekre építeni lehetett.”¹¹⁸ Kriesch több alkalommal, Székely halálát majd emlékkiállítását követően is méltatja mesterét, megfogalmazva saját művészi hitvallásának alappilléreit is.¹¹⁹ Egy Lyka Károlynak írt levelében így foglalja össze Székely hatását: „Székelynek valamennyi élő mester között a legtöbbet köszönhetek, tanításait és intéseit sokszor csak évekkel később értettem meg. Ő volt nézetem szerint az egyedüli, aki a művészetben megkülönböztette a nem tanítható részt a taníthatótól, s az utóbbit aztán a legszélesebb alapra fektetve tanította olyan lelkiismeretességgel és odaadással, amelyet tanítványai legmélyebb hálájukkal is csak részben fognak tudni viszonzni.”¹²⁰ Kriesch későbbi pedagógiai gyakorlata is a művészet taníthatóságának akadémikus elvén nyugszik, de Székely közvetlen példájának nyomán jut el a gondolathoz, hogy a művészet oktatása nem pusztán módszertani kérdés, hanem emberformáló hivatás, egyfajta társadalmi misszió.

Egy 1911-ben született, Székelyre emlékező írásában Kriesch Aladár megfogalmazza azokat az átfogó esztétikai elveket is, amelyeket a monumentális falképfestői feladatok megoldása során maga is tovább örökít főiskolai tanítványainak.¹²¹ A nagyszabású és összetett épületdekorációs feladatokból következő stílus nemes anyagot és technikát igényel, alkalmatlan az impresszionisztikus megoldásra, hiszen nem külső benyomásokból, hanem intenzív, hosszan tartó hatások feldolgozásából épül fel: „sokkal nagyobb művészi diszciplína és a léleknek állandóbb ájtatossága kell hozzá, hogy egy freskó alapját képező belső benyomást lelkünkben frissen elhordozzunk, mint ahhoz a hirtelen lelki izgalomhoz, amely egy pár óra alatt megfestett impressziós kép létrehozásához szükséges.” Székely dekoratív akadémizmusa tehát a nyugati avantgárd, expresszionista áramlatok térhódításával az ellentétes pólust jelentő, klasszicizáló irányzatok tápláló forrása lesz, példaadó módon hiteles kerete a monumentális falképciklusok államilag is támogatott nemzeti programjának. Az ösztönös intuíción nyugvó individuális modernizmus vásznaival szemben tudományos elmélyülést, magas fokú technikai felkészültséget, összehangolt csoportmunkát kívánó, a magyar mitológiából és östörténetből vett jelenetei révén a közösséget gyönyörködtető és nevelő épületdekorációs munkák ilyenformán a legteljesebb hordozói a gödöllőiek művészeti eszményeinek. Székely „a mítosz talajából fakadt szimbólumai típusokat kereső revelációi egy egész fajnak... bennük vélhetjük feltalálni egy művészi folytonosság biztosítékát nemzedékeken keresztül.”¹²² Körösfői összegzése, a „művészi folytonosság” fenntartásá-

nak hangsúlyozása, később tanítványai számára is igazodási pontként szolgálnak.

Nagy Sándor csaknem valamennyi, Székely Bertalanról megemlékező írásának gerincét az a levél adja, amelyet 1891 januárjában intézett a mester pályakezdő tanítványához.¹²³ Tanárának sorai segítik át a Julian Akadémiától megcsömörlött ifjút a párizsi évek alatt, „mint egy láthatatlan kéz, érintették, mikor elhagyta magát és nem egyszer, mintha egy súlyos ökölcsapás vágott volna oda, mikor csúszni kezdett az ingovány felé...”¹²⁴ Nagy Sándor számára mesterének tanítása ekkor, a zűrzavarosnak tűnő áramlatok kavalkádjában ölt tiszta formát, és nemesedik azzá a művészetetika bázissá, amely egész későbbi pályájának irányadó energiaforrásává válik.

A levél első passzusa a múltó művészeti divatok követésétől és a jól bevált könnyű sikert ígérő másolásától óv. Nagy Sándor 1910 körül született értelmezésében különös hangsúlyt kap Székely művészetének az aktuális divatirányzatoktól független következetessége, intése abszolút értékeket hordozó normatívává érik: „Égő tilalomfaként állt a megvesztegető, divatos áramlatok és a legfenségesebb meglátás közé... s mutatta az ideális törekvések szent kapusaként a helyes útírányt.”¹²⁵ Székely levelének nagy részét praktikus, technikai tanácsok alkotják: rendszeres, tervszerű művészi munkát, gyakori természet utáni vázolást, monokróm festési gyakorlatokat és kompozíciós stúdiumokat ajánl növendékének. Nagy Sándor a művészet mesterségbeli, technikai részének megbecsülését később tanítványainak is tovább adja, éppúgy mint mesterének „színes, vonalas”, az érzéki benyomás mögött megnyilatkozó általános törvény kereséséből formálódó letisztult stílusát.

A műhelymunka mint ideális oktatási forma

A gödöllőiek számára a művésznevelés követendő példája a műhelyforma, amely szemben az alkotás elszigetelt, a lélek rejtett mélységeibe vezető „kertjével” a szociálisan felelős, sorsközösségre épülő kollektív munka színtere.¹²⁶ Lyka Károly egy 1906-ban született írásában a tanulás olyan ideális formájaként írja le a műhelyoktatást, amely alkalmas arra, hogy készen kapott ismeretcsomagok helyett a növendék saját tapasztalata alapján ismerje fel az ok-okozati összefüggéseket, a gyakorlati munka során kerüljön közelebb az anyag sajátosságaihoz, önálló kutatásokat, megfigyeléseket végezve és egyéni döntéseket hozva.¹²⁷

A műhelymunka Székely Bertalan által is óhajtott ideális oktatási forma.¹²⁸ A középkori vagy barokk festőműhelyek mintájára megszervezett művész-közösségek Székely és Kriesch számára is a bensőséges napi érintkezés, a közös tanulás, gyakorlati tapasztalatszerzés lehetőségét, de egyúttal a közös anyagi és erkölcsi felelősség, dicsőség és anyagi haszon biztonságát is nyújtják.¹²⁹ Elmélet és gyakorlat így módon létrejövő egyensúlya megteremti

a művészet szellemi és erkölcsi alkotóelemeinek harmóniáját. Körösfői visszaemlékezései szerint Székely oktatási gyakorlatát épp ez a komplexitás tette vonzóvá.¹³⁰ Időt szentelt a tanítványokkal való egyéni foglalkozásra, bírálata kiterjedt úgy az egészre mint a részletekre, általános benyomásra és technikai megoldásokra. Lenyűgöző elméleti tudása révén korrektúrai gyakorlati műtörténeti esszékké gazdagodtak. De az elméleti háttér ismeretével egyenlő fontosságúnak ítélte a művészet mesterségbeli részének ismeretét. Kriesch emlékbeszédében felidézi, hogy Székely a festéktörés és vászonkészítés bonyolult folyamataiba is bevezette tanítványait, megteremtve azt az anyag iránti érdeklődést és tiszteletet, amely később Kriesch Aladár és Nagy Sándor a morrisi elveken haladó technikai kísérleteit is inspirálta. De a gödöllői művésztelepet és iskolát létrehozó Körösfői Kriesch Aladár számára mestere mellett példaként szolgálhattak Ruskin és Morris elvei és az angol műhelyiskolák, főként Mackmurdo és Ashbee intézményei.¹³¹

A népművészeti hagyományok, középkori kézművesség és céhes rendszer felújításával, műhelyformában folyik a közösségi munkálkodás a gödöllői szőnyegszövő iskolában is. Nem sokkal a telep megindulását követően, egy 1906-os, az akadémikus művészoktatást támadó írásában Kriesch hivatalos művészoktatás ellenpontjaként rajzolja fel az eszményi műhelyoktatást, amelynek demokratikus kisközösségi szervezete lehetővé teszi a személyiségközpontú művészi nevelést, a gyakorlatban megoldandó feladatok pedig megkövetelik a művészet mesterségbeli részének beható ismertetését. A gödöllői telep szövönőinek, majd az 1907-től megjelenő ösztöndíjas művészpalántáinak művészeti nevelése lényegében az ekkor felvázolt műhelyrendszerben folyik: „amidőn a gyerekember bekerült mesterének műhelyébe s ott az élet és művészet közti szerves kapocsnak folytonos behatása alatt, körülvéve állandóan félig vagy teljesen megoldott vagy megoldandó feladatokkal, ifjú, fogékony lelke öntudatlanul magába szívhatta nemcsak mindazt, amit mesterségnek nevezünk, de egyúttal oly egészséges irányba is fejlődhetett, hogy az elvont elképzelés és a gyakorlatilag megoldott feladat közt tátongó úrt... meg sem érezte talán soha.”¹³² A gödöllői szövőműhely kialakítása során Körösfői megteremti az oktatás ideális keretét, a műhelyrendszert, amelynek organikus működését a mindennapi élettel fenntartott termékeny kapcsolata biztosítja. „Tanítsunk gyakorlatilag!... feladataink ne legyenek elvontak, általánosak, legyenek azok teljesen konkrétak, anyaghoz kötöttek és valósíttassanak is meg a tanítvány által”¹³³ – tűzi ki célul a szövőműhely indulásakor.

Körösfői Kriesch Aladár főiskolai működésekor az intézmény adottságához igazított célja hasonlóképp a gyakorlati feladatokra szerveződött közösségi műhelymunka lehetőségének megteremtése. Ezt az adott körülmények is segítik, hiszen a főiskola szervezetének Fittler Kamill által megteremtett alapját az angol mintára kialakított műhelyrendszer adja.¹³⁴ Az Arts & Crafts elvei az 1910-es évekre beépülnek az iparművészeti oktatásba is, Czakó Elemér igazgatói programjának fő célkitűzése az intézmény mű-

helyiskolává való fejlesztése.¹³⁵ A külső megrendelésre készült épületdíszítési feladatok kidolgozását egy hierarchikusan differenciált alkotói közösség viszi végig, amelyben az egyes növendékek részfeladatai minden esetben a konkrét feladathoz kapcsolódnak. A nagyszabású feladatok a középkori freskófestő iskolák formájához való visszatérést, a közösség összehangolt munkáját kívánják meg. A gyakorlati feladatok kivitelezése során a hangsúly a technikai kérdésekre, a művészet mesterségbeli részére tevődik. „Minden művészetnek – a grand artnak éppen úgy, mint az iparművészetnek – alapja a mesterség. A mesterség tanítható, a művészet nem. Az igazi, komoly művészethez csak a komoly mesterségen át lehet eljutni” – fogalmazza meg Körösfői gyakorlatközpontú oktatási programját.¹³⁶ A festészeti technikák, a felhasznált festőanyagok minél szélesebb spektrumának megismerését és gyakorlati kipróbálását pedig elsősorban a műhelyformában kivitelezett épületdekoráció teszi lehetővé: „A festő ne esküdjék a konvencionális olajfesték egyedül üdvözítő voltára, de ismerhesse meg a százféle dekoratív feladatok által követelt legkülönbözőbb technikákat: a freskót, a viaszfestéket, a temperák számtalan nemeit, hogy aztán ki-ki egyénisége szerint, s a megoldandó feladathoz mérten azt alkalmazza és fejlessze tovább, aminek éppen szükségét és hasznát látja.”¹³⁷

A gödöllői hagyományokat a két háború között Nagy Sándor mint a Képzőművészeti Főiskola díszítőfestészeti tanára örökíti tovább.¹³⁸ Tanári kinevezésekor írt székfoglaló tanulmánya a festészeti és épületdekorációs technikák fejlődését elemzi, a művészet mesterségbeli, gyakorlati részére helyezve a hangsúlyt.¹³⁹

Művésznevelés a gyakorlatban: monumentális épületdíszítő munkák

A kolónia tagjai közül többen rajztanári-tanítói diplomával is rendelkeztek: Körösfői Kriesch Aladár és Juhász Árpád felsőfokú rajztanári diplomával, Kriesch Laura – női hallgatóként az elsők között – rajztanítói végzettséggel, a telephez lazán kapcsolódó Vass Béla pedig középiskolai és középfokú ipariskolai okleveles tanári képesítéssel végezte el a Képzőművészeti Főiskolát. A művészek közül legtöbben a gyakorlatban is részt vettek a művészeti nevelésben, elsősorban a közép- és felsőszintű művészsképzésben. Juhász Árpád Zomboron a Frey-nővéreket tanította rajzra, később rövid ideig az általa falképekkel díszített Fehérvári úti iskolában¹⁴⁰ majd a gödöllői Polgári iskolában is oktatott.¹⁴¹ Undi Mariska 1913-tól az Iparrajziskola tanáraként díszítőfestést és hímzést tanított.¹⁴² Moiret Ödön 1911-től a Műegyetem szobrászati tanszékének vezetője.¹⁴³ Sidló Ferenc előbb a gödöllői művésztelep szobrászati iskoláját irányítja, majd a háború után, 1924-től a Képzőművészeti Főiskola szobrászati tanára, Nagy Sándor 1934 és 1944 között ugyanott a díszítőfestészet tanára.¹⁴⁴

Körösfői az Iparművészeti Iskola gödöllői tanműhelyének vezetőjeként már 1907-től a főiskola megbízott tanára. Vélhetően itteni sikeres működésének és reprezentatív épületdíszítói munkásságának is köszönhetően, 1911-ben, Czákó Elemér igazgatósága idején, új szakterület oktatására kap lehetőséget. Főiskolai tanári működését az 1911–1912-es tanévben kezdi meg, amikor végzős festőnövendékek számára falfestés, kartonkészítés és komponálás tárgyköréből tart külön előadást.¹⁴⁵ Ezt követően négy tanéven át oktatja monumentális díszítőfestészetre a felsőbb éves festőnövendékeket. Körösfőit a főiskola évkönyvei utoljára az 1914–1915-ös tanévben említik az oktatók névsorában.

Körösfői bekapcsolódása az intézmény munkájába egybeesik a főiskola újabb reformsorozatával, amely az ediginél is szorosabb kapcsolatot igyekszik kialakítani külső megrendelőkkel és kivitelező cégekkel. Ennek megfelelően az Újváry Ignác vezetése alatt álló díszítőfestészeti osztály az 1910-es években több külső megrendelést is teljesít.¹⁴⁶ Körösfői tanárkodásának ideje alatt a vezetése alatt álló osztályok munkájának gerincét évente egy, a gyakorlatban is kivitelezett monumentális épületdíszítési feladat adja. Az 1911–1912-es tanév végén növendékei a Dugonics utcai elemi iskola homlokzatának hat mozaik faliképét készítik el.¹⁴⁷ Majd a következő években tanítványai tervezik meg és készítik el a zebegényi templom és a váci Örökimádás-kápolna teljes belső dekorációját és díszítik falképekkel a Színiakadémia Egressy-termét. A monumentális díszítőművészet műfaja Székely és Lotz öröksége és saját, dekoratív, a kép szellemi tartalmaira koncentráló formálásmódja okán különösen kiemelt szerepet élvez Körösfői művészetében. Az épületdekorációs feladatok az oktatásban technikák széles skálájának kipróbálását teszik lehetővé, és összművészeti jellegük folytán megkövetelik az ábrázolások, motívumok és anyagok kimért összehangolását.

A zebegényi templom Körösfői vezetésével készült falfestményei az Iparművészeti Iskola legszínvonalasabb növendéki alkotásai közé tartoznak. A Kós Károly és Jánszky Béla tervezte épület 1909 végére készül el.¹⁴⁸ Az Iparművészeti Iskola bekapcsolódása a templomépület dekorálásába már ebben az évben felmerül, de a falképek első tervei csak az 1912–1913-as tanévben születnek meg, ekkor még az Újváry Ignác vezette felsőbb éves növendékek jóvoltából.¹⁴⁹ Körösfői a következő évben veszi át a munka irányítását. A feladat különösen alkalmasnak tűnt arra, hogy művészeti nevelésre vonatkozó elveit a gyakorlatban is alkalmazza. A falképek egy összművészeti alkotás részeként születnek meg, ezért elhelyezésüknek, tagolásuknak megformálásuknak illeszkednie kell a belső liturgikus tárgyelegyes és az épület a népi templomépítészet hagyományait szecessziós formaelemekkel ötvöző stílusához.¹⁵⁰ A falképciklus ikonográfiájának alapja Nagy Konstantin diadalának 1600 éves évfordulója, alapgonddalata a szent kereszt diadala és felmagasztalása, vagyis a keresztény világnézet apoteózisa. A program összeállítója Fieber Henrik, az Iparművészeti Iskola egyházművészeti szakosztályának vezetője, a gödöllőiek művészetének elkötelezett támogatója.¹⁵¹

Az általa meghatározott jelenetek és szimbolikus ornamensek kompozíciós vázlatait, színtanulmányait Körösfői két éve végzett tanársegédje, Leszkovszky György készíti el. A vázlatokat, a részletek alakításának szabadságával, az 1913–1914-es tanévben Körösfői öt végzős növendéke – Diósy Antal, Fábry Dezső, Gáspár Mór, Klosius Károly és Schindler Valér – nagytárgy falképkartonokká. Körösfői a fiatalokkal már a munka előkészítő fázisában többször kilátogat Zebegénybe, rávezetve tanítványait arra, hogy az elérni kívánt harmonikus belső tér feltétele az egyes képi egységek színbeli és kompozíciós arányainak összehangolása, a fő tartalmi és képi hangsúlyok kiemelése, a részletek alárendelése az egésznek. A diadalívra, a szentély és a hajó oldalfalára tervezett falképek kivitelezését 1914 nyarán a csoport Körösfői irányításával közösen, valódi műhelymunkában végzi.¹⁵² Mivel Körösfői célja, hogy tanítványai a gyakorlatban minél több festési eljárással ismerkedjenek meg, a falképek különféle technikával készülnek: az alárendelt ornamentális részek enyves festéssel, a fontosabb ornamentális és figurális egységek kazein-festéssel és a hat nagy méretű figurális kép friss vakolatra, freskótechnikával, míg a külső bejárat díszítése sgraffito technikával. „A kivitelezésnél a technikákat persze praktice mutattam meg – írja későbbi beszámolójában Körösfői – ezt szóval tanítani nem lehet. Különösen a freskónál az első héten a festési eljárás sokféle lehetőségét sorra mutogattam. Tanítványaimnak kellett természetesen meszelni, kazeint készíteni, festéket törni, patront vágni...”¹⁵³ A csaknem másfél éves közös tevékenység során, a munka minden stádiumában végig kísérve és segítve tanítványait, Körösfői a művészoktatás új, a gyakorlati műhelymunkán alapuló lehetőségeit tárja fel.¹⁵⁴

Az 1915 tavaszán kifestett váci Örökimádás-kápolna és az azt követő évben díszített színiakadémiai Egressy-terem díszítésekor Körösfői festőnövendékei az ornamentális faldekorációkat tervezik meg. Az időben egymást követő két nagyobb épületdekorációs feladat pedagógiai tanulságait Körösfői Kriesch Aladár egy 1916-os írásában adja közre, amelyben az ornamentika tanításának alaptételeit fogalmazza meg.¹⁵⁵ A műfaj legtermékenyebb stilisztikai forrásának a középkori díszítőművészetet tartja, amelynek gazdag formakincse a jelen iparművészete számára is ihletőként szolgálhat. Az épületdíszítő ornamentika tervezésének tanításakor Körösfői az elvont formatorvények eluralkodásának veszélyét igyekszik kikerülni: „Minden ornamentikában annak lényegét, életét, értelmét: szellem teszi ki... ebből a szellemből kell valamit átvinni tudnom a tanítvány lelkébe... Néhány arány, viszony, mely minden egyébtől függetlenül is kifejezője az illető ornamentális stílusnak, de kifejtése aztán nagyon összefügg mindig a feladattal, az anyaggal, és a technikával amellyel a feladatot megoldjuk.”¹⁵⁶ A domináns színakkordoknak, arányoknak, motívumoknak és a választott technikának az épület szerkezetéből kell következniük és összhangban kell állniuk az enteriőr egyéb díszítőműveivel. Az Egressy-terem esetében a meghatározó színakkord a tölgyfa burkolat tónusához alkalmazott vörös – fekete – sárga –

fehér, a dekoratív díszítőmotívum pedig matyó hímzésekkel rokon. A választott anyag az intim térben jól érvényesülő patrontechnikával felvitt kazefestés. A gróf Csáky Károly püspök megbízására kifestett váci kápolna díszítményei vörös-fekete alapszíneikben igazodnak az épületbelső neoromán stílusához.

A tanítványok: Leszkovszky György, Hende Vince, Diósy Antal

Az 1910-es években a gödöllői kolónia állandó tagjai mellett számos fiatal művészpálánta is megfordul. Néhányuk pályájának indulását Körösfői és Nagy Sándor is segítette. A művésztelep második nemzedéke közösen csak a húszas években, a Szathmáry Zoltán szervezte Gödöllői Művészek Egyesületének kiállításain lép fel.¹⁵⁷ Hegedűs László, aki e tárlatoknak maga is résztvevője volt, az egykori fiatalok közül Körösfői Kriesch Aladár és Nagy Sándor tanítványként említi Dettár György, a Sztelek-fivérek és Csáktornyai Zoltán nevét.¹⁵⁸ Csáktornyai ígéretes pályája korai halála miatt hamar megszakadt. A legsikeresebben közülük Sztelek Norbert pályája alakult, aki a közeli pusztaszentjakabi erdész fiaként került kapcsolatba a gödöllői művészekkel, majd Nagybányán letelepedve keresett tájképfestő lett.¹⁵⁹ Körösfői köréből kirajzó fiatalok alkotják annak a művésztársaságnak magját is, amelynek életrehívója a főiskolai ösztöndíjasból a kolónia tagjává lett Remsey Jenő. Az 1924-ben alapított Spirituális Művészek Szövetsége azonban kevésbé stílustörekvéseikben mint inkább szellemiségükben kötődtek a gödöllői műhelyhez. Körösfői művészetének nem ők, hanem főiskolai tanítványai lettek valódi örökösei.

1920-ban a Magyar Iparművészet egy új művésztársaság megalakulásáról ad hírt, jelezve, hogy a fiatal alkotók célja a falfestés műfajának felélesztése, és az iránta való mind szélesebb igény felkeltése.¹⁶⁰ A közösség mindhárom alapító tagja pályakezdő iparművész, Körösfői Kriesch Aladár egykori tanítványa. Leszkovszky György, Hende Vince és Diósy Antal – a zebegényi templom falképeinek alkotói – csoportjukat Cennini Társaság névre keresztelik.¹⁶¹ A névválasztás közös tiszteletadás a *Libro dell'Arte* középkori szerzője és mesterük, Körösfői Kriesch Aladár előtt. Körösfői a Zeneakadémiába készült falképét is Cennino Cennininek ajánlotta, annak az itáliai tudós festőnek, aki könyvében összefoglalta mestersége minden akkor ismert fogását, és aki kései utódját rávezette a valódi freskókép készítésének módjára. A Cennini Társaság programját a szintén Körösfői-tanítvány Remsey Jenő foglalja össze 1921-ben, a Magyar Iparművészet lapjain. Szavai szerint a társulatalapító fiatalok művészi hitvallása mesterük elveit követi, amennyiben meggyőződésük, hogy a művészet célja a közösség jobbitása, belőle „nagyság, a szépség, a jóság, az erő, áhítat, a teremtés örök nagyszerűsége kell, hogy sugározzon”, munkájukat pedig „a művészi erkölcs áhítatos tisztelete” és „a mesterség tudásának szeretete” hatja át.¹⁶²

Az évek során néhány taggal gyarapodó társaság hat éves fennállása alatt három kiállítást rendez.¹⁶³ A három festő-iparművész alapító tag munkássága két szalon is kapcsolódik Körösfői művészetéhez: örökösei egyrészt a monumentális épületdekoráció területén, de mindhárman az akvarell mesterei is. A két műfaj Körösfői tanításában is egyenrangú szerepet játszott, hiszen a nézete szerint falképek nagyvonalú formáinak elvonatkoztatása csak a természeti benyomások rendszeres rögzítése által lehetséges.¹⁶⁴

Leszkovszky György a Cennini Társaság kiállításain főképp tájkép akvarellekkel és szimbolikus kompozíciókkal szerepel, de Körösfőihez hasonlóan, a szobrászattal és a versillusztrációval is próbálkozik.¹⁶⁵ az Iparművészeti Iskola díszítőfestészeti szakosztályán előbb tanársegédként, majd 1923-tól 1944-ig tanárként dolgozik. 1931-ben római ösztöndíjban részesül, bár később nem tartozik a Római iskolás művészek körébe.¹⁶⁶ Nevéhez a két háború között számos reprezentatív egyházi épület dekorációs munkája kötődik, többek között a Rákócziánium budai templomának üvegfestményei, a Szent János kórház kápolnájának Szt. László freskója vagy a pécsi temetőkápolna kupolájának az Utolsó Ítéletet ábrázoló falképe. Az Országházba – ahol mestere korai falképei is találhatóak – Leszkovszky Kossuth Lajost kormányzóként festette meg. Leszkovszky freskófestészetében Körösfői örökösének vallja magát, amint azt a technikát elemző több írásában is jelzi: „Felejtethetlen emlékü mesterem, Körösfői Kriesch Aladár, Cennino Cennininek a festészetről írott könyve nyomán támasztotta fel az igazi freskótechnikát s ebbeli ismereteimnek legnagyobb részét neki köszönhetem” – írja 1930-ban.¹⁶⁷ Diósy Antal és Hende Vince szintén a gödöllői hagyományokat folytatja. Diósy még főiskolásként bejárja Kalotaszeg, Sárköz, Somogy vidékeit, amint erről dekoratív, népviseleteket ábrázoló linómet-szet sorozata is tanúskodik.¹⁶⁸ A Cennini Társaság kiállításain több, felesége, Nagyajtay Teréz textilműhelyében készült gobelint is bemutat, amelyek tárgyválasztásukban – *Dante, Kőműves Kelemenné, Izolda, Kádár Kata, Petőfi* – is a gödöllőiek művészetéhez kötődnek.¹⁶⁹ A húszas évektől mindketten több budapesti templom falképciklusát készíti el, és Diósy és Hende is közreműködik az Országház díszítésében.¹⁷⁰ Diósy legnagyobb sikereit magyaros, dekoratív pannóival aratja.¹⁷¹ Hende Vince pedig első-sorban a festett üvegablakok tervezésének lesz elismert mestere.¹⁷²

Körösfői-Kriesch Aladár tanítványai a két háború között a hivatalos magyar művészeti élet elismert mesterei lesznek, munkásságuk jól demonstrálja a Körösfői által képviselt művészeti elvek utóéletét. Törekvéseik a Római iskola nevével fémjelzett neoklasszicista irányzattal párhuzamosak. Működésük egybeesik a monumentális épületdekoráció hazai reneszánszával, dekoratív eszközkészletük, szimbolikus kifejezőmódjuk nemzeti és keresztény szellemiségű reprezentatív falképciklusok kivitelezésére is képessé teszi őket.

JEGYZETEK

- * A tanulmány 2000 nyarán íródott. Rövidített változata megjelent: Révész Emese: *Művészeti nevelés a gödöllői művésztelep mestereinek elméletében és gyakorlatában*. In: A gödöllői művésztelep 1901–1920. Kiállítási katalógus, Gödöllői Városi Múzeum – Iparművészeti Múzeum, Budapest, Szerk.: Geller Katalin, G. Merva Mária, Óriné Nagy Cecília, Gödöllő, 2003, 161–171. (A továbbiakban: A gödöllői művésztelep 2003.)
- ¹ A művésztelep alapítóinak eszméi arculatát meghatározó szellemi irányzatok összefoglalása: GELLÉR Katalin: *Etika és miszticizmus*. In.: GELLÉR Katalin – KESERÜ Katalin: A gödöllői művésztelep. Budapest, 1987. 21–31. GELLÉR Katalin: *Újítás és tradícióvállalás*. In: A gödöllői művésztelep 2003, 5–26.
- ² A külföldi reformpedagógia irányzatok összefoglalása: NÉMETH András: *A reformpedagógia múltja és jelene*. Budapest, 1996; A hazai tendenciák felrajzolása: NÉMETH András – PUKÁNSZKY Béla: *Magyar reformpedagógiai törekvések a XX. század első felében*. Magyar Pedagógia, 99. 1999/3. 245–262.
- ³ Ruskin művészeti nevelésre vonatkozó elveiről: John RUSKIN: *Elements of Drawing*. London, 1877.
- ⁴ SCHMITT Jenő Henrik: *Művészet, etikai élet, szerelem. Migray József előszavával és bevezetésével*. Budapest, 1917. 52. – KISS Endre: *A gnózis nemes világánál*. (Schmitt Jenő Henrik). In.: KISS Endre: A világnézet kora. Nietzsche abszolútumokat relativizáló hatása a századelőn. Budapest, 1982. 88–92. – GELLÉR Katalin: *Schmitt Jenő Henrik és a gödöllői műhely kapcsolata*. Katedrális I. 1991/1. 28–34.
- ⁵ Tolsztoj és a gödöllőiek közti kapcsolatáról: VITA Zsigmond: *A diódi festőtelep és a tolsztoji eszmék hatása művészetünkben*. Művészettörténeti Értesítő, 1975/4. 281–283. – TOLSZTOJ: *Az életéről*. Fordította: Nagy Sándor. Népművelés, 5. 1910/40–41. 263–272. – UJFALUSI W. Ödön: *Tolsztoj népművelői munkássága*. Népművelés, 2. 1907/2. 101–117. 3. köt
- ⁶ TOLSZTOJ Leó, gróf: *Mi a művészet?* Ford.: Hegedüs Pál. Szeged, 1899. 192.
- ⁷ HERMANN István: A XX. század elejének magyar filozófiájáról. In.: A magyar filozófiai gondolkodás a századelőn. Szerk.: Kiss Endre és Nyíri János. Budapest, 1977. 19.
- ⁸ K. LIPPICH Elek: *Beszélgetés a művészetről és Kalotaszeg*. Magyar Iparművészet, 1903. 245.
- ⁹ KRIESCH Aladár: *Ruskinról s az angol praerafaelitákról*. Budapest, 1905; Egyik fejezetének kivonatát közli: KRIESCH Aladár: *W. Morris és a reformtörekvései*. Magyar Iparművészet, 1906. 15–20; *Kriesch Aladár előadása a művészetről*. h. n., é. n. [1905]
- ¹⁰ KRIESCH Aladár: *Ruskinról s az angol praerafaelitákról*. Budapest, 1905. 21.
- ¹¹ KRIESCH Aladár: *Intő szózat*. Rajzoktatás, 9. 1906/5. 198–199.
- ¹² A századforduló művészeti reformpedagógiai áramlatainak alapos áttekintését adja: Johannes RICHTER: *Die Entwicklung des kunsterzieherischen Gedankens. Ein Kulturproblem der Gegenwart*. Leipzig, 1909.
- ¹³ A szerteágazó témát egy ezt követő tanulmányban kívánom feldolgozni.
- ¹⁴ Kriesch Aladár felolvasása a művészetről. h. n., é. n. [1904] 11.
- ¹⁵ KRIESCH Aladár: *Művészet és művelődés*. Művészi Ipar, 1906/1. 3.
- ¹⁶ Albatrosz: *Elmélkedés*. Műcsarnok, 1901. 399.
- ¹⁷ SIDLÓ Ferenc: *Városok, házak, bútorok. – Ötletek*. – Népművelés, 6. 1911/6. 320–327. 12. köt.
- ¹⁸ I. m. 322.
- ¹⁹ *Körösői Kriesch Aladár...* [Undi Imre, a Népművészet, 1922, 28; Hasonlóképpen fogalmazza meg ezt egy levelében: „A képtárba elmehet egy szegény ember is, de a jó kép mégis csak a gazdag ember tulajdona – holott a jól alkalmazott monumentális művészet sokkal inkább lehet mindenkié.” – MNG Adattár, ltsz.: M. M. A. 1631/1920; Idézi: ÓRINÉ NAGY Cecília: *Monumentális festészet a gödöllői művésztelepen*. Kiállítási katalógus, Gödöllő, 1997. 4.
- ²⁰ ANDRÁSSY Gyula gróf. *Előszó*. In: A Nemzeti Szalon almanachja. Budapest, 1912. 18. – Az 1894-ben alakult társaságnak Kriesch Aladár alapító tagja volt.

- ²¹ „A kicsiny magban minő hatalmas fa rejlik, minő gyümölcsöt terem majd az, ha felnő. Azonban az egész remény füstbe megy, ha magot földbe nem vetjük, ha a gyöngye fácskát gondosan nem ápoljuk, ha beoltással nemesíteni elhanyagoljuk. A fa beoltására gondod van, hát a fiad nemesítését alvással mulasztod el?” – írja Erasmus. – ERASMUS: *A gyermekek nevelése. A tanulmányok módszere.* Ford.: Prácser Albert. Budapest, 1913. Több hasonló példával együtt idézi: PUKÁNSZKY Béla: *Gyermeke-nevelési elképzelések a 19. században.* In.: *A gyermek.* Műhely, 1999/5–6. 170.
- ²² LÁZAR Béla: *Magyar művészet a Nemzeti Szalonban.* Művészeti kérdések I. Budapest, 1907. 7.
- ²³ GELLÉR Katalin: *Nő virággal – nő kertben.* In.: Szerep és alkotás. Női szerepek a társadalomban és alkotóművészetben. Szerk.: Nagy Beáta és S. Sárdi Margit. Budapest, 1997. 239.
- ²⁴ N. n.: *A Népháza eszméjének kialakulása.* Népművelés, I. 1906/9–10. 343–344. – HAMVAI Sándor: *A székesfővárosi népház.* Építő Ipar, 1912. 315–317. 327–329. – SCHODITS Lajos: *A budapesti Népszálló.* Építő Ipar, 1912. 25–27. 37–40. 47–50. – SCHODITSCH Lajos – EBERLING Béla: *A Budapest székesfővárosi VI. kerületi népszálló.* Magyar Mérnök és Építész Egylet Közlönye, 1914/7. 109–116. – SIDLÓ Zoltán: *A budapesti népszálló.* Vasárnapi Ujság, 1912/2. 23–24.
- ²⁵ A népház gondolatáról: SZABÓ Krisztina Anna: *„Az egészélet szigete”. Életmód és mentalitás a Gödöllői művésztelepen.* Budapest, 1997. – Gödöllői Városi Múzeum, ltsz.: A. 97. 43. 1. 173–176.
- ²⁶ Népművelés, 1909/1–2. 154–155. – I. m. 174.
- ²⁷ NAGY Sándor: *A nép háza.* Népművelés, III. 1908/3–4. 203–209.
- ²⁸ „... a marosvásárhelyi Közművelődési Háznak a magyar történetből és a székely népmondákból merített tárgyú képző- és iparművészeti remek kincsházának kell lennie, hogy az abban elhelyezett intézményeknek a tudós és írástudatlan, a hatalmas és alacsony sorban lévő, a gazdag és szegény előtt egyaránt nyitva kell lenniök, s hogy az intézmények révén kell annak a falnak a lerombolására az első csákányütést megtenni, amely a magyar társadalmi osztályokat elkülöníti s a magyarság megerősödésének alapját képező egységes, demokratikus magyar társadalom szervezését lehetetlenné teszi.” – BERNÁDY György, dr.: *A marosvásárhelyi közművelődési ház.* Magyar Iparművészet, 1913. 395–398.
- ²⁹ TOLSZTOJ Leó, gróf: *Mi a művészet?* Ford.: Hegedüs Pál. Szeged, 1899. 149.
- ³⁰ Bemutatja: N. n.: *Az új élet városa.* Magyar Iparművészet, 1928. 29–30. – ELEK Artúr: *Moiret Ödön.* Magyar Iparművészet, 1933. 54. – Moiret Ödön utópisztikus városterveit részletesen elemzi NAGY Ildikó: *A gödöllői tradíció továbbélése Moiret Ödön művészetében.* In: A gödöllői művésztelep 2003, 172–179.
- ³¹ Moiret Ödön életrajzi adatai. (Kérdőív) MTA MDK – C – I – 10/592 (1–2.)
- ³² Részletesen tárgyalja a századfordulás rajzi tanmeneteket: BUDAY Lajos: *A magyar rajzoktatás a századfordulón.* Szeged, 1958. Klly. a Szegedi Pedagógiai Főiskola Évkönyvéből; A „görögpótlóként” csúfolt rajz a középiskolában a görög nyelv helyett választható, fakultatív tantárgy lett.
- ³³ A témára vonatkozó korai összefoglaló tanulmányok: JÓNÁS János: *Művészet és iskola,* Magyar Tanügy, 1873. 1–3. füzet; SIMKÓ József: *A közoktatásügy reformja és a rajz.* Magyar Pedagógia, 1893. 140–147.
- ³⁴ JURECSKÓ László: *K. Lippich Elek – a hivatalos művészpolitika irányítója – és a gödöllőiek.* In: Gödöllőiek és Szentendreiek. (Művészettörténeti tanulmányok). Studia Comitatus 10. Szentendre, 1982, 9–34.
- ³⁵ LIPPICH Elek, K.: *A magyar művészet jövője.* Múcsarnok, 1900. október 28. 356–357; A cikket rövidítve, változatlan címen újra közli: A Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének Értesítője, III. 1900. 276–283.
- ³⁶ i. m. 278.
- ³⁷ i. m. 279.
- ³⁸ KRIESCH Aladár: *Összefoglalás. (A művészi nevelés kérdéséhez.)* Múcsarnok, 1901/5. 93–96.
- ³⁹ B. [BOROS Rudolf]: *A rajztanítási kérdések jelenlegi állása külföldön és minálunk.* A Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének Értesítője, IV. 1902. december 1. 19. sz. 688–693. V. 1903. február 1. 20. sz. 738–743. május 1. 21–22. sz. 799–828. VI. 1903. október 1. 23. sz. 863–886; KRIESCH hozzászólása: u. o. 1903/24, 906–910.

- ⁴⁰ U. o. 908. – Ugyanitt említi, hogy részt vett Györgyi Kálmán egy harmadik elemisták számára tartott bemutató rajzóráján.
- ⁴¹ A mozgalom elindítója: Julius LANGBEHN: *Rembrandt als Erzieher. Von einem Deutschen*. 1889-ben megjelent munkája, amely az egyéniség szabadságában látja a korszak művészeti reneszánszának fő magyarázatát; Georg HIRTH: *Ideen über den Zeichenunterricht und künstlerische Berufsbildung*. München, 1887; Konrad LANGE: *Die künstlerische Erziehung der deutschen Jugend*. Darmstadt, 1892; Az Alfred LICHTWARK művészettörténész vezetésével életre hívott hamburgi egyesület (Hamburger Lehrervereinigung für die Pflege der künstlerischen Bildung) célja az általános esztétikai kultúra emelése, ennek keretében, a nemzeti, lokálpatrióta érzelmekre alapozva mozgalmat indítanak a város műemlékeinek feltárására és megismertetésére. Lichtwark állást foglal a műértő amatőrök képzése mellett (*Wege und Ziele des Dilettantismus*, 1894; *Von Arbeitsfeld des Dilettantismus*, 1897), az iskolai művészetoktatás feladatát elsősorban ízlésfejlesztésben látja (*Die Kunst in der Schule*, 1887) és kidolgozza az iskolai műelemzés módszertanát (*Übungen in der Betrachtung von Kunstwerken*, 1900).
- ⁴² Prang's *Complet Course in Form-Study and Drawing*. Boston – New York, 1896; Liberty Tadd: *New Methods in Education*. New York – London, 1899.
- ⁴³ KRIESCH Aladár: *A magyar nép művészetének jövője*. Népművelés, I. 1906. 1–2. sz. 165.
- ⁴⁴ Elmélete rokon Prang módszerével, amelynek fokozatai: 1. konstrukció, 2. reprezentáció, 3. dekoráció; 1906-ban a rajztanítás általa javasolt menetében első helyre kerül a természet utáni rajz, és ezt követi a képzelet és az emlékezet utáni rajzolás. – KRIESCH Aladár: *A magyar nép művészetének jövője*. Népművelés, I. 1906. 1–2. sz. 165.
- ⁴⁵ „Minden jelenség, eszmény, tárgy aszerint válik művészivé vagy művésziatlenné, amilyen mértékben azt a lélek magába olvasztani képes.” – KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *Gallén-Kaléla Axeli művészetéről – vagy: a nagy passzióról és az ősi szimbólumok jelentőségéről*. Művészet, 1908. 190.
- ⁴⁶ KRIESCH hozzászólása: A Magyar Rajztanárok Országos Egyesületének Értesítője, VI. 1903/24. 907–908.
- ⁴⁷ N. n.: *Képszemlélet. A képzőművészet módjának gyakorlati bemutatása*. Népművelés, VI. 1911/5. 281–287.
- ⁴⁸ *Művészi nevelés az iskolában*. Népművelés, VI. 1911/7. 2–36. – A későbbi hozzászólók: JABLONKAY Géza: *A művészeti nevelés kérdéséhez*. Népművelés, VI. 1911/8. 67–70. GLATZ Károly: *Az esztétikai nevelésről*. Népművelés, VI. 1911/8. 71–74. NÁDLER Róbert: *Művészeti nevelés az iskolában*. Népművelés, VI. 1911/9. 143–146. A vitát a megtámadott Urhegyi Lajos cikke zárja: URHEGYI Lajos: *Művészeti nevelés az iskolában*. Népművelés, VI. 1911/9. 146–147.
- ⁴⁹ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár: *Művészi nevelés az iskolában*. Népművelés, VI. 1911/7. 30.
- ⁵⁰ NAGY Sándor: *A jövő közoktatása. Előadott a társadalomtudományi társaság március 31-én tartott ülésén*. Huszadik Század, 1905. 12. kötet, július-december, 29–41. – A Társadalomtudományi Társasággal való kapcsolata korábbi keletű, amint azt két korábbi írása is bizonyítja: NAGY Sándor: *Levelek a képzésről*. Huszadik Század, IV. 1903/4. 7. kötet, 326–344. – NAGY Sándor: *Schmitt Jenő dr. „Gnosis”-áról*. Huszadik Század, 4. 1903. 8. kötet, 462–464. – Nagy Sándor és Körösfői Kriesch Aladár a Huszadik Század és Szabó Ervin körével való kapcsolatáról: GELLÉR Katalin: *Szabó Ervin körében*. In: GELLÉR Katalin – KESERŰ Katalin: *A gödöllői művésztelep*. Budapest, 1987. 30.
- ⁵¹ *Nagy Sándor festőművész a rajztanításról*. Kiadja Nádler Róbert. Budapest, 1905. – NAGY Sándor: *A rajztanításról*. Rajzoktatás, 9. 1906/3. március 1. 90–97. 1906/4. április 1. 145–152. – NAGY Sándor: *Művészi nevelés. Bölcselkedés a rajzoktatásról*. Modern Művészet, 1906. 310–314.
- ⁵² Rousseau, Schiller és Baudelaire a civilizáció keresettségétől mentes tiszta kifejezőerejükben, romlatlan, őszinte naivitásukban a zsenialitás jegyeit fedezik fel. – Helmut FRIEDEL – Josef HELFENSTEIN: *„Es war der Briefträger...”* In.: *Mit dem Auge des Kindes. Kinderzeichnung und moderne Kunst*. Ausst. Kat. München 1995. 14–15. – A gyermekrajz-kutatás egykorú tudományos összefog-

- lalását adja: NAGY László: *Fejezetek e gyermekrajzok lélektanából*. Budapest, 1905. NAGY László: *Gyermekművészeti kiállítás*. Népművelés, I. 1906/1–2. 96–102. – Újabb: *When We Were Young: The Art of the Child*. Krannert Art Museum. University of Illinois, 1991.
- ⁵³ A téma tudományos elemzésére tett korai kísérlet Herbert SPENCER *Education* (1861) című értekezése. A gyermekpszichológia úttörő munkája: Wilhelm PREYER: *Die Seele des Kindes*. (1881); A gyermekrajzok motívumainak első tudományos klasszifikációi: G. Stanley HALL: *The Content of Children's Mind*. (1883), Corrado RICCI: *L'arte dei bambini*. (1887), Jacob SULLY: *Studies of Childhood*. (1895).
- ⁵⁴ Gyermekrajzokból 1896-tól Hamburgban Carl GÖTZE – a művészeti reformpedagógia fellelőjében – rendez kiállításokat, közülük az 1896-os már egész Németországból gyűjti egybe a kisgyermekek rajzait: *Das Kind als Künstler. Ausstellung von freien Kinderzeichnungen in der Kunsthalle Hamburg*. Hamburg, 1898. – Ezt követően szinte évente került sor olyan nagyobb, a gyermekek művészeti nevelésével foglalkozó konferenciára vagy tárlatra, amely a gyermekek művészi alkotásait is bemutatta. A sorból kiemelkedik az 1901-es berlini és müncheni, az 1902-es lipcei, és az 1905-ben megrendezett haarlemi gyermekművészeti kiállítás.
- ⁵⁵ Siegfried LEVINSTEIN: *Kinderzeichnungen bis zum 14. Lebensjahr. Mit Parallelen aus der Urgeschichte, Kulturgeschichte und Völkerkunde*. Lipcse, 1905. – NAGY László: *Fejezetek e gyermekrajzok lélektanából*. Budapest, 1905.
- ⁵⁶ Yvette Bower, a festő unokája visszaemlékezésében a család barátjaként említi Nagy Lászlót: Yvette BOWER: *Lista Nagy Sándor baráti köréről*. Gödöllői Városi Múzeum Adattára, a továbbiakban: GVM, A. 99. 83. 1–4. – Nagy László a gyermekrajzot elemző munkájában több gödöllői iskolás rajzát is közli.
- ⁵⁷ FÜLEP Lajos: *A jövő nemzedéke*. Hazánk, 1905/134. június, 2–4. Újraközölve: FÜLEP Lajos: *Egybegyűjtött írások. Cikkek, tanulmányok 1902–1908*. Szerk.: Tímár Árpád. Budapest, 1988, 125–129.
- ⁵⁸ Ernst Haeckel biogenetikai törvénye szerint: „Az egyedfejlődés vagy az egyéni evolúció a filogenezis rövid s gyors megismétlődése, ahol is a csoport fejlődése megfelel az egyed származási fájának.” – REUCHLIN, Maurice: *A pszichológia története*. Budapest, 1987, 120.
- ⁵⁹ LEVINSTEIN 55. jegyzetben idézett művében a gyermekrajz fejlődését párhuzamba állítja az emberi kultúra fejlődésével.
- ⁶⁰ Nagy Sándor *festőművész a rajztanításról*. Kiadja Nádler Róbert. Budapest, 1905. 14.
- ⁶¹ NAGY Sándor: *A jövő közoktatása. Előadott a társadalomtudományi társaság március 31-én tartott ülésén*. Huszadik Század, 1905. 12. kötet, július-december, 31.
- ⁶² Nagy Sándor *festőművész a rajztanításról*. Kiadja Nádler Róbert. Budapest, 1905. 18.
- ⁶³ A „kultúragyár” részletes leírása: NAGY Sándor: *Mese az Egészélet szigetéről*. Népművelés, II. 1907/7–8. 13–43.
- ⁶⁴ TOLSZTOJ: *Gyermekek a világ dolgairól*. Fordította: Várnai Dániel. Illusztrálta: Nagy Sándor. Budapest, 1911. 65. – Hasonló jelképpel él Montaigne iskolakritikája is: „Tanítóink szünet nélkül kalapálnak fülünkbe. Tölcsérrel öntik fejünkbe a tudományt. Nincs más dolgunk, csak újra felmondani mások leckéjét.” – id.: Ellen KEY: *A gyermek évszázada*. (Pedagógiai források) Ford.: Szilágyi Pál. Budapest, 1976. 107.
- ⁶⁵ A gyermek funkcióihoz, hajlamaihoz igazodó nevelés követelményét pszichológiai kísérletei nyomán fogalmazza meg Eduard Claparède *Gyermektanulmány és kísérleti pszichológia* című, eredetileg 1905-ben, magyarul 1915-ben megjelent értekezésében.
- ⁶⁶ NAGY Sándor: *A jövő közoktatása. Előadott a társadalomtudományi társaság március 31-én tartott ülésén*. Huszadik Század, 1905. 12. kötet, július-december, 36.
- ⁶⁷ U. o. 37.
- ⁶⁸ UJFALUSI W. Ödön: *Tolsztoj népművelői munkássága*. Népművelés, 2. 1907/2. 101–117. 3. köt. – SZABÓ Miklós: *A pedagógus Tolsztoj*. Budapest, 1987.
- ⁶⁹ Celestine Freinet az 1920-as években kialakított Modern Iskolájáról: PUKÁNSZKY – NÉMETH 1998. 538–540.
- ⁷⁰ Ellen Key ideális iskolája szintén a természetes nevelés elveire épül: télen az elvont természettudományok oktatása folyik, míg tavasszal és ősszel a tanár növendékeivel a természetet járva tanul. Ezzel rokon koncepciót valósít meg Harry Lowerison

- „Ruskin Home School”-ja. – Ellen KEY: *A gyermek évszázada*. (Pedagógiai források) Ford.: Szilágyi Pál, Budapest, 1976. 155. 166–168.
- ⁷¹ Nagy Sándor *festőművész a rajztanításról*. Kiadja Nádler Róbert. Budapest, 1905. 19.
- ⁷² NAGY Sándor: *A rajzolta-tanítás*. Művészet, 1913. 365–380. – NAGY Sándor: *Az úgynevezett művészi rajzoktatásról az elemi és felsőbb iskolákban*. Népművelés. Új Élet, XI. 1916. II. félév, 22. kötet, 383–388. 490–495.
- ⁷³ NAGY Sándor: *A rajzolta-oktatásról*. Művészet, 1913. 365–380.
- ⁷⁴ A primitív művészet újkori felfedezésének és hatásának szerteágazó irodalmából: Helmut FRIEDEL – Josef HELFENSTEIN: „*Es war der Briefträger...*” In.: *Mit dem Auge des Kindes. Kinderzeichnung und moderne Kunst*. Ausst. Kat. München 1995. – Robert GOLDWATER: *Primitivism in Modern Art*. Cambridge, 1986. – NÉMETH Lajos: *A primitív felfedezése*. In.: NÉMETH Lajos: *Minerva baglya*. Budapest, 1970. 277–290. – KERSERÜ Katalin: *Avantgardizmus és a primitív/népi művészet tradíciója*. Ars Hungarica, 1988/1. 43–53.
- ⁷⁵ Alfred LICHTWARK: *Die Kunst in der Schule*. (1887) – James SULLY: *Studies of Childhood*. (1896) – Carl GÖTZE: *Das Kind als Künstler*. (1898) – Götze 1897-es hamburgi tárlatán a gyermekrajzokat a primitív művészet alkotásaival együtt állítja ki.
- ⁷⁶ Dr. HÁRDI István: *A dinamikus rajzvizsgálat*. Budapest, 1983. 19–20.
- ⁷⁷ Siegfried LEVINSTEIN: *Kinderzeichnungen bis zum 14. Lebensjahr. Mit Parallelen aus der Urgeschichte, Kulturgeschichte und Völkerkunde*. Lipcse, 1905.
- ⁷⁸ NAGY Sándor: *Az úgynevezett művészi rajzoktatásról az elemi és felsőbb iskolákban*. Népművelés. Új Élet, XI. 1916. II. félév, 22. kötet, 385.
- ⁷⁹ Egy 1903-as tanulmányában a képirók négy csoportját megkülönböztetve azt az alkotást értékeli legmagasabbra, amely a belső látás külszínre hozásán, az „egyénség lelkeének vulkanikus kitörésén” alapul: „A külső érzéki benyomásokat gyűjteni szeretettel, s aztán ezeket lelkünk mélyére eresztetni, hogy tudásunk a megismerés még ködös végtelenét mindjobban és jobban felvilágosítsa, ezt érzem én életnek; s ha e belső
- élettről valamit a felszínre hozva újra anyagoshatóság az én lelkem bélyegével, azt érzem én művészetnek.” – NAGY Sándor: *Művészi hitvallások*. Művészet, 1903. 274.
- ⁸⁰ NAGY Sándor: *Az úgynevezett művészi rajzoktatásról az elemi és felsőbb iskolákban*. Népművelés. Új Élet, XI. 1916. II. félév, 22. kötet, 385. – A népművészeti alkotófolyamatot a következőképp rekonstruálja: „Mikor a lélek sokat látott, sokat gyűjtött, sokat érzett s azután meg akar nyilvánulni, művésszé lesz... Vagy nem a lélek megnyilvánulása-e egy hegyi oláh vagy egy torokkai asszony bámulatosan kihimzett inge?” – NAGY Sándor: *Művész és ember*. Műcsarnok, 1. 1989/16. 146.
- ⁸¹ NAGY Sándor: *Emlébeszéd Györgyi Kálmánról*. Magyar Iparművészet, 1930. 93–97.
- ⁸² Fülep Lajos: *Művészi nevelés az iskolában*. Népművelés, 1911/7. – Újraközölve: FÜLEP Lajos: *A művészet forradalmától a nagy forradalomig. Cikkek, tanulmányok. I. kötet*. Szerk.: Tímár Árpád, Budapest, 1974. 220.
- ⁸³ KERNSTOK Károly: *Művészi nevelés az iskolában*. Népművelés, 1911/7. 28–29. – Újraközölve: Kernstok Károly *írásaiból. A kutató művészettől a Vallomásig 1911–1939*. Kernstok-füzetek 2. Szerk.: Bodri Ferenc. Tatabánya, 1997. 35.
- ⁸⁴ U. o. 31.
- ⁸⁵ „A népművészet tehát az öt körülvevő étellel teljesen azonos, annak az életnek a szükségleteit a lehető legtökéletesebben és leggazdagabban elégíti ki.” – KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *A népművészetről*. Magyar Iparművészet, 1913. 352.
- ⁸⁶ KRIESCH Aladár: *A magyar nép művészetének jövője*. Népművelés, I. 1906. 1–2. sz. 160.
- ⁸⁷ KRIESCH Aladár: *Művészet és művelődés*. Művészi Ipar, 1906/1. 3.
- ⁸⁸ KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *Művészi nevelés az iskolában*. Népművelés, VI. 1911/7. 31.
- ⁸⁹ KRIESCH Aladár: *A magyar nép művészetének jövője*. Népművelés, I. 1906. 1–2. sz. 165.
- ⁹⁰ A háziipari mozgalomról bővebben: BELLÁK Gábor: *A historizmus és a szecesszió népművészetfelfogása*. In: *Lélek és forma. Magyar művészet 1896–1914*. Kiállítási katalógus, Szerk.: Éri Gyöngyi, O. Jobbágyi Zsuzsa, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1986, 21–26.

- ⁹¹ SÁROSI Bella: *A gödöllői iparművészeti telep*. Művészi Ipar, 1905/2. 18–19.
- ⁹² Don Bosco nagy hatású pedagógiai gyakorlatáról bővebben: PUKANSZKY Béla – NÉMETH András: *Neveléstörténet*. Budapest, 1996. 398–402.
- ⁹³ A népművészet egyik legfontosabb ismérvének Kriesch annak „anyagyszerűségét”, a megmunkált anyag tulajdonságaiból, struktúrájából következő kivitelezését tartja. – KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *A népművészetről*. Magyar Iparművészet, 1913. 352.
- ⁹⁴ KRIESCH Aladár: *Művészet és művelődés*. Művészi Ipar, 1906/1. 3.
- ⁹⁵ POLÓNYI Péter: *Riport Remsey Jenővel gödöllői műtermében*. 1979. Gödöllői Városi Múzeum, ltz.: A. 92. 80. 1.
- ⁹⁶ Remsey Jenő feladata Gödöllőre kerülésekor kezdetben a tervek másolása, kockázása. – I. m.
- ⁹⁷ „Itt rendszeres rajzoktatás folyik, és a kolónia tagjai felváltva állnak modellt.” – Idézi: REMSEY Ágnes: *Nagyobb mozzulat*. Gödöllő, 1992. 27. – Ezzel szemben Remsey Jenő egyik visszaemlékezése szerint akadémikus stúdiumokra nem volt mód: „Persze, – itt studírozni nem lehetett, – itt iskola nem volt...” – *Remsey Jenő levele*. Nyugat, 1921. 309.
- ⁹⁸ Az említett eseményekről számos későbbi írás megemlékezik. Kriesch Margit vagy Szathmáry Zoltán Polónyi Péter interjújában – POLÓNYI Péter: *Visszaemlékezések a gödöllői művésztelepre*. Gödöllőiek és szentendreiek. Művészettörténeti tanulmányok., Studia Comitatus 10. Szentendre, 1982. 79. 87. – Újabb feldolgozásként ld.: SZABÓ Krisztina Anna: *„Az egészélet szigete”. Életmód és mentalitás a Gödöllői művésztelepen*. Budapest, 1997. – Gödöllői Városi Múzeum, ltz.: A. 97. 43. 1., 71. 81–83. 190.
- ⁹⁹ Idézi: KESERÜ Katalin: A szövőműhely. In: GELLÉR Katalin – KESERÜ Katalin: *A gödöllői művésztelep*. Budapest, 1987. 93.
- ¹⁰⁰ REMSEY Ágnes: *Nagyobb mozzulat*. Gödöllő, 1992. 22.
- ¹⁰¹ A Képzőművészeti Iskola Évkönyvei szerint a következők voltak az intézmény beiratkozott hallgatói: Kriesch Aladár: 1880/1881 – 1882/1883, 1893/1894 – 1895/1896, 1897/1898 – 1899/1900; Nagy Sándor: 1886/1887 – 1888/1889; Juhász Árpád: 1886/1887 – 1890/1891, 1894/1895 – 1896/1897; Vass Béla: 1891/1892 – 1894/1895; Rózsaffy Dezső: 1895/1896; Zichy István: 1897/1898, 1907/1908; Moiret Ödön: 1899/1900, 1901/1902; Kriesch Laura: 1895/1896 – 1899/1900; Undi S. Carla: 1904/1905; Raáb Ervin: 1907/1908. Az Iparművészeti Iskolán Frecskay Endre festészetet, Sidló Ferenc és Moiret Ödön szobrászatot tanult, a fiatalok közül később ide jártak a Remsey fivérek és Kriesch Margit is.
- ¹⁰² Kriesch Aladár anyai nagyapja, Abt Antal gimnáziumi fizikatanárként működött, édesapja, Johann Kriesch előbb egy budai gimnázium természetrajz szakos tanára, majd a pesti Műegyetem professzora, nővére, Kriesch Antónia szintén tanítónői végzettséggel rendelkezett. – DÉNES Jenő: *Körösfői-Kriesch Aladár. (A Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudományegyetem Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai.)* Budapest, 1939. 12–13; SZABÓ Krisztina 1997. 98. jegyzetben i. m. 32.
- ¹⁰³ 1880-tól a frissen alapított Mintarajziskola hallgatója, amelynek Keleti Gusztáv által megszervezett tanári gárdája az adott területek legjobb hazai alkotóit fogja össze. Kriesch Mintarajziskolás évei alatt, az alakrajz és festészet előadója Székely Bertalan és Greguss Imre, az építészeti és ékítményes rajz tanára Schulek Frigyes, a mintázást pedig Izsó Miklós oktatja. Végzősként, 1882-től párhuzamosan a Lotzféle mesteriskola gyakorló osztályát is látogatja. Bár a mesteriskolába ekkor még nem nyer felvételt, a következő évben sikeresen teljesíti mintarajziskolai képesítő vizsgáit, így húsz évesen már diplomás rajztanár. Az ezt követő tíz év az útkeresés időszaka. Itthon vendéghallgatóként olykor belátogat Székely és Lotz óráira, de megpróbálkozik az egykor nagyhírű Müncheni Akadémiával is, ahol rövid ideig Liezen-Mayer Sándor tanítványa, majd egy félévre a Velencei Akadémiára, Eugen von Blaas osztályába iratkozik be. Itáliai ösztöndíja lejártával ismét sikertelenül próbálkozik a mesteriskolával, ahova csak első nagy történeti képe, a *Hora és Kloska lázadása* bemutatása után nyer felvételt. A hazai művészsképzés fellegvárának szá-

- mító Lotz-féle mesteriskolát, kisebb-nagyobb megszakításokkal 1900-ig, tehát hét éven át látogatja. Utolsó kitérőjét a párizsi Julian-Akadémia jelenti, amelynek 1896 őszén beiratkozott hallgatója.
- ¹⁰⁴ A Műgyetemen az 1888/1889-es tanévben és 1890 őszén mint a műszaki rajz és ornamentika tanárának segédje tanít. Távozása után utódja a Székely-család közeli barátja, Schauschek Árpád, aki néhány év múlva az egyetem Rajztanszékének vezetője lesz.
- ¹⁰⁵ KRIESCH Aladár: *A modern művészet apokalipszise*. (Írta és felolvasta Kriesch Aladár 1904. február 14-ikén az Iparművészeti Múzeumban). Magyar Iparművészet, 1904. 73.
- ¹⁰⁶ 1935-ben írt visszaemlékezései szerint egy nyári vakáció jól sikerült képeinek bemutatása után Székely Bertalan „kivett és privátim foglalkozott velem két évig.” – NAGY Sándor: *Ádamosi Székely Bertalan centenáriuma*. Magyar Művészet, 1935, 193–202. Eszerint mintarajziskolai tanulmányait nem fejezte be, amit az is igazol, hogy a Főiskola évkönyveiben neve az 1886/1887-es tanévtől az 1888/1889-es tanévig szerepel, de nem jelzik, hogy rajztanári diplomát nyert volna.
- ¹⁰⁷ Ebben Jules Lefebvre-re így emlékszik vissza: „hajszálig kényes rajzoló, túlvé korrigálta a kontúrokat”. Fleury-ről pedig a következőket írja: „A tónusok értékelését nálánál senki nagyobb joggal nem taníthatta.” – NAGY Sándor: *Párizsi emlékek*. Élet, 13, 1922/10, 235. – GELLÉR Katalin: *Néhány új adat a Julian-Akadémia-ról és az ott tanuló magyar művészekről*. Ars Hungarica, 1979/1. 89–94.
- ¹⁰⁸ „A technika tudása lett a célunk barátom... A mesterséget pedig akárki, de akárki megtanulhatja, sőt éppen azok tanulják meg leghamarabb s legjobban, akikben egyéb, magasabb nem érlelődik, s minden szellemi fakultásuk erre nehezedik, s ezen fogy el.” NAGY Sándor: *Művész és ember*. Műcsarnok, 1. 1989/16. 147.
- ¹⁰⁹ NAGY Sándor: *Levelek a képzésről*. Huszadik Század, IV. 1903/4. VII. kötet, 327.
- ¹¹⁰ NAGY Sándor: *Székely Bertalan – Emlékiállítás a Műcsarnokban*. Élet, 1911/9. február 26. 228.
- ¹¹¹ Székely Bertalan kortársi megítélésének változásáról és kultuszáról: ld. SZŐKE Anamária: „ostoba angyalakkal játszik üres óráiban.” *A kutató és elmélkedő Székely Bertalan-kép a kritikában és a művészettörténet-írásban*. In: Székely Bertalan (1835–1910) Kiállítási katalógus, Szerk.: Bakó Zsuzsanna, Magyar Nemzeti Galéria, Budapest, 1999, 311–348. RÉVÉSZ Emese: *Székely Bertalan kultusza*. In: Uo. 65–82.
- ¹¹² e. a. [ELEK Artúr]: *Körösfői-Kriesch Aladár meghalt*. Az Ujság, 1920. június 18. 2. = Össz. m. 55–56.
- ¹¹³ KRIESCH Aladár: *Lotz Károlyról hetvenedik születése napja alkalmából*. Művészet, 1904. 2.
- ¹¹⁴ „Lotztól mindenekelőtt egyet tanultam meg: a téma fejlesztését és fejleszthetőségét mindaddig, a míg az emberi lehetőség szerint elérte azt a belső képet, a melyet róla öntudatlanul alkottunk... Tehát a megalkuvásnak kicsinyes voltát, a részleteknek feltétlenül való feláldozását az egyért.” – LONDESZ Elek: *Kriesch Aladár*. In: Modern magyar festőművészek. A Pesti Napló előfizetőinek, é. n., 137.
- ¹¹⁵ Megjelent a Művészet 1904-es utolsó, Lotz-emlékszámanak mellékleteként.
- ¹¹⁶ NAGY Sándor: *Tíz év*. In: Céhbeliek 1924. Budapest, 1924. o. n.
- ¹¹⁷ Kriesch Aladár és Székely Árpád a Mintarajziskola II. évetől évfolyamtársak. Székely Bertalan Kriesch műgyetemi tanár apja révén is ismeretséget köt a családdal. A főiskolai évek alatt a Székely-fiúk, Ákos és Árpád gyakran látogatják meg Kriesch-ék Nap utcai lakását, míg Kriesch Aladár nyaranta többször ellátogat Szadára – DÉNES Jenő: *Körösfői-Kriesch Aladár*. (A Budapesti Kir. Magyar Pázmány Péter Tudománygyetemen Művészettörténeti és Keresztényrégészeti Intézetének dolgozatai.) Budapest, 1939. 17. RÉVÉSZ Emese: *Egy elfeledett életmű. Székely Árpád (1861–1914)*, (Székely Bertalan Múteremház Füzetek I.), Szada, 2003.
- ¹¹⁸ NAGY Sándor: *Tíz év*. In: Céhbeliek 1924. Budapest, 1924. o. n.
- ¹¹⁹ KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *Székely Bertalan temetése*. Művészet, 1910. 314–316; *Körösfői-Kriesch Aladár emlékbeszéde Székely Bertalan felett*. Művészet, 1911. 161–164; KÖRÖSFŐI-KRIESCH Aladár: *Székely*

- Bertalan. Népművelés, VI. 1911/6. 315–320. 12. köt. A Művészet Székely-külön-számának emléklapján Kriesch készíti: Művészet, 1910. 8. szám melléklete.
- ¹²⁰ LYKA Károly: *A gödöllői mester*. In: LYKA Károly: Magyar mesterek. Budapest, é. n. 136.
- ¹²¹ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár: *Székely Bertalan*. Népművelés, VI. 1911/6. 315–320. u. o. 319.
- ¹²³ A teljes levél megjelent: *Székely Bertalan levele Nagy Sándorhoz*. Magyar Művészet, 1935. 251–252.
- ¹²⁴ NAGY Sándor: *Párisi emlékek*. Élet, 1921/5. 110; NAGY Sándor: *Egy Székely-levél*. In: Az O. M. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve 1935–1936. Budapest, 1936. 28.
- ¹²⁵ NAGY Sándor: *Székely Bertalanról*. Élet, 1910. szeptember 4. 293.
- ¹²⁶ A Kert és Műhely századfordulós modelljeiről ld.: HANÁK Péter: *A kert és a műhely*. In.: HANÁK Péter: *A kert és a műhely*. Budapest, 1999. 101–135.
- ¹²⁷ LYKA Károly: *A tanulás iskolája*. Népművelés, I. 1906/3–4. 179–191.
- ¹²⁸ „Tanítványok, akikkel Székely oly viszonyt kötött, mint a quattrocento műhely mesterei, vagy görög ifjakkal sétáló filozófusok...” – DÖMÖTÖR István: Székely Bertalan. *A Ház*, 1910. III. évf. 7. sz. 133.
- ¹²⁹ SCHAUSCHEK Árpád: *Székely Bertalan emlékezete II*. Rajzoktatás, 1910. október 15. 8. sz. 244.
- ¹³⁰ Körösfői-Kriesch Aladár emlékbeszéde Székely Bertalan felett. Művészet, 1911. 161–164.
- ¹³¹ 1882-ben alapította A. Mackmurdo Century Guild-t, 1884-ben jön létre az Art Worker's Guild és a Home Arts and Industries association és 1888-ban alapítja meg Ashbee a Guild and School Handicraft-t.
- ¹³² *A modern művészet apokalipszise. (Írta és felolvasta Kriesch Aladár 1904. február 14-ikén az Iparművészeti Múzeumban.)* Magyar Iparművészet, 1904. 74. (71–75.) u. o. 74.
- ¹³⁴ MEZEI Ottó: *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola (1880–1944) oktatási rendszere és forrásai*. Művészettörténeti Értesítő, 1975/1. 37–55.
- ¹³⁵ Az 1911–1912-es év főiskolai értesítőjének bevezető tanulmánya is a műhelymunka fontosságát hangsúlyozza.
- ¹³⁶ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár: *Iparművésztünk jövőjéről*. Magyar Iparművészet, 1919. 47–48.
- ¹³⁷ *A modern művészet apokalipszise. (Írta és felolvasta Kriesch Aladár 1904. február 14-ikén az Iparművészeti Múzeumban.)* Magyar Iparművészet, 1904. I. 75.
- ¹³⁸ 1934–1944 között freskófestést, mozaik- és üvegablak-készítést oktatott.
- ¹³⁹ NAGY Sándor: *A festészeti technikákról*. In: Az O. M. Képzőművészeti Főiskola Évkönyve 1934–1935. Budapest, 1936. 27–44.
- ¹⁴⁰ OLÁH Elemérné, Dr., JUHÁSZ Margit – TÁRNOK Lászlóné, OLÁH Piroska: *Juhász Árpád*. GVM. A. 92. 64. 1.
- ¹⁴¹ *Juhász Vilma visszaemlékezései Juhász Árpádra*. 1985–1986. GVM. A. 92. 15. 1. – Leánya memoárjában azt is megemlíti, hogy apját az Iparművészeti Iskola tanárának is meghívták.
- ¹⁴² GELLÉR Katalin: *Az Undi testvérek Gödöllőn*. In: Gödöllőiek és Szentendreiek. (Művészettörténeti tanulmányok). Studia Comitensia 10. 35–40.
- ¹⁴³ GELLÉR Katalin: *A gödöllői műhely esztétikai nézetei*. Ars Hungarica, 1976/2. 234. – SZENTESI HIESZ Géza: *Moiret Ödön szobrászművész élete és munkássága*. Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatóintézetének Adattára, Ltsz.: MDK – C – I – 10/1810, 1–7.
- ¹⁴⁴ *A Képzőművészeti Főiskola Évkönyve 1921–1925*. Budapest, 1925. 15. és 1927–1928. 18.
- ¹⁴⁵ *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Értesítője az 1911/1912-iki iskolai évről*. Budapest, 1912. 9, 11; Néhány tanítványi munkaként készült történeti kompozíció a Magyar Iparművészet is bemutat: Magyar Iparművészet, 1912. 215.
- ¹⁴⁶ 1910–1911-es tanévben elkészítik a főiskola kapujának szobrai és sgraffitói, és Sándor Béla vezetésével az iskola dísztermét egy nagy méretű falképpel dekorálják. 1912–1913-ban a Keleti Kereskedelmi Akadémia dísztermének falképet festik meg, 1915-ben Sándor Béla tanítványai a Terézvárosi templom kifestésében segítkeznek. – MEZEI Ottó: *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola (1880–1944) oktatási rendszere és forrásai*. Művészettörténeti Értesítő, 1975/1. 47.

- ¹⁴⁷ A falképek technikája a falra tűzzel fiksált színes üvegszilánkokból készülő, ún. pittur-mozaik. Ugyanebben az évben a növendékek még iskolai faliképtervekét és magyar népköltészeti művek alapján készült kompozíciókat is készítenek. – *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Értesítője az 1911/1912-iki iskolai évről*. Budapest, 1912. 9. 11. – Szintén 1912-ben készül el ugyaneide Kernstok Károly falképe, az „Ósvadászok”.
- ¹⁴⁸ Építéstörténetéről ld.: JÁNSZKY Béla: *A zebegényi templom*. Zászlónk, 1910. április 15; FARKAS Attila: *A hazai szecesszió és a zebegényi templom*. Vigilia, 1973/11. 725–731; PUSZTAI László: *Zebegény. Havas Boldogasszony-plébániatemplom*. (TKM 245. sz.) Budapest, 1998.
- ¹⁴⁹ Fittler Kamill felajánlja, hogy egy, a hallgatók által korábban készített gótikusoltárt a templomnak ajándékozzon, ennek levezetésére hivatkozik: PUSZTAI László: *Zebegény. Havas Boldogasszony-plébániatemplom*. (TKM 245. sz.) Budapest, 1998; Az iskola az évi értesítője közöl néhány fotót a tanítványi munkákról.
- ¹⁵⁰ A szentély és az északi oldalkápolna magyar szenteket ábrázoló üvegablakait Kós Károly tervei nyomán Majoros Károly kivitelezte, a főoltárt, szószéket és a később lebontott kovácsoltvas szentélyrekesztőt Jánszky Béla, az északi melléksíszban elhelyezett keresztelőkutat Györgyi Dénes tervezte.
- ¹⁵¹ A zebegényi templom festményeit több cikkben méltatja, részletesen elemezve ikonográfiáját is: FIEBER Henrik: *A zebegényi templom kifestése*. Alkotmány, 1914. december 25; FIEBER Henrik: *Monumentális templomi festészet*. Magyar Iparművészet, 1914. 425–427.
- ¹⁵² Közös munkájukat a templom szentélyének keleti falán mai napig egy emléktábla hirdeti: „E templom kifestését Körösfői K. Aladár vezetése alatt tervezete Leszkovszky György tanársegéd. A kifestést végezték Diósy Antal, Fábrý Dezső, Klosius Károly, Gáspár Mór, Schindler Valér tanítványok.”
- ¹⁵³ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár: *A zebegényi templom kifestése mint művészet-pedagógiai feladat*. Magyar Iparművészet, 1914. 445.
- ¹⁵⁴ A templom falképeinek fotóját 1914-ben a Magyar Iparművészet, 1915-ben az iskola értesítője és folyóirata, a Díszítő Művészet is közli. – Díszítő Művészet, 2. 1915. 3. füzet, 125–129; *Az Országos Magyar Királyi Iparművészeti Iskola Értesítője az 1915/1916-iki iskolai évről*. Budapest, 1916. 63–67.
- ¹⁵⁵ KÖRÖSFŐI KRIESCH Aladár: *Az ornamentum tanításáról*. Magyar Iparművészet, 1916. 326–328.
- ¹⁵⁶ I. m. 327.
- ¹⁵⁷ Az 1920-ban alapított egyesület 1922-től hat kiállítást rendezett a községházán. A fiatalok közül többen szerepeltek a Gödöllői Járási Közművelődési Egyesület és a Faluszövetség 1926-ban megrendezett kiállításán is.
- ¹⁵⁸ HEGEDŰS László: *Művészek Gödöllőn a XX. század első felében*. 1979–1980. Gödöllői Városi Múzeum, ltsz.: A. 93. 285. 1. és: A. 92. 81. 1.
- ¹⁵⁹ MURÁDIN Jenő: *Nagybánya. A festőtelep művészei*. Miskolc, 1994. 93–94.
- ¹⁶⁰ Magyar Iparművészet, 1920. 92.
- ¹⁶¹ Végzésük után mindhárman a díszítőfesszői szak tanársegédei is voltak (részben Körösfői mellett), Leszkovszky György 1913–1922 között, Diósy Antal 1914–1915-ben, Hende Vince 1917–1918-ban.
- ¹⁶² REMSEY Jenő: *A Cenniniek*. Magyar Iparművészet, 1921. 17–18.
- ¹⁶³ Első kiállításukat 1921 januárjában, másodikat 1922 decemberében, az utolsót 1926 februárjában rendezik meg a Nemzeti Szalonban. A három említett művész mellett a negyedik alapító tag Csajky István, ötvösművész. A harmadik tárlaton csatlakozik a kiállítókhoz Gábor Móric, Halápy Ede, Horváth Jenő és Márton Lajos. – Kiállításukat legrészletesebben Elek Artúr ismerteti a Nyugatban: ELEK Artúr: *Körösfői Kriesch Aladár vetése*. Nyugat, 1921. 3. sz. I. 241–242; ELEK Artúr: *A Cennini-társaság kiállítása*. Nyugat, 1926. 4. sz. I. 377–378.
- ¹⁶⁴ Tanítványok visszaemlékezése szerint a falképek farsztó kivitelezésének szüneteibe gyakran kivitte tanítványait a természetbe skiccelni.
- ¹⁶⁵ A Cennini Társaság második kiállításán egy sorozat Ady versillusztrációt és néhány szoborművet is bemutat. – *A Cennini*

Társaság második kiállításának katalógusa. Nemzeti Szalon, Budapest, 1922. december 31. kat. sz.: 91–94. 118. 120–121. A harmadik kiállításon feltűnő képcímek: *Ecce Ancilla Domini, Vanitas Vanitatum, Fohász, Ima* stb. – *A Cennini Társaság III-ik kiállításának katalógusa.* Nemzeti Szalon, Budapest, 1926. február, kat. sz.: 134–135. 141. 146–147.

¹⁶⁶ P. SZÜCS Julianna: *A Római iskola.* Budapest, 1987. 97. 124

¹⁶⁷ LESZKOVSKY György: *A freskó.* Magyar Iparművészet, 1930. 17–19. Valamint: LESZKOVSKY György: *A falfestésről.* Díszítő Művészet, 1919–1920/1–6. 9–11. LESZKOVSKY György: *A sgraffito.* Magyar Iparművészet, 1932. 133–134. LESZKOVSKY György: *A falfestés problémái.* Magyar Iparművészet, 1943. 11–19.

¹⁶⁸ Közülük a legtöbb reprodukálva: Díszítő Művészet 1914/2. számában. Diósy rövid pályaképét adja: CZAKÓ Tiborné: *Diósy Antal.* Magyar Iparművészet, 1940/8. 83.

¹⁶⁹ A kiállítás katalógusa szerint a szőnyeget Fuchs Janka és Pogányne Sebők

Sári szőtte. – *A Cennini Társaság második kiállításának katalógusa.* Nemzeti Szalon, Budapest, 1922. december 31. kat. sz.: 1–5. *A Cennini Társaság III-ik kiállításának katalógusa.* Nemzeti Szalon, Budapest, 1926. február, kat. sz.: 1.

¹⁷⁰ Falképekkel díszítik a Belvárosi templom hajóját. Diósy az Országgyűlés elnöki hivatalának nagytermébe Mátyás királyválasztásának jelenetét festi meg, Hende pedig a képviselőház elnöki szobájába Horthy Miklós kormányzásának allegóriáját.

¹⁷¹ Népies és történeti tárgyú látványos pannói szerepelnek az Iparművészeti Társulat 1935. évi jubiláris tárlatán és a bécsi magyar népművészeti kiállításon, majd az 1937. évi párizsi világkiállítás, az 1939-es new-yorki világkiállítás és az 1940-es milánói triennálé magyar pavilonjában.

¹⁷² Üvegfestményekkel díszítette a Gellért fürdő nagycsarnokát (*Buda halála*), a Lágymányosi izraelita templomot, a Parlament elnöki fogadószobáját valamint több budapesti magánvillát.

ÚJABB KIADVÁNYAINK

FÜLEP LAJOS: *Egybegyűjtött írások III.*

Cikkek, tanulmányok 1917–1930.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 1998. – 1100 Ft.

Fülep Lajos levelezése IV. 1939–1944.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 1998. – 1300 Ft.

Fülep Lajos levelezése V. 1945–1950.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 2001. – 2800 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: *Összegyűjtött írások 1.*

Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1912–1925.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 1999. – 980 Ft.

ERNST KÁLLAI: *Gesammelte Werke 2.*

Schriften in deutscher Sprache 1920–1925.

(szerk. Markója Csilla) Bp. 1999. – 980 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: *Összegyűjtött írások 3.*

Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1926–1937.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 2002. – 1800 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: *Összegyűjtött írások 8.*

Mednyánszky – Cézanne – Picasso

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 2003. – 1800 Ft.

NÉMETH LAJOS: *Gesztus vagy alkotás*

Válogatott írások a kortárs magyar képzőművészetről.

(szerk. Hornyik Sándor és Tímár Árpád. Utószó: Kovalovszky Márta) Bp. 2001. – 2200 Ft

**A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató
Intézetének Adattára**

A fondok jegyzéke és leírása

(szerk. András Edit és Pataki Gábor) Bp. 2000. – 900 Ft.

BIBÓ ISTVÁN – KERNY TERÉZIA – SERFÖZŐ SZABOLCS:

***A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutató
Intézetének Levéltári Regesztagyűjteménye. Repertórium***

Bp. 2001. – 2000 Ft.

Kiadványaink megvásárolhatók:

Írók Boltja, 1061 Budapest, Andrássy út 45.

tel.: 322-1645 fax: 342-4311 e-mail: irokboltja@matavnet.hu

Botos Eszter

FESZÜLETÁBRÁZOLÁSOK KONDOR BÉLA MŰVÉSZETÉBEN

A téma egyike azon keveseknek, amely a keresztény ikonográfia nagy kincsházából a XX. század számára is értelmezhető maradt, sőt átalakulása révén egyre újabb jelentéstartalmakat kapott. Kondor Béla művészetében pedig kiemelkedő jelentőséggel bír: az életmű kibomlása során mindig újra és újra visszatér, s a földolgozások között reprezentatív főművek is találhatók. Különös szimmetriát mutat a művek időbeli elhelyezkedése: a pálya legelejéről származó (1956-os), kisméretű rézkarc nyitja az ide sorolható művek sorát, amelyek 1960 és 1964 között sűrűsödnek. A sort összefoglaló érvénnyel a művész halála előtt egy évvel, 1971-ben keletkezett Korpusz-ciklus zárja. E műcsoport életművön belüli, szabályos elrendeződése óhatatlanul előhívja a megszerkesztettség képzetét, természetesen nem a tudatos művészi szándékkal, hanem valamiféle tudat alatt ható, az életmű kiteljesedését, „kerek egész”-ségét ösztönösen érző és kialakító belső hajtóerővel magyarázva e szimmetriát.

E műcsoport már csak azért is mikrokozmoszát adja a kondori univerzumnak, mert a művészre jellemző technikai felkészültség és kísérletező kedv széles spektrumú műfaji sokszínűséget eredményezett. Az első, kisméretű rézkarc után következik egy monotípiásorozat, majd a (nemcsak Kondor életművében) unikumnak számító, fémkeretbe foglalt színesüvegfeszület. A művek javarésze azonban olajkép, leszámítva még egy litográfiát. (Érdekes belegondolni, hogy miért nincs köztük egyetlen ceruza- vagy tusrajz – talán a téma végérvényességéhez Kondor túlságosan vázlatjellegűeknek találta e technikákat. Sőt, a „rézkarc király”-nak is nevezett Kondor oeuvre-jében az is feltűnő, hogy csak két rézkarc sorolható ide.)

A művek pontos keletkezéstörténete, az alkotói indítékok feltárása még további kutatás tárgyát képezheti, hiszen az oeuvre-katalógus a művek keletkezését években adja meg (a pontosabb datálás meghaladja e munka kereteit), és hiányzik egy alapos Kondor-monográfia is. De egy pár megállapítás megkockáztatható. Az 1956-os rézkarc a pályakezdő (ez évben diplomázó) művésznek a technika lehetőségeivel számot vető, kísérletező attitűdjét tükrözi, amennyiben a váltakozó vonalsűrűséggel és -vastagsággal való „játék” különböző tónushatású és minőségű felületeket hoz létre. Az 1960-ban készült Krisztus a kereszten-monotípiák egy „izgalmas monotípiásorozat”-ba¹ illeszkednek. Kondor ekkor fedezi fel a maga számára ezt a műfajt, variációkat készít ugyanarra a témára, de ezeket a műveit életében nem állítják ki.

Az ugyanekkor készített, balatonföldvári üvegkorpusz azért is eltér a műcsoport többi tagjától, mert megrendelésről van szó: amint Kristóf Attila írja a művész sanyarú sorsát jobbra fordítani hivatott interjújában: „üveglakot csinált az egyik vidéki templomnak – akkoriban az egyháztól kapott csak megbízást”.² E megbízást barátja, Pilinszky János szerezte,³ a megbízó a katolikus egyház keretein belül Takáts Károly plébános, aki magát a templomot is építtette.⁴ A korábban bezáratott és a hivatalos művészetiirányítás részéről (művészet)politikai tüntetésként felfogott, bemutatkozó kiállítás (1960, Fényes Adolf terem) és az uránvárosi óvoda képeinek kudarca után ez a megrendelés, egy közösség bizalma feltehetőleg jótékonyan hatott Kondorra.

A következő mű, a 63-as Útszéli feszület című rézkarc önmagában hordozza azt a „nyomot”, ahonnan el lehet indulni a keletkezéstörténetet kutatónak. *Pilinszky Jancsinak jó lesz ez otthon* – hirdeti a sajátságos, kötetlen baráti hangot megütő, (többeket megbotránkoztató)⁵ felirat. A karc valóban Pilinszky számára készült, méghozzá egy meghatározó életrajzi mozzanat kapcsán. Pilinszky öngyilkossági kísérletéről van szó, amely szerencsére nem sikerült. A keresztet Kondor a lábadozás időszakában készítette, s összesen két példány készült: az egyik Pilinszkynek, a másik pedig Vattay Elemérnek, amely máig az ő tulajdonában van, sőt, ez az egyetlen meglévő példány.⁶

Kondornak talán a legismertebb feszülete, a reprezentatív főműnek tartott Pléh Krisztus esetében nincsenek ilyen biztos keletkezéstörténeti adalékok. Viszont nagyon elgondolkodtató az évszám: 1964-ben a művész éppen harminchárom esztendő volt, vagyis betöltötte a krisztusi kort. Azt is tekintetbe véve, hogy Kondor egyik meghatározó, sokat tanulmányozott művészi mintaképe Dürer volt, aki szintén harminchárom éves korában festett egy „Krisztus-portrét”, megalapozottnak tűnik a képet ebben az összefüggésben értelmezni: a személyes életpályán a 33. év elérése az élet addigi eredményeinek összefoglalását és a halál lehetőségével való szembenézés szükségességét veti föl; ezt támogatja az a megfigyelés, hogy a képen a körablakból kitekintő fej önarcképi jellegzetességeket hordoz,⁷ s így egyben földidéződik a XIX. században kialakult, megváltó – művész szerepkör azonosításának, illetve egymáshoz való közelítésének képzele.

Az e műcsoportot lezáró, 1971-es korpusz-ciklus keletkezésénél egyrészt a már említett, teljességre törekvő, talán a halál közeledtét is érző ösztönre kell utalni, másrészt pedig Dávid Katalin szolgál fontos keletkezéstörténeti adalékkal:⁸ eszerint a Pléh Krisztus (a Bukással és az Ítélezővel együtt) 1970-től Kondor haláláig Dávid Katalinnál volt „letétben”. Valaki jelentkezett Kondornál, hogy megvennie a Pléh Krisztust, de ő visszautasította, mondván, nem eladó. Mikor Dávid Katalin ezt megtudta, azonnal jelentkezett, hogy rábeszélje a művészt az eladásra. Kondor viszont így felelt: „Nem eladó, jó helyen van, de megfestem még egyszer.”⁹

A keletkezéstörténeten túl van még egy kérdés, amiről feltétlenül szót kell ejteni e bevezetőben. A téma jellegéből adódik, hogy érdekessé válik a művész személyes állásfoglalása: hogyan is kapcsolódott ő az általa oly sokszor megfestett Jézushoz? „Misztikus egyházi festő”-ként¹⁰ alkotta meg nagy erejű látomásait, vagy „a bibliai események számára már közönséges, minden dicsfénytől megfosztott földi dolgok”?¹¹ Ez a két véglet jelenik meg a szakirodalomban, és köztük a széttartó véleményeknek széles skálája. A kor – 60-as évek – szellemi alapbeállítottságából következik, hogy nem lehetett a vallás vagy egyszerűen az istenhit dolgaiban szabadon megnyilvánulni, ebből is adódhat a homály ez ügyben. Valami olyanféle konszenzus alakult ki, hogy nem volt ugyan tételelesen vallásos, de hívő volt. Az tény, hogy Kondor erős katolikus neveltetésben részesült. Az is, hogy a Vigilia baráti köréhez szorosan hozzátartozott, az Építészpincében tartott legendás összejövetelekre rendszeresen eljárt,¹² s hogy egyik legjobb barátja Pilinszky volt. Az is, hogy ha úgy adódott, akkor éjfélkor gyónni ment.¹³

A legautentikusabbak azonban magának Kondornak a szavai, amelyek a Vigilia 1970-es körkérdésére adnak választ: „Jézus tanait nem lehet követni. Mert olyan akadályt állít, hogy a mindenkori emberi viszonyok között azt csak egy magányos farkas – amelyik nem harap méghozzá, ugorhatná át. De a magányos farkasok sorsa a puskalövés vagy az éhhalál. Még a keresztfeszítés is kegyelemteljesnek tűnik, mert emberi kegyetlenkedések közepette szégyenít meg.” „A Jézus-szimbólum a történelemtől függetlenül igaz, mint a népmesék, a költemények, és ha egy ilyen vágású ember mai életünket figyelné, nem helyeselné, és joggal. Nem lett változás, csak elperegték a századok. A bibliai Jézus nem is változtatni akart, hanem ősi tanokat – melyek a közkézen elvesztették fényüket és ezzel együtt érvényüket is, helyreállítani. Természetes, hogy utolérte a társadalom bosszúja, méghozzá azok képében, akik a szentségekből hivatalt csináltak maguknak. – Mindenesetre, akik ebben a mítoszban hisznek, ahogy a katekizmus kívánja, boldogok, mert reményük van. Én nem tartozom ezek közé. De azért képes vagyok a szeretetre.”¹⁴

Igen figyelemreméltó, hogy Kondor Jézus működéséből azt az elemet emeli ki, amit maga is meg akart valósítani művészetében: nem a mindenáron való új mondása, hanem a meglévő kifényesítése, újra érvénybe hozatala.

A művekből mindenesetre egészen kivételes, mélyen megélt, személyes viszony rajzolódik ki azzal az emberrel, aki mivel isten is volt, ezért az ember létlehetőségeit, határait a legtágabbra nyitotta itt a földön. Az is figyelemreméltó, hogy Kondor sohasem ábrázolta Jézus csodatételeit (kivéve a földvári templom üvegablakait): következetesen ragaszkodott a legdrámaibb pillanathoz, a keresztfeszítéshez. Hogy hogyan, milyen lelkiállapotban és művészi intencióval is fogott hozzá egy-egy Krisztus a kereszten megalkotásához, nem tudjuk, eligazíthat azonban Keserű Katalinnak egy megjegyzése: micsoda küzdelem árán tudott ilyenkor akár csak egy vonalat is meghúzni!

A művek elemzése

„Munkái nem könnyen lefordítható allegóriák, hanem többretegű, a művész mondanivalójára koncentrált odafigyelést megkövetelő jelképek – mint a nagy írók és képzőművészek szimbólumai általában – »nincsenek híjával a többértelműségnek, jelentésük felfedése nem mindig hasznos; titokzatos sértetlenségükben a legszuggesztívebbek. A tudatalattiból születnek és a tudatalattihoz szólnak; csak veszedelmünkre fejtjük meg őket.«”¹⁵ „Kondor szimbólumainak a jelentését nem lehet szavakra átültetni, annak ellenére, hogy mindig a figurativitás körén belül maradnak.”¹⁶

Így hangzanak Dévényi Iván és Németh Lajos tekintélyes szavai. De nem így Miklós Pál: „Az embert, mióta előbbre viszi dolgát, mindig a titok, a rejtély, a megoldani való feladat érdekelte. S ez érdekelte Kondor Bélát is: éppen ezt, a megfoghatatlant, a világ rejtélyét, titok fedte törvényét próbálta megfejteni, ezért vívódott, kínlódott.”¹⁷ Kondor műveinek titokzatosága, magukat nem könnyen megadó, rejtőzködő természete, mint jó műveké, állandóan kérdezik az embert, incselkednek vele. Szellemi kalandra hívnak, a „megfejtés” küszöbén pedig újra kisiklanak az értelmezés keretei közül. Az alábbi elemzések megpróbálnak megfelelni a művek keltette kihívásnak. Arra törekszenek, hogy párbeszédet folytassanak az alkotásokkal, nem egyszer a befogadói tapasztalat folyamatát is rögzítik. Leginkább, de nem kizárólagosan a Batschmann alapján Rényi András által javasolt képhermeneutikai megközelítés¹⁸ módszerével élnek, amely a tényleges képfolyamatokat követve igyekszik értelmezni a műveket, remélve, hogy a befogadói és értelmezői tudat a művek titokzatos létmódját nem megbolygatja, hanem inkább segíti kibontakozásában.

*Krisztus a kereszten, Ami édest a föld kínál*¹⁹ (1. kép)

A kép látszólag egyszerű felépítésű: a kép bal oldalán, az előtérben, hajlított párhuzamosok által jelzett dombocskán áll a kereszt, rajta függ az előrebukó fejű, de egyenes tartású Jézus. Mellette, a jobb oldali előtérben két alak: egy térdeplő nő és mögötte egy álló férfi. A teret szintén párhuzamos, vízszintes vonalkázás jelöli, a horizontvonalon pedig emberek és lovak sötét árnyfigurái húzódnak. Ha azonban alaposabban megvizsgáljuk a képet, ez a hagyományosnak tűnő képi térértelmezés egy sereg problémát vet fel. Az előtér három alakját több képi elem is szorosan egymáshoz kapcsolja; ezek: a nőalak köpenyének holdsarló-íve a dombocska felfelé futó vonalában, majd a keresztfa erezetében folytatódik, hogy a Jézus-alak lebukó feje és egyik karja továbbvigye a tekintetet az álló férfi lehajtott fejéhez; ezt a tekintetünkkel leírt, szabálytalan, tojásdad formát végül a férfi oldalának meghökkentően szabályos függőlegese zárja le, amelyre viszont a túloldalon a keresztfa ugyanilyen határozott függőlegese felel: ily módon

1. Kondor Béla: Krisztus a kereszten, Ami édest a föld kínál 1956. rézkarc, 77×78 mm, MNG Kat. 56/93.

a három alakot a két oldalsó függőleges vonal „bezárja”, egy szorosan egymásra vonatkozó képi egységet hozva ezzel létre. Ha viszont ugyanezt a csoportot nem az egymásra utaló vonalak játékában, hanem a hagyományos térértelmezés szempontjából vesszük szemügyre, akkor egyből ellentmondásokra bukkanunk: a térdeplő nő szemmel láthatólag nem a dombocska és a kereszt mellett/előtt térdel, hanem mögötte, így Jézusnak a kép síkjában a néző számára egyértelmű, odaforduló mozdulata a térdeplő nő számára igazából háttal fordulásként értelmeződik. A kereszten lévő alakot így egyedül a kép nézője láthatja, aki ily módon máris a kép virtuális negyedik szereplőjévé változott.

További problémát vet fel az alakok egymáshoz viszonyított méretaránya: Jézus alakja kisebb léptékű, mint a másik két alaké, így fölmerül a gondolat, hogy itt nem is a kép címében jelzett Krisztus a kereszten jelenetet látjuk (amely egyértelművé tenné a nő- és férfialak Máriakénti illetve Jánoskénti azonosítását), hanem itt is egy útszéli feszületről van szó. Ekkor a két alak tényleg csupán egy meg nem nevezhető nő és férfi lenne, amit a férfi öltözkékének János apostolhoz nem illő, furcsa disszonanciája is támogat: a férfin ugyanis szorosan lábhoz simuló, a gótikus lovagokat idéző nadrág, kezében pedig egy óriási tollal díszített kalap látható. És mégis: a három alak – a néző számára mindenképp – egymásra vonatkozik, azonos képi cselekmény egyenrangú szereplőiként mutatkozik, hiszen egybefűzi őket az arckifejezés hasonlósága, és nem utolsósorban a megformálás: Jézus testét az alap fehérje adja, amelyet kontúr határol és egy pár, ritkán húzott vonal modellál, s ugyanilyen a megformálása Mária köpenyének és János öltözkékének. A kép értelmezésének ez az eldönthetetlensége adja a kép feszültségét, amely továbbsszemlélődésre és -gondolkodásra készítet.

Újabb problémát rejt a kereszt és a rajta függő test viszonya. A kereszt sűrűn rovátkolt, majdnem fekete tömbje előtt fehérén világít a test – illetve nem is előtt, hanem inkább mellett? A test, bár nem hajlik meg, mégis kifacsart helyzetben van: míg a csípő és a lábak balra, a képből „kifelé” néznek, addig a felsőtest és a fej jobbra fordul. A test deréktól lefelé alkalmazkodik a kereszt elülső felületének irányához, a felsőtest ellenben mintha elszakadni készülne, s erővel odafordulni a térben mögötte elhelyezkedőkhöz. Ez persze nem sikerülhet, hiszen fönt, a kereszt ágain szilárdan tartják a szögek, paradox módon azonban éppen a lábak odaszögezése bizonyul engedékenyebbnek: az egyik láb még csak-csak odaszögezhető a keresztfa elülső felületéhez, de a másik láb – bár a kereszt oldalsó felületének sötétje előtt van, így első pillantásra meggyőző – már világosan a kereszt előtt-oldalt lebeg, attól elszakad. Így ez a látszólag nyugodtan csüggő, a nehézkedés törvényeinek tökéletesen alávetett test a képen egymásnak feszülő, ellentétes erők pillanatnyi, és cseppet sem reális nyugvópontja, egyensúlya. A megváltás dinamikája létesül itt a szemünk előtt: egymással szemben a természet törvénye: a halál és a természetfelettié: az élet, a fel-támadás; a világ összes bűnének feketéje és az Istenember eredendő tisztasága. A küzdelem egy örökkévaló pillanatra nyugvópontra jutott, s ez a nyugvópont tér és idő kötelékében, és egyszerre tőlük függetlenül való-sul meg, a háromdimenziós földi és a ?dimenziós isteni szférában egyszerre, amely földi ésszel felfoghatatlan paradoxont kétdimenziós képen megjeleníteni csak így, képi paradoxon útján lehetséges.

Ebben az összefüggésben a nőalak hangsúlyos, mert a kép középterét betöltő mozgulata, az imára emelt kéz jelentheti a fent leírt küzdelemben való aktív részvételt, emberi oldalról a segítség, a támogatás lélekbeni megadásának kísérletét, akkor is, ha ez a részvétel mégoly illuzórikus.

A férfi levett kalapját kezében tartó, gyászt és szánakozást kifejező mozdulata pedig e küzdelemben a rokonszenvező kívülálló szerepét jeleníti meg.

Korábban utaltam rá, hogy a képen a váltakozó vonalsűrűségű és -vastagságú felületek ütköztetése egyben a rézkarc technikai lehetőségeivel való számot vetést példázza. De most itt az ideje, hogy részletesebben is feltárjuk e grafikai „játék” jelentését. A rézkarc négy, egymástól világosan elkülöníthető, különböző tónusértékű felülettel dolgozik: az *első* a már említett, *fehéren hagyott*, az ábrázolt tárgynak vagy testnek a belső struktúráját csak kontúrral és pár vázlatos vonallal érzékeltető felület (Jézus teste, a nőalak köpenye és a férfi ruhája); a *második* abban különbözik az elsőtől, hogy az ugyanilyen minőségű felületre nagyon finom, *vékony vonalkázásból* előálló, *szürke* színhatást eredményező réteg terül (nőalak ruhája, férfi köpenye és kalapja); a *harmadik* az ugyancsak *szürke*, de belső vonalakkal nem tagolt, *csak párhuzamos vonalakkól* felépülő felület (dombcska és talaj/föld); a *negyedik szinte fekete*, a legsűrűbb vonalkázás által keletkező felület (kereszt és a háttér árnyalakjai).

Az, hogy melyik képelem milyen felületminőséggel bír, tartalmi összefüggéseket is feltárhat. Jézus és a két emberalak alapvetően ugyanúgy vannak megformálva, a különbség a szürkés köpeny – ugyanúgy, ahogy a teológia is mondja: Jézus mindenben az emberekhez hasonló lett, a bűnt kivéve. Így ez a finoman vonalkázott felület a hangsúlyozott emberség, a világba vetettség, az esendőség megtestesítője. Mennyire más az árnyalakok hatása: azoknak nincs belső struktúrája, és igazán sötétek, mint a bűn. Az ilyen jellegű ábrázolás Kondornál általában az önazonosság nélküli,²⁰ értelmét vesztett, banális emberi létet²¹ élőket jelenti. Az előtér jelenetének csendjével és mozdulatlanságával szemben a háttér a kavargás, nyüzsgés, a hangosság képzetét idézik. A Nemzeti Galéria katalóguscéduláján lovakon vágató embereként írták le őket, de az alaposabb tanulmányozás másként fedi fel őket: valóban vannak vágató, de ágaskodó és elszabadult lovak is, az emberek mintha egymással tusakodnának: az egész jelenetsor egy fegyverek nélküli csata képzetét kelti. Íme, a világ. A világ, amely távol Krisztus drámájától, a láthatár peremén kavarg, forrong. (Egyébként a férfi/János idejétmúlt lovagi öltözéke így egyből értelmet kap: ő az, aki kiszállt a világi javakért folytatott harcból, még rajta ugyan az öltözék, de már nem vesz részt az értelmetlen hajszában.) A keresztfához hasonló minőségű felület önkéntelenül hozza a tartalmi összefüggést: a kereszt, amelyre Jézust feszítették, a világot (is) jelenti, a világ szennyét, vétkét, hiábavalóságát; és a világ szennye stb. egyben jelenti a keresztet, amelyet a keresztényeknek hordozniuk kell. A „föld” monoton, egységes szürkét adó párhuzamosai pedig híven ábrázolják a természet eredendő semlegességét, közömbösségét, a kozmikus drámában betöltött háttér-szerepet.

Hátra van még a kereszt talányos felirata: „Ami édest a föld kínál Jeshozhoz képest mind silány.” A két sorba tördelt feliratot a művész szokatlan

helyen választotta el: Jes-ushoz. A név derékba törtsége, megtöretettsége maga után vonja a nevet viselő megtöretettségét, s a fenti elemzés fényében jelenti kicsavartságát, azt, hogy ellentétes erők küzdőterévé vált. De a felirat furcsán anakronisztikusnak tűnik az ábrázolás egészének összefüggésrendszerében. Mi édest kínál a föld? Előszörre valami gazdagon termő kert képe merül föl; de itt – itt a képen sívó pusztaság terül el, szenvtelen, egynemű, szürke föld; az egyetlen élő növény a keresztfa dombocskájából kinövő virág. Ez a virág testesítené meg a silányságot? A virág törékeny, magányos szépsége, s az, hogy éppen a kereszt lábánál nő, inkább az eddig szenvtelennek jellemzett természet szenvedés iránti rokonszenvét látszik kifejezni. A felirat marad tehát olyan, amilyennek a művész is számhatta: talányos, a művet megszokott értelmezési sémáinkból kiragadó fricska, amely egyre ott motoszkál az emberben...

*A monotípia-sorozat*²² (2–5. kép)

Hasonló méret, hasonló technika, hasonló alapfelépítés jellemzi az ide tartozó, az 1960-ban alkotott monotípia-művek sorába illeszkedő hat Krisztus a kereszten variációt. A technikai kísérletezés inspirálta formai játékoság érhető tetten ezekben a művekben, hiszen még az azonos kompozíciójú képek között sincs két teljesen egyforma hatású.

Ilyen párt alkot a Kondor Mária tulajdonában lévő két monotípia,²³ (Krisztus a kereszten II. a. és b. variáció – 4. ill. 5. kép) amelyek elrendezésben, vonalrajzban teljesen egyeznek; hozzájuk csatlakozik a főalak azonosságát nagyrészt megtartó, de a kép oldalain már más alakrajzú harmadik variáció.²⁴ A nyilvánvalóan első, mert erőteljesebb színhatású *a.* variációtól a *b.* csak annyiban különbözik, hogy az *a.* variáció két függőleges szélét díszítő-lezáró narancssárga sáv itt hiányzik, a glória színtelen, és a fekete háttér és Krisztus-alak feketéje – mivel második nyomatról van szó – inkább szürke. Szemben az erőteljes hatású, kontrasztos *a.* variációval a színtelen és halvány *b.* variáció hatása kifinomultabb, kevésbé drámai. De az alapséma ugyanaz: a fekete háttérre rajzolódik ki a vastag törzsű és -szárú, a későbbiekben gyakran feltűnő, jellegzetes arányú fehér kereszt, arra pedig a háttérrel egyező színű Krisztus-alak. (A kereszt fehérét az alap színe adja; ehhez a megoldáshoz Kondor majd egyik kései művében folyamodik újra.) Krisztus testén az izmokat, a belső struktúrát vékony, fehér vonalháló jelöli, csakúgy, mint a kereszt két oldalán elhelyezkedő, a fekete háttérből éppen e vonalháló segítségével kiváló, sirató alakokét. Krisztus tartása teljesen egyéni: szinte nem is függ a kereszten, hanem megjelenik előtte, lábujjhegyen lépkedve, fejét meghajtva, előredűlő felsőtesttel. Nem szembe, hanem enyhén oldalvást fordul, kiterjesztett karjai közül az egyik egyenes, a másik be van hajlítva. Ez a könnyed, lépő mozdulat tűnik fel az egy évvel később alkotott földvári színesüveg-keresztben. Nem a megtöre-

2. Kondor Béla: Krisztus a kereszten I. (a. variáció) monotypia, 298×420 mm, MNG Kat 60/81.

3. Kondor Béla: Krisztus a kereszten I. (b. variáció) monotypia, 300×420 mm, MNG Kat 60/82.

tettséget, a legyőzöttséget sugallja, hanem az úrrá levés, a győzelem képzetét kelti, amelyet megerősít a csak az *a.* variáción látható, s a katalógusban fel sem tüntetett felirat: VINCIT (az egyenes kar fölött, feketével a fekete alapon), és a kereszt fölött látható koronamotívum.

Igen érdekes az alak és a vele egynemű, fekete háttér viszonya: a test több helyen is kapcsolódik a háttérhez, megszüntetve ezzel a fehér kereszt be- és lehatároló szerepét. Jézus különleges, fektetett rombusz alakú glóriájának két sarka éppen a keresztszárak és a törzs felső metszéspontjainál ér véget, az egyenes kar kézfeje is a háttér feketéjébe simul, s ami a legegyszerűbb megoldás: a lábujjhegyek közvetlenül a talajon állnak, s a lépő mozdulat által keletkezett, lábak közti rést teljes egészében kitölti a fekete szín, a fekete sziluett-alaknak határozott stabilitást adva. Az alak legkeskenyebb része így a csípő. Messziről nézve Jézust mintha valami hosszú főpapi ornátus burkolná be, a felöltözöttség, s mindenképpen a méltóság érzetét keltve. A háttér és a Krisztus-alak ilyenén kapcsolódása egy nyitott, környezetével szoros összefüggésben lévő, kapcsolatban maradó Jézus-képet sugall, olyan megváltóét, akit a „kereszt botránya” nem választ el végérvényesen a világtól, hanem csak feltár, megmutat, láthatóvá tesz. (A glória különleges formájára éppen az alak és a háttér eme kapcsolatba hozatala adhat magyarázatot: egy hagyományos, kör alakú glóriával ez a szándék nehezebben lett volna megvalósítható, mert akkor aránytalanul nagy fekete tömb jött volna létre az alak feje körül.)

Krisztus tekintete azonban a szemlélő figyelmét a kereszt tövében elhelyezkedő vonalhálózatra tereli. Nehéz első látásra kibogarászni, hogy mit is látunk. Akire Krisztus néz, a befoglaló körvonal és a forma alapvető két részre osztottsága révén először mint egy óriási, kendőbe burkolt, lehajtott női (Mária) fejként értelmeződik. Enyhe felülnézetből látjuk, így szemét csak két egyenes vonal jelöli. (Kondornál nem ritkák az ehhez hasonló, váratlan léptékváltások.) Ennek megfelelően a túloldalon is keresni kezdi a kép nézője az ennek a léptéknek megfelelő arcot, de itt csak igen nagy képzelőerővel vélhet feltalálni egy fájdalmában a kereszttől elforduló, kínjában kiáltó, összekuszált archberendezésű alakot. De ha feladja az alapelképzelést, hogy ezen az oldalon is egy óriási arcot keressen, akkor egy Krisztusnál csak kicsivel nagyobb, térdeplő-sarkára ülő angyalalakot fedezhet fel, az imént kuszának tűnő vonalak értelmet nyernek, és csuklyás fejét kezébe temető, görnyedt alakként tűnnek elő, akit hátulról beborít a tollat imitáló vonalrajzzal jelzett szárnya. A gyanakvó szemlélő most viszont az imént teljes bizonyossággal arcként értelmezett forma felé fordul, és valóban, ha nem az arc előfeltevéssel közelít, akkor itt is egy térdeplő, fejét kezébe hajtó angyalt láthat, akinek szárnyát az imént még kendőként értelmezett forma alkotja. Az arcot zavaró vonalak most jelentésre tesznek szert, s most azok a vonalak válnak zavaróvá, amelyek az arcot rajzolták ki.

A befogadói tapasztalat e kettőssége tehát fantasztikus rajzi bravúrt ismerttet fel, s az értelmezés nyitottsága felé mozdítja el a művet: Mária sí-

4. Kondor Béla: Krisztus a kereszten II. (a. variáció) monotypia, 295×422 mm, Kondor Mária tulajdonában. MNG Kat 60/83.

5. Kondor Béla: Krisztus a kereszten II. (b. variáció) monotypia, 290×340 mm, Kondor Mária tulajdonában. MNG Kat 60/84.

rásában, János kétségbeesett fájdalmában az angyalok gyásza is benne foglaltatik, és fordítva. Az emberi és nem evilági szféra egyként siratja az ártatlanul bűnhődő mestert.

Van még egy szokatlan mozzanat a kép megformálásában, amiről eddig nem esett szó: ez pedig egy elidegenítő, a kép képként való értelmezését nyomatékosító részlet. A fekete szín által meghatározott képmezőt egy fehér vonalakból összeálló képkeret fogja egybe, amelynek egyes oldalait narancssárga és halványszürke sávok alkotják. Ez a klasszikus „kép a képben” motívum végletes felnagyítása, amikor már csak a képen belüli képet látjuk magunk előtt (egyébként a mű be van keretezve, úgyhogy kettős kerete van: egy valódi és egy virtuális). A keret határain túl egy másik világ tárul fel, hangsúlyozva ennek a másik világnak a realistól eltérő természetét. De a mű nem áll meg automatikusan a keret határainál, ahogy várnánk: a narancssárga sáv túlnyúlik rajta, és mellette ráadásul még újabb, fekete vonások tűnnek fel, mintha a keret sugallta behatároltság ellen érvelnének: a feltáruló másik világ túllép a meghatározott kereteken, nem hagyja magát pusztán virtuális valósággént értelmezni. A keret ugyanúgy próbálja behatárolni a képet, mint ahogy a keresztforma Krisztus testét, de egyiknek sem sikerül kizárólagos jelleggel, mert a kép túllép a keret megadta határokon, Krisztus alakja pedig a kereszt adta szűkös valóságon. Szellemes párhuzam a műalkotás (az alkotótól való függés és autonómia) és a keresztthalál (az Atyának való engedelmesség és az éppen ezáltal történő megdicsőülés) természete között.

A MNG-ben lévő, Krisztus a kereszten II. c. variáció színességében és az alapelrendezésben egyezik az *a*-val, de a Krisztus-alakot alkotó fekete folton belül a testet itt nem a kihagyott fehér vonalak strukturálják, hanem a lap hátlapján világosan látszó fekete vonalrajz, amelynek „negatívja” a lap színén viszont eléggé beleolvad a fekete alapba. Tehát a test rajza más, Krisztus feje mélyebben bukik mellére, az arc kivehetetlen, sötét foltként jelenik meg. A kereszt két oldalán pedig íves, fülkeszerű befoglaló formában ugyancsak fekete vonalrajz által két álló és imádkozó angyal jelenik meg, akiket a beható tanulmányozás férfi és női angyalként különített el. (Ezt egyértelműen igazolta a hátlap ceruzarajza.) Az ábrázolt jelenet a lehajló fej s a kivehetetlen arc miatt tragikusabb összhatást kelt, a fülkékkel elkülönített álló angyalok is nagyobb távolságtartást sugallnak, mint az *a*. és *b*. variáció szenvedélyes, térdeplő angyalai.

A Magyar Nemzeti Galéria tulajdonában lévő Krisztus a kereszten I. a.²⁵ és b.²⁶ variációja (2–3. kép) teljesen más hatást kelt, mint az imént elemzett művek, noha a méret és az arányok hasonlóak. A háttér kék, néhol oldalt piros sávval, a közel azonos arányú kereszt színe fekete, s a Krisztus-test fehér, amelyet teljesen másképp tagol Kondor: aprólékos vonalhálózat helyett itt pár vastagabb fekete folt-vonal különíti el nagyvonalúbb módon a testrészeket, néhol (kar, csukló, könyök) ez a tagolás egyenesen a földvári üveglablak teststrukturálására emlékeztet. Krisztus mozdulata könnyed,

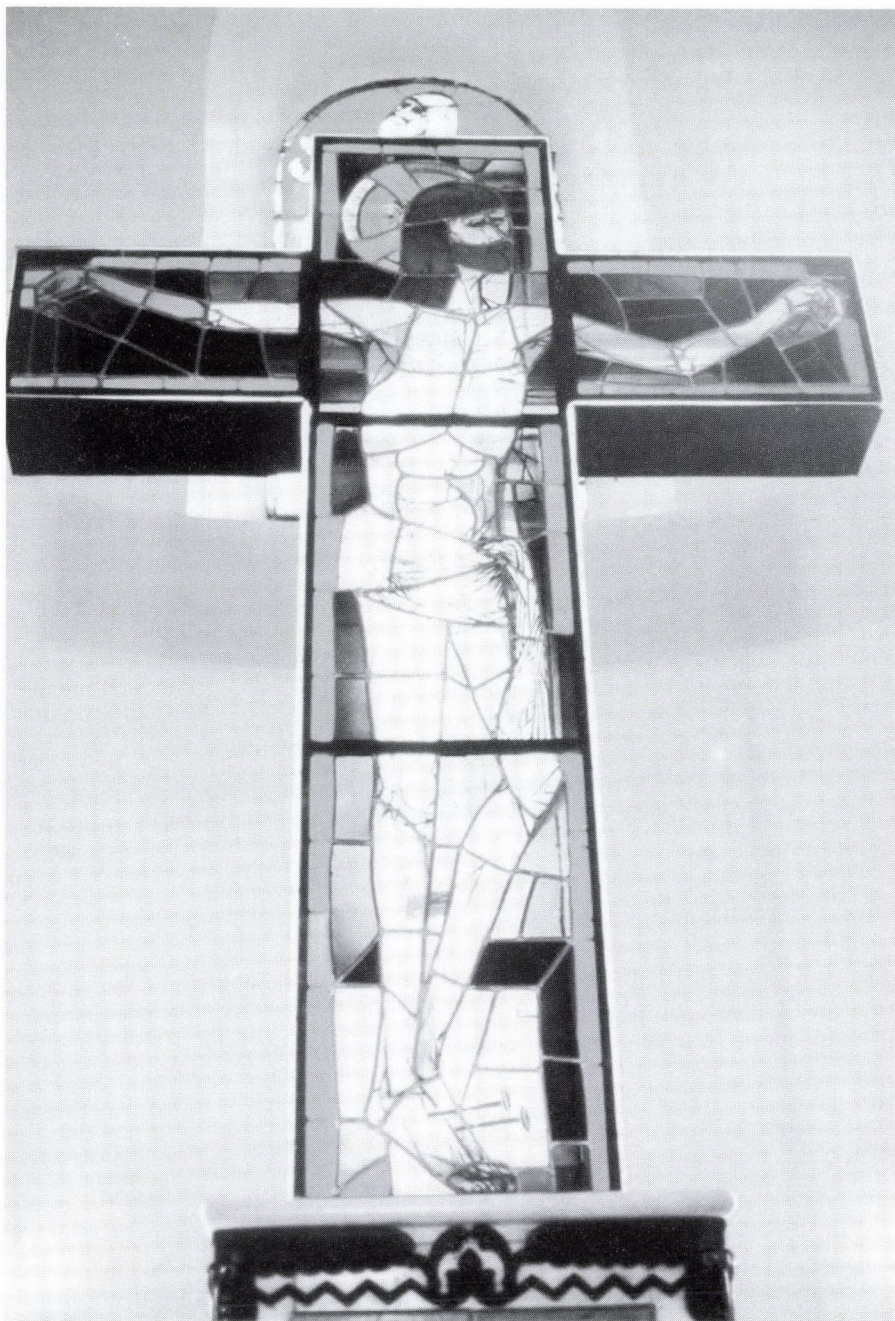
S-vonalú, hajlékony teste szilárdan áll a földön, feje fölemelve (megint egy mozzanat, ami a földvári kereszttel rokonítja). A Krisztus a kereszten II-höz képest még egy jelentős változtatás: a kereszt két oldalán itt is megjelenik az íves befoglaló forma, mint ott a *c.* variációnál, de itt fehér, és benne két kisebb, fekete kereszt áll, utalásként a latrok keresztjeire (amelyek egyedül egy magányos litográfiában tűnnek fel később Kondor ábrázolásain). A két kisebb kereszt monumentálissá teszi Krisztus keresztjét, s ezt a hatást tovább fokozza, hogy az *a.* variáción a két kereszt tövében náluk is kisebb, térdeplő angyalok imádkoznak – őket utólag rajzolta ceruzával a monotípiába Kondor, bravúros módon egy vonallal. A *b.* variációról hiányoznak az angyalok, viszont itt az egész mű több színrétegből van nyomva, és az egész felületet beborítja egy utólag felvitt, foltos-fröcskölt zöld réteg, amely alól csak a kezek kandikálnak ki tisztán és fehérén. Az *a.* variáció dekoratív tisztasága így elveszett, de helyette oldottabb, színesebb, festőibb fakturális hatásokat keltő mű keletkezett. Ezeken a monotípiákon a fentebb elemzett nyitott-zárt formaprobléma éppen csak csírájában jelenik meg: mindkét művön behatároló vonal zárja le a kompozíciót (az *a.* variáción ez a vonal az angyalok sarkából indul ki), de nem fejlődik keretté, s a Krisztus-test is sokkal végérvényesebben foglaltatik be a keresztformába.

Az öt általam látott és elemzett monotípiát tehát a lényegében hasonló kompozíciókon különféle stílárís hatásokat próbál végig, ikonográfiájában a föl-emelt fejű, eleven Krisztustól (I. *a.* és *b.*) a mélyre bukó fejű, felismerhetetlen arcú Krisztusig (II. *c.*) jutva el. A Kondorra jellemző széles, befoglaló formát alkotó kereszt (ilyen típusú keresztek a román korig voltak gyakoriak az európai művészetben), s a Krisztus-alakok mozdulatának különleges, az ősi témában új tudattartalmakat közölni képes, egyéni variációi is itt tűnnek fel.

*A földvári feszület*²⁷ (6–7. kép)

Döbbenetesen más felfogás jellemzi a földvári templom Krisztusát. A nagyméretű, de emberi léptékű, az íves apszis arányaihoz jól illeszkedő latin-kereszt-forma egykor az oltár fölé függeszkedett, ma azonban az oltár hátsó falánál, állítva²⁸ táru l a néző szeme elé. A térbe helyezés módjának megváltozása nem érintette alapvetően a kereszt helyzetét, mely nagyjából ugyanott van, mint ahová Kondor tervezte.

Az átlátszó színesüveg-technika egyedülálló Kondor életművében, de nem idegen a művész szellemétől. Ez abban nyilvánul meg, hogy a karcsú, nyújtott arányú Krisztus-alak testének belső tagolása és az üveglapok egymáshoz illesztése a legtöbb esetben egybeesik (lásd a mellkas vagy a csukló, a könyök megoldását), így a technika maga is ihletője és elősegítője volt a tiszta rajzú, logikusan felépített, konstruktív alakrajznak. A finomabb részletek természetesen nem oldhatók meg ezzel a módszerrel; ezeknél a művész ráfestést alkalmazott. Ilyen az ágyékkötő kifinomult mintázata, az arco-

6. kép: Kondor Béla: Korpusz; fémbetétes, színes üveg (a Korpuszon ráfestéssel) 210×155 cm, Balatonföldvári róm. kat. templom. MNG Kat 62/6.

7. kép: Kondor Béla: Korpusz és három üveglak; fémbetétes, színes üveg, Balatonföldvári róm. kat. templom. MNG Kat 62/6., 8., 10., 12.

nások, a glória ragyogásában szinte eltűnő töviskorona. (Megjegyzendő, hogy az arcvonások csak közlelről vehetők ki, mert az arc nagy részét eltakaró barna színű szakáll és bajusz magába olvasztja a finom vonásokat.)

Az első mondatban jelzett „döbbenetesen más felfogás” azonnal szembeüt a szemlélőnek, és nemcsak Kondor korábbi vagy későbbi műveihez viszonyítva, hanem a keresztény művészeti hagyomány egészéhez is. Ez az újdonság a mozdulatban ragadható meg: ez a Krisztus nem függ a kereszten, hanem, mintegy saját akaratából áll, egyik lába egyenes (ez a láb viseli a súlyt), a másik behajlítva. A karok könnyeden íveltek, a hangsúlyosan hosszú és karcsú, törekeny nyakon ülő fej sem csügg, hanem emelten tekint a világba. Ez a már-már táncos, lendületesen lépő mozdulat kelti föl az illúziót: ez a Krisztus bármelyik pillanatban leléphet a keresztről, megteheti, hiszen feltámadt. A művészettörténeti hagyomány természetesen ismeri a diadalmas, egyenes tartású, eleven Krisztus hagyományát pl. a román korból, de ez a Krisztus mégis velejéig mai, ideális arányaiban, komoly, elszánt arckifejezésében, hajviseletében. (Kondor itt alkalmazkodik a szakállas, vállig érő hajú típushoz, de nála ez is más: a szakáll ugyanis rövid, s a homlok nagy részét eltakaró, a váll mögé egyenesen hulló haj egy icipicit mintha a 60-as évek hippijeit idézné, becsempészve ezzel a forradalmiságot a műbe, de ugyanakkor ragaszkodva a hagyományhoz is. Fontos, hogy a hívek közössége az első perctől fogva elfogadta a művet.)²⁹

A Krisztus-alak és a kereszt viszonya nem problematikus: a kereszt itt valójában keret, síkszerű háttér, amelynek funkciója, hogy mély fényű zöldjével kiemelje a világos testet. A kereszt szélét azonban piros sáv határolja, de nem lezáró jelleggel: a kereszt szárainak végén, a lecsüngő ágyékkötő végénél, Jézus lábánál megszakad a piros. A spontaneitás, a merev határokba való kiszabadulás érzetét kelti, csakúgy, mint Jézus könnyed mozgása.

Ez a feszület azonban nem választható el a templom többi Kondor-alkotta művétől, vagyis a három üvegablaktól. A négy üvegmű együttesen alkot ikonográfiai egységet. A két oldalsó üvegablak témája a csodálatos kenyérszaporítás és a kánai menyegző. Krisztus mindkét jeleneten sugárzó piros ruhában; mindkét jelenet egyazon mozzanatot emeli ki a csodatételekből: az áldás, az átváltoztatás mozzanatát, az isteni szféra megjelenését a földi világban. A középső, közvetlenül a feszület mögött-fölött elhelyezkedő üvegablak teljesen más jellegű: piros háttér előtt egyetlen, ősz hajú alak áll, kezét a felajánlás mozdulatával tárja szét. Az Ószövetségből ismert Melkizedek ő (hiszen nincsen glóriája, és mellette ott füstöl az ószövetségi farakás is). Így hát a középső ablak is szervesen illeszkedik a két oldalsó ablak által indított gondolatkörbe: az Eucharisztia előképeiről van szó (hogy el ne téveszthessük, Melkizedek mellett ott az Oltáriszentség szimbolikus ábrázolása szőlő és gabona formájában). S itt, ezen a ponton válik jelentőssé a színezés, s egyáltalán, a művek térbeli elhelyezkedése. A fényt sokszor felhasználták már a keresztény építészetben, de ilyen

szellemesen talán egyszer sem. Az ablakokon át – tehát az ó- és újszövetségi előképeken keresztül – beáramló fény útja Krisztuson keresztül vezet, mint ahogy benne teljeseedik ki a keresztény tanítás lényege. A Megváltó testének aranyló sárgásbarna színe³⁰ a zöld háttér előtt ebben a gondolkörben óhatatlanul előhívja az érett gabona képzetét: hiszen Jézus maga az Oltáriszentség, az, amit a szentélyben vasárnaponként fölajánl és átváltoztat a pap. De vajon mi végre az ablakokon a piros színnek ez az átható dominanciája? A választ megtudhatja, aki részt vesz egy földvári misén. A jelenség olyan váratlan és csodaszerű volt, hogy egy pillanatra valóban csodára gyanakodtam... Úrfelmutatáskor ugyanis a fölemelt ostya, Krisztus teste átható piros fényben izzott, mint valóban eleven test sugárzott. Sehol másutt ilyet nem látni. Itt a magyarázata az ablakok és a kereszt-szélek pirosának: az arany paténa összegyűjti a piros fényt, s átsugározva Krisztus átváltoztatott testén, így teszi teljesebbé a mise legmagasztosabb pontján a hívek áhítatát. Boldogok a balatonföldvári hívek, hogy ez a művészi gond és leleményesség által megvalósuló „csoda” minden vasárnap elébük tárul.

*Útszéli feszület*³¹ (8. kép)

Az 1963-ban készített *Útszéli feszület* című rézkarcot időben megelőzi a 62-es Szerb Krisztus,³² amelyről azonban, megfelelő reprodukció hiányában, sajnos nem tudok érdemben beszélni. A katalógus kicsiny fekete-fehér képe alapján annyi mégis elmondható, hogy Kondornak a 60-as évek első felében kialakult ún. ikonos korszakába illeszkedik, az alakok dekoratív, egymástól elkülönülő, négyzetes mezőkben vannak. Felül a már ismert arányú kondori kereszt, rajta a tér három irányába három egyenessel meghatározott (a 71-es Krisztus I. és III. alakját vetítve előre), lebukó fejű Krisztus, a kereszt alatt térdeplő, imádkozó kicsiny alakok, mellettük-alattuk pedig négy mezőben a négy evangélista-jelkép. Azért is különösen fontos legalább megemlíteni, mert ikonográfiájában szoros kapcsolatok fűzik a Pilinszkynek készített, most elemzendő rézkarchoz – e két mű időben is és kompozícióban is szorosan összetartozó párt alkot.

Az *Útszéli feszület* alapfelépítése egyezik az imént leírtakkal. A széles karú, hatalmas, masszív tölgyszekát idéző erezetű kereszt előtt bontakozik ki Jézus alakja. Annyiban egyezik a Szerb Krisztussal, hogy a test itt is egyenes, szemből ábrázolt, de a karok helyzete már más: enyhén íveltek, s a fej fölemelve, jobbra fordítva, háromnegyed profilból látszik. Szándékosan használtam az imént a „bontakozik” kifejezést, mert Krisztus alsó lábszárai – bár kivehetőek – a fa erezetébe simulnak, így azt a hatást keltve, mintha Krisztus itt és most a keresztből, annak anyagából bontakozna ki előttünk. Egyébként figyelemre méltó, hogy a lábszárak oldalról, balra fordulva ábrázoltatnak, a combok pedig már szemből. A lábszárak „elrejté-

sének” tehát lehet egyik oka az, hogy Kondor ezúttal kerülni akarta a különböző szemszögű ábrázolásmódok nyílt ütköztetését. Emellett teológiai mondanivalója is lehet: Krisztus és a kereszt lényegi egygyéforrottságát fejezheti ki képi eszközökkel.

A Jézus-alak a földvári feszülethez is kapcsolódik: a könnyed tartás, a föl-emelt fej motívuma és a rövid szakállal keretezett arc köti össze őket. Itt jegyzendő meg, hogy ez a klasszikus szépségű, mégis aszkétikus férfiarc, mely Kondor feszületei között itt tűnik fel egyedül, talán a jó barát ideálportréját jeleníti meg, Krisztus arcvonásaiba öltözötten. Ha ezt a sejtést összevetjük az életrajzi ténnyel, hogy Kondor ezt a rézkarcot barátja öngyilkossági kísérlete utáni lábadozásakor készítette, akkor párhuzam vonható a halálból éppen megmenekült, újabb szenvedések elé néző Pilinszky és a szenvedést méltósággal tűrő, a keresztet vállaló Jézus között. A tűrés motívuma ezen a képen valóban különösen hangsúlyos, hiszen Jézusnak tűrnie kell a karjába kapaszkodó, azon hintázó, kunkori farkú, groteszk kisördög gúnyját, csúfolódó nevetését, a másik keze fejénél foglalatostkodó, aprócska, szintén ördögöcskének tűnő lény kíntását, és nem utolsósorban pedig a kereszt előtt álló százados lándzsadöfését. Igaz, a keresztény hagyomány szerint Krisztus már halott volt, mikor a lándzsadöfés érte, de ezen a képen ennek ellentmond a felemelt fej, a nyitott szem, a tartás egésze, s ha igaz, akkor a Pilinszkyvel vont párhuzam is. Máshol meg nem jelenő, merész motívum Jézus meztelensége, ami csak még jobban kiemeli kiszolgáltatottságát. A hintázó kisördöggel szemben azonban három angyal is felfedezhető a képen, szorosan egymás mellett állva (ily módon sormintát alkotva), az ókeresztény oráns tartásban, beépülve a keresztoszárba. A sorminta jelleget erősíti az alattuk a keresztoszáron függő díszítőmotívum-sor, ami a másik, a kisördög oldalán nem jelenik meg. Az angyalok illetően beépülése a keresztbe jelezheti az isteni terv elfogadását, míg szembetűnő, hogy a kisördög az egyedüli képi elem, amely áthágja a kereszt határait – tehát ő az, aki nem illeszkedik az isteni rendbe (amire a csipkeszerű díszítés rendezettsége is utal), szándékosan ellene munkál. Ellentét feszül még az angyalok és a kisördög között magatartásukban is: az angyalok beilleszkednek az adott képi struktúrába, mintegy szerényen meghúzódnak, nem törekednek látványos önkinyilvánításra, míg a kisördög tömör feketeségével, kihívó, majomszerű mozdulatával mintha feltűnési viselkedésben szenvedne – az Isten akaratát elfogadó, közösségben létező angyalokkal szemben a mindenáron másságra törekvő, önmegvalósító személyiség paródiájává válik; s egyben jelezheti a kísértéseket, az önmegtagadás mérhetetlen nehézségét, amivel Jézus-Pilinszkynek meg kellett küzdenie: Pilinszkynek az élet, Jézusnak a halál keresztjét fölvenni.

A keresztoszárak alatti meglepő felirat (Pilinszky Jancsinak jó lesz ez otthon) szórendje is szokatlan. Ha azonban Kondor a szabályosabb szórendet választotta volna (pl. ez jó lesz Pilinszky Jancsinak otthon), akkor nem jöhetne létre az a játékos kétértelműség, ami így jellemzi a szöveget. Hiszen a felirat olva-

8. Kondor Béla: Útszéli feszület 1963. rézkarc, 170×115 mm, MNG Kat 63/36.

sásakor először csak azt olvassuk: Pilinszky Jancsinak jó, s csak később fedez-zük fel, hogy a szöveg folytatódik, így már egészen más értelmet nyerve.

A *zsídók királya!* felirat különös viszonyban van a vele egy vonalban feltűnő, körformába foglalt koronával, amely lehet a mennyek koronája, amelyet Jézus engedelmes kereszthalálával nyer el, de a koronaforma egyértelműen a magyar koronát idézi – ily módon Krisztus egyetemes drámájának részeként tüntetve föl a magyarság szenvedéseit, a 60-as években igen merésznek számító képzettársítást hozva így létre.

A Szerb Krisztusnál feltűnő, feszületábrázolásoknál gyakori evangélistaszimbólumok itt magukkal az evangélistákkal bővülnek: téglalap formájú, sötét mezőkben helyezkednek el: kettő álló téglalapban a kereszt két oldalán, kettő pedig közvetlenül alattuk, fekvő mezőben. A fekvő téglalapok szabadon maradó, felső élén, mint talapzaton kuporog két sötét, csuklyába öltözött alak, közöttük mécses és egy kerék. Az egyiknek szeme is kivehető, a másik forma talányos. Értelmezésük nem könnyű: lehetnek a mécses világánál virrasztó, őrzésre rendelt római katonák, ekkor a két apró fekete folt kétoldalt utalhatna a nap- illetve holdfogyatkozásra, a kozmikus sötétségre, mely Krisztus halálakor elborította a világot. Lehetnek hívek, kik a test levételére várnak; de az alakok egynemű, sötét szövetű megformálása inkább közömbösségre vagy éppen ellenséges alapállásra utal – így ők lennének a megtestesítői az emberiség közönyének, lelki vakságának, amely miatt nem képesek felismerni a közvetlen közelükben zajló események súlyát.

Az evangélisták azonosítása sem egyszerű. A középkori íróállványra hajló, elmélyült szorgalommal körmölő Lukácsot a kedves motívumként mögötte bámészkodó ökör azonnal felismerhetővé teszi. A fölötté álló alak egyik kezében szárnyas bábemberke van, másik kezével fölfelé, a kereszt felé mutat (de mivel éppen a fekete kanördög himbálódzik fölötté, ezért rá irányítja a néző figyelmét). A kicsi szárnyas alakot angyalként azonosítva itt tehát Máté személyével állunk szemben. A másik oldalon, vele szemben különös alak áll: orrán anakronisztikus motívumként mintha szemüveg biggyeszkedne, kezében vaskos könyv, fején magas fejfedő, derekán vastag sál. Egész öltözkéivel kirí a többi evangélista közül, megszemélyesítve a hivatásos írástudó alakját, kezében a könyv is a hagyományok ismeretére és nagy műveltségre utal. Neki nincs a saját képmezőjében attribútuma (hacsak nem egy lángoló kard – de ennyire nem jó minőségű a reprodukció, hogy ki lehessen venni), de az alatta lévő mezőben, ugyanabban a sáv-szélességben, amelyet téglalap-tere meghatároz, egy nagy, szárnyas sast láthatunk. Ha ezt az attribútumot hozzá kapcsoljuk, akkor máris előttünk áll a többi evangélistát teológiai műveltségben meghaladó, tudós János alakja, aki evangéliuma szövegében is elkülönül a szinoptikusoktól. (Ha igaz a lángoló kard, akkor pedig utalhat a Jelenések könyvének látomásaira, amelyeket a hagyomány szintén Jánosnak tulajdonít.) Maradt tehát egyetlen alak, akinek viszont nem maradt attribútuma, s ily módon nem követi az ábrázolás eddigi logikáját. Kizárásos alapon másról nem lehet szó, mint

Márkról. De ez az evangélista olyan transzformáción esett keresztül, hogy első látásra megdöbbeneti az embert: léptékben is meghaladja társait, óriási, busa fejét bozontos haj és szakáll fedi, szeme szinte démonikusan villog elő arcából. Itt érhető tetten Kondornak egyik merész ikonográfiai újítása: nagyon valószínű, hogy ebben a figurában a művész egyéolvasztotta az evangélistának és szimbólumának, az oroszlánnak az alakját. A ferdevágású szemek, a sörényként omló haj, az orr széles, lapított volta, a kezek karomszerű megformálása és a vállnál feltűnő fehér kunkorodó forma (így oroszlánfarok) valóban fölkeltik a ragadozó nagymacska képzetét. Ez a félig emberi, félig állati alak rejtélyességével fogva tartja a szemlélő figyelmét: kiáltó az ellentét közte és a törékeny Krisztus-alak között. Egyáltalán nem tűnik szelíd, keresztény oroszlánnak, inkább vad, de önmagát is marcangoló bestiának; talán a kereszténység öntudatlan, elemi erejét és ennek az erőnek kiszámíthatatlanságát, bármikor önmaga ellen fordulását jelképezi – mint ahogy Pilinszky is önmaga ellen fordult öngyilkossági kísérletével.

Az evangélisták jelenléte a kereszt körül nem túl gyakori megoldás; a keresztthalál egyszeri történeti eseménye és a mindenkori jelen közötti összekötő kapcsok ők, ők testesítik meg a hagyományt, mert mindent, amit tudunk Krisztusról, tőlük tudunk. Az, hogy ezeket az evangélistákat nem szent lényekként, hanem egyszeri emberekként (az írástudó kellékeivel; ösztöneivel küzdő, önmagából kivetkőzött lelkiállapotban; szorgalmas munka közben) látjuk, egyszerre hozza közel, teszi emberszabásúvá a keresztény hagyományt, s egyszerre távolítja is azt: esendő emberi lények szűrőjének kiszolgáltatva soha nem fogjuk a teljes igazságot megtudni – hacsak nem így, a művészi alkotás intuitív felismeréseinek villámfényénél.

*Pléh Krisztus*³³ (9. kép)

Előttünk magasodik, a földből közvetlenül előttünk kinőve a hatalmas Pléh Krisztus, aki betölti az egész eget. Parányiak vagyunk előtte. Fölötte felirat: A király. Nem a zsidók királya, nem latinul, magyarul van fölírva. A király: mindenkié. Itt feszül előttünk, óriás felsőtestét húzza a mégoly csökevényes alsótest: ha a láb nem volna odaszögezve, tehetetlenül csuklana alá, így viszont fájdalmasan, térdbe-törve facsarodik. A láb csaknem a földet érinti, nem is tudná kinyújtani, ha akarná sem. A testet koncentrált erő jellemzi, szikár inak, izmok tagolják. Semmi sincs az elpuhult, kövérkés barokk Krisztusokból. A fenség és erő e keveréke inkább Cimabue idézi. Mozdulata kitekert, a fej és a térdek ellentétes irányba néznek. Az alak sehol sem lóg túl a kereszten, amely szokatlanul széles és vastag darabokból áll. A test be van szorítva a kereszt határai közé. Rémitően sötét, mintha már századok óta aszalódna a napon, háborzongató és félelmetes. Körülötte a kereszt piros színe élénkké, belső tűztől izzóvá változik, mint-

ha ez a századok óta halott test áttüzesítené. Döbbenetes ellentét feszül a meleg, élő színű kereszt és a sötét, kihűlt tetem között.

A kereszt karjai enyhe ívben meghajlanak, mintha iszonyatos súly húzná őket. Az egyik keresztszár lejjebb kezdődik, mint a másik, és a kereszt, mint Krisztus, ki van facsarva: az egyik keresztszárra alulról, a másikra fölülről látunk. Együtt szenved vele.

A merev, állóképszerű jelenetben egyetlen, lassú mozgás: egy óriási, képzeletbeli örvénylés, amit a jobb kar görcsösen szétnyílt ujjai indítanak, a másik kéz behajlított ujjai sodornak tovább az alsó lábszár felé, s a talp átlós vonala kapcsol vissza a jobb kar ujjaihoz. Ezen a körön belül még két körvonal, egyik a fej körüli titokzatos kisugárzás, aura, a másik a felirat körül ronggyal kitörölve a kép felszínéről.

E kereszthez nem vezet út a környezettől. A létra nevetségesen eltörpül a kereszt nagysága mellett: ezen a létrán se felmászni, se lejutni nem lehet. Csak törpéknek, s ők sem jutnak még a kereszt derekáig sem.

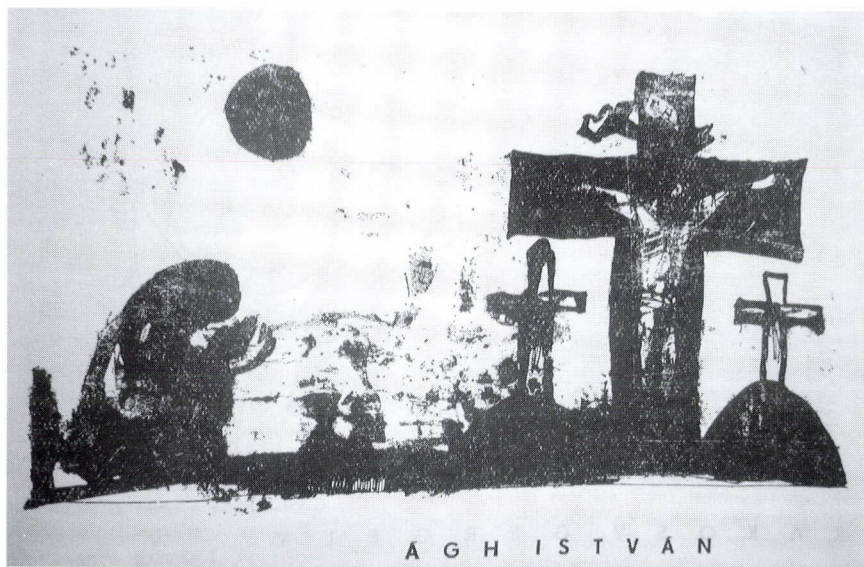
De ha király, akkor udvartartásának is kell lennie. Ott is vannak mögötte, nem láthatják őt, lehunyt szemeik mögött látják csak. De mind be vannak zárva! Félkörívbe, gótikus ívbe, ajtótlan házba, rács mögé... A sárga és világoskék foglyai, nem lehetnek igazán együtt királyukkal. Egy van köztük, a legfiatalabb, ki nem hajtja le fejét, nem süti le szemét: a körablakból néz Krisztus felé.

Csak ennyien vannak? S a többiek? A képen egy sem látható, de látható a művük: a háttérben sokemeletes, épülő ház. Ők abban akarnak lakni, távol a királytól. Látni lehet az új házat, de hozzájutni már nem. A dimbekdombok színei olyan elhatároló erővel változnak, hogy azon emberfia nem jut át. S az út ráccsal is le van zárva. Ott hátul, a kép színvilágától gyökeresen elütő lilásrózsaszín talajon – az illúziók talaján? – daruval épül a szép új világ. Itt elől, a király közelében csak emberi léptékű szerszámok vannak a falnak támasztva: talicska, ásó, kapa. Két világ, a feledésre ítélt múlt és a törpe jelen találkozik e képen, s a két világ között nincsen többé átjárás. Jaj a veszni szánt múltnak és jaj az öntelt jelennek!

Vannak képek, amelyek előtt különösen nehéz megszólalni. Ez a kép is ilyen. A tárgyilagos, pontról pontra haladó leírás helyett ezért választottam az érzelmi érintettséget is kifejező élménybeszámolót. De ennek a szubjektívabb műfajnak is megvannak a maga hozadékai: például, hogy néhány, az életművön belüli, nem azonnal szembeszökő hasonlóságra lehetünk figyelmesek. A kis rézkarc 1956-ból olyan szemléleti jellegzetességeket pendített meg, amelyeket teljességükben ezen az 1964-es festményen bontott ki Kondor. Ilyen csakis Kondor feszületeire jellemző vonás a kereszt és alak térbeliségének paradox viszonya. (Már az paradox, ahogy Kondor a térbeliségnek mégoly csökevényes illúzióját kelti: egy alapvetően síkforma keresztalakzat oldalait világosabb vagy sötétebb színnel kiemeli, egyszerre hozva létre a síkszerűség és térbeliség képzetét. Tovább finomítja ezt az

9. Kondor Béla: Pléh Krisztus; vászon, olaj, 145×188 cm, MNG Kat 64/16.

10. Kondor Béla: Golgota 1964. litográfia, 38×60 cm, MNG Kat 64/30.

ambivalenciát a jobb keresztszárnak a kereszt törzséhez való csatlakozása: Krisztus karja fölött a keresztszár mintha a törzs mögé lenne erősítve, de a kar alatt a szemünk előtt csatlakozik a törzs elülső felületéhez.)

A rézkarcon is feltűnő, de ott még a test egyenes tartása által „szabályozott” csavart testhelyzetet itt már nem uralja a test: a széthúzó, ellentétes irányokba tartó erők szinte szétfeszítik, érzékeltetni lehet a Krisztus-alak heroikus erőfeszítését, hogy egyben tartsa magát a kereszt által rákényszerített „szörnyű nyújtás”³⁴ folyamán. További jellegzetesség, hogy a kereszt kísérői a feszület mögött helyezkednek el, tehát a képen belüli, elbeszélő jellegű kapcsolat (tekintet, odafordulás) nem jöhet létre közöttük. Míg azonban a rézkarcon a megfeszített és kísérőinek csoportját Kondor rajzi eszközökkel mégis egységbe vonta, tehát a szakadás csak alapos tanulmányozás után tárult fel, addig itt első szempillantásra nyilvánvaló a kísérők helyzete (sokkal messzebb vannak a kereszt mögött, mint a karcon), a művész nem vonja őket rajzi vagy festői eszközökkel sem egy asszociációs körbe (az emberalakok megformálása rajzban és színben is eltér Jézusétól); ráadásul a Máriaként, Arimateai Józsefként és Nikodémusként értelmezhető³⁵ figurák esetében egymás között sincs semmilyen viszony (a rézkarcon félreérthetetlen volt János szánó, támogató mozdulata, a Mária mellett állás). Mindezen felül az egyes, egymástól elkülönített alakok még be is vannak zárva kicsiny épületeikbe. Tehát az összkép: magányosság és elszigeteltség jellemez minden szereplőt, a leginkább s a legkiáltóbb módon Jézust. (Ezt erősíti egy további megfigyelés: a kép ecsetkezelése. Kondor az ég megfestésekor vízszintes, széles ecsetvonásokkal dolgozott, de a kereszt és a házak tetejének esetében gondosan körberajzolta ecsetével a formákat, ezzel is a lezárttság, az elkülönítettség és befejezettség érzetét keltve.)

Rokon vonás még az előtér és a háttér szembeállítás, de itt figyelhető meg a legnagyobb eltérés is a kép koncepciójában. A rézkarcon nyugalom és mozgalmasság, szent cselekmény és világ ütközött. Ebből csak a világ – szent történet szembeállítás maradt, mert az épülő házban éppen senki nem dolgozik, ott is csend és némaság uralkodik. Viszont nagyon erőteljesen merül föl a kép egészének mondanivalóját befolyásoló új ellentét: múlt és jelen ellentéte. A történeti építészeti formákat idéző, emberléptékű házikókkal szemben a múlt minden formáját elvető, jellegtelen épület áll; a múlt egyes emberre szabott munkaeszközeivel szemben a gépesített munkavégzés; de az imént negatív felhanggal emlegetett elkülönítettség a háttér lakótelep-házával szembeállítva jelentheti a személyes, egyéni szféra intím terének megőrzését.

A kereszt feliratának egyetemességére már kitértem a szubjektív képleírás résznél, de érdemes még egyszer visszatérni hozzá, mert fontos keletkezéstörténeti adalék világítja meg jelentését. Egyik írásának³⁶ nyomán kerestem fel Dávid Katalint,³⁷ hogy megtudjam, hogyan alakult ki a végleges felirat. Közeli barátok lévén, gyakran beszélgettek Kondorral, miközben a művész festett – egy ízben Kondor felvetette a kérdést, hogy az

éppen készülő Pléh Krisztus keresztféjére milyen feliratot fessen. A hagyományos INRI-t nem akarta, éppen túlzott hagyományossága miatt. Erre Dávid Katalin azt felelte, hogy Krisztus kereszthalálának három vonatkozása van a latin mondás szerint: *Christus vincit*, *Christus regnat*, *Christus imperat*. Kondort a három lehetőség közül a *regnat* ragadta meg, mert az igazi király képét akarta megalkotni, aki ténylegesen uralkodik.

Ami a kép színvilágát illeti: Kondorra ez idő tájt a tompa, főként tiszta színek használata jellemző. De ezen a képen különösen kihívó a színek csoportosítása, az ég fojtott kékje és a kereszt pirosa mint két megfagyott tenger feszül egymásnak, s egyik sem győzi le a másikat. A javarészt tiszta színek között Jézus teste tört földszínnel van megformálva, így jelentéshordozóvá válva, szemléltetve emberi vonatkozásban a „porból lettünk, porrá leszünk” igazságát és a megtöretettséget, a minden egyéb elemmel is kifejezett szenvedés nagyságát.

Még ugyanebben az évben készít Kondor egy litográfiát is Golgota³⁸ (10. kép) címmel. Az összes eddigitől eltérő kompozíció két részre oszlik: a nyújtott téglalap formátumú lap jobb oldalán látható a három kereszt a latrokkal (akik sehol másutt nem tűnnek föl Kondornál), bal oldalon pedig térdeplő, kuporgó, aránytalanul nagy kezét könyörgésre emelő nőalak. A két kompozíciós centrum között elmosódó pacsomagok, fekete foltok, Mária fölött pedig elfeketült napkorong. A jelenet tragikumát semmi sem enyhíti, a választott technika által adott sommás fogalmazás, szűkszavú formálás pedig még fokozza is. Krisztus mozdulata egyrészt visszakapcsolódik a Szerb Krisztuséhoz, másrészt pedig előrevetíti a Krisztus I. és III. mozdulatát.

A Korpusz-sorozat

*Krisztus II.*³⁹ (11. kép)

„Elsorvadt az ember-alak,
Törvény, hogy bűnért büntetik,
S a föld halandó férge csak,
De lám! szíve fénnye változik.

Még ott az isteni látomás,
Még isteni az ember-alak,
Bár jajgatás és elmúlás,
Ó, Jézus, a forma még te vagy.”⁴⁰

Az 1971-ben alkotott Krisztus a kereszten-ciklus – ha úgy vesszük: triptichon – középképe szinte mindenben az ellentéte az 1964-es, az életművön belül az egyik legreprezentatívabbnak tekintett kondori műnek. Míg ott Krisztus és a kereszt viszonyában egyértelműen az utóbbi a meghatározó, a testet a beszorítottság, a keretek közé zártság jellemzi, itt maga

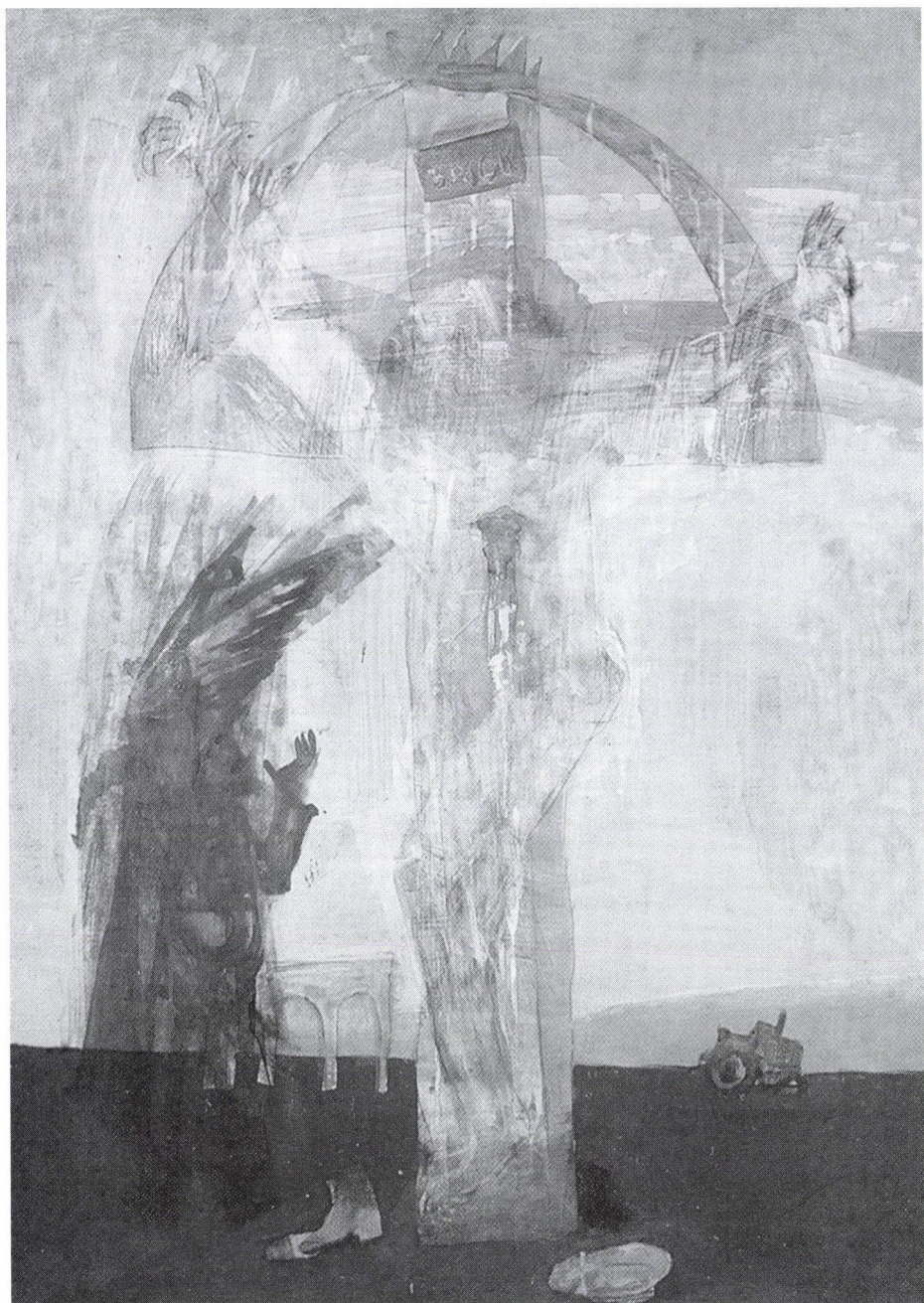
a keresztt szinte eltűnik a test mögött, jelzésszerűvé válik. Nem az anyag súlyosságával és keménységével a földre nehezülő, földi tárgy, hanem síkszerű, csak néhány helyen körvonallal a képre rögzített – azért határozottan megformált, nem elmosódó – színfolt. Krisztus alakja lépten-nyomon áttöri a keresztt adta határokat, „nem fér rá a keresztre”, elválik attól, lebeg előtte.

A Pléh Krisztus sötétlő, feketére aszalt holttestével szemben itt egy tünékeny, fehérén villódzó, alakatlan látomást látunk, amelyet – a kereszthez hasonlóan, csak annál jóval határozottabban – pár vékony vonal, folt-szerűség artikulál emberi alakká, testté, mely azonban sokkal inkább tűnik léleknek, semmint testnek.

A test „mozgását” ott – ha lehet ilyenről beszélni egy állóképszerű, statikus ábrázolásnál – a hangsúlyozottan földi törvényeknek alávetett anyagiság, csügges jellemzi, itt viszont e mozgás a kötetlenség, lebegés, eloldódás, mi több, a fölfelé nyújtózás, szinte már szállás fogalmaival írható körbe.

Ha összevetjük a két kép színvilágát, hasonló szembenállást figyelhetünk meg: a Pléh Krisztus lefojtott, sűrű, egynemű színeivel szemben itt ugyancsak erős, hangos színekkel találkozunk, de minőségében más a hatása: áttetsző, lazúros kolorit, a felbontott formákból valami belső tűz süt át. A Pléh Krisztus élettelen, tompa színei itt elevenek, belső fénytől átítatottak. Ha a négy elemmel kellene jellemezni a képeket, a Pléh Krisztushoz a víz alatti világ levegőtlenisége és a föld súlyossága párosul, míg az utóbbi műhöz a levegő és a tűz elemei illenek. A környezet teljesen más: a Pléh Krisztus hangsúlyozottan emberi környezetéből itt már csak az ember által egykor készített, de mostanra végérvényesen ittfelejtett tárgyak maradtak. Ez a táj a „világvégi esett földek”⁴¹ közül való, vigasztalan és magára hagyott. Az ilyen földeken söpörnek végig a bukott angyalok, a démonok, a pusztítás képét szemlélve, önnön kételyeiktől is úzóttan. Egy ilyen lény válik – talán csak egy pillanatra – láthatóvá a képen, mert megállt Krisztus kereszttjénél. Háttal van a szemlélőnek, úgy fordul vissza, az elmenetel utolsó, visszaforduló gesztusával. És mond valamit, vagy inkább kiált, kezével gesztikulálva hadonász, mutogat. Mozdulata egyszerre vádló és kérdező: egy hosszan elnyúló vita meggyőzési kísérletének eszköze. A meggyőzés hiábavalónak tűnik, mert a kereszten függő alak rá se hederít, hiszen fejét az ég felé fordítja, elszántan fölfelé néz; teljesen lefoglalja az átváltozás küzdelme. (S nem is láthatja, legfeljebb hallhatja a mögötte lévő távozót.)

A két alak hasonlóan villódzó, áttűnő, éterikus megfestése arra utal, hogy hasonló természetű, egynemű lényekről van szó. De óriási különbség a színbeli, a fekete és a fehér, a két végét, egyik sem szín hivatalosan. Az egyik a hiány, a másik a teljesség, a mindent magába foglalás kifejezője. Ez az, amit választottak maguknak. A két figura alapvető ellentétét tovább fokozza „fejfedőjük”: Krisztus feje körül az abszolút nem járulékos, hanem lényegileg hozzátartozó, piros (vérrel verejtékes) glória, a sötét

11. Kondor Béla: Krisztus II. 1971. farost, olaj, kréta, 99,4×60,8 cm, MNG Kat 71/7.

lény fején pedig egy némiképp bohócsipkára emlékeztető, a glória pirosát szenvedélyesen tagadó, komplementer színű képződmény. S még egy óriási eltérés: a szabad, fekete alaknak szárnya van, amellyel vadul verdes (szárnyának hegye Krisztus felé irányul, felidézve a hagyomány Szent Longinuszát lándzsával a kezében), a fehér alaknak nincs. S ez az, aminek híjával van, amire a legnagyobb szüksége volna, hogy fölröppenessen, hogy elszakadhasson a Bajok feliratú kereszttől. De ezt is ő választotta: emberré válásával lemondott a szárnyról, s most, halálában iszonyatos küzdelmet folytat visszaszerzéséért. Az emberek elhagyták, csak ellenlábasa vitatkozik még mindig vele.

Ezt a mozzanatot, a két lény szellemi küzdelmét, szembenállását ez ideig egyetlen elemzés sem emelte ki kellőképpen, holott a kép lényegéhez tartozik: olyan ikonográfiai és szemléleti újdonsággal hat, amely méltán vívhatja ki a szemlélő csodálatát a művészi teljesítmény iránt. Nem esett még szó a tájról, a környezetről, ahol a drámai cselekmény zajlik. A semmilyen reális vonatkozással nem rendelkező, színében és jellegében egyaránt transzcendens tájban ottfedelt tárgyak egyrészt szellemes módon idézik a 64-es Pléh Krisztus motívumait (a kettős árkádíves szerkezet vagy a „kerek munkaeszköz” kategóriájába tartozó tárgyak), másrészt – mint részben utaltam is rá – ellenállhatatlan erővel idézik fel egy emberek által már nem lakott világ képét. A kereszt tövében csoportosuló, részben enigmatikus tárgyak mindenképpen az ember személyes szférájára utalnak (zokni, kalap, tányér?), a háttérben lévők pedig az emberi munkára, annak eredményére. A kereszt töve mögül előbukkanó, fekete kalap akár a művész monogramja is lehetne, oly sokszor fordul elő különböző művein, különböző összefüggésben. Blake kalapjaként az ószövetségi világgal szembeni, racionális költői attitűdöt jelenítette meg, míg a Szent Antal megkísértésén a formátum nélküli, kicsinyes önazonosságú perцемберке fején tűnt fel.⁴² Itteni jelentéséhez fontos adalék Nagy László kérdése és a rá kapott válasz: *Az a kalap ott a kereszt tövében, az a tied?* Kondor lakonikus felelete: *Nem csak.*⁴³ Akkor tehát mindnyájunké, az egész emberiség levett kalapjáról (tisztelgéséről?) van szó. E motívum ironikus parafrázisa a kereszt előtt lévő, eldönthetetlen funkciójú, másik tárgy, akár tányérként, akár felfordított kalapként értelmezzük. Helyzete a vásári mutatóványosok kitett pénzgyűjtő edényét asszociáltatja, s mint ilyen (a zoknival együtt), a képen zajló nagyszabású dráma komolyságát oldja, talán meg is kérdőjelezné, ha méreteiben nem törpülne el ennyire, s a szemlélő figyelmét nem csak átmenetileg kötné le.

Még egyszer vissza kell térni viszont az embertől való elhagyottságra, mert Kondornak egyik legtöbbet idézett, méltán híres versrészlete kapcsolható ide, megadván a kép kontextusát. „A por, a szél és a víz munkája belepi utolsó épületeinket, utainkat, alkotmányainkat. Tudom, lesznek művészek (és ebben áll életem reménye), akik «fogyó életünk növekvő lábában» igyekeznek majd akár évmilliókra szóló nyomot hagyni, anyagban,

jelrendszerben, tartósan és cáfolhatatlanul, az utánuk vagy máshonnan jövő értelmes lények számára. Jelet hagyni, hogy voltunk és elbuktunk, de lényünkben és e jelekben a magyarázat. A tanulság. Művészet lehet csak. Por, víz, szél, tűz ne ártson neki, az idő össze ne zavarja jelentését.”⁴⁴ Ebben az összefüggésben válik az emberiség bűneit, a „hajók”-at magára vállaló, ártatlanul szenvedő Krisztus alakja az emberi természet lényegét paradigmatikusan összefoglaló jellé.

Krisztus I. (12. kép)

A Krisztus I. tája gyermekrajzszerűen egyszerű: enyhén ívelő horizontvonal, alatta rózsaszín, felette narancssárga, a narancssárga háttérből kivehető egy távoli hegy vagy domb elmosódó formája. Ennyi. De ez a nem hagyományos színösszetétel, az ecsetvonások hangsúlyozottan látható játéka feszültséggel és elelenséggel töltik meg ezt az egyszerű sémát. A kép tája kétféleképp is olvasható: egyrészt a színek nyelvén, másrészt az ecsetjárásán, amely másodlagos mintázatot ír a színek meghatározta első benyomás fölé. Ez a mintázat pedig alapvetően két térfélre osztja a képet (amelynek tengelyét a középén, szimmetrikusan elhelyezett kereszt határozza meg): a bal oldalt széles, vízszintes ecsetvonások határozzák meg, a jobboldalt pedig függőlegesek. Ez a brutális anyagiságában megjelenő ecsetjárás egyszerre idézi föl a kép elkészítésének érzéki folyamatát és egyszerre szól a rendező értelemehez, hív elő gondolatokat. Például nagyon áttételes módon, de felidézi a román kori kaputimpanonokat, ahol a világbíró Krisztus az Utolsó ítéletkor két félre osztja, megítéli a létező világot. Itt ez az ítélet nem a bíró megfellebbezhetetlen döntése, hanem mintegy magától zajló, természetes folyamat, amely különválasztja, mint egy kémiai reakcióban, az alapvető irányultságokat: a fölfelé, a magasba, az Isten felé törőt, és a vízszintesen, a csak a maga világában széttekinteni akarót. S egyáltalán nem biztos, hogy ez a szétválasztás itt egyben értékítéletet is hordoz.

Az, aki a világot ily módon két félre osztja, elválasztja egymástól s egyben összeköti, a keresztfán lévő Krisztus. A világ rendezőelvének megtestesülését láthatjuk. A keresztfá a háttér színével van megformálva, így majdnem eggyé is olvad vele, leheletvékony vonal jelöli ki a kereszt törzsét, a kereszt szárainak vonala pedig végképp a semmibe vész. De annyi mégis kivehető, hogy ez a kereszt sincs alávetve az érzékelés háromdimenziós törvényeinek: felső és alsó része nem illeszthető össze, két különböző, egymást kizáró nézőpontból ábrázoltattak; s csak a rajta lévő test misztikus terében elrejtve állhatnak össze mégis egy keresztté. A test fekete. Sötétlő foltyszerűség, amelyet azonban konkrétá tesznek a test szerkezetét, körvonalait jelző krétavonások. (A Krisztus-alak testének ez a differenciált, grafikus eszközökkel határozottá és láthatóvá tett szerkezete kivétel nélkül minden kondori Krisztus-ábrázoláson megjelenik, ami a síkszerű-dekoratív ábrá-

zolási móddal szemben mindig az ábrázolt alak lényegi összetettségét, „többszólamúságát”, bonyolultságát emeli ki.) Jézus teste itt szabályszerű geometriai formát idéz: körbe írható, a sík három irányába törő, három tengelyre is szimmetrikus alakzat, „idom, mely szilárd törvényszerűségeivel áthatja és uralja helyzetét és terét”.⁴⁵ Ez a már-már tökéletes forma nem keltheti az emberi részlegességnek semmiféle képzetét, így a szenvedését sem, ami oly döbbenetes erővel jelent meg a 64-es Pléh Krisztusnál. A háttérre élesen rajzolódó forma inkább a koncentrált erő, az összeszedettség, a feszültség-feszítettség dinamikáját hordozza. A statikus forma azonban egyben be is zárna az alakot, ha az alakkal szemben a forma szigora volna a meghatározó. De nem így van: ennek az összefogott energianyaláb-alaknak a karjai megremegnek, mint óriás, kibontott szárnyak a repülés indításakor. A táblakép ontológiai természetével alapvetően ellentétes időbeliséget és mozgást jeleníti meg ez a „futurista” mozdulat, és fölveti a következő pillanat és a mozgás várható irányának kérdését: nem kétséges, a Krisztus-alak a szemünk láttára fog felröppenni a már alig-létező keresztről.

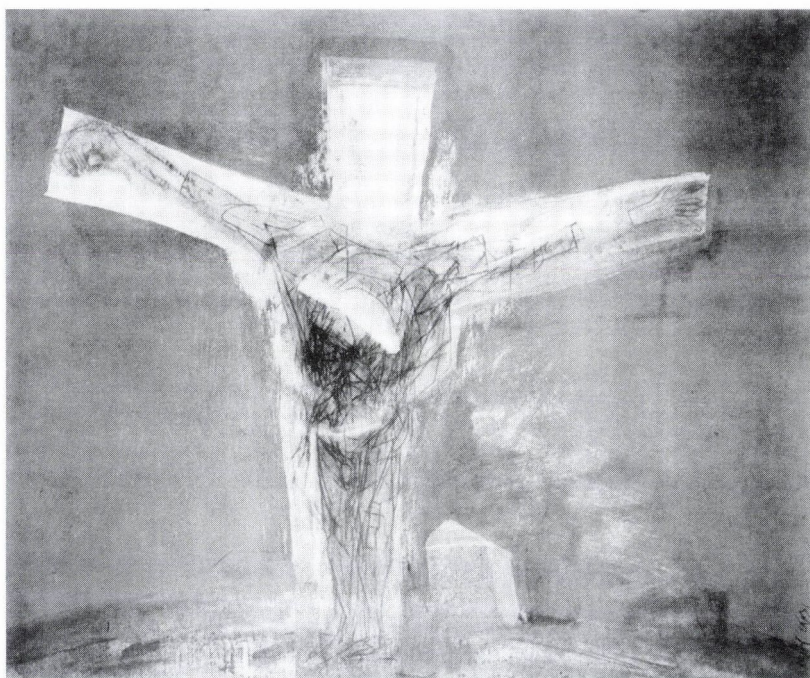
Krisztus III. (13. kép)

A Krisztus I-gyel együtt ez a feszület adja a 71-es „Korpusz-triptychon” oldalsó szárnyait. Közel egyező méretük, fekvő formátumuk, azonos kompozíciójuk, döbbenetes szűkszávúságuk és lényegre törésük együtt-tárgyalandóvá teszi e két művet. A Krisztus III-on egy lényegében azonos kompozíciójú (egyenes test és karok, melyek egymástól közel 120 foknyi távolságban vannak) Krisztus látható, de mivel itt a kereszt élesen elválik a háttértől, a Krisztus-alak itt már nem lesz az a szabályos, több tengelyre szimmetrikus geometriai forma, hanem a kereszttel együtt képez vizuális egységet. Az egész alak egy „összegubancolódott vonalképződményből”⁴⁶ bontakozik ki; feje itt mélyebbre csügged, egészen a mellkasára bukik, s éppen itt alakul ki a legösszezsomózottabb vonalgubanc. Kis Mihály az alak képéért folytatott iszonyú vonalküzdelem-ről⁴⁷ beszél. Ez a küzdelem azonban végeredményben mégiscsak sikeresnek mondható: a mégoly megtört, megkínzott vonalak felismerhetően a szemlélő elébe tárják a felfeszített testét, annak részeit. (A reprodukció ebből a szempontból /is/ nagyon megtévesztő; az eredeti képen a vonalak végig, a központi sűrűsödés esetében is jól elkülöníthetők.)

A Krisztus I. alakjának szövete és színe is megváltozik tehát: ott az alak végig egyneműen megformálva, ugyanazon részletességgel és intenzitással rajzolódik feketén a képre, a Krisztus III.-nál pedig a lilába hajló piros vonalak sajátos, belső gravitációnak engedelmeskedve sűrűsödnek az alak középpontja, mellére bukó feje felé haladva. Ezt a centrumot még két képi elem is kiemeli: egyrészt a vastag, fehér, picit íves ecsetvonás a homlokon, amely így – bár egyáltalán nem hasonlít rá – a töviskorona képzetét kelti;

12. Kondor Béla: Krisztus I. 1971. farost, olaj, kréta, 49,8×62,5 cm, MNG Kat 71/6.

13. Kondor Béla: Krisztus III. 1971. farost, olaj, kréta, 48,5×58,5 cm, MNG Kat 71/8.

másrészt a dicsfényt jelenítő, sárga körvonal az egész „gubanc”, a fej körül. (Egyébként a „töviskoroná”-nak a képi folyamatban betöltött szerepe igen fontos, hiszen elhelyezkedésével és tövisként való értelmezésével segít megtalálni a szemlélőnek a „gubanc”-ban a valóban ott rejtőző arcot.) A mélyre hajló fej teljes ernyedtséget, erőtlenséget, összecsuklást jelez, de a vonalaknak a forma eszmei középpontja felé való húzódása olyan alak képét vetíti elénk, aki csak látszólag erőtlen, erejét éppen most, a pillanatnyi ernyedtségben gyűjti össze, összpontosítja egy gócba, valami nagy, végső erőfeszítés érdekében.

A kereszt és az alak viszonya erősíteni látszik a rejtett erőnek ezt a feltevését. Kis Mihály így értelmezi a szokatlan, a keresztnek karjait fölfelé, mint ágakat kitáró „mozdulatát”: az alak „szubjektivitása átformálta a kényszer (ti. a kereszt formáját, összevetve a 64-es Pléh Krisztus keresztjével – B. E.). A kényszer fölényén érvényre juttatja a maga feltételeit, a pusztá objektumon objektívvá teszi a maga szubjektivitását.”⁴⁸ A keresztnek tehát a formája is alkalmazkodik a rajta függő, más értelmezésben kiszolgáltatott és tehetetlen emberi lényhez. De nem csak formájában. Amellett, hogy alig észrevehetően ugyan, de ez a kereszt is mutatja a Kondor keresztjeire jellemző térbeli paradoxon jeleit, a kereszt „anyaga” válik jelentéshordozóvá, a transzcendens szférának (és a függő alak eredendő odatarozásának) szimbólumává. Méghozzá azért, mert ez a kereszt, ellentétben Kondor összes többi keresztjével, nem festett, rajzolt, nem a művész keze nyomát lenyomatszerűen őrző anyagi valóság, hanem üresen hagyott felület, háttér, a farostlemez eredeti felülete, amelyet a kép vonatkozási rendszerének részévé csupán az ég kék festékfelületének a kihagyása tesz. A kereszt így az anyagi eszközökkel megvalósított, anyagi világ mögöttes létezőjeként revelálódik: Krisztus nem itt, az egyetlen konkrét környezeti elemként föltűnő házzal jelölt földön vívja már küzdelmét, hanem „odaát”, a racionális gondolkodással megfoghatatlan végtelenben. Ezzel a mozzanattal a kép egy további lehetséges értelmezést vet fel: mivel Krisztus teste körül táruul fel ez a mögöttes világ, jogos a feltételezés, hogy ő az, aki mintegy rést, keresztforma „ablakot” ütött átláthatatlan anyagi valóságunk burkán, láthatóvá téve az addig a kék azúr által eltakart fehér teljességet, a „semmiséget, ahol minden megvan”,⁴⁹ egyúttal kijelölve az egyetlen lehetséges utat ebbe a transzcendens valóságba: a kereszt, a szenvedés útját.

A Krisztus-ciklus képei közti összefüggések

Hogy a három kép kompozicionális egységet alkot, azt a 72-es Dorottya-utcai kiállítás archív felvételei⁵⁰ és visszaemlékezések⁵¹ is igazolják. A triptichonszerű elrendezés is önkéntelenül adódik: középen az álló formátumú, nagyobb, két szélén a fekvő formátumú, kisebb kép. A Krisztus I. és III.

sorrendjét pedig meghatározza az a kötöttség, hogy a két szélső alak enyhén a középkép felé forduljon. Arról azonban semmiféle bizonyítékkal nem rendelkezünk, hogy Kondor valóban ilyen sorrendben alkotta volna meg műveit, vagy hogy feltétlenül ezt a sorrendet kellene követnie az értelmezésnek.

Lehetséges egy olyan értelmezés, amely a „közép- és szárnyképek” közti ellentétet emeli ki. Így szemben áll egymással a Krisztus II. jelzett környezete és kontextusba helyezettsége az oldalsó képek eredendően jelzetlen tája és a testtartás különbözősége (fölemelt fej, nyitott szemek – lecsukló fej, hunyt szemek, a test kígyózó vonala – egyenes tartás).

Lehetséges olyan értelmezés is, mint Kis Mihályé, aki a képek között lineáris összefüggést tételezett, és a III.– II.– I. sorrendet állította fel. Ebben az értelmezésben a Krisztus III. „kényszerlétben cselekvő szubjektum”, a Krisztus II. a kényszerlét ellen, a szabadságért küzdő alak, a Krisztus I. pedig a kényszerlét alól felszabadult, mert „lassúdad, köröző” mozgásra képes lény, így a „lehetséges emberi küldetés” alakja.⁵²

A fentiekben vázolt értelmezés is ezt a sorrendet követi: a Krisztus III.-nak a pillanatnyi erőgyűjtésben ernyedő alakja után következnek az erőki-fejtés, a küzdelem képe, majd a kereszttől való végleges elszakadás, a fel-szállás – végeredményben igen egyéni ötvözetét adva a Keresztrefeszítés és a Feltámadás ikonográfiájának. De ugyanebben az értelmezési körben maradvra lehetséges meg is fordítani a sorrendet: ekkor a Krisztus I. a még a földi dimenziókban, emberi erővel lehetséges küzdés kezdetét jeleníti meg, a Krisztus II. éterikus, fehérén ragyogó (lehetséges utalás a Színe-változásra) szellemlénye az evilágiból túlvilági létezővé való átváltozás heroikus folyamatát, a Krisztus III. pedig a már a transzcendensben függő, az evilágra túlmanról átlátszó jel.

Tovább árnyalja a lehetséges összefüggéseket a három Krisztus-alak eltérő színe: a piros, mely a vér, a hangsúlyozott anyagiság, az eleven tűz színe; a fehér az izzó parázsé, míg a fekete a kihűlt zsarátnoké – a tűz metaforikájával képezve le a drámai folyamatot; vagy a kereszt és a háttér eltérő viszonyulásai: teljes egybeolvadás – rokon színnel jelölt egyneműség – éles elkülönülés.

Bizonytal lehetséges egyre újabb és újabb összefüggések meglátása, újabb és újabb konstrukciók létrehozása. Az alapfeltevés – lineáris időbeli és ok-sági sorrend a képek között – ezért csak egy a lehetséges megközelítések közül. Valószínű, hogy ez a sokféle kapcsolhatóság, ez a bonyolult összefüggésrendszer éppen azért ilyen, hogy a szemlélőt szimultán élmény részesévé tegye: a szubjektum szintjén ugyanannak a folyamatnak három, időben különböző stációjáról, ugyanakkor ennek az eseménynek három, nem feltétlenül időben zajló, hanem esetleg más dimenzióban létrejövő aspektusáról van szó. Ezek az aspektusok, bár látszólag kizárják egymást, mégis így, együtt képesek kifejezni a krisztusi dráma lényegét, a részigazságok három képben összegződnek egy egésszé.

Összegzés

Végigtekintve az elemzett művek impozáns sorát megállapítható, hogy a kondori életmű egyik fő vonulatáról van szó, állandóan vissza-visszatérő, a művészt mélyen érintő témáról. A művek univerzumán belül jól körülhatárolható műcsoportot alkotnak, amelyen belül motivikus és szemléletbeli egyezések, előre- és visszautalások teremtenek folyamatos, eleven kapcsolati hálót.

A műfaji-technikai változatosságnak ugyanilyen ikonográfiai változatosság felel meg: a látványosan szenvedő, csavart testű, mellére bukó fejű Jézus víziójától a diadalmas, könnyed tartású, felemelt fejű Krisztus látomásáig terjed. A 60-as években alkotott művek jellegzetes arányú keresztformája (széles törzsű és szárú, inkább tömzsi kereszt), mely leginkább a korai, román korból és azelőttől származó feszületekkel tart rokonságot, a művek állandó kérdésévé teszi a nyitott-zárt forma problematikáját: a megfeszített keresztre-keresztbe zártágával szemben a környezettel való kapcsolattartás, a merev határok közül való kiszabadulás áll (a kérdés úgy is föltehető, hogy a halál vagy az élet diadalmaskodik-e végül, illetve hogy e küzdelemnek mely stádiumát látjuk éppen). Az egyes művek más és más választ adnak erre a kérdésre.

Végigvonul a műcsoporton az általam egyedül Kondor életművéből ismeretes, tehát az ő újításának számító „transzcendens”, csak valamely, a racionális elme által nem ismert dimenzióban lehetséges kereszt motívuma: az 56-os rézkarcon a kereszt és a felfeszített irreális térbeli viszonya után a 64-es Pléh Krisztus több különböző, egymással összeegyeztethetetlen látószögből ábrázolt keresztje következik, hogy a 71-es Krisztus I. anyagi valóságtól megfosztott, csak az Istenember által gerjesztett térben egygyíleszthető keresztfája és a Krisztus III. nem evilági, a megfeszítetthez alkalmazkodó keresztje tetőzze be a sort.

A monotípiák elemzésének elméleti hozadéka volt a kép témája és a kép, a műalkotás ontológiai természete közti szellemes párhuzam, amelyben az anyaghoz, földhöz kötött létmód és ennek meghaladása a tét mind a műalkotás, mind Krisztus esetében. Ugyanitt láthattunk példát ugyanannak a vonalkomplexumnak a többféle értelmezésére, amely jelentések nem kizárják, hanem erősítik egymást. A földvári feszülettel és üvegablakokkal Kondor mélyen átgondolt ikonográfiai együttest valósított meg az Eucharisziával a középpontban, nem utolsósorban pedig a piros szín használatával és annak kiszámított elhelyezésével az Átváltoztatás mindennapos csodáját művészeti csodával tetézte: a Szentostya piros átsugárzó fényben jelenik meg a hívek előtt. A Pilinszkynek készített Útszéli feszület arra példa, hogy a személyes baráti viszonynak megfelelően hogyan alakul át a hagyományos téma hangvétele játékos-ironikussá, s hogyan foglal az alkotó a műbe ikonográfiai újításokon keresztül (lógadzkodó kisördög és angyalok szembeállítás, Márk evangélista egygyéolvadása attribútumával, az orosz-lánál) személyes vonatkozásokat. A Pléh Krisztusnál az Istenember drá-

mája múlt és jelen, hagyomány és újítás kontextusában zajlik, a Korpusz-sorozat pedig az emberi vonatkozásoktól immár mentes, a tér és idő meghatározatlan végtelenjében zajló kozmikus drámát állítja elénk.

A kondori Krisztusoknak van egy eddig nem hangsúlyozott, lényegi egyezése. Két kivételtől eltekintve (a korai rézkarc és a megrendelésre készült földvári feszület) az összes Krisztus-alak arányai deformáltak: karjaik aránytalanul hosszabbak a szokásosnál. Ez a mozzanat azért kiemelt fontosságú, mert a kiterjesztett, hosszú karok magukban hordozzák a mádárszerűség képzetét; egy óriási emberi lény készül mindig fölszállni ezekről a keresztekről, megtestesítve az emberiség ősi vágyát. Kondort egész életében végigkísérte a repülés iránti szenvedélyes érdeklődés, amint angyalai, szárnyas emberei, repülő gépezetei és mindennemű szárnyas lényei tanúsítják. Jézus volt az egyetlen ember, akinek a „fölszállás” valóban sikerült: Kondor képei az emberi nem magasba törekvésének, transzcendens vágyának bizonyítékai, a fölszállásért vívott drámai küzdelem lenyomatai. Ehhez az egyedülálló ikonográfiai és gondolati leleményhez (a repülés és a kereszthalál tudattartalmának egymástól oly távol eső képi megfogalmazása, egyéolvasztása) logikus út vezet a művek során keresztül: a kiindulási pont az 56-os kis rézkarc Krisztusa, aki a testét szétcsavaró erők közepette tartja egyenesen magát, pillanatnyi egyensúlyt és nyugvópontot hozva létre. Utána következik a monotípiák és a földvári kereszt lépő-táncos mozdulata, a lendület megvalósítása olyan szűk mozgástérben, mint amelyet a kereszt határai megengednek. Végül a karok lendítésének heroikus erőfeszítése az utolsó képeken.

Lehetetlen nem párhuzamot vonni e Krisztus-alakok és a művész-barát, Nagy László által Kondorról kirajzolódó kép között. A művész halálakor írta: „Megharcolta, megérdemelte a szelíd halált. De a lábafejét, mintha az átszőgezést várná, idézve a szimbólumot, a Szent Alakot, akit embernek annyiszor megfestett felfeszítve.”⁵³ és „Utolsó napjaiban lebegve járt már, mintha elszállni készülne. (...) Már oldotta magáról a nehézkedési törvényt. Immár elszállt.”⁵⁴

JEGYZETEK

¹ NÉMETH Lajos: Kondor Béla. Corvina, Budapest, 1976. p. 16.

² KRISTÓF Attila: Kibékítő látogatás egy „haragvó” művésznél. Magyar Nemzet, 1963. febr. 10.

³ MOLNÁR Edit: Kondor Béla. Kortárs, 1990. márc. 3. p. 101.

⁴ Kalapáty János, jelenlegi plébános szóbeli közlése. Köszönet érte!

⁵ „Hányaveti fölírás” – VASS István: Kondor Béla grafikái Békéscsabán. Békés megyei Népújság, 1966. márc. 19. p. 5.

⁶ VATTAY Elemér visszaemlékezése alapján, amely a 2002. jan. 16-án, a Városmajor utcai galériában megrendezett Kondor-esten hangzott el.

⁷ NAGY T. Katalin szócikke. In: A magyar kereszténység ezer éve, Magyar Nemzeti Múzeum. [Kiállításkatalógus] 2002. p. 112.

⁸ DÁVID Katalin: Emlékezés Kondor Bélára. Budapest, 1973. dec. pp. 22–25. (p. 24.)

⁹ Uo.

- ¹⁰ KRISTÓF Attila utal rá, hogy többen annak tartották. In: Magyar Nemzet 1963. febr. 10.
- ¹¹ VASS István i.m. p. 5.
- ¹² ERDÉLY Miklós magnófelvétele In: Beszélő, 1999. jan. pp. 104–114. (p. 106.)
- ¹³ Dávid Katalin szóbeli közlése
- ¹⁴ A Vigilia *Ki nekem Jézus?* körkérdésére adott válasz, Vigilia, 1970. dec. p. 857.
- ¹⁵ DÉVÉNYI Iván: Kondor Béla. Vigilia, 1973. febr. p. 121. A belső idézet Herbert Read: A modern festészet című könyvéből való.
- ¹⁶ NÉMETH Lajos: Kondor Béla művészi világgépe. Művészet, 1973. márc. pp. 13–22. (p. 21.)
- ¹⁷ MIKLÓS Pál: Kondor Béla világa. Kritika, 1974. júl. pp. 27–28. (p. 28.)
- ¹⁸ RÉNYI András: A mítosz képétől a kép mítoszáig. Kísérlet egy Kondor-rézkarca képhermeneutikai értelmezésére. Művészettörténeti Értesítő, 1988. 1–2. pp. 1–15. (p. 1.)
- ¹⁹ Kat 56/93.– rézkarca, 77×78 mm, MNG leltári szám: 77341 Kat: p. 55.
- ²⁰ RÉNYI András i.m. p. 9.
- ²¹ KRUNÁK Emese: Kondor Béla grafikai munkássága. Nógrád megyei Múzeumok Évkönyve, 1979. p. 172.
- ²² Az ide sorolható, három alaptípusban megjelenő, hat mű közül ötöt volt módomban megtekinteni. A hatodik, a harmadik típust képviseli (Krisztus a kereszten III. Kat 60/86), és magántulajdonban van.
- ²³ Kat 60/83 Krisztus a kereszten II. a. variáció, 295×422 mm és Kat 60/84 Krisztus a kereszten II. b. variáció, 290×340 mm. Kat p. 81.
- ²⁴ Kat 60/85 Krisztus a kereszten II. c. variáció, 297×420 mm, MNG Leltári szám: 77 528
- ²⁵ Kat 60/81 Krisztus a kereszten I. a. variáció, 298×420 mm MNG Leltári szám: 77 530
- ²⁶ Kat 60/82 Krisztus a kereszten I. b. variáció, 300×420 mm MNG Leltári szám: 77 529
- ²⁷ Kat 62/6–13 fémbetetés, színes üveg ráfestéssel, 210×155 cm Balatonföldvár, róm. kat. templom, Kat: p. 89.
- ²⁸ KALAPÁTY János közlése szerint a templom festésekor, 9–10 éve (1992–93. körül) rögzítették a keresztet álló formában, s szüntették meg a felfüggesztést.
- ²⁹ Kalapáty János közlése
- ³⁰ Az ablakokon át beáramló fény mennyisége nem minden hónapban elegendő a feszület átvilágításához, ezért a kezdet kezdetétől szertartások alkalmával külön mögöttes megvilágítást alkalmaztak.
- ³¹ Kat 63/36 Útszéli feszület, rézkarca, 170×115 mm, Vattay Elemér tulajdona, Kat p. 98.
- ³² Kat 64/4 Szerb Krisztus, farost, olaj 24×34 cm, Magántulajdon, Kat p. 89.
- ³³ Kat 64/16 vászon, olaj 145×185 cm, MNG Leltári szám: 77 187 Kat p. 107.
- ³⁴ KIS Mihály: Kondor Béla keresztjei. Művészet, 1978. febr. pp. 29–33. (p. 30.)
- ³⁵ NAGY T. Katalin i.m. p. 112.
- ³⁶ DÁVID Katalin: Angyalt tartok a kezemben. Forrás, 1977. 7–8. p. 31.
- ³⁷ Köszönöm Dávid Katalinnak a szíves fogadtatást!
- ³⁸ Kat 64/30 Golgota, litográfia 38×60 cm, MNG Leltári szám: 77 431
- ³⁹ Kat 71/7 Farost. olaj, kréta 99,4×60,8 cm, MNG Leltári szám: 77 205 Kat p. 144.
- ⁴⁰ Blake Kondor által jól ismert verse, idézi PÉTER Ágnes In: Liget 2000. ápr. p. 95.
- ⁴¹ PILINSZKY János: Apokrif
- ⁴² RÉNYI András i.m. pp. 8–9.
- ⁴³ A Városmajor utcai galériában, 2002. jan. 16-án tartott Kondor-est alkalmából levetített Kondor-filmen hangzott el.
- ⁴⁴ Részlet az „Angyal, ördög, költő” kötetzáró verskompozícióból KONDOR Béla: Bol-dogságtörődék. Szépirodalmi Kiadó, Budapest, 1971. p. 117.
- ⁴⁵ KIS Mihály i.m. p. 33.
- ⁴⁶ Uo. p. 30.
- ⁴⁷ Uo.
- ⁴⁸ Uo.
- ⁴⁹ Részlet az „Angyal, ördög, költő” kötetzáró verskompozícióból KONDOR Béla: Bol-dogságtörődék Szépirodalmi Kiadó, Budapest 1971. p. 127.
- ⁵⁰ Nagy T. Katalin közlése
- ⁵¹ „Egy hármas képet festett ekkor, külön képek, de egy kompozíció.” DÁVID Katalin: Emlékezés Kondor Bélára. Budapest, 1973. dec. p. 24.
- ⁵² KIS Mihály i.m. pp. 29–33.
- ⁵³ NAGY László: Az öldöklő angyal tövében. Búcsú Kondor Bélától. Élet és Irodalom, 1972. dec. 16. p. 13.
- ⁵⁴ NAGY László: Kondor Béla utolsó versei elé. Új Írás, 1973. febr. p. 66.

BIBLIOGRÁFIA

AZ EGYHÁZMŰVÉSZETI LAP KÖNYVÉSZETI LEÍRÁSA

Összeállította: Garami Gréta

Cím: Egyházművészeti Lap

Felelős szerkesztő: Dr. Czobor Béla

Megjelenés helye: Budapest

Franklin-Társulat Nyomdája

Megjelenik: havonta

1880. jan.18 – 1885. dec.15: A „Tájékoztató” társalapja

Kiadó: Füssy Tamás

Szerkesztőség és kiadóhivatal: VI. Lendvay-utca 12.

Méret: 2 ív

Előfizetési ár: a két lap együtt januártól decemberig 6 frt., júniustól decemberig 3 frt.

1886. jan. 25 – 1887. febr.18: Önálló lap

Szerkesztőség és kiadóhivatal: IV. Lövész utca 13.

Méret: 4 ív

Előfizetési ár: egy évre 3 frt.

Megjelent számok: 1880. 1–12. szám
1881. 1–12. szám
1882. 1–3. szám, 5–12. szám
1883. 1–12. szám
1884. 1–12. szám
1885. 1–12. szám
1886–1887. 1–4. szám,
5–6. összevont szám,
7–8. összevont szám,
9–10. összevont szám

I. évfolyam – 1880.

1. szám – január 19.

1. Dr. Czobor Béla: *Beköszöntő*. 3–4.
2. Dr. Czobor Béla: *Az egyházi művészetek hazánkban*. 5–13.
3. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egy magyar plébános emléke*. [Lébény, Dingraff Gáspár; Sina János, Essenwein, Ipolyi Arnold, Knauz Nándor] 13–21.
4. KÉP: 1. ábra. *A lébényi templom restaurálva*. [j. n.] 14.
5. KÉP: 2. ábra. *A lébényi templom alaprajza*. [j. n.] 18.
6. KÉP: [a lébényi templom a restaurálás előtt – j. n.] 19.
7. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A budapest-ferencvárosi templom üvegfestmény ablaka*. [Szent Gellért, készítettő: Ipolyi Arnold, terv: Storno Ferenc, kivitelezés: Kratzmann Ede; Ybl Miklós; Simor János, Kruesz Krizosztom] 21–25.

8. KÉP: [Szent Gellért, festett üvegablak a ferencvárosi templomból j. n.] 23.
 9. B.: *A liturgia és egyházi archeológia műszavairól.* 25–28.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 28.
 10. I. *A kelyhek aranyozásáról.* [a tűzaranyozás drágább de tartósabb, mint az elektromos] 28–29.
 11. II. *Az üvegámpolnák...* [tisztítható üvegámpolnák készülnek] 29–30.
 A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 30.
 12. I. *Sóskütről...* [a plébános casulához és pluviáléhoz mintarajzokat kér]
 13. II. *Ft. Kurcz Vilmos...* [lelkész pecsétnyomóhoz és ostyasütőhöz mintarajzokat kér; Dingraff Gáspár] 30–31.
 14. III. *Ft. Skrobanek Floridus* [két könyvespolcot rendelt a besztecebányai műipari iskolától; Dvihalj Emil] 31.
 VEGYESEK. 31.
 15. *Az alsúthi...* [templom – építész: Storno Ferenc – befejezéséhez közeledik; két festett ablak elkészült Kratzmann Ede műtermében]
 16. *A döblingi (Bécs mellett) apácák...* [műiskolájának megrendelése csökkennek; méltó vetélytársa az Ipolyi Arnold által alapított besztecebányi női ipariskola; Simor János, Lippert József] 31–32.
 17. *A budavári koronázási templom...* [mellett lebontják a régi zárdaépületet] 32.
 18. *Than és Lotz...* [elkészítették a ferencvárosi templom freskózávalait] 32.

2. szám – február 15.

19. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi művészetek hazánkban. (Vége.)* 33–38.
 20. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kehely. I. Közlemény.* [Zephirinus, IV. Leo és Formosus pápa rendeletei; Antonio Bosio, Boldetti, Filippo Bounarotti, Rafaele Garrucci] 38–49.
 21. KÉP: 1. *ábra.* [üvegkehely a Vatikáni Múzeumból – j. b. l.: CzB] 39.
 22. KÉP: 2. *ábra.* [Szent Kallixtus mellképe aranyozott üvegtalpon – j. n.] 39.
 23. KÉP: 3. *ábra.* [Jónás története aranyozott üvegtalpon – j. n.] 39.
 24. KÉP: 4. *ábra.* [Szent Péter és Szent Pál aranyozott üvegtalpon – j. n.] 41.
 25. KÉP: 5. *ábra.* [Szent Pál aranyozott üvegtalpon – j. n.] 41.
 26. KÉP: 6. *ábra.* [Szűz Mária, Szent Péter és Szent Pál aranyozott üvegtalpon – j. n.] 42.
 27. KÉP: 7. *ábra.* [Szent Péter, mint Mózes aranyozott üvegtalpon – j. n.] 43.
 28. KÉP: 8. *ábra.* [a trieri vas pseudo-diatratum j. b. l.: CzB] 44.
 29. KÉP: 9. *ábra.* [áldozó üvegcsésze Szekszárdról – j. n.] 45.
 30. KÉP: 10. *ábra.* [a szekszárdi áldozó üvegcsésze alulról j. n.] 46.
 31. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi festészet érdekében.* [Haynald Lajos alapítványa; egyházi festészeti pályázatok és jutalomdíjak hirdetése; Szoldatics Ferenc] 49–53.
 32. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kethelyi plébánia-templom oltárköve.* 53–59.
 33. KÉP: 1. *ábra.* [arcosolium] 54.
 34. KÉP: 2. *ábra.* [sepolcro a mensa]
 35. KÉP: 3. *ábra.* [a kethelyi plébánia-templom oltárköve – j. j. l.: Rajz. Haller József] 57.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 59.
 36. III. *A budavári plébánia-templom üvegfestett ablakai.* [a szentélyablakok Ipolyi által ajánlott témáinak leírása] 59–61.
 37. IV. *Könyvpolcz a besztecebányai püspöki ipariskolából.* 61.
 38. KÉP: 1. *ábra.* [könyvespolc a besztecebányai ipariskolából – j. n.] 61.
 39. KÉP: 2. *ábra.* [a könyvespolc felső lapja – j. n.] 62.
 A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 63.
 40. IV. *Ft. Bacskády Ágoston...* [ír levelet a márianosztrai templomi fehérnemű készítéséről és a tiltott alakú beteglátogató-szelencéről; Oberbauer árjegyzékében is szerepel helytelen formájú szelence] 63–64.

Béla Czóbor

Czóbor Béla arcképe, 1888.

VEGYESEK. 64.

41. *Az egyházi festészet és szobrászat...* [fellendítése érdekében ösztöndíjat hirdetett meg Dr Haynald Lajos kalocsai bíboros-érsek]
 42. *Ádám és Eberling...* [cége albákat ajándékozott a ferencvárosi templomnak]
 43. *Oberbauer Alajos* [gyára keresztelődencét készít a ferencvárosi templomnak]

3. szám – ?

44. Dr. K.E.: *László dömösi prépost sírköve*. [Márton dömösi prépost] 65.
 45. KÉP: 1. *ábra*. A dömösi káptalan birtokának térképe. [j. n.] 67.
 46. KÉP: 2. *ábra*. [a dömösi káptalan pecsétje – j. n.] 69.
 47. KÉP: 3. *ábra*. [Márton, dömösi prépost pecsétje – j. n.] 69.
 48. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A legrégibb fészületek*. 70–77.
 49. KÉP: 1. *ábra*. [a gúnyfeszület Rómában – j. n.] 71.
 50. KÉP: 2. *ábra*. [a stefanoni-féle gemma – j. n.] 72.
 51. KÉP: 3. *ábra*. [falkarcolat – j. n.] 73.
 52. KÉP: 4. *ábra*. [feszület a római Santa Sabina kapuján – j. n.] 74.
 53. KÉP: 5. *ábra*. [elefántcsont-feszület, British Museum – j. n.] 75.
 54. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kehely. II. Közlemény*. 77–87.
 55. KÉP: 1. *ábra*. [Theodora kezében a kehellyel, Ravenna, San Vitale – j. n.] 77.
 56. KÉP: 2. *ábra*. [a wilteni áldoztató kehely – j. n.] 79.
 57. KÉP: 3. *ábra*. [a wilteni szivornya – j. n.] 81.
 58. KÉP: 4. *ábra*. [a kremsmünsteri Tassilo-kehely – j. n.] 83.
 59. KÉP: 5. *ábra*. [a bőnyi református templom kelyhe – j. n.] 83.
 60. KÉP: 6. *ábra*. [a budai ferencesek kelyhe – j. n.] 84.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 87.

61. V. *Az egyházi leltárakról*. [a bencések műkincsei az 1880-as pannonhalmi névtár szerint] 87–92.
 62. Kreskay Antal: VI. *A lébényi templom készleteiről*. 92–94.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 94.
 63. V. *Esztergom-főegyházmegyéből...* [az S. Rituum Congregatio 1875. márc.20-i dekrétuma eltiltja az aranyozott rézkupájú kelyhek használatát] 94–95.

VEGYESEK. 95.

64. *Ipolyi Arnold...* [a király „valóságos belső titkos tanácsosává” nevezte ki]
 65. *A dr. Haynald Lajos ...* [ifj. Roskovics Ignácot és Bogisich Mihályt ajánlotta ösztöndíjra]
 66. *A besztercebányai püspöki iskolában...* [elkészült a könyvespolc és az állvány] 96.
 67. *Érdekes középkori Úrmutató*. [Ipolyi Arnold vásárolja] 96.
 68. *A budapesti oltáregylet köréből*. [két miseruhát ajándékozott a ferencvárosi templomnak] 96.
 69. *A ferencvárosi templom...* [Ybl Miklós által tervezett húsvéti gyertyatartót kapott] 96.

4. szám – április 15.

70. Römer Flóris Ferencz: *Az Angyali Üdvözet – Archeológiai és festészeti szempontból*. 97–100.
 71. Dragóner Béla: *A kassai egyházi műemlékek helyreállítási munkálatairól*. 100–107.
 72. KÉP: 1. *ábra*. [a kassai székesegyház homlokzata – j. n.] 101.
 73. KÉP: 2. *ábra*. [a kassai székesegyház alaprajza – j. n.] 106.
 74. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kehely. III. Közlemény*. 107–118.
 75. KÉP: 1. *ábra* [sodronyzománcos részletek a Jankovich-kehelyről – j. n.] 108.
 76. KÉP: 2. *ábra*. [Klosterneuburgi kehely, 1337. – j. n.] 109.
 77. KÉP: 3. *ábra*. [Klosterneuburgi kehely, sodronyzománc – j. n.] 110.

78. KÉP: 4. ábra. 5. ábra. 6. ábra. 7. ábra. 8. ábra. 9. ábra [részletek a b. Révay-kehelyről – j. n.] 112.

79. KÉP: 10. ábra. [sodronyománcos kehely Marosvásárhelyről – j. b. l.: Pollák Zs] 115.

80. KÉP: 11. ábra. [Migazzy-kehely – j. n.] 116.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 118.

81. VII. *Az országos magyar képzőművészeti társulat köréből.* [a társulat új elnöke, Ipolyi Arnold, beszédet mond] 118–121.

82. Kreskay Antal: VIII. *A lébenyi templom készleteiről.* (I. Folyt.) 121–124.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 124.

83. VI. *Ft. Cseh Menyhért...* [keresztelomedencét készített]

84. VII. *Ft. Szabó Antal...* [oltárképet rendelt]

85. VIII. *Nt. Bartók István...* [olajképek közvetítésére kéri fel a lapot] 124–125.

IRODALOM. 125.

86. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Bártfa középkori műemlékei.* [írta Myskovszky Viktor, Budapest, 1897.] 125–127.

VEGYESEK. 127.

87. *Fogarasy Mihály...* [Oberbauer ereklyetartó szentségtartót készít gyárában]

88. *Bonnaz Sándor...* [Kratzmann Ede műtermében két festett üvegablakot készített]

89. *Az esztergomi főszékesegyház...* [kiadvány készül a kincstárról, szerző: Dankó József, Beszédes Sándor felvételei]

90. *Kratzmann Ede üvegfestésüink...* [Cargl Ferenc és Than Mór ablakai a ferencvárosi templom számára] 127–128.

91. *Marossy János...* [római kori keresztény témájú tárgyat találtak] 128.

92. *Újonnan felfedezett katakomba.* [Róma, S. Maria de' Fallieri] 128.

5. szám – május 15.

93. György Aladár: *Az egyházi festészeti pályázat.* [Szoldatics Ferenc] 129–132.

94. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kehely. IV. Közlemény.* [Oberbauer árai] 133–141.

95. KÉP: 1. ábra. [az esztergomi székesegyház filigrános kelyhe – j. n.] 136.

96. KÉP: 2. ábra. [Zichy-Czobor-kehely – j. n.] 140.

97. Dragóner Béla: *A kassai egyházi műemlékek helyreállítási munkálatairól.* (Vége.) 141–149.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 149.

98. IX. *A beteglátogató szelenczék.* [az egyházi előírásoknak megfelelő szelenceformák] 149–150.

99. KÉP: 2. ábra. [paténa – j. n.] 1. ábra. [beteglátogató szelence – j. n.] 3. ábra. [olajtartó kapszula – j. n.] 150.

100. Kreskay Antal: X. *A lébenyi templom készleteiről.* (II. Folyt.) [Essenwein] 151–152.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 152.

101. IX. *A pécsi egyházmegyéből...* [falusi plébános levele temploma kifestésének költségeiről] 152–157.

IRODALOM. 158.

102. II. *Die Kunst im Dienste der Kirche.* [írta Kunst von G. Jakob, Landshut, 1880.] 158–159.

VEGYESEK. 159.

103. *A magyar sz. korona...* [művészettörténeti szempontból vizsgálják, Ipolyi, Henszlmann, Pulszky] 159–160.

104. *Ft. Eperjessy Ferenc...* [hegedűformájú helyett borrhómei típusú miseruha Oberbauer készletarában] 160.

105. *Ft. László Antal...* [neoromán rőjtöki plébániatemplom] 160.

6. szám – június 15.

106. Ipolyi Arnold, Perlaky Kálmán, Than Mór: *Felhívás az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat ügyében.* 161–165.
107. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A beszttercebányai „Olajfa-kert”.* 165–168.
108. KÉP: 1. ábra. [Olajfák hegye, dombormű, Beszttercebánya – j. n. – fametszet] 167.
109. KÉP: 2. ábra. [Königsberger Mihály címere a beszttercebányai Olajfák hegye-domborműről – j. n. – fametszet] 168.
110. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kehely. V. és befejező közlemény.* [Trautwein Nepomuk János] 169–178.
111. KÉP: 1. ábra. [Justinianus, Ravenna, San Vitale – j. n.] 176.
112. KÉP: 2. ábra. [a klosterneuburgi paténa részlete – j. n.] 176.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 178.
113. Kerskay Antal: *XI. A lébenyi templom készleteiről. (III. Folyt. és vége.)* 178–181.
114. Szalay József: *XII. Igénytelen nézet az egyházi festészetről.* [válasz György Aladár előző számban publikált cikkére, Szoldatics Ferenc] 181–183.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 183.
115. X. Nt. *Chilkó László...* [kehely-aranyozás, szenteltvíz-tartók, Oberbauer, Dvihally Emil] 183–184.
116. XI. *A templomfestészet...* [plébánosok festők ajánlását kéri a laptól, Scholtz Róbert] 184–185.
117. XII. Ft. *Koncz István...* [tárgyakat rendel] 185–186.
118. XIII. Ft. *Czeizel Venáncz...* [lelkészültek a borromei típusú miseruhák] 186.
- IRODALOM. 186.
119. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Magyarország csúcsíves stílusú műemlékei...* [írta Henszlmann Imre, Budapest, 1880.] 186–191.
- VEGYESEK. 191.
120. *Ipolyi Arnold...* [főpapi mellkeresztet készített] 191–192.
121. *A magyarországi műemlékek...* [rajzokból kiállítást rendeztek, Henszlmann Imre, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Zsigmondy Gusztáv, Geduly Ferenc] 192.
122. *Harangidomú casulák...* [Oberbauer, Ipolyi] 192.
123. *A beszttercebányai püspöki faragó iskolában...* [Dvihally Emil]

7. szám – július 1.

124. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyháti öltönyökről. I. Közlemény.* 193–206.
125. KÉP: 1. ábra. [részlet a koronázási palást selyembéléséből – j. n.] 197.
126. KÉP: 2. ábra. [szövetminta egy kódexborítóról, Bécs – j. n.] 198.
127. KÉP: 3. ábra. [bíborszövet geometrikus mintával – j. n.] 200.
128. KÉP: 4. ábra. [részlet a Szent László-casuláról – j. n.] 203.
129. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Szemelvények Stornó F. műalkotásaiból. I. Közlemény.* 206–211.
130. KÉP: 1. ábra. [Storno Ferenc: falfestmény a beszttercebányai Szent Erzsébet templomból – j. n.] 208.
131. KÉP: 2. ábra. [Storno Ferenc: Salvator Mundi, dombormű a beszttercebányai Szent Erzsébet templomból – j. n.] 210.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 211.
132. XIII. *Ipolyi Arnold ő excellentiájának jelentése a magyar szent koronáról.* 211–218.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 218.
133. XIV. *Az esztergomi főmegyéből...* [1864-es decretum a szentélyben égethető világító anyagokról] 218–221.
134. XV. Ft. *Pártos Zsigmond...* [kálváriát állíttat, Hordt Sándor] 221–222.

IRODALOM. 222.

135. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. K. Atz, Die christliche Kunst in Wort und Bild.* [Würzburg] 222–223.

VEGYESEK. 223.

136. *Peiter Antal...* [Oberbauer]

137. *A budapest-ferenczvárosi templom* [Ybl Miklós, Oberbauer] 223–224.

138. *Damast-műszövő iskola...* [nyílik Késmárkon] 224.

139. *Kratzmann Ede...* [elkészültek a ferencvárosi templom ablakai, Immaculata, Szt. Vendel] 224.

140. *A Oberbauer Alajos-féle...* [üzlet vezetését neje vette át] 224.

141. *Hordt Sándor...* [faragott házioltár] 224.

8. szám – augusztus 31.

142. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Martigny J.S.Kanonok. Meghalt Belley-ben, 1880. augusztus 18-ikán.* [XIII. Leó pápa] 225–228.

143. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Szemelvények Stornó F. műalkotásaiból. II. Közlemény.* –228–238.

144. KÉP: 1. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent László a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 230.

145. KÉP: 2. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent Adalbert a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 231.

146. KÉP: 3. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent Jeromos a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 232.

147. KÉP: 4. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent Márton a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 233.

148. KÉP: 5. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent Imre a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 234.

149. KÉP: 6. *ábra.* [Storno Ferenc: Szent István a besztecebányai Szent Borbála templomból – j. n.] 235.

150. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi öltönyökről. II. Közlemény.* [Bock Ferenc, F. J. Casaretto, Fleischmann, Gerdeissen & Ebner, Giani Károly, Dingraff Gáspár, Kurtz Vilmos, Czibulka Nándor, N. J. Trautwein, Römer Flóris, Corvin Mátyás] 238–248.

151. KÉP: 1. *ábra.* [gránátalma-mintás damaszt szövet – j. n.] 239.

152. KÉP: 2. *ábra.* [szövetminta evangélista-szimbólumokkal – j. n.] 244.

153. KÉP: 3. *ábra.* [szövetminta állatalakokkal – j. n.] 245.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 248.

154. XIV. *A toronyórákról.* [középkori toronyórák; II. Silvester pápa, Raibel János] 248–251.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 251.

155. XVI. *Ft. Frank József...* [levél olajfestményért] 251–252.

IRODALOM. 252.

156. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *V. Die heiligen Monogramme.* [írta Heinr. Anselm Versteyl, Düsseldorf; Bock Ferenc] 252–254.

VEGYESEK. 254.

157. *Az esztergomi főegyház kincseinek...* [leírása elkészült, Simor János, Dankó József, Beszédes Sándor] 254–255.

158. *A budapest-kerepesuti köztemető...* [kápolnájába Kratzmann Ede festett ablakot készít] 255.

159. *A kölni dóm...* [restaurálását befejezték] 255–256.

160. *A budapesti k.m. tudomány-egyetemen...* [Dr Czobor Béla előadásai] 256.

161. *Gyűjtés a „Budapesti Öltéregylet” céljaira.* 256.

9. szám – szeptember 15.

162. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Rong György plébános kelyhe*. [Rómer Flóris – a felirat megfejtése] 256–262.
163. KÉP: 1. ábra. [Rong György sodronyzománcos kelyhe – j. j. l.: Morelly G. – fametszet] 258.
164. KÉP: 2. ábra. 3. ábra. [feliratok Rong György kelyhéről – j. n.] 259.
165. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi öltönyökről. III. és befejező közlemény*. [Ipolyi – besztercebányai ipariskola, Storno Ferenc, Henrik Anselm Versteyl] 262–270.
166. KÉP: 1. ábra. [hímzés a besztercebányai ipariskolából – j. n.] 265.
167. KÉP: 2. ábra. 3. ábra. [hímzések a besztercebányai ipariskolából – j. n.] 268.
168. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Szemelvények Stornó F. műalkotásaiból. III. Közlemény*. [Szeberényi József kivitelező asztalos] 270–278.
169. KÉP: 1. ábra. [Storno Ferenc: faragott templomi szék Besztercebányáról – j. n. – Ipolyi Arnold rajza] 276.
170. KÉP: 2. ábra. 3. ábra. 4. ábra. 5. ábra. 6. ábra. 7. ábra. [Storno Ferenc: faragott templomi szék részletei Besztercebányáról – j. n. – Ipolyi Arnold rajza] 277.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 278.

171. XV. *A jaáki apátsági templom restaurációjáról*. [a helyreállítási költségeket fedezésére bizottság alakul; Steigmüller János jáki apát] 278–281.
172. XVI. *A nemes-ócsai ref. templom kelyhe*. [az Archeológiai értesítő 1880. évf. 219. o-n megjelent Végh Adorján leírása] 281–282.
173. XVII. *Egy Árpád-kori műemlék fentartása és helyreállítása*. [felsőregmecsi református templom, Miskovszky Viktor] 282–283.
174. KÉP: [az ócsai református templom kelyhe – j. j. a talp fölött] 282.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 284.

175. XVII. *Ft. Paulovits József...* [a besztercebányai egyházmegyében a papság köteles a besztercebányai műipari iskolából beszerezni a templomi ruhaneműket] 284–285.

IRODALOM. 285.

176. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VI. Real-Encyclopädie der christlichen Alterthümer*. [írta F. X. Kraus, Freiburg im Breisgau, 1880.] 285–287.

VEGYESEK. 287.

177. *A nyitrai püspöki papnöveldeben...* [lesz keresztény műarcheológia előadás] 287–288.
178. *A budapest-ferencvárosi templom...* [belsejét Scholtz Róbert festi ki] 288.
179. *Az Oberbauer Alajos-féle...* [egyházi szerek és öltönyök üzlete elköltözött] 288.
180. *Az alcsúthi román templom...* [egy év múlva szentelik, Storno Ferenc tervei szerint készülnek a templomi textíliák] 288.
181. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. II.* 288.

10. szám – október 15.

182. Bogisich Mihály: *Az egyházi zene emelése érdekében*. 289–296.
183. Wagner János: *A viski csúcsíves stílusú templom*. 296–303.
184. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A casula fejlődési története. I. Közlemény*. 304–305.
185. KÉP: 1. ábra. [falfestmény a római Callixtus katakombából – j. n.] 305.
186. KÉP: 2. ábra. [falfestmény a római San Agnese katakombából – j. n.] 306.
187. KÉP: 3. ábra. [orans alak képe a római San Pietro e Marcellino katakombából – j. n.] 306.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 307.

188. XVIII. *A zománcz – kérdéshez*. [Deák Farkas előadása a Magyar Történelmi Társulat gyűlésén; Rómer Flóris; Ipolyi Arnold] 307–316.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 316.

189. XVIII. Nt. Horváth Pál,... [a lap által ajánlott formájú kelyhet készített az Oberbauer-gyárban] 316–317.

190. XIX. Ft. Opitz Sándor... [borromei típusú miseruhát készített az Oberbauer-gyárban] 317.

IRODALOM. 317.

191. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Wandmalereien des christlichen Mittelalters in der Rheinlanden*. [írta Ernst aus'm Weerth, Leipzig, 1880.] 317–319.

VEGYESEK 319.

192. A „Budapesti Oltáregylet”... [által készítettett tárgyak lajstroma]

193. Ifj. Roskovits Ignác... [a Haynald Lajos által alapított egyházművészeti ösztöndíj nyertese Münchenbe utazott] 319–320.

194. Gráczból nyert tudósítás szerint... [kiállítást rendeztek, Kratzmann Edel] 320.

195. Az országos magyar képzőművészeti társulat... [őszi kiállításán Szoldatics Ferenc képei is szerepelni fognak] 320.

196. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. III. 320.

11. szám – november 15.

197. Kisfaludy Á.B.: *Terminológia*. 321–327.

198. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pécsi őskeresztény cubiculum*. 327–339.

199. KÉP: 1–3. ábra. – *A pécsi cubiculum alap-, fel-rajza és hosszmetsete*. [j. n.] 328.

200. KÉP: 4. ábra. – *A pécsi cubiculum alaprajza, méreteivel*. [j. n.] 329.

201. KÉP: 5. ábra. – *Falfestmény, a cubiculum bemenete körül*. [j. n.] 330.

202. KÉP: 6. ábra. – *Falfestmény, a bemenettel szemközt*. [j. n.] 331.

203. KÉP: 7. ábra. – *Festmények a pécsi cubiculum mennyezetén és oldalfalain*. [j. n.] 333.

204. KÉP: 8. ábra. – *Noé*. [j. n.] 334.

205. KÉP: 9. ábra. – *A királyok imádása*. [j. n.] 334.

206. KÉP: 10. ábra. – *Jónás*. [j. n.] 335.

207. KÉP: 11. ábra. – *A laterani múzeum sarcophagja*. (V.ö. a 335. lap 2. sz. jegyzetét.) [j. n.] 336.

208. KÉP: 12. ábra. – *Krisztus-monogramm*. [j. n.] 338.

209. KÉP: 13. ábra. – *A Krisztus-monogramm főbb típusai*. [j. n.] 338.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 339.

210. XIX. Egyházi festmények... [az Orsz. Magyar Képzőművészeti Társulat kiállításán szerepeltek: Paczka Ferenc, Vastagh György, Feszty Árpád] 339–342.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 342.

211. XX. Ft. Imecs F. Jákó... [kelyhet rendel]

212. XXI. Nt. Beller Imre... [kelyhet rendel] 342–343.

IRODALOM. 343.

213. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Főmagasságú hercegprímás esztergomi érsek Simor János úrnak a római. sz. egyház, bíbornoka megbízásából és költségén kiadta Dr Dankó József esztergomi kanonok. Esztergom, MDCCCLXXX. – Geschichtliches beschreibendes und urkundliches aus dem Graner Domschatze im Auftrage und auf Kosten Seiner Eminenz der hochwürdigsten Herrn Johann Cardinal Simor Primas von Ungarn, Erzbischof von Gran herausgesehen von Dr. Josef Dankó Domcapitular. Gran. MDCCCLXXX.* [Beszédes Sándor fényképeivel; Corvin Mátyás] 343–351.

214. KÉP: 1. ábra. – *Az eskü-kereszt*. [j. n.] 344.

215. KÉP: 2–3. ábra. – *Részletek az eskü-keresztéről*. [j. n.] 345.

216. KÉP: 4. ábra. – *Az apostoli kereszt*. [j. n.] 346.

217. KÉP: 5. ábra. – *Formalium*. [j. n.] 348.

218. KÉP: 6. ábra. – *A formalium hátlapja*. [j. n.] 350.

VEGYESEK. 351.

219. *Megérdemlett kitüntetés.* [Kratzmann Ede]
 220. *Az esztergomi főegyház kincstárának...* [Beszédes Sándor fényképfelvételei egy év múlva jelennek meg] 351–352.
 221. *A bécsi sz. István-dóm...* [dóm-építő bizottság alakult] 352.
 222. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira IV.* 352.
 223. *Helyreigazítások.* 352.

12. szám – december 15.

224. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A casula fejlődési története. II. és befejező közlemény.* 353–357.
 225. KÉP: 1. ábra. [Szent Euzébiusz miseruhában – j. n.] 353.
 226. KÉP: 2. ábra. [miseruha a halberstadti dómból – j. n.] 355.
 227. KÉP: 3. ábra. [borromei típusú miseruha – j. n.] 357.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 358.
 228. XX. *Az oltárképekről.* [szabad-e az oltárokon meztelen alakokat ábrázolni] 358–360.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 360.
 229. XXII. *Ft. Sebestén József* [Pauer János püspök a lap által ajánlott formájú kelyhet és paténát rendelt Oberbauer gyárában a tési templom számára] 360–361.

IRODALOM. 361.

230. N. n. [Dr. Czobor Béla]: VIII. *Történelmi műirodalmi és okmánytári részletek az esztergomi főegyház kincstárából. Főmagasságú hercegprímás esztergomi érsek Simor János úrnak a római sz. egyház, bíbornoka megbízásából és költségén kiadta Dr Dankó József esztergomi kanonok. Esztergom, MDCCCLXXX. – Geschichtliches beschreibendes und urkundliches aus dem Graner Domschatze im Auftrage und auf Kosten Seiner Eminenz der hochwürdigsten Herrn Johann Cardinal Simor Primas von Ungarn, Erzbischof von Gran herausgesehen von Dr. Josef Dankó Domcapitular. Gran. MDCCCLXXX.* [befejezés; Lippert József: Pásztorbot] 361–373.
 231. KÉP: 1. ábra. [kerek ereklyetartó az Esztergomi Kincstárból – j. n.] 364.
 232. KÉP: 2. ábra. [Egri Imre ereklyetartója – j. n.] 365.
 233. KÉP: 3. ábra. 4. ábra. [a pápai gyűrű két nézete – j. n.] 368.
 VEGYESEK. 374.
 234. *A szucsáni és turóc-szent-mártoni...* [templomok restauráció alá kerülnek, Ipolyi, Storno]
 235. *Az alsúthi román stílusú templomot...* [felszentelte Pauer János]
 236. FT. *Schlauch Lőrincz...* [borromei típusú miseruhákat készített az Oberbauer-gyárban]
 237. *Frey József...* [Kratzmann Ede]
 238. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira V.* 374.

II. évfolyam – 1881.

239. Dr. Czobor Béla: *Előszó.* 3.
 240. [Jakobini kardinális, XIII. Leó államtitkárának levele Czobor Bélához] 5.

1. szám – január 15.

241. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az alsúthi udvari kápolna.* [Storno Ferenc] 5–15.
 242. Bunyitay Vincze: *A nagy-kállai egyház leltára 1552-ből.* 16–20.
 243. Kismartoni Adolf: *Kismarton város plébánia-temploma. I. Közlemény.* [Storno Ferenc] 21–28.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 29.

244. Rómer F. F: *I. Majcz és zománcz*. [válasz az I. évf. 307.o-án található megjegyzésre]

245. *II. János áldozár pecsétnyomója*. [Jakab Samú ajándéka a Magyar Nemzeti Múzeumnak] 29–30.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 30.

246. *I. Ft. Schadutz Rezső...* [tárgyakat rendel]

IRODALOM. 31.

247. Beszédes Sándor: *I. Jelentés az „Esztergomi főegyház kincstára” című díszmunkáról*. VEGYESEK. 32.

248. *Díszmű XIII. Leo pápa ő Szentsége számára...* [börkötés az Oberbauer-üzletben]

249. *Az esztergomi főegyház kincstára...* [Beszédes Sándor fényképkiadványának hirdetése]

250. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira*.

2. szám – február 15.

251. I...i.: *Magyar ikonographia. Magyarországi Szent Erzsébet képei. I. Közlemény*. [Livien d'Anvers, Dürer, Fiesole, Taddeo Gaddi, Gerard de Ganth, Giotto, Holbein] 33–38.

252. KÉP: 1. ábra. – *Reliquarium, Basileusky gyűjteményéből*. [j. n.] 34.

253. KÉP: 2. ábra. – *A valenciennes-i ispotály pecsétje*. [j. j. l.; j. b. l.] 35.

254. KÉP: 3. ábra. – *Sz. Erzsébet, Fra Angelico-tól*. [j. b.l.: FAQUIER del.; j.k.l.: F.ANGELICO; j.j.l.: MUREL se.] 35.

255. KÉP: 4. ábra. – *Szent Erzsébet Holbein-től*. [j.j.l.: A:QUEYROY DEL] 36.

256. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A csalomjai román templom*. [pusztulóban; Lippert József]

257. Némethy Lajos: *Mihály Mester pecsétnyomója. Műrégészeti és liturgicus szempontból*. 42–47.

258. KÉP: 5. ábra. – *Mihály mester pecsétnyomója*. [j.j.l.: Czobor B. del.] 43.

259. Kismartoni Adolf: *Kismarton város plébánia-temploma. II. és befejező közlemény*. [Dorffmeister István]

260. KÉP: 6. ábra. *Az alcsüthi udvari kápolna. V. ö. 8. l.* [j. n.] 53.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 54.

261. *III. Ipolyi Arnold főpásztori körlevele*. [Instructio ad digne celebrandum S. Missae Sacrificum] 54–56.

262. *IV. Román stílusú oltárszönyeg*. [Kurz Vilmos, ferencvárosi plébániatemplom, Ybl Miklós, mecénás: Prückler-család] 56.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 57.

263. *II. Ft. Gritzmann János...* [további műipari iskolákra van szükség] 57–59.

264. *III. Ft. Vidákovics Miklós...* [templomi bútorokat, oltárképet, tárgyakat kíván beszerezni a tovarisovai templomnak, a templomépítés mecénása: Haynald Lajos] 59–61.

IRODALOM. 61.

265. Dr. K.E.: *Jób, drámai orgona-szonáta. Szerzé és zongorára átírva (4 kézre) kiadta: Bakody Lajos*. 61–62.

VEGYESEK. 62.

266. *A ker. műarchaeologia oktatása...* [a szepesi papnöveldében Horváth Viktor távozása miatt megakadt] 62–63.

267. *Isteni tisztelet a római katakombákban*. 63.

268. *Szelenczék az oltáriszentség és utolsó kenet számára*. [Huiber János rendelése az Oberbauer-gyárnál] 64.

269. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. II.* 64.

3. szám – március 15.

270. I...i.: *Magyar ikonographia. Magyarországi Szent Erzsébet képei. II. Közlemény*. 65–70.

271. KÉP: 7. ábra. – *Szent Erzsébet szobra Marburgban*. [j. n.] 66.

272. KÉP: 8. ábra. – *Hesseni érem 1502-ből.* [j. n.] 67.
273. KÉP: 9. ábra. – *Üvegfestmény Marburgban.* [j. n.] 68.
274. László Antal: *Röjtők plébánia-temploma.* [Storno Ferenc, építő: Handler Nándor, kőfaragványok: Mechle J., üvegfestmények: Vermes A., templombelső kifestése: Kraut N., ötvösművek: Hollenbach, keresztút olajképei: Kottal Lajos, orgona: Miller Antal, mecénás: Bauer Antal] 70–74.
275. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A magyar történeti és egyházi festészetről. I. Közlemény.* [Lotz Károly] 75–79.
276. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* [Kisdi Benedek énekeskönyve] 80–89.
277. *Régi ének a Boldogasszonyról.* [kotta] 84.
278. *Boldogasszonyról való ének.* [kotta] 85.
279. *Nagyboldogasszony napjára való régi ének.* [kotta] 86–87.
280. *Nagyboldogasszony napjára való régi ének.* [kotta] 88.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 89.
281. V. *Szelenczék az oltáriszentség és utolsó kenet számára.* [az egyházi előírásoknak megfelelő szelence-formák ajánlása] 89–91.
281. KÉP: 10–11. ábra. – *Szelencze az oltáriszentség számára.* [j. n.] 89.
282. KÉP: 12–13. ábra. – *Szelencze a sz. olaj számára.* [j. n.] 89.
- A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 91.
284. IV. Ft. *Oldinger Antal...* [hazai ipar támogatása] 91–93.
285. V. Ft. *Opitz Sándor...* [bronztárgyakat készített] 93.
- IRODALOM. 91.
286. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Geschichte der Kirche St. Gregor bei Razüns und ihre Wandgemälde von Dietrich Jaklin. Chur und Winterthur. Im Selbst-Verlage des Verfassers. 1880. 31 lap; 34 fénynyomatú táblán, 65 léppel. I. Közlemény.* 91–92.
- VEGYESEK. 95.
287. *Ő cs. kir. felsége, Erzsébet...* [200 forintot adományozott a ferencvárosi templomnak]
288. *Üvegfestményű ablakok.* [a tőrőcszentmártoni plébániatemplom számára; kivitel: Kratzmann Ede, mecénás: Ipolyi Arnold, terv: Storno Ferenc] 95–96.
289. *Sz. Cyrill...* [a S. Clemente bazilika kápolnáját restaurálni fogják] 96.
290. *Than és Lotz...* [elkészítették a ferencvárosi templom mellékoltár-képeinek kartonjait: Szent István, Szent László] 96.
291. *Egyházi fehérneműek...* [országos női iparkiallítás] 96.
292. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira.* 96.
- 4. szám – április 19.**
293. I...i: *Magyar ikonographia. Magyarországi Szent Erzsébet képei. III. Közlemény.* [Aquila János] 97–104.
294. KÉP: 14. ábra. – *Sz. Erzsébet képe Martyánczon* [j. n.] 98.
295. KÉP: 15. ábra. – *Sz. Erzsébet más szentekkel Martyánczon.* [j. n.] 99.
296. KÉP: 16. ábra. – *Sz. Erzsébet képe Szőlös-Végardon.* [j. n.] 100.
297. KÉP: 17. ábra. – *Sz. Erzsébet születése. A kassai dóm oltárképéről.* [j. n.] 101.
298. KÉP: 18. ábra. – *Sz. Erzsébet szobra, a kassai dóm szárny-oltáráról.* [j. n.] 103.
299. Majláth Béla: *Az ecsedi vár egyházi szerelvényei 1615-ben. I. Közlemény.* 105–114.
300. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A magyar történeti és egyházi festészetről. II. és befejező közlemény.* 114–118.
301. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. I. Közlemény.* [Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 118–122.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 122.
302. VI. *A tovarisovai oltárkép vázlata.* [elkészült: Roskovics Ignác, megrendelő: Vidákovics Miklós, Ipolyi Arnold és Keleti Gusztáv elismerésüket fejezik ki] 122–123.
- A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 124.

303. VI. Ft. Balassy István... [templomi ruhaneműket, tárgyakat kíván készíttetni a lap közreműködésével] 124–125.
 304. VII. Ft. Supka Márton,... [a lap által miseruhákat készíttet az Oberbauer-gyárban] 125–126.
 305. VIII. Nt. Bóta Ernő... [a lap által ajánlott bronzkeresztet rendelte meg] 126.
 IRODALOM. 126.
 306. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Geschichte der Kirche St. Gregor bei Razüns und ihre Wandgemälde von Dietrich Jaklin. Chur und Winterthur. Im Selbst-Verlage des Verfassers. 1880. 31 lap; 34 fénynyomatú táblán, 65 léppel. II. Közlemény.* 126–128.
 VEGYESEK. –128.
 307. *A jaáki apátsági templom...* [Steindl végzi a helyreállítást]
 308. *Az alcsúthi udvari kápolna...* [fölszentelésére kiadvány készül, Storno Ferenc]
 309. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” czéljaira. IV.*

5. szám – ?

310. I...i.: *Magyar ikonographia. Magyarországi Szent Erzsébet képei. IV. és befejező közlemény.* 129–136.
 311. KÉP: 19. ábra. – *Szent Erzsébet; Overbeck festménye.* [j. n.] 130.
 312. KÉP: 20. ábra. – *Magyar és portugali szt Erzsébet képe, más szentek társaságában, Flandrin-tól* [j.b.l.: Jarles, JAVIE] 131.
 313. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. II. Közlemény.* [Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 136–146.
 314. Majláth Béla: *Az ecsedi vár egyházi szerelvényei 1615-ben. II. Közlemény.* 147–150.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 150.
 315. VII. *Trefort minister levele Ipolyi Arnold püspökhöz.* [az állam és az egyház támogatják a művészeteiket] 150–152.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 152.
 316. IX. Ft. Vidákovics Miklós... [Roskovics Ignác oltárvázlatát nem fogadták el] 152–154.
 IRODALOM. 154.
 317. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Geschichte der Kirche St. Gregor bei Rázüns und ihre Wandgemälde von Dietrich Jaklin. Chur und Winterthur. Im Selbst-Verlage des Verfassers. 1880. 31 lap; 34 fénynyomatú táblán, 65 léppel. III. és befejező közlemény.* 154–159.
 VEGYESEK. 159.
 318. *Simor János...* [új mellkeresztjének leírása, kivitelező: Anders ötvösműhelye]
 319. *A „Budapesti oltár-Egylet”...* [a befolyt összegből az újpesti templomot támogatják] 160.
 320. *A túrócz-szent-mártoni...* [templomban tűzvész volt] 160.
 321. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” czéljaira. V.* 160.

6. szám – június 15.

322. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A simontornyai sz. Ferencziek kelyhe.* 161–166.
 323. KÉP: 21. ábra. – *A szent-ferencziek kelyhe Simontornyán.* [j. j.l.: Czobor B] 163.
 324. KÉP: 22. ábra. – *Donatori czímer.* [j. n.] 166.
 325. Majláth Béla: *Az ecsedi vár egyházi szerelvényei 1615-ben. III. és befejező közlemény.* 166–170.
 326. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. III. Közlemény.* [Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 170–184.
 327. KÉP: 23. ábra.
 328. KÉP: 24. ábra. – *A Súly Benedek-féle kehely kupájának felirata.* [j. n.] 181.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 184.

329. VIII. Országos képzőművészeti akadémia. [az Orsz. Magy. Társ. véleménye egy országos képzőművészeki akadémia felállításáról] 184–187.
330. IX. Egyházi festészeti pályázatok és jutalomdíjak hirdetése. [Ipolyi Arnold, Keleti Gusztáv] 188–189.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 189.
331. X. Ft. Huiber János... [kelyhet rendelt] 189–190.
332. XI. Ft. Erhardt Vilmos... [oltárcsengettyűt rendelt] 190.
- IRODALOM. 190.
333. N. n. [Dr. Czobor Béla]: IV. A Dictionary of Christian Antiquities. [szerk.: William Smith, Samuel Cheetham; London, 1876–1880.] 190–191.
- VEGYESEK. 192.
334. Dr. Kruesz Chrysostom... [templomi textiliákat rendelt a besztercebányai női iparis-kolától]
335. A budavári koronázási templom... [Storno Ferenc, Kratzmann Ede]
336. A máriafalvi templom restaurálására... [pénzt utaltak, Steindl Imre]
337. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. VI.

7. szám – július 1.

338. Bogisich Mihály: Régi templomi énekeink. II. [Bozóky Mihály énekeskönyve] 193–200.
339. Régi ének az Oltáriszentségről. [kotta] 193.
340. Ének az Oltáriszentségről. [kotta] 198–199.
341. N. n. [Dr. Czobor Béla]: Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. IV. Közlemény. [Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 200–204.
342. Némethy Lajos: A budai clarissák leltárai. Jegyzéke azon egyházi készleteknek, melyeket 1714-ben Budára költözésük alkalmával magukkal hoztak. 204–211.
343. N. n. [Dr. Czobor Béla]: Egyházi pecséteink. I. Közlemény. 211–215.
344. KÉP: 25. ábra. – Az esztergomi káptalan nagyobb pecsété. [j. n.] 213.
345. KÉP: 26. ábra. – Kisebb pecsét. [j. n.] 214.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 215.
346. X. Simor János bíbornok-primás aranykelyhe. [leírás, terv: Lippert József, kivitelező: Anders ötvös] 215–217.
347. XI. Művésznövendékeink és az orsz. képzőművészeti akadémia. [a Münchenben tanuló magyar művész-növendékek levele Trefort Ágostonhoz az akadémia felállításának ügyében] 217–220.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 220.
348. XII. Ft. Bacskády Ágoston... [a lap által készített velumot] 220–221.
349. XIII. Ft. Hosszú Ferenc... [templomi tárgyakat rendel] 221.
- IRODALOM. 222.
350. N. n. [Dr. Czobor Béla]: V. Ornamente der Holzsculptur von 1450 bis 1820, aus dem Bayerischen National-Museum. Geordnet und beschrieben von Dr. J. H. von Hefner-Alteneck. Aufgenommen und in unveränderlichem Lichtdruck ausgeführt von J. B. Obernetter in München. Frankfurt am Main. Verlag von Heinrich Keller. 1881. 222–223.
- VEGYESEK. 223.
351. A budapest-ferencvárosi templomban... [Lotz és Than freskói]
352. A müncheni képzőművészeti akadémiát... [Vágó Pál, Roskovics Ignác, Innocent Ferenc, Biczó Géza, Kimnach László festőnövendékek látogatták az évben]
353. Munkácsy Mihály festménye. [Krisztus Pilátus előtt, a Le Monde nyilatkozik] 223–224.
354. Az esztergomi főkáptalan... [Knauz Nándort bízta meg a garamszentbenedeki templom restaurálási munkálatainak felügyeletével] 224.
355. Ft. Mayrhofer József... [Okka templomát felújította, Storno Ferenc] 224.
356. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. VII. 224.

8. szám – augusztus 31.

357. Némethy Lajos: *A Szentháromság ábrázolása. Képzőművészeti kalászat. I.* [Dürer, Fra Angelico, Girolamo da Udine, Raffaello Santi, Giovanni és Antonio Vivarini, Gentile da Fabriano, Borgogogne, Paul Juvenel, Rubens, Anthony van Dyck, Schongauer, Velazquez, Verrocchio] 225–246.
358. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A chuti prépostság.* 242–246.
359. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. V. Közlemény.* [Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 246–250.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 250.
360. *XII. A mező-tarpai középkori harang.*
A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 253.
361. *XIV. A turóc-szent-mártoni...* [névtelen adomány]
362. *XV. Ft. Szombathy Sándor...* [két templomi kép, Kimnach László] 253–254.
- VEGYESEK. 254.
363. *A garam-szent-benedeki...* [tűzvész]
364. *Az „Országos női par kiállítás...* [megnyílt]
365. *Stornó Ferenc...* [Kratzmann Ede] 254–255.
366. *Nagyváradon...* [középkori leletek] 255.
367. *Ft. Bogisich Mihály...* [előadásokat tart] 255.
368. *Ft. Bubics Zsigmond...* [templomi textíliákat vásárol] 255.
369. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közöltségen való megvásárlására. I.* 255.
370. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. VIII.* 255.

9. szám – szeptember 30.

371. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi öltönyökről. Felolvastatott a Szt. László –Társulatnak MDCCCLXXXI. évi szeptember hó 27-ikén Budapesten tartott közgyűlésén.* 257–267.
372. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az országos női par-kiállításról.* [aranyérmet kaptak: az Ipolyi Arnold által alapított besztercebányai női par-iskola (Zircen Janka), a IV. kerületi polgári leányiskola (Tavaszi Róza), a pozsonyi állami tanítónő-képző (Uhr Zsuzsa, Szilassy Mathild)] 267–273.
373. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egyházi pecséteink. II. Közlemény.* 273–275.
374. KÉP: 27. *ábra.* [nyitrai pecsét – j. n.] 273.
375. KÉP: 28. *ábra.* [a pozsonyi társaskáptalan pecsétje – j. n.] 274
376. KÉP: 29. *ábra.* [Lodomer esztergomi érsek ún. kisebb pecsétje – j. n.] 275.
377. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. VI. Közlemény.* [Beszédes Sándor, Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre] 275–281.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 281.
378. *XIII. Czudar László pannonhalmi apát sírköve.* [gipszmásolat készül] 281–283.
379. KÉP: 30. *ábra – Olnódi Czudar László pannonhalmi apát (+1372) sírköve.* [j. n.] 282.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 283.
380. *XVI. Nt. Kiss János...* [a borromei típusú miseruha ára] 283–284.
- IRODALOM. 284.
381. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VI. Über die Kunstweberei der Alten. Von Dr. J. A. Kuhn, Conservator des bayr. Nationalmuseums in München. Leipzig. Verlag von Edwin Schoemp 1881. (Sammlung kunstgewerblicher und kunsthistorischer Vorträge. No. 2., 8-rét, 34. lap, ára 1 Mk.* [Casaretto F. József, Giani Károly, Haas Fülöp, Ebner & Gerdeisen] 284–286.

VEGYESEK. 286.

382. *Egyházművészeti előadások.* [Czobor Béla, Bogisich Mihály előadásai]
 383. *A budapest-ferencvárosi plébánia-templomban...* [mellékoltárok] 286–287.
 384. *A nagyvárad-i ősrégi székesegyház...* [látás lesz, Zsigmondy Gusztáv, Zichy Jenő] 287.
 385. *A m. n. múzeum igazgatósága...* [a pécsi Corpus Domini-oltár gipszmásolata készül Dulánszky Nándor engedélyével]
 386. *A szeretet testvérei...* [a besztecebányai műipar-iskola bevételei] 287–288.
 387. *A budavári Nagybaldogasszony-templom...* [újjaépítése halad] 288.
 388. *Szoldatics Ferenc...* [az egri székesegyház kápolnájába festményeket készít] 288.
 389. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közöltségen való megvásárlására. II.* 288.
 390. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. IX.* 288.

10. szám – október 15.

391. T.....i [Tárkányi] Béla: *Az egri főegyház „Mária-káplonája.”* [Szoldatics Ferenc; Kalmár István: szárnyasajtó] 289–296.
 392. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink. III.* 296–303.
 393. *Cantio de Sancto Ladislao Rege.* [kotta] 299–300.
 394. *De B. Virgine in Adventu.* [kotta] 301.
 395. *De B. Virgine in Adventu.* [kotta] 302.
 396. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházi öltönyökről. Felolvasott a Szt. László–Társulatnak MDCCCLXXXI. évi szeptember hó 27-ikén Budapesten tartott közgyűlésén. II.* [Ipolyi Arnold, besztecebányai nőipar-iskola] 303–308.
 397. [Dr. Czobor Béla]: *A pozsonyi clarissák leltára. Jegyzéke azon egyházi készleteknek, melyek 1782-ik év márczius hó 4-én és következő napokon, az apáca szerzet megszüntetésére alkalmával a császári biztosok által összeirattak.* [Donner: ezüstkereszt] 308–314.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 314.

398. *XIV. Könyvkiállítás.* [készül] a Múcsarnokban] 314–317.
 A LELEKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 317.

399. *XVII. Ft. Károly János...* [borromei típusú miseruha]
 400. *XVIII. Ft. Novák Lajos...* [borromei típusú miseruha]
 IRODALOM. 318.

401. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VII. Monumenta Sepulchralia eorumque epitaphia in Collegiata Ecclesia B. M. Virginis Claustroburgi. Edidit Ubaldo Kistersitz archivarius. Viennae, ex typographia Caes. Reg. aulica et Imperiali. Sumptibus Mayer et Soc. 4-rét, 1881. XV és 317 lap; ára 8 frt.* 318–319.

VEGYESEK. –319.

402. *Kratzmann Ede...* [növédekéket oktat műhelyében]
 403. *Gróf Wenckheim Krisztina...* [üvegablakot készített a ferencvárosi templomban] 320.
 404. *Ft. Császka György...* [finanszírozza a szepesváraljai papnővöldében Horváth Viktor műarcheológia előadásait] 320.
 405. *Szoldatics Ferenc...* [visszautazik Rómába] 320.
 406. *Stornó Ferenc...* [elfogadta Knauz Nándor meghívását a gamszentbenedeki templom restaurálására] 320.
 407. *Nt. Némethy Lajos.* [könyvkiállítás] 320.
 408. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. X.* 320.

11. szám – november 15.

409. Ádám Iván: *Katholikus templomaink protestáns köntösben.* 321–325.

410. Némethy Lajos: *A pozsonyi clarissák leltára. Jegyzéke azon egyházi készleteknek, melyek 1782-ik év márczius hó 4-én és következő napokon, az apácza szerzet megszüntetésére alkalmával a császári biztosok által összeirattak. II. és befejező közlemény.* 326–330.
411. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A kézmelegítő.* 330–336.
412. KÉP: 31. ábra. – *Kézmelegítő, a Cluny-muzeumban.* [Viollet-le-Duc rajza; j. n.] 331.
413. KÉP: 32. ábra. – *Rómán kézmelegítő fedele.* [j. j. l.: Jaquard] 332.
414. KÉP: 33. ábra. – *Kézmelegítő, Gréau gyűjteményéből.* [j. b. l.: Fornique ?] 333.
415. KÉP: 34. ábra. – *Kézmelegítő, a m. n. múzeumban.* [j. n.] 334.
416. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Tanulmányok az esztergomi főszékesegyház kincstárában. VII. Közlemény.* [formalium; Bock Ferenc, Dankó József, Pulszky Károly, Henszlmann Imre, Beszédes Sándor] 336–342.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 342.
417. XV. *Adalékok sz. Margit ereklyéihez.* 342–344.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 344.
418. XIX. *Ft. Oldinger Antal...* [borromei típusú miseruha, hazai ipar] 344–345.
419. XX. *Ft. Szabó Márk...* [oltáriszentség-tartó] 345–347.
- IRODALOM. 347.
420. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VIII. Les arts du Métal. Recueil descriptif et raisonné des principaux objets ayant figuré à l'exposition de 1880. de l' Union Centrale des Beaux-Arts, par J. B. Giraud conservateur des musées archéologiques de la ville de Lyon. Cinquante Planches en héliogravure hors texte. Pris, A. Quantin, Imprimeur-éditeur. 1881. Ivrét ; ára 80 frt o. é.* 347–350.
- VEGYESEK. 350.
421. „*Az alsúthi udvari káplona*”... [című kiadvány átadása, Storno Ferenc, Czobor Béla] 350–351.
422. *Az országos magyar képzőművészeti társulat...* [őszi tárlat] 351.
423. *A garam-szent-benedeki...* [Storno Ferenc, befejeződik a restaurálás] 351.
424. *A könyvkiállítás...* [Corvinák] 351.
425. „*Az esztergomi főegyház kincstára...* [kiadvány első száma megjelent] 351–352.
426. *A budavári koronázási templom...* [Storno Ferenc, Kratzmann Ede]
427. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közöltségen való megvásárlására. III.* 352.
428. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. XI.* 352.
- 12. szám – december 15.**
429. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az egyházfestészeti pályázat.* [Kovács Mihály, Weber X. Ferenc, Innocent Ferenc, Roskovics Ignác, Paczka Ferenc, Mannheimer Ágost, Graits Endre, Heinrich Ede, Hegedüs István, Molnár József, Lotz Károly] 353–361.
430. KÉP: 35. ábra. – *Innocent vázlata.* [j. n.] 355.
431. KÉP: 36. ábra. – *Roskovics vázlata.* [j. n.] 355.
432. KÉP: 37. ábra. – *Kapisztrán keresztes háborút hirdet Magyarországon. Lotz cartonja.* [j. n.] 357.
433. Ádám Iván: *A plébániai naplókrol.* 361–368.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 369.
434. XXI. *Ft. Nemes József...* [borromei miseruha]
435. XXII. *Ft. Wágner Adolf...* [László dömösi prépost sírköve] 369–370.
- VEGYESEK. 370.
436. *Templom-szentelés.* [Kauzer József, újpesti r.k. templom] 370–371.
437. *Érdekes leletek.* [Szabadbattyány] 371.
438. *Új templom.* [Paraszt-Dubova] 371.
439. *Az orsz. egyházi festészeti bizottság.* [díjkiosztás: Lotz Károly, Innocent Ferenc] 371.

440. *Az esztergomi főegyház műkincseiből*,... 371.
 441. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közöltségen való megvásárlására. IV.* 372.
 442. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. XII.* 372.

III. évfolyam – 1882.

443. Dr. Czobor Béla: *Előszó.* 3–4.

1. szám – január 15.

444. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A basilikák.* 5–17.
 445. KÉP: 1. ábra. – *Óskeresztény templom, a sz. Ágnes-katakombában.* [j. n.] 6.
 446. KÉP: 2. ábra. – *Cella coemeterialis.* [j. n.] 7.
 447. KÉP: 3. ábra. – *S. Sinforosa alaprajza.* [j. n.] 9.
 448. KÉP: 4. ábra. – *Dóriai oszlopfő.* [j. n.] 10.
 449. KÉP: 5. ábra. – *Attikai oszlopláb.* [j. n.] 10.
 450. KÉP: 6. ábra. – *Ioniai oszlopfő.* [j. n.] 10.
 451. KÉP: 7. ábra. – *Akanthus-levél.* [j. n.] 12.
 452. KÉP: 8. ábra. – *Korinthusi oszlopfő.* [j. n.] 12.
 453. KÉP: 9. ábra. – *Az őskeresztény basilika.* [j. n.] 12.
 454. KÉP: 10. ábra. – *A S. Clemente belseje.* [j. n.] 13.
 455. KÉP: 11. ábra. – *A S. Paolo fuori le mura alaprajza.* [j. n.] 15.
 456. KÉP: 12. ábra. – *A régi sz. Péter-basilika belseje.* [j. n.] 17.
 457. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A magyar üvegfestészeti műteremről. (I–II. tábla).* [Kratzmann Ede] 18–21.
 458. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Sz.-olaj-tartó szarú az esztergomi főszékesegyház kincstárában. I. Közlemény.* [Lippert József] 21–23.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 23.
 459. *I. Gr. Thurzó Mária hagyatéka a nagy-rippényi templomnak.* [leltár] 23–25.
 460. *II. A pozsonyi dóm új üvegfestménye.* [Utolsó Ítélet Ipolyi Arnold és Heiller Károly alakjával, Storno, Kratzmann Ede] 25–26.
 A LEKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 27.
 461. *I. Ft. Szombathy Sándor*,... [Kimnach László két oltárképe]
 462. *II. A veszprémi egyházmegyéből*,... [Kimnach László] 27–28.
 IRODALOM. 28.
 463. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. Kiváló díszítmények az 1881. évi országos magyar nőipar-kiállításból. Kiadja a földmívelés-, ipar- és kereskedelemügyi magy. kir. miniszterium. Ornements remarquables de l'Exposition Hongroise Industrielle des ouvrages des femmes en 1881. Publiés par le ministère roy. hong. de l'agriculture de l'industrie et du commerce. Budapest, 1882. Ivrét, 25 fénynyomatú tábla, bevezetéssel. Ára 3 frt 50 kr. o. é.* 28–31.
 VEGYESEK. 31.
 464. *Egyházfestészeti pályázat.* [Szűz Mária menybemenetele témára] 31–32.
 465. *A nagyváradi régi székesegyház...* [ásatás] 32.
 466. *Megrendelés.* [Weber X. Ferenc: Szentháromság] 32.
 467. *Egyházművészeti előadások.* [Dr. Czobor Béla és Bogisich Mihály előadásai a bp-i egyetemen] 32.
 468. *A könyvkiállítás...* [februárban nyílik] 32.
 469. KÉP: *Melléklet az „Egyházművészeti lap”-hoz. I–II. tábla. Szemelvények Kratzmann Ede üvegfestményeiből.* [j. n.]

2. szám – február 15.

470. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1882. február 12-iki közgyűlést megnyitotta. I. Közlemény.* 33–48.
 471. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink. I.* 48–55.
 472. *Szűz Mária siralma.* [kotta] 51.
 473. *Szűz Mária siralma.* [kotta] 52.
 474. *Régi nagybójtó ének.* [kotta] 53–54.
 475. *Régi nagybójtó ének.* [kotta] 54–55.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 55.

476. Némethy Lajos: *III. Árpád házi b. Margitnak egy képe a XVII. századból.* 55–57.
 477. *IV. Szépművészeti kiállítás Rómában.* [1882–1883, a szervező bizottság felhívó levele] 57–59.
 478. *V. Szánthay Miklós Klosterneuburg vára kapitányának sírköve.* [a felirat olvasata] 59–61.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 62.

479. *III. Ft. Morosay Antal*,... [beteglátogató szelencék ajánlása]
 480. *IV. Ft. Márton Mihály*,... [úrkoporsó ajánlása]

VEGYESEK. 64.

481. *Munkácsy Mihály*,... [Krisztus Pilátus előtt]
 482. *Lissabonban*,... [műipari kiállítást rendeztek]
 483. *Storino Ferenc*,... [kartonok a Mátyás-templomban]
 484. *Szépművészeti kiállítás Rómában.*

3. szám – március 15.

485. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1882. február 12-iki közgyűlést megnyitotta. II. és befejező közlemény.* 65–79.
 486. Tárkányi Béla: *Venite Adoremus! Munkácsy Mihály „Krisztus Pilátus előtt” képénél.* [vers] 79–81.
 487. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A francia műtészek Munkácsy képéről.* 81–88.
 488. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Krisztus Pilátus előtt. Munkácsy Mihály festménye. (III–IV. tábla.)* 88–94.
 489. Kurtz Vilmos: *Tanulmány az úrkoporsóról.* 94–100.
 490. Némethy Lajos: *A budai sz-ferencziek pecsétnyomó-gyűjteménye. I. Közlemény.* 101–104.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 104.

491. *VI. Egy nagy művész fogadtatása hazájában.* [Munkácsy tiszteletére rendezett összeje-vetelek, elhangzott köszöntők magyarországi tartózkodása alatt – 1882. febr. 18.–márc. 10.] 104–105.
 492. Majláth Béla: *VII. Gr. Forgách Ádámné Révay Judith házi kápolnájának felszentelése 1643-ik évben.* 115–117.
 493. *VIII. Mint kell egy román feszületet megrendelni?* [megrendelő levél részletes ikonográfiai útmutatással] 118–120.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 120.

494. *V. Ft. Toronyi István*,... [úrkoporsó-ajánlás] 120–121.
 495. *VI. F. Frits István*,... [miseruha] 121.
 496. *VII. Az esztergomi főegyház-megyéből*,... [levél miseruháról] 122.

IRODALOM. 122.

497. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *II. Musée National du Louvre. Galerie d'Apollon. Le Trésor Artistique de la France. Premier Série. Publié sous le direction de M. Paul Dalloy, directeur du Moniteur Universel, président du Jury de „L'Union Centrale des Beaux Arts appliqués a l'industrie”. Avec la collaboration, pour le Texte de MM. Paul de Saint-Victor, Maxime du Camp, Georges Berger, G. Lafenestre, Garnier, Faliz fils, Louvrier de Lajolais, Paul Mantz etc. – Les Planches sont exécutées sous la direction et par les procédés brevetés s. g. d. g. de M. Léon Vidal dans les ateliers photochromiques du Moniteur Universel, Paris, Imprimerie et Librairie du Moniteur Universel. Fol. Két kötet, ára 264 марка. I. Közlemény. 122–124.*

VEGYESEK. 124.

498. *Munkácsy képének...* [sokan látogatják a kiállított képet (Krisztus Pilátus előtt)] 124–125.
499. *XIII. Leo pápa ő szentsége...* [részére melkereszt és hozzá lánc készül] 125.
500. *A könykiállítás...* [megnyílt] 125.
501. *Mienk lesz-e Munkácsy képe?* [felajánlások a kép megvásárlásához] 125–126.
502. *A lissaboni műiparkiallítás...* [nyitva tartás] 126.
503. *A budavári koronázási templom oltárképe.* [főoltárképet kérnek Munkácsytól] 126.
504. *Divald Károly...* [fényképfelvételek a „Krisztus Pilátus előtt”-ről] 126.
505. *Az első magyar festészeti iskola...* [Benczúr Gyulát kérték fel igazgatónak] 126–127.
506. *Az „Orsz. M. képzőművészeti társulat”* [újabb összegek a Munkácsy-kép megvásárlásához] 127.
507. *Egyházfestészeti pályázat.* 127–128.
508. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közkölségen való megvásárlására. I.* 128.
509. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. I.* 128.
510. *KÉP: III. Krisztus Pilátus előtt. Munkácsy Mihálytól.* [j. n.]
511. *KÉP: IV. Krisztus. Részlet Munkácsy M. „Krisztus Pilátus előtt” festményéből. Melléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz. Fénynyomat DIVALD K. Budapest és Eperjes.* [j. n.]

5. szám – május 15.

512. *Ádám Iván: A felsődörögdi templomrom. I. Közlemény.* 129–141.
513. *KÉP: 13. ábra. – A felsődörögdi templomrom alaprajza.* [j. n.] 135.
514. *KÉP: 14. ábra. – A felsődörögdi templomrom keleti fala.* [j. n.] 139.
515. *Némethy Lajos: A budai sz-ferencziek pecsénymó-gyűjteménye. II. Közlemény.* 142–147.
516. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Sz.-olaj-tartó szarú az esztergomi főszékesegyház kincstárában. II. Közlemény.* 147–150
517. *KÉP: 15. ábra. – Czímer az esztergomi sz-olaj-tartó szarúról.* [j. n.] 148.
518. *KÉP: 16. ábra. – Donatori czímer, az esztergomi szent-olaj-taró szarúról.* [j. n.] 149.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 150.

519. *Gond Ignác: IX. Munkácsy festménye külföldön.* [Londonban állították ki a Krisztus Pilátus előtt c. festményt] 150–151.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 151.

520. *VIII. Ft. Frits István...* [vélumot kér] 151–152.
521. *IX. Ft. Frank Ferencz...* [oltárterítőhöz kér mintát] 152.
522. *X. Ft. Körmendy József...* [legyházi zászlót rendel] 152–153.
523. *XI. Ft. László Ferencz...* [oltár baldachint rendel] 153.

IRODALOM. 153.

524. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *II. Musée National du Louvre. Galerie d'Apollon. Le Trésor Artistique de la France. Premier Série. Publié sous le direction de M. Paul Dalloy, directeur du Moniteur Universel, président du Jury de „L'Union Centrale des Beaux Arts appliqués a l'industrie”. Avec la collaboration, pour le Texte de MM. Paul de Saint-*

Victor, Maxime du Camp, Georges Berger, G. Lafenestre, Garnier, Faliz fils, Louvrier de Lajolais, Paul Mantz etc. – *Les Planches sont exécutées sous la direction et par les procédés brevetés s. g. d. g. de M. Léon Vidal dans les ateliers photochromiques du Moniteur Universel, Paris, Imprimerie et Librairie du Moniteur Universel. Fol. Két kötet, ára 264 márka. II. és befejező közlemény. 153–157.*

VEGYESEK. 158.

- 525. *Simor János...* [ámpolna-párt készítettett]
- 526. *Corvin-codexek másolatai.* [fényképek készülnek]
- 527. *Munkácsy képe Londonban...*
- 528. *Pusztaszeri ásatások.* [kezdődtek] 158–159.
- 529. *Szoldatics Ferencz, ...* [Egerbe érkezett] 159.
- 530. *Az orsz. könyvkiállítást...* [a „Kalausz” második kiadása] 159.
- 531. *A budavári koronázási templom...* 159–160.
- 532. *Az egyházfestészeti pályázat...*
- 533. *Az „Orsz. M. képzőművészeti társulat”...* [Lipthay Kornél lett az igazgató] 160.
- 534. *A lissaboni ornamentális műkiállítás...* [kalauza megjelent] 160.
- 535. *Gyűjtés az 1317-ben öntött mező-tarpai (Bereghm.) harangnak közkölségen való megvásárlására. II.* 160.

6. szám – június 15.

- 536. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pécsi székesegyház restauratioja. I. Közlemény.* [Pollack Mihály, Schmidt Frigyes] 161–174.
 - 537. KÉP: 17. ábra. – *A pécsi dóm nyugati oldala restaurálva.* [j. n. –] 170.
 - 538. KÉP: 18. ábra. – *A pécsi dóm keleti oldala restaurálva.* [j. n. –] 171.
 - 539. Némethy Lajos: *A budai sz-ferencziek pecsétnyomó-gyűjteménye. III. és befejező közlemény.* 174–178.
 - 540. Ádám Iván: *A felsődörögdi temlomrom. II. Közlemény.* 178–185.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 186.

- 541. *X. Aranyérem de Rossi ker. János számára.* [60. névnapján kitüntetik a római „Keresztény régészet művelését elősegítő társaság” igazgatóját] 186–187.
 - 542. *XI. A bessenyői régi falfestmények.* [Szt. László-legendát fedeztek fel] 187–188.
- A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 188.

- 543. *XII. Ft. Hegedüs József...* [Kimnach László] 188–189.
 - 544. *XIII. Ft. Frideczky György...* [beteglátogató szelence] 189.
 - 545. *XIV. Ft. Kiss János...* [kelyhet, paténát rendel] 189.
- IRODALOM. 189.

- 546. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portuguenza e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla). I. Közlemény.* 189–191.

VEGYESEK. 191.

- 547. *A garam-sz.-benedeki...* [oszlopfő került elő]
- 548. *Simor János...* [a könyvkiállításról felvétel-sorozatot vásárolt]
- 549. *Az árvai uradalom...* [gyertyatartók készültek] 191–192.
- 550. *Az alcsúthi udvari kápolna...* [Simor Jánost kérték föl a szentelésre] 192.
- 551. *Storno Ferencz...* [újabb négy üvegablak-terv a Mátyás-templomban] 192.
- 552. *A kassai levéltárat...* [oklevelek, kódexek kerültek elő] 192.
- 553. KÉP: *Melléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz. V–VI. tábla. A Pécsi dóm keleti oldalnak restaurálási tervezete.* [j. n.]

7. szám – július 1.

554. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pécsi székesegyház restaurációja. II. és befejező közlemény.* [Schmidt Frigyes] 194–206.
555. KÉP: 19. ábra. – *A pécsi dóm szentélye restaurálva.* [j.j.l.] 195.
556. Ádám Iván: *A felsődörögdi templomrom. III. és befejező közlemény.* 206–215.
557. KÉP: 20. ábra. – *Sarok-faloszlop a felsődörögdi templomból.* [j. n.] 207.
558. KÉP: 21. ábra. – *A felsődörögdi román keresztelőkút.* [j. n.] 211.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 215.
559. Némethy Lajos: *XII. Egy XVI. századi magyar főpap ingóságai.* [oklevél Pisó Jakab elrabolt ingóságairól] 215–216.
560. *XIII. Az 1882. évi egyházfestészeti pályázat.* [Aggházy Gyula, Bihari Sándor, Grossmann Gyula, Heverdle Ferenc, Jakobey Károly, Molnár József, Roskovics Ignác, Dományi Spányi K., Szamosi Elek, Varbóky F. Ferenc] 216–217.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 218.
561. *XV. Nt. Jekkel János...* [gyertyatartók Ybl Mikós tervei szerint] IRODALOM. 219.
562. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portugueza e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla). II. Közlemény.* 219–222.
563. KÉP: 22. ábra. – *A coimbrai székesegyház (Portugalliában) román kelyhe.* [j. n.] 219.
564. KÉP: 23. ábra. – *A guimaraes-i társas káptalan XIII. századi kelyhe.* [j. n.] 221.
- VEGYESEK. 222.
565. *Knauz Nándor...* [a „Monumente Ecclesiae Strigoniensis” II. kötete megjelent] 222–223.
566. *Munkácsy Mihály...* [Krisztus keresztrefeszítése] 223.
567. *Az aracsi templomrom...* [indítvány a megőrzésért] 223.
568. *A pécsi székesegyház...* [folyik a templom kiürítése] 223–224.
569. *Diakovárott...* [új székesegyház, Rösszer Ferenc, Schmidt Frigyes] 224.
570. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. II.* 224.
571. *Helyreigazítások.* 224.

8. szám – augusztus 30.

572. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Legújabb pécsi leletek. I. Közlemény.* [Schmidt Frigyes] 225–232.
573. Némethy Lajos: *A szepesi székesegyház leltára 1622-ből. I. Közlemény.* 232–237.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 237.
574. *XIV. A képzőművészeti társulat újabb pályázatai.* [egyházfestészeti díj, Munkácsy-díj, 1882. évi művészi nagydíj, Ráth György díja, Ipolyi-díj] 237–240.
575. *XV. Az alsóúthi udvari kápolna fölszentelése.* [Storno Ferenc, harangok] 240–243.
576. KÉP: 24. ábra. – *Az alsóúthi Mária-harang díszítménye.* [j. n.] 240.
577. KÉP: 25. ábra. – *Díszítmény a Margit-harangról.* [j. n.] 241.
578. KÉP: 26. ábra. – *Díszítmény a József-harangról.* [j. n.] 241.
579. KÉP: 27. ábra. – *A László-harang.* [j. n.] 242.
580. KÉP: 28. ábra. – *Részlet a László-harangról.* [j. n.] 242.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 243.
581. *XVI. Ft. Németh Sándor...* [templomi lobogót, oltárcsengettyűt rendel] 243–244.
582. *XVII. Ft. Opitz Sándor...* [borromei miseruha] 244.
583. *XVIII. A matheóczi plébániatemplom...* [gyertyatartók] 244.
584. *XIX. Ft. Czettler Antal...* [templomi ruhanemű] 244.
- IRODALOM. 246.

585. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portugueza e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla). III. Közlemény. 246–248.*
586. KÉP: 29. ábra. – *A bragai székesegyház kelyhe.* [j. n.] 247.
587. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Iussu et sumptu Eminentissimi et Reverendissimi Domini Ioannis Cardinalis Simor Principis Primatis, Archiepiscopi Strigoniensis cet. cet. ordine chron. disposuit, dissertationibus et notis illustravit Dr. Ferdinandus Knauz, Abbas de Szerfel, Eccl. Metrop. Strigon. Canonicus, Archidiaconus Comaromiensis et Bibliothecae Praefectus, Academiae Scientiarum Hungariae Socius Ordinarius. Tomus II. Ab a. 1273. ad a. 1321. – Nri. 1–927. Cum 6 tabulis lithographicis et 14 sigillis ligno incisis. Strigonii, 1882. Typis descriptis Gustavus Buzarovics. 4°, XLIX és 883 lap. Ára 10 frt. I. Közlemény. 248–254.*
588. KÉP: 30. ábra. – *A garam-sz.-benedeki convent pecsétje.* [j. n.] 249.
589. KÉP: 31. ábra. – *Seraphius pozsonyi prépost pecsétje.* [j. n.] 249.
590. KÉP: 32. ábra. – *II. Tamás esztergomi érsek pecsétje.* [j. n.] 251.
591. KÉP: 33. ábra. – *A szepesváraljai történeti falfestmény 1317-ből.* [j. n.] 253.
- VEGYESEK. 254.
592. *De Rossi János...* [a római keresztény régészeti társulat elnökének körlevele: össze hasonlítják az emlékérem átadását] 254–255.
593. *Szent-István tetemei...* [a kiemelésre emlékérem készül] 255.
594. *A budapesti ferenczvárosi templom...* [Storno Ferenc: Szent Erzsébet, üvegablak-terv; Kratzmann Ede] 255.
595. *A pécsi székesegyház restauratiójának...* [Schmidt Frigyes] 256.
596. *Schlanch Lőrincz...* [a szatmári papnöveldében kötelező tárgy lesz a keresztény műarcheológia; Storno Ferenc] 256.
597. *Ebenhöch Ferencz...* [éremgyűjteményt adományozott a Nemzeti Múzeumnak] 256.
598. *Garam-Szent-Benedeken...* [Storno Ferenc, Lápicz Antal] 256.
599. KÉP: Melléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz. VII–VIII. tábla. *Az alcsuthi udvari kápolna belseje.* [j. n.]

9. szám – szeptember 15.

600. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Legújabb pécsi leletek. II. Közlemény. 258–262.*
601. Némethy Lajos: *A szepesi székesegyház leletára 1622-ből. III. és befejező közlemény. 263–268.*
602. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A diakóvári új székesegyház. I. Közlemény.* [Roesner Károly, Schmidt Frigyes] 269–275.
603. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Két középkori kehely a m. n. múzeumból. (IX. tábla). 275–278.*
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 278.
604. XVI. *A gelenczei templom régi freskói.* [Szent László legenda, Passió-ciklus, Szent Margit-legenda, Szent Kálmán-legenda] 278–280.
605. K.E.: XVII. *Adalék a „majcz” értelmezéséhez.* 280–281.
- A LELKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 281.
606. XX. *Nt. Vinis Fülöp...* [oltárképet, gyertyatartókat rendel, Kimnach László] 281–283.
- IRODALOM. 283.
607. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Monumenta Ecclesiae Strigoniensis. Iussu et sumptu Eminentissimi et Reverendissimi Domini Ioannis Cardinalis Simor Principis Primatis, Archiepiscopi Strigoniensis cet. cet. ordine chron. disposuit, dissertationibus et notis illustravit Dr. Ferdinandus Knauz, Abbas de Szerfel, Eccl. Metrop. Strigon. Canonicus, Archidiaconus Comaromiensis et Bibliothecae Praefectus, Academiae Scientiarum Hungariae Socius Ordinarius. Tomus II. Ab a. 1273. ad a. 1321. – Nri. 1–927. Cum 6 tabulis*

- lithographicis et 14 sigillis ligno incisis. Strigonii, 1882. Typis descriptis Gustavus Buzarovics. 4°, XLIX és 883 lap. Ára 10 frt. II. és befejező közlemény. 283–287.*
608. KÉP: 34. ábra. – György nagyszombati plébános pecsétje. [j. n.] 284.
609. KÉP: 35. ábra. – A nagyszombati ferencziek (?) pecsétje. [j. n.] 284.
610. KÉP: 36. ábra. – Dömés convent pecsétje. [j. n.] 284.
611. KÉP: 37. ábra. – Fülöp pápai követ pecsétje. [j. n.] 285.
612. KÉP: 38. ábra. – Berthold sz.-kereszt apát pecsétje. [j. n.] 285.
- VEGYESEK. 287.
613. Dr. Dulánszky Nándor... [a Műemlékek Országos Bizottságának tagja lett]
614. Egyházművészeti előadások. [Dr. Czobor Béla, Dr. Pasteiner Gyula és Bogisich Mihály előadásai a budapesti egyetemen] 287–288.
615. Egyházmegyei keresztény múzeumot... [állítanak föl Pécsett] 288.
616. A diakovári új székesegyház... [felszentelését elhalasztották] 288.
617. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. III. 288.
618. KÉP: Melléklet „Az Egyházművészeti Lap”-hoz. IX. Tábla. Középkori kelyhek a m. n. múzeumból. [j. j. 1.: Fényképanyomat, Divald K. Budapest és Eperjes. – fénynyomat] 288.

10. szám – október 15.

619. N. n. [Dr. Czobor Béla]: Legújabb pécsi leletek. III. és befejező közlemény. 289–296.
620. Bogisich Mihály: Régi templomi énekeink. 297–301.
621. Régi ének az Oltáriszentségről. [kotta] 299.
622. Régi ének a boldogságos Szűz Máriáról. [kotta] 300–301.
623. N. n. [Dr. Czobor Béla]: A diakovári új székesegyház. II. és befejező közlemény. [Giuseppe Voltolini, Alessandro Massimiliano és Lodovico Seitz, Ansiglione Feuerstein, Ignazio Donegani, Steinmeyer, Samassa, Schauer] 301–307.
624. Majláth Béla: Egy szepesmegyei városi jegyzőkönyv a XV. századból. 307–311.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 311.
625. XVIII. Egyházművészeti mozgalom Németországban. [német katolikusok XXIX. Kongresszusa, egyházművészeti kiállítás] 311–312.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 312.
626. XXI. A ***-i egyházmegyéből.
627. XXII. Ft. Novák Lajos... [tárgyak a budapesti katolikus főgimnázium számára] 315.
628. XXIII. Ft. Agócs János... [borromei miseruha] 316.
629. XXIV. Ft. Molnár János... [Kecelről, Csíkszeredáról a Lap által javasolt bronz keresztet vásároltak] 316.
- IRODALOM. 316.
630. N. n. [Dr. Czobor Béla]: III. Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portuguenza e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla). IV. Közlemény. 316–319.
631. KÉP: 40. ábra. – A porto-i székesegyház úrmutatója. [j. n.] 317.
632. KÉP: 41. ábra. – A coimbra-i székesegyház úrmutatója. [j. n.] 317.
633. KÉP: 42. ábra. – A rizeu-i székesegyház ereklyetartó szekrénye. [j. n.] 319.
- VEGYESEK. 320.
634. Fm. Simor János... [adomány a lébényi templom tatarozásához]
635. A pécsi székesegyház... [tudósítás a helyreállítási munkálatokról]
636. Dr. Henszlmann Imre... [a székesfehéri bazilika ásatása]

11. szám – november 15.

637. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az Országos Képzőművészeti Akadémia*. [felállításának ügyében, Trefort Ágoston előterjesztése Ferenc Józsefhez] –321–329.
638. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink*. 330–338.
639. *Régi adventi ének*. [kotta] 332–333.
640. *Régi karácsonyi ének*. [kotta] 333–334.
641. *Régi húsvéti ének*. [kotta] 335–336.
642. *Boldogságos kisasszony napjára*. 336–337.
643. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Sz.-olaj-tartó szarú az esztergomi főszékesegyház kincstárában*. III. Közlemény. [Lippert József] 338–344.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 344.
644. XIX. *Kehely, mint consecrationalis ajándék*. [az alcsúti udvari kápolna számára] 344–346.
645. XX. *Főpapi formalium*. [Lippert József készíti] 346–347.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 347.
646. XXV. *Ft. Vidakovics Miklós*... [Tovarisova]
647. XXVI. *Az attkári r.k. templom*... [számára kehely]
648. XXVII. *A kollúthi plébánia*... [úrmutató]
649. XXVIII. *A pusztadubovai*... [templomba Kubinyi Miklós kánontáblákat készít]
650. XXIX. *A fiumei „Orfanotrofio Maria”*... [árвахáz kápolnájába ereklyetartó] 348.
651. XXX. *Ft. Thum Adolf*... [Karavukova, Dévaványa] 348.
- IRODALOM. 348.
652. N. n. [Dr. Czobor Béla]: III. *Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portuguesa e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla)*. V. Közlemény. 348–351.
653. KÉP: 43. ábra. – *Az ermidai egyház pásztorbotja*. [j. n.] 350.
654. KÉP: 44. ábra. – *Könyvtábla, a vize-i székesegyház kincstárából*. [j. n.] 350.
- VEGYESEK. 351.
655. *Pécsett a székesegyház*... [tudósítás a helyreállításról, Schmidt Frigyes] 351–352.
656. *Kratzmann Ede*... [a pozsonyi dóm és a garamszentbenedeki templom festett ablakai] 352.
657. *Pannonhalmán*... [Storno Ferenc tervei szerint állítják helyre a régi keresztfolyosót] 352.

12. szám – december 15.

658. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Sz.-olaj-tartó szarú az esztergomi főszékesegyház kincstárában*. IV. és befejező közlemény. 353–358.
659. KÉP: 45. ábra. 46. ábra. 47. ábra. *Czímerpajzsok a Migazzy-kehelyről*. [j. n.] 355.
660. Pap Károly: *Nyílt levél a szerkesztőhöz*. 358–361.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 361.
661. Némethy Lajos: XXI. *Sz. Péter vértanú budai templomának maradványa*. 361–363.
- IRODALOM. 363.
662. N. n. [Dr. Czobor Béla]: III. *Catalogo illustrato da Exposicao retrospectiva de arte ornamental Portuguesa e Hespanhola celebrada em Lisboa em 1882 sob a proteccao de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Luiz I. e a presidencia de Sua Magestade El-Rei O Senhor D. Fernando II Texto. Lisboa, Imprensa Nacional 1882. Estampas (220 számozott és 6 számozatlan tábla)*. VI. és befejező közlemény. 363–369.
663. KÉP: 48. ábra. – *A pombeiro-i egyház füstölője*. [j. n.] 364.
664. KÉP: 49. ábra. – *Aguamanile, D. Fernando király gyűjteményéből*. [j. n.] 364.
665. KÉP: 50. ábra. – *Liturgikus fésű, a madrid-i múzeumból*. [j. n.] 365.
- VEGYESEK. 369.

666. *Körmöczbányán...* [a vártemplomot restaurálják] 369–370.
 667. *A székesfehérvári egyházmegye...* [a lap terjesztését vállalja] 370.
 668. *Az egyházfestészeti pályázat...* [Baditz Ottó, Roskovics Ignác, Paczka Ferenc, Kimnach László] 370.
 669. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. IV.* –371.

IV. évfolyam – 1883.

670. Dr. Czobor Béla az Egyházművészeti Lap szerkesztője: *Előszó.* 3–4.

1. szám – január 15.

671. Bogisich Mihály. *A budavári főegyház jövődő énekkara.* [Bogisich Trefort Ágostonnak benyújtandó tervezete] 5–10.
 672. Némethy Lajos: *A kassai székesegyház leltára 1604-ből. I. Közlemény.* [Pethő Márton, Mikazzi Miklós, Szalatnok György, Szuhaj István, Streudeln Károly] 10–14.
 673. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Két ereklyetartó-monile az esztergomi főszékesegyház kincstárában. I. Közlemény.* [Bock Ferenc; Dankó József] 15–19.
 674. Konrády Lajos: *A felső-regmeczi ref. templom.* 19–25.
 675. KÉP: 1. ábra. – *A felső-regmeczi ref. templom.* [j. n.] 20.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 25.
 676. *I. Románkori kereszt a magyar n. múzeum gyűjteményében.*
 677. KÉP: 2. ábra. – *Románkori kereszt. Előlap.* [j. n.] 26.
 678. KÉP: 3. ábra. – *Románkori kereszt. Hátlap.* [j. n.] 27.
 679. *II. De Rossi ker. János emlékérem.* [Haynald Lajos adakozásra szólította fel a papokat; leírás] 27–28.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 29.
 680. *I. Ft. Németh Sándor,*... [templomi ruhaneműk] 29–30.
 681. *II. Ft. Gyenes Barnabás,*... [ezüst kehely] 30–31.
 VEGYESEK. 31.
 682. *A „Revue de l'Art chrétien”...* [című Corblet abbé által alapított folyóirat megszűnt, 1883 januártól folytatódik Jules Helbig szerkesztésében]
 683. *Roskovics Ignác és Kimnach László...* [Itáliába utaztak; Haynald Lajos alapítvány] 31–32.
 684. *Érdekes középkori aquamanile-t...* [találtak] 32.
 685. *A középkori műtárgyak...* [egyházi rendeltetésű tárgyak árverésen] 32.
 686. *A nagyvárad 1. sz. püspökség története,*... [sajtó alatt van, szerző: Bunyitay Vince, Lipovniczky István püspök költségén] 32.

2. szám – február 15.

687. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Miklós mester sírköve 1300-ból.* [Botka Tivadar] 33–38.
 688. KÉP: 4. ábra. – *Miklós mester sírköve 1300-ból.* [j. j. l.: Czobor B. del.] 35.
 689. Némethy Lajos: *A kassai székesegyház leltára 1604-ből. II. Közlemény.* [Martinuzzi György, Csák Máté] 38–44.
 690. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Két ereklyetartó-monile az esztergomi főszékesegyház kincstárában. II. Közlemény.* [Beszédes Sándor; Bock Ferenc; Dankó József; Henszlmann Imre; Pulszky Károly] 45–50.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 50.
 691. *III. István alesperes pecsétnyomója.* 50–53.
 692. KÉP: 5. ábra. *István alesperes pecsétnyomója.* [j. j. l.: Czobor B. del.] 50.

693. IV. Adalékul a Szent-Háromság ábrázolásához. [a pozsonyi Szent Anna-kápolna dómba vezető kapujának timpanon-domborműve] 53–55.
694. KÉP: 6. ábra. – A pozsonyi sz. Anna-kápolnából a dómba vezető kapu. [j. n.] 54.
A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 55.
695. III. Ft. Ámbros József,...[Mária-szobrok, Vögerl Mátyás, J. Delago] 55–57.
IRODALOM. 58.
696. I. *Albo dei sottoscrittori per la medaglia d'oro in onore del Commendatore Gio. Batt. de Rossi e relazione della solennità nel presentarla in Laterano il di XI Dicembre MDCCCLXXXII. Roma dalla Tipografia della Pace. Piazza della Pace N. 35. 1882.* 58–63.
697. KÉP: 7. ábra. 8. ábra. A de Rossi-féle emlékérem. [j. n.] 59.
VEGYESEK. 63.
698. Pázmány Péter bíbornok szobrát,... [Pietro della Vedova, készítettő: Simor János]
699. A pécsi őskeresztény cubiculum... [pusztulás fenyegeti, Dulánszky Nándor javaslatot kér Schmidt Frigyesztől] 64.
700. A garam-sz.-benedeki... [folyamatban a templom helyreállítása, Storno Kálmán] 64.
701. Azon ezüst kehely,... [lsd.: 1. szám. A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. II.; Oberbauer gyárában készül] 64.
702. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. I. 64.
- 3. szám – március 15.**
703. Ádám Iván: Pálosaink építészeti emlékei. I. Közlemény. [helyválasztás; Sátoraljaújhely, Pilisszentkereszt, Pilisszentlélek, Baranyatótfalu, Kladova, Enyere, Kőszeg, Diósgyőr] 66–78.
704. Bogisich Mihály: Régi templomi énekeink. 78–85.
705. Régi ének a szent apostolokról. [kotta] 81.
706. Régi húsvéti ének. [kotta] 82.
707. Régi ének az Oltáriszentségről. [kotta] 83.
708. Régi ének az Oltáriszentségről. [kotta] 84
709. Némethy Lajos: A kassai székesegyház leltára 1604-ből. III. Közlemény. 85–88.
RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 89.
710. V. Elefántcsont-dombormű. 89–91.
711. KÉP: 9. ábra. – Elefántcsont-dombormű, a XII. századból. [j. n.] 90.
A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 91.
712. IV. Ft. Lassú Lajos,... [Varra-Súr községben kápolnát építenek] 91–93.
713. V. Ft. Lajtay Lajos... [borromei casulát vásárolt az Oberbauer-gyártól] 93.
IRODALOM. 93.
714. N. n. [Dr. Czobor Béla]: II. *Die älteste Tafelmalerei Westfalens. Beitrag zur Geschichte der altwestfälischen Kunst. Von Cl. Freiherr Heereman v. Zuydwyk, dr. jur., Regierungsrath a. D. Mit vier Tafeln. Münster i/W. Verlag von Heinrich Schöningh. 1882. Negyed-rét, 89 lap; -ra 15 márka.* I. Közlemény. 93–95.
VEGYESEK. 95.
715. Országos ötvösmű-kiállítást... [rendeznek 1883. decemberétől a Nemzeti Múzeumban, a szervező bizottság tagjai: Ipolyi Arnold, Keglevich István, Pulszky Ferenc, Ráth György, Bubics Zsigmond, Czobor Béla, Szalay Imre, Lipthay Béla, Pulszky Károly] 95–96.
716. „Az alcsúthi udvari kápolna”... [Dr. Czobor Béla kiadványából egy példányt a pápának küldenek] 96.
717. Az esztergomi főszékesegyház kincstárát,... [áthelyezik a templomba] 96.
718. Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. II. 96.

4. szám – április 15.

719. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. II. Közlemény.* [helyválasztás] 97–107.
 720. Némethy Lajos: *A kassai székesegyház leltára 1604-ből. IV. Közlemény.* [Szakmáry György, Martinuzzi György, Dragóner Béla] 107–110.
 721. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Két ereklyetartó-monile az esztergomi főszékesegyház kincstárában. III. és befejező közlemény.* [Bock Ferenc, Dankó József, Henszlmann Imre, Zalka János] 111–115.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 116.

722. VI. *Románkori gyertyatartó.* [Kárász Géza gyűjteménye] 116.
 723. KÉP: 10. ábra. – *Románkori gyertyatartó Kárász G. gyűjteményéből.* [j. n.] 117.
 724. VII. *Az országos magyar képzőművészeti társulat köréből.* [értésítés az 1883. ápr. 8-i közgyűlésről, Ipolyi Arnold beszédet mondott] 117–118.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 118.

725. VI. *Ft. Lichtensteiger Ferencz...* [a varra-súri kápolna ablakai; Kratzmann Ede] 118–120.
 726. VII. *Ft. Laufik Ferencz...* [Zsákóc; templomi ruhaneműk, zászlók készültek az Oberbauer-gyárban] 120–121.

IRODALOM. 121.

727. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *II. Die älteste Tafelmalerei Westfalens. Beitrag zur Geschichte der altwestfälischen Kunst. Von Cl. Freiherr Heereman v. Zuydwyk, dr. jur., Regierungsath a. D. Mit vier Tafeln. Münster i/W. Verlag von Heinrich Schönigh. 1882. Negyedré, 89 lap; -ra 15 márka. II. és befejező közlemény.* 121–127.

728. KÉP: 11. ábra. – *A Szent-Háromság, a soest-i oltárrakványról.* [j. n.] 126.

VEGYESEK. 127.

729. *E. Reusens kanonok...* [A Magyar Nemzeti Múzeumban járt] 127–128.
 730. *A budavári koronázási templom...* [a restauráció lassan halad] 128.
 731. *Kratzmann Ede...* [a Palásthy Pál apátkanonok adománya által készült ablakot behelyezték a garamszentbenedeki templom falába, Storno Ferenc] 128.
 732. *A magyar szent korona...* [készülőben van kiadvány] 128.
 733. *A pécsi püspöki papnöveldében...* [kápolnát épített Szeifritz István igazgató] 128.

5. szám – május 15.

734. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1883. évi ápril hó 8-diki közgyűlését megnyitotta.* 129–137.
 735. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. III. Közlemény. A pálos kolostor alapításáról és főtartásáról.* [pápai rendeletek, alapítók, adományozók] 138–148.
 736. Némethy Lajos: *A kassai székesegyház leltára 1604-ből. V. és befejező közlemény.* 148–151.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 151.

737. VII. *Fölvívás az országos ötvös-műkiállítás érdekében.* [a tulajdonosok tegyék lehetővé a műtárgyak kiállítását] 151–153.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 153.

738. VIII. *Ft. Szalay Pál...* [Dad, beteglátogató szelencék készültek az Oberbauer-gyárban]
 739. IX. *Az alsóúthi udvari kápolna...* [számára borromei miseruha készül az Oberbauer-gyárban]
 740. X. *A kulai róm. kath. Templom...* [oltárcsengettyű]

IRODALOM. 154.

741. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől-Szomolányig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. Irta Jedlicska Pál, Szomolány kerületi alesperes felső-díosi plébános, a magyarországi műemlékek bizottságának kültagja. (Egy térképpel, s több fametszettel.) Budapest, 1883. Nagy nyolczadrét. 343 és 4 lap; ára 3 forint o. é. I. Közlemény.* 154–160.

742. KÉP: 12. ábra. – *A csesztei templom alaprajza*. [j. n.] 155.
 743. KÉP: 13–18. ábra. – *Mértani művek a csesztei templom ablakairól*. [j. n.] 156.
 744. KÉP: 19. ábra. – *A csesztei úrmutató*. [j. j. l.: MORELLI G] 157.
 745. KÉP: 20. ábra. – *Az alsó-diósi templom alaprajza*. [j. n.] 159.
 746. KÉP: 21–22. ábra. 25. ábra. 23–24. ábra. *Mértani művek a szentségház az alsó-diósi templomból*. [j. n.] 159.
 VEGYESEK. 160.
 747. *Szondy drégelyi hős...* [kápolna épül, tervezi, kivitelez: Lippert József]
 748. *Bubics Zsigmond...* [a képzőművészeti tanács tagja lett]
 749. *Az egyházi zenészet...* [nem adják ki a Haynald Lajos által alapított zenei ösztöndíjat; Bogisich Mihály]
 750. *Jacometti Ignazio...* [a vatikáni múzeumok igazgatója és szobrász elhunyt]

6. szám – június 15.

751. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1883. évi ápril hó 8-diki közgyűlését megnyitotta. II. Közlemény*. [Munkácsy Mihály] 161–171.
 752. *Bubics Zsigmond: A középkori miniature-festészetéről. I. Közlemény. 172–179.*
 753. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. IV. Közlemény. III. Tájékoztató irányelvek a pálosok épületeinél. 180–184.*

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 184.

754. *IX. A Sacra Rituum Congregatio az egyházi énekről*. [a dekrétum közlése] 184–188.

A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 188.

755. *XI. Ft. Horváth Imre...* [monstrancia készül az Oberbauer-gyárban]
 756. *XII. Ft. Dr. Czibulka Nándor...* [a Zichy-Czobor-féle kehelyhez hasonlót rendel]
 757. *XIII. Ft. Németh Sándor...* [Földeák, templomi zászlók]

IRODALOM. 189.

758. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől-Szomolányig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. Irta Jedlicska Pál, Szomolány kerületi alesperes felső-diósi plébános, a magyarországi műemlékek bizottságának kultagja. (Egy térképpel, s több fametszettel.) Budapest, 1883. Nagy nyolczadrét. 343 és 4 lap ; ára 3 forint o. é. II. Közlemény. 189–191.*

VEGYESEK. 192.

759. *Egyházművészeti előadások*. [voltak a budapesti egyetemen; Bogisich Mihály, Pasterner Gyula]
 760. *A vatikáni múzeumok...* [igazgatójának Carlo Viscontit nevezték ki]
 761. *A garam-sz.-benedeki templom...* [két ablak elkészült: Kratzmann Ede, mecénás: Szabó József és Bubla Károly püspök]
 762. *Az ötvös-műkiállítás központi bizottsága...* [a vidéki bizottságok elnökei: Rómer Flóris Ferenc, Dankó József]
 763. *Gyűjtés a „Budapesti Oltáregylet” céljaira. III.*
 764. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz (1883). I–II. tábla. Az alsó-diósi úrmutató*. [j. j. l.: MORELLI G]

7. szám – július 1.

765. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1883. évi ápril hó 8-diki közgyűlését megnyitotta. III. és befejező közlemény*. [Benczúr Gyula, Spányi Béla, Baditz Otto, Roskovics Ignác, Paczka Ferenc, Kimnach László, Lotz Károly kaptak díjat; Verescsagin, Zichy Mihály] 193–205.
 766. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink*. 205–213.

767. *Régi ének a boldog Szűz Máriáról.* [kotta] 206–207.
 768. *Régi ének szent Mária Magdolnáról.* [kotta] 208.
 769. *Régi ének szent Mihály arkangyalról.* [kotta] 209–210.
 770. *Régi ének szent angyalokról.* [kotta] 210–211.
 771. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. V. Közlemény.* [alaprajzi sajátosságok] 213–219.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 220.
 772. X. *A budapest-ferencvárosi templom új mennyezete.* 220–221.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 221.
 773. XIV. *Nt. Halász János...* [Jászberény]
 IRODALOM. 222.
 774. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől-Szomolányig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány.* Irta Jedlicska Pál, Szomolány kerületi alesperes felső-diósi plébános, a magyarországi műemlékek bizottságának kültagja. (Egy térképpel, s több fametszettel.) Budapest, 1883. Nagy nyolczadrét. 343 és 4 lap ; ára 3 forint o. é. III. Közlemény. 222–224.
 775. KÉP: 26. ábra. – *A szomolányi kehely.* [j. b. l.: MORELLI G.] 223.
 VEGYESEK. 224.
 776. *Dr. Hegedűs Candid Lajos...* [meghalt]
 777. *Gráczban...* [kiállítás rendeznek]

8. szám – augusztus 15.

778. Bubits Zsigmond: *A középkori miniature-festészetről. II. és befejező közlemény.* 225–235.
 779. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. VI. Közlemény. IV. A pálos emlékek építőiről.* [Pilisszentkereszt, Dubica, Bodrogsziget, Egyed, Szlatkagóra, Dédes, Kamenska, Tolna, Kékes, Tüskevárjane, Sátorajaujhely, Szentlőrinc, Fehéregyház] 235–242.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 242.
 780. XI. *Őskeresztény emlékek Bregetiumból.* [Ó-Szőny] 242–246.
 781. KÉP: 27. és 28. ábra. – *Krisztus-monogrammak a m. n. múzeumból.* [j. n.] 243.
 782. KÉP: 29. ábra. – *Cserép mécs a Ráth-féle gyűjteményből.* [j. n.] 244.
 783. KÉP: 30. ábra. – *Csont halacska Bregetiumból.* [j. n.] 245.
 784. KÉP: 31. ábra. – *Cserép mécs töredéke Bregetiumból.* [j. n.] 245.
 785. XII. *Két üvegfestett ablak a garam-sz.- benedeki egyház számára.* [Kratzmann Ede, Storno Ferenc: Szt. József, Szt. István, Szt. Gellért, Borromei Szt. Károly, Marcus Crstinus, Boldog Özséb, mecénások: Szabó József, Bubla Károly] 246–248.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 248.
 786. XV. *A baghi plébániatemplom...* [templomi lobogó]
 787. XVI. *Oberbauer A. fővárosi cégnél...* [templomi fémtárgyak]
 IRODALOM. 249.
 788. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kiskárpáti emlékek Vöröskőtől-Szomolányig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány.* Irta Jedlicska Pál, Szomolány kerületi alesperes felső-diósi plébános, a magyarországi műemlékek bizottságának kültagja. (Egy térképpel, s több fametszettel.) Budapest, 1883. Nagy nyolczadrét. 343 és 4 lap ; ára 3 forint o. é. IV. Közlemény. 249–255.
 789. KÉP: 32. ábra. – *A bogdánóczi egyház kelyhe.* [j. j. l.: MORELLI G.] 251.
 790. KÉP: 33. ábra. – *A suhai templom kelyhe.* [j. b. l.: W. SZ.; j. j. l.: MORELLI G.] 253.
 VEGYESEK. 255.
 791. *A jáki apátsági templom...* [helyreállítási tervei elkészültek]
 792. *Az ötös-műkiállítás érdekében...* [felhívás támogatásra] 255–256.
 793. *A beszercebéányai püspöki nőpariskolában...* [Jászberény, Storno Ferenc] 256.
 794. *Az 1885. évi általános kiállításon...* 256.
 795. *Aggházy Gyula...* [Fazekas-Zsaluzsán, oltárkép] 256.

9. szám – szeptember 15.

796. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Az oltár*. 257–269.
797. KÉP: 34. ábra. – *A regensburgi oltár*. [j. n.] 259.
798. KÉP: 35. ábra. – *A st. Denis-i hátság oltár, van Eyck festménye után*. [j. j. l.: O. Mothes.] 262.
799. KÉP: 36. ábra. – *A regensburgi dóm sz-Rupert oltára*. [j. n.] 263.
800. KÉP: 37. ábra. – *A st-wolfgangi szárnyas oltár*. [j. n.] 265.
801. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink*. 269–275.
802. *Ének szent István első apostoli királya dicsőséges jobbkezeről*. [kotta] 273.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 276.
803. Dr. Velics Antal.: *XIII. Pecsevi török szemtanú tudósítása a székesfehérvári basilikáról*. 276–277.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 278.
804. *XVII. Nt. Vogl Márton*,... [Babarc; Runggaldier oltára; oltárabrosz] 278–279.
- IRODALOM. 280.
805. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kiskárpáti emlékek Vöröskötől-Szomolányig. Hely- s művelődéstörténeti tanulmány. Irta Jedlicska Pál, Szomolány kerületi alesperes felső-diósi plébános, a magyarországi műemlékek bizottságának kiírtja. (Egy térképpel, s több fametszettel.) Budapest, 1883. Nagy nyolczadrét. 343 és 4 lap ; ára 3 forint o. é. V. és befejező közlemény*. 280–287.
806. KÉP: 38. ábra. – *A hosszúfalusi kehely*. [j. b. l.: WSz; j. j. l.: MORELLI G.] 283.
- VEGYESEK. 287.
807. *Fabiani Henrik kanonok*... [elhunyt]
808. *A bécsi bronzkiállításon*... [keves középkori egyházi jellegű műtárgy]
809. *Három becses liturgicus tálat*... 287–288.
810. *A „Revue de l'art chrétien”*... [új évfolyam] 288.
811. *Szentpétervárott*... [nemzetközi művészeti kiállítás lesz] 288.
812. *A bruxelles-i királyi könyvtár*... [fénynyomatokban kiadja kódexeit] 288.
813. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz 1883. III. A GYÓRI ANTIPHONALE EGYIK DÍSZÍTETT LAPJA*. Divald K. fénynyomata. Mindennemű utánzás tilos. [fénynyomat]
814. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz 1883. IV. KÉT INITIALE*. Divald K. fénynyomata. Mindennemű utánzás tilos. [fénynyomat]
815. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz. V–VI. tábla. A HOSSZÚFALUSI ÚRMUTATÓ*. [j. b. l.: WSz; j. j. l.: MORELLI G.]

10. szám – október 15.

816. Ádám Iván: *Pálosaink építészeti emlékei. VII. és befejező közlemény. V. Pálos emlékeink építő anyaga és technikája*. 289–295.
817. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Schnütgen műgyűjteménye Kölnben*. 295–304.
818. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Széchy Dénes bíbornok kelyhe. I. Közlemény*. [Bock Ferenc, Zalka János, Henszlmann Imre, Dankó József] 304–310.
819. KÉP: 39. ábra. – *Részlet a Széchy Dénes-féle kehely talpáról*. [j. n.] 307.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 310.
820. Vogl Márton: *XIV. A babarci templom új Mária-oltára*. [Joseph Runggaldier; oltárkép: Graics Endre] 310–312.
821. *XV. Dulánszky Nándor pécsi püspök triptychonja*. [Storno Ferenc] 312–314.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 315.
822. *XVIII. Ft. Zittl Róbert*,... [Termin; Zichy-Czobor-féle típusú kehely, Oberbauer-gyár]
823. *XIX. A lengyeltóti*... [oltárcecsengettyű, Oberbauer-gyár]

824. XX. Ft. Szeifricz István,... [házi kápolna a pécsi papnöveldeben, a bronztárgyakat az Oberbauer-gyártól vásárolták]
825. XXI. Ft. Opitz Sándor. [stóla, Oberbauer-gyár]
- IRODALOM. 316.
826. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Catalog der Kunst- und Antiquitäten-Sammlung des verstorbenen Herrn Carl Anton Milani. – Catalogue de la Collection d'objets d'art et d'antiquités de feu M. Charles Antoine Milani. Frankfurt am Main, 1883. Fénynyomatú táblákkal.* 316–319.
- VEGYESEK. 319.
827. *A nagyváradi székesegyház...* [tudósítás az ásatásról] 319–320.
828. *Egyházművészeti előadások...* [Dr. Czobor Béla, Pulszky Károly és Bogisich Mihály előadásai a budapesti egyetemen] 320.
829. *Az ötvös-műkiállításra...* [meghosszabbított határidők] 320.

11. szám – november 15.

830. Walter Antal: *A magasabb műfajtájú egyházi zene visszahelyezéséről.* 321–328.
831. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *A nagyváradi ásatásról.* [Rómer Flóris Ferenc, Zsigmondi Gusztáv; Lipovniczky István püspök a szükséges összeg felét felajánlja; Thürzó Zsigmond sírköve] 328–334.
832. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* 335–341.
833. *Régi ének Szent István királyról.* [kotta] 337–338.
834. *Ének Szent István Magyarország királyáról.* [kotta] 339–340.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 341.
835. Némethy Lajos: *XVI. A fehéregyházi pálosok leltára.* 341–344.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 344.
836. XXII. *Az egri főegyházmegyéből...* [az oltárabrosz leszorításának megfelelő módjai; Oberbauer-gyár]
- IRODALOM. 347.
837. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Le costume au moyen age d'après les sceaux par G. Demay, archiviste aux archives nationales. Paris, librairie de D. Dumoulin et C-ie 1880, negyedré, 496 lap, 567 ábrával és táblákkal. Ára 20 márka.* 347–351.
- VEGYESEK. 351.
838. *A pécsi székesegyház restaurációjáról...* [Kirsten Ágost] 351–352.
839. *Az ötvös-műkiállításra...* [érkeznek a tárgyak] –352.
840. *A nagyváradi ásatásokat...* [befejezték] 352.
841. *A mohácsi plébánia-templomban...* [Mátyás-kori kelyhet találtak] 352.
842. Munkácsy Mihály,... [„Consummatum est”] 352.
843. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat...* [ősz kiállítása] 352.

12. szám – december 15.

844. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Széchy Dénes bíbornok kelyhe. II. és befejező közlemény.* [Bock Ferenc, Zalka János, Henszlmann Imre, Dankó József] 353–358.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 359.
845. XXIV. *Minczér Elek...* [Királyrév, Joseph Runggaldier] 359–361.
- IRODALOM. 362.
846. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VI. La Tapisserie par Eugène Müntz, conservateur de la bibliothèque, des archives et du musée à l'école nationale des beaux-arts. Paris, A. Quantin. Nyolczadrét. 372 lap.* 362–372.
847. KÉP: 40. ábra. – *Mohamedán szövet.* [j. n.] 365.
848. KÉP: 41. ábra. – *Szövet bibliai jelenettel.* [j. n.] 367.

VEGYESEK. 372.

849. *A pécsi székesegyház...* [Kiss György apostolszobrai, Schmidt Frigyes] 373.

850. *Az országos ötvös-műkiállítás...* [Kruesz Krizosztom] 373.

V. évfolyam – 1884.

851. Dr. Czobor Béla, Az „Egyházművészeti Lap” szerkesztője: *Előszó.* 3–4.

1. szám – január 15.

852. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Mathias Literatus kelyhe.* 5–13.

853. Dr. Szvacšina: *Besztercebánya az egyházi művészetekért.* 13–19.

854. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pálosok sassini kincseinek jegyzéke 1782-ben. I. Közlemény.* 19–23.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 23.

855. *I. Nt. Ulákovics György...* [Valpó; borromei miseruha]

856. *II. A mágocsi új plébánia-templomot...* [Bachó Rezső] 23–24.

857. *III. Ft. Pigler Nándor...* [Vaskút; oltárcsengettyű] 24.

IRODALOM. 24.

858. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Első kötet: A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyméltóságú és ft. Lipovnoki Lipovniczky István váradi püspök rendeletére, írta Bunyitay Vincze, a váradi püspökség könyvtárnoka. Nagyvárad, 1883 nagy 8-adrét, X és 473 lap. I. Közlemény.* 24–32.

859. KÉP: 1. és 2. ábra. – *Sándor püspök pecsétgyűrűje és annak lenyomata.* [j. j. l.: M.G.; j. j. l.: AROPEI.U.Z.] 27.

860. KÉP: 3. ábra. – *A váradi káptalan XIII. századi pecsétje.* [j. b. l.: MORELLI G] 28.

VEGYESEK. 32.

861. *Egyházművészeti előadások.* [Dr. Pasteiner Gyula, Dr. Czobor Béla és Bogisich Mihály előadásai a budapesti egyetemen]

862. *A nyitrai püspök...* [két ötvöstárgy a kiállításra]

2. szám – február 15.

863. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* 33–40.

864. *Ének szent István királyról.* [kotta] 35–38.

865. *Ének szent István királyról.* [kotta] 39–40.

866. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pálosok sassini kincseinek jegyzéke 1782-ben. II. Közlemény.* 40–46.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 46.

867. Némethy Lajos: *I. Az 1785-ben a budai városházán elárverezett miseruhák.* 46–48.

868. *II. Az országos magyar képzőművészeti társulat köréből.* [Tárkányi Béla adománya egyházfestészeti pályadíjra] 48–49.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 49.

869. *IV. Ft. Gramantik György...* [Precsin, főoltár] 49–52.

870. *V. Vogl Márton...* [Liptód; kehely] 52.

871. *VI. A kaposvári plébánia-templom...* [átépítése] 52–57.

IRODALOM. 57.

872. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Első kötet: A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyméltóságú és ft. Lipovnoki Lipovniczky István váradi püspök rendeletére, írta Bunyitay Vincze, a váradi*

püspökség könyvtárnoka. Nagyvárad, 1883 nagy 8-adrét, X és 473 lap. II. Közlemény. 57–63.

873. KÉP: 4. ábra. – Báthori András váradi püspök pecsétje. [j. b. l.: MORELLI G.] 59.

874. KÉP: 5. ábra. – Lukács váradi püspök függő pecsétje. [j. b. l.: MORELLI G.] 62.

VEGYESEK. 63.

875. A körmöcbányai... [vártemplom restaurációja, Storno Ferenc, Lápicz Antal, Frend János]

876. A soproni sz. Jakab kápolna,... [leomlással fenyeget]

877. A mária-czelli templom kincstárából,... [ötvösművek érkeztek a kiállításra] 63–64.

878. A pannonhalmi bencés főmonostor... [keresztfolyosójának restaurációja, Storno Ferenc] 64.

879. Az ötvösmű-kiállítás... [gazdag anyag] 64.

3. szám – március 15.

880. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1884. évi március hó 9-diki közgyűlését megnyitotta.* I. Közlemény. 65–79.

881. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pálosok sassini kincseinek jegyzéke 1782-ben.* III. Közlemény. 79–84.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 85.

882. III. *Az országos magyar történeti ötvösmű-kiállítás megnyitása.* [Ipolyi és Trefort nyitóbeszéde] 85–88.

883. IV. *A pozsonyi társas káptalan idősb kanonokjának egyházi szerelvénye.* 88–89.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 90.

884. VII. *Ft. Eigl József...* [Futtak; kehely, füstölő, oltárcekengettyű]

885. VIII. *A csákányi plébánia-templom...* [borromei miseruha]

886. IX. *Ft. Körmendy János...* [Lébényszentmiklós; templomi zászló]

IRODALOM. 90.

887. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Első kötet: A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyméltóságú és ft. Lipovnoki Lipovniczky István váradi püspök rendeletére, írta Bunyitay Vincze, a váradi püspökség könyvtárnoka. Nagyvárad, 1883 nagy 8-adrét, X és 473 lap.* III. Közlemény. 90–95.

888. KÉP: 6. ábra. – Eberhard váradi püspök gyűrűpecsétje. [j. j. l.: MORELLI G.] 91.

889. KÉP: 7. ábra. – Scolari II. András pecsétje. [j. b. l.: MORELLI G.; j. j. l.: Pataky] 91.

890. KÉP: 8. ábra. – Jakch Dénes gyűrűpecsétje. [j. j. l.: MORELLI G.] 93.

891. KÉP: 9. ábra. – Vitéz János gyűrűpecsétje. [j. b. l.: Huszarfy; j. j. l.: MORELLI G.] 93.

VEGYESEK. 95.

892. *Ipolyi Arnold...* [az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat közgyűlésének elnöki beszédéről]

893. *Az országos magyar történeti ötvösmű-kiállítás...* [népszerű; reprodukciók készülnek] 95–96.

894. *A lipótói templom...* [kehely] 96.

895. *A szőnyegszövészet...* [a hazai háziipar fejlesztése] 96.

896. *Az egyházi szerek és paramentumok...* [megszaporodtak a hozzá nem értő, egyházi tárgyakat gyártó iparosok] 96.

4. szám – április 15.

897. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold elnöki beszéde, melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1884. évi március hó 9-diki közgyűlését megnyitotta.* II. és befejező közlemény. 97–108.

898. Sándorfi Nándor: *A haluziczi román templom. I. Közlemény.* 108–114.
 899. KÉP: 10. ábra. – *A haluziczi templom alaprajza.* [j. n.] 110.
 900. KÉP: 11. és 12. ábra. – *Ikerablakok a haluziczi templomból.* [j. n.] 111.
 901. KÉP: 13. ábra. – *A haluziczi román templom szentély.* [j. j. l.: Runyay ?] 113.
 902. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A pálosok sassini kincseinek jegyzéke 1782-ben. IV. és befejező közlemény.* 114–118.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 119.
 903. Ebenhöch Ferencz: *V. Mit kell értenünk a „poculum pro communicantibus” alatt?* 119–120.
 A LELKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 120.
 904. *X. Ft. Eigl József...* [Futtak; bronz lámpa] 120–121.
 905. *XI. A rékasi...* [kehely, kupa, paténa] 121.
 906. *XII–XIV. A kalocsai főmegyéből...* [oltárcsengengettyűk] 121.
 IRODALOM. 121.
 907. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. A váradi püspökség története alapításától a jelenkorig. Első kötet: A váradi püspökök a püspökség alapításától 1566. évig. Nagyméltóságú és ft. Lipovnoki Lipovniczky István váradi püspök rendeletére, írta Bunyitay Vincze, a váradi püspökség könyvtárnoka. Nagyvárad, 1883 nagy 8-adrét, X és 473 lap. IV. és befejező közlemény.* 121–127.
 908. KÉP: 14. ábra. *Kálmáncsehi gyűrűpecsétje.* [j. b. l.: Huszárfy; j. j. l.: MORELLI G.] 125.
 909. KÉP: 15. ábra. *Fráter György gyűrűpecsétje és kezeírása.* [j. j. k.: MG] 125.
 VEGYESEK. 127.
 910. *Simor János...* [Lippert József, gyertyatartók]
 911. *Az esztergomi várhegyen...* [előkerült leletek] 127–128.
 912. *Munkácsy Mihály...* [a Consumatum est itthon is ki lesz állítva] 128.
 913. *Az egyházi ötvösművek...* [a kiállítást meghosszabbítják] 128.
 914. *Hazánk monumentális illusztrált történetének...* [kiadvány a millenniumra] 128.
 915. *A budavári koronázási templom...* [Simor János, Ipolyi Arnold adomány] 128.
5. szám – május 15.
 916. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Az országos ötvösmű-kiállításról. I. Közlemény.* 129–143.
 917. KÉP: 16. ábra. – *Sz. László király hermája.* [j. j. l.: Krieger Béla] 132.
 918. KÉP: 17. ábra. – *Sz. László király hermája, oldalt tekintve.* [j. j. l.: Gaaltirmy] 133.
 919. KÉP: 18. ábra. – *Sz. István hermája Zágrábban.* [j. j. l.: DTÖRRE] 140.
 920. KÉP: 19. ábra. – *Sz. István hermája, oldalt tekintve.* [j. j. l.: DTÖRRE/ 983] 141.
 921. Dr. Csánky Dezső: *A zalavári egyházi szerelvények 1533-ban. I. Közlemény.* 143–148.
 922. Sándorfi Nándor: *A haluziczi román templom. II. és befejező közlemény.* 149–155.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 155.
 923. *VI. A Palóczy-féle szarú az esztergomi főegyház kincstárában.* 155–158.
 924. KÉP: 20. ábra. – *Palóczy-czímer az esztergomi szarún.* [j. n.] 155.
 A LELKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 158.
 925. *XV. Ft. Rónay Sándor...* [Mohács; kehely, paténa]
 926. *XVI. Ft. Pehám Máté...* [Kapoly; borromei miseruha]
 IRODALOM. 159.
 927. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *II. Irodalmi jelentés. Az ötvösség remekei Magyarországon. Az 1884-iki magyar történeti ötvösmű-kiállításból. Két nagy kötet. Százötven színes és réznyomatú lappal, a szövegben pedig számos rajzzal. Írta Dr. Pulszky Károly.* 159–160.
 VEGYESEK. 160.
 928. *Simor János...* [szakolcai gobelin restaurálása]
 929. *A budapest-krisztinavárosi templom...* [üvegfestmények készültek, Kratzmann Ede]
 930. *Belgiumból...* [tudósok látogatták meg az ötvösmű-kiállítást]
 931. *A magyar történeti ötvösmű-kiállítás...* [naponta négyezren látogatják]

6. szám – június 15.

932. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az országos ötvösmű-kiállításról. II. Közlemény.* 161–175.
 933. KÉP: 21. ábra. – *Votiv-kép az aacheni dómban.* [j. n.] 162.
 934. KÉP: 22.–25. ábra. – *Czímerek a Nagy Lajos-féle votiv-képről.* [j. n.] 163.
 935. KÉP: 26. ábra. – *A Nagy Lajos-féle ezüst gyertyatartó.* [j. n.] 164.
 936. KÉP: 27. ábra. 28. ábra. 29. ábra – *Czímerpajzsok Nagy Lajos-féle egyik ereklyemutató-ról.* [j. n.] 165.
 937. KÉP: 30. ábra. – *Nagy votív-czímer Aachenben.* [j. j. l.: Krieger Béla] 167.
 938. KÉP: 31. és 32. ábra. – *Kisebb votív-czímerek Aachenben.* [j. j. l.: Inal 3; j. j. l.: Gaial I.] 168.
 939. Dr. Csánky Dezső: *A zalavári egyházi szerelvények 1533-ban. II. és befejező közlemény.* 175–179.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 179.

940. VII. *Palóczy Imre és neje Rozgonyi Dorottya – kelyhe a m. n. múzeumban.* 179–183.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 183.
 941. XVII. *Nt. Szekeres Ferencz...* [a besztercebányai püspöki ipariskola működése szünetel] 183–184.
 942. XVIII. *Pusztá-Szent-Andráson...* [Czigler Győző, kápolna, berendezési tárgyak] 184–185.

IRODALOM. 185.

943. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Kecskeméti W. Péter ötvöskönyve. Bevezetéssel és glossarium-mal ellátta Ballagi Aladár, egyetemi ny. rk. tanár. Budapest, 1884. Nagy nyolczadrét,* 192 lap. 185–187.
 944. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Éléments d'archéologie chrétienne par le chanoine Reusens, professeur d'archéologie a l'Université catholique de Louvain. Deuxième édition revue et considérablement augmentée. Tome premier, première partie illustrée de 261 gravures sur bois. Aix-la-Chapelle, Rudolph Barth libraire. 1884. 8-rét, 272 lap. I. Közlemény.* 187–191.

VEGYESEK. 191.

945. *Újabb ásatásokat...* [Óbudán sírkő került felszínre] 191–192.
 946. *A kassai dóm...* [a főhajó pillérei alapozatlanok] 192.
 947. *A magyar történeti ötvösmű-kiállítás.* [bezárt] 192.
 948. *Kratzmann Ede műtermében...* [Garamszentbenedek] 192.

7. szám – július 1.

949. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* 193–199.
 950. *Ének szent István királyról.* [kotta] 194–196.
 951. *Ének szent István királyról.* [kotta] 196–197.
 952. *Ének szent István királyról.* [kotta] 197–199.
 953. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Az országos ötvösmű-kiállításról. III. Közlemény.* 199–204.
 954. KÉP: 33. ábra. – *Thúz Osváth, zágrábi püspök pásztorbotja.* [j. j. l.:DTÖRRE/884] 200.
 955. KÉP: 34. ábra. – *Thúz Osváth címere, pásztorbotján.* [j. n.] 201.
 956. KÉP: 35. ábra. – *Thúz Osváth címere, szenteltvíztartóján.* [j. n.] 201.
 957. KÉP: 36. ábra. – *Főlírat a Perényi-féle pásztorbotról.* [j. n.] 203.
 958. KÉP: 37. ábra. – *Perényi Ferencz váradi püspök címere.* [j. n.] 203.
 959. Némethy Lajos: *A clarissák ó-budai zárdájáról.* 205–209.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 209.

960. VIII. *A „Diplomatarium Vaticanum Hungariae” átnyújtása ő szentségének.* [magyar egyháztörténet] 209–212.
 961. IX. *A zelici középkori falfestmények...* [kerültek napvilágra] 212–214.

962. X. *Palaeographiai és összehasonlító történelmi iskola a vaticani levéltárak mellett.* 214–215.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 216.

963. XIX. *Ft. Magdics István...* [kehely]

964. XX. *Nt. Kubinyi Endre...* [Tápiógyöngye; olajképek rendelése a Storno-féle műintézetből] 216–217.

965. XXI. *A kulai r. k. plébánia-templom...* [templomi eszközök rendelése] 217–218.

IRODALOM. 218.

966. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Éléments d'archéologie chrétienne par le chanoine Reusens, professeur d'archéologie a l'Université catholique de Louvain. Deuxième édition revue et considérablement augmentée. Tome premier, première partie illustrée de 261 gravures sur bois. Aix-la-Chapelle, Rudolph Barth libraire. 1884. 8-rét, 272 lap. II. és befejező közlemény.* 218–223.

VEGYESEK. 223.

967. *De Rossi ker. Jánosnak...* [Dr. Czobor Béla üdvözlő levele]

968. *A zelici templomban...* [nincs pénz a freskók restaurálására; Storno Ferenc]

969. *A magyar történeti ötvösmű-kiállítás...* [a tárgyak visszakerülnek eredeti helyükre]

970. *Ft. Pehám Máté...* [Kapoly; borromei miseruha]

971. *HIBAIGAZÍTÁSOK.*

8. szám – augusztus 31.

972. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Az országos ötvösmű-kiállításról. IV. Közlemény.* 225–234.

973. KÉP: 38. *ábra.* – [ikvatoroki Paur-kehely – j. n.] 225.

974. KÉP: 39. *ábra.* – *Az ikvatoroki Paur-kehely nodusán levő felirat.* [j. n.] 226.

975. KÉP: 40. *ábra.* – *Felirat a bonyi kehelyről.* [j. n.] 226.

976. KÉP: 41. *ábra.* – *A budapest-felső-vizivárosi kehely.* [j. n.] 227.

977. KÉP: 42. *ábra.* 43. *ábra.* 44. *ábra.* – *Feliratok a budapest-felső-vizivárosi kehelyről.* [j. n.] 228.

978. KÉP: 45. *ábra.* 46. *ábra.* *Feliratok az egri kehely száráról.* [j. n.] 229.

979. KÉP: 47. *ábra.* – *Az egri kehely kupáján levő felirat.* [j. n.] 229.

980. KÉP: 48. *ábra.* [az egri kehely – j. j. l.] 230.

981. KÉP: 49. *ábra.* 50. *ábra.* 51. *ábra.* 52. *ábra.* *Részletek a szepesi sodronyzománczos kehelyről.* [j. n.] 230.

982. KÉP: 53. *ábra.* – *A Nyári Pál-féle kehely a m. n. muzeumban.* [j. j. l.: Fellnendey] 231.

983. KÉP: 54. *ábra.* – *Sodronyzománczos részletek a Pethe László féle arany kehelyről.* [j. n.] 232.

984. KÉP: 55. *ábra.* [Bornemisza Pál nyitrai arany kelyhe – j. j. l.: G.] 233.

985. KÉP: 56. *ábra.* 57. *ábra.* 58. *ábra.* 59. *ábra.* – *Czímerek a Bornemisza Pál-féle nyitrai arany kehelyről.* [j. n.] 233.

986. KÉP: 60. *ábra.* – *A budai ujlaki plébánia kelyhe.* [j. j. l.: DTÖRRE./884] 234.

987. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Frangepán Ferencz kalocsai érsek és egri püspök leltára. I. Közlemény.* 235–242.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 242.

988. XI. *A szakolczai gobelin.* 242–243.

989. Sándorfi Nándor: XII. *Adalékok Pöstyén műemlékeihez.* [Banka] 243–245.

990. XIII. *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” tizennyolczadik gyűlésének programja.* [belga keresztény archeológusok egylete] 245–247.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 248.

991. XXII. *Ft. Balogh Ignác...* [oltárkép; Storno Frerenc]

992. XXIII. *Ft. Gramantik György...* [Precsin; főoltár] 248–249.

IRODALOM. 249.

993. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *V. Histoire des évêques de Bale. Par Mgr. Vautrety, prélat de la maison de S. S. Léon XIII. chanoine hre. de la cathédrale de Limoges, membre de la société helvétique de S. Maurice, de la société générale d'histoire de la Suisse, de l'académie de Besancon, etc. curé-doyen a Delémont. Ouvrage publié sous les auspices de S. G. Mgr. Lachat, évêque de Bale. – Avec cromos, nombreuses illustrations, vues, portraits, armoires, sceaux etc. etc. I. köt. Einsiedeln, New-York, Cincinnati & St. Louis. Charles & Nicolas Benziger frères. 1884. nagy 8-rét 244 lap, ára 8 márka. 249–255.*

VEGYESEK. 255.

994. *Munkácsy Mihály...* [hazajön, kiállítja a „Consummatum est”-t]
 995. *A kassai székesegyházban...* [megtalálták Pettes András koporsóját]
 996. *Régi egyházi leltáraink...* [egyházművészeti műszótár]
 997. *A garam-sz.-benedeki egyház...* [a restauráció végéhez közeledik] 255–256.
 998. *Az orsz. magyar képzőművészeti társulat...* [az őszi tárlaton Kimnach László, Roskovics Ignác, Kovács Mihály, Aggházy Gyula vesznek részt] 256.
 999. *A zágrábi székesegyház...* [tudósítás a restaurációról] 256.
 1000. *A festészeti mesteriskola...* [új épület] 256.
 1001. *A pécsi székesegyház...* [folyik a munka] 256.
 1002. *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” ...* [gyűlésére meghívták Czobor Bélát] 256.

9. szám – szeptember 30.

1003. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* 257–264.
 1004. *Régi ének szent István első magyar királyról.* [kotta] 258–259.
 1005. *Ének szent István király napján.* [kotta] 260–261.
 1006. *Ének szent István királyról.* [kotta] 261–263.
 1007. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” congressusa 1884-ben. I. Közlemény.* 264–275.
 1008. N. n.: [Dr. Czobor Béla]: *Frangepán Ferencz kalocsai érsek és egri püspök leltára. II. és befejező közlemény.* 275–278.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 278.

1009. XIV. *Két régi imakönyv-tábla a m. n. muzeumban.* 278–283.
 1010. KÉP: 61. ábra. – *Ezüst niellós könyvtábla előlapja.* [j. n.] 279.
 1011. KÉP: 62. ábra. – *Ezüst niellós könyvtábla hátlapja.* [j. n.] 280.
 1012. KÉP: 63. ábra. – *Ezüst filigrános imakönyvtábla előlapja.* [j. n.] 281.
 1013. KÉP: 64. ábra. – *Ezüst filigrános imakönyvtábla hátlapja.* [j. n.] 282.
 1014. XV. *A „Société de Saint Grégoire” nagygyűlése és az egyházi zene Belgiumban. [a zenei egylet programja]* 283–286.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 286.

1015. XXIV. *Ft. Mezey Ignác...* [Mélykut; úrmutató] 286–287.
 1016. XXV. *Ft. Venczell Antal...* [kehely a budapesti papnövelde számára] 287.
 1017. XXVI. *Ft. Gyurinka Antal...* 287.
 1018. XXVII. *Ft. Szarka József...* [Hárskut; borromei miseruha, pluviale] 287.

VEGYESEK. 287.

1019. *A drégelyi emlékkápolna...* [Kiss György, Kratzmann Ede] 287–288.
 1020. *Munkácsy Mihály...* [a „Krisztus a Kálvárián” -t ezrek nézik meg] 288.
 1021. *Egyházművészeti előadások.* [Henszlmann Imre, Bogisich Mihály, Czobor Béla előadásai a budapesti egyetemen] 288.
 1022. *Kiss György...* [pécsi székesegyház déli oldalának apostolszobrai] 288.
 1023. *A budapesti központi papnevelde...* [házi kápolna] 288.
 1024. *A zelizi templom...* [lépések a freskó-restaurálás ügyében] 288.
 1025. *Az ostende-i új templomot...* [fölszentelés] 288.

10. szám – október 15.

1026. Heid János: *Egyházas-e jelenlegi templomi zenénk?* 289–296.
 1027. Némethy Lajos: *A nyulak-szigetebeli és az ó-budai apácák pecsétjei.* 297–300.
 1028. KÉP: 65. ábra. [a nyulak-szigeti domonkos apácák pecsétje – j. n.] 297.
 1029. KÉP: 66. ábra. – *Az ó-budai clarissák pecsétje.* [j. n.] 298.
 1030. KÉP: 67. ábra. [a pozsonyi klarissák pecsétje – j. n.] 300.
 1031. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” congressusa 1884-ben. II. Közlemény.* 301–310.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 310.

1032. XVI. Egy XV. századi hártya-codex Simor János bíbornok, herceg-primás gyűjteményében. 310–316.

IRODALOM. 317.

1033. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *VI. Die Cisterzienser-Abtei Maulbronn, bearbeitet von Professor Dr. Eduard Paulus. Herausgegeben vom württembergischen Alterthums-Verein. Zweite Auflage. Billige Ausgabe. Stuttgart. Verlag von Paul Neff. 1884. 4-rét, VII és 104 lap, ára 6 márka. I. Közlemény.* 317–319.

VEGYESEK. 319.

1034. Simor János... [XV. századi kódexet vásárolt]
 1035. Garam-Szent-Benedeken... [Storno XII. századi keresztelõmedencét talált]
 1036. A zelizi templom... [freskóit Storno másolja] 319–320.
 1037. Az egri egyházmegye... [monográfia készül] 320.
 1038. Louis Courajod... [a Louvre egyik õre Magyarországon járt] 320.

11. szám – november 15.

1039. Majláth Béla: *Milyen volt a nyulak-szigetebeli apácák régi pecsétje?* 322–326.
 1040. KÉP: 68. ábra. – *A margitszigeti apácák pecsétje.* [j. n.] 322.
 1041. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” congressusa 1884-ben. III. és befejező közlemény.* 326–335.
 1042. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Az országos ötvösmű-kiállításról. V. és befejező közlemény. (I–II. táblával)* 335–344.
 1043. KÉP: 69. ábra. [középkori ötvösmű a gyulafehérvári székesegyházból – j. j. l.] 335.
 1044. KÉP: 70. ábra. [felirat a gyulafehérvári kehelyről – j. n.] 336.
 1045. KÉP: 71. ábra. – *Bakocs T. kelyhe.* 336.
 1046. KÉP: 72. ábra. – *Bakocs T. címere.* 336.
 1047. KÉP: 73. ábra. – *A hajniki kehely.* 336.
 1048. KÉP: 74. ábra. [felirat a hajniki kehelyről – j. n.] 337.
 1049. KÉP: 75. ábra. [felirat a hajniki kehelyről – j. n.] 337.
 1050. KÉP: 76. ábra. – *A kassai kehely.* [j. j. l.] 337.
 1051. KÉP: [77–84. ábra.] *Áttört párták egyházi ötvösművekről.* [j. n.] 338.
 1052. KÉP: [85–94. ábra.] *Kehely-kosarak koszorúi a XIV–XV. századból.* [j. n.] 339.
 1053. KÉP: [95–100. ábra.] *Kehely-kosarak koszorúi a XIV–XV. századból.* [j. n.] 340.
 1054. KÉP: 101. ábra. – *A nagyváradi székesegyház XV. századi ámpolnája.* [j. n.] 342.
 1055. KÉP: 102. ábra. – *Sz. Pál alakja zománczműben a Kárász-féle keresztről.* [j. n.] 343.
 1056. KÉP: [103–111. ábra.] *Részletek a Kárász-féle zománczos keresztről.* [j. n.] 344.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 345.

1057. XVII. *A Soyter-féle gyűjtemény árveréséről.* [Augsburg; oltár 1496-ból, XVI–XVII. századi üvegfestmények, ötvösművek, bizánci gyertyatartók, gótikus ereklyetartó, gótikus egyházi edények, elefántcsont-faragványok] 345–348.
 1058. XVIII. *A kassai székesegyház restructioja.* [Steindl; a helyreállítást csak kölcsön felvételével tudná fedezni a város] 348–349.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 349.

1059. XXVIII. *A budapesti központi papnevelde...* [a kápolna felszerelése]
 1060. XXIX. *Egy esztergom-főegyházmegyei áldozár...* [templomi ruhaneműk]
 IRODALOM. 350.

1061. N. n. [Dr. Czobor Béla]: VI. *Die Cisterzienser-Abtei Maulbronn, bearbeitet von Professor Dr. Eduard Paulus. Herausgegeben vom württembergischen Alterthums-Verein. Zweite Auflage. Billige Ausgabe. Stuttgart. Verlag von Paul Neff. 1884. 4-rét, VII és 104 lap, ára 6 márka. II. Közlemény.* 350–351.

VEGYESEK. 352.

1062. *Simor János...* [érsek keresztény múzeumot állít föl]
 1063. *Az 1885-ben Budapesten tartandó országos kiállításon...* [műrégészeti csoport is lesz]
 1064. *Munkácsy Mihály...* [A Krisztus a Kálvárián kiállítása lezárult]
 1065. *A Gedon-féle gyűjtemény...* [árverése Münchenben]
 1066. *Az országos képzőművészeti társulat...* [őszi kiállítása megnyílt]
 1067. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz 1884. II. tábla. Kehely-kosarak koszorúi a XIV–XV. századból.* [j. n. – fénynyomat]
 1068. KÉP: *Műmelléklet az „Egyházművészeti Lap”-hoz 1884. I. tábla. Áttört párták a XIV–XV. századi egyházi ötvösművekről.* [j. n. – fénynyomat]

12. szám – december 15.

1069. Sándorfi Nándor: *Adalékok a haluziczi román templom történetéhez.* 353–361.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 361.
 1070. XIX. *Keresztény muzeum Esztergomban.* [a Czobor Béla által Kölnben vásárolt darabok] 361–364.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 365.

1071. –y.: XXX. *A pécsi egyházmegyéből...* [Nagynyárád,; Runggaldier József] 365–366.
 IRODALOM. 366.

1072. N. n. [Dr. Czobor Béla]: VI. *Die Cisterzienser-Abtei Maulbronn, bearbeitet von Professor Dr. Eduard Paulus. Herausgegeben vom württembergischen Alterthums-Verein. Zweite Auflage. Billige Ausgabe. Stuttgart. Verlag von Paul Neff. 1884. 4-rét, VII és 104 lap, ára 6 márka. III. és befejező közlemény.* 366–369.

VEGYESEK. 370.

1073. *Az egyházfestészeti pályázatra...* [Baditz Otto: Madonna; Tornay Gyula: Szent Rókus; Aggházy Gyula: A házasságtörő nő]
 1074. *A Saint-Sulpice Lapointe...* [romba dőlt]
 1075. *Reusens E. ...* [kiadványa]
 1076. *Az antwerpeni általános kiállítás...* [nyílik a következő évben]

VI. évfolyam – 1885.

1077. Dr. Czobor Béla, az „Egyházművészeti Lap” szerkesztője: *Előszó.* 3–4.

1. szám – január 15.

1078. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A szentpéteri pálos kolostor leltára 1534-ben.* 5–12.
 1079. Némethy Lajos: *Adatok az arany és ezüst egyházi tárgyak elkezeléséhez II. József császár idejében. I. Közlemény.* 12–15.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 16.
 1080. I. *A Gedon-féle műgyűjtemény árveréséről.* [München, 1884. jún. 17–21.; az egyházi rendeltetésű tárgyak leírása] 16–20.

1081. *II. Két aquamanile a m. n. múzeumban.* [Herpka Károly; másolatok] 20–24.
 1082. KÉP: 1. ábra. – *Aquamanile centaurus alakban.* [j. b. l.: Ágotha I. S. 84] 21.
 1083. KÉP: 2. ábra. – *Aquamanile, női fej idomában.* [j. j. l.: Ágotha I. S. 84] 22.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 24.
 1084. *I. Ft. Miehle Jakob,...* [Székesfehérvár, kehely, paténa rendelése, Oberbauer készíti el]
 1085. *II. Ft. Lukács Károly...* [Nagyenyed; borromei miseruha költségei]
 IRODALOM. 25.
 1086. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. Quelques mots sur les Agnus Dei par le Chanoine Dubois. Extrait du Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège. Tome III. 1883. Liège, 1884. I. Közlemény. 25–30.*
 VEGYESEK. 30.
 1087. *Kruesz Krizosztom...* [pannonhalmi főapát jan. 11-én meghalt] 30–31.
 1088. *Bock Ferencz,...* [Budapestén járt, Konstantinápolyba utazik] 31.
 1089. *Egyházművészeti előadások.* [Czobor Béla, Henszlmann Imre, Pasteiner Gyula, Pulszky Károly, Bogisich Mihály előadásai a budapesti egyetemen] 31.
 1090. *Az 1885. évi országos kiállítás...* [anyaggyűjtés] 31.
 1091. *Az iparművészeti múzeum...* [az ötvösmű-kiállítás tárgyairól másolatok készültek: Herpka Károly; Radisics Jenő kiadványt szerkeszt] 31–32.
 1092. *A budavári koronázási templom...* [újjaépítéséről; Schmidt Frigyes, Ybl Miklós, Weber Antal, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Lotz Károly, Székely Bertalan] 32.

2. szám – február 15.

1093. Fröde.: *A kassai dóm fejlődési története. I. Közlemény. 32–38.*
 1094. Némethy Lajos: *Adatok az arany és ezüst egyházi tárgyak elkezeléséhez II. József császár idejében. II. Közlemény. 38–40.*
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 41.
 1095. Sándorfi Nándor: *III. A magyar-brodi domonkos kolostor. 41–45.*
 1096. *IV. Adalékul a Gedon-féle árveréshez.* [az Iparművészeti Múzeum két fafaragványt vásárolt] 45–46.
 1097. *V. A vallásos képek ügyéhez Belgiumban.* [felhívás a dogmatikailag helytelen vallásos tárgyú képek begyűjtésére] 46–49.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 49.
 1098. *III. Az esztergomi főegyházmegyéből...* [superpellicium költsége; besztercebányi nőiipari iskola] 49–51.
 1099. *IV. Ft. Skrobanek Floridus,...* [Érsekújvár, középkori pacificale helyreállítása] 50–51.
 IRODALOM. 51.
 1100. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. Quelques mots sur les Agnus Dei par le Chanoine Dubois. Extrait du Bulletin de la Société d'art et d'histoire du diocèse de Liège. Tome III. 1883. Liège, 1884. II. és befejező közlemény. 51–62.*
 1101. KÉP: 3. ábra. – *A Kanizsay kehely.* [j. j. l.: G] 59.
 1102. KÉP: 6. ábra. – *Áldoztató pohár.* [j. j. l.: G] 59.
 1103. KÉP: 4. ábra. – *Ereklyetartó herma a m. n. múzeumban.* [j. j. l.: –Ágotha I. S. 84.] 60.
 1104. KÉP: 5. ábra. – *Olasz kereszt a m. n. múzeumban.* [j. b. l.: POLLÁK ZS.] 61.
 VEGYESEK. 62.
 1105. *Középkori egyházi ötvösműveink...* [száma gyarapodik] 62–63.
 1106. *Egy régi ostryasütővas...* [Nedec plébánia jegyzőkönyvében] 63.
 1107. *Hess antiquarius...* [középkori kódexeket mutatott be a Nemzeti Múzeumban és Esztergomban] 63.
 1108. *A római sz. Péter-bazilika...* [kupolájának ólomfedése] 63.

1109. *A Bayerisches Gewerbemuseum Nürnbergben...* [nemzetközi ötvösmű-kiállítást rendez] 63–64.
 1110. *A londoni nemzeti képcsarnok...* [új szerzeményei, Mantegna: Sámson és Delila] 64.
 1111. *A bayonville-i plébánia-templom...* [helyreállították] 64.
 1112. *A „Gilde de St.-Thomas et de St.-Luc”...* [1884. évi kongresszusáról] 64.
 1113. *Kirstein Ágoston...* [Olaszországba utazik] 64.
 1114. *Courtrai-ban (Belgium) múzeumot...* [alapítanak] 64.
 1115. *Lapunk szerkesztője...* [folytatja körútját az országban] 64.

3. szám – március 15.

1116. *Ipolyi Arnold elnöki beszéde melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1885. évi márcz. hó 8-diki közgyűlését megnyitotta. I. Közlemény.* 65–76.
 1117. Bogisich Mihály: *Régi templom énekeink.* 77.
 1118. *A Krisztus kinszenvedéséről való ének.* [kotta] 81.
 1119. *A Krisztus kinszenvedéséről való ének.* [kotta] 82–83.
 1120. *A Krisztus kinszenvedéséről való ének.* [kotta] 84–85.
 1121. *Boldogasszony siralma.* [kotta] 85–86.
 1122. Némethy Lajos: *Adatok az arany és ezüst egyházi tárgyak elkezeléséhez II. József császár idejében. III. és befejező közlemény.* 86–92.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 92.

1123. *VI. Mint lesz az egyházi művészet képviselve az 1885. évi budapesti általános kiállítás?* [egy felszerelt középkori kápolna bemutatásával] 92–95.

A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 95.

1124. *V. Ft. Beke Antal...* [a gyulafehérvári székesegyház boltozatának díszítése; Oberbauer-cég] 95.

VEGYESEK. 96.

1125. *Simor János...* [felszentelte a budapesti központi papnevelde házi-kápolnáját, tervezte: Ipolyi Arnold, belsőt tervezte: Lippert József, kivitelező: A. Detoma, oltárkép: Lotz Károly]
 1126. *A Szondy-emlék-zászló...* [a besztercebányai női ipariskola készíti el]
 1127. *Miehl Jakab...* [Székesfehérvár; kehely, Czobor Béla tervel]

4. szám – április 15.

1128. *Ipolyi Arnold elnöki beszéde melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1885. évi márcz. hó 8-diki közgyűlését megnyitotta. II. Közlemény.* 96–115.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 115.

1129. *VII. A budavári koronázási templom restauratiojáról.* [a vallás- és közoktatásügyi minisztérium hivatalos jelentése az 1884-ben végzett munkálatokról; Ybl Miklós, Weber Antal, Steindl Imre, Schulek Frigyes, Lotz Károly, Székely Bertalan] 115–118.
 1130. *VIII. Szent Bernulf utrechti püspök stólája és albája.* 118–120.
 1131. *KÉP: 7. ábra. – Sz. Bernulf stólája.* [j. n.] 119.
 1132. *KÉP: 8. ábra. – Sz. Bernulf albája.* [j. n.] 119.
 1133. *IX. A pécsi székesegyház kifestésének kérdéséhez.* [a XI. század stílusában festeni tudó magyar egyházművészt keresnek] 120–124.

A LEKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 124.

1134. *z.: VI. Hajóson...* [két melékoltár: Jiratko Abin, Kiss György] 124–125.

IRODALOM. 125.

1135. *N. n. [Dr. Czobor Béla]: II. Wegweiser durch die Textil-Ausstellung des Herrn Dr. Franz Bock. Düsseldorf, 1884. Verlag des Central-Gewerbe-Vereins. Nagy 8-rét, 46 lap.* 125–126.

VEGYESEK. 127.

1136. *Simor János*... [részt vesz az általános kiállítás régészeti csoportjában]
 1137. *Vermes A. üvegfestésünk*... [szergényi templom számára két festett ablak; Storno Kálmán: két festett ablak a körmöcbányai templom részére]
 1138. *A Santa Agnese-basilikában*... [Szent Ágnest ábrázoló IV. századi kódombormű került elő]
 1139. *A rouen-i (Franciaország) Saint-Vincent*... [Jeanne d'Arcot ábrázoló ablakok]
 1140. *Belgium egyik előkelő üvegfestésze*... 128. [Henri Dobbelaere meghalt]
 1141. *A párisi híres Pantheon*... [kifestése] 128.
 1142. *Ipolyi Arnold*... [lemondott az Országos Képzőművészeti Társulat elnöki posztjáról] 128.
 1143. *A budapesti általános kiállítás*... [egy káptalan visszatartja műkincseit] 128.

5. szám – május 15.

1144. *Ipolyi Arnold elnöki beszéde melylyel az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” 1885. évi márcz. hó 8-diki közgyűlését megnyitotta. III. és befejező közlemény.* 129–137.
 1145. Sándorfi Nándor: *Trencsén város műemlékei. I. Közlemény.* 138–146.
 1146. KÉP: 9. ábra. – *Márton sírköve 1498-ból.* [j. n.] 143.
 1147. KÉP: ábr. 11. ábra. 12. ábra. *Donatori címerek a trencsényi kelyhekről.* [j. n.] 145.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 146.
 1148. *X. Sifridus ötvös kelyhe a XIII. századból.* 146–150.
 1149. KÉP: 13. ábra. – *Sifridus ötvös XIII. századi kelyhe a borga-i székesegyházban.* [j. b. l.: ANGERER G] 147.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 150.

1150. *VII. Az északamerikai Egyesült Államokból*... [Streator, a magyar-tót közösség lelkesze három olajképet rendel Magyarországról] 150–153.
 1151. *VIII. A kaposvári plébánia-templom*... [átépítését megkezdték] 152–153.
 IRODALOM. 154.
 1152. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. Jahresbericht über Stand und Wirksamkeit des christlichen Kunstvereins der Erzdiöcese Köln, für das Jahr 1884.* 154–157.

VEGYESEK. 158.

1153. *A keresztény műarchaeológiának nagy halottja van.* [Rafael Garucci]
 1154. *Az 1885. évi budapesti általános kiállítást*... [megnyílt] 158–159.
 1155. *A villersi ősrégi cisterci apátság*... [boltozata bedőlt] 159.
 1156. *A berlini múzeum*... [Fra Angelico-képet vásárolt] 159.
 1157. *James Weale*... [Budapestre látogatott] 159–160.
 1158. *Kiállítások statisztikája 1885-ben.* 160.
 1159. *A pécsi székesegyház*... [alfestményeihez készülnek a kartonok] 160.
 1160. *Charles de Linas*... [a belga királyi akadémia tagjává választották] 160.
 1161. *A sens-i székesegyház*... [visszakapta egykori főpapjának VIII. századi ornátusát] 160.

6. szám – június 15.

1162. Nádor, s. k. püspök: *Egyház-zenészeti intézkedések Pécsen.* 161–166.
 1163. Sándorfi Nándor: *Trencsén város műemlékei. II. Közlemény.* 166–174.
 1164. Ebenhöch Ferencz: *Az egri egyház leltára 1614-ben.* 174–180.

A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 180.

1165. *IX. Az esztergomi főegyházmegyéből*... 180–185.

IRODALOM. 185.

1166. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Archaeologiai Értesítő. A m. tud. Akadémia archaeologiai bizottságának és az orsz. régészeti és embertani társulatnak közlönye. Szerkeszti Hampel József. Budapest, 1885. Új folyam, V. kötet 1–3. szám.* 185–191.
1167. KÉP: 14. ábra. – *Diszítmény a Thúz Osváth-féle szenteltviz-hintőről.* [j. j. l.: Krieger Béla; j. b. l.: Weinwurm A. G.] 188.
1168. KÉP: 15. ábra. – *Thúz Osváth zágrábi püspök szenteltviz-hintője 1496-ból.* [j. j. l.: Krieger B. js 85; j. j. f.: W.G.] 188.
1169. KÉP: 16. ábra. – *Diszítmény a Thúz Osváth-féle szenteltviz-hintőről.* [j. j. l.: Krieger; j. b. l.: Weinwurm a. g.] 188.
1170. KÉP: 17. ábra. – *A királyi kihallgatás; falfestmény-töredék Hom.-Szent.-Mártonból.* [j. n.] 189.
1171. KÉP: 18. ábra. – *A leányrabló kún; falfestmény-részlet Hom.-Szent.-Mártonból.* [j. b. l.: IHL1885] 189.
1172. KÉP: 19. ábra. – *Falfestmény-töredékek Biborczfalváról.* [j. n.] 190.
- VEGYESEK. 191.
1173. *A soproni carnariumot,...* [restaurálni kezdték]
1174. Kiss György... [Pécs, dóm, a déli homlokzat apostolszobrai] 191.
1175. Schnütgen Sándor... [Magyarországon járt] 191–192.
1176. *A pécsi székesegyház restaurációjának...* [gyorsabb haladás] 192.
1177. Az „Arundel Society”... [kiadvány megszerzésére nyílt lehetőség] 192.
1178. *Esztergomban...* [két gótikus gyertyatartót és egy oltárcsengettyűt találtak] 192.
1179. *Münsterben...* [egyházművészeti kiállítást rendeznek] 192.
1180. *A kölni St. Gereon-templom...* [kupolájának helyreállítása kész] 192.
1181. *A majolikának egyházi czélokra való fölhasználása...* [ügyében kongresszus Kölnben] 192.

7. szám – július 1.

1182. N. n. [Dr Czobor Béla]: *Adalékok a pécsi dóm restaurációjához.* [Schmidt, Andreae Károly, Kiss György] 193–203.
1183. Sándorfi Nándor: *Trencsén város műemlékei. III. és befejező közlemény.* 203–209.
1184. Ebenhöch Ferenc: *A veszprémi káptalan egyházi készletei 1656-ban.* 209–213.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 213.
1185. XI. *A nagyszebeni falfestmény 1645-ből.* 213–219.
1186. KÉP: 20. ábra. – *A nagyszebeni falfestmény 1645-ből, Rozsnyói Jánostól.* [j. n.] 214.
1187. XII. *Falfestmény-részlet a gelenczei templomból.* 219–221.
1188. KÉP: 21. ábra. – *Falfestmény-részlet a gelenczei templomból.* [j. j. l.: IHL1885] 220.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 222.
1189. *X. Ft. Haragó József...* [Szebeny; Mária-szobor, Runggaldier József] 222–223.
- VEGYESEK. 223.
1190. Simor János... [Magyarországra szállítják a spalatoí árpád-házi hercegnők maradványait] 223–224.
1191. Az orsz. kiállítás régészeti csoportját... [a királyi család és a szerb király látogatta meg] 224.
1192. Vitkovics G. *belgrádi tanár...* [tanulmányozta a kiállítás régészeti osztályát] 224.
1193. *A máriafalvi csúcsives stílus templom...* [majolika-főoltár: tervezte Steindl Imre, kivitelezte a Zsolnay-gyár] 224.
1194. *A magyar történelmi congressus...* [számára Czobor tartott előadást a kiállítás régészeti csoportjának anyagából] 224.

8. szám – augusztus 31.

1195. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink. II. „Cantus catholici.” Kassa 1674. év.* 225–235.
 1196. *Adventi ének.* 228–229.
 1197. *Adveni ének.* 229–230.
 1198. *Adveni ének.* 230.
 1199. *Adveni ének.* 232.
 1200. *Adveni ének.* 233–234.
 1201. Ebenhöch Ferencz: *A győri székesegyház szerelvényei a XVIII. században. I. Közlemény.* 235–242.
 1202. Fröde: *A kassai dóm fejlődési története. II. Közlemény.* 243–249.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 249.
 1203. XIII. A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” tizenkilencedik gyűlésének programja. 249–252.

IRODALOM.

1204. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *V. Szent Márton püspökről címzett szepesi székesegyház. Nagyméltóságú és főtisztelendő Császká György, szepesi püspök rendeletére műrégészet szempontjából megvilágítja Hortváth Viktor, szentszéki ülnök és hittanár a szepesi papnőveldében. Két ábrával. Lőcse, 1885.* 252–255.

VEGYESEK. 255.

1205. *A Corvin Mátyás-féle casula...* [jelenleg a király birtokában van]
 1206. *Reusens E. ...* [Budapestre érkezik]
 1207. *Az országos kiállítás műipari régiségeinek...* [katalógusa sajtó alatt] 256.
 1208. *Ft. Császká György...* [a szepesi székesegyház szentélyének restaurálására készülnek] 256.
 1209. *A tournai-i székesegyházban...* [középkori falfestményt találtak] 256.
 1210. *A zágrábi székesegyház...* [helyreállítása befejeződik] 256.
 1211. *Folyóiratunk szerkesztője...* [Nürnbergbe és Antwerpenbe utazik] 256.

9. szám – szeptember 15.

1212. N. n.: [Dr Czobor Béla]: *Egyházi műrégiségeink az 1885. évi budapesti országos kiállításon. I. Közlemény.* 257–273.
 1213. Ed. Reusens: *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” congressusa 1885-ben.* 274–280.
 1214. Fröde: *A kassai dóm fejlődési története. III. és befejező közlemény.* 281–283.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 284.

1215. XIV. *A képzőművészeti társulat pályázatai.* 284–287.

VEGYESEK. 287.

1216. *Belgrádban...* [ókeresztény szarkofágra bukkantak]
 1217. *Reusens E. ...* [magyarországi tartózkodása] 288.
 1218. *A szerb királyi pár...* [megtekintette az országos kiállítás műrégiségek csoportját] 288.
 1219. *A pécsi dóm...* [a kifestés gyorsan halad – Andreae Károly] 288.

10. szám – október 15.

1220. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egyházi műrégiségeink az 1885. évi budapesti országos kiállításon. II. Közlemény.* 290–308.
 1221. Ebenhöch Ferencz: *A győri székesegyház szerelvényei a XVIII. században. II. Közlemény.* 308–313.
 1222. KÉP: 22. ábra. – *Oszlopos persa ima-szőnyeg a XVI. századból.* [j. b. l.: Bacskay Béla] 314.
 1223. KÉP: 23. ábra. – *Persa ima-szőnyeg a XVI. századból.* [j. b. l.: Weinwurm A. G. – j. j. l.: Bacskay Béla] 315.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 316.

1224. XV. Régi templomi szőnyegeinkről. [perzsaszőnyegek a keresztény templomokban] 316–317.

IRODALOM. 317.

1225. N. n. [Dr. Czobor Béla]: VI. *Gilde de St. Thomas et de St. Luc. Bulletin de la dix-huitième Reunion. Premier fascicule. Société Saint-Augustin, Lille, Bruges, Desclee, de Brouwer & Cie. 1885. 4-to, 85 lap.* 317–319.

VEGYESEK. 319.

1226. *A belga régészek és történészek congressusa...* [Antwerpenben volt, téma: a vidéki társulatok egyesülése]
1227. *Az antwerpeni világkiállításon...* [sok egyházi ötvösmű]
1228. *A Majna melletti frankfurti dóm...* [kifesti: Steine; magyar témájú kép is van] 319–320.
1229. *A nürnbergi nemzetközi ötvösműkiállítást...* [lezárult] 320.
1230. *A liège-i sz. Christophe-templomot...* [restaurálni fogják] 320.
1231. *A kölni St-Gereon templomot...* [kevés pénz a helyreállításra] 320.
1232. *Egyházművészeti előadások a budapesti kir. m. tud. egyetemen.* [Czobor Béla, Henszmann Imre, Bogisich Mihály]
1233. *Folyóiratunk szerkesztője...* [hazaérkezett külföldről] 320.

11. szám – november 15.

1234. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egyházi műrégiségeink az 1885. évi budapesti országos kiállításon. III. Közlemény.* 322–344.
1235. Ebenhöch Ferencz: *A győri székesegyház szerelvényei a XVIII. században. III. Közlemény.* 344–349.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 349.

1236. XVI. *Egyház és művészet...* [a bécsi bíboros-érsek tiltakozása a Künstlerhaus szentségtörőnek ítélt kiállítása ellen] 349–351.

VEGYESEK. 351.

1237. *Simor János bibornok...*
1238. *A budapesti országos kiállítást...* [lezárult]
1239. *A budai Mátyás-templom...* [belső berendezésének költségvetése] 352.
1240. *Szerb tudósok...* [Esztergomban jártak] 352.

12. szám – december 15.

1241. [Dr. Czobor Béla]: *Egyházi műrégiségeink az 1885. évi budapesti országos kiállításon. IV. és befejező közlemény.* 353–359.
1242. Ebenhöch Ferencz: *A győri székesegyház szerelvényei a XVIII. században. IV. és befejező közlemény.* 360–365.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 365.

1243. XVII. *Két középkori pluviale a brassói lutheranus templomban.* 365–367.
1244. XVIII. *A nürnbergi nemzetközi ötvösműkiállításról.* [a magyar tárgyak lajstroma] 367–371.

VEGYESEK. 372.

1245. *Restaurációk a besztercebányai egyházmegyében.* [Körmöcbánya, Storno Ferenc]
1246. *Dr. Haynald Lajos...* [Kimnach László nyerte el az egyházfestészeti ösztöndíjat]
1247. *A garam-szent-benedeki ...* [befejeződött a restaurálás] 372.
1248. *Folyóiratunk...* [jövő évtől önállóan jelenik meg]
1249. KÉP: *EGYHÁZMŰVÉSZETI LAP. 1885. i. TÁBLA. 1.2.3.4.5.6. KÖZÉPKORI EGYHÁZI ÖTVÖSMŰVEK AZ 1885. ÉVI BUDAPESTI ORSZ. KIÁLLÍTÁSRÓL. (Szövege a 265–268. lapokon.)*

VI. évfolyam – 1886–1887.

1. szám – január 25.

1250. Némethy Lajos: *Árpádházi Szent. Margit képei. (Magyar ikonographiai adalék.)* 5–17.
1251. KÉP: 1. ábra. – *Árpádházi sz. Margit képe, a XV. század második feléből.* [j. n.] 8.
1252. KÉP: 2. ábra. – *Árpádházi sz. Margit képe a XVII. századból.* [j. n.] 9.
1253. Sándorfi Nándor: *A vagyóczi XV. századbeli templom.* 17–22.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 22.
1254. Kurtz Vilmos: *I. Nyílt levél a szerkesztőhöz.* [a laikus lelkészek számára több gyakorlati útmutatásra volna szükség] 22–24.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 24.
1255. *I. Ft. Skrobanek Floridus,*... [Érsekújvár, ereklyetartó-kereszt; a restauráció fogalma, elvei] 24–26.
- RESTAURATIÓK. [1885-ben] 26.
1256. *I. A budavári koronázási templom.* [a nyugati homlokzat restaurálásának előkészítése] 27–28.
1257. *II. A kassai dóm...* [déli oldal] 28–29.
1258. *III. A bártfai plébánia-templom.* [Steindl Imre] 29–30.
1259. *IV. A pécsi dóm.* [Kiss György, Schmidt Frigyes; déli oldal, tornyok, belső kifestés] 30.
1260. *V. A soproni benczés templom.* [Storno Ferenc] 30–31.
- VEGYESEK. 31.
1261. *Ipolyi Arnold...* [Link Fülöp: kehely]
1262. *A budavári koronázási templom...* [a befejezés már csak a költségektől függ]
1263. *Üvegfestészeti termet...* [nyitottak],
1264. *A magyar szent koronának...* [Ipolyi Arnold kiadvány] 31–32.
1265. *Román stílusú ciboriumot...* [a ferencvárosi templom számára ifj. Herpka Károly készít] 32.
1266. *A felkai csücsives stílusú úrmutatót,*... [restaurálják] 32.
1267. *Az egyházművészeti előadások a budapesti kir. m. tud.-egyetemen...* [Dr. Czobor Béla és Dr. Henszlmann Imre előadásai] 32.

2. szám – február 27.

1268. Bogisich Mihály: *Régi templomi énekeink.* 33–45.
1269. *A véghetetlen örökkévalóságról.* [kotta] 34–35.
1270. *A dúsgazdag kínjairól a pokolban.* [kotta] 36–37.
1271. *Régi ének a boldog Asszonyhoz.* [kotta] 37–39.
1272. *Nagybőjti ének.* [kotta] 39–41.
1273. *Húsvéti ének.* [kotta] 42–43.
1274. *Húsvéti ének.* [kotta] 43–45.
1275. Ebenhöch Ferencz.: *A győri székesegyház áldozata hadi célokra.* 45–51.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 52.
1276. *II. Válaszúl a nyílt levélre.* 52–55.
1277. *III. Sz. Simeon ereklyetartó-ládája Zarában.*
1278. KÉP: 3. ábra – *Szent Simeon próféta ezüst ereklyetartó-ládája Zarában.* [j. n.] 56.
1279. KÉP: 4. ábra. – *Czimer Sz. Simeon sírládájáról.* [j. n.] 58.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 60.
1280. *II. A felkai úrmutató stíluszerű restaurálását...* [Link Fülöp] 60–63.
1281. *III. Ft. Ujváry Ferencz,*... [Kaposvár, főoltár, szószék] 63.

VEGYESEK. 64.

1282. *A foynczai Corvin-Mátyás-féle casulát...* [a király megvásárolta]
 1283. *Az egyházi öltönyök szövetének előállítására...* [gyár Aranyosmaróton]
 1284. *A m. n. múzeum érem- és régiségosztály...* [Ószönyön románkori bronz gyertyatartót találtak]
 1285. KÉP: *Egyházművészeti Lap. 1886. I-II. tábla. Vörös bársony casula a XVI. század elejéről. Az országos iparművészeti múzeumnak ajándékozta Császká György szepesi püspök.* (Szövege a 65–72. lapokon). [j. b. l: A. Weinwurm. Pb.; j. j. l.: Rustjay Rala – fénynyomat]

3. szám – március 18.

1286. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egy vörös barsony casula a XVI. század elejéről. (I-II. táblával.)* 66–72.
 1287. Némethy Lajos: *A budai káptalan pecségei.* 73–77.
 1288. KÉP: 5. ábra. – *A budai káptalan pecsége.* [j. n.] 74.
 1289. KÉP: 6. ábra. – *János mester. budai prépost pecsége.* [j. n.] 75.
 1290. Ebenhöch Ferencz: *Chemethey István vasvári prépost ingóságai 1610-ben.* 78–84.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 84.
 1291. *IV. A streator-i magyar tót hitközség oltárképei.* [Jakobey Károly] 84–86.
 A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 87.
 1292. *III. Ft. Haragó József...* [Szebény; színes pluvialé] 87–88.
 IRODALOM. 88.
 1293. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *I. Musaici Cristiani e saggi dei pavimenti delle Chiese di Roma; anteriori al secolo XV. Tavole cromolitografiche con cenni storici e critici del Commendatore Gio. Battista de Rossi con traduzione francese. Rome, libreria Spithoever. I-XIV. füzet, ára 448 márka.* 88–95.

VEGYESEK. 95.

1294. *A kassai dóm régi szószekének...* [töredékeire bukkantak] 95–96.
 1295. *Simor János...* [pásztorbotot készített; Rauscher Lajos] 96.
 1296. *A székelyföldi freskókról...* [további másolatokat készített Huszka József] 96.
 1297. *Dr. Bock Ferencz...* [Keletre utazott] 96.
 1298. *A besztercebányai püspöki lyceum...* [Sztanyák Ferencz tart keresztény műarcheológia előadásokat] 96.

4. szám – április 29.

1299. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Egyházi öltönyeink az 1885. évi budapesti országos kiállításon. I. Közlemény.* 97–103.
 1300. Gyárfás István: *A Szondi-kápolna.* [Lippert József, Feigler Ignác, Kratzmann Ede, Kiss György] 103–106.
 1301. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A veszprémi székesegyház XV. századi leltára. I. Közlemény.* 106–111.
 RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 111.
 1302. *V. A malines-i érsek a vallásos képekről.* 111–113.
 1303. *VI. Magyar szent Erzsébet képe a csik-somlyói szárnyas oltáron.* 114–115.
 1304. *VII. Adalékul szent Imre herczeg ikonographiájához.* [csiksomlyói plébániatemplom oltára] 116.
 1305. KÉP: 8. ábra. – *Magyar szent Erzsébet a csik-somlyói szárnyas oltáron.* [j. n.] 116.
 1306. KÉP: 9. ábra. – *Szent Imre herczeg a csik-somlyói szárnyas oltáron.* [j. n.] 117.
 1307. *VIII. A budapest-ferencvárosi plébánia-templom orgonája.* [Ország Sándor, Ybl Miklós] 118–121.

1308. KÉP: 10. ábra. – *A budapest-ferenczvárosi plébánia-templom orgonája.* (Ybl Miklós terve szerint készítette Országh Sándor, m. k. udvari orgonaépítő.) [j. n.] 119.
1309. Némethy Lajos: *IX. Árpád-házi sz. Margit érdekében.* [XV. századi legenda] 121–122.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 123.
1310. *IV. Ft. Oldinger Antal*,... [Bélabánya; egyházi ruhaneműk, szobrok, kereszt, úrkö-porsó; Rieger, Stuflesszer Nándor] 123–126.
- VEGYESEK. 127.
1311. *Ipolyi Arnold*... [az új kehely felirata]
1312. *Az el-fayumi szövetek*...
1313. *Az országos iparművészeti társulat*... [textilipart emelendő mozgalom] 127–128.
1314. *A ft. Haragó József*... [Szebény; pluvialé] 128.
1315. *A bresciai híres kerek-egyház*... [datáló felirat került elő] 128.
1316. *Ravennában*... [múzeum]

5. és 6. szám – július 31.

1317. Gyárfás István: *Óskeresztény műemléki tanulmányok.* 129–161.
1318. Dr. Rómer Flóris Ferencz: *Az „episcopatus ceretensis”-ről.* 161–172.
1319. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A veszprémi székesegyház XV. Századi leltára. II. Közlemény.* 172–175.
- RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 175.
1320. *X. Simor János bibornok, primás ő emja új infulája.* [Lippert József] 175–177.
1321. KÉP: 11. ábra – *Simor János primás új infulája.* [j. n.] 176.
1322. *XI. adalék a magyra sz. Erzsébetnek ikonographiájához.* [északi dombormű a kassai dómról] 177–180.
1323. KÉP: 12. ábra. – *A beteget ápoló sz. Erzsébet. (Dombormű a kassai dómon.)* [j. n.] 178.
1324. *XII. Dombormű a kassai dóm északi oldaláról.* [János apostol és a katonák] 180–184.
1325. KÉP: 13. ábra. – *Dombormű a kassai dóm északi oldaláról.* [j. n.] 181.
1326. *XIII. Ministrans gyermekek öltözeke a középkorban.* 184–187.
- A LELKÉSZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 188.
1327. *V. Ft. Chilkó László*,... [Köröstarján; szobor, Runggaldier József] 188–189.
- IRODALOM. 189.
1328. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *III. A heraldika vezérfonala. A m. tud. Akadémia történeti bizottsága megbízásából írta báró Nyáry Albert, a m. tud. Akadémia l. tagja. Kilencz színnyomatú s tizenhárom fametszetű táblával és a szövegbe nyomott nyolczvanhat ábrával. Budapest, 1886. Kiadja a magyar tudományos Akadémia. 4-rét 291 lap; ára 5 forint.* 189–190.

VEGYESEK. 190.

1329. *Sz. Felicitas sírját*... [előkerült Rómában]
1330. *Ipolyi Arnold*... [lapidarium a nagyváradai székesegyház faragványaiából] 190–191.
1331. *Velenczében*... [dombormű a moraioli templomban] 191.
1332. *A harlemi keresztény múzeumról*... [lajstrom] 191.
1333. *Az esztergomi főszékesegyház kincstárát*... [áthelyezik a főtemplomba] 191.
1334. *A párisi Cluny-múzeum*... [átalakítás] 192.
1335. *A rouen-i Saint-Nicaise-egyház*... [két üvegablak restaurálása; J. Boulanger] 192.
1336. *A laeken-i régi templomot*,... [restaurálni fogják] 192.
1337. *Máriafalván*... [felállították az első majolika-oltárt; Zsolnay] 192.
1338. *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc”.* [társulat kongresszusát tartja] 192.
1339. *Folyóiratunk*... [a 4. és 5. számot egyszerre adták ki] 192.

7. és 8. szám – november 27.

1340. Gyárfás István: *Óskeresztény műemléki tanulmányok. II. Közlemény.* 193–229.
 1341. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Régi és újabb műhímzések kiállítása Nagyváradon.* 229–241.
 1342. Kurtz Vilmos: *Úti jegyzetek.* [szomorú tapasztalatok a keresztény régészet hiányáról] 241–246.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 246.

1343. XIV. *Ipoly: Arnold váradi püspök új pluviálé-csatja.* [Lippert József] 246–251.
 1344. KÉP: 14. ábra. – *Ipolyi Arnold váradi püspök új pluviálé-csatja.* [j. n.] 249.
 1345. XV. *Szent György szobra Prágában.* 251–254.
 1346. KÉP: 15. ábra. – *Szent György szobra Prágában 1373-ból.* [j. n.] 253.

VEGYESEK. 254.

1347. *Marseille-ben.* [a Notre-Dame de Garde szentélyét fölszentelték]
 1348. *Régi és újabb műhímzések kiállítását...* [rendezte Ipolyi Nagyváradon] 255.
 1349. *A budapesti katolikus hívek...* [Simor János új pásztorbotja: Rauscher Lajos, Link Fülöp] 255.
 1350. *A nagyvárad sz. Orsolya zárdában...* [nőipariskola fölállítására] 255.
 1351. *A pécsi dóm restaurálása...* [gyorsan halad] 255.
 1352. *Középkori falfestmények...* [kerültek elő Turicske evangélikus templomában] 255.
 1353. *Simor-érem.* [készült a főpap aranymiséjére] 256.
 1354. *Az esztergomi főegyház kupoláját...* [stukkóburkolat, márványozás: Lippert J. Ervin tervei szerint Detoma] 256.
 1355. *Egyházművészeti előadások.* [Dr. Czobor Béla előadásai elmaradtak a budapesti egyetemen, Nagyváradon keresztény műarcheológia tanárrá nevezték ki] 256.
 1356. KÉP: *Egyházművészeti Lap. 1886. III. tábla Ipolyi Arnold váradi püspök. Született 1823 október 20. Meghalt 1886 december 2.* [j. n. – fénynyomat]
 1357. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *Ipolyi Arnold váradi püspök. 1823–1886.* [nekrológ] 257–259.

9. és 10. szám – 1887. február 18.

1358. Bogisich Mihály: *Templomi énekeink.* 260–267.
 1359. *A Boldogságos Szűz Mária négy karverse. (Antiphona.) I. Urjövét első vasárnapjától Gyertyaszentelő Boldog Asszony napjáig.* [kotta] 261–262.
 1360. *II. Gyertyaszentelő Boldog Asszonytól húsvétig.* [kotta] 262–263.
 1361. *III. Húsvétól Szentháromság vasárnapjáig.* [kotta] 264–265.
 1362. *IV. Szentháromság vasárnapjától Urjövétig.* [kotta] 265–266.
 1363. Gyárfás István: *Óskeresztény műemléki tanulmányok. III. és befejező közlemény.* 267–302.
 1364. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *A himzóművészet fejlődése történetéről.* 303–307.

RÖVID KÖZLEMÉNYEK. 307.

1365. XVI. *Votiv-kehely az egri főegyház részére.* [Oberbauer cége; zománcképek: Link Fülöp] 307–308.
 1366. L. Gy.: XVII. *A regensburgi egyházi zene-iskola.* 308–312.
 1367. XVIII. *A „Gilde de St. Thomas et de St. Luc” ez évi congressusának programja.* 312–313.

A LELEKESZKEDŐ PAPSÁG KÖRÉBŐL. 314.

1368. VI. *A pécs-belvárosi templom számára...* [orgona- Angster József]
 1369. VII. *Lönhart Ferencz...* [erdélyi püspök két ezüst-kelyhet készített] 315.
 1370. VIII. *Debreczeni János...* [Karcag; borromei miseruha] 315.
 1371. IX. *Accordot képező oltárcsengettyűink...* [Klokotus, Lippa, nagyszombati papnövel-de] 315.

IRODALOM. 315.

1372. N. n. [Dr. Czobor Béla]: *IV. Adatok az egri egyházmegye történetéhez. III. füzet. Az egri főegyház Szent János könyve. Liber S. Johannis. Az egri főkáptalan magánlevéltárában levő eredeti nyomán közléteszi Kandra Kabos. Kiadja az egri egyházmegyei irodalmi egyesület. Eger. 1886. Ára 1 frt 50 kr.* 315–318.

VEGYESEK. 318.

1373. *A váradai káptalan Ipolyiról:...* [nekrológ] 318–319.
 1374. *A budapest-ferenczvárosi...* [kiadvány Divald Károly fénynyomataival] 319.
 1375. *Ipolyi Arnold váradai püspök sírhelyét...* [a sírtábla] 319.
 1376. *A budavári koronázási templom...* [restaurálására befolyt nagyobb összeg] 319.
 1377. *Szent László szobrát...* [Ipolyi a prágai Szt. György mintájára készítette volna el] 319–320.
 1378. *Gyárfás István...* [az „Őskeresztény műemléki tanulmányok” külön kiadványban megjelent] 320.
 1379. *A nagyváradi papnevelde...* [kórus alakult] 320.

NÉVMUTATÓ

A névmutató tételszámokra utal. Az álló kövér szám az írás szerzőjét, a normál az írásban említett személyt és a dőlttel szedett szám azt a személyt jelöli, akire a kép vonatkozik (a kép készítője – rajzoló, metsző –, a képen ábrázolt tárgy tulajdonosa, vagy az ábrázolt személy).

Ádám Iván **409, 433, 512, 540, 556, 703,**
719, 735, 753, 771, 779, 816

Aggházy Gyula 560, 795, 998, 1073

Albáni Eberhard 888

Anders, Henrik 318, 346

Andreae Károly 1182, 1219

Anvers, Livien d' 251

Aquila János 293

Bacsikády Ágoston 40, 348

Baditz Otto 668, 765, 1073

Bakody Lajos 265

Balassy István 303

Ballagi Aladár 943

Báthori András 873

Bauer Antal 274

Beke Antal 1124

Benczúr Gyula 505, 765

Beszédes Sándor 89, 157, 213, 220, **247,**
 249, 416, 690

Biczó Géza 352

Bihari Sándor 560

Bock Ferenc 150, 156, 301, 313, 326, 341,
 359, 377, 416, 674, 690, 818, 844, 1088,
 1135, 1300

Bogisich Mihály 65, **182, 276, 338,** 367, 382,
392, 467, 471, 614, 620, 638, **671, 704,**
 749, 759, **766, 801, 828, 832, 861, 863,**
949, 1003, 1021, 1089, 1117, 1195, 1233,
1271, 1361

Boldetti 20

Borgogogne 357

Bornemisza Pál 984, 985

Bosio, Antonio 20

Bóta Ernő 305

Botka Tivadar 687

Bozóky Mihály 338

Bubics Zsigmond 368, 715, 748, **752, 778**

Bubla Károly 776, 785

Bunyitay Vince **242, 686, 858, 872, 887, 907**

Buzarovics Gusztáv 587, 607

Cargl Ferenc 90

Casaretto Fr. József 150, 381

Cheetham, Samuel 333

Chilkó László 115, 1327

Corblet abbé 682

Courajod; Louis 1038

Czibulka Nándor 150, 756

Czobor Béla **1, 2, 3, 19, 20, 31, 32, 48, 54,**
74, 86, 94, 107, 110, 119, 124, 129, 135,
142, 143, 150, 156, 160, 162, 165, 168,
176, 184, 191, 198, 213, 224, 230, 239,
241, 256, 258, 275, 286, 300, 301, 306,
313, 317, 322, 323, 326, 333, 341, 343,
350, 358, 359, 371, 372, 373, 377, 381,
382, 396, 397, 401, 411, 416, 420, 421,
429, 443, 444, 457, 458, 463, 467, 470,
485, 487, 488, 497, 516, 524, 536, 546,
554, 562, 572, 585, 587, 600, 602, 603,
607, 614, 619, 623, 630, 637, 643, 652,
658, 662, 670, 673, 687, 688, 690, 692,

- 714, 715, 716, 721, 727, 734, 741, 751,
758, 765, 774, 788, 796, 805, 817, 818,
826, 828, 831, 837, 844, 846, 851, 852,
854, 858, 861, 866, 872, 880, 881, 887,
897, 902, 907, 916, 927, 932, 943, 944,
953, 966, 967, 972, 987, 993, 1002, 1007,
1008, 1021, 1031, 1033, 1041, 1042,
1061, 1070, 1072, 1077, 1078, 1086,
1089, 1100, 1027, 1135, 1152, 1166,
1182, 1194, 1204, 1212, 1221, 1226,
1233, 1236, 1244, 1270, 1289, 1296,
1302, 1304, 1322, 1331, 1344, 1358,
1360, 1367, 1375
Czudar László 378, 379
- Csák Máté 689
Csánky Dezső 921, 939
Császka György 404, 1204, 1208, 1288
- Dankó József 89, 157, 213, 230, 301, 313,
326, 341, 359, 377, 416, 673, 690, 721,
762, 818, 844
Deák Farkas 188
Delago József 695
Demay, G. 837
Detoma 1125, 1354
Dingraff Gáspár 3, 13, 150
Divald Károly 511, 618, 813, 814, 1374
Dobbelaere, Henri 1140
Dományi Spányi K. 560
Donegani, Ignazio 623
Donner, Georg Rafael 397
Dorffmeister István 259
Dragóner Béla 71, 97, 720
Dubois, Léon 1086, 1100
Dulánszky Nándor 385, 613, 699, 821
Dürer 251, 357
Dvihally Emil 14, 115, 123
Dyck, Anthony van 357
- Ebenhöch Ferenc 597, 903, 1164, 1184, 1201,
1222, 1237, 1245, 1293
Eberling Mátyás 42
Ebner (& Gerdeissen) 150, 381
Eigl József 884, 904
Essenwein, August 3, 100
- Fabiani Henrik 807
Fabriano, Gentile da 357
Feigler Ignác 1300
Fend János 875
Feszty Árpád 210
Feuerstein, Ansiglione 623
- Fiesole (Fra Angelico) 251, 254, 357, 1156
Fleischmann 150
Forgách Ádámné Révay Judit 492
Fra Angelico (Fiesole) 251, 254, 357, 1156
Frangepán Ferenc 987, 1008
Fráter György 909
Frits István 495, 520
- Gaddi, Taddeo 251
Ganth, Gerard de 251
Garucci, Rafael 1153
Geduly Ferenc 121
Gerdeissen (& Ebner) 150, 381
Giani Károly 150, 381
Giotto 251
Gond Ignác 519
Graics Endre 429, 820
Gramantik György 869, 992
Gritzmán János 263
Grossmann Gyula 560
- Gyenes Barnabás 681
György Aladár 93, 114
Gyurinka Antal 1017
- Haas Fülöp 381
Halász János 773
Haller József 35
Handler Nándor 274
Haragó József 1189, 1295, 1317
Haynald Lajos 31, 41, 65, 193, 264, 679, 683,
749, 1249
Hefner Alteneck, J. H. von 350
Hegedüs Candid Lajos 776
Hegedüs István 429
Hegedüs József 543
Heiller Károly 460
Heinrich Ede 429
Helbig, Jules 682
Henszlmann Imre 103, 119, 121, 313, 326,
341, 359, 377, 416, 636, 690, 721, 818,
844, 1021, 1089, 1233, 1270
Hess 1107
Heverdle Ferenc 560
Holbein 251, 255
Hollenbach 274
Hordt Sándor 134, 141
Horváth Pál 189
Horváth Viktor 266, 404
Hosszú Ferenc 349
Huiber János 268, 331
Huszka József 1299

- Innocent Ferenc 352, 429, 430, 439
 Ipolyi Arnold 3, 7, 16, 36, 64, 67, 81, 103, 106, 120, 122, 132, 165, 169, 170, 188, 234, 261, 288, 302, 315, 330, 372, 396, 460, 470, 485, 574, 715, 724, 734, 751, 880, 882, 892, 897, 915, 1116, 1125, 1128, 1142, 1144, 1264, 1267, 1314, 1333, 1346, 1347, 1351, 1359, 1360, 1376, 1378, 1380
- Jacometti, Ignazio 750
 Jakch Dénes 890
 Jäklin, Dietrich 317
 Jakobey Károly 560, 1291
 Jakobini kardinális 240
 Jankovich Miklós 75
 Jedlicska Pál 741, 758, 788, 805
 II. József 1079, 1094, 1122
 Juvenel, Paul 357
- Kalmár István 391
 Kárász Géza 722, 723, 1055, 1056
 Károly János 399
 Kauzer József 436
 Keleti Gusztáv 302, 330
 Kimnach László 352, 362, 461, 462, 543, 606, 668, 683, 765, 998, 1249
 Kirstein Ágoston 1113
 Kisdi Benedek 276
 Kisfaludy Á. B. 197
 Kismartoni Adolf 243, 259
 Kiss György 849, 1022, 1134, 1174, 1182, 1262, 1303
 Kiss János 380, 545
 Knauz Nándor 3, 354, 406, 565, 587, 607
 Kostersitz, Ubaldus 401
 Kottal Lajos 274
 Kovács Mihály 429, 998
 Königsberger Mihály 109
 Körmendy János 522, 886
 Kratzmann Ede 7, 88, 90, 139, 158, 194, 219, 237, 288, 335, 365, 402, 426, 460, 469, 594, 656, 725, 731, 761, 785, 929, 948, 1019
 Kraus, Franz Xaver 176
 Kreskay Antal 62, 82, 100
 Krieger Béla 917, 937, 1167, 1168, 1169
 Kriesz Krizosztom 7, 334, 850, 1087
 Kubinyi Endre 964
 Kubinyi Miklós 649
 Kurtz Vilmos 150, 489, 1254, 1342
- Lajtay Lajos 713
 Lápicz Antal 598, 875
- Lassú Lajos 712
 László Antal 105, 274
 Laufik Ferenc 726
 Leó, XIII. 240, 248, 499
 Lichtensteiger Ferenc 725
 Linas, Charles de 1160
 Link Fülöp 1261, 1280, 1349, 1365
 Lipovniczky István 686, 831, 858, 872, 907
 Lippert József 16, 230, 256, 346, 458, 643, 645, 747, 910, 1125, 1303, 1323, 1346, 1357,
 Lotz Károly 18, 275, 290, 351, 429, 432, 439, 1092, 1125, 1129
 Lönhart Ferenc 1372
 Lukács Károly 1085
- Magdics István 963
 Majláth Béla 299, 314, 325, 492, 624, 1039
 Mannheimer Ágost 429
 Mantegna 1110
 Marossy János 91
 Martigny J. S. kanonok 142
 Martinuzzi György 689, 720
 Mathias Literatus 852
 Mayrhofer József 355
 Mezey Ignác 1015
 Miehl Jakab 1084, 1127
 Mikazzi Miklós 672
 Miller Antal 274
 Minczér Elek 845
 Molnár József 429, 560
 Morelli Gusztáv 711, 764, 775, 789, 790, 806, 815, 860, 873, 874, 888, 889, 890, 891, 908, 909
 Munkácsy Mihály 353, 481, 486, 487, 488, 491, 498, 501, 503, 506, 510, 511, 519, 527, 566, 574, 571, 842, 912, 994, 1020, 1064
 Müntz, Eugène 846
 Myskovszky Viktor 86
- Németh Sándor 581, 680, 757
 Némethy Lajos 257, 342, 357, 407, 410, 476, 490, 515, 539, 559, 573, 601, 661, 672, 689, 709, 720, 736, 835, 867, 959, 1027, 1079, 1094, 1122, 1253, 1290, 1312
 Novák Lajos 440, 627
- Oberbauer Alajos 40, 43, 87, 94, 104, 115, 122, 136, 137, 140, 179, 189, 190, 229, 236, 248, 268, 304, 701, 713, 726, 738, 739, 755, 787, 822, 823, 824, 825, 836, 1084, 1124, 1368

- Oldinger Antal 284, 418, 1310
 Opitz Sándor 190, 285, 582, 825
 Overbeck 311
- Palásty Pál 731
 Palóczy Imre 923, 924, 940
 Pasteiner Gyula 614, 759, 861, 1089
 Pauer János 229, 235
 Paulus, Eduard 1033, 1061, 1072
 Pázmány Péter 698
 Pehám Máté 926, 970
 Perényi Ferenc 957, 958
 Perlaky Kálmán 106
 Pethe László 983
 Pethő Márton 672
 Pigler Nándor 857
 Pollack Mihály 536
 Pollák Zs 79, 1104
 Prückler-család 262
 Pulszky Károly 103, 301, 313, 326, 341, 359, 377, 416, 690, 715, 828, 927, 1098
- Raffaello 357
 Ráth György 574, 715, 782
 Rauscher Lajos 1295, 1349
 Reusens, E. 729, 944, 966, 1075, 1206, 1213, 1217
 Rómer Flóris 70, 150, 162, 188, 244, 762, 831, 132
 Rónay Sándor 925
 Rong György 162, 163, 164
 Roskovics Ignác 65, 302, 316, 352, 429, 431, 560, 668, 683, 765, 998
 Rossi, Giovanni Battista 541, 592, 679, 696, 697, 967, 1296
 Rösszer Ferenc 569
 Runggaldier József 804, 820, 845, 1071, 1189, 1330
- Samassa József 623
 Sándorfi Nándor 898, 922, 989, 1069, 1095, 1145, 1163, 1183, 1253
 Schmidt Frigyes 536, 554, 569, 572, 595, 602, 655, 699, 849, 1092, 1182, 1262
 Schnütgen Sándor 817, 1175
 Scholtz Róbert 116, 178
 Schongauer, Martin 357
 Schulek Frigyes 121, 1092, 1129
 Scolari, Andrea 889
 Seitz, Lodovico 623
 Simor János 7, 16, 157, 213, 230, 318, 346, 525, 548, 550, 587, 607, 634, 698, 910, 915, 928, 1032, 1034, 1062, 1125, 1136, 1190, 1239, 1298, 1323, 1324, 1352, 1356
- Sina János 3
 Skrobanek Floridus 14, 1099, 1258
 Spányi Béla 765
 Steigmüller János 171
 Steindl Imre 121, 307, 336, 1058, 1092, 1129, 1193, 1258
 Stornó Ferenc, id. 7, 15, 129, 130, 131, 144, 145, 146, 147, 148, 149, 143, 165, 168, 169, 170, 180, 234, 241, 243, 274, 288, 308, 335, 355, 365, 406, 421, 423, 426, 460, 483, 551, 575, 594, 596, 598, 657, 731, 785, 793, 821, 875, 878, 964, 968, 1035, 1137, 1248, 1263
 Storno Ferenc, ifj. 964, 991, 1036
 Storno Kálmán 700
 Streudeln Károly 672
- Szabó Antal 84
 Szabó József 761, 785
 Szabó Márk 419
 Szakmáry György 720
 Szalatnok György 672
 Szalay Imre 715
 Szalay József 114
 Szalay Pál 738
 Szamossi Elek 560
 Szarka József 1018
 Szeberényi József 168
 Széchy Dénes 818, 819, 844
 Szeifritz István 733, 824
 Székely Bertalan 1092, 1129,
 Szekeres Ferenc 941
 Szilassy Mathild 372
 Szoldatics Ferenc 31, 93, 114, 195, 388, 391, 405
 Szombathy Sándor 362, 461
 Szuhaj István 672
- Tárkányi Béla 391, 486, 868
 Tavaszi Róza 372
 Than Mór 18, 90, 106, 290, 351
 Thúrzó Zsigmond 831
 Thúz Osváth 954, 955, 956, 1167, 1168, 1169
 Törre 919, 920, 954, 986
 Trautwein Nepomuk János 110, 150
 Trefort Ágoston 315, 347, 637, 671, 882
- Udine, Girolamo da 357
 Uhr Zsuzsa 372

Ujváry Ferenc 1284
Ulákovics György 855

Vágó Pál 352
Varbóky F. Ferenc 560
Vastagh György 210
Vedova, Pietro della 698
Velazquez 357
Venczell Antal 1016
Verescsagin 765
Vermes A. 274, 1137
Verrocchio 357
Versteyl, Heinrich Anselm 156, 165
Vidákovich Miklós 264, 302, 316, 264, 302,
316
Violet-le-Duc 412
Visconti, Carlo 760
Vitéz János 891
Vitkovics Gábor 1192
Vivarini, Giovanni és Antonio 357
Vogl Márton 804, 820, 870
Vögerl Mátyás 695

Wagner János 183
Walter Antal 830
Weale, James 1157
Weber Antal 1129
Weber X. Ferenc 429, 466
Wenckheim Krisztina 403

Ybl Miklós 7, 69, 137, 262, 561, 1029, 1310,
1311

Zalka János 721, 818, 844
Zichy Jenő 384
Zichy Mihály 766
Zircen Janka 372
Zittl Róbert 822
Zuydwyk, Heereman 714, 727

Zsigmondy Gusztáv 121, 384
Zsolnay Vilmos 1193, 1337, 1340

SZEMLE

DUŠAN BURAN: STUDIEN ZUR WANDMALEREI UM 1400 IN DER SLOWAKEI. Die Pfarrkirche St. Jakob in Leutschau und die Pfarrkirche St. Franziskus Seraphicus in Poniky. Weimar: VDG, 2002. 355 lap, 139 fekete, XIII színes kép

Rövid időn belül már a második kelet-közép-európai tematikájú disszertáció kerül ki a berlini Technische Universität műhelyéből, mely Robert Suckale tevékenysége folytán különben is a középkorkutatás egyik legfontosabb új központjának számít Németországban. Evelyn Wetter cseh miseruhákat elemző dolgozata (*Böhmische Bildstickerei um 1400. Die Stiftungen in Trient, Brandenburg und Danzig*. Berlin, 2001) után most a pozsonyi Nemzeti Galéria fiatal munkatársa, Dušan Buran irányítja a nemzetközi publikum figyelmét két szlovákiai falképegyüttesre: Lőcsére és Pónikra. A szerző bevezetőjében kitér az elől a kérdés elől, vajon mi köti össze e két emléket: némi öniróniával mutat rá arra, hogy ezek semmiképpen sem tekinthetők reprezentatívnak a korra vagy a területre vonatkozóan (10.o.). Ha tehát az olvasó e tanulmányok összetartó erejét keresi, akkor magának kell összeszededgetnie az összefüggéseket, levonva ezzel a kötet tanulságait is.

Nem kétséges, hogy mindkét emlék a középkori Magyarország fennmaradt falképekben leggazdagabb részén, a mai Szlovákián belül is a csúcsművek közé tartozik. Az elemezhető falfelületek nagysága, valamint a program és megvalósítás színvonala miatt egyaránt figyelemre méltók. Az elemzés feltételei persze nem azonosak: míg Lőcsén az 1860-as évektől fogva egy évszázadon át folyamatosan kerültek elő a falképek, addig a póniki freskókat lényegében „egy csapásra”, az elmúlt évtizedekben tárták fel. Ennek megfelelően a restaurálások is eltérő adottságokat hordoznak. Lőcsén a falképek többségére Stornó Ferenc egyénisége nyomja rá a bélyegét, kontrasztot alkotva az újabban feltárt (részben újból eltakart) felületekkel. Pónikon egységes (talán túlságosan is az egységességre törekvő, vö. 130.o.) terv szerint, de elhúzódoán, 1971–92 közt, számos restaurátor-szakos hallgató bevonásával került sor a konzerválásra-helyreállításra. A restaurálásokat a szerző kritikusan szemléli, és különbözőségüket körültekintően figyelembe is veszi az elemzések során.

Jóllehet kiemelkedő jelentőségű művekről van szó, a fenti szempontok miatt mindeddig nem született kimerítő feldolgozásuk: bár Lőcséről sohasem fordult el teljesen a kutatók érdeklődése (az *Irgalmaság cselekedeteit* pedig alaposan elemezte J. Krása 1965-ben), a falképek gyanús állapota a kutatást elriasztotta a behatóbb vizsgálatról; Pónikról pedig a feltárás frissessége miatt csak alig egy-két tanulmány született (köztük Buran szakdolgozata, mely az Ars 1994-es évfolyamában látott napvilágot). Bármennyire is eltérőek tehát a vizsgált művek adottságai,

ságai, közös bennük, hogy mindkét esetben időszerű volt egy monografikus feldolgozás.

Ami a legegyszerűbben összekapcsolja a két emléket, és a kötet címében is hangot kap, az a két együttes datálása. Ezt azonban célszerű volna árnyaltabban szemlélni. Buran ugyan elválasztja a lőcsei freskók 1400 körülinek tartott többségétől a Szt. Dorottya-ciklust, de továbbra is kérdéses marad, hogy a szentély, a hajó és az előcsarnok különböző kontextusba illeszkedő falképei nem húzódnak-e jobban szét az időben. Pónikon már az eddigi kutatás (K. Biathová) is több periódussal számolt, ehhez képest az 1415-ös évszámhoz tartozó réteg a legnagyobb szabású – Buran ezt igyekszik még a diadalív béléletének korábban 1360 körülinek tartott figuráival is bővíteni (153.). Mindenesetre a kronológiai bizonytalanságok ellenére is a fő periódust mindkét esetben arra a korszakra lehet tenni, amit a magyar kutatás Zsigmond-korként emleget.

Ez a korszak az internacionális gótika korszaka, az az időszak, amikor egész Európában egymáshoz igen hasonló törekvések érvényesültek – olyannyira, hogy ez egyes tárgyak lokalizálását is zavarba ejtően megnehezíti. Buran a Lőcsén és Pónikon jelentkező stílusirányt az internacionális gótika egyik legfontosabb központjához, Prágához köti. A két emlék-együttes ebben a tekintetben is tanulságos változatokkal szolgál. Pónikon, bár kimutathatók bizonyos eltérések a szentély és a hajó képeinek felfogásában, alapvetően egységes stílus érvényesült, melynek gyökereit megnyugtatóan le lehet vezetni a kor cseh emlékeiből. Lőcsén a cseh hatás áttételesebben és többféleképpen érvényesült, más eredetű elemekkel is gazdagodva (mindenképpen túlzónak tűnik egy vezető mester pályafutásának rekonstrukciója, 98.). Éppen ez utóbbi emlék-együttes összetettsége (mely részben a különféle restaurálásokból is adódhat) figyelmeztet arra, hogy az internacionális gótika jellegzetes vonásait tévedés volna egyszerűen a cseh művészet kisugárzására redukálni. Másfelől az is igaz, hogy Szlovákia területén, de az egész középkori Magyarországon is éppen e két vizsgált emlék tűnik ki leginkább cseh stílusigazodásával – ennyiben tehát valóban nem reprezentatívak, hanem inkább izoláltak környezetükben.

Ezt az elszigeteltséget enyhíti a szerző azzal a nagyon jogos eljárásával, mellyel bevonja vizsgálatába a templom más, cseh hatást mutató felszerelési tárgyait is. Szerencsére mindkét esetben fennmaradtak oltártöredékek, melyek az ország táblakép-festészetének első példái közé tartoznak, valamint Lőcsén faszobrok is (ezen a ponton fájdalommal kell hiányolnunk Radocsay Dénes korpuszait [A középkori Magyarország táblaképei. Budapest, 1955; A középkori Magyarország faszobrai. Budapest, 1967], illetve Török Gyöngyi kutatásait, különösen alapvető 1978-as cikkét [„Táblaképfestészetünk korai szakasza és európai kapcsolatai.” *Ars Hungarica* VI, 7–27.], melynek megállapításait számos idegen nyelvű publikációban is hozzáférhetővé tette). Különösen a póniki táblák vethetők össze a helyi falképekkel, Buran egyenesen műhelyközösséget feltételez (189.).

A műfajok határait a szerző a táblaképek bevonásán kívül számos miniatura felvonultatásával is feszegeti. El kell ugyanis ismerni, hogy míg releváns párhuzam nem található a cseh (sőt egész közép-európai: 110., 197.) falfestészet körében, addig prágai könyvfestészeti példákkal ezt az elszigeteltséget fel lehet oldani (193.). És itt merül fel az a valóban súlyos kérdés, amelyhez a szerző többször is visszatér (98., 192. skk.), hogy a könyvfestészeti emlékek rokonsága az emlékek

megtizedeltségéből fakadó pusztá véletlen, vagy a kortárs műhelygyakorlatra vet fényt.

Ha a póniki és egyes lőcsei falképek dominánsan cseh jellege nem is vitatható, a kutatásban nem egységes a leszármazás útvonala. Így Pónik esetében mind a magyar, mind („paradox módon”, 115.) a szlovák kutatás korábban a magyar királyi udvar közvetítő szerepét feltételezte. Ezzel szemben Buran, aki cseh párhuzamok sorát tudja felvonultatni az egyik oldalon, jogosan mutat rá ezek hiányára a magyarországi emlékek közt, elutasítva ezzel az udvari művészet közvetítő szerepét (222.).

Buran stíluselemzése akkor nyer mélyebb értelmet, amikor mindezt történeti perspektívába helyezi. Míg az eddigi képlet szerint ez Pónikon ígérkezett könnyebbnek (a megrendelő feltételezett udvari kapcsolatai miatt), Buran stíluselemzéséhez a lőcsei viszonyok kínálnak több lehetőséget. Itt az összekötő kapcsot Hermann, a Szt. Jakab-templom plébánosa képezi, aki 1380–83 közt a prágai egyetemen tanult (90–91.; megjegyzendő, mivel 1404-ben Padovában doktorált, szükség esetén akár olasz kapcsolatokra is magyarázatul szolgálhatott volna). Másfelől a Kassán ugyanekkor feltűnő hasonló stílusirány a két város rivalizálásával is értelmezhető (112.).

Mindenesetre a történeti tanulságok levonásához jobb fogódzópontokat nyújthat a stílusanalízisnél a falkép-együttesek ikonográfiai elemzése. A kötetnek ezek a fejezetei kifejezetten az erősségei. Nem véletlenül: mindkét helyen a szokatlan sorozatok és összeállítások egész csoportjával találkozunk, valóságos ikonográfiai nyencfalatokkal. Lőcsén a már Krása által is elemzett, de itt új szempontok bevonásával újraértelmezett *Az irgalmasság cselekedetei és a hét főbűn* mellett Szt. Dorottya legendájának kimerítő gazdagságú ábrázolása, egy összetett *Arma Christi*-falkép, egy mezítelen megfeszített Krisztus, és a szentély többretegű, egy korai Hónapok- és egy későbbi Credo- és krisztológiai sorozatból álló együttese érdemel figyelmet. Ez utóbbihoz illeszkedik egy ostyacsoda-ábrázolás is. Ezt E. Wiese egyértelműen az 1370-es brüsszeli csodához kapcsolta, most Buran a lehetséges asszociációk körét további példákkal, mindenekelőtt a wilsnacki 1383-as csodával bővíti (33–34.). E falképek eucharisztikus hangsúlyát (kiegészítve hasonló vonatkozású ábrázolásokkal a templom más részeiből is) talán nem alaptalanul kapcsolja a szerző ahhoz a Corpus Christi testvériséghez, melyet 1402-ben alapított a plébános a város előkelő polgárai számára. Kétségesebb az északi mellékkápolna bejárata fölötti *Irgalmasság cselekedeteit* egy itt feltételezett ispotálykápolnához kötni, mivel a város ismert ispotályai másutt keresendők (a Szentlélek-ispotály a kassai kapunál, a Szt. Erzsébetnek szentelt a városon kívül helyezkedett el, 68–69.). Mindenesetre e sokféle, izolált ábrázolásból összeálló együttesben (melyet a szerző joggal hasonlított képtárhoz, 110.) nehéz kimutatni Hermann plébánosnak, mint programadónak az egységes koncepcióját; a szteses képi dekoráció sokkal inkább a városi megrendelők sokféleségével függhet össze.

Egészen más a helyzet Pónikon, ahol az 1415-ös kifestés mögött szemmel láthatólag egységes elképzelés húzódik. Buran szerencsés kézzel mutatja ki ennek ferences vonatkozásait és feltételezhető összefüggését a zólyomlipcsei kolostorral (bár a templom Szt. Ferenc-titulusát merészség a középkorig visszavezetni). Felismeri a szentély hagyományörző jellegét (222., ehhez képest viszont a stílus éppen a korábbi, olaszos hagyománnyal szakít, 202.), és szembeállítja a diadalív

meditatívabb jellegével. Ez utóbbi felület egyik legizgalmasabb ábrázolása a *Kettős intercessio*; Buran joggal veti el Szmodisné Eszláry Éva 1982-es feltételezését, mely a *Speculum humane salvationis* hatását kereste a falképen, és azonosítja a szöveget egy XV. századi német kódexben fennmaradt költeménnyel, mely Zselizről is ismert. Nem derül ki az elemzésből, ezért megemlítjük, hogy ez utóbbi forrásait Végh János már 1984-ben feltárta („Becsei Vesszős György különítélete.” *Eszmetörténeti tanulmányok a magyar középkorról*. Szerk.: Székely György, Budapest, 1984, 373–385.; angolul: „The Particular Judgement of a courtier. A Hungarian Fresco of a Rare Iconographical Type.” *Arte Cristiana* 70 (1986) 303–314.), és Buran lényegében ezt alkalmazta Pónikra. Ahogy az intercessiónak, úgy az ez alatti *Tevékeny keresztnek* is van a középkori Magyarországon előzménye (Zsegra), nem beszélve a gyakoribb ábrázolásokról, mint a *Volto Santo* (Csetnek, Keszthely, Pannonhalma) vagy a *Köpenyes Mária* – ezeket a szerző rendre említi is. Vagyis az együttes egyes elemei korántsem egyedülállóak a hazai ikonográfiai hagyományban, ezért ebből a szempontból nem feltétlenül szükséges elveszett cseh kódexek közvetítő szerepét feltételezni.

Ha a kifestés alapvetően egységes szellemben történt is, egyes rétegei megkülönböztethetők. A ferences vonásokat kellően igazolja az a barna kámzsás alak, melyet a szentélyben Jeromos mellett festettek meg imádkozó tartásban. A sekrestyében egy térdelő papi alak talál kapcsolatot a Keresztre feszítés Máriájával, benne a plébános sejthető. Ugyanezen a kompozíción szokatlan módon Szt. Kozma és Damján is megjelenik, ráadásul az ő álló alakjukat efölött önállóan is megfestették. A szerző joggal gyanakodhatna a papi megrendelő személyes preferenciáira (170.), ha nem éppen ő vetné fel az álló képek korábbi keltezését (166.). Kérdés, vajon a képekhez tartozó oltár titulusában nem jutott-e hasonlóan szerepre a két ritka szent, esetleg már a XIV. században is. Ez nem kisebbíti a felíratban is említett Gregorius plébános szerepét, akiben Buran joggal sejti a koordinátor, esetleg programadó személyét (175., 197.).

Mindezen vonásokhoz képest még hangsúlyosabbnak tűnik a világi donátorok szempontjainak érvényesítése, különösen lelki üdvösségük többszöri tárgyalásával a diadalíven. Nagy kár, hogy e személyek valós kiléte végül is homályban marad, pedig ezen a ponton lehetne a legszerencsésebben kamatoztatni a falképek történeti tanulságait.

A két falkép-együttes beható elemzését, melyet röviden Ludrova bemutatása is kiegészít, egy hosszabb, elméleti jellegű fejezet zárja. Ennek középpontjában művészetföldrajzi kérdések állnak, melyek az elmúlt évtizedekben Kelet-Közép-Európában többször is terítékre kerültek (a szerző egyebek mellett Skubiszewski, Bakoš, Bialostocki, Marosi és Labuda írásaira hivatkozik). Buran a lőcsei és póniki falképek elemzésével azt is be kívánta mutatni, hogy az államközpontú szemlélet semmilyen formában sem tartható. Így bátran kimondja, hogy (a címmel ellentétben) a mai Szlovákia nem tekinthető releváns művészetföldrajzi egységnek (215.), még ha ez, talán beidegződésből, itt-ott a szövegben fel is bukkan (így a bevezetőben természetesnek tűnik, hogy az emléktárgy Pozsonytól Kassáig tart [10.], Szt. Ferenc ábrázolásait Szlovákiából gyűjti össze [178.], a cseh könyvfestészet hatását szlovákiai eredetű kódexeken vizsgálja [194.] stb.). Nagyon korrektül használja a *Szlovákia* megnevezést, sohasem vetítve vissza középkori fogalomnak, és néha alternatívaként az *Oberungarn* is előfordul (pl. 192.). Tiszteletre méltó módon tartózkodik

a személynevek indokolatlan szlovákos helyesírásától (pl. a latinos Donch alakot használja a szlovák irodalomban meggyökeresedett Donč helyett: 117.), és az általában előnyben részesített német és szlovák (ill. román) helynevek mellett alkalmazomadtán a magyar is felbukkan (Garamszentbenedek, 111. és 114.).

Másfelől, bár a témaválasztáshoz jól illene, elutasítja a csehszlovák államköz-pontú felfogást is (pl. Wagner-bírálat, 14.). Hasonlóképpen elveti a középkori Magyarországot is, mint művészetföldrajzi egységet (ebben főként Jan Bakošt követi). Ebből a szempontból kulcskérdés az udvari művészet kisugárzó hatása, amit különösen az internacionális gótika esetében elvárhatnánk. Ezzel szemben Buran az újabb kutatásnak azt a vonulatát sorakoztatja fel, amely a stílus elterjesztésében a polgárságnak és az egyházi középrétegnek tulajdonít jelentős szerepet (220. skk.). Nyilvánvaló, hogy a kérdést nem lehet egysíkián szemlélni, és a középkori Magyarország határait akkor célszerű figyelembe venni, amikor ez releváns művészettörténeti adalékkal szolgálhat. Esetünkben, úgy tűnik, érdemes lett volna az egykori ország középső területeit jobban tanulmányozni. Így pl. a hónapábrázolásokhoz (26.) említhető a cserkúti ciklus (Hokkiné Sallay Marianne: „Középkori hónapkép-ciklus a cserkúti r.k. templomban”, in: *Építés-Építészettudomány* XV (1983), 229–235.), a Credo (29.) előfordul Keszthelyen is (Prokopp Mária: „Keszthely és Siklós újonnan feltárt gótikus falképei”, in: *Ars Hungarica* XXIII (1995), 155–167., kül. 156.), Vir dolorum-szobor (40.) töredékei származnak a budai Szt. Zsigmond-kápolnából (Buzás Gergely: „A budai Szent Zsigmond templom kőfaragványai” és Sallay Dóra: „A budai Szent Zsigmond prépostság Fájdalmas Krisztus-szobrának ikonográfiája”, in: *Budapest Régiségei* XXXIII (1999), 51–65. és 123–139.), antropomorf Szentháromság-ábrázolás (64.) ismert Siklósról is (Lövei Pál: „A siklósi plébániatemplom szentélye és középkori falképei”, in: *Műemlékvédelmi Szemle* V (1995), 177–214., ugyanitt a publikálatlannak jelölt rákosi ábrázolás: 6. kép; újabban színesben is: Prokopp Mária: *Középkori freskók Gömörben*, Somorja, 2002, 17. kép), és Szt. Dorottya hazai kultuszát (85.) sem lehet a Magyar Anjou Legendárium elvesztett utolsó része alapján megítélni, ehhez több segítséget nyújtott volna Bálint Sándor: *Ünnepi kalendárium*. Budapest, 1977, I. 210. skk., melynek alapján a Buran által említett patrocíniumokat is ki lehetett volna egészíteni (ezekhez ld. még 1377-ből a Baranya megyei Asszonyfalvát is, Mező András: *A templomcím a magyar helységnevekben*. Budapest, 1996, 251.). Vagyis sok Magyarországra vezető szál elvarratlanul maradt, amit persze nem is olvashatunk maradéktalanul egy szomszédos ország kutatójának a fejére.

Kárpótol ellenben az a gazdag összehasonlító anyag, melyet a közép-európai térség többi területéről: Ausztriából, Csehországból, Sziléziából és Lengyelországból sorakoztat föl a szerző. Ez a kísérlet igazi, elméleti szinten is megfogalmazott célja: a térség emlékei a teljes (kelet-)közép-európai összképen belül nyerik el valódi értelmüket. Ennek a széles perspektívának persze komoly hagyományai vannak a térségben, elegendő itt például Andrzej Tomaszewskire (*Romańskie koscioty z emporami zachodnimi. Polski, Czech i Węgier*. Wrocław, Warszawa, Kraków, Gdańsk, 1974; vö. ennek recenzióját is Dercsényi Dezsőtől: „A közép-európai építészettörténet felé.” *Művészet* 16 (1975), no. 3, 47–48.), Prokopp Máriára (*Italian Trecento Influence on Murals in East Central Europe*. Budapest, 1983) vagy Marosi Ernőre hivatkozni. Az eljárás kétségkívül követendő; a benne rejlő veszélyt, ti. hogy ilyen nagy anyagot

egy kutató aligha tud teljesen átfogni, fokozott nemzetközi együttműködéssel lehet áthidalni.

Összefoglalóan elmondhatjuk, hogy a szerencsés témaválasztás áttekinthető szerkezetű, arányos feldolgozással párosult. A falképek valóban a középpontban állnak, és a szerző más területeket csak annyira von be a vizsgálatba, amennyire ez szükséges; de ha megteszi, legyenek az a teológia, a didaktikus-moralizáló irodalom, a liturgia, a hagiográfia, a rend- vagy várostörténet egyes kérdései, elismerésre méltóan széles tájékozottságról tesz tanúbizonyságot. A kötetet impozáns bibliográfia egészíti ki; ugyan hiányzik néhány, a jegyzetekben használt rövidítés feloldása (pl. 17. o. 13. j.: Wagner 1774, 14. j.: Sopko 1995, 69. o. 207. j.: Iványi 1911, 138. o. 89. j.: Lutz-Perdrizet 1908 stb.), s pl. a *Legenda aurea*t is ma már a kritikai kiadásból illik idézni (Iacopo da Varazze: *Legenda aurea*. Edizione critica a cura di Giovanni Paolo Maggioni. Firenze, 1999), de a magyar nevek és címek alig szorulnak korrekcióra. A fáradságot nem ismerő kutató a szakirodalom feldolgozásán túl helyszíni szemlék sokaságára vállalkozott, és nemcsak falképek, hanem pl. kódexek miatt is (a Gyulafehérvárra került lőcsei könyvtár kedvéért). A hatalmas anyaggyűjtés azonban nem tompította el kritikai érzékét, hanem éppen ellenkezőleg: Lőcse és Pónik feldolgozásával teljes mértékben bizonyította felkészültségét a nehéz művészettörténeti feladatok megoldásához. Márpedig ilyenből akad elég, hiszen, mint a kötet befejezésében utal is rá, a térség falképfestészete még sok szempontból feltáratlan és közöletlen. Csak remélhetjük, hogy a fent említett közép-európai összefogás jegyében ez a kérdés is el fog mozdulni a holtpontonról, melynek első állomása éppen a jelen szakmunka.

Szakács Béla Zsolt

OLYAN-E A FŐISKOLA, MINT A RAJZTANODA? A *Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig* című kiállítás és kötet tanulságai. Az érintett három kiállítás: *Egyszervolt fényképek* (1999) illetve A *Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig* címen (2001/2002) a Képzőművészeti Egyetem Barcsay Termében, és *Mucha és társai* (2001/2002) elnevezéssel a Budapest Galériában volt látható. A kötet Blaskóné Majkó Katalin és Szőke Annamária szerkesztésében A *Mintarajztanodától a Képzőművészeti Főiskoláig*. Az Országos Magyar Királyi Mintarajztanoda és Rajztanárképezde, a későbbi Mintarajziskola és Rajztanárképző, majd Képzőművészeti Főiskola rajztanárjelöltjeinek, rajztanárjelöltnőinek és művésznövendékeinek az iskola tantervét illusztráló munkái, valamint az iskola könyvtárában található kézikönyvek, mintakönyvek, mintalapok, metszetek, fotók, reprodukciók és szemléltető eszközök bemutatója az 1871 és 1908–1921 közötti időszakból (Budapest: Magyar Képzőművészeti Egyetem, 2002, 332 oldal) címmel jelent meg.

Aki kutat, az talál – bizonyítja a Magyar Képzőművészeti Egyetem elődintézményei művészeti és könyvtári külön gyűjteményeinek feltárására indult program sikere. A könyv- és irattár rendezése során rendre előkerültek leltározatlan vagy könyvként számon tartott műtárgyak. Majkó Katalin, a könyvtár vezetője irányításával és az OTKA négyéves anyagi támogatásával 1998-ban megindult a feldol-

gozás, amely nemcsak adatokat és összefüggéseket, hanem – váratlanul – XIX. századi hallgatói rajzok nagy csoportját is felszínre hozta. A művek és dokumentumok lehetővé tették az 1871-ben alakult Mintarajztanoda oktatási rendszerének átfogó rekonstrukcióját.

Az anyag lendületet adott az intézmény történetének kutatásához is. A munka eddigi eredményeit bemutató három kiállítás és a most szemlézett tanulmánykötet a széles értelemben vett intézménytörténeti rendszerezés további irányait is segít meghatározni. A kutatás hozadéka így máris sokrétű: előkerültek – változó arányban dokumentatív, illetve esztétikai értékkel bíró – műtárgyak; az egyetemi könyvtár és egyes irattári részlegek feldolgozottsága sokat javult; és láthattunk három, a szakmának csemegét, a közönségnek látványos anyagot egyaránt nyújtó kiállítást. S született egy részben kiállítási katalógusként, részben tanulmánykötetként hasznos könyv; legfőképpen pedig útjára indult művészeti életünk egy igen fontos, ám eddig elhanyagolt, s előítéletektől terhelt területének történeti kutatása.

Számos oka van, hogy a művészeti oktatás története és kapcsolata más művészeti kérdésekhez sokáig kevés figyelmet kapott idehaza. Legáltalánosabban, a művészet intézményi kereteinek, s ennek részeként az oktatás jellegének vizsgálata viszonylag érdektelennek tűnt a közelmúltig. Egyrészt élt a művészi alkotás autonómiájába vetett hit; s ennek fényében csupán életrajzi részletnek számított, ki hol végezte tanulmányait. Másrészt túlfönt a gyakori volt a modern magyar történelemben, hogy a (művészeti) oktatásba nyíltan beavatkozott a politika; s ezek az akár jobb-, akár baloldali uralmú időszakok kétségtelenül inkább ideológiai, semmint esztétikai viták színterévé tették a művészeti képzést. A Képzőművészeti Főiskola 1972-ben, Végvári Lajos szerkesztésében kiadott centenáriumi kötete – a mostani könyvet megelőzően a kérdésnek az egyetlen, széleskörűen elérhető forrása – maga is legalább annyira kötelezően ünneplő, mint valóban szakmai kiadvány volt.

A Főiskolán folyó tanítás még a késő szocializmus pragmatikus légkörében is csak kevésbé tartott lépést a művészképzés nemzetközi változásaival. Különösen a mai kortárs és a történetivé vált modern művészet közötti különbség erősödésével egyre anakronisztikusabbá vált a hagyományos – alaposágában amúgy dicséretes és külföldön is elismert – képzés. S ahogy a Főiskola konzervativizmusról ezért az ezredvég hallgatóiban és szakembereiben elég kritikus vélemény szilárdult meg, úgy rögzült, visszatekintve, a századvég Főiskolájáról is, hogy az maradt, a nyugati fejlődéstől már eleve leszakadt intézmény volt. Mivel az intézmény alapító igazgatója a művészeti szemléletében akadémikus Keleti Gusztáv volt (1871–1902), a Főiskolát könnyű volt kezdetül fogva korszerűtlenként „leírni”. Az iskola konzervatív történetének narratívája részben éppen azért stabilizálódott, hogy legitimálja az intézmény megrögzöttségét még a huszadik század végén is.

Bár a közelmúlt kultúrpolitikai rehabilitációs törekvései nem mindig szakmai alapról indultak, a Főiskola történetének és vezető alakjainak újraértékelése ezek után valóban időszerű volt. A korábban meggyökeresedett nézetek szívósságát jelzi, hogy e kutatás eredetileg nem kifejezetten intézménytörténeti programmal indult, hanem ilyen irányú kiszélesedését csak a megtalált műtárgyak szenzációjának – és a részt vevő művészettörténészek ambíciójának – köszönheti. Az elfeledett és most fellelt hallgatói rajzok nem több mint tizenöt-húsz évvel ezelőtt al-

kalmasint még elsikkadtak volna; s ma a „korszellem” ajándéka, hogy végre tényleg lendületet adtak az intézménytörténeti kutatásnak. Ehhez hozzájárult, hogy a hazai művészettörténet-írás egyik legfontosabb fordulata az elmúlt öt-tíz évben pontosan az intézménytörténet nagykorúsítása lett. A Főiskola odafordulása saját múltja felé szervesen illeszkedik az állami mecenatúrával (például az *Aranyérmekek és ezüstkoszorúk* a Nemzeti Galériában), a magángyűjtéssel (Ernst Lajos), múzeum-történettel (közgyűjteményeink bicentenáriuma) foglalkozó kutatások és kiállítások sorához. Még közvetlenebb a kapcsolat a közelmúlt eredményeihez a Várbazár (ahol többek között a női festészeti tanfolyam működött), a vidéki művésztelepek (ahová a főiskolások nyári gyakorlatra jártak) vagy éppen a műterem-építészeti kutatása terén. A Főiskola-kutatás merít ezekből, ahogy előre is viszi ezeket. Csak remélni lehet, hogy az eddig csupán az első ötven évre (1871–1921) szorító munka ezek után időben is előre lép majd, és spektrumában még tovább szélesedik.

Az eddigi tanulságokból kiadott kötet egyik erénye éppen a kutatás által megmozgatott területek sokszínűségének bemutatása. Külön tanulmány foglalkozik a Főiskola (Szőke Annamária), azon belül a női hallgatók (Bicskei Éva), illetve a könyvtár (Majkó Katalin), s speciálisan a főiskolai művészettörténet-oktatás (Gosztonyi Ferenc) és az iskola nyilvános kiállításainak (Révész Emese) történetével. Önálló írás szól az egyes gyűjteményekről (optika – Peternák Miklós, fénykép – Bán András, plakát – Földi Eszter, japán anyag – Máté Zoltán) és az egyes stúdiumokról (szerkesztés – Katona Júlia, építészeti – Sólomos Sándor, ornamentika – Sinkó Katalin, tájrajz – Szabó Júlia, grafika – Zsákovics Ferenc).

A kötet egésze egy sor új szempontot vet fel annak értékeléséhez, miként illeszkedett a művészeti képzés igen összetett programjának megteremtése és lépésenkénti átalakítása a dualista Magyarország társadalomtörténetéhez. A Főiskola fejlődése megértésének kulcsa valójában ennek felismerésében rejlik: az intézményt nem az adott művészgenerációk képzésük utáni esztétikai produktumának tükrében érdemes – mint egy újításra kevésbé ösztönző művésziskolát – elkönyvelni, hanem az ország kulturális modernizációjában felvállalt sokrétű feladatai alapján szerencsés értékelni. Ez természetesen nem változtat azon a tényen, hogy újító szellemért mily sok fiatal magyar művész kényszerült német és francia területre menni, ám segít annak megértésében, hogy ezt a feladatot a Főiskola nem kívánta – talán nem is igazán tudta volna – felvállalni, miközben ígéretesen működött egy sor más tekintetben.

A történeti esszéket összefésülve jól látszik, már alapításától kezdve milyen eltérő elvárások fogalmazódtak meg a Főiskolával szemben. Eötvös József programjában a leendő Mintarajztanoda a népnevelés előmozdítására, rajztanárok képzésére volt hivatott. Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat igénye egy művészeti akadémia volt, míg – a rokon intézményeket tanulmányozandó, európai körútra küldött – Keleti nagy hangsúlyt helyezett a műipar fellendítésére és gyakorlatias érzékű tervező-művészek képzésére. Ha azt is figyelembe vesszük, hogy az építészeti-oktatás milyen súllyal szerepelt a curriculum-ban (több közös professzor is akadt a József Műegyetemmel), akkor valójában négy, ma már különválasztott képzési irányt találunk a Főiskola kezdeti évtizedeiben. Ez az első ok, amiért indokolatlan volt korábban a kontextusából kiragadva kritizálni a főiskolai oktatás színvonalát: a XIX. századi hazai művészeti intézményrendszer tagolatlan

volt, s ha egy fedél alatt ily szerteágazó funkcióknak kellett megfélnie, akkor az óhatatlanul is az egyes szakterületek minőségének rovására ment. Inkább dicséretesnek lehet tekinteni, hogy a különböző kulturális érdekek viszonylag jól artikulálódhattak; s az igazi kérdés az, hogy a képzési irányok fokozatos önállósodása miért nem járt együtt megfelelő minőségi javulással.

E komplex kiindulásból az is következik, hogy a Mintarajztanodára hibás viszszavetíteni a későbbi Főiskola már kizárólag művészképzésre szakosodott működésének elvárásait. A Főiskola-kutatás egyik fő iránya éppen az lehetne, hogyan is indult meg idehaza a művészeti, de nem művész-nevelés, azaz a rajztanárképzés. Máig is igaznak tűnik, hogy az ország lemaradása nem annyira művészeinek képzésében, hanem az általános vizuális edukáció terén mutatkozik meg. Fontos volt természetesen a kétféle képzést különválasztani. S jogos azt újra meg újra megállapítani a kötetben, mennyire hátráltatta a művészképzést, hogy tanterve és oktatói csak lassan differenciálódtak a rajztanító- és tanár-, illetve a művészképzés mentén. De nem szerencsés a Főiskola történetét egy olyan szálra felfűzni, hogy az „igazi” művészképzést milyen sokáig hátráltatta a „másodlagos” művésztanárképzés jelenléte.

Ez a hierarchia ugyanis akkoriban nem volt adott, ráadásul nem is élethű. Sőt, az adott intézményi keretben éppen egy fordított hierarchia is elképzelhető lett volna. A rajztanárképzés fejlesztése valóban tisztán állami feladatnak volt tekinthető, míg a művészképzés jócskán folyhatott volna – és a századfordulótól kezdve folyt is – magániskolákban és mesterek műtermében. Nem nyilvánvaló, miért kérhetnénk számon (akár a múltban, akár a jelenben), hogy az állam nem finanszírozza a művészképzés teljes spektrumát; sőt a Főiskola története éppen azt mutatja, hogy egy nagy, monolitikus állami intézmény szellemében sem a legmegfelelőbb az újító művészeti törekvések megvalósulására. Talán nem szentségtörés elgondolkozni azon, hogy az iskola elsődleges küldetése a rajztanárképzés elindítása volt; míg a művészképzésnek milyen jót tett volna, ha csak az egyik helyszíne marad a Rajztanoda, s teljes vertikumának kiépülése nem az intézményen belül, a többi feladat kihelyezésével, hanem más – önálló, vegyesen állami, magán, egyesületi és társulati fenntartású – keretben zajlott volna.

A rajztanárképzés eredeti súlyát jelzik az iskola külföldi sikerei is. A nemzetközi rajzoktatásügyi kongresszusokon (1878 Párizs, 1902 Bern, 1908 London, 1912 Drezda) a magyar tanrend egyre növekvő elismertséget aratott; s ha az első világháború nem akadályozza meg, Budapest lett volna az egyik következő konferencia színhelye. Az iskola jól szerepelt számos kisebb nemzetközi kongresszuson is, akár egyazon évben több helyszínen, például 1911-ben Rómában és Hannoverben. A hollandiai rajztanárképzést kifejezetten a magyar példa alapján szervezték meg. Éppen azt kellene megvizsgálni, miért volt ennek idehaza csupán mérsékelt visszhangja, miért maradt a rajztanárképzés érdekérvényesítő képessége gyenge, s hogyan lett e biztató kezdetből a kollektív amnézia révén olyan kudarc, hogy ma a hazai művészeti élet leggyengébb láncszeme valójában az iskolai vizuális nevelés. Érdemes lenne a művész- és a művésztanárképzés egymáshoz való viszonyát nemzetközi összehasonlításba is helyezni. 1905-ben például az iskola adott otthont a Magyar Rajztanárok Kongresszusának; s tanulságos lehet ennek tematikáját és eredményeit az említett nemzetközi vagy más országok hasonló nemzeti fórumainak napirendjével összemérni.

A művészképzés terén a századfordulótól kezdve talán szintén gyümölcsözően lehetne a magániskolák (Rippl-Rónai Józseftől és Kernstok Károlytól, Aba-Novák Vilmoson át, Jaschik Álmosig) és a Főiskola egymást kiegészítő illetve versenyhelyzetét áttekinteni. Ugyanez vonatkozik az eredetileg a Főiskolától függetlenül indult mesterképzők beolvasztására. A kötet eredményként könyveli el az alap- és továbbképzés egységesítését, ám valóban jót tett-e (és jót tesz-e ma) a posztgraduális képzésnek, hogy ugyanazon intézményen belül, ugyanazon professzorok felügyelete alatt, oly szorosan kapcsolódik az első diplomához? Helyes-e Keletit még mindig hibáztatni azért, hogy sokáig „csak” az alapképzést kívánta az államilag szervezett és elkerülhetetlenül is központosított iskolában meghonosítani? Nem lett volna-e érdemes a képzés hármass helyszíni tagoltságát (Andrássy úti főépület, Várbazár, Epreskert) is inkább az önállóság előmozdítására használni? Az ilyen normatív kérdéseken túl, hasznos lenne tudni, milyen alternatívák voltak a központosításhoz, s milyen más szervezeti hálóban valósulhatott volna meg a többlépcsős képzés.

Több figyelmet érdemelne az „iparművészeti” oktatás is, amely eddig – a rajztanárképzés mellett – a főiskola történetének másik mostohagyermeké volt. 1880 és 1896 (az Iparművészeti Múzeum megépülte) között helyileg is a Főiskola épületében és keretei között zajlott a leendő iparművészeti iskola munkája. A mai Magyar Iparművészeti Egyetem így a Mintarajztanoda egyik legfontosabb utódintézménye, s történetének hasonló feldolgozása aktuális feladat. Annál inkább, mert egészen az első világháborúig a hazai művészeti képzés egyik motorja volt a műipar fejlesztésének szándéka. Az önálló iparművészet, mint olyan, hazai gondolata az angliai „arts and crafts” mozgalom hatására és a kapitalista gazdaság megteremtésének programjára megy vissza. Amiként a Nemzeti Múzeumból fokozatosan kivált az iparművészeti gyűjtemény, úgy a Mintarajztanodától is elkülönült az iparművészeti iskola; ám annak tantárgyai negyed századon át, s valójában még 1896 után is, nagy szerepet játszottak a „képzőművészeti” képzésben. Ennek egyik oka a historizmus uralkodó szelleme volt: ahogyan a történeti stílusok felfrissítésében látták az akkori élő művészet lehetőségeit, és a tömegszerű árutermelés kényszerei között az ipari formatervezés és a hagyományos esztétikum kombinálásának esélyét, úgy érthető meg valójában, mekkora súlya volt a művészképzésben az „alkalmazott” készségeknek, s miért is hívták az iskolát mintarajztanodának. Hiszen (történeti) mintalapok másolása alapján kívántak rajzolást tanítani.

Ezen a ponton kapcsolódik egybe a művészeti képzés XIX. század végi koncepciója az eseti áruminta-kiadványokból meginduló művészeti folyóiratokkal és albumokkal is, valamint a didaktikus múzeumi gyűjteményekkel, amelyekbe nemcsak az eredetileg kifejezetten erre a célra gyűjtött iparművészeti anyag, hanem a kezdetben a Nemzeti, majd a Szépművészeti Múzeumban tartott gipszöntvények is beletartoztak. A sokszorosított grafikai eljárások oktatása szintén iparművészeti indíttatásból kezdődött el, s csak annak nyomán nyert önálló esztétikai funkciót, hogy reprodukív szerepét nagyrészt átvette a fotó. A Szépművészeti Múzeum Grafikai Osztályára még a két világháború között is bejárhattak az immáron Képzőművészeti Főiskola hallgatói, hogy eredeti munkákat tanulmányozhassanak. Ha a gipszöntvények divatja le is áldozott, a Szépművészetiben a grafika megtartotta edukatív küldetését (is), s a művészképzésben sokáig aktív szerepet vállalt. A dua-

lizmus fél évszázadára pedig átfogóan elmondható, hogy a művészeti képzés és a múzeumok kialakulása összefonódott – nem csupán egymással, hanem az Eötvös-féle népnevelési és a Kossuth-féle iparfejlesztési programmal. A gipszöntvények, a sokszorosított grafika és a fotó sokáig párhuzamosan használt, alternatív eszközök voltak a művészeti kánon reprodukciók révén történő terjesztésére, úgy a széles közönség és az őket tanító rajztanárok, mint az „autonóm” képző- és az „alkalmazó” iparművészek felé. Nemcsak a rajztanár- és a művészsképzés, hanem az utóbbin belül az „alkotó” és a „dekoratív” művészi oktatás is szoros kapcsolatban állt.

Gazdaság, oktatás és művészet kibontakoztatása a dualizmus korában egymást kölcsönösen erősítő szándékként jelentkezett, ami éppenséggel a Mintarajztanoda végzőseinek elhelyezkedési esélyeit is javította. Ezért sem megalapozott a Főiskolán kizárólag egyfajta autonóm művész-szakképzés első világháború előtti megvalósulását számon kérni. Tény, hogy a „compositio” háttérbe szorítása vagy a szabad professzor-választás késői bevezetése hátráltatta a művészek fejlődését, s ebben az értelemben konzervatív volt az iskola; ám ezt nem érdemes valamely „általánosan konzervatív légkör” vagy magyar maradiság következményének betudni, hanem a gyakorlatias tényezőit, illetve – a historizmus tekintetében – az eszmetörténeti okait kell látni. A Főiskola alapvető célja *nem* elit művészeti képzés volt, s még a művészoktatáson belül sem a romantikus esztétikából induló, s majdan az érett modernizmus zseni- illetve művész-hérosz kultuszában csúcspontú öntörvényű alkotás tisztelete, hanem az idehaza meghosszabbított érvényű historizmus *per se* derivatív, azaz történetileg származékos szemlélete uralkodott. Ezért nem törhetett át például az egész időszak talán legfontosabb főiskolai messterének, Székely Bertalannak a modern formalizmust megelőlegező tantervi javaslaiból éppen a historizmust meghaladó rész.

Ez a viszonylagos elmaradottság a szigorúan vett szakmai kérdésekben tény, s kétségtelenül magyarázza a Főiskola művészsképzésének a modern művészet lendületéhez mért konzervativizmusát; ám ezt nem szabad rávetíteni a Főiskola egyéb területeinek sikerére, illetve kulturális modernizációnk tágabb keretéből kiemelve tárgyalni. A Főiskola ön-reprezentációját az úgynevezett ifjúsági és növendéki, illetve a nagy országos kiállításokon (amelyek közül, a most már újra egyre jobban ismert 1885-ös és 1896-os seregszemlén túl, külön figyelmet érdemelne például az 1879-es székesfehérvári és az 1902-es pécsi bemutató) szintén ennek tükrében megfelelő vizsgálni. Ez a szemléleti kettősség magyarázza végeredményben a régi (1877), majd a ma is működő Műcsarnok (1896) építészetének és kiállításainak üzenetét is, amely megfelelt a Rajztanoda jellegének, s jól mutatta a különböző mértékben, de mindkét intézmény háttérében álló Képzőművészeti Társulat befolyását.

Ez az összetett helyzet arra is ösztönöz, hogy a Főiskola személyi vezetésének átalakulását valamelyest más fényben nézzük. A hagyományos narratíva szerint Székely Bertalan, majd Szinyei Merse Pál kinevezése Keleti Gusztáv halála (1902) után az iskola vezetésében végre meghozta egy-egy megfelelő rangú alkotóművész elfogadását. Ennek szimbolikus jelentőségét nem tagadva, a rendre ügyvezetőként tevékenykedő, s valójában az iskolában *avant-la-lettre* kulturális menedzserként érdemi döntéseket hozó Várdai Szilárd alakja jóval több figyelmet érdemel. Tanulmányos, hogy az első világháború után a Főiskola újjászervezésével Lyka Károlyt, azaz inkább egy szervezőt, egy gyakorlatias érzékű és integratív személyiséget, semmint egy „nagy öreg” mestert bíztak meg; s ő emelt azután tanári kulcspozíciókba

jeles művészeket (például Vaszary Jánost, vagy éppen Réti Istvánt, aki egyébként már a világháború előtt is oktatott az iskolában).

A huszadik században ugyan fokozatosan visszaszorult a Főiskola feladatai között mind a rajztanár-, mind az iparművész-képzés, s így a tanrend alapvetően egy szép-művészeti akadémiáé lett, mégis megfontolandó, hogy az alkalmasság az intézmény vezetésére inkább adminisztratív elvárás, semmint az egyéni művészi tehetség és életmű függvénye. Az első világháború előtti időszakra mindenképpen elmondható, hogy a Rajztanoda szakmai munkájának fokmérője nem annyira egy-egy nagy művész igazgatóvá kinevezése volt. Az akkori, nagyon sokrétű intézmény ideális vezetője talán éppen egy önálló művészi ambíciók nélküli, nagyvonalúan gondolkodó figura lehetett volna – elegendő önállósággal az egyes tanfolyamok lehetőleg művészileg és szervezésileg egyaránt tehetséges vezetői (mint például Stróbl Alajos) számára.

E dilemmák közül számos végigkísérte a Főiskola történetét azóta, sőt néhány súlyosabb is lett. A huszadik század két hullámban – először a harmincas, majd az ötvenes években – a korábbinál nyíltabb politikai beavatkozásnak engedett teret az intézmény életében. S bár ezek ideológiai töltete jócskán eltért, hatásuk egyöntetűen konzervatív volt: valóban akadémiázták az iskolát, kiszűrve onnan a fogékonyságot az újításra. Visszaütött az egyébként oly nagy eredményként elkönyvelt „profil-tisztulás”: amint a Rajztanoda eredetileg sokszínű funkciói rendre elkülönültek, a Főiskola steril képzőművészeti intézmény lett, a mindenkorai politika reflektorfényében, elszakítva a több kísérletezésre alkalmat adó más iskoláktól (például az alkalmazott grafikai orientációjú szabadiskolák a két világháború között, vagy akár az Iparművészeti Főiskola a közelmúlt évtizedeiben). Saját területén ráadásul közel monopolhelyezettel bír, amihez egyelőre csupán a Pécssett folyó képzés kínál alternatívát. A huszadik század második harmadára a Főiskola szervezetében és küldetésében valóban egy *académie des beaux-arts*-rá vált – miközben a művészet ma már minden, csak nem „szép”, s ennek a típusú intézménynek, a modern alkotói irányzatok fejlődésének tükrében, nemzetközileg egyre inkább lejárt az ideje.

Az intézménytörténeti kutatás folytatásának ezért eleinte ugyan kis népszerűséggel kecsegtető, de hosszabb távon talán valós szembenézésre készítő hipotézise lehetne, hogy a huszadik század derekától kezdve a Főiskola mint intézmény már különösebb politikai nyomás nélkül, maga termelte ki azt a gárdát és szellemiséget, amely tekintély alapon hierarchizálta, s a változásokkal szemben rögzítette az oktatást. Ez a belterjes rendszer még a valamikori avant-garde hullámokban dolgozó alkotókat is rendre beszippantotta azóta. A műcsarnoki életmű-kiállítás, a magas állami kitüntetés és a vaskos katalógus mellett a főiskolai tanári kinevezés lett a mindenkor „megkészt” elfogadásuk jele. Ezzel máig automatikusan újratermelődik egyfajta oktatási feszültség, hiszen rendre a korábbi időszak művészeti kánona telepszik rá a fiatalok képzésére. Nem a historizmus kísértete ez a mai körülmények között? Hiszen ma sok tekintetben tényleg oly konzervatívan működik ez az intézmény, mint ahogyan eddig ezt elődjének, a Mintarajztanodának a kezdeti története kapcsán sugallta. Némi pszichológiával intézményi projekciónak lehetne ezt nevezni: az intézmény a jelenének problémáit vetítette rá saját múltjára. Itt az ideje, hogy a mostani kötet e téren további kutakodásra, sőt talán gyakorlati változtatásokra is ösztönözzön.

INTÉZETI HÍREK

2003. január 1.–június 30.

Február 4-én az Intézet könyvtárában, a Collegium Artium vita-műhely keretében *Bubryák Orsolya* tartott előadást „Egy polgári mecénás a XVII. században: az eperjesi Weber János” címmel.

Február 9-én nyílt meg Bécsben, a Harrach Palotában a „Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde” című kiállítás a Kunst-historisches Museum és a Collegium Hungaricum szervezésében. A kiállítás kurátora, koncepciójának kidolgozója és a tudományos munka irányítója F. Dózsa Katalin volt. E munkában *Sisa József* az építészeti rész feldolgozásával vett részt. A német nyelvű katalógusban *Sisa József* és *Gellér Katalin* tanulmánya is olvasható („Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde”. Hrsg. F. Dózsa Katalin, Kunsthistorisches Museum, Wien, 2003.).

Február 14-től tekinthető meg a MTA Székház több helyiségében, illetve a Művészeti Gyűjteményben Füst Milán műgyűjteménye, mely a Füst Milán Alapítvány tíz éves letéteként került a Művészeti Gyűjtemény kezelésébe.

Február 27-én Esztergomban szakmai vitát rendezett a Magyar Nemzeti Múzeum az új Esztergomi kőtárról. A rendezvényen Intézetünk részéről *Marosi Ernő* vett részt és tartott előadást.

Március 4-én az MTA Társadalomkutató Központ „Mi végre a tudomány” címen egész napos fórumot szervezett a Jakobinus teremben, lehetőséget teremtve fiatal kutatók bemutatkozására. Intézetünk fiatal kutatóinak témáit *Aknai Katalin* ismertette. Saját kutatási eredményeiről *Pócs Dániel* „Andreas Pannonius és a ferrarai karthauziak” címmel tartott előadást.

Március 4-én Bécsben a Harrach Palotában *Sisa József* a „Zeit des Aufbruchs. Budapest und Wien zwischen Historismus und Avantgarde” című kiállítás kapcsán előadást tartott „Baukunst in Wien und Budapest um die Jahrhundertwende” címmel és ezt követően szakmai vezetést a kiállítás építészeti részén.

Március 6-án *Ébli Gábor* „Representing Which Past? On the Variety of Museums in 19th Century Hungary” címmel tartott előadást a Collegium Budapest felkérésére.

Március 27-én *Marosi Ernő* részt vett Pannonhalmán az apátsági templom rekonstrukcióját előkészítő bizottság ülésén.

Április 3–5. között Bécsben, a Collegium Hungaricum és a Spezialforschungsbe-
reich „Moderne-Wien und Zentraleuropa um 1900” Karl-Franzens-Universität Graz
szervezésében „Kulturtransfer-Kulturelle Identität. Budapest und Wien Zwischen
Historizismus und Avantgarde” címmel három napos szimpozion került lebonyolí-
tásra. A meghívott neves osztrák, magyar előadók között intézetünk több munka-
társa is szerepelt. Április 4-én az „Urbanisation” szekcióban *Sisa József* „Assimilation
oder Zukunftsvisionen über Budapest im 19. Jahrhundert”, a „Kunst” szekcióban
Marosi Ernő „Die vorbildliche Rolle der Wiener Schule in der Differenzierung der
ungarischen Kunstgeschichte als Disziplin” című előadásai hangzottak el. Április
5-én a „Kunst” szekcióban *Szabó Júlia* „Die Zeitchrift MA und Wien” és *Beke László*
„Vergleich zweier Jahrhundertwenden” címmel tartottak előadást.

Április 23-án *Marosi Ernő* a miniszterelnök felkérésére működő Jelkép Bizott-
ság elé terjesztette referátumát az építészeti reprezentációról és a közgyűjtemé-
nyekről.

Április 25-én a Székesfehérvári Szent István Király Múzeum és a Városi Képtár
– Deák Gyűjtemény „Mezei Árpád (1902–1998) – Pán Imre (1904–1972)” emlék-
ülést szervezett Székesfehérváron a Deák Gyűjtemény freskós termében. Az em-
lékülésen intézetünkől *Beke László* „Néhány emlék és gondolat Mezei Árpádról”
és *Hornyik Sándor* „A babona derivátumai. Tudomány és művészet Mezei Árpád
írásaiban” címmel tartottak előadást.

Április 29-én a Magyar Tudományos Akadémia Székházában, a Képtárban *Ga-
lavics Géza* a MTA Művészettörténeti Bizottságának elnöke adta át az ez évi „Opus
Mirabile” díjakat. A 2002. év legkiemelkedőbb kiállításának a Mikó Árpád által,
a Magyar Nemzeti Galériában rendezett „Jankovich Miklós (1773–1846) gyűjte-
ményei” című kiállítást értékelte a Bizottság. A legjobb tanulmány díját Ujvári
Péter „Giotto doktrínája, avagy miért lett a művészetnek elmélete?” (in: A Magyar
Nemzeti Galéria Évkönyve, 1997–2001. 15–30.) című tanulmányának ítélték.

Május 9–10-e között a Műemlékek Állami Gondnoksága és a Magyar Haydn Tár-
saság „Eszterházi Operaház – Múlt és jövő?” címmel konferenciát rendezett a MTA
Társadalomkutató Központjának Kongresszusi Termében és Fertődön az Esterházy-
kastélyban. A magyar és külföldi előadók között intézetünkől *Dávid Ferenc*: Esz-
terháza kompozíciója címmel tartott előadást és szakmai vezetést a kastélyban.

Május 13-án a MTA Művészettörténeti Kutatóintézet „Collegium Artium” vita-
műhely keretében *Papp Gábor György* „Magyar építészhallgatók a bécsi Képző-
művészeti Akadémián: építész képzés Theophil Hansen iskolájában 1868 és 1884
között” címmel tartott előadást az Intézet Tanácstermében.

Május 20-án *Beke László* részt vett az Institut national d'histoire de l'art (Pá-
rizs) munkaértekezletén, melynek témája társintézményünk „Histoire du goût”
kutatási főiránya, s ezen belül a 17–18. századi francia festmények elterjedése
Közép-Kelet-Európában című kérdéskör megvitatása volt. Az értekezleten jelen
volt Geskó Judit, a Szépművészeti Múzeum munkatársa is.

Május 20-án az Intézet szakmai vezetésével működő MTA Művészeti Gyűjteménye ünnepi délutánt rendezett a Székház Képtárában. A szervezők – *Szabó Júlia* és *Majoros Valéria* – által összeállított program keretében Vizi E. Szilveszter, a Magyar Tudományos Akadémia elnöke adta át Friedrich von Amerling: Gróf Széchenyi István c. portréját az állandó kiállítás számára. Az új szerzeményeket *Szabó Júlia* „Válogatott darabok a Füst Milán gyűjteményből”, Petneki Áron „Martinuzzi György portréja”, *Galavics Géza* „H. de Latouche: Die Werke Canova's, Stuttgart, 1835”, Csongor Dénes „J. N. Ender: Zacharias Werner képmása” című rövid előadásaiskal mutatták be. A berlini Collegium Hungaricumban „Baukunst Mitteleuropäisch. Friedrich August Stüler's Akademiegebäude in Budapest” címmel rendezett kiállítást – amely „A Magyar Tudományos Akadémia palotájának pályatervei” című kiállítás részbeni újrendezése volt – *Papp Gábor György* ismertette.

Május 20-én a Székház Képtárában *Marosi Ernő* mutatta be Farbak Péter „Szatmári György, a mecénás” című könyvét, mely az intézet Művészettörténeti Füzetek c. sorozatának 27. köteteként jelent meg.

Június 10-én „Tárgya-e a múzeumnak a jelen? A jelenkutatás lehetőségei a közgyűjteményekben” címmel szakmai beszélgetés zajlott az Intézet Tanácstermében. A rendezvény nyitó előadásra felkért vendége Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatója volt, a szakmai beszélgetést *Ébli Gábor* vezette.

Június 11–13-a között Prágában három napos nemzetközi konferenciát rendeztek „Local strategies, international ambitions. Modern art and Central Europe 1918–1968” címmel. A Cseh Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete és a New York University által szervezett rendezvényre előadóként meghívták *Beke Lászlót*, Forgács Évát, *Pataki Gábort* és Zwickl Andrást. Június 11-én *Beke László* „Paris – (Berlin) – Praga – Budapest” című előadása, június 12-én *Pataki Gábor* „Hidden and Destroyed Oeuvres of the Fifties and Sixties in Central Europe” c. előadása hangzott el.

Június 15-én a Cseh Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézetében a „Huszas és harmincas évek” című nemzetközi művészettörténeti kutatási projekt szakmai megbeszélésén magyar részről *Beke László* és *Pataki Gábor* vettek részt.

Június 27–28-án *Beke László* résztvett a RIHA (Research Institutes in Art History, Europe) és az ARIAH (Association of Research Institutes in Art History, USA) összevont közgyűlésén, melynek a Clark Art Institute adott szállást Williamstownban (Mass., USA).

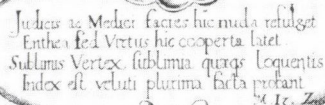
Összeállította: *Bánóczi Zsuzsa*

800 Ft

4. 10/11

2003/2

ARS HUNGARICA

A MAGYAR TUDOMÁNYOS AKADÉMIA
MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZETÉNEK
KÖZLEMÉNYEI

BULLETIN OF THE RESEARCH INSTITUTE
FOR ART HISTORY
OF THE HUNGARIAN ACADEMY OF SCIENCES

2003. 31. ÉVFOLYAM 2. SZÁM

A SZERKESZTŐSÉG CÍME:

MTA MŰVÉSZETTÖRTÉNETI KUTATÓINTÉZET
BUDAPEST, ÜRI U. 49. 1014. T: 375 9011/185 FAX: 356 1849
e-mail: arthist@arthist.mta.hu, internet: www.arthist.mta.hu

SZERKESZTŐ:

TÍMÁR ÁRPÁD

SEGÉDSZERKESZTŐ:

HORNYIK SÁNDOR

SZERKESZTŐ BIZOTTSÁG:

BEKE LÁSZLÓ
DÁVID FERENC
GALAVICS GÉZA
MAROSI ERNŐ
PATAKI GÁBOR
SISA JÓZSEF
WEHLI TÜNDE (Szemle)

Felelős kiadó: BEKE LÁSZLÓ, az MTA Művészettörténeti Kutatóintézet igazgatója

HU ISSN 0133-1531

Nyomta az Argumentum Kiadó nyomdaüzeme
Felelős vezető: Roznai Zoltán

A borítón **Israel Hiebner: Weber János portréja, 1662.**

TARTALOM

TANULMÁNYOK

<i>Bubryák Orsolya: Egy polgári mecénás a 17. században. Weber János eperjesi főbíró (1612–1684)</i>	225
<i>Körber Ágnes: Lányi Jenő. 1902–1940</i>	281
<i>Ernyey Gyula: Herbert Read magyar kapcsolatai</i>	299
<i>Márfai Molnár László: Fülep Lajos művészetfilozófiája az 1930-as években</i>	315
<i>Hornyik Sándor: A babona derivátumai. Tudomány és művészet Mezei Árpád írásaiban</i>	335

BIBLIOGRÁFIA

Győző Eszter – Kelemen Anna: <i>A Műcsarnok (1898–1902) című lap repertóriuma</i>	343
---	-----

DOKUMENTUMOK

<i>Sisa József: Pákei Lajos, Theophil Hansen és a budapesti József műegyetem</i>	441
--	-----

SZEMLE

<i>Kerny Terézia: „Mária megsegített”. Fogadalmi tárgyak Máriaradnán I–II.</i>	447
<i>Szabó Júlia: Közvetítők, kritikusok, művészetet dajkáló asszonyok</i>	454
<i>Ébli Gábor: Ami nem kerül múzeumba, az nem is létezik? Fejős Zoltán, Tárgyfordítások.</i>	462
<i>Ébli Gábor: A múzeum mint a felejtés helye</i>	465

INTÉZETI HÍREK

Bubryák Orsolya

EGY POLGÁRI MECÉNÁS A 17. SZÁZADBAN WEBER JÁNOS EPERJESI FŐBÍRÓ (1612–1684)

„Éjjel-nappal folyton azon törte esztét, hogy legalább emlékezete maradna fel sokáig. De ezt a dicséretre méltó törekvést csak a valódi erény által érhetette volna el...” Írta Weber Jánosról két évtizeddel a halála után az eperjesi evangélikus kollégium akkori vezetője, Rezik János.¹ Véleménye nem mondható hízelgőnek, annál inkább elfogultnak s valamely személyes ellenszenvtől befolyásoltnak: Weber János ugyanis mind életpályája, mind tevékenysége, mind pedig az utókor ítélete szerint korának kiemelkedően tehetséges politikusa, kitűnően képzett szakembere, s Eperjes városának nagy műveltségű polgára volt. Orvos volt és gyógyszerész, több mint negyven éven át tagja Eperjes város vezetésének, tizenöt éven keresztül ő töltötte be Eperjes főbírói tisztét. Irányításával vált a város a 17. században a Felvidék egyik legjelentősebb szellemi központjává. Sokszor igen komoly kockázatot vállalva irányította többségében lutheránus vallású városát a katolikus Habsburg birodalom árnyékában, élete során kétszer is vizsgálati fogságba került – előbb a Wesselényi-összeesküvés,² majd a Thököly-felkelés kapcsán helyezték vád alá – de politikai manőverezésének köszönhetően mindkét esetben felmentették. Karrierje csúcán elnyerte a „Felsőmagyarország örökös gyógyszerésze” kitüntető – és nem utolsósorban nagy anyagi haszonnal járó – címet, s végül teljesült élete legmerészebb álma is: az udvartól nemességet kapott. Pártfogolta az iskolaügyet, Eperjesen a saját házában nyitott gyógyszerész-képző iskolát,³ s főbírósága idején – és hathatós közreműködésével – jöhetett létre a híres eperjesi evangélikus Líceum, az az iskola, melynek egyébként később maga Rezik János lett a vezetője.⁴ Irodalmi munkássága is jelentős: négy nyomtatott könyvet hagyott hátra. Fennmaradt művei széles látókörű, művelt, sokoldalúan képzett személyiségről árulkodnak: Weber joggal tarthat számot versíróként⁵ és három fejedelmi tükör⁶ szerzőjeként az irodalomtörténet, műkedvelő rajzolóként és bőkezű mecénásként a művészettörténet,⁷ és pestis ellen írott kézikönyvével⁸ az orvostudomány érdeklődésére.

Ha leszámítjuk az evangélikus iskolarektor mély ellenszenvét, amelyet bizonyosan az táplált, hogy Weber az ellenreformáció hatására katolizált, majd pár évvel később visszatért az evangélikus hitre, jellemzéséből egy eredeti felfogású mecénás képe is kibontható. S alkalmasint az is, hogy miért is írt Rezik olyan részletesen Weber Jánosról abban a munkában, amely Caraffa 1687-es eperjesi vérengzéséről szól (*Theatrum Eperiesiensis*), mikor Weber János már 1684-ben meghalt, s nem ő, hanem fiai kerültek vérpadra.⁹ Rezik 1705-ben készült kéziratában Weber Jánosnak nem is kellett volna

feltétlenül szerepelnie, ennek ellenére a műben Weber sokkal hangsúlyosabban jelenik meg, mint gyermekei.¹⁰ Érvélese szerint azért, mivel „*a fiukról a lelkületükkel gyakran egyező szülők jelleme alapján alkotunk magunknak fogalmat, azért hogy Weber Frigyes*”¹¹ [Weber legidősebb fia, az eperjesi áldozatok egyike] *valamiképpen megismerje az olvasó, legyen szabad közelebb-ről megismertetnem ennek atyját, aki pár évvel ezelőtt Eperjesen végezte be életét*” Tanulságos megfigyelni, mit tartott fontosnak elmondani Weber Jánosról, mint ahogy az is, mit *nem*. Nem írt a főbíró politikai szerepéről, nem említette iskola-alapítói tevékenységét, és nem ítélte fontosnak azokat az irodalmi alkotásokat sem, amiket Weber megjelentetett. Ugyanakkor a fentebb idézett sorok után, gyakorlatilag minden bevezető nélkül, leírt egy Weber megrendelésére készült *műalkotást*, majd ezt követően *még egyet*, s végül nagy élvezettel elmesélt egy botrányos templomi jelenetet, ami akkor történt, amikor az 1673-ban katolizált Weber áttérése után először jelent meg katolikus templomban. A jellemzés eszközei tehát: két műalkotás és egy anekdota.

Weber katolizálása sem a hely, sem a kor tekintetében nem volt egyedi eset. 1673-ban történt, miután a császári csapatok elfoglalták Eperjest, amikor a jezsuiták elvették az evangélikusok templomait és a kollégiumot, amikor az iskola áttérni nem hajlandó vezetőit és az evangélikus lelkészeket fővesztés terhe mellett száműzték, és teljes vagyoneklkobzásra ítélték.¹² Webert, mint a város egyik vezetőjét szintén perbe fogták, vallásváltoztatása nemcsak az ő, hanem családja túlélését is biztosította, katolizálása a kor politikai viszonylatainak ismeretében érthető cselekedet volt. Ezt mutatta az is, hogy nem sokkal később Eperjes lakosai Webert újra főbíróvá választották, s tisztét 1683-ig, csaknem haláláig megtartotta, áttérése tehát korántsem váltott ki olyan felháborodást, mint amit Rezik kézirata alapján feltételezhetnénk.¹³

Sokkal inkább meglepő, hogy Rezik műalkotásokat sorolt fel a személyiségrajz megalkotása érdekében. Ezzel ugyanis nem mást tett, minthogy – a műalkotások említésével Weber mecénási tevékenységére irányítva a figyelmet – a főbíró mecénásként emelte ki kortársai sorából. Mecénásként volt ő több és más, mint kortársai, a megrendelésére készült műalkotások reprezentációs igénye vívta ki Rezik értetlenségét, s épp ezért bírálatát. Rezik útmutatása azonban – úgy gondolom – bíráló hangneme ellenére is irányadó. Ha három évszázad elteltével újra kísérletet teszünk, hogy meg-
rajzoljuk Eperjes főbírájának portréját, elsősorban a hátrahagyott műalkotásokat kell szem előtt tartanunk.

Webernek sem neveltetéséről, sem iskolázottságáról nem rendelkezünk információkkal,¹⁴ így nem tudni, milyen hatások érhatték ifjú korában, milyen példaképeket tartott szem előtt, miközben létrehozta – pályatársaitól eltérő módon – nagy reprezentációs igénnyel készülő kiadványait. Mivel nem főúri körökből származott, nem örökölt követhető mecénási példaképeket, nem támaszkodhatott már kialakult műpártolói hagyományra, neki magának

1. Israel Hiebner: Weber János portréja, 1662.

kellett megtalálnia a megfelelő műfajt és eszköztárat, s ebben kizárólag humanista műveltsége lehetett segítségére. Példaképeket keresett tehát, olyan mecénásokat, akiknek reprezentációs eszköztárát követendő példaként állíthatta maga elé, olyan műalkotásokat, amelyek formanyelvét saját életére vonatkoztatva átvehette, és olyan műfajokat, amelyek megfeleltek anyagi lehetőségeinek. Mecénási tevékenysége ennek az útkeresésnek az állomásaiból áll össze. Nyomon követhető, mikor milyen eszközökhöz nyúlt, milyen közönséghez akart szólni a műalkotásokon keresztül.

Útkeresésének első állomása még nem vitte a képzőművészet területére. Első nyomtatott kiadványa, pestis ellen írt traktátusa, az *Amuletum*, nem töltött be reprezentációs szerepet, ezért a könyv díszes kivitelére nem fordított figyelmet. Weber ekkoriban még pályája elején járt, pár éve (1639-ben) kapta meg az eperjesi polgárjogot és csak nemrég nyitotta meg patikáját. Mindössze ismertségre törekedett, és mivel könyvét széles néptömegeknek szánta, három különböző nyelven jelentette meg: németül, magyarul és biblikus cseh nyelven. A témaválasztás aktualitása szavatolta a sikert: egy évvel korábban pestisjárvány söpört végig a Felvidéken, a pestis ellen amulettet ígérő könyvcím segítségével Weber elérte, hogy műve szinte minden átlagos polgári házban megtalálható legyen.¹⁵ A kiadvány jól mutatja, hogy Weber kezdettől fogva milyen tudatosan kereste a kapcsolatot közönségével, kiadványai és később az általa megrendelt műalkotások mindig jól körvonalazható céllal és adott közönséghez fordulva készültek.

Majdnem húsz év telt el az *Amuletum* kiadása óta, mire fejedelmi tükröit megjelentette. Ezeket a könyveket azonban már egészen más intenció hívta életre, mint a pestis elleni könyvet. Weber János ekkor már karrierje csúcán állt, személyét nemcsak városában, hanem szűkebb hazájában, Sáros vármegyében is nagy tisztelet övezte. Az eltelt majdnem két évtizednyi időszak életrajzi adatain végigtekintve egy tudatos és nagyratörő realpolitikus arcképe rajzolódik ki előttünk. Weber politikai karrierje az 1640-es évek közepétől töretlen ívvel haladt eperjesi főbíróvá választásáig.¹⁶ Kiváló diplomáciai érzékeléssel épített ki kapcsolatokat magyarországi főurakkal, legfőképp Wesselényi Ferenc nádorral,¹⁷ akinek udvari gyógyszerésze lett. Társadalmi megbecsülését jelzi, hogy három gyermekét Wesselényi felesége, Széchy Mária tartotta keresztvíz alá. Okosan házasodott: 1643-ban feleségül vette az angol arisztokrata költőnő, Jane Elisabeth Weston of Roxwell¹⁸ (humanista nevén Johanna Elisabetha Westonia) lányát,¹⁹ és megragadott minden rendelkezésére álló eszközt, hogy gyarapítsa vagyonát.²⁰ Igyekezett kapcsolatot kiépíteni Habsburg-hű katolikus főurakkal is, három gyermekének Szelephényi György érsek és Johann Rottal gróf lett a keresztapja,²¹ és nekik ajánlotta első fejedelmi tükrét is.

A fejedelmi tükrök megjelenésekor tehát már nem ismertségre törekedett, mint korábban, hanem a már elért társadalmi presztízs méltó reprezentálására. A közben eltelt időszakban Weber a város és Sáros vármegye képviselőjében többször megfordult Bécsben és Pozsonyban, járt bécsi operaelőadá-

2. Israel Hiebner: Janus Bifrons, cimlap, 1662.

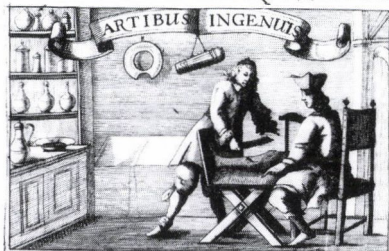
sokon, részt vett I. Lipót pozsonyi koronázási ünnepségén. Találkozott a főúri reprezentáció korszerű eszközeivel, látóköre kibővült, és nagyon fogékonyan reagált az őt ért hatásokra. Okos és törekvő ember lévén a látottakat beépítette önreprezentációs eszköztárába. Felfedezte, hogy a képi kifejezőmód erejét felhasználhatja saját céljai érdekében, hogy segítségével kifejezésre juttathatja elért társadalmi rangját, amelyet szerteágazó kapcsolatai, óriási vagyona és politikai sikerei biztosítottak számára.

Mindhárom kötetét (*Janus Bifrons*, *Lectio Principum* és *Wappen der freyen Stadt Epperies*) ennek jegyében hívta életre: mindegyiket saját életének egy kiemelkedő eseményéhez, *társadalmi rangemelkedéséhez*, bíróvá választásának alkalmához kötötte. A kötet reprezentációs értékét nemcsak a benne elhelyezett metszetekkel kívánta növelni, hozzácsatolta a bíróvá választása alkalmából született üdvözlő-gratuláló verseket is, melyeket kortársai írtak tiszteletére. Nyelvválasztása is jól érzékelteti a szemléletváltást, ami Weber önkifejezési eszköztárában az eltelt évek során végbement: megjelenési formaként már nem a Felvidék nemzeti nyelveit választotta, mint az *Amuletum* esetében, és ezáltal nem is ugyanolyan módon szólította meg a környezetében élő embereket. Míg korábban minden nemzetiséghez azonos módon, a saját anyanyelvén közelített, most a német mellé egyetemes nyelvet, a művelt értelmiség nyelvét választotta, a latint, s műveit (a *Wappen* kivételével, ami kizárólag németül jelent meg) e két nyelven bocsátotta közre. Nyelvi síkon is megtörtént tehát a „rangemelkedés”, és ugyanez a váltás érhető tetten a kiadványok stílusában is. Míg az *Amuletum* esetében az irodalmi forrást túlnyomórészt bibliai citátumok jelentik, a fedelmi tükrök szövegeiben valósággal tobzódik – időközben megszerzett²² – klasszikus műveltségének (a bibliai idézetek mellett) felsorakoztatott tárházában, olyannyira, hogy az idézetek és példák halmozása néha szinte az érthetőség rovására megy.

Maga a műfaj, a fedelmi tükrök,²³ Magyarországon az államalapítással egyidős, Szent István *Intelmei* után azonban csak szórványosan fordult elő a magyarországi irodalom történetében. A műfaj megjelenésének egyik korai példája, Andreas Pannonius 1467-ben írt, Hunyadi Mátyásnak ajánlott *De regiis virtutibus* című munkája már több olyan gondolatot felvetett, ami később meghatározó szerepet kapott Weber János műveiben is. (Így például a társadalom és az emberi test összehasonlítása, mely Weber *Janus Bifrons* című könyvét szerkezetében is meghatározta.)

A 17. század elejétől kezdve – az európai tendenciáknak megfelelően – itthon is jelentősen megnőtt a fedelmi tükrök száma, sajátosságuk azonban, hogy túlnyomórészt protestáns szerzők művei voltak,²⁴ s ez annál is feltűnőbb, mert sokszor katolikus szerzők magyar fordításaiként jelentek meg. A fordítók – mint azt Hargittay Emil vizsgálatai kimutatták – még a „kényes” pontokon sem tértek el az eredeti művektől, aminek oka elsősorban a 17. század során folyamatosan erősödő, a politika vallástól való függetlenedését jelző tendenciában keresendő.²⁵ Weber János élete különösen jól mutatja a felekezetek felett álló, illetve a politikai (vagy egyéb) érdekek-

HASCE FILIALIS AFFECTUS QUADRIGAS ORATIONI PRESENTIGENEROSI DOMINI PARENTIS ANNECTUNT.

Ut fœdus Hominum tentantur Corpora morbis;
Sic quoque Rer promittitur publica fœge lue.
Tu tamen omne malum feliciter Arte repellis,
Floreas ut Soli Vita Salusque tui.
Vive diu! Humana fortissimè gloria Sentis
Et vivente simul Pannonia Ora virescit.

Johann Rottal 1662

Publicus hic Pater est populi cui maxima cura,
A quoque in multas gratia larga venit.
Ubere ab illius pendet Cœlestis triplex.
Docta Lycea, gravis Curia, privæ Domus.
Abnuat huic Lachryis vitam solvere nodum,
Ne spoliata ruat Civica Turba Patre.

Johann Weber 1662

Mingzet interdum Republica Clibus atque
Fluctibus acta malis quas vomit omne scelus,
Nè tua difficultis soleas inductia Causas
Expediat, vires suppeditante DÊO.
Tege Thorgz DEUS jam pœce Cœrenet amia;
Publica Res carcat seditione mala.

Daniel Weber

Ni Tu pro nobis pugnasset mente sagaci,
Agmina quassasset non inimica feræ.
Credens hoc merito vigili vigilantior, Agô,
Cernens cœu in Speculo multa pericla, cavo.
Tuta sub imperio hoc ridebunt Pœria ruæ,
Iulicæ tam Vigili quis capere Arma Vellet.

Johann Rottal 1662

3. Israel Hiebner: Emblémák (függelékben), 1662.

nek alárendelt irányvonal felülkerekedését a közéletben. Lutheránus fiai számára katolikus főurakat kért fel keresztapaként (Szelephényi érsek és Johann Rottal gróf), mindkét esetben katolikus nőt vett feleségül (első ízben éppen egy olyan katolikus arisztokrata nőt, akinek családja vallása miatt kényszerült elmenekülni Angliából), ő maga kétszer is megváltoztatta válását: első alkalommal azért, hogy elkerülje a börtönt, másodszor pedig azért, hogy megtarthassa bírói tisztét.

Weber műveinek fontos előzményeként tartható számon az 1612-ben, Szepesi Korotz György tolmácsolásában megjelent *Bazilikon dõron*, I. Jakab angol király fia, Henrik számára írt fedelmi tükre.²⁶ A könyv – Jakab 1603-as trónra kerülése után – a korabeli Európában rendkívül népszerű volt, lefordították flamandra, franciára, latinra, németre, svédre és viszonylag korán magyarra is. Weber mindhárom fedelmi tükrében sokat idéz az angol történelemből,²⁷ és többször is említi Jakab király ezen „királyi ajándékát”, így feltételezhető, hogy ennek a könyvnek valamelyik (magyar, német vagy latin) fordítása volt kezében. Szepesi Korotz György, a heidel-

bergi iskolázottságú sárospataki református lelkész 1613–16-ig Kassán volt prédikátor, és baráti kapcsolatban állt Bocatius Jánossal, akinek verseit Weber egyik könyvében meg is jelentette, így nem elképzelhetetlen, hogy ismerte Szepsi Korotz fordítását.

Weber műveiben szintén többször emlegetett forrás a spanyol ferences Antonio Guevara, akinek fejedelmi tükre, Marcus Aurelius fiktív élettörténete 1529-ben jelent meg Valladolidban *Libro llamado relox de principes* címmel. Számtalan fordítása ismert, s 1610–28 között *Fejedelmeknek serkentő órája* címmel magyarul is megjelent Draskovich János és Prágai András fordításában. A református Prágai András – akárcsak Szepsi Korotz György – szintén Heidelbergben tanult, később I. Rákóczi György udvari papja lett. A Guevara-kultusz másik fontos magyarországi terjesztője a lutheránus soproni főbíró, Lackner Kristóf volt, aki 1625-ben kiadta Guevara aforizmáit *Aphorismi Politici* címmel, s maga is több fejedelmi tükröt jelentetett meg.

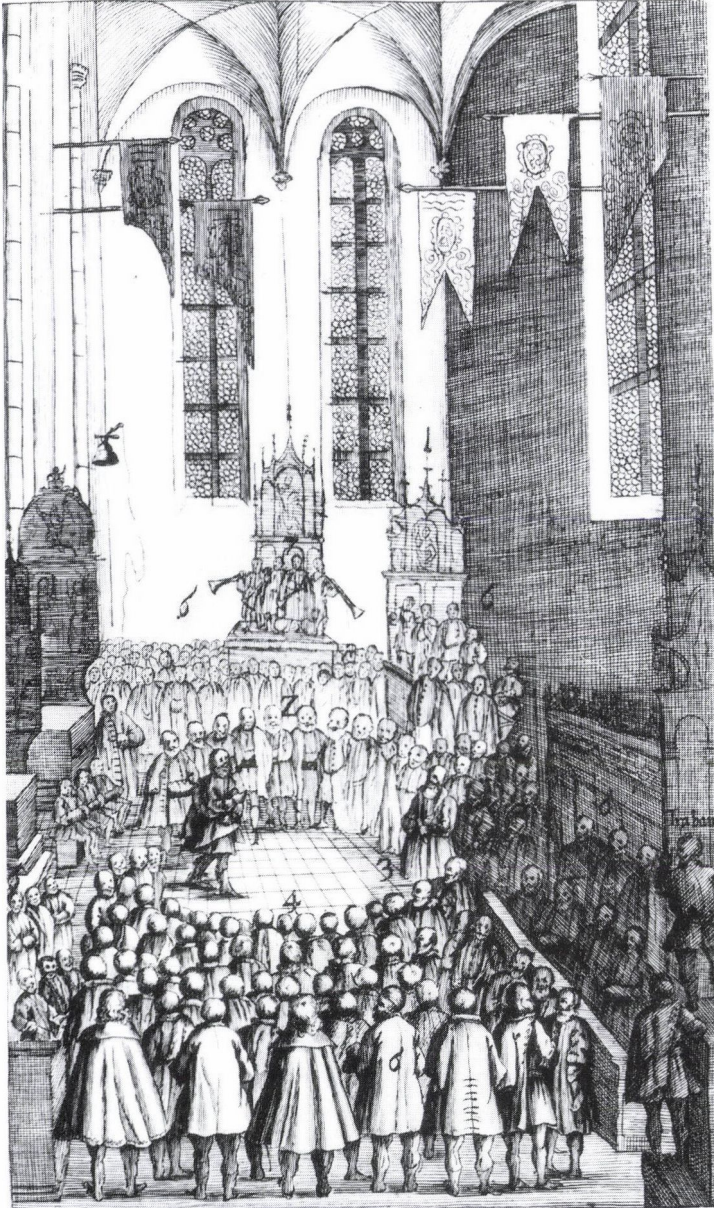
A korabeli Európa talán legnagyobb hatású és legelterjedtebb udvaripolitikai fejtegetéseket tartalmazó műve Diego de Saavedra Fajardo *Idea principis christiano politici* című fejedelmi tükre volt, amire Weber többször is hivatkozott könyveiben. Saavedra Magyarországon először igen későn, 1748-ban jelent meg, de számos kiadást ért meg Európa-szerte, Weber valamelyik korábbi latin vagy német nyelvű kiadását használhatta.²⁸ Saavedra azért is fontos előzmény, mert fejedelmeknek szóló tanácsgyűjteményében – akárcsak később Weber János – emblémákat helyezett el, s ez Webert nemcsak a királytükör, hanem egyúttal az emblematika műfajához is kapcsolja.

Akár a 17. század más protestáns fejedelmi-tükör szerzői (vagy fordítói) Weber sem használt sok, jellegzetesen protestáns toposzt, mindkét felekezet hasonló argumentációval építette fel politikai írásait. Kiemelhető közülük mégis a Dávid fejedelmi tükreként értelmezett 101. zsoltár, melyet Weber a Janus Bifrons előtt helyezett el, táblázatos formában magyarázva a zsoltár sorait, a zsoltár minden verse mellé egy-egy testrészt rendelve. (A zsoltárra való utalás megtalálható Szepsi Korotznál és Pataki Füsüs Jánosnál is)²⁹

Weber János mindkét 1660-as években kiadott fejedelmi tükrét, a *Janus Bifrons*-t (1662) és a *Lectio Principum*-ot (1665) is metszetekkel díszítette. A metszetek eltérő színvonalú és témájú, négy különböző metszőtől származó alkotások, egy közülük azonban, Weber János portréja³⁰ (1. kép) címlapelőzékként mindkét könyvben szerepel. A metszet feliratából tudjuk, hogy a szerzőt 50 éves korában ábrázolja, így – a *Janus Bifrons* megjelenésének évét alapul véve – feltételezhető, hogy Weber János 1612-ben született.³¹ (Bár ugyanezt a képet felhasználta három évvel később kiadott művében, a *Lectio Principum*-ban is.)

A metsző, az ekkor Eperjesen tartózkodó csillagász, Izrael Hiebner,³² Weber János személyes ismerőse volt, és szintén baráti, sőt rokoni kapcsolatban állt a portréhoz készült epigramma szerzőjével Czabán Izsákkal.³³ „Hű képmását” tehát barátai készítették el, s a metszet és az epigramma együt-

Abbildung des Orths der Pfarr Kirchenv. gehaltenen Ceremonien da Johann Weber Apotecder sein Richter Ampt in Speyer abgelegt. v. darauf wieder bestättiget worden A. 1662. s. Martii

1. Richter, 2. der Rath, 3. Ober Vornur, Georg Scholz Apotecder, 4. Der
Eulste Rath, 5. des Richters drey Söhne mit Ihren Praeceptoren, Das Gemeine Volk 7.
Trompeter: die Muscanten waren auf der Regel.

4. Israel Hiebner: Weber bíróvá választásának jelenete, 1662.

tesen rajzolták meg portróját, összefoglalták és bemutatták mindazt, amit Weber János az általa életre hívott műalkotáson keresztül láttatni kívánt. A metszet Webert magyaros öltözetben, a humanista metszetportrékról ismert testtartásban jeleníti meg. Köriratában megnevezi önmagát, címeit, társadalmi „rangját”: JOHANNES WEBER LIB[ERAE] REG[IAE] C[IVITATIS] EPERIES p[leno] t[itulo] JUDEX PRIMAR[IUS] S[UAE] C[AESAREAE] R[EGIAE] QUE M[AIESTATIS] PART[IBUS] R[EGNI] HUNG[ARIAE] SUP[ERIORIBUS] ORDINARI[US] AC PERPETU[US] PHARMACOPOE[US] ANNO D[OMINI] MDCLXII. AET[ATIS] SUAE 50. PRO DEO CAESARE & PATRIA. Weber János, *Eperjes szabad királyi városának teljes című főbírája, császári és királyi ő szent felségének orvosa és örökös gyógyszerésze a felsőmagyarországi Részekben. Az Úr 1662., saját életének pedig 50. évében. Istenért, császárért és a hazáért* (Kövári Aladár fordítása.)

A kezében tartott könyv borítóján a medalionok betűiből összeolvasható a „Felicitas” (siker, boldogulás) szó, ami az arckép alatt elhelyezett nemesi címerrel együtt reprezentálja Weber János személyes sikerét, társadalomban betöltött pozícióját. Alattuk Czabán Izsák epigrammája áll:

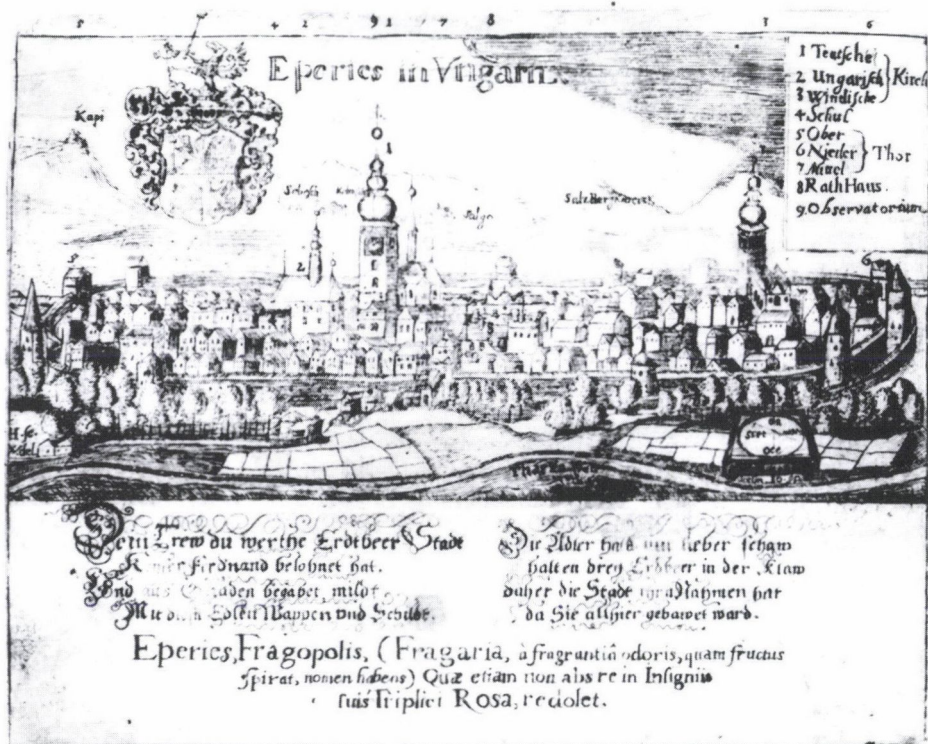
*Judicis ac Medici facies hic nuda resulget /
Enthea sed virtus hic cooperta latet. /
Sublimis vertex sublimia quaq̃s loquentis /
index est: veluti plurima facta probant.*

*Bíró és orvos ez itt, arcát ez a kép híven őrzi,
csak hogy erényeit ez mégsem idézi élénk,
Fölmagasztosult homlok fennkölt elménk jele mégis,
mint ahogy ezt itt is tény bizonyítja elég.*

(Kövári Aladár fordítása)

Weber János jó érzékkel a humanista portré tradíciójához nyúlt vissza, amikor rézbe metszette képmását. Az irodalmi alkotásokkal együtt megjelenő portré hagyománya a magyarországi művészetben Janus Pannoniustól mutatható ki, az első fennmaradt, epigrammákkal összekapcsolt humanista portré Oláh Miklós esztergomi érsek 1558-ban készült képmása, melyet a bécsi Hans Sebald Lautensack készített számára.³⁴ A Weber tiszteletére írt költemény ugyanazzal az érvrendszerrel, ugyanazokkal a humanista toposzokkal dolgozik, mint amit a jó évszázaddal korábban keletkezett, Oláh Miklóst dicsőítő három epigramma közül kettő is hangsúlyoz: a „hű képmás” egyúttal „a lélek tükre”. A külső megjelenés – jelen esetben a homlok – utal a lélek fennköltségére, nagyszerűségére, amit – az epigramma zárósora szerint – a főbíró tettei is bizonyítanak. A versíró és a képíró is ugyanazt a tulajdonságot emeli ki tehát: a tettekben megnyilvánuló magasztos elmét.

Weber János metszetekkel is gazdagított fejedelmi tükrei közül az első, a *Janus Bifrons* 1662-ben jelent meg Lőcsén.³⁵ Cím lapját³⁶ (2. kép) – ahogy

5. Israel Hiebner: Eperjes vedutája, 1662.

a kötet többi metszetét is – szintén Weber barátja, a szászországi matematikus és csillagász Izrael Hiebner készítette. A 9 emblémát tartalmazó címlap műfajválasztásával Weber – ahogy portréja esetében is – ismét olyan formanyelvhez nyúlt, ahol a képi és verbális kifejezésmód szoros összefonódásban, együttesen értelmezhető módon jelenik meg. A címlap és az irodalmi alkotás egymásra vonatkoztatva fejezi ki a programadó szándékát, a grafikai alkotás explicatiója gyakorlatilag maga a mű. A címlap ennek megfelelően az emblematika nyelvén összefoglalja a könyv tartalmát, bemutatja az ideális uralkodó legfontosabb erényeit, uralkodásának legfőbb irányelveit. Az emblematika műfajának alkalmazásával Weber János ismét humanista előzményekhez nyúlt vissza. Az emblematika európai divatjának kezdete a 16. század közepére tehető. 1531-ben jelent meg a milánói humanista Andrea Alciati *Emblemata* című munkája Augsburgban, amit további emblematikus tárgyú kiadványok követtek. Alciati munkájának előzménye az egyiptomi hieroglifák megfejtésével foglalkozó firenzei humanisták körében keresendő, s legfőképpen az 1419-ben felbukkant egyiptomi tárgyú

hellenisztikus kéziratban, Horapollo *Hieroglyphicá*-jában, amit 1505-ben Aldus Manutius Velencében nyomtatásban is kiadott, és 1517-ben már latin fordítása is megjelent. Magyarországon az emblematisz irodalom első képviselője Zsámboky János³⁷ volt, akinek az európai emblematisz áramvonalába igen hamar beilleszkedő műve Magyarországon sajnálatos módon visszhang nélkül maradt. Fél évszázaddal későbbi követője, a már említett Lackner Kristóf soproni polgármester (aki az 1610-es évektől jelentetett meg emblematisz kiadványokat) már nagyobb ismertségnek örvendett, és több szempontból is Weber János közvetlen előképének tekinthető,³⁸ de a műfaj igazi fellendülése Magyarországon csak az 1660-as évektől volt tapasztalható, főleg a jezsuita oktatási rendszernek köszönhetően, ami nagy hangsúlyt fektetett a képi kifejezésmódok használatának elsajátítására.³⁹ A képzőművészet eszközeit felhasználó kifejezésmód hatással volt az evangélikus Weberre is, de az egyes jezsuita szerzők hatása nem mutatható ki emblémáin.

Államelmélet és emblematisz összefonódásában Weber fontos párhuzama lehet továbbá Csáky István gróf kalandos sorsú *Politica philosophiai okoskodás szerint való rendes életnek példája* című írása, ami politikai életet fejtegető fejezeteiben negyven szöveges emblémaleírást is tartalmaz. Feltételezhető, hogy a műhöz eredetileg metszetillusztrációk is tartoztak, de a könyvnek egyetlen metszetekkel illusztrált példánya sem maradt fenn.⁴⁰

Weber kiadványának – melyet a szerző az egyes emberi testrészekhez köthető erények és uralkodói kötelességek ismertetésének szentelt – fejezetcímei az emberi test különböző részeinek felelnek meg. Előbb leírja, hol található az a bizonyos testrész az emberben, és mi a feladata az életfunkciók ellátásában, majd példákkal, idézetekkel és anekdotákkal bővíti részletesen taglalja, milyen erényeket és kötelességeket is jelent ez a jó uralkodó számára. A társadalom és az emberi test összehasonlításának gondolata, a Bibliában (1 Kor 12, 12–26) és az ókori klasszikusoknál (Arisztotelész, Livius) egyaránt előforduló toposz, s már Andreas Pannonius *De regis virtutibus*-ától kezdve fellelhető a magyarországi államelméleti művekben. Így megtalálható például Szepsi Korotz György *Bazilikon dórón*-jának toposzai között,⁴¹ vagy a prédikációirodalomban Milotai Nyilas Istvánnál, Tolnai F. Istvánnál, Pázmány Péternél is.⁴² Ugyanezt a toposzt maga Weber János is használta egy későbbi művében, a *Wappen*-ben, bár ott már nem a mű egészét meghatározó szerkezetként, hanem csak az egyes erények kifejtésekor felhozott példák közt szerepelt.

A címlap az irodalmi szövegnek megfelelően bemutatja a Weber által legfontosabbnak tartott királyi erényeket, majd – követve a könyvhöz csatolt függelék – összehasonlítja a fejedelemmel az orvost, a pásztort, a hajóst és az apát. Két oldalt két, az általa legfontosabbnak tartott erényeket megszemélyesítő nőalak, Pietas és Justitia látható, felettük és alattuk négy-négy embléma a mű, illetve a műhöz csatolt függelék tartalmához kapcsolódik. A címlap embléma-rendszerének értelmezéséhez segítséget nyújt a kiadvány-

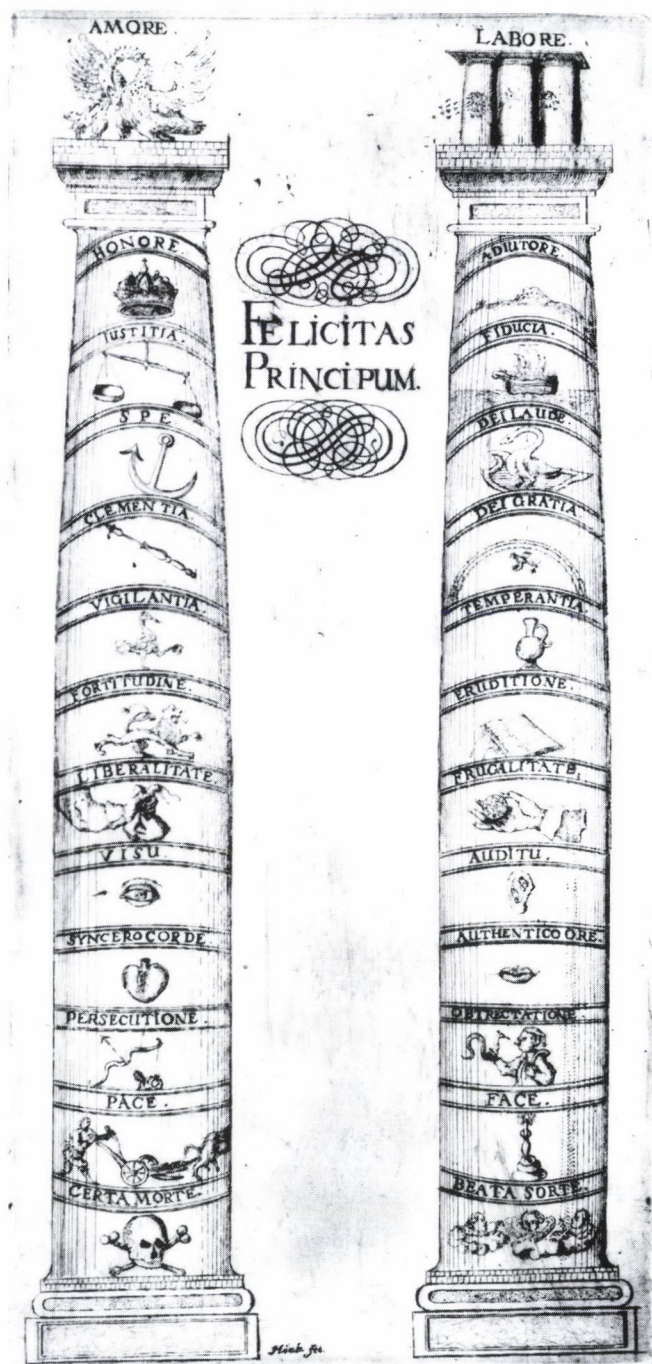
6. Israel Hiebner: Az apa, a fiú és a számár, 1662.

hoz csatolt egyik elógium is. Szerzője Bayer János, az eperjesi kollégium rektora, aki maga is foglalkoztatta Izrael Hiebnernt mint metszőt. A költemény, *Ode, Tituli Emblematici adumbratrix* versbe foglalva magyarázza a címlap emblémáit.

A címlap közepén kartusban olvasható a könyv címe és szerzőjének neve: *JANUS BIFRONS SEU SPECULUM PHYSICO POLITICUM, Das ist Natürlicher Regenten Spiegel durch JOHANNEM WEBER bey Ablegung seines Richter-Ambts des 1661 Jahres in EPERIES für-gestellet*. (Kétarcú Janus, avagy fizikai-politikai tükör, azaz természetes fejedelmi tükör, melyet Weber János, bírói hivatalának letételekor az 1661-es évben mutatott be.) Felette az előre és hátra tekintő Janus arc az okosságot és az előrelátást jelképezi. A Janus-arc az emblematikák általánosan elfogadott téziseként az előrelátás, a jövőbe és múltba tekintő bölcsesség szimbóluma, mert az eljövendő dolgok előrelátásához szükséges a múltbeliek ismerete.⁴³ Képi ábrázolása megtalálható Alciatinál (Held Nr. 33) az okosság és az előrelátás jelképeként, és Rollenhagenénél (II., Nr.4),⁴⁴ ez utóbbinál a mindentudás jelképeként, illetve Lackner Kristóf *Corona Hungariae* című kötetében,⁴⁵ nála az előrelátás mellett a mindenre kiterjedő gondoskodást is szimbolizálja. Janus neve mindezek mellett utalás magára a szerzőre is – a Weber János keresztnévvel való egybeesés folytán – a könyvhöz csatolt üdvözlő versek egy része hivatkozik is e kettősségre, mint a főbíró előrelátásának és a kétarcú Janus erényeinek azonosságára.

A cím-kartus két oldalán egy-egy erényalak áll architektonikus fülkében: jobb oldalt Justitia karddal és mérleggel, „*Per me reges regnant*” (Péld., 8,16.), balra Pietas könyvvel, „*Verbum domini manet in aeternum*” (Szent Péter, 1,25.). Justitia ábrázolása megfelel a keresztény ikonográfiai hagyománynak, kardja arra utal, hogy az igazságosságnak egyik oldalra sem szabad elhajolnia egy másik személy iránt érzet barátságból vagy gyűlöletből, és egyúttal figyelmeztet, hogy a bűnösök elnyerik méltó büntetésüket. (Weber ezt maga is leírja könyve 65. oldalán.) A mérleg Ripa értelmezése szerint arra utal, hogy a „*cselekedeteknek az isteni igazságosság szab mértéket, mert ahogyan egyensúlyban tartja a nehézkedő és anyagi dolgokat, úgy az igazságosság erénye rendben tartja a lélek javait és szabályozza az ember cselekedetét*”.⁴⁶ Weber leírásaiban hangsúlyozta, hogy azért helyezett Justitia kezébe mérleget, hogy kiemelve a fejedelem ítélkezésben való mértékletességét. Justitia ugyanakkor utalhatott a városbíró tisztére is, alakja gyakran díszítette a városházák termeit vagy homlokzatát, így az eperjesi városháza lépcsőházának ablakát is.⁴⁷ Pietast II. Ferdinánd gyóntatója, Lamormaini császáranak ajánlott művében⁴⁸ – melyet Weber többször idézett fejedelmi tükörében – a legfontosabb uralkodói erények közt említette. Pietast és Justitiát emelte ki legfőbb királyi erényként Csáky István gróf is, hozzátéve, hogy egy fejedelem uralkodásának az okosság (előrelátás) szellemében kell történnie.⁴⁹

A címlap felső sávja az uralkodói hatalom gyakorlásáról és jelképeiről szól. A középső mezőben közepén fél térdre ereszkedve a király, mögötte jobb-

7. Israel Hiebner: Felicitas Principum, 1665.

ról és balról 3-3 férfialak látható, az egyházi és a világi előjárók képviselői. Ők testesítik meg a jó tanácsadókat, akiket Weber művében annyira hiányol az uralkodók mellől. Az uralkodó előtt két nyitott könyv fekszik, lapjaikon a „*fac hos et vives*” felirat olvasható. Az alakok felett a felhők közt uralkodói szimbólumok, korona, kard, jogar jelzik az uralom tisztességét, erejét és igazságosságát. A keret alján – utalásként az uralkodó hatalmát szabályozó törvényekre – két felirat kapott helyett, balra, az egyházi oldal alatt: „*lex divina*”, jobbra, a világi oldalon: „*lex humana*”. Az egymással összekapcsolódó, optimális esetben egymással egyensúlyban lévő két irányító hatalom egyenjogúságára utal a keret felső részén elhelyezett inscriptio: „*omnis magistratus a deo est*”, Szent Pál Rómaiaknak írt leveléből (Róm. 13, 1–2.) vett idézet, melyben kettős figyelmeztetés rejlik: mindenki engedelmeskedjék feljebbvalójának, mert minden hatalom Istentől származik, s aki a hatósággal szembeszáll, Isten rendelkezésének szegül ellene, ugyanakkor int arra is, hogy egyik felettes hatalom, sem az egyházi, sem a világi nem kerülhet túlsúlyba a másikkal szemben, együttesen, egyenlő arányban szolgálják azt a célt, hogy az uralkodó támaszai legyenek.

A tanácsosaitól közrefogott uralkodótól jobbra és balra a korona és a jogar feliratával („*omnis honos onus*” és „*deus dat regna et transfert*”) szintén az uralkodói hatalomra reflektál: az uralkodói hatalom felelősségét és Istentől való származását hangsúlyozza. A bal oldali emblémában oroszlános lábakon álló zsámolyon két korona található, utalásként arra, hogy a királyi korona nem mindennapi tisztesség, és így nem mindennapi terhet is jelent viselője számára. A „*deus dat regna et transfert*” feliratú jobb oldali emblémában az előzőhöz hasonló zsámolyon jogar van, azon pedig szem. Az idézet Dániel könyvéből származik (Dán. 2,21), toposza gyakran felbukkant a korabeli irodalomban, például Bornemisza Péter prédikációjában is: „*Minden rend, ki fejedelmi tisztet visel, akár király, akár bíró, akár nagy, akár kicsi legyen, ha csak egy szolgának, avagy egy cselédnek is ura és gazdája, első gondja ez legyen: hogy mindenkor Istenre nézzen (...) megismerje, hogy az fejedelemséget Isten adja, ő bírja, ő tartja meg, és mikor akarja, elválttatja*”.⁵⁰ A jogar a jogos és természetes ítélkezés, a rajta lévő „mindentlátó” szem Isten jelképe, és egyúttal figyelmeztetés a földi fejedelmek és bírák számára, hogy az ítéletet mindig éber, tevékeny szellemmel kell meghozni. Hasonlóképpen szerepelt az embléma a Weber által többször emlegetett Diego de Saavedra emblémáskönyvében is (Nr. 55)⁵¹ A jogar és a szem emblémája királyi erényként gyakran szerepelt a 17–18. századi prédikációirodalomban is, például Vargyasi András Esterházy Pál nádor temetésén elmondott laudációjában, ahol a nádort „vesszőszálon vigyázó Naphoz” hasonlította, aki a „római igaz hitet” védelmezte, és még „veszedelmek között is” erősítette.⁵²

A harmadik képsáv közepén a felső sávhoz hasonlóan középen egy négyzetes alapú, két oldalán egy-egy kartusba foglalt embléma található. A középső emblémában („*Arte et Marte regit orbis terrarum*”) hat férfi áll, a hadviselés és a tudomány képviselői. Középen előttük egy égitest (?) látható, amit

8. Matthäus Kügel: Lectio Principum címlap, Salamon trónusa, 1665.

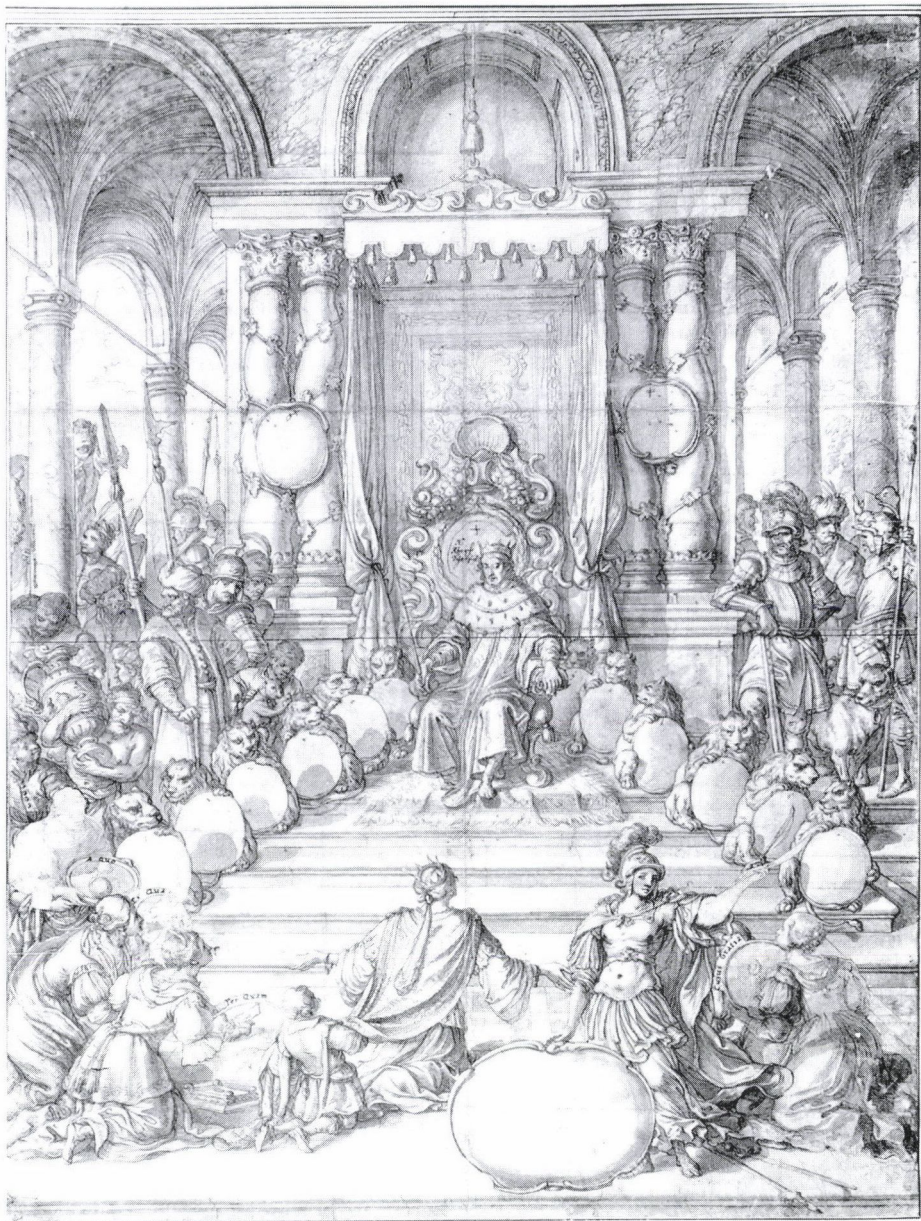
egy térdelő kis alak távcsővel tanulmányoz. (A kozmikus szimbólumon ég-körök illetve templom, elkerített tornyos épület, fák, patak, kis híd, ház, felhő, nap is vannak.)⁵³ A térdelő alak arra figyelmezteti az uralkodót, hogy figyelemmel kell kísérnie alattvalói sorsát, a mögötte álló tudományok segítségével gondoskodnia kell róluk, illetve katonaságával védelmeznie kell őket. A tudomány és hadi művészet együttes ábrázolása előfordul Rollenhagen emblémás könyvében is *Arte et Marte* felirattal.⁵⁴ Subscriptiója: „*Sunt duo qui faciunt ut rex in honore sit ARS MARS / Gloria ab ARTE venit gloria MARTE venit*” (Két dolog van, ami egy királyt tisztelethez juttathat: a tudomány és a hadviselés művészete. Dicsőség származik a tudományból éppúgy, mint a hadi művészetekből.)

A két szélső embléma, illetve az alsó képsáv két emblémája tartalmilag a könyv függelékéhez kapcsolódik, melyben Weber János a fejedelmet az orvossal, a pásztorral, a hajóssal és az apákkal állította párhuzamba. Az uralkodó orvossal való összehasonlításában Arisztotelészre, a jó apához vagy a jó pásztorhoz való hasonlatosságban Xenophonra, a tapasztalt hajós esetében Tacitusra hivatkozott, de a forrást pontosabban nem jelölte meg. Az orvos, a hajós és a bíró uralkodókkal való párhuzamba állításának motívuma fellelhető a prédikációirodalomban is, Bornemisza Péter már idézett *Az fejedelemségről* című prédikációjában így ír róla: „... mint az kormányos az hajónak igazgatásra, az orvos az egészségre, az hadnagy az győzelemre, úgy az községnek az bírója is és ura az közösségnek jó életire is gondot viseljen (...) Ezekben valamely fejedelem igyekszik híven eljárni: azok Isten előtt nagy méltóságbeliek, úgy, mint kik Istenüknek, Psal. 82. és őneki segítőársainak nevezetnek, kiknek sok áldási is ígértetett”⁵⁵ A fejedelem és a kormányos párhuzama megjelenik a Lipsius-fordító Laskai művében is.⁵⁶ Az orvos és a fejedelem összehasonlítása Weber János munkájának alaptétele. A képen egy orvos ül asztalánál és gyógyszerert kever ki, az asztalon nyitott könyv, melegítőeszköz, papírlap és a gyógyszeres fiola kupakja fekszik. Az embléma felirata: „*Publicae lex est medicina salutis*” Az orvos és a fejedelem párhuzama Weber művében egy Izajás könyvből vett idézetten alapszik. (Izajás 3, 7) Míg az orvos a gyógyszert írja elő a betegnek, és azzal gyógyítja meg betegét, a fejedelem a törvények megalkotásán és betartásán fáradozik, ezzel hozván üdvöt népe számára. A könyv függelékében Weber részletesebben is elemzi a fejedelem és az orvos közti párhuzamokat, így a megszólításuk közti hasonlatosságot,⁵⁷ Istentől származó hatalmukat, évenkénti megválasztásukat. Hasonlóságként írja le továbbá, hogy mindketten szimbólumokat viselnek (gyűrű, jogar), és mindkettőjüket óriási tisztelet övezi a közösségen belül. Párhuzamot állít közéjük azonos műveltségük, tanultságuk, s hogy mindketten Isten legfőbb teremtményével, az emberrel foglalkoznak, illetve az a körültekintés, ahogy munkájukat végzik, hisz cselekedeteiknél mindkettőjüknek minden körülménnyel tisztában kell lenniük. Soha semmit nem halaszthatnak egyik napról a másikra, sőt, szükség szerint éjjel és nappal is dolgoznak, az orvost bármikor hívhatják beteghez, a jó fejedelem pedig

még éjszaka is éberén alszik, szüntelen népe jólétéért aggódva. Nemcsak a jelen hibáit vagy betegségeit orvosolják, a jövőre is odafigyelnek, épp ezért a rájuk bízott emberek teljes mértékben megbíznak bennük, mégis, ha fáradozásuk nem jár sikerrel, gyakran ok nélkül is őket hibáztatják. További azonosság lehet az orvos és a fejedelem között a döntéseik megfontoltsága: bizonyos dolgokat előírnak az emberek számára, ahogy az orvos a beteg ételéről, italáról, úgy a fejedelem a törvényekről rendelkezik, de mind az orvosságot, mind az igazságszolgáltatást mértékkel kell kínálniuk, soha nem szabad azonnal a legradikálisabb megoldáshoz nyúlniuk. Mindkettőjük szomorú kötelessége ugyanakkor, hogy időnként az élet megmentése érdekében feláldozzanak egyes „tagokat”, s életükhöz hozzátartozik a titoktartás kötelezettsége is, bizonyos dolgokat sohasem hozhatnak napvilágra. Mindkettőjüknek igen nagy felelősség van a vállán, s bizony sokszor előfordul, hogy nem kapják meg munkájukért a méltó elismerést, holott mindketten még az életüket is kockára teszik a közösségért, a fejedelem a csatákban, háborúkban, az orvos pedig a pestisjárványok idején.

Weber azonban nem csak közéleti funkciójában tartotta magát hasonlatosnak a fejedelmekhez, a magánéletben is rokonságot vélte felfedezni, így a jobb oldal kartusba foglalt emblémája a másik fontos párhuzamot ábrázolja, a fejedelem és az apa közötti hasonlatosságot. Felirata: „*Timore stat respublica amore*”. A képen egy férfit látunk gyermekével, aki egyik kezével a kisfiú felé nyúl, a másik kezében vesszőnyalábot tart. Az ölelő mozdulat és a büntető célzatú vesszőnyaláb a büntetés igazságosságára, illetve a jutalmazás – büntetés megfelelő arányára hívja fel a figyelmet. Természetesen a függelékrész nemcsak a szeretet – büntetés motívumát tárgyalja, Weber itt is több ponton talál azonosságot a fejedelemnek alattvalóival ill. az apának gyermekével való kapcsolatában, kiemeli például a türelmet, ahogy a fejedelem alattvalóival illetve az apa gyermekével bánik, vagy a példamutatást, amivel a jó irányába vezetik őket. Fontos párhuzam továbbá az előre látás és takarékoság, hogy a jövőben is biztosíthassák számukra a jólétet, és a rengeteg munka és fáradtság, ahogy a fejedelem népéért vagy az apa gyermekeiért dolgozik, hogy eltarthassa őket.

Az alsó képsáv két részből áll: egy tengeri és egy pásztorjelenetet mutat be egymás mellett. A tengeri jeleneten („*Perito nauclero favent venti*”) hatalmas méretű hal üldöz egy vitorlást, csak egy hajós evez, a háttérben látható még egy kis csónak, további négy hajó és a messzeségben szárazföld (város) látkepe. Ugyanebben a jelentésben fordul elő Saavedránál „*In contraria ducet*” felirattal. Saavedra így ír róla: „*A tapasztalt hajós nem mindig a szél irányában halad, de annak segítségével úgy tudja irányítani vitorláit, hogy az a kívánt helyre eljusson. (...) Ugyanígy nem kevés szorgalommal és odafigyeléssel kell az uralkodónak is irányítania birodalmának kis hajóját a viharos tengeren.*”⁵⁸ A műben sok helyen hangsúlyozza Weber a tapasztaltszerzés és a tanulás fontosságát, mint a jó uralkodó egyik legfőbb erényét. A fejedelem és a hajós összehasonlítása is része a függeléknek, közös voná-

10. Jonas Umbach: Tézislap terve Salamon trónusával, 1672.

saik közé tartozik a szakértelem, a munkabírási, mert nemcsak másokkal végeztetik a munkát, ők maguk is keményen dolgoznak, az alkalmazkodás képessége, hiszen sokszor kerülnek váratlan helyzetekbe, ahol mindig nagyon gyorsan kell jó döntéseket hozniuk, és az istenfélelem, mert a veszélyes helyzetekben csak Istenhez való fohászaik menthetik meg őket. További párhuzam a körültekintés, bölcsesség és előrelátás, ahogy a hajót illetve az országot irányítják, és a türelem, ahogy a rájuk leselkedő veszélyek ellenére is kitartanak. S ahogy az orvosnak és az uralkodónak is, bizony néha a hajósoknak is áldozatokat kell hozniuk, fel kell áldozniuk valamit, hogy megmentsék az egészet. A párhuzamos képen pásztor furulyázik a juhainak, egy fa ága hajlik fölé. (*„Pastore vigili tutus est grex”*) A feliratban a szerző inkább a fejedelem éberségére, a Vigilantia erényére teszi a hangsúlyt, a jelenetben a pásztor furulyaszóval vidítja fel juhait, ami arra utal, hogy az uralkodónak jutalmaznia is kell az alattvalóit, mert a hálátlansága később nagy veszélyeket rejthet magában. A könyvben az éberség és a jutalmazás–büntetés megfelelő arányossága mellett párhuzamként említi még a mértékletességet, a türelmet, amivel a hányattatásokat elviselik, és a bátorságot, ahogy rettenthetetlenül farkasszemmel néznek a nyájat fenyegető vésszel, és akár életük árán is védik meg a rájuk bízott országot vagy nyájat. További hasonlóság, hogy munkája miatt a pásztornak és a fejedelemnek is korán kell kelnie, minden körülmények között gondoskodniuk kell a nyáj, illetve az alattvalók biztonságáról, nem élhetnek vissza helyzetükkal, segíteniük kell a bajban, betegségben vagy szükségben egyaránt.

A műhöz csatolt függelék-részben, mely egyúttal Weber János beiktatása alkalmából elmondott beszédének kivonatát tartalmazza (*Extract des Valet-Sermons, so auff dem Rathaus geschehen*) további négy embléma található⁵⁹ (3. kép), melyeken visszaköszönnek a könyv fő tézisei, illetve a főcímlap néhány ábrázolása, így újra felbukkan a hajó kormányosával, a pásztorral való összehasonlítás toposza. Weber a metszetek mindegyikéhez hatsoros epigrammát is csatolt, s ezek szerzőjeként – természetesen képletesen – saját gyermekeit: János Frigyes, ifj. Jánost, Dánielt és János Györgyöt szerepeltette. A hajó szerepeltetésében hasonlóság mutatkozik Peter Isselburg emblémáskönyvével, ő az Argonauták hajóját látta el ezzel az inscriptio-val: *„Duce virtute comite fortuna”*⁶⁰ A „labore” feliratú embléma szántóvető parasztjai megtalálhatók Reusner emblémáskönyvében, illetve egy jellegzetesen protestáns embléma-szerző, Georgette de Montenay művében is.⁶¹

A címlap és címlapelőzők után a Weber Jánost köszöntő üdvözlő versek kerültek a kötetbe, ezzel is hangsúlyozva, milyen óriási tiszteletnek örvend az eperjesi főbíró. A verseket mind abból az alkalomból írták, hogy a szerzőt politikai karrierjének betetőzéseként 1662-ben (második évre is) Eperjes főbírójává választották. Weber barátai, orvos-gyógyyszerész kollégái, Eperjes és más felvidéki városok előjárói, az iskola vezetősége fejezték ki tiszteletüket a főbíró megválasztása alkalmából.

LEOPOLDUS DE IMPERATOR ROMANUS ET GERMANICUS REX

Diesi ist der Christenheit durch Gott gekrönte Keyser:
Diesi ist desz Ringerlands und dessu bedrängten Häuser
König und Friede Fürst: Vntz geb dasi seine Hand
Lang zu desi Höchsten Ehr regier das Bauer Land!

11. Matthäus Küsel: I. Lipót császár, 1665.

Az elógiumokat Weber bíróné választásának jelenete⁶² (4. kép) követi, pontosabban annak ábrázolása, ahogy az 1662 márciusában újraválasztott főbíró beiktatják az eperjesi Szent Miklós templomban. A kompozíció jelentőségét az adja, hogy műfajában szinte egyedülálló, hiszen hasonló ábrázolások csak királykoronázások és nádorválasztások alkalmával készültek. Polgári tisztségviselők beiktatásának ábrázolása ezen a tájon csak nagyon ritkán fordul elő. Hét évvel korábban Eperjes küldötteként maga Weber János is részt vett I. Lipót magyar királlyá való koronázásán Pozsonyban, az ott látottak mélyen emlékezetébe vésődtek. Amikor saját életpályájának „megkoronázásához” érkezett, ugyanahhoz a formanyelvhez nyúlt, mint amit a császári metszők a királykoronázás megörökítéséhez használtak. Ezek a metszetek, köztük például például Matthäus Meriannak Johannes Georgius Schleder történetírásában megjelent ábrázolása vagy Philipp Bouttats 1655-ben készült koronázási metszete a korban jól ismertek voltak.⁶³

A főbíró beiktatásának ábrázolása azért is figyelemre méltó, mert egy 17. század közepi hazai templombelső ábrázol, s annak egykorú berendezését, ami néhány évvel később elpusztult. A Szent Miklós templom története a 17. században szorosan összefonódott a katolikus és a protestáns felekezetek városfalakon belül dúló harcával, és az 1662-ben készült metszet egy mára már nehezen rekonstruálható állapotot rögzít. Divald Kornél 1904-ben kiadott könyvében keserűen állapította meg: *„A midőn a protestánsok Thököly korában másodszor jutottak a Szt. Miklós templom birtokába, az összes mellékoltárokat kidobatták s a mint a hagyomány ma is regéli, a sörfőzőben a katlanok fűtésénél használták föl. E vandalizmus azoknak a halhatlan vallási villongásoknak volt a következménye, a melyeket itt az akkor többségben levő protestáns lakosság az 1673-ban Eperjesre került jezsuitákkal folytatott. Hogy e vandalizmuson a szintén protestáns felvidéki városok még a szomszéd vármegyékben is megbotránkoztak, annak élénk jele a késmárkiak esete. II. Rákóczi Ferenc korában történt, hogy a mikor a fejedelem biztosai a katolikusoktól elvett templomot a protestánsoknak adták át, ez utóbbiaknak lelkére kötötték, hogy az oltárokat ne pusztítsák el. A késmárkiak e felszólításra büszkén azzal feleltek: fölösleges figyelmeztetés, nem vagyunk olyanok, mint az eperjesiek!”*⁶⁴

A fontosabb személyeket számmal is jelöli, és magyarázattal látja el a rajz. A főbíró két oldalt félkörben veszik körül a városi illetve a külső tanács tagjai, Weber háta mögött fia ülnek nevelőjükkal. Weberrel szemben a város legfőbb előjárója, Georg Scholtz gyógyszerész áll. Az ábrázolás zenetörténeti szempontból sem érdektelen, Weber fontosnak tartotta hangsúlyozni, hogy a metszeten nem látható zenészek az orgonakarzaton foglaltak helyett. A beiktatási ceremóniát tehát zenészek közreműködésével végezték, ami a többszólamú zene elterjedésének korában fontos adalék lehet a városi zenekarok működésének kezdetéről.⁶⁵

A társadalmi rangemelkedés ábrázolása mellett helyet kapott a kiadványban a „célközönség”, Eperjes városa is, Eperjes látképének⁶⁶ metszetén. (5. kép)

I bene! dum reducem quare's conscendis honorem,
 I bene, confrat' curis JANE Via!
 Non hic ignium raptant phactonia Caballi,
 Luciferas docti precipitare rotas;
 Sed Te Gryphiq; Aleisq; Solisq; Poliq; procellas,
 Sverus & Alutoni fulmina ferre JOVIS.
 Et Leo magnanimus, nixum constante Columna
 Eminent ad Laurum gnare VEBERE velunt.
 Scilicet omnigenum folers Vigilantia retum,
 Et grave iudicium Confiliumq; potens;
 Pectoris intrepidi Vis, & Conditio in armis

Höre fort Du Ehren Mann! diesen Rahn und Ehren Wagen/
 Dardene zu köhnen auch. Habe! der Weg ist wohl geblagen/
 Denn nicht einen Sonnen Brader ziehet hier verblumte Pies/
 Welche dessen harte Röder schleiden um die runde Erd.
 Sondern Greiff und Adler köhlt der da Vögelfühn von beiden
 Als den Hund und der Erd und des Hestens Witz kan leiden.
 Sampt den groß muthwillen Leuten haben stündend ander Zeit
 DICH zum wohlverdienten Leber Vreißer WEGEN umter Heil.
 Nemlich gnaue Wadantkeit! so Du trägst auff alle Sachen/
 Hebe Weisheit guter Racht welche Dich berähmet machen
 Das ist die gnaue Wadantkeit! so Du trägst auff alle Sachen

Ez a város volt sikereinek színtere, és Weber leginkább az eperjesiek előtt akarta reprezentálni megszerzett társadalmi tekintélyét, de személyes hiúsága mellett valószínűleg közrejátszott a metszet elkészíttetésében az is, hogy Weber lelkes patrióta volt: kiváló diplomáciai érzékét nemcsak személyes felemelkedésének érdekében kamatoztatta, hanem sokszor a város szolgálatába is állította. Főbírói tevékenysége idején Eperjes virágzó szellemi központtá alakult, minden lehetséges támadást elhárított felőle, egy esetben pedig – az eperjesi evangélikus kollégium alapításakor – még a királyi paranccsal is szembeszállt. A város, mint személyes büszkeségének tárgya, olyannyira fontos volt számára, hogy saját kezűleg készített róla rajzot, és e rajz alapján metszette rézbe a város látképét Izrael Hiebner. Erről árulkodik jelzése is a veduta jobb sarkában: „H[iebner] fe[cit] W[eber] del[lineavit]”. (Ugyanez a veduta megtalálható Bayer János *Ostium, vel Atrium Naturae* c. 1662-ben Kassán megjelent könyvében is.⁶⁷) A fontosabb épületeket számokkal jelöli: 1. „Teutsche Kirche” 2. „Ungarische Kirche” 3. „Windische Kirche” 4. „Schul” 5. „Ober Thor” 6. „Nieder Thor” 7. „Mittel Thor” 8. „Rathaus” 9. „Observatorium”, a kép jobb felső részében Eperjes címerét, a háttérben várakat ábrázol (felirattal): „Kapi”, „Sebesch”, „Kelmesch”, „Salgo”, „Salzberg”, „Kroerck”. Alul dicsőítő vers olvasható Eperjes városáról.

A veduta készíttetésében Weber fontos előképe lehet a soproni polgármester, Lackner Kristóf, aki városa iránt érzett tisztelete jegyében szintén saját maga metszette rézbe Sopron látképét. Lackner Kristóf azonban eredeti szakmáját tekintve ötvös volt, maga készítette a könyveiben található emblémákat is. Weber János műkedvelő rajzolóként való működése egyedi eset életművében, de a könyveiben található metszetek a kiadványok szövegével szoros kapcsolatban állnak, így feltételezhetően Weber személyes irányítása mellett készültek.

Az eddig említetteken kívül még egy rézkarc is található a könyvben, „*Quilibet audaci carpitur ore labore*”⁶⁸ (6. kép), mely az apa, a fiú és a számár történetét meséli el a 28. oldalon. Alatta a történet tanulságát az uralkodó számára összefoglaló latin epigramma és egy német nyelvű közmondás található, de Weber részletesen elmeséli a történetet könyvében is. A rézkarc tehát könyvillusztrációként szerepel, annak példázataként, hogy bármit tesz is az ember, akármilyen jó szándékkal, mindig lesznek akadémuskodók. Nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Weber János – bár műpártolásának gyökerei a humanista kultúrkörbe nyúlnak vissza – ízig-vérig barokk személyiség, korának gyermeke volt, mecénási tevékenységében és írásain legerőteljesebben az önreflexió vonulata érezhető. A kiadványok szövegével önigazolásra törekszik, a fejedelem erényei által saját „uralkodásának” alaptételeit írja le, sokszor úgy tűnik, magyarázkodik, főbírói tevékenységének visszasságait próbálja érthetővé tenni környezete számára. A rézkarc is a könyvnek egy olyan részletéhez kapcsolódik, ahol Weber mintha az őt ért kritikákra reagálna. Előbb gondosan ecseteli, hogy az uralkodás (vagy a város irányítása) mekkora felelősséggel jár, s egyúttal milyen nagy terhet ró az erre kiválasztott személyre, majd magyarázkodva hozzáteszi, hogy ha

mindent el is követ az uralkodó (azaz a főbíró), akkor is lesznek olyanok, akik elégedetlenek vele, mert nem lehet mindig mindenkinek megfelelni.

Weber János első metszetekkel illusztrált kiadványában már kész képzőművészeti apparátussal lépett közönsége elé, a nyomtatott grafika tradicionális műfajait alkalmazta reprezentációs eszköztárában: portrét, vedutát, történelmi jelenetábrázolást, emblémás címlapot, exemplumot. Az ábrázolások mindegyike szoros kapcsolatban áll az irodalmi szöveggel, a metszetekhez sok esetben epigramma társul, vagy a könyv szövegében találhatunk utalásokat rájuk. Weber sem műpártolói, sem irodalmi tevékenységében nem tartozott az újítók közé: kialakult, jól bevált, ugyanakkor az adott korban divatos eszközöket választott, művei legtöbbször irodalmi közhelyekkel dolgoznak.

Míg első fejedelmi tükre esetében Weber mecénási törekvései közvetlen környezete felé irányultak, második reprezentatív kiadványával jóval szélesebb kör felé nyitott utat. Könyve, a *Lectio Principum, das ist Regenten Lection* 1665-ben jelent meg Lőcsén, Weber ismételt, immáron negyedik újraválasztásának alkalmából. (Beiktatása – a könyvhöz írt bevezető tanúsága szerint – 1665. januárjában, Szent Pál megtérésének napján történt.) Ugyanakkor az előző kiadványhoz képest újabb „rangemelkedést” is hivatott illusztrálni: ekkorra már Webert a császár nemességgel tüntette ki. Ugyanakkor szintén kétnyelvű kiadvány, a német – latin szöveg párhuzamosan fut egymás mellett a két oldalon, de a latin itt nem a főszöveg kiegészítéseként szolgál, hanem pontos tükörfordítás. A *Janus Bifrons*-szal ellentétben ez a könyv nincs fejezetekre tagolva. A kiadványt Weber most nem főúri pártfogóinak, hanem a város előjáróinak, Eperjes 73 név szerint is megnevezett polgárának ajánlotta. Ez annál is feltűnőbb, mivel a műfaj – fejedelmi tükör – egyik alapvető jellegzetessége, hogy fejedelmek írták, vagy legalábbis fejedelmeknek (főuraknak) ajánlották őket. I. Jakab király fejedelmi tükrét, melyet fiának, Henrik trónörökösnek írt, Szepsi Korotz György fordította le Homonnai István reménybeli erdélyi fejedelem számára,⁶⁹ Pataki Füsüs János *Királyoknak tüköre* című könyvét Bethlen Gábor fejedelemnek, Lackner Kristóf *Corona Hungariae*-jét Thurzó György nádornak és II. Mátyás királynak, *Galea Martis*-át pedig II. Ferdinándnak ajánlotta. Antonio Guevara V. Károly császár udvari történetírója a császárnak dedikálva 1529-ben *Libro llamado relox de principes* jelentette meg azt az óriási hatású művet, melyet Prágai András fordított le magyar nyelvre I. Rákóczi György fejedelem megbízásából,⁷⁰ aki egyébként maga is írt fejedelmi tükröt 1637-ben, fiának, II. Rákóczi Györgynek ajánlva.⁷¹ Lamormaini, II. Ferdinánd gyóntatója és politikai tanácsadója erénytükrét az új uralkodónak, III. Ferdinándnak, ifj. Teleki Mihály *Fejedelmi lélek* c. fordítását pedig II. Apafi Mihály fejedelemnek ajánlotta. Weber azonban tudatosan a polgárság, Eperjes patrícius családjainak vezetői felé fordult könyvével, és ennek előzményét, egy polgár mecenatúrájából létrejövő politikai irányultságú mű kiadását épp Eperjesen kell keresnünk. A könyv, amire Weber maga is hivatkozott írásában, a 17. század talán legnagyobb hatású államelméleti ki-

adványa volt, Justus Lipsius *Politica*-ja, melyet Laskai János fordított le, és *A polgári társaságnak tudományáról* címmel jelentetett meg 1641-ben (tehát akkor, amikor már Weber is Eperjesen tartózkodott) Madarász György eperjesi kereskedő költségén.⁷² Hogy a politika tudománya milyen fontos szerepet játszott a 17. század második felének Eperjesén, azt az is mutatja, hogy a politika a – jórészt Weber közreműködésével létrejött, és főbírósa idején személyesen felügyelt – eperjesi evangélikus kollégiumban a logika tantárgyának keretén belül az oktatásban is helyet kapott.⁷³

A kötet igényességét, újfajta szempontrendszerét az is jelzi, hogy már nemcsak az eperjesi metsző, Izrael Hiebner készítette a metszeteket könyve számára, Weber más felvidéki városok metszőinek is munkát adott, sőt két metszetet a császár egyik udvari metszőjével, Matthäus Küssel készíttetett el. Példaképeit is más körből választotta, az írásaiban meghatározó szerepű humanista-késő humanista szerzők hatása mellett egyre jobban érezhetővé válik a megrendelésére készült metszeteken az uralkodói reprezentáció elemeinek befolyása. A *Lectio Principum* címlapján Salamon trónusa, a következő lapon maga I. Lipót császár kapott helyet. Ezt követően Weber *Janus Bifrons*-ból már ismert portréja szerepel ill. egy – a könyv formátumához képest – hatalmas méretű ábrázolás, mely Weber megdicsőülését jeleníti meg előttünk. Ezt egy emblematisz ábrázolás követi, „*amore*” és „*labore*” felirattal az erény oszlopai, 13-13 fejedelmi erény szimbólumával. Rövid bevezetője után ismét gratuláló-üdvözlő versek következnek,⁷⁴ az üdvözlő írásokat pedig mintegy megkoronázza Weber nemesi címerének egész oldalas ábrázolása, ill. az azt követő címer-magyarázó költemény.

A könyv tartalmi összefoglalását sejtető ábrázolás, a *Felicitas Principum*,⁷⁵ (7. kép) – ahogy a *Janus Bifrons* esetében is – Izrael Hiebner műve. A két oszlopon egymás mellett elhelyezett emblémák rendszeréből kirajzolódik előttünk az erényes keresztény uralkodó alakja, mely Weber majdnem kétszáz oldalnyi könyvének is témája. A két erényoszlopon „*amore*” és „*labore*” felirat alatt 13-13 embléma található. (A két erényoszlop ugyanakkor utalás a Habsburg császári reprezentáció egyik ábrázolására: Herkules oszlopai V. Károly impresájában szerepeltek „*Plus ultra*” felirattal.)

Az „*Amore*” felirat alatt az oszlopfőn Weber a szeretet és áldozatkészség jelképeként a fiait saját vérével tápláló pelikánt mutatja be. Az uralkodó szent kötelessége, hogy ha kell, meghaljon népéért és annak jogaiért, ahogy Krisztus is feláldozta magát, hogy vérével megváltsa az embereket, és halála árán visszaadja nekik a békét és az igazságot – írta Weber János. A pelikán hasonló értelmezése és ábrázolása megtalálható Rollenhagenénél (II. Nr. 20), Reusnernél (II, Nr.14.) és Camerariusnál is (Nr. 37.).⁷⁶ Mindhármuknál azonos az embléma felirata is: „*Pro lege et grege*” (Az igazságért és a népért). Reusner megadja a Weber által is sok helyen példaként említett Aragóniai Alfonz impresáját, ami szintén a pelikán – jó uralkodó párhuzamán alapszik, és az alábbi jelmondatot írja a pelikán emblémája mellé: „*Pro grege, pro sancta fundet rex lege cruorem: Sic vitam pullis sanguine reddo meo.*” (Ahogy

13. Johann Christoph Sartorius, I Lipót császár és felesége diadalkocsin, 1686.

a népért, a szent igazságért önti vérét a király, úgy adom én fiaimnak véremem át az életet.)

Az „*amore*” erényoszlopán a pelikán alatt az alábbi emblémák sorakoznak:

korona (*Honor*) – a korona mint uralkodói szimbólum a tekintély és tisztelet jelképe;

mérleg (*Justitia*) – ugyanebben a jelentésben szerepel Rollenhagenénél (I. 88.) és Ripánál is.⁷⁷ Weber az igazságosság tárgyalásánál kiemeli, hogy a büntetés mellett soha nem szabad megfélemlíteni a jutalmazásról, az igazság mérlegének ily módon mindig egyensúlyban kell lennie, mert a hálátlanság az uralkodó legelítélendőbb tulajdonsága, ami sok veszélyt rejt magában;

horgony (*Spes*) – a horgony a remény, az isteni Gondviselésbe vetett bizalom jelképe, mert a remény nyújt segítséget a forgandó szerencse veszedelmeiben. Ugyanebben a jelentésben szerepel Lackner Kristóf *Corona Hungariae*-jában is;⁷⁸

jogar (*Clementia*) – A jogar a kíméletes ítélethozatalt szimbolizálja, az uralkodónak vigyáznia kell arra, hogy ne büntessen túl szigorúan, mert akkor félelmet kelt az emberekben, és akitől félnek az alattvalók, azt gyűlölik is, s a gyűlölet csak haragot és ellenállást szül. A jogar szintén előfordul Lacknernél, de ott koronával együtt szerepel, és nem annyira a kíméletesség, mint inkább a béke, a háború elkerülésének jelképe;⁷⁹

daru (*Vigilantia*) – alapja Plinius leírása (*Naturalis historia*, X 23.), aki elmeséli, hogy a darvak úgy őrökölnek, hogy egyikük mindig követ vesz felemelt lábába. Amíg a kő le nem esik, a többiek biztonságban érzik magukat, és alszanak, mert tudják, hogy társuk virraszt. Ha a kő leesik, a zajra felriadnak, de ez csak akkor történhet meg, ha az őr elszunnyadt, vagy ha valamilyen veszély miatt dobta el a követ. Így ábrázolja többek közt Reusner (II., Nr.34.), Camerarius, (III., 27.), Rollenhagen (II. Nr. 15.) és Lackner Kristóf is;⁸⁰

oroszlán (*Fortitudo*) – az oroszlán az emblémás könyvekben leginkább a tekintély, a hatalom, és az erő megtestesítője, így szerepel például a heidelbergi egyetem címerében is, de lehet az éberség jelképe is, mint Saa-vedra emblematikájában (Nr. 45.);⁸¹

kéz és erszény (*Liberalitas*) – ábrázolása a fejedelmet bőkezűsége, nagyzónaságra szólítja fel;

szem (*Visus*) – a látás jelképe arra inti az uralkodót, hogy mindig törekedjen az igazság meglátására;

szív (*Sincerum cor*) – a szív jelével a szavaknak és cselekedeteknek megfelelő őszinteséget vár el az uralkodótól;

nyíl (*Persecutio*) – a nyíllal arra figyelmeztet, hogy gonosz tanácsadók szavai azért rendkívül veszélyesek, mert távolról is sebet tudnak ütni az emberen, irigységükkel megrontják a másik ember jó hírét. „Az ember sokkal nagyobb biztonságban élhet a tudatlan állatok között, mint a rosszündu-

latú és hízelgő nyelvű emberek közt”, írja Weber János (LP., 99.) Ugyanakkor „egy jó és igaz tanács többet ér mint egy egész ország” (LP., 129.); szántóvető (*Pax*) – a szántóvető alakja a békét jelenti, mert csak békében dolgozhatnak az emberek nyugodtan a szántóföldeken; koponya (*Certa Mors*) – a múlandóságra való figyelmeztetés jelképeként szerepel Lackner Kristófnál is.⁸²

A másik oszlop a „*Labore*” feliratot viseli, s az oszlopfőn méhek láthatóak. Ezek nemcsak szorgalmuknál fogva érdemelték ki, hogy a munka megtestesítői legyenek, hanem munkamegosztásuk révén azt is jelképezik, hogy a munkából mindenkinek egyenlően ki kell vennie a részét. Így jelennek meg a méhek Camerariusnál is „*Labor omnibus unus*” felirattal (vö. Cam. III. 90.).⁸³ Ripa szerint a méhek az Industria erényalak attribútumai lehetnek.⁸⁴ Weber könyvében elsősorban azokra a veszélyekre akarja felhívni a figyelmet, amelyek még a valóban kegyes és jó uralkodókat is megkörnyékezhetik. Nagyon fontosnak tarja a munkát és a helyes időbeosztást, a korán kelést valósággal az uralkodó „kötelességének” tartja. Megszabja idejét az ügyintézésnek, a családdal való foglalkozásnak, a sétának, a templomba menésnek és imádkozásnak, de még a mosakodásnak is, s közben minduntalan óv a rossz tanácsadóktól. Különösen nagy veszélyforrásnak tartja a túl sok alvást, mert az ember megrövidíti vele saját földi életének tényleges idejét, (ráadásul az alvás a halál rokona), és mint orvos említi, hogy káros lehet a túl sok evés, illetve az asztal mellett eltöltött, az előírtnál több idő.

Az oszlopon az alábbi emblémák láthatóak:

hangyák (*Adiutor*) – a hangyák a méhekkel együtt Reusnernél a munka és fáradozás mindent legyőző erejének példaképei, Dionysius Lebeus-Batil-liusnál⁸⁵ viszont az előrelátás jelképeiként szerepelnek, hiszen a szorgos munka hozzájárul, hogy később gondtalan életet élhessünk. Weber az ügyek intézésére szánt rész ismertetésénél a hangya szorgalmát hozza fel példaként, a hangyákat nemcsak mint a szorgalom, hanem az előrelátás és bölcsesség jelképeként állítva az emberek elé: „*Menj, te lusta, a hangyákhoz, nézd meg jól szorgalmas útjaikat. Mert a hangyák példae-értékű bölcsességükkel azt mutatják meg nekünk, hogy az ember gondos-sággal, előrelátással és szorgalmas gyűjtögetéssel még a nehéz téli időszaka-t is túlélheti.*” (LP., 64.) Lacknernél a hangya szintén a szorgalom és a fáradhatatlan munka jelképei;⁸⁶

hajó (*Fiducia*) – Reusnernél a tengeren hányódó hajó Krisztusi párhuzam-ként szerepel, a hajósok egyetlen reménye a Krisztusba vetett hit, a keresztényi élet: „*Ille meae mentis spes, et fiducia sola*” Forrása: Máté, 8, 23–27. Hasonló jelentésben fordul elő Saavedránál, és a *Janus Bifrons* címlapján is;

hattyú címerpajzson (*Laudatio Dei*) – elsősorban ragyogó fehérségével és gyönyörű énekével irányítja a fejedelem figyelmét Isten dicséretére. A hattyú

- előfordul Camerariusnál is (III. 22) és címerpajzson Alciatinál (Held Nr. 21.) illetve Reusnernél (Embl. II., Nr. 31)⁸⁷ Az uralkodónak Weber szerint mindig szem előtt kell tartania, hogy hatalma és ereje Istentől származik, és azt Isten akaratából bármikor elveszítheti;
- csőrében olajágot hozó galamb szivárvány alatt (*Gratia Dei*) – a Teremtés könyvében Noé galambot küldött ki bárkájából, hogy megtudja, van-e még víz a földön. Mikor a galamb csőrében olajággal tért vissza, tudta, hogy az özönvíz veszélye elmúlt. Ezután Isten szövetséget kötött Noéval és fiaival, hogy többé nem bocsát pusztító vízözönt a földre, nem törli el többé az életet a földről. A szövetség jele a szivárvány lett. „*Ha összegyűjtöm a föld felett a felhőket és a szivárvány megjelenik a felhőkön, akkor megemlékezem szövetségemről, ami fennáll köztem és köztetek meg minden élőlény és test között. A víz nem válik többé vízözönné, hogy minden lényt elpusztítson*” (Teremtés, 9, 14–15.) A galamb az olajággal mint az isteni béke és kegyelem hírnöke megjelenik Camerarius Emblematikájában is, (Cam. III. 59.);⁸⁸
- kancsó (*Temperantia*) – Rollenhagen emblematikájában a kancsóból a tálba vizet öntő nőalak a mértékletesség jelképe, ha túl sok vizet önt át a kancsóból, kifolyik. Az embléma felirata is erre utal: „*Ne quid nimis*”;⁸⁹
- nyitott könyv (*Eruditio*) – Weber többször is hangsúlyozza könyvében a sajátkezü munka és a tanulás fontosságát. „*Az uralkodás művészetének elsajátítását pénzen megvenni, születésünknel fogva örökölni, vagy akár barátságból kölcsönözni nem lehet, ha az uralkodók valóban jól akarnak uralkodni, azt előbb meg kell tanulniuk*” (LP. 77.) „*Ahogy az orvosság életben tartja a testet, úgy a bölcsességek tanulása életben tartja a lelket*”, (LP. 83.) A műveltség fontos alkotórészének tartja – az uralkodó képzettségéhez természetesen hozzátartozó latin nyelvismeret mellett – az anyanyelv megtanulását is, hozzátéve, hogy az ő városában a gyerekek rögtön három nyelvet tanulnak anyanyelvként: németet, magyart és „tót” („windisch”);
- kéz pénzérmével (*Frugalitas*) – a pénzérmét tartó kéz a takarékoság eredményére emlékezteti az uralkodót;
- fül (*Auditus*) – a fül pedig a hallgatására, mely egyszerre jelenti mások meghallgatását és a mások előtt való hallgatást, a titoktartást;
- száj (*Authenticum Os*) – az őszinte beszéd szükségességére hívja fel a figyelmet;
- ember kígyóval (*Obtrectatio*) – a kígyót magától eltartó ember pedig arra, hogy a fejedelemnek távol kell magát tartania az irigykedéstől, féltékenységtől és mások becsmérlésétől;
- égő gyertya (*Fax*) – az égő gyertya a világosság, megvilágosodás jelképe lehet, mely elvezet az alatta lévő képhez, a boldog sors beteljesüléséhez: angyalok (*Beata Sors*).

A metszetek emblémáinak lehetséges előzményein végigtekintve figyelemreméltó különbséget találhatunk az írásos és a képi forrásanyag használa-

14. Matthäus Küsell: Fabricius János tézislapja, 1663.

tában. Az írott szöveg mindössze egyetlen emblémákkal illusztrált kiadványra hivatkozik név szerint, Saavedra művére. Saavedra emblémáinak hatása az ábrázolásokat tekintve ugyanakkor egyáltalán nem meghatározó. A metszeteken egyetlen emblémáskönyv vagy emblémákat tartalmazó kiadvány befolyása sem tekinthető kizárólagosnak, ugyanakkor viszonylag jól körvonalazható ez a kör, ahonnan a lehetséges források szerzői származnak: német humanisták (Camerarius, Reusner) és a későhumanista embléma-szerző Gabriel Rollenhagen, rájuk azonban az írott szöveg egyetlen egyszer sem hivatkozik. A német emblémás kiadványok hatásának érvényesülésében esetleg a szászországi születésű metsző, Izrael Hiebner közreműködése játszhatott szerepet, bár Hiebner szerényen csak „fecit” jelzéssel látta el a metszetet, ami – ahogy a korábbiak is – szoros kapcsolatban áll a fedelmi tükrő szövegével, Webernek a metszet elkészítéséhez adott személyes instrukciói tehát semmiképpen nem zárhatók ki.

A kiadvány többi metszetét már nem Hiebner készítette, Weber olyan metszőket választott, akik – amellet, hogy magasabb színvonalon is dolgoztak – sokkal otthonosabban mozogtak a személyes reprezentáció kifejezőeszközei közt, és ezáltal jobban megfeleltek a kiadvány célkitűzésének. Az ábrázolásokon egyre gyakrabban találkozhatunk az uralkodói reprezentáció elemeivel, s ennek megfelelően egyre hangsúlyosabbnak érezhetjük Weber társadalmi presztízsének emelkedését.

A *Lectio Principum* címlapja Salamon trónusát⁹⁰ (8. kép) ábrázolja, elkészítésével Weber az igen neves augsburgi származású metszőt, Matthäus Küsel⁹¹ bízta meg. Salamon király és a földi uralkodók párhuzama gyakori eleme a földi hatalomról szóló írásoknak, megtalálható a korabeli, és Weber által feltehetően használt fedelmi tükrökben, így például a *Bazilikon dórón*-ban is. Az ábrázolás forrása a 1. Kir.10/18–20, és 2. Krón. 9, 17–19. *„A király készíteteti egy nagy trónszéket is elefántcsontból, és bevonatta színarannyal. A trónnak hat lépcsője és arany zsámolya volt, hozzá rögzítve. Az ülőhely felett mindkét oldalon karja volt, a karok mellett pedig két oroszlán állt. Tizenkét oroszlán meg ott állt a hat lépcsőnél két felől.”* A bölcsességéről és igazságosságáról híres Salamon egyúttal Krisztus tipológiai előképe is, az az uralkodó tehát, akit az ő trónusán ábrázolnak, a bibliai Salamon bölcsességének és igazságosságának keresztény üdvörtörténetbe foglalt letéteményesévé válik. A világi hatalom képviselői hamar felfedezték a jelképrendszerben rejlő lehetőségeket,⁹² és az ábrázolás a 17. század közepétől egyre gyakrabban fordult elő a Habsburg császárok reprezentációs eszköztárában, ahol allegóriákon és diadalkapukon Salamon király evilági párhuzamaként maga az uralkodó jelent meg.

1661-ben íródott Lorenzo de Churelichz I. Lipót császár alsó-ausztriai utazását elbeszélő könyve, melyben a császár ünnepélyes gráci bevonulása során leírja az ekkor a császár tiszteletére felállított diadalkaput is, melyet egykor Salamon trónusa díszített.⁹³ A diadalkaput az ünnepségek lebonyolítása után lebontották, képi ábrázolása nem maradt fenn. Hasonló diadalkaput

állítottak a császár tiszteletére 1652-ben Regensburgban is, a vesztfáliai béke megkötése utáni első birodalmi gyűlés kezdete alkalmából, (9. kép) és I. József császár menyasszonyának, Wilhelmina Amáliának érkezésekor is. Salamon üres trónusát ábrázolták a tiszteletére felállított diadalkapun Salzburgban, 1699-ben.⁹⁴ Salamon trónusának ábrázolását megtalálhatjuk tézislapokon is, például a metsző testvérének, Melchior Küselnek munkáin, így a IV. Ferdinándnak ajánlott, 1653-ban készült tézislapon⁹⁵ vagy Jonas Umbach rajzán, melyet 1672-ben készített el szintén tézislap terveként⁹⁶ Melchior Küsel számára. (10. kép)

Salamon trónusa a kiadvány címlapján arra utal, hogy a főbíró bölcs és igazságos kormányzása Salamon bölcs és igazságos királyságának méltó megfelelője, a trónus szimbolikája az eperjesi főbíró credo-ját juttatja kifejezésre, melyet ő maga így fogalmazott meg: *„Az a művészi építmény, amit Salamon számára készítettek, mutatja, hogy a fejedelemnek a művészetekben, ügyességben, bölcsességben és a tanácsadásban kell jeleskednie. Az elefántcsont, ha helyesen munkálják meg, fehér és fényes, az ártatlanságot szimbolizálja. (...) Az arany, amivel az elefántcsontot bevonták, az állhatatosságot jelenti, hogy sem gyűlölet, sem ajándék, sem sóvárgás ne térítse el az embert az érdemtelen dolgok felé. (...) A trónus előtti hat lépcsőfok arra utal, hogy a fejedelem soha nem lustálkodhat, mindig igyekeznie kell, ha munkáját végzi. (...) A két karfa, amire támaszkodik világi és az egyházi hatalmat, illetve az ország és a város jogait jelképezik, amiket az uralkodónak mindig szem előtt kell tartania, hogy biztosan támaszkodhasson rájuk. (...) Az oroszlánok a lépcsőfokokon és a támla mögött az oroszlánok rettenthetetlen és igaz szívére utalnak, ilyennek kell lennie az uralkodónak is, hogy félelem nélkül büntessen, ha a büntetésre van szükség, és azon fáradozzék, hogy tetteiben és az igazságban igaz eredményekkel tündököljön mások előtt.”* (LP, 219–221.)

Matthäus Küsel a címlapon kívül I. Lipót császár portréját⁹⁷ (11. kép) is elkészítette Weber számára. A császár szerepeltetése a könyvben vélhetően nem pusztán formalitás. Ekkoriban folyt a küzdelem az eperjesi kollégium megépítéséért, melynek során Weber többször is figyelmen kívül hagyta a császár parancsát, mellyel betiltotta az építkezést.⁹⁸ Weber engedetlenségével nemcsak a császárt haragította magára: a császári utasítás közvetítője Szelephényi György volt, sőt Wesselényi nádort is felkérték, hogy sürgesse meg az iskola építésének leállítást, így Weber most nem számíthatott az ő segítségükre. A képzőművészet eszközére hárult a feladat, hogy bizonyítsa a főbíró Habsburgok iránti lojalitását, és Weber Küsel személyében olyan metszőt választott, aki jól ismerte az udvari formanyelvet. A császári portréhoz itt is epigramma társult, melyben Weber (vagy a metsző) a béke megteremtőjének nevezte a császárt. (A Salamon trónusa címlap felirata és császárportré epigrammája más betűtípussal íródott, mint maga a könyv, valószínűleg a metsző műhelyében készült.)

A *Lectio Principum* talán legérdekesebb metszete, a körmőcbányai Christian Hermann Roth von Rothenfels⁹⁹ munkája, Weber János apoteózisát¹⁰⁰ (12. kép)

jeleníti meg, felirata „*Sic itur ad alta*”. A királyi erényeket megtestesítő állatok, melyek diadalkocsin ülő férfit repítenek az ég felé, adekvát kifejezési formája lehetne egy császárt dicsőítő tézislapnak, I. Lipót császárnak nem egy hasonló ábrázolása is ismert, így például Bartholomeus Kilian metszete, melyet 1660-ban készített I. Lipótnak ajánlva, vagy Paul Conrad Balthasar Han 1686-os történetírásának kompozíciója,¹⁰¹ melyet Johann Christoph Sartorius készített számára. (13. kép) Sőt az uralkodó diadalkocsin való ábrázolása nem volt ismeretlen a körmöcbányai metsző és éremvéső Rothenfels számára sem, aki Buda visszavételére készített emlékérmének hátlapján I. Lipót apoteózisát jelenítette meg.¹⁰² Szerepeltek magyar főurak is hasonló kompozíciókban, így például Wesselényi Ferenc nádor Széchy Gáspár tézislapján (1663), vagy Forgách Ádám érsekújvári kapitány Fabricius János tézislapján (1663) (14. kép), az egykori eperjesi patikus esetében azonban ugyanez a formanyelv mégis meglepő lehetett. (Még akkor is, ha a feliratot egy szó erejéig megmásította, és az eredeti „*Sic itur ad astra*” helyett a szerényebb „*Sic itur ad alta*” szerepel a jelenet felett.)

A metszeten ábrázolt szimbólumok rendszere következetességről és tudatosságról tanúskodik, ami a főbíró személyes irányítását feltételezheti. Weber diadalszekerén Eperjes három címerállata: griff, oroszlán és sas húzza. Az eperjesi városcímer más elemei is feltűnnek a metszeten, így például a jobbról benyúló, koronás kardot tartó kéz. A főbíró mögött Eperjes látképét, a kép felső részében pedig Eperjes címerét láthatjuk. Szintén az eperjesi városcímerből származik a koronás oszlop, amit Weber bal kezével tart. A koci két oldalához két oroszlánfejű, asszonyi felsőtestű szárnyas szfinx simul, a kép keretéül rendkívül buja növényzet (liliomok, rózsák, tők, eper, szőlő, mák stb.) szolgál. Mivel a metszet fő szimbólumai egyúttal Eperjes város címerének is részei, így értelmezésekor Webernek az eperjesi városcímerről írt könyvét vehetjük a legautentikusabb forrásnak. Eszerint Weber János főbíró diadalkocsiját három „királyi” erényt képviselő állat húzza: Weber magyarázatában a griff Vigilantia és Industria, az oroszlán Magnanimitas és Temperantia, a sas pedig Pietas és Prudentia szimbóluma. A koronás oszlop, azaz Autoritas és Constantia, vagy a kard, Severitas és Lenitas jelképe, szintén belekerültek az ábrázolás alkotóelemei közé. (Az oroszlán és a kard Weber nemesi címerében is szerepeltek.) A koci két oldalán lévő szfinxek arra utalnak, hogy a bölcsesség (itt: a főbíró bölcsessége) minden kétséges helyzetben megtalálta a megoldást. A gyümölcsökkel, virágokkal, növényekkel elborított keret a békére utal, amely a bíró tevékenységének köszönhetően felvirágoztatta a várost. Ezen belül a rózsza a tisztaság, őszinteség és türelem jelképe, a liliom a remény, és a jóra való várakozás szimbóluma. A mák és az eper a termékenységre utalnak, és a szőlő is bőség jelképe. A tők viszont figyelmeztetés a múlandóságra.

A Weber főurakkal vetekedő kompozíciókban ábrázoló mű nem állt társaltanul életművében, Rezik János korábban már említett leírása hasonló koncepció szellemében fogant műalkotásról tanúskodik. Fontosságukat ki-

15. Egidius Schor – Matthäus Küsel: I. Lipót elüzi Ausztria ellenségeit

emeli, hogy a *Theatrum Eperiesiensis* szerzője – ahogy már láthattuk – éppen ezeket a műalkotásokat tartotta meghatározó szerepűnek, jellemzésre alkalmas erejűnek Weber esetében. Érdekes összevetni az apoteózis jelenetével a Rezik-műben fennmaradt leírást: „Az elmúlt békés és boldogabb időkben, vagyis a 65. év (ti. 1665.) körül ez a hiú, dicsőségre vágyó ember maga készített magának nem tudom milyen domborműveket, amelyek őt az erény képmásaként magas trónuson ábrázolták sasok, oroszlánok, griffmadarak, holdak, napok, bolygók, állócsillagok, felhők és villámok között. Könnyörgő fegyveresek majd álltak, majd leborultak előtte, majd elhánnya fegyvereiket futásnak eredtek.”¹⁰³ A „dombormű” tehát az „erény képmásaként” „trónuson” ábrázolta Weber Jánost, méghozzá az uralkodói reprezentáció teljes apparátusával: az emblematika rendszerében királyi erényeket képviselő állatokkal (sas, oroszlán, griff), melyek egyúttal Eperjes városcímerének címerállatai is. Ráadásul igazi uralkodóként, ahogy rettenthetetlen hadvezérként égitestekkel és villámokkal kísérve megfutamtítja Eperjes ellenségeit. A Weber számára is dolgozó Matthäus Küsel I. Lipótról készített ugyanilyen ábrázolásokat, például az „*Ausztria ellenségeinek elűzését*” megjelenítő allegóriát.¹⁰⁴ (15. kép)

Az uralkodói reprezentáció formanyelvének önmagára történő adaptálása tehát korántsem volt egyszeri eset a Weber-életműben, ezek a műalkotások jelentették meg a főbíró társadalmi presztízsének újabb emelkedését: míg a *Janus Bifrons* ábrázolásai még csak kiemelték az eperjesi polgárok köréből, ezek a művek már a főurakkal állították egy sorba. Az irodalmi alkotások, a fejedelmi tükrök – melyek mind a közhelynek tűnő toposszal dolgoznak: a fejedelem az ország életében ugyanazt a szerepet tölti be, mint amit a bíró vagy az orvos – a metszetekkel összekapcsolódva új értelmet nyernek: a hasonlat így, hogy a képzőművészet nyelvén is megfogalmazódott, egyúttal konkretizálódott, Weber személyes reprezentációs eszközévé vált. E műalkotások egyúttal választ adnak arra is, mi váltotta ki Rezik János evangélikus iskolarektor ellenérzését: ezek a műalkotások a barokk reprezentáció eszköztárától vallásánál és származásánál fogva is idegenkedő polgár nézőpontjából tekintve természetesen érthetetlen formanyelven ábrázolták Weber Jánost.

A főurakkal vetekedő kompozíciók valóban kevésbé értelmezhetőek a könyv utolsó ábrázolásának ismerete nélkül. Weber nemesi címerének metszete, az amúgy ismeretlen eperjesi metsző, Johann Croner¹⁰⁵ műve. (16. kép) A címer részben Eperjes címerének elemeiből építkezik, ezzel is mutatva, hogy tulajdonosának élete milyen szorosan összefügg a városával. A címer már szerepelt a *Janus Bifrons* Weber János portréját ábrázoló lapján is, de most önálló ábrázolásként – természetesen hozzá csatolt előgiummal együtt – is megjelenik.¹⁰⁶ A címer felső részét az egyszarvú alkotja, a címerpajzsot a városcímerből ismert oroszlán tölti ki, aki egyik mancsával kardot, másikkal háromlevelű lóherét tart.¹⁰⁷ Felette koronás sisak látható, a koronából emelkedik ki az egyszarvú.

A dicsőítő felirat ismeretlen szerzője (a szignatúra: J. N. monogram) szerint a nemesi pajzs megfelel Weber lelki nemességének, első érényeinek. A címerhez írt költeményben részletesen is kifejti a címer szimbólumainak magyarázatát. Az egyszarvút Weber nemcsak lelki tisztasága miatt kapja címerébe, nemcsak azért, mert „ellenállt a rossznak és óvta a gyengéket”, hanem azért is, mert az egyszarvú orvos mivoltára is utalhat: ugyanis az egyszarvú halála után annak szarvából olyan szert lehet készíteni, amitől még a halálos betegek is meggyógyulnak.¹⁰⁸ Az oroszán arra tanít, hogyan kell helyesen, az igazságosságot szem előtt tartva uralkodni, és erejénél fogva szelídséggel kormányozni. Érényei az éberség és a mértéktartás, ezt a példát mutatja minden fejedelemnek. A jobb markában tartott csupasz kard az erény, az igazságosság és a közjó védelmét szolgálja. A címer negyedik eleme a háromszínű, háromlevelű lóhere, ami arra utal, hogy az uralkodáshoz bizony nem árt, ha isteni szerencse is kíséri az uralkodó lépteit. A zöld szín az egészséget jelképezi, amihez Weber orvosként is hozzájárul. A virág három színe: sárga, fehér és bíborvörös, melyből a sárga-arany Weber eddigi (főleg a pestis idején tett) érdemeire, a fehér a tisztaságára, a bíborszín pedig dicsőségére utal.

Weber János mecénási tevékenysége – mint ahogy már korábban is láthattuk – nem korlátozódott kizárólag a könyveiben fellelhető metszetek elkészíttetésére. Weber igyekezett az élet minden területén a legnagyobb nyilvánosságot biztosító, ugyanakkor más-más közönséget feltételező fórumokat megcélózni. A nyomtatott könyv nagyobb példányszáma és könnyű szállíthatósága segítségével hírneve messzire eljuthatott, a könyvek téma-választása alapján azonban csak egy bizonyos művelt szellemi elit érdeklődésére tarthatott számot. Az egyház segítségével a városában lakó egyszerű emberekhez is eljuttathatta üzenetét: készíttetett tehát egy festményt a német evangélikus templom számára, melyről csupán Rezik János híradásából értesülhetünk:¹⁰⁹

„Nem ízléstelen kivitelű elég szép festményt is készített és a német templomnak piac felé eső oldalfalán, nem messze az oltártól függesztette fel. A festmény szélessége kb. 5 rőf lehetett és művészi kivitelű oltár volt ráfestve, olyan, amilyen hajdan a régi frigykötés idejében Isten parancsából áldozatok céljára szolgált. Bikát áldoztak rajta s kellemes illattal vegyült füstje ég felé szállt. Weber feleségével és nővérével.¹¹⁰ áhitatos arccal és összetett kezekkel leborulva imádkozták. Józsué ezen szavai úgy voltak ráírva, mintha Weber szájából ömlöttek volna. „Én pedig és az én házam szolgáljuk az Urat”, Józsué, 24:15. Mondják, hogy ez a festmény már nem függ ezen a helyen. Leszedték onnan akkor, mikor a lutheránus lelkészek elűzetése után Weber áttért a katolikus vallásra.”

Rezik leírásainak segítségével tovább árnyalható a képmás, amit Weber János hátra kívánt hagyni: míg a nyomtatott grafikai alkotások egy dicsőséges pályát befutó, gyógyszerészi szakmájában is elismert, uralkodójához hű és városáért rajongó patrícius alakját rajzolták elénk, a templom szá-

mára készítettett festményen az istenfélő lutheránus, a korábban említett „domborművön” pedig az erélyes városi vezető, a „rettegett államférfi” is kifejezésre jutott.

Nehéz elképzelni ugyanakkor, hogy a személyes reprezentációra ilyen nagy hangsúlyt fektető főbíró ne hagyott volna nyomot a város területén belül is. (Például az eperjesi városháza falainak díszítésében, ahogy azt Lackner Kristóf soproni főbíró is tette, de a városházát a 19. században újjáépítették, így Weber alkotásai – ha voltak is – elvesztek.) Mégis találhatunk utalást Weber hasonló törekvéseire, például a *Janus Bifrons* egyik előgiumában, melynek szerzője, Khein Ferdinánd, Weber tanítványa, sőt néhány évig Weber fiainak nevelője is volt.

*Haec animo praeclara tuo caelata latebat
Forma reformasti, qua sic diuum quoque formam
Ut tua fulgeret virtus multiplice lauro
Urbs formata virum dum te naturaue tradit
(...)
Rejtve lapult lelkedbe e szépség, mellyel az Isten
szépségét is aként alakítottad ki körötted,
hogy dúsan koszorúzza babér koponyádat azért,
mert rád formázzik a tőled formált park, meg a város.
(Kővári Aladár fordítása)¹¹¹*

Weber harmadik fejedelmi tükre, a *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies* 1668-ban jelent meg Lőcsén. Ajánlásában ismét új közönséget célzott meg, a főurak, majd a városi előljárók után az egyszerű iparosokat, a város lakóit: a könyvet városa negyvenöt céhének ajánlotta. A kiadvány ismét Weber újbóli bírónak választásának alkalmából jelent meg, reprezentációs igénye azonban feltűnően alábbhagyott, mindössze egyetlen metszetet tartalmaz, Eperjes vedutáját,¹¹² (17. kép) melyet az apoteózis-metszetet is metsző Christian Hermann Roth von Rothenfels készített számára. A város felett négy lebegő angyal tartja az eperjesi városcímert,¹¹³ a könyv minden fejezete a címer valamelyik szimbólumának (griff, kard, korona, rózsa, oroszlán, oszlop, sas, eper) részletes kifejtését tartalmazza, fő témája azonban itt is a jó uralkodó legfontosabb tulajdonságainak ismertetése. (Természetesen kellőképp hangsúlyozva, hogy az „uralkodón” nemcsak a királyokat és fejedelmeket érti, hanem akár egy város előljáróit is.)

A rendelkezésre álló dokumentumokból sajnos nem deríthető ki, mi okozta ezt a látványos visszaesést műpártoló gyakorlatában, szemléletváltása mindezenetire nyelvi és stilisztikai síkon is megjelenik. Ez a könyv kizárólag anyanyelvén, németül jelent meg, elhagyja a korábbi két fejedelmi tükörben alkalmazott latin nyelvű kommentárt. Viszont a szöveg jóval több személyes elemet tartalmaz, szokásos példái és anekdotái közé életrajzi adatokat csempész, ekkor írja le például, hogy részt vett I. Lipót koronázási ünnep-

Wahrhafter und Eigenlicher
Entwurf/
des
Eüßerlichen Adel-Schildes
und
Innerlichen Tugend-Bildes

Wohl Edlen Ehren-Weßen Groß-Weßbahren Vorschützen und Hoch-Weßen
Herrn **J O H A N N E S W E B E R**
Ihrer Röm: Käyserlich: und Königlich: Majestät durch ganz Ober Ungarn Immer-
wehrenden Wohlbedilligten Aporectors/ vnd Erfahrenen Ordentlichen
M E D I C I;

Anfeng
Der Weitberühmten Königl: Freyen Stadt
E Y B E N Z E S

Hoch-ansehnlichen Erwehleten Herren Richters zc.
Zu Seinen Hochmögenden Sönnern und Großen Patrons sonderbaren Ehren/ aus schuldiger Dankbarkeit
abgesetzet und gerissen/ von Seinem Ehren- Dienst- Schuld- Danc- und Sechzigkeitsfesseln
J O H A N N E C R O N E R O

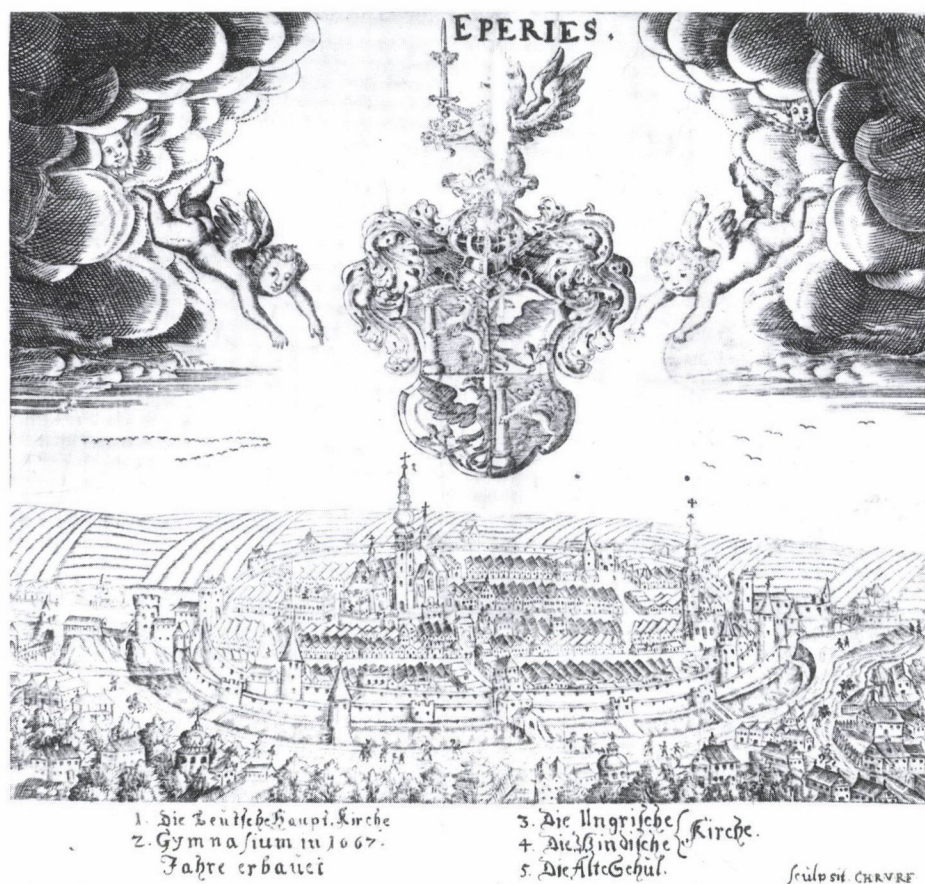
Im Jahr
Da seine HVLfe nahe ist Denen Die ihn fürchten. 1716. s. 5.

ségén, megemlíti, hogy többször is járt Bécsben, és hogy mit látott egy bécsi színielőadáson. Könyvéből tudjuk meg, hogy részt vett Szelepcsényi érsek audienciáján, és hogy egy ízben városában vendégül látta Montecuccoli generálist. Ugyanakkor kedves és jelentéktelen dolgokat is megemlít, mint például a kertjében termő epreket. A címer leírását mindvégig teljesen át-
 itatja a városának elkötelezett patrícus elfoglaltsága, mely itt még személyes becsvágyán is felülkerekedik, mecénási gesztusával is csak Eperjes városa előtt tiszteleg, saját maga már nem jelenik meg a metszeten.

Bár a *Wappen* kiadása után Weber János még majdnem 20 évig élt, megrendelésre készült műalkotásokról többé nem beszélnek a források. Ennek elsődleges oka feltehetően karrierjének megtorpanása volt: 8 év után először nem választották meg bírónak (bár a városi vezetőségnek a tagja maradt), s néhány év leforgása alatt kétszer is börtönbe került. Valószínűleg csupán kiváló diplomáciai érzékkel kötött baráti kapcsolatainak (és jelentős anyagi hátterének) köszönhette, hogy mind a kétszer tisztázni tudta magát a felségsértés vádjá alól. Hite elhagyásának köszönhetően a száműzéstől és a teljes vagyonelkobzástól is megmenekült, de feltehetően még emellett is komoly „váltságdíjat” fizetett felmentő leveléért. A többszöri meghurcoltatás megingathatta saját erejébe és képességeibe vetett hitét (és valószínűleg anyagi helyzetét is), és bár később még hét éven át töltötte be a főbírói tisztelet, újraválasztásait soha többé nem ünnepelte díszes kiadványokkal.

Míg élt, mindig el tudta hárítani a veszélyt családjá és városa feje fölül, halála (1684. május) után 3 évvel azonban lecsapott a bárd: 1687-ben két legidősebb fia, Frigyes és Dániel felkerültek Caraffa listájára, és összeesküvés koholt vádjával – az eperjesi városi vezetőség több tagjával együtt – a verpadon végezték. Weber felesége még a börtönben meghalt, életben maradt gyermekei koldusként hagyták el a várost, és szétszóródtak a Felvidék különböző városaiban.

Weber János (ismert) mecénási működése nagyon rövid időszakra, az 1660-as évekre korlátozódott, de az általa hátrahagyott irodalmi és képzőművészeti alkotások és a róla szóló kortárs híradások ütköztetéséből mégis képet alkothattunk Eperjes egykori főbírájának személyiségéről. Figyelemmel kísérhettük, milyen példákat követett művészetpárolása, milyennek akarta láttatni magát a kortársak és az utókor szemében, mik voltak művészetpártolói gyakorlatának meghatározó tényezői. Írásai, illetve a megbízásából készült metszettek tudatos, a személyes reprezentáció különböző formáira nagy hangsúlyt fektető személyiség portréját rajzolták meg. Weber János igényességével kiemelkedik a korszak polgári mecénatúrájából, melynek párját egyedül a soproni főbíró, Lackner Kristóf tevékenységében találhatjuk meg, következetessége pedig a korabeli Magyarország főrangú mecénásaival állítja egy sorba. Weber Jánosnak a 17. század második felének katolikus-protestáns küzdelmeinek szövevényébe ágyazott, udvarhúség és polgári autonómia közt egyensúlyozó életpályája talán tényleg nem

17. Johann Croner: Eperjes vedutája, 1668.

volt mentes hibáktól, de a képzőművészet és irodalom korszerű formáira való fogékonysága révén – úgy gondolom – alakja, ellentétben Rezik János soraival, méltó arra, hogy „emlékezete fennmaradjon”.

JEGYZETEK

¹ Rezik János (1650. Krušovce – 1710. Eperjes) teológia professzor, Wittenbergben tanult, 1672–83-ig Thornban (Torun), 1684-ben Kassán tanított, 1684–87-ig Eperjesen tartott előadásokat, 1687–1705-ig ismét Thornban élt, 1705-től haláláig az eperjesi evangélikus kollégium rektora volt. *Slo-*

venský biografický slovník, V. Zvázok, Hl. Red. Vladimír MINAČ, Martin, 1992. 81–82., Jozef REPČAK, Ján Rezik, *Personálna bibliografia*, Prešov, 1968.

Az eperjesi kivégzésekről szóló könyvét Rezik 1705-ben írta latin nyelven, 1931-ben jelent meg Gömöry János és Pogány Gusztáv

szerkesztésében bilingvis kiadványként. REZIK János, *Az 1687. évben felállított eperjesi vérpad*. in: *A szlovenszkoí ág. hitv. egyház tört. emlékei*, Szerk. GÖMÖRY János és POGANY Gusztáv, Liptószentmiklós, 1931. 61. Rezik János hagyatékát Matthaeides Sámuel, az eperjesi kollégium tanára vette meg, akinek lányát Matthaeides Esztert Dobai Székely Sámuel vette feleségül, a kézirat így az ő tulajdonába került, s mivel tele volt javítgatásokkal, letisztázott másolatot készítettett róla Fábry Gergely akkori eperjesi rektorral. A kiadók e két változatot számos más kéziratot másolattal összevetve, az eltéréseket jelölve adták ki a művet. Felhasználták a Reziknek tulajdonított eredeti és a Fábry-féle változat mellett az eperjesi kollégium Klukai P. által 1793-ban másolt példányát, a Hodža-család tulajdonában lévő 1797-es másolatot, a szinyei róm. kat. egyház tulajdonában lévő másolatot (Sándor György, 1809, melyet Kalivoda András egy másik kéziratból jegyzetekkel egészített ki, és az eperjesi Szt. Ferenc rend tulajdonában lévő példányt, melyet P(odhoránszky) J(ános) másolt 1821-ben. Vö. A kiadók előszava, in: REZIK, i. m. 3–5.

² A vád vélhetően nem volt alaptalan, Weber 1665 körül kapcsolatba került Vitnyédy István dunántúli evangélikus ügyvéddel, az ellenzék egyik legharcosabb képviselőjével, és baráti kapcsolatot ápolt Gutth Dániel eperjesi jegyzővel is, aki szintén a Wesselényi-mozgalmak egyik tagja volt. Vö. PAULER Gyula, *Wesselényi Ferenc nádor és társainak összeesküvése*, II. Bp. 1896, 271.

³ Pontos alapítási dátuma, vagy egyéb dokumentumok nem ismertek róla. Hasonló magániskola működött ekkoriban Besztercebányán és Késmárkon, vezetői Karl Otto Moller és Daniel Fischer voltak vö. Anton BARTUNEK, *Život a dielo lekárnik Jana Webera*, Eperjes, 1984., 35.

A városban ekkor valósággal virágzott a gyógyszerészet, Weber főbíróasága idején hét gyógyszerész kollégája is tagja volt a városi képviselő-testületnek, pl. Martin Haas, Georg Scholtz vagy gyermekeinek nevelője, Ferdinand Khien, aki már abban a gyógyszerész iskolában tanult, amit Weber hozott létre. vö. BARTUNEK, 1984., i. m. 29.

⁴ A harmincéves háború idején az eredetileg gimnáziumként működő eperjesi iskola

hallgatósága annyira megnövekedett – mivel a diákok ekkor nem tudtak külföldre utazni – hogy elhelyezésük már komoly gondot jelentett az iskola számára. (A gimnázium mintája a bártfai Melanchton-tanítvány, Stockel Lénárd 1539-ben alapított iskolája volt, melynek tananyagát, rendtartását az eperjesi iskola is átvette, s a 17. sz. elejétől már mint „Nagygimnáziumban” teológiát és bölcsészeti diszciplinákat is tanítottak benne.) A gimnázium a 17. század közepére valóságos „Lyceummá” fejlődött, így indokoltta vált az épület nagyarányú kibővítése, vagy akár egy új épület emelése.

1665. augusztus 11-én gyűltek össze a hat felvidéki város képviselői Kassán, hogy megalapítsák az új evangélikus iskolát, ami már a főiskolai tantárgyak oktatását is vállalta volna. A kezdeményező Bayer János volt (Bartuňek szerint Vitnyédy István). Az új iskola építése komoly politikai felelősségvállalással járt, Weber, mint Eperjes akkori főbírája komoly kockázatot vállalt, amikor úgy döntött, hogy az új iskola Eperjesen épülhet meg. (Először Késmárkon akartak építkezni, de a város nem vállalta az ezzel járó felelősséget.) Webert 1667-ben be is idézték a királyi kúria elé az építkezések miatt, ám nem tudni, végül elment-e. Az 1665. nov. 18-i kassai gyűlésen kimondták, hogy a kollégium felügyelője mindig Eperjes főbírája és a Sáros megyei alispán lesz, ez alapján nevezi magát Weber a *Wappen* című könyvének címlapján az iskola inspektorának. Az új kollégium rektora Pomarius Sámuel lett. vö. HÖRK József: *Eperjesi evang. ker. kollégium története*, Kassa, 1896. 68. BARTUNEK, 1984. i. m. 36. GÖMÖRY János, *Eperjes és az evangélikus kollégium története*, Eperjes, 1933. 25. FABINY Tibor, *A 17. század első felének egyházi és iskolai élete a háromnyelvű Eperjesen*, in: Lelkipásztor, 1992. 23. POMARIUS Sámuel *naplója Eperjes deformációjáról*, 1673-ból, Sajtó alá rendezte és a bevezetőt írta FRENÝÓ Lajos, in: A tisztai ágostonos hitvallású evangélikus egyházkerület miskolci jogakadémiajának arcképcsarnoka, Miskolc, 1936.

⁵ Versei (versfordításai) első, *Amuletum* c. könyvében jelentek meg, legtöbbször a latin eredetivel együtt. Összegyűjtve megtalálhatóak (latin–magyar) a Régi Magyar Költők Tára, XVII. sz. 9. kötetében, A két Rákóczy

György korának költészete (1630–1660) kiad. VARGA Imre, Budapest, 1977. 239–243.

- ⁶ *Janus Bifrons seu Speculum Physico Politicum, das ist Natürlicher Regenten Spiegel*, 1662. Lőcse, (RMK II. 992.) továbbiakban: JB, *Lectio Principum, dass ist Regenten Lectio: Politische Anleitung, wie ein Christlicher Junger Regent beydes zu Waarer Gottes-Furcht, als auch tugendlichen Leben und Löblicher Regierung füglich anzuleiten seyn möchte*, 1665. Lőcse, (RMK II. 1057.) továbbiakban: LP és *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies*, 1668. (RMK II. 1150.) továbbiakban: W.

Az újabb kutatások elsősorban Weber két fejedelmi tükrének, a *Lectio Principum*nak és a *Janus Bifrons*nak vizsgálatára irányultak. vö. HARGITTAY Emil, *A fejedelmi tükör műfaja a 17. századi Magyarországon és Erdélyben*, in: Irodalomtörténeti Közlemények, XCIX, (1995) 5–6. szám, 441–483. Weberről: 472–479. és HARGITTAY Emil, *Gloria, fama, literatura* (Historia Litteraria 10.) Budapest, 2001. Weberről: 82–90.

Weber életrajzáról és *Wappen...* c. művéről megjelent tanulmány: BUBRYÁK Orsolya, *Weber János Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies című művéről*, in: Irodalomtörténeti Közlemények, XCIX, (1995.) 3–4. 335–344.

- ⁷ A Weber János megrendelésére született metszetek elsősorban két fejedelmi tükre, a *Janus Bifrons* és a *Lectio Principum* lapjain maradtak fenn, az *Amuletum* egyáltalán nem. a *Wappen* pedig mindössze egy metszetet tartalmaz, Eperjes vedutáját. Weber János megrendelésére készült más művekről csak korabeli híradások maradtak fenn.

- ⁸ A könyv három nyelven, magyarul, németül és biblikus cseh nyelven jelent meg: *Amuletum, das ist: ein kürzer und Nothwendiger Bericht zur Zeit der Pestilenz*, 1644. Bártfa, (RMK II. 641.), *Amuletum, az az Rövid és szükséges oktatás a' Dög-halálról*, uo. 1645. (RMK I., 767.); *Amuletum, to jest krátká zpráva a potřebná o moru*, Lőcse, 1645. (RMK II., 674.) Weber különböző ajánlásokkal látta el őket, a magyart Sáros vármegyének, a német nyelvűt a városi tanácsnak, a biblikus cseh nyelvűt pedig anyósának (felesége mostohaanyjának), Johanna Seltensschlagnak ajánlotta.

- ⁹ Rezik János kézirata – legalábbis ő ezt állítja bevezetőjében – egy katolikus császári tisztt elbeszélése alapján készült, ennek megfelelően számos olyan, az evangélikusokat szidalmazó megjegyzést tartalmaz, ami az evangélikus Rezik tollából nehezen származhatott. Kövényi F. Lajos 1933-as cikkében hívta fel rá a figyelmet, hogy Rezik később átdolgozta az így keletkezett ún. *Officialis* szövegváltozatot, pontosította néhány adatát, illetve elhagyta belőle az evangélikusokat sértő részeket. Az új, „végleges” változatot azonban nem saját nevén, hanem – óvatosságból – Grabbach álnévén írta alá. Saját korában azonban sem ez, sem az *Officialis* változat nem jelenhetett meg, így mindkét változat kéziratok másolatok útján terjedt, míg az utóbbi a 20. században mint értékes kordokumentum végre kiadásra került. Kövényi állítása szerint a Rezik-féle „végleges” mű egy másolati példánya 1933-ban még a Magyar Nemzeti Múzeumban volt *„Theatri Eperiesiensis in Hungaria Anno MDCLXXXVII. die V. Martii mane positi Adumbratio per Joannem Marcum a Grabbach J. R. Korossiensem facta”* címen, s említett tanulmányában több konkrét eltérésre is felhívta a figyelmet, mely alapján a kézirat, ha újra felbukkana, azonosítható lenne. (a J. R. monogram utal a szerzőre, a Grabbach név – Kövényi szerint – a Thorn városa mellett folyó patatak német nevéből (Grabbenbach) származik. Vö. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Weber János élete történetének forrásai*, Új Világ, 1933. december 3. XV. évf. 49. szám, 4–5.

A Nemzeti Múzeum kéziratai a háború után az Országos Széchényi Könyvtárba kerültek, így a „végleges” változat elméletileg ott lenne fellelhető. A könyvtár kéziratára jelenleg 8 különböző másolt példányát őrzi a Rezik-műnek: Fol. Lat. 286., Fol. Lat. 436. Fol. Lat. 437. Fol. Lat. 1188. Fol. Lat. 2083. Fol. Lat. 4335. Fol. Lat. 4415. és Quart. Lat. 2742. Ezek mindegyike azonban azonos szövegváltozatra (*Officialis*) vezethető vissza, mint ahogy a mű német fordítása alapjául is ez a változat szolgált. *Die Schlachtbank von Eperies*, in: Magazin für Geschichte, Statistik, Staatsrecht der Österreichischen Monarchie. Hrsg. von einer Gesellschaft österreichischer Gelehr-

ten, Göttingen bei Vandenboeck und Ruprecht, 1808. II. Bd, 138–141. Az általam ismert kéziratok vagy nyomtatott szövegek egyike sem tartalmazza tehát a Kövényi által említett eltéréseket, a feltételezett „végleges” Rezik-példánynak mindaddig nem sikerült nyomára bukkannom.

Az ismert szövegváltozat felvet azonban egy másik problémát is. Rezik a *Theatrum Eperiesiensis*ben többször is hivatkozik semlegességére, arra, hogy ő maga nem volt jelen a kivégzésekkor, és nem ismerte személyesen az áldozatokat, (így a Weber család tagjait sem) tehát minden, amit leír, hallomásból származik. Mindennek azonban saját életrajza mond ellent: Rezik 1684–87 között Eperjesen tanított, tehát épp Weber János halálának évétől a kivégzések időpontjáig élt a városban, s igencsak elképzelhetetlen, hogy ne ismerte volna a városi vezetőség tagjait. Márpedig Weber mindkét később kivégzett fia, Frigyes és Dániel is tagja volt már ekkor a városi előljárásának.

- ¹⁰ Hogy az egykori főbíró felbukkanása a kéziratban mennyire indokolatlannak tűnhetett, jól mutatja, hogy Rezik ezzel több mint három évszázadra elhúzódo tévedést alapozott meg Weber életrajzában, akinek nevét innentől kezdve tévesen még sokáig az 1687-ben kivégzett áldozatok közt említették. A tévedés forrása a magyar irodalomtörténetben CZVITTINGER Dávid, *Specimen Hungariae litterariae...*, című kötete, Frankfurt, Lipcse, 1711. 398. kötete, tőle vette át később Constant von WURZBACH, *Biographisches Lexikon des Kaiserthum Österreich*, Wien, 1886. 189. majd PUKÁNSZKY Béla.: *A magyarországi német irodalom története*, Budapest, 1926. 321. Czvittinger tévedésére már Wespzprémi István is felhívta a figyelmet, méghozzá épp Rezik kéziratára hivatkozva: „Abban, hogy őt 1686-ban felségsértésért lefejezték volna, igen téved [A tudós Magyarország történeté]ben Czvittinger, mert az [Eperjesi színpad] szerzője, aki pedig azonkori író volt (Rezik János), a III. tragédia 6. és 7. szakaszában azt írja, hogy ennek a Jánosnak a fiait, Weber Frigyes és Dánielt vonták felségsértés vádja alá, marasztalták el benne gróf Caraffa Antal elnökelete alatt, s miután mindegyiknek még élve levágták a kezét, majd a fejét, 1687. május

9-én négy darabba vágták őket, s így akasztották föl a bitófára. Azonban ugyanez a történetíró mondja ugyanabban a kéziratban, hogy apjuk, János már néhány évvel előbb halt el, de nem erőszakos, hanem természetes módon [...]” WESPZPRÉMI István, *Succinta medicorum Hungariae et Transylvaniae biographia*, Lipsia, Wien, 1774–1787. Magyar fordítása: WESPZPRÉMI István, *Magyarország és Erdély orvosainak rövid életrajza*, ford. KÖVÁRI Aladár, első száz, Bp. 1960. 395–96. 98. cikkely.

- ¹¹ Weber Frigyes meglehetősen dicstelen szerepet játszott az eperjesi mézszárlások történetében. Caraffának az embertelen kínzások és kegyetlen kivégzések ellenére sem sikerült „hitelt érdemlő” tanút szereznie koholt vádjaihoz, Weber Frigyes azonban annyira megfélemlítette, hogy nemcsak hajlandó volt beismerni az ellene felhozott vádakokat, hanem mások ellen is tanúskodott. Jó néhány eperjesi polgár épp az ő hamis tanúvallomása alapján került vécpadra, köztük saját testvére, Dániel is. Weber Frigyes tanúvallomása Caraffa levelezésén belül megjelent: *Történelmi Tár*, 1895. 615–18. Az eperjesi kivégzésekhez vö. többek közt: BIDNER Ákos, *Az eperjesi vértörvényszék, 1687*. A Luther Társaság kiadványai, Bp. 1941. legújabbban: KÓNYA Péter, *Az eperjesi vértörvényszék, 1687*, in: *Lelkipásztor*, 67. 1992. 7–8. 247–251. és Uő, *Eperjes az utolsó Habsburg-ellene felkelések korában*, in: *Habsburgok és Magyarország a 16–17. században*, Szerk. ifj. BARTA János, Debrecen, 1997. 23–32.

- ¹² 1672-ben Eperjes kaput nyitott Thököly „bűdosóinak”, akikkel szemben Bécs segítsége nélkül védtelen volt. A város tettét később az udvar „lázasádnak” ítélte, s megtorlásul elűzték az evangélikus lelkészeket, elvetették templomaikat, a kollégiumot pedig gróf Volkra császári tábornok a jezsuiták felügyelete alá helyezte. A protestáns vezetők meghurcoltatásáról Pomarius Sámuel, az eperjesi kollégium akkori vezetőjének naplója tájékoztat. POMARIUS, 1673. Weber 1673. március 14. és április 19. között áttért a katolikus hitre. I. Lipót azonnal fel is mentette a hűtlenség vádja alól, felmentő levele Ampringen Gáspár helytartóhoz 1673. április 19-én kelt, LASZTÓKAY László, *Eperjes szab. kir. város levéltárában található ne-*

vezetesebb okiratok ismertetése, Eperjes, 1881., 30.

¹³ Kövényi F. Lajos, aki a Rezik-kézirat „hiteles” példányát is használta, említi, hogy a Weber Jánost a mindig változó szél mitológiai alakjához, Vertumnushoz hasonlító, becsmérő szavak, és a vád, miszerint vallását kizárólag „haszonlesésből cserélgette” ebben a változatban már nem szerepeltek, Rezik tehát később kihúzta a kéziratból. vö. KÖVÉNYI, 1933. i. m. 4.

¹⁴ Kövényi F. Lajos szerint Weber iskoláit az eperjesi kollégiumban végezte. BARTUŇEK ezzel szemben úgy véli, hogy Weber Bécsben járt főiskolára, de nem indokolja állásfoglalását. Nem tudni azt sem, hogy hol és mikor képezte ki magát orvosnak. *Amuletum* c. könyvében említi, hogy 1631-ben „Alsó-Magyarországon” járt, ahol egy nagy pestisjárvány tanúja, sőt elszenvetője volt. Gyógyulása kapcsán szerzett orvosi ismereteit később belefoglalta pestisről írt könyvébe, ahol azonban az alapvető higiénias, adott esetben valóban hasznos, pestis ellen védő orvosi tanácsok keverednek a középkori hagyományú vallásos szemlélettel, mely szerint a pestis ellen való leghatékonyabb védekezési mód az Istenhez való buzgó imádság. Vö. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Weber János mint orvos és patikus*, Új Világ, 1935. december 15. XVII. évf. 51. sz. 2. és BARTUŇEK, 1984. i. m. 15.

¹⁵ Iványi Béla foglalkozott az Eperjesen fennmaradt hagyatéki leírások könyvvállományával, és valóban több átlagos polgári háztartásban is fellelhető volt az *Amuletum*. Vö. IVÁNYI Béla, *A magyar könyvkultúra múltjából*. Iványi Béla cikkei és anyaggyűjtése, sajtó alá rendezte HERNER János, MONOK István, Szeged, 1983. (Adattár a XVI–XVII. sz. szellemi mozgalmához, 11.) Szerepel a könyv gróf Csáky István hagyatéki leírásában is. vö. *Magyarországi magánkönyvtárak I. (1533–1657.)* Szerk. KESERŐ Bálint, Szeged, 1986. és *Magyarországi magánkönyvtárak II. (1588–1721) uo.*, 1992. (Adattár a XVI–XVII. sz. szellemi mozgalmához, 13/1–2.) Az *Amuletum* népszerűségét mutatja, hogy majdnem száz év elteltével újra kiadták: Bod Péter Bethlen Kata könyvtáráról készült jegyzékében az *Amuletum* 1739-es kiadási évszámmal szerepelt. vö. FRIEDRICH Ildikó, *A 18. századi magyar nyelvű orvosi*

könyvek az „ügyefogyott szegények” szolgálatában, Magyar Könyvszemle, 1978. 166. Az *Amuletum* néhány részletét kiadta WACZULIK Margit, *A tárguló világ magyarországi hírmondói XV–XVII. század*. Bp. 1984. 330–332.

¹⁶ 1645-ben választották be először a városi előljáróság tagjai közé, és három évvel később már öt küldték követségbe az öt felvidéki szabad királyi város képviselőiben, hogy Bécsben részt vegyen Szelepcshényi érsek audienciáján. A kihallgatáson az egy évvel korábban kiadott, a városi polgárság és a városokban élő nemesség elkeseredett küzdelmét lezáró törvényrendelet egyik cikkelyét vitatta meg az érsekkel. vö. W. 1668., 41.

A szóban forgó (1647/87.) törvénycikk szövege a következő:

„Hogy a hűtlenség vétkébe esetteknek a szabad városok földén és területén fekvő örökségei nem a városi, hanem a királyi *fiscusra* háramlanak.

Ha olyanok, a kiknek a szabad királyi városok és mezővárosok földjein és területein örökségük van a kezükön és birtokukban, akármilyen esetben felségsértés bűnébe vagy hűtlenség vétkébe esnek: akkor azok örökségei nem a városi, hanem, mint más hűtleneknek a fekvő jószágai, legott a királyi *fiscusra* szállanak és királyi adományozás alá kerülnek. (Megerősíti az 1649: XVI. t. cz. V.ö. az 1715. LXII. t. cz.)

1. §. Az adományosak azonban, mind a mellett ezeket a városokban, mezővárosokban és azok területein fekvő örökségeket, polgári jog szerint birtokolják.” *Corpus Juris Hungarici*, 1608–1657. évi törvénycikkek, szerk. MÁRKUS Dezső, Bp., 1900. 481.

A törvénycikk a szabad királyi városok és a nemesek ellentétes érdekeinek összecsapását kívánta lezárni. A nemesi jogok és a városi privilégiumok közti konfliktus a 16. sz.-tól, a városban lakó nemesek létszámának növekedésével folyamatosan erősödött. A városi nemesség gyarapodása nemcsak annak volt köszönhető, hogy a török fenyegetettséggel szemben nagyobb biztonságot remélő nemesek a városokba költöztek, hanem a városokban lakó polgárok közül is egyre többen nyertek nemességet. Ahogy nőtt a városi nemesség létszáma, a városok és a nemesség közti politikai erőgyen-

súly eltolódott a nemesség irányába, és ez megmutatkozik az országgyűléseken hozott állásfoglalások ill. az azok nyomán született törvényrendeletek nemesi előjogokat a városi privilégiumok elé helyező tendenciáján is. Az 1646–47. évi országgyűlés is ebbe a folyamatba illeszkedik. Bár az országgyűlés elsődlegesen a 30 éves háborút lezáró linzi béke becikkelyezésével, és a protestáns vallásszabadság törvényileg szabályozott biztosításával foglalkozott, mindkét fél panaszai felbukkantak az országgyűlési tárgyalásokon. A szabad királyi városok leginkább a polgárokat harmincad fizetésére kötelező vármegyei rendelet ellen emelték fel szavukat, ill. rávilágítottak, hogy a városi nemességnek jelenleg a vármegyével és a várossal szemben is adófizetési kötelezettsége van, ami szerintük is tarthatatlan állapot. A probléma orvoslását abban látták, ha ezentúl a városi nemesség csak a városoknak fizet adót. Harmadik vitapontként merült fel az a kérdés, amiért később Weber János eperjesi követ is magánkihallgatásra ment Szelephényi érsekhez: kire szálljon az örökös nélkül elhunyt nemesek vagy a hűtlenség miatt elkobzott javak tulajdonjoga. A városok természetesen szerették volna elérni, hogy ebben az esetben ők rendelkezzenek a földekkel, de ezen kísérletük 1647-ben, éppúgy mint a két évvel későbbi újratárgyalás során sikertelen maradt.

Vö. BESSENYEI József, *A szabad királyi városok jogainak csorbítása*, Történelmi Szemle, 1991., 253–263.

- ¹⁷ 1644-től került összeköttetésbe a nádorral, aki ekkoriban Eperjesen tartotta székhelyét. Wesselényi Weberhez írott leveleiből kiderül, hogy kapcsolatuk sokkal bensőségesebb volt egyszerű orvos-beteg kapcsolatnál, Wesselényi nem csak akkor kereste meg, ha gyógyszerre volt szüksége, az eperjesi főbíró segített akkor is, ha hangszerre vagy ágyúra volt szüksége. Wesselényi feleségével, Széchy Máriával való levelezése a nádor halála után is nyomon követhető egészen 1670-ig. Széchy Mária Weber Felicitas (1663), Pál (1664) és Anna (1665) keresztanyja volt. vö. ACSÁDY Ignác, *Széchy Mária, 1610–1679*, Bp. 1885, 164.

Lasztókay László közlése szerint az eperjesi levéltár Széchy Mária négy, Wesselényi

Ferenc három Weber Jánoshoz írt levelét őrzi, melyek 1653 és 1669 között íródtak. vö. LASZTÓKAY, 1881. i. m. 53. Az itt említett levelek közül négyet később közölt is: LASZTÓKAY László, *Eperjes városa levéltárából*, Történelmi Tár, 1880. 605–607.

- ¹⁸ Westonia életrajzáról és műveiről lásd: LATKÓCZY Mihály, *A humanizmus egy elfeledett nőalakja, Johanna Elisabetha Westonia*, in: Az eperjesi királyi katolikus főgimnázium 1890–91. évi értesítője, közlése Schlott Gyula íg., Eperjes, 1891. Weber maga is elismeréssel szól róla *Lectio Principum* c. művében. LP, 3–4.

- ¹⁹ Westonia lánya, Elisabeth Löw 1608-ban született Prágában, Johann Friedrich Breithaupt tanácsos özvegye volt, első házasságából származó gyerekei meghaltak. Weber a város képviselőjében a 1640-es évektől többször megfordult Bécsben, ott ismerhette meg Elisabethet. BARTUNEK az esküvő dátumát egy évvel későbbre, 1644. júl. 28-ra teszi, az Elisabeth temetésén mondott gyászbeszédben és a házasságkötés alkalmából megjelent ünnepi kiadványban viszont 1643 júliusa szerepel. vö. BARTUNEK, 1984. i. m. 15., Samuel DÜRNER, *Christlicher Leich-Sermon, über den Tröstlichen Spruch Pauli Rom. c. 8. v., zum Ehren-Gedächtniß der Frauen Johanna Elisabeth gebornen Löwin des herrn Johannis Weberi (...)* Alß dieselbe den 19 Tag Martij, anno 1647, im Herrn eingeschlaffen und den 21 Martij mit christlichen Ceremonien in ihr Ruhe-Bettelein ist versetzt worden..., Lőcse, 1647. RMK II. 674. Martinus Crusius, *Votis secundis secundo numine conceptis...* 1643. RMK II. 621.

Elisabeth Löw nem egészen négy éves házasság után meghalt, temetési beszédében Samuel Dürner említi, hogy ekkor már Webertől született kisfia sem volt életben. Ez a körülmény cáfolja azt a feltételezést, amely Kossuth Lajos ősei közt a Weber-rokonságon át E. J. Westoniát tartja számon. Westonia lányának és Weber Jánosnak közös utódja nem érte meg a felnőtt kort. Weber Dániel, aki Kossuth édesanyjának, Weber Karolinának felmenője volt, Weber második házasságából származott. vö. Tardy L.: *Kossuth vértanú őseiről* in: *Régi feljegyzések Magyarországról* Bp., 1982. 65. és POMARIUS, i. m. 43.

Elisabeth halála után Weber újra megnősült, és ismét katolikus nőt választott. Felésege, Felicitas Stürbitz származása ismeretlen, és az esküvő dátuma sem ismert. Webernek volt egy fogadott gyermeke is, akit Regina Stürbitznek hívtak, Bartuňek említi, hogy a lány az egykori körmői orgonamester, Stürbitz János árvája volt. vö. BARTUŇEK, 1984. i. m. 18. Lehetséges, hogy ez a név felesége nevének egy alakváltozata, talán egy rokonáról lehet szó. Ugyanakkor Magyary-Kossa Gyula említést tesz egy Stierbitz János György nevű férfiról is, aki Weber segédje volt, s akit ő mint gyógyszerész levélben a löcseieknek ajánlott. MAGYARY-KOSSA Gyula: *Magyar orvosi emlékek* II. Bp. 1929. 82. Stierbitz János György – már löcsei polgárként – egyike volt azoknak, akik üdvözlő verset írtak Weber *Janus Bifrons* c. könyvébe.

²⁰ A negyvenes évek végén Eperjes központjában a volt főbírájától, Gorszkij Györgytől vett házat (jelenleg a SRR „Slovenský republiký rad” ulica 75. helyén 19. századi épület áll), melyhez hamarosan saját kertet, mezőt, szőlőt is szerzett. Néhány év múlva megszerezte a felső-magyarországi örökös gyógyszerészi és orvosi tisztiséget, majd 1662-től I. Lipót a Felvidék legfőbb királyi gyógyszerészévé avatta. vö. BARTUŇEK, 1984. i. m. 19.

²¹ Weber György (1662), Felicitas (1663) és Pál (1664), de ez a kapcsolat – a kor szokásaihoz híven – inkább jelképes gesztusnak tekinthető: ők maguk a keresztlőkön nem voltak jelen, a keresztelési anyakönyvi kivonatok szerint „helyettest” kértek fel, aki képviselte őket a ceremónián. Nebest Dániel postamester és Holló Zsigmond kamarai tanácsos képviselték Szelepcshényi Györgyöt és Rottal Jánost Weber Felicitas 1663-as és Weber Pál 1664-es keresztlőjén. KÖVÉNYI F. Lajos, *Adalékok városunk történetéhez, Nemes Nemzetes Nebest Dániel postamester uram ő kegyelme végrendelete és kis írása 1669- és 1670-ből*, Új Világ, 1934. XVI. évf. 18. sz. 2. és Uő. *Adalékok városunk történetéhez, Krompachi id. Holló Zsigmond*, Új Világ, 1935. XVII. évf. 45. sz. 2.

²² Úgy tűnik, politikai karrierjének emelkedésével egyidőben kezdett hozzá műveltségének megalapozásához is, legalábbis Rezik ezt állította róla. Kövényi a „végleges” Re-

zik-mű, és a megjelent „officialis” változat összevetésekor kiemelte, hogy Rezik leírása szerint Weber korábban „nem volt jártas a tudományokban”, csak miután beválasztották a városi előljáróság tagjai közé, kezdett neki tanulmányozásuknak. Ez az adat a *Theatrum Eperiesiensis* megjelent változatában nem szerepelt. vö. KÖVÉNYI, 1933. i. m. 4.

Sajnos, az egykor Weber tulajdonát képező könyvek hagyatéki leírása nem maradt fenn, így csak hivatkozásai alapján következtethetünk olvasmányaira. Figyelemreméltó azonban, hogy 1687-ben kivégzett fiának elkobzott ingóságainak leltárában egyetlen egy könyv sem volt. Vö. Valentinus BÜJDOSÓ (= THALY Kálmán), *A Carafa által kivégeztetett Keczer Gábor és Véber Dániel elkobzott ingóságainak leltára*, Századok, (8) 1874, 137–140.

²³ A magyarországi királytűkrök áttekintéséhez Hargittay Emil c tárgyban publikált tanulmányait használtam. HARGITTAY, 1995. és HARGITTAY, 2001.

²⁴ Zrínyi Miklós *Mátyás király életéről való elmékedések* c. fejedelmi tükértől eltekintve, amely azonban épp a vallás kérdésében mutatkozik ellentétesnek a hivatalos katolikus állásponttal szemben, vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 80–81.

²⁵ Így például a Johann Adam Weber munkáját fordító ifj. Teleki Mihály „torzítás nélkül idézi Bellarminót vagy a tridenti zsinat határozatait, s elismeréssel szól III. Ferdinánd császárról, akivel még I. Rákóczi György hadakozott a harmincéves háborúban” HARGITTAY, 2001, i. m. 95.

²⁶ SZEPSI KOROTZ György, *Bazilikon dőron: Az angliai, scotiai (...) első Jacob királynac, az igaz hitnec oltalmazójának etc. fia tanítasáért írtt királyi ajandeka*, Oppenheim, 1612. RMNy, II. 1038. A műről lásd: HARGITTAY, 2001. i. m. 39–49.

²⁷ Mindemellett nem szabad figyelmen kívül hagyni, hogy Weber János Johanna Elisabetha Westonia angol költőnő veje volt, s nagy műveltségű asszony teljes könyvtárát használhatta és örökölhette, angol történelemből vett példái esetleg innen is származhatnak. vö. LATKÓCZY Mihály, 1891. i. m. 46.

²⁸ Diego de SAAVEDRA FAJARDO, *Idea de un principe politico christiano, representada en*

- cién empresas, Amstelodami, 1659. További kiadásai: München, 1640. Milánó, 1642. Brüsszel, 1649. Amszterdam, 1659. németül: Amszterdam, 1655.
- ²⁹ SZEPSI KOROTZ, 1612. i. m. 129, 136 és PATAKI FÜSÜS János, *Királyoknak tüköre*, 49. vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 24.
- ³⁰ 328×205 mm, rézmetszet, alsó lemezszél nem látható, levágták a könyv kötésekor.
- ³¹ Életrajzírója, Anton Bartuňek szerint egy Pozsony-környéki kis faluban, Terlingben (Vinosady, korábban Thierling, vagy Trlinok) született, de a község anyakönyve nem maradt fenn. vö. BARTUŇEK, 1984. i. m. 14–15. Kövényi szerint viszont Weber Eperjesen született, de dokumentumokkal igazolni ő sem tudta feltevését (Az eperjesi anyakönyvek csak 1616-tól vannak meg) vö. KÖVÉNYI, 1935. i. m. 2.
- ³² Izrael Hiebner szászországi matematikus, orvos, csillagász, rézme'ész, elsősorban Erdélyben és a Felvidéken, Eperjesen működött. 1668-ban halt meg Nagyszebenben. Írásai megjelentek: *Hamburgischer Kalender*, Lüneburg, 1647. *Practica reformata*, Frankfurt a.M. 1648. *Mysterium metallorum, herbarum et lapidum, d.i. vollkommene Ruh und Heilung aller Leibes und Gemüthskrankheiten ohne Erinnerung der Arznei*, Erfurt–Jena, 1651. új kiadása: Erfurt–Jena, 1732. *Mysterii... continuatio*, Leipzig, 1653., *Calendarium naturale perpetuum, calendarium philosophicum, Apologia wider Abdiam Trew, Werwe etc.*, Leipzig, 1653. *Ephemerides*, Hermannstadt, 1653. *Kalendarisches Prognostikon auf die große Sonnenfinsternis des Jahres 1654, Oesterreichisches Blätter für Literatur und Kunst*, Wien, (4) 1856. 285. Constant von WURZBACH, i. m. IX. 1862. 400. PATAKY Dénes, *A magyar rézmetszés története a 16. századtól 1850-ig*, Budapest, 1951. 140–141.
- ³³ Czabán Izsák Weber fogadott lányát, Regina Stürbitzet vette feleségül. (1663. november 13-án) A lakodalomra megjelentetett kiadvány: *Viro clarissimo, Pereximo atque Doctissimo D(omi)n(o) Isaaco Zabanio, Lycei Eperiensis Con-Rectori 'audatissimo, Acerbam Vuiditatis Sortem, felici Matrimonio, cum Nobilissime & Virtutibus exornatissima Virgine Regina (...) Domini Johannis Weberi (...) lectissima Filia, commutanti Ipso Nuptiarum die 13. Novembris (...), Lőcse, 1663. RMK II. 1016.*
- ³⁴ GALAVICS Géza, *Személyiség és reneszánsz portré, Ismeretlen magyarországi humanista-portré: Mossóczy Zakariás arcképe*, in: *Collectanea Tiburtiana : Tanulmányok Klaniczay Tibor tiszteletére*, Szeged, JATE 1990, Adattár XVI–XVIII. századi szellemi mozgalmaink történetéhez, 10. 403.
- ³⁵ A kötet kétféle ajánlással maradt fenn: Szelephényi Györgynek ill. Johann Rottal grófnak ajánlva. („Patron”-nak és „Gewatter”-nek nevezi őket ajánlásában) JB, 3.
- ³⁶ Alsó képsáv fölött középen jelezve: „Israel Hiebner in Eperies fecit” (vegyes technika: rézmetszet, rézkarc, 305×180 mm) Megjegyzés: a hajónál, a „perito neuclero” felíratnál kivehető egy másik felírat: „Hiebner fecit!l. H. 24.”
- ³⁷ Joannes SAMBUCUS, *Emblemata, et aliquot nummi antiqui operis ... Antwerpiae*, 1564. Zsámboky helyéről a magyarországi emblematika történetében: KNAPP Éva, *Irodalmi emblematika Magyarországon a XVI–XVIII. században*, Doktori Disszertáció, Budapest, 1998. 51–52.
- ³⁸ Származásuk és politikai helyzetük is hasonló, mindketten polgári környezetből kiindulva futottak be politikai karriert, mindketten főbíróként álltak egy város élén. További lényeges hasonlóságokat találhatunk képzőművészeti megjelenési formákhoz való viszonyukban. Lackner, akárcsak Weber János tudatosan törekedett a képi kifejezőmódok következetes használatára: kiadványaihoz maga készített metszeteket, elkészítette saját portréját, megtervezte a soproni városháza falainak díszítését. Mindketten ugyanahhoz a műfajhoz nyúltak irodalmi munkásságukban is: Lackner Kristóf emblémái egy részét szintén fejedelmi tükrökben helyezte el, így az 1615-ben megjelent *Corona Hungariae*-ben, illetve az 1617-ben megjelent *Maiestatis Hungariae*-ben. (Ez utóbbi műben címermagyarázatok is találhatók, ami később Weber János *Wappen* című könyvének egész szerkezetét uraló kifejezőeszközzé vált.) vö. KOVÁCS József László, *Emblematika, hieroglifika, manierizmus, fejezetek Lackner Kristóf művészi világából I–II*. Soproni Szemle, (25) 1971, 1.sz. 3–17. és 2. sz. 97–108., Uő, *Lackner Kristóf és kora, 1571–1631*, Sopron, 1972. RÓZSA György, *Lackner Kristóf, a rézmetsző I–II*. Soproni Szemle, (26)

1972. 194–207. 312–322. ANGYAL Endre, *Lackner Kristóf és a berokk humanizmus kezdetei*, Soproni Szemle (8), 1944. 1. sz. 1–18.

Weber közvetve ismerhette Lackner munkásságát, akár Vitnyédi István soproni követ révén is. Mivel Weber hagyatéki leírása nem maradt fenn, könyvvállományára is csak következtethetünk. Kiindulópontot jelenthet Fejérvári Károly eperjesi könyvgyűjteménye, aki könyvtára s: ámára felvásárolta a környéken fellelhető könyv-hagyatékokat. Fejérvári katalógusában szerepeltek Lackner könyvei, sőt más, Weber előzményeként említhető művek is. (Camerarius emblémáskönyve, Szepsi Korotz György királytűkörfordítása, a *Bazilikon dőron*, és Lamormaini *Virtutes...* is), így valószínűsíthető, hogy ezek a művek megtalálhatóak voltak a korabeli Eperjesen. FEJÉRVÁRI Károly, *Gyűjteményes katalógus*, OSZK, Kézirattár, Fol. Lat. 3897.

³⁹ vö. KNAPP Éva, *Emblematikus eszközök a 17–18. századi magyarországi prédikációirodalomban*, Irodalomtörténeti Közlemények, CIV. (2000.) 1–2. 4. A humanista és a jezsuita emblematika viszonyához vö. UÓ, 1998. i. m. 21.

⁴⁰ CSÁKY István, *Politica philosophiai Okoskodás-szerint való rendes életnek példája*, (1664–1674), a szöveget gondozta, a bevezetőt és a jegyzeteket írta: HARGITTAY Emil, Bp. 1992.

⁴¹ SZEPSI KOROTZ, 1612. i. m. 120.

⁴² A motívum eredetéről, előfordulásairól részletesebben: HARGITTAY, 2001, i. m. 23.

⁴³ A Janus / Prudentia fogalomhasználathoz vö. Ervin PANOFKY, *Hercules am Scheide-wege, und andere antike Bildstoffe in der neueren Kunst*, (Studien der Bibliothek Warburg) Leipzig, Berlin, 1930.

⁴⁴ Andreas ALCIATUS, *Emblemata D. A. Alciati, denuo ab ipso Autore recognita, ac, quae desi-derabantur, imaginibus locupletata*. Lugduni, 1550. 24. Nr. 33. Gabriel ROLLENHAGEN, *Selectorum Emblematum, centuria secunda*, Arnheim, 1613. Nr. 4. vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1818–1820.

⁴⁵ LACKNER Kristóf, *Corona Hungariae, Emblematica descriptio...* Launingén, 1615. 154. (RMK III. 1156.)

⁴⁶ Cesare RIPA, *Iconologia, azaz különféle képek leírása, amelyeket az antikvitásból fel-*

talált vagy tulajdon leleményével megalkotott és magyarázatokkal ellátott a perugiai Cesare Ripa, Szent Mór és Lázár lovagja, Róma, 1603. magyarul: SAJÓ Tamás, Budapest, 1997. 238. 63.

⁴⁷ Vö. MYSKOVSZKY Viktor, *Az eperjesi középkori műemlékek rövid ösmertetése*, Archeológiai Értesítő, VIII. (1874), 98. A lépcsőház üvegfestményei 1619-ben készültek.

⁴⁸ G. LAMORMAINI, *Ferdinandi II. Romanorum Imperatoris virtutes*, 1638 művéről megjelent: HARGITTAY, 2001, 71–76.

⁴⁹ HARGITTAY, 2001, i. m. 133.

⁵⁰ BORNEMISZA Péter: *Az fejedelemségről*, (predikáció 23. úrnapi Szentháromság nap után), in: *Heltai Gáspár és Bornemisza Péter művei*, kiad. NEMESKÜRTY István, Bp. 1980. 1210.

⁵¹ SAAVEDRA, 1659., i. m. Nr. 55., vö. Arthur HENKEL – Albrecht SCHÖNE, *Emblemata, Handbuch zur Sinnbiuldkunst des XVI. und XVII. Jahrhunderts*, Stuttgart, 1967., 1267.

⁵² Az embléma további előfordulásairól a predikációirodalomban: KNAPP, 2000, i. m. 12–13.

⁵³ A kozmosz / égitest megjelenése az emblémában feltehetően a metsző, Izrael Hiebner természettudományos érdeklődésének köszönhető. Hiebner csillagász volt, az 1654. évi napfogyatkozásból 1666-ra a világ végét vélte kiolvasni. vö. PATAKY, 1951. i. m. 140.

⁵⁴ Gabriel ROLLENHAGEN, *Nucleus Emblematum Selectissimorum, quae Itali Vulgo Impresas*, Arnheim, 1611. Nr. 68. vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1739.

⁵⁵ BORNEMISZA Péter: i. m. 1204–05.

⁵⁶ LASKAI János *Válogatott művei: Magyar Justus Lipsius*, szerk. bev. TARNÓC Márton, Bp. 1970. 188. II/2. Laskai Lipsius fordításáról: HARGITTAY, 2001. i. m. 113.

⁵⁷ „Gleich wie die Aertzte Engel und Götter genennet werden (...) werden diese Nahmen den Regenten in Heiliger Schrift zugeeignet, Esaiae, 3,7.” JB, 101.

⁵⁸ HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1967. 1461.

⁵⁹ 320×390 mm rézmetszet, az egyes képek 103×157 mm méretűek.

⁶⁰ Peter ISSELBURG, *Emblemata Politica*, 1617. 1640. Nürnberg, vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1454.

⁶¹ vö. HENKEL – SCHÖNE, 1967. i. m. 1090–92. Georgette de Montenay a navarrai király-

- nő unokatestvére volt, buzgó protestáns, emblémái jó része Kálvin tanításainak alap-téziseit dolgozták fel. A földműves inscrip-tiója „Non aptus est regno dei” Lukács 9, 62 hivatkozása. Az emblémáskönyv protes-táns szellemisége miatt nagyon nagy nép-szerűségnek örvendett, számos kiadása je-lent meg első, 1571-es kiadását követően. vö. *Prag um 1600, Kunst und Kultur am Hofe Rudolfs II.* Ausst. Kat. Villa Hügel Essen, 1988. 433. Kat. Nr. 332.
- ⁶² 330×180 mm rézmetszet, látható a lemez-szél.
- ⁶³ Johannes Georgius SCHLEDER, *Irenico po-lemographica Sive Theatri Europaei (...) Sieben Jährige Friedens und Kriegs Beschrei-bung vom Jahr 1651 biß 1658.* Francfurt a. M. 1663. A koronázási metszet megjelent: Štefan HOLČIK, *Pozsonyi koronázási ünnep-segek 1563–1830.* Bratislava–Bp. 1986. 31.
- ⁶⁴ DIVALD Kornél, *Eperjes templomai, Adatok Rombauer János festőről,* Budapest, 1904. 39–40.
- ⁶⁵ FERENCZI Ilona, *A reformáció és az ellen-reformáció korszakának zenéje,* in: *Sym-phonía Hungarorum, Magyarország zene-kultúrájának 1000 éve.* Kiállítási Katalógus, BTM, 2001. Kat.sz. 6. 20., 72. o.
- ⁶⁶ 140×185 mm, rézkarc, lemezszél jól lát-ható.
- ⁶⁷ megjelent: RÓZSA György, *Városok, várak, kastélyok, Régi magyarországi látképek,* 1995. 34. felirata: *Eperies in Ungarn,* jelezve a felső dúc bal alsó sarkában: Hieb[ner] fec[it] W[er-ber], az alsó dúc más, mint Weber művé-ben, az Eperjest dicsőítő vers helyett Bayer János neve és könyvének címe olvasható rajta: *Atrium Naturae Autore Johanne Bayero* 1662. (Ez is jelzett, a címtől jobbra: Hieb[ner] fec[it].)
- ⁶⁸ Jelzetlen, Pataky Dénes Hiebnernek tulaj-donítja, rézkarc, jól látható a lemezszél, 260×185 mm. négyzet alapú, alsó vonala íves. vö. PATAKY, 1951. i. m. 141.
- ⁶⁹ Homonnai István ekkor ugyan még csak 8 éves volt, Szepsi Korotz dedikációja a szer-ző politikai állásfoglalásáról tanúskodik. A gyermek édesapja, Homonnai Drugeth Bá-lint Bocskai–hú protestáns főúr, a fejed-elem magyarországi hadainak fővezére volt, akit Bocskai végrendeletében utódként nevezett meg. A törökök el is ismerték er-délyi fejedele mként, de az erdélyi rendek végül Homonnai apósát, Rákóczi Györgyöt választották fejedele mmé. Két évre rá Ho-monnai rejtélyes körülmények között meg-halt, állítólag megmérgezték. Szepsi Korotz György, Bocskai egykori ír noka, Homonnai hűséges embereként halála után fia mellé állt, fejedelmi tükrének ajánlásával poli-tikai állásfoglalását deklarálva: Homonnai Drugeth Bálint fiát illeti az erdélyi fejed-elem tiszte. A fiú a Bazilikon dőron megje-lenésének évében – szintén gyanús körü-lmények között – meghalt.
- vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 44–47.
- ⁷⁰ Középső, családról szóló részét még koráb-ban, 1610-ben Draskovich János királyi ta-nácsos fordította le, feleségének, Istvánffy Évának ajánlv. A mű ezen része azonban nem politikai irányultságú. Az első és a har-madik részt (a fejedelmi erényekről és az állam irányításáról) már a református Prá-gai András, Rákóczi György udvari papja fordította le 1628-ban. Mindketten Johann Wanckel, a szász fejedelemség szolgálatá-ban álló német humanista latin fordítását használták, aki a spanyol mellett több olasz, francia és német fordítást is felhasznál-t munkájához. Prágai könyvéhez terjedelmes, protestáns vitairattá terebélyesedő beve-zetőt írt, melyben közreadta Guevara és Wanckel előszavát is. HARGITTAY, 2001, i. m. 60–61.
- ⁷¹ I. RÁKÓCZI György, *Fejedelmi parainesis,* 1637. A mű ismertetése: HARGITTAY, 2001, i. m. 66–70.
- ⁷² Vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 118.
- ⁷³ Vö. HARGITTAY, 2001, i. m. 108.
- ⁷⁴ Szerzői közt volt Johannes Sartorius isko-lafelügyelő, Bayer János rektor, Czabán Izsák konrektor, a kassai jezsuita akadémia ta-nári kara, orvosok, tanárok, papok, nemcsak Eperjesről, hanem a környező városokból is.
- ⁷⁵ szignált: „Hieb[ner] fec[it]” 350×145 mm, rézkarc, lemezszél jól látható.
- ⁷⁶ HENKEL–SCHÖNE, 1967., i. m. 811–812.
- ⁷⁷ HENKEL–SCHÖNE, 1967. i. m. 1434. RIPA, 1603. i. m. 237.
- ⁷⁸ LACKNER, 1615. 167.
- ⁷⁹ LACKNER, 1615. 163.
- ⁸⁰ HENKEL–SCHÖNE, 1967. i. m. 820–821, RIPA, 1603. i. m. 590., LACKNER, 1615. 77.
- ⁸¹ HENKEL–SCHÖNE, 1967., i. m. 401.
- ⁸² LACKNER, 1615. 94.
- ⁸³ HENKEL–SCHÖNE, 1967. i. m. 926.

- ⁸⁴ RIPA, 1603. i. m. 285.
- ⁸⁵ Dionysii LEBEL-BATILLII *Regii Mediomatricum Praesidis Emblemata*, Francofurti ad Mocnum, 1596. vö. HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 931.
- ⁸⁶ LACKNER, 1615. 171.
- ⁸⁷ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 814–816.
- ⁸⁸ HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 856.
- ⁸⁹ ROLLENHAGEN, 1613. Nr. 87. vö. HENKEL-SCHÖNE, 1967. i. m. 1387–88.
- ⁹⁰ rézkarc, 310×195 mm, lemezszél jól látható, de jobb oldalt a lap sérült, jelzett: „Ma(t-thaeus) Küssel sculp(sit)” Másodlagos felhasználásnak nyomát nem találtam, így feltelezhető, hogy a metsző Matthäus Küsel nem egy korábban elkészített metszetét használta fel újra – esetleg a cím kitörlésével és újraírásával –, hanem Weber megbízása alapján dolgozott.
- ⁹¹ Matthäus Küsel, 1629–1681. Életrajzáról nem sokat tudni, híres augsburgi metsződinasztia egyik tagja volt, leginkább Münchenben és Bécsben dolgozott a bajor ill. a császári udvar megrendelése alapján, megkapta a császári udvari metsző (S. C. M. sculptor) címet. Főleg portrék, tézislapok, röplapok és az udvari színpad számára készített látványtervei maradtak fenn tőle. 42 ilyen színpadtervet készített Burnaccini *Il pomo d'Oro* c. operájához. Tanulmányi úton járt Itáliában, 1656-ban Velencében bukkant fel, ahonnan 1658-ban tért vissza Augsburgba. Bátyja, Melchior Küsel, Matthäus Merian tanítványa és veje volt. U. von THIEME-F. BECKER, *Allgemeines Lexikon der bildenden Künstler*, XXII. 1924. 73. F. W. H. HOLLSTEIN, *German Engravings, Etchings and Woodcuts ca. 1400–1700*, Amsterdam, 1954. XX. Band, 15–62. *Augsburger Barock*, Ausst. Kat. 1968. Augsburg, 219–20. Matthäus Küsel dolgozott máskor is magyarországi megrendelések alapján, ő készítette el pl. 1675-ben a fiatal Esterházy Miklós tézislapját a bécsi egyetemen, (ajánlás: Esterházy Pálnak) „*Aeneas mint Lipót császár legyőzi Turnust*” vagy Széchy Mária unokaöccsének, Széchy Gáspárnak a tézislapját a nagyszombati egyetemen (ajánlás Wesselényi Ferenc nádornak) „*Wesselényi Ferenc hőstette*”, 1663. ill. ugyanebben az évben szintén a nagyszombati egyetem egy hallgatója, Fabricius János vizsgájára készítette „*Perzeusz megszabadítja Andromédát*” c. tézislapját (ajánlás: Forgách Ádám érsekújvári kapitánynak) vö. *Utak és Találkozások, Barokk művészet Közép-Európában*, kiállítási katalógus, szerk. GALAVICS Géza, BTM, Budapest, 1993. katalógustételek szerzője: GALAVICS Géza, Kat. Nr. 51. 57. 90.
- ⁹² Salamon trónusának középkori ábrázolásaihoz lásd: Christiane MICHNA, *Das salomonische Thronsymbol auf österreichischen Denkmälern*, in: *Alte und neue Kunst*, 6. 1961, 2–5. Uő, *Maria als Thron Salomonis, Vorformen, Blüte und Nachwirkung des mittelalterlichen Bildtypus*, Wien, 1950. Diss. kézirat.
- ⁹³ Lorenzo de CHURELICHZ, *Breve e succinto racconto del viaggio, solenne entrate e ossequiosi vasallaggi, esibiti alla Maesta dell' augustissimo imperatore Leopoldo dall' eccelsi stati e (...) vasalli delle (...) provincie di Stiria, Carinthia (...)* – Vienna, M. Riccy 1661. 25–26.
- ⁹⁴ Joseph-Baptist MAYR, *Zwey-einiger Hymenäus Josepho et Wilhelmina Amaliae (...)*, Salzburg, 1699.
- ⁹⁵ Susanne ROTT, *Zur Ikonographie und Ikonologie barocker Thesenblätter des Augsburger Kupferstechers Melchior Küsel (1626 – ca. 1683)*, Zeitschrift des Historischen Vereins für Schwaben 83 (1990), 52–56.
- ⁹⁶ Sibylle APPUHN-RAIHYKE, *Das Thesenblatt im Hochbarock, Studien zu einer graphischen Gattung am Beispiel der Werke Bartholomäus Kilians*, Weissenhorn, 1988. 30. és ROTT, i. m. 80–84.
- ⁹⁷ Rézmetszet, lemezszél jól látható. Felirata: LEOPOLDUS D[EI] G[RATIA] IMPERATOR ROMAN[ORUM]q[ue] S[EMPER] A[UGUSTUS] GERM[ANIAE] H[UNGARIAE] BIOHEMIAE] REX, a lap alján jelzett: *Matthaus Küsell sculps.* A kép alatt négy soros epigramma (szintén a lemezen): „*Dieß ist der Christenheit durch Gott gekrönte Keyser: / Dieß ist deß Ungerlands und dessn bedrängten Häuser / König und Friede Fürst, Gott geb daß seine Hand / Lang zu deß Höchsten Ehr regier das VatterLand!*”
- ⁹⁸ Az új iskolát a kassai jezsuita akadémia és a nagyszombati jezsuita egyetem ellensúlyozása miatt tartották fontosnak, protestáns nemesi-polgári összefogással azok ellenpólusát akarták létrehozni. Eperjesen az iskola már korábban is fontos kulturális tényező volt

a polgárság életében, a 17. század elejétől külföldi egyetemeket végzett humanisták tanítottak itt, a diákok Plautus vígjátékokat, Seneca tragédiákat adtak elő, s az előadásokat nagy számban látogatták a városi polgárok. (A kollégium színházi életéhez adalék: VARGA Imre, *Színházi kellektár 1663-ból*, Magyar Könyvszemle, 1987. 328–30.) Itt tanított korábban Gelei Torda Zsigmond, a Miksa császártól még nemesi rangot is kapott Bocatius János, később pedig a Baconkövető természettudós Bayer János, a Comenius-tanítvány Ladiver Illés vagy a szintén természettudományos érdeklődésű Czabán Izsák, és az egykori tanítványok között ott volt gróf Thököly Imre vagy a *Murányi Vénusz* szerzője, Gyöngyösi István. Az új iskola megépítéséhez szükséges pénz előteremtése „nemzetközi” összefogással történt, a gyűjtés nemcsak a felvidéki evangélikus területeken folyt; küldtek pénzt Sziléziából, Erdélyből, Hollandiából, Svédországból, Dániából, Szászországból is. 1666-ra az iskolának szánt pénzüsszeg már 50000 aranyat tett ki. Ebből 1000 arany Weber János, 10000 Thököly, 20000 arany pedig IX. Károly svéd király adománya volt.

Bár a szükséges pénzüsszeget gyorsan össze tudták szedni, az evangélikus kollégium megalakulása komoly nehézségekbe ütközött, és a főbíró minden diplomáciai képessége és személyes bátorságára is szükség volt, hogy az uralkodó többszöri határozott parancsa ellenében is keresztül vigye a városok akarátát. Szelephényi érsek a császár nevében többször be is tiltatta az építkezést, arra hivatkozva, hogy minden akadémia létrejöttét előbb a császárral jóvá kell hagyatni. Az evangélikus líceumnak természetesen esélye sem volt arra, hogy elnyerje a császár jóváhagyását. Weber azzal védekezett, hogy a líceum nem akadémia, így nincs is szüksége engedélyre. Ennek ellenére az új 10 osztályos iskola az elemi ismeretek oktatása mellett felvállalta a főiskolai tárgyak tanítását is. A képzésen belül nagy hangsúlyt fektettek az anyanyelvi oktatásra (Comenius hatására) és a reál tárgyak elsajátítására.

GÖMÖRY, 1933. i. m. 22–26.

- ⁹⁹ Kőrmöcbányai metsző és éremvéső, meghalt 1690 k. vö. PATAKY, 1951. i. m. 212.

- ¹⁰⁰ Rézmetszet, 435×335 mm, lemezszél jól látható, szignált: „*Christianus Hermannus Roth. V[on] R[oth]en[F]els] sculpsit Cremonitz, 1664.*” Közvetlenül az ajánlás után található.

- ¹⁰¹ Paul Conrad Balthasar HAN, *Alt und neu Pannonia, oder kurz-verfasste Beschreibung des Uralten edlen Königreichs Ungarn als der allgemeinen Christenheit considerablen Schutz- und Vor-Mauer...* Nürnberg, 1686. in: PÓCS Dániel – SERFŐZŐ Szabolcs, *Régi nyomtatványok az Országgyűlési Könyvtár gyűjteményéből*, Bp. 2002, Kat. Nr. III–5.

- ¹⁰² Ábrázolása megtalálható: GALAVICS Géza, *Kössünk kardot az pogány ellen, Török háborúk és képzőművészet*, Budapest, 1986, 84. kép.

- ¹⁰³ REZIK János, 1705, i. m. 61.

- ¹⁰⁴ Sybille APPUHN-RADTKE, 1988. i. m. 72. 41. kép.

- ¹⁰⁵ Életrajzi adatai nem ismertek. Nem azonos a löcsei származású Kramer János nevű metszővel, aki Wesselényi portréját is készítette, vö. RÓZSA György, *Egy löcsei rézmetsző a XVII. században*, Folia Archaeologica, XII. (1960.), 281–283. PATAKY, 1951. i. m. 99.

- ¹⁰⁶ A címer és a költemény önálló nyomtatványként is megjelent: Johann CRONER, *Wahrhafter und eigentlicher Entwurf des äusserlichen Adelschildes und innerlichen Tugendbildes de Johann Webers*, Leut-scheau 1664. in: KATHONA Géza, *Ismeretlen régi magyar nyomtatványok Johann Samuel Klein „Nachrichten...” c. művének kéziratban lévő 4. kötetéből*. in: Magyar Könyvszemle, 1987. 103. 65. (Az I–II. kötet 1789-ben, a III. kötet 1873-ban megjelent. A kéziratban maradt IV. kötet 72. lapján található a Croner művére vonatkozó feljegyzés.)

- ¹⁰⁷ Legalábbis a címermagyarázó költemény szerint. A metszeten inkább epervirágnak tűnik, ábrázolása megegyezik az Eperjes város címerében is ábrázolt epervirágéval. Weber esetében is indokoltabb lenne az epervirág, mint a lóhere ábrázolása.

- ¹⁰⁸ Az egyszerű gyógyító erejének forrása valószínűleg Giovanni Pierio Valeriano *Hieroglyphica*-ja volt, leírása a kortárs prédikációirodalomban is felbukkant, így például Landovics István, *Novus succursus*,

az az új segítség című kiadványában: „Az Isten olyan kedves és szerelmes mint az Unicornis fie. Az Unicornis, a vagy egy-szarvú állat, a kit szarvával meg-sebesítet, azont szarvával meg-gyógyít, úgy mond Pierius Valerianus l. 2. Hieroglificor.” vö. KNAPP Éva, 2000, i. m. 9–10.

¹⁰⁹ REZIK János, i. m. 61–62.

¹¹⁰ Kövényi F. Lajos, aki állítása szerint a „végleges” Rezik-féle kéziratból dolgozott, hívta fel rá a figyelmet, hogy a képen az általa tanulmányozott kézirat tanúsága szerint Weber nem nővérével, hanem fiaival volt látható. Weber családi-társadalmi helyzetét tekintve ez logikusabbnak is tűnik: Weber máshol is ábrázoltatta fiait, gyermekei a bíróné választását megörökítő met-szetén is helyet kaptak.

¹¹¹ Fordítása megjelent WESZPRÉMI István, i. m. 393.

¹¹² szignált: „sculp sit C[hristian] H[ermann] R[oth] V[on] R[othern]F[els]”, rézmetszet és rézkarc, 170 X 175 mm.

¹¹³ Eperjesnek ezt a címerét 1551-ben I. Ferdinánd adományozta a városnak. Eperjes 1309-ben kapta meg a szabad királyi város címet, de pecsétjét csak a XV. századból ismerjük; az ún. kisebb pecséten már ekkor megtalálható az epervirág-forma. Hivatalos címeres levelet 1453-ban kapott a város V. Lászlótól, ezt a címet kibővítve 1548-ban újraadományozta I. Ferdinánd. (Ekkor került bele a német birodalmi sas.) 10 év múlva azonban ismét jelentősen kibővítette, és újraadományozta. Ez a címer ihlette Bocaius János versét, melyet Weber teljes terjedelmében átmásolt könyvébe. (W, 1668. 141–144.) Vö: IVÁNYI Béla: *Eperjes szabad királyi város címerei és pecsétjei* in: Turul, XXIX. (1911.) 16–30.

Zusammenfassung

EIN BÜRGERLICHER MÄZEN AUS DEM 17. JAHRHUNDERT: JOHANNES WEBER (1612–1684)

Johannes Weber (1612–1684), ehemaliger Richter der Stadt Epperies (heute: Prešov, Slowakei) ist heute eine kaum bekannte historische Persönlichkeit, die in den wichtigsten Handbüchern entweder überhaupt nicht, oder meist mit falschen Daten erwähnt wird. Dabei war Johannes Weber ein hervorragender Politiker und hochgelehrter Bürger seiner Zeit, Arzt und Apotheker, der mehr als 40 Jahre lang als Mitglied der Führung der Stadt Epperies, 15 Jahre lang als Richter der Stadt wirkte, dem auf der Höhe seiner Karriere vom Kaiser Leopold I. der Adel verliehen wurde. Mit seiner Leitung wurde die Stadt im 17. Jh. zu einem der bedeutendsten geistlichen Zentren in Oberungarn. Er protegierte das Schulwesen, in seinem eigenen Haus gründete er eine Apothekerschule, und während seiner Zeit – und mit seiner Förderung – konnte das berühmte evangelische Lyzeum errichtet werden. Sein literarisches Schaffen ist von gleicher Wichtigkeit, er ließ vier Druckwerke erscheinen, die ihn als eine gelehrte, vielseitige Persönlichkeit zeigen. Weber kann als Dichter und Autor von drei Fürstenspiegeln (*Janus Bifrons*, 1662, *Lectio Principum* 1665, *Wappen der königlichen freyen Stadt Epperies*, 1668) gerecht auf das Interesse der Literaturwissenschaft, als dilettantischer Zeichner und großzügiger Mäzen auf die Aufmerksamkeit der Kunstgeschichte und mit seinem kleinen Handbuch gegen die Pest (*Amuletum*, 1644) auf die Betrachtung der Medizin Anspruch erheben.

Unter den Kunstwerken, die in seinem Auftrag gemacht wurden, sind nur die Kupferstiche erhalten geblieben, die in seinen Büchern (überwiegend in den Fürstenspiegeln *Janus Bifrons* und *Lectio Principum*) erschienen. Jeder seiner Fürsten-

spiegel wurde im Zeichen der persönlichen Repräsentation geschaffen, jeder ist aus dem Anlass der Erhöhung seiner gesellschaftlichen Anerkennung, der Erwerbung des Richteramts von Epperies entstanden. Als Illustration hat er beinahe den ganzen Apparat der zeitgenössischen Graphik benutzt: Unter den Stichen finden wir ebenso Porträts, Ansichtsbilder, historische Darstellungen, wie emblematische Titelblätter und Allegorien. Aus schriftlichen Quellen kennen wir auch andere Werke, wie zum Beispiel eine Allegorie, die ihn als befürchteter Heerführer darstellte, oder ein Altarbild, das früher in der Pfarrkirche zu Epperies angebracht war und auf dem Weber mit seiner Familie zu sehen war. Die Vorbilder der von ihm bestellten Darstellungen wurden in erster Linie von den Repräsentationsmitteln des Mäzenatentums des Hochadels gewählt, Weber ließ sich oft in Kompositionen, wie die der Aristokratie darstellen. Auch in seinem Privatleben versuchte er den Kontakt mit der Adelsschicht zu bekommen: er wurde der Hofapotheker des Palatins Franz Wesselényi, heiratete die Tochter einer englischen Aristokratin, Jane Elisabeth Weston of Roxwell (die humanistische Dichterin, Johanna Elisabetha Westonia), die Pateneltern seiner Kinder waren Gräfin Maria Széchy, Graf Johann Rottal und der Erzbischof zu Gran, Georg Szelephényi. Die (bekannte) Mäzentatentätigkeit von Johannes Weber hat sich auf eine kurze Epoche, auf die 1660-er Jahre geschränkt, in seinem letzten Buch, in dem *Wappen*, hat sein Repräsentationsanspruch nachgelassen, es beinhaltet allein eine Ansicht als Frontispiz. Danach treffen wir in den zeitgenössischen Quellen keine Kunstwerke mehr, die von ihm bestellt wären. Obwohl er noch siebenmal zum Richter gewählt wurde, diese Ereignisse hat er mit keinen repräsentativen Veröffentlichungen gefeiert. Trotzdem war es möglich, mit Hilfe der zur Verfügung stehenden Quellen, zeitgenössischen Beschreibungen und autografen Schriften das Porträt eines bürgerlichen Mäzens im 17. Jahrhundert zu zeichnen.

Körber Ágnes

LÁNYI JENŐ 1902–1940

1940. szeptember 17-én éjszaka Anglia partjainál az U 48 német tengeralattjáró elsüllyesztette az angol zászló alatt hajózó City of Benares utasszállítót. A hajó, fedélzetén 418 személlyel – közöttük kilencven, a brit kormány által Észak-Amerikába menekítendő gyermekkel –, Kanada felé tartott. A 248 áldozatot követelő szerencsétlenség, amelynek már-már naturalisztikus leírását többek között Szekulesz Ernő magyar kereskedő leveléből ismerjük, olyan felháborodást keltett, hogy hat évvel később a háborús főbűnösök nürnbergi perében is a vádpontok egyikeként tárgyalták.¹ Azok között, akik a tengerben lelték halálukat, ott volt a magyar művészettörténeti köztudatban alig számon tartott Lányi Jenő.² Felesége, Monika, Thomas Mann középső lánya kisebb sérülésekkel túlélte a katasztrófát. A tragédia elsősorban természetesen a Mann-családot és Lányi kollegáinak körét foglalkoztatta, de hullámokat vert a tágabb értelemben vett társasági életben is.³

Lányi Jenő 1902. augusztus 9-én született a Trencsén megyei Várnában (Varín, Szlovákia). A bécsi egyetemen 1920. október 23-án kitöltött első beiratkozási lapján magyar származásának és mózesi hitűnek mondja magát. Ugyanennek az okmánynak a tanúsága szerint apja, Lányi Árpád állami tisztviselő, aki ebben az időben már nem élhetett együtt a fiával. A fiatal Lányi 1920 tavaszán Budapesten a VII. kerületi István utcai főgimnáziumban érettségizett, s még ugyanannak az évnek az őszén több tucat magyar kortársához hasonlóan a bécsi egyetemre iratkozott be.⁴ Elhatározásában – vagy talán inkább családjának ilyenén döntésében – fontos szerepet játszhatott a Tanácsköztársaság után kialakult politikai helyzet, a fehérterror brutalitásba torkolló nyílt antiszemitizmusa, amely „...kifejezetten a szegény, keményen dolgozó, alapvetően művelt zsidó értelmiség ellen irányult”, ahogy Jászi Oszkár írja. Az egyetemre készülők fenyegetettsége ennél is konkrétabb: az 1920-as XXV. törvény kimondja a numerus clausust, az egyetemekre felvehetőek számának korlátozását. Ez – burkoltan – a zsidókra vonatkozik, s ugyancsak Jászi szerint a gyakorlatban többek között úgy valósult meg, hogy katonatisztekből és az „Ébredő magyarok kereszténynacionalista terrorista csoportjának” tagjaiból álló bizottság vizsgálta felül a felvételi kérelmeket. Épp a törvény életbelépésének esztendejében több mint ezer már felsőbbéves hallgatótól tagadták meg azt a lehetőséget, hogy tanulmányaikat folytassák. A trianoni döntés következtében felsejlik a diplomás munkanélküliség réme is.⁵

Lányinak Bécsben diáktársa volt többek között a vele teljesen egykorú Otto Pächt, ill. a nála valamivel idősebb Charles de Tolnay. (Csatka Endre, aki ugyancsak szerepel az 1920/21-re beiratkozottak jegyzékében, ekkor már négy, a budapesti egyetemen elvégzett szemesztert tudhatott maga mögött.⁶ Tolnayt, és akár az ő révén, akár tőle függetlenül a Vasárnapi Kör szellemiségét, esetleg Fülep Lajos nézeteit – talán közvetítéssel, talán felületesen – Lányi is ismerhette. Nem feltétlenül gimnazista éveiből, hanem esetleg a Pesten töltött szünetek alatt, ahol Zádor Anna 1922-ben olyan fiatal értelmiségiek társaságában említi, mint Péter András, Szerb Antal.

Lányi egyetemi pályafutása abban a ritka pillanatban kezdődik, amikor a 20. század művészettörténetének három meghatározó alakja is tanít a bécsi egyetem művészettörténeti tanszékén: a tanszékvezető Max Dvořák, Jozef Strzygowski és Julius von Schlosser. A kezdő egyetemista egy, kifejezetten művészettörténeti kollégium (Művészettörténeti problémák, előadója Emil Reischl) mellett az első szemeszterben pszichológiát, szociálpszichológiát, etikát és zenetörténetet tanul. Tanrendjét a későbbiekben a művészettörténeti tárgyak mellett régészeti és a történet segédtudományainak körébe sorolható stúdiumokkal egészíti ki. A pszichológia iránti érdeklődés nem feltétlenül egy fiatal bölcész „ide nekem az oroszánt is” attitűdjének megnyilvánulása; az új tudománynak a művészettörténetben való alkalmazhatósága többeket, elsősorban Ernst Krist és Hans Sedlmayrt izgatja, de Julius von Schlosser sem marad mentes tőle. Ernst Gombrich visszaemlékezése szerint épp Lányi egyetemi évei alatt Bécsben a művészettörténeti oktatás részének számított a pszichológia.⁷

Az 1924-ben elvégzett bécsi tanulmányokat nem követi a doktori disszertáció megírása. Talán ezért hiányzik Lányi a bécsi iskola tagjainak felsorolásából. Ehelyett 1927-ben ismét beiratkozik az egyetemre, ezúttal Münchenben, ahol két évvel később a szobrászatra szakosodott Wilhelm Pinderhez nyújtja be Quercia-Studien címmel doktori dolgozatát. A késő gótikus német szobrászatra szakosodott Pindernek az elméleti és módszertani kérdések iránti érdeklődése, valamint az a szemléletmódja, hogy a művészet történetét nem feltétlenül stílusok következetes egymásutánjának fogta fel, hatott Lányira is. Az ő és a régész Paul Wolters vezetésével elkészített dolgozatot a jelölt 1929. július 26-án szóbeli vizsgán védte meg.⁸ Ezután a Max. J. Friedländer vezette berlini Staatliche Museen Kupferstichkabinetjének fizetetlen munkatársa. 1932-ig marad Berlinben, a Staatliche Museen után a Deutsches Museumban lesz ugyancsak fizetés nélküli tudományos segédmunkatárs Theodor Demmler és Frida Schottmüller mellett, ahol módjában áll megismernedni a múzeum reneszánsz szobrászati anyagával. Olyannyira, hogy egyik munkatársa lesz a Frida Schottmüller neve alatt 1933-ban új kiadásban megjelent múzeumi szoborkatalógus olasz és spanyol reneszánsz és barokk szobrokat tartalmazó kötetének.⁹ Választott mesterei és munkahelye egyértelműen a szobrászat, azon belül is a quattrocento plasztika iránti – talán már Schlosser által felkeltett – érdeklődé-

sének erősödésére utalnak. 1932-ben Firenzébe kerül, ahol 1938-ig a Deutsches Kunsthistorisches Institut a támaszpontja. Tanulmányait – ezek egyre inkább Donatello köré csoportosulnak – Ulrike Wendland adatai szerint egy svájci hölgy finanszírozza. A jelek arra utalnak, hogy Lányi, témája, a quattrocento szobrászat fizikai közelségében, támogató és inspiráló társakra talál. A Kunsthistorisches Institut kutatásainak egyik központi témája már ezekben az években a 14–15. századi firenzei, valamint sienai szobrászat, könyvtára pedig súlyt fektet a forráskiadványok gyűjtésére. Folyóirata, a *Mitteilungen* több cikket jelentet meg a trecento-quattrocento szobrászatról, ill. az intézetben elhangzott e tárgyú előadásokról közöl rövid ismertetést. A szerzők és előadók között megtalálható az a Clarence Kennedy és Ulrich Middeldorf is, aki utóbb szerepet játszik majd Lányi hagyatékának sorsában. Itt akad egy nagyon fontos – ha ugyan ez a kifejezés itt helytálló – praktikus segítőre is: a neves Brogi fotós cég munkatársára, Gino Malenottira, aki kitűnő szoborfotósként több mint 2.800 felvételt készít Donatello műveiről. A két férfit meg is örökítették közös vállalkozásuk egyik tárgya, Donatello Habakuk prófétája előtt. 1936. január 24-én a Kunsthistorisches Institut 53. ülésén Lányi előadást tart a Donatello-kutatás néhány kérdéséről.¹⁰ A történelmi események azonban nem kedveznek a magyar művészettörténésznek. 1936-ban a politika beleszól a firenzei Kunsthistorisches Institut vezetésébe, s Lányinak az olaszországi zsidótörvény miatt 1938-ban el kell hagynia Firenzét. Szakmai kollegái segítenek rajta: Rudolf Wittkower, Fritz Saxl és Gertrud Bing hivatalos meghívására – ami egyszersmind a beutazási engedélyt is jelentette a számára – 1938/39 telén hat hónapot tölt a londoni Warburg Institute-ban. 1939. március 30-án és április 3-án két előadást tart az intézetben ahhoz a kiállításhoz kapcsolódva, amelyen a készülő könyvéhez összegyűjtött, az irányításával készített Donatello-felvételeket mutatja be.¹¹ Az év őszére további két előadást tervez Donatellóról, arra azonban az intézet archívumában nincs nyom, hogy ezek valóban el is hangzottak.

Valamikor 1939 tavaszán vagy nyarán Londonban feleségül veszi Monika Mannt, a házaspár azonban nem érzi biztonságban magát Nagy-Britanniában.¹² Noha több jel mutat arra, hogy a Mann-család kizárólag „furcsa gyermeke”, a testvéreitől elütő Monika miatt fogadta el Lányit,¹³ az ekkor már az Egyesült Államokban élő Thomas Mann próbálja latba vetni a tekintélyét, hogy segítsen rajtuk. Először Harold Nicholson alsóházi képviselő közbenjárását kéri a számukra, amennyiben, mint külföldieket ki akarnák utasítani őket Nagy-Britanniából, majd röviddel később amerikai bevándorló vízumot igyekszik szerezni a számukra. Ezzel párhuzamosan lépéseket tesz annak érdekében, hogy Lányi állást vagy legalább munkát kapjon az Egyesült Államokban. Ír többek között 1939. október 30-án Alvin Johnsonnak, a The University in Exile alapítójának; a csak kivonatosan publikált levélben összefoglalja veje eddigi pályafutását. Eszerint Lányi harminchat éves (a valóságban harminchét), jó képzésben részesült, amire részben a megszerzett doktori

fokozat, részben az angol, a német és az olasz nyelv alapos tudása a bizonyíték. Reneszánsz szakértő, hat éve dolgozik egy Donatello-könyvön. Magyar származású, de Csehszlovákiában (!) született. Donatello-tanulmányai érdekében néhány évet Olaszországban töltött, a terjedő antiszemizmus miatt azonban arra kényszerült, hogy Angliában keressen menedéket. Könyvkiadói gyakorlata van, s ha a száműzöttek egyetemén nem akadna számára állás, vállalna munkát múzeumban, művészeti iskolában vagy a művészettörténethez nem kapcsolódó egyetemi tanszéken. 1940. január 21-én Abraham Flexnertől, a princetoni Institute of Advanced Study igazgatójától kutatói ösztöndíj felől érdeklődik Lányinak, akit a levélben tehetséges kutatónak nevez, s hangsúlyozza jó angol nyelvtudását.¹⁴

Thomas Mann fáradozásai végül meghozzák az eredményüket: 1940. augusztus 8-án azt írhatja Agnes E. Meyernek, hogy a kanadai kormány – az író személyes érdemeire való tekintettel – beutazási engedélyt adott a lányának és a vejének.¹⁵ Lányi és felesége 1940. szeptember 13-án Liverpoolban szállt hajóra, amelyen Szekulesz Ernő idézett levele szerint ott volt a washingtoni lengyel nagykövet, a magyar Ráskay László, valamint Rudolf Olden német író. A City of Benares azonban sohasem ért célhoz.

Lányi rövidre szabott pályáját főként az olasz quattrocento szobrászat és a hozzá kapcsolódó forráskritika iránti érdeklődés határozta meg, amiben alapvető szerepet játszott Julius von Schlosser hatása. Pályájának alakulására hatott müncheni tanára, Wilhelm Pinder, és a berlini múzeumokban töltött ideje alatt megismerkedhetett a Wilhelm von Bode, ill. Max J. Friedländer nevével jelezhető „műértő” gyakorlattal. Utóbbi az 1920-ban megjelent *Der Kunstkenner* című írásában az emlékeknek és a rájuk vonatkozó szövegeknek azt a fajta összekapcsolását szorgalmazza, amelyet Lányi majd a korai Donatello-szobrok esetében alkalmaz. Ugyanakkor a magyar kutatót személyes kapcsolatok fűzték a Warburg-kör egyes tagjaihoz, aminek hozama szintén nyomon követhető írásaiban.¹⁶

Első cikkének témája a sienai Fonte Gaiának a Victoria and Albert Múzeumban őrzött töredékes tollrajza, amelynek szerzőjét (Jacopo della Quercia?, esetleg az öccse, Priamo?) és mibenlétét (a szerződéshez vagy a kivitelezéshez készített terv?) próbálja kideríteni a források elemzésével, ill. amikor a források már kimerültek, a stíluskritika és az ikonográfia módszereivel. A rajz New York-ba került másik felét alig egy évvel később Richard Krautheimer közölte.¹⁷ A téma – a 15. században ritkaság számba menő szobrászrajz – visszatér a doktori disszertáció megjelent részleteiben, amelynek bevezető részében Lányi először pendíti meg később többször elismételt meggyőződését arról, hogy a húszas években a quattrocento-kutatás nélkülözi a kontinuitást, elmarad más területek feldolgozottsága mögött. A dolgozat csak lazán összefüggő fejezetei Jacopo della Quercia munkásságának korai szakaszát vizsgálják – a rajzokról írott rész ez alól kivétel –, céljuk a szerző szerint az egyes művek „megismerése feltételeinek megteremtése”.

A Lányit foglalkoztató következő téma trecento szobrász: 1933-ban Andrea Pisanóról ír címszót a Thieme-Becker lexikonba, s ugyanekkor jelenik meg az orvietói Madonnát Andrea Pisano alkotásaként azonosító cikke.¹⁸ Egy tíz évvel később, már a halála után kiadott, társszerzőként jegyzett cikk arról tanúskodik, hogy 1933–1935 között Ilse Falkkal közösen dolgozott a firenzei Battistero ugyancsak Andrea Pisanótól származó bronzkapujának értelmezésén, amely a keresztelőkápolna 13. századi mozaikján, ill. a kapun feltűnő bizánci sajátosságokat, valamint a két ábrázolás-sorozat ikonográfiai egyezéseit elemzi.¹⁹ Ilyen irányú tanulmányainak mellékterméke az a recenzió-sorozat, amelyet 1934-ben közölt a 14. századi olasz szobrászat legfrissebb irodalmáról, 1932–1934 közötti emlékkönyvekben (Strzygowski, Supino) és olasz folyóiratokban (L'Arte, Bollettino d'arte, Rivista d'Arte) megjelent cikkek alapján.²⁰ Ezek az írások azt bizonyítják, hogy a par excellence Donatello-specialistának tekintett magyar művészettörténész térben és időben egyaránt távolabbról próbálta „bekeríteni a nagy témá”-t, amely – nem mellékesen – épp a 20. század első évtizedeiben az oeuvre kronológiájának megoldatlansága, nehezen besorolható stíluselemei, sok esetben megfegtetlen forrásai miatt többek számára jelentett kihívást.²¹ A témaválasztásban közrejátszhatott a húszas-harmincas éveknek az a törekvése is, amely legpregnansabban Tolnay munkásságában követhető nyomon, hogy ti. a művészettörténész lehetőleg a legnagyobb mesterekkel és legkiemelkedőbb művekkel foglalkozzék. Donatello ellentmondásos, a trecento gótikájának és a quattrocento művészeti felfogásának határán álló személyiségére Lányi kutatásainak kezdetén Ybl Ervin is felhívta a figyelmet („Mintha... a germán lélek meg nem alkuvó, expresszionista hajlama a latin zseni könnyedségével párosulna.” ill. „... különösen a figurális művészeteknél semmiféle szakadás nincs a trecento gótikája és a quattrocento művészeti felfogása között.”). Az a szemlélet, amely nem a 14. századtól élesen elkülönülő 15. század reprezentánsának, hanem egyfajta folyamatosság megtestesítőjének látja Donatellót, más mesterekre és művekre kiterjesztve egyszersmind a kutatás irányát is megváltoztatta. Ennek egyik megnyilvánulása lehetett Richard Krautheimernek az 1920-as évek második felében az 1370–1420 közötti európai szobrászatról szóló elveszett monumentális dolgozata.²²

A harmincas évek második felében Lányinak négy alapvető, a Donatello-kutatásban máig megkerülhetetlen írása jelenik meg, egy készülő monográfia állomásai. *Zur Pragmatik der Florentiner Quattrocentoplastik (Donatello)*²³ című dolgozatának bevezetésében, mintegy a Donatello-kutatás előzményeként összefoglalja azokat az alapelveket, amelyeket a művészettörténeti kutatás számára irányadóknak tart. A cikk a lipcei *Kritische Berichte zur kunstgeschichtlichen Literatur* címet viselő folyóiratban jelent meg, s egyik alapítója az a Wilhelm Pinder volt, akihez Lányi a doktori dolgozatát írta. Kiadói és szerkesztői a folyóirattal az 1913-ban megszűnt *Wiener Kunstgeschichtliche Anzeigen*-t akarták pótolni, s kizárólagos céljának a „művészettörténet mint tudomány önkritikáját” (Selbstkritik der Kunstgeschichte

als Wissenschaft) tekintették, mindenesetre a történelemként felfogott művészettörténetet, amely egy eljövendő szellemi történet szolgálatában áll („Kunstgeschichte als Geschichte, aber im Dienste einer kommenden Geistesgeschichte”).²⁴ Eljárásukat a beköszöntőt író Pinder Max Dvořák szavaival indokolja: „A Kunstgeschichtliche Anzeigen alapítása idején a művészettörténetet az a veszély fenyegette, hogy egyre kritikátlanabban viszonyul forrásaihoz. Azóta talán még nagyobb problémát okoz sajátos feladatainak történetietlen kezelése és az alapkérdések felfogásában mutatkozó általános ellaposodás.”²⁵ Az 1927–1933 között, majd négy év kihagyással 1937-ben egy évre újra kiadott folyóiratban a német nyelvterület szinte valamennyi szögletéből publikálnak szerzők. Az első számokban a szerkesztők még tartották magukat ahhoz az alapelvhez, hogy csak könyvkritikákat (vagy azokhoz kapcsolódó írásokat) jelentetnek meg, 1930-tól azonban elméleti jellegű írásokat is közölnek (például Otto Pächtét a képleírásról, mint a művészettörténet számára alkalmatlan módszerről). Ezek egyike Lányié, aki a teoretikus indítású cikket utóbb gyakorlatias végkövetkeztetésekkel zárja. „Pragmatik” alatt a műtárgyakkal való egyenkénti foglalkozást, lényegében a sedlmayri „első művészettörténetet” érti (bár kétségét fejezi ki az „erste” és „zweite Kunstgeschichte” szétválaszthatóságát illetően), s egy-egy életmű körvonalazásához nem érzi megfelelő módszernek sem az intuitív alapokon nyugvó attribúciót – Bode vagy Friedländer módszerét –, sem azt az eljárást, ahogyan korábban a forrásokat kezelték. Ezeknek a hiányosságoknak tulajdonítja, hogy sok a tisztázatlan 15. századi életmű (Eyck, a Flémalle-i Mester, Masolino-Masaccio problémakör).²⁶ „Egy attribúció tudományos értékét – állítja –, egyes egyedül a fogalmi természetű, alapvető lényegi jegyek kimunkálása határozhatja meg.” (Einzig und allein die Herausarbeitung von grundbezogenen Wesenskriterien begrifflicher Natur entscheiden über den wissenschaftlichen Wert einer Attribution.) Kimondott célja Donatello oeuvre-jének összeállítása, amit azonban nagy mértékben gátol, hogy nemcsak az ő, hanem Rosso, Ciuffagni, Michelozzo, Luca della Robbia és Desiderio da Settignano munkássága is körvonalazatlan. Lányi feltehetőleg kronológiai sorrendben tervezte feldolgozni anyagát, mert mind közölt írásai, mind a Janson²⁷ által utóbb figyelembe vett jegyzetek többsége Donatello korai műveivel foglalkozik. A már említett cikkben Lányi kísérletet tesz arra, hogy néhány firenzei művet leválasszon Donatello oeuvre-jéről.²⁸ A véleményét alátámasztó érveléssel itt még jórészt adós marad. Az első, szigorúan a Donatello témakörbe vágó írás három domborművet közöl, amelyek korábban sem voltak ismeretlenek, Lányi azonban a források, valamint a kompozíció, főként a térábrázolás elemzésével tesz kísérletet művészettörténeti helyük meghatározására.²⁹ A Porta della Mandorla két alakja közül az egyiket a szobrász fiatalkori műveként azonosítja, a Szent György szobor talapzati domborművét pedig mint az első olyan reliefet, amely a centrális perspektíva szabályai szerint készült.

A következő, rövid egymásutánban megjelenő cikkek központi témája a firenzei dóm és campanile homlokzati szobordísz. Kiindulópontjuk Giovanni

Pogginak, a firenzei múzeumok felügyelőjének, 1916-tól egyben az első világháború éveiben gazdátlanul vált Deutsches Kunsthistorisches Institut vezetőjének 1909-ben megjelent befejezetlen műve.³⁰ Lányi Poggi kutatásaihoz kapcsolódott, amikor megpróbált rendet teremteni a művekre vonatkozó szerződések és egyéb dokumentumok sokaságában, hogy ezzel alapozza meg a munkálatokban résztvevők műveinek szétválasztását. A források ismeretét önmagában, a stíluskritika eszközeinek igénybevétele nélkül azonban nem tartja alkalmasnak egy-egy probléma megoldására, sőt: a végső szót minden esetben a stíluskritikai megállapításokra alapozná. Ezt a módszert követi egy Berlinben, ill. a firenzei Bargellóban őrzött puttószobor azonosításánál a sienai kút részeiként,³¹ amikor szervesen kompozicionális megoldásai okán a Bargello-beli darabot egy Donatellótól származó eredeti sienai másolatának nyilvánítja. Az 1939-ben már Londonban befejezett *Problemi della critica donatelliana* még tovább megy egyfajta komplex módszer kimunkálásának útján. A korábbi irodalom áttekintése után az írás második részének tárgyát képező két mellszobor (a San Rossore ereklyetartó és egy ifjú mellszobor a Bargellóban) vizsgálatánál – előtanulmánynak szánhatta a Gattamelatával való foglalkozáshoz – más szempontokat, a kimondott-kimondatlan megrendelői igények letapogatását is érvényesíti. A cikk függelékében azoknak a műveknek a jegyzékét közli, amelyeket kutatásainak abban a fázisában forrásokkal alátámasztva, valamint „formai és szellemi homogenitásuk alapján” Donatello sajátkezű alkotásainak tekint.³² Ugyanakkor hangsúlyozza, hogy a jegyzék nem végleges, nem feltétlenül vitatja el Donatellótól az itt nem szereplő műveket, csupán annyit jelez, hogy a szerzőség megállapítása további bizonyításra szorul. Ez Lányi első – s egyben sajnos utolsó – kísérlete az oeuvre összeállítására.

Donatello mint az ábrázolás tárgya jelenik meg abban a szerző halála után négy évvel napvilágot látott cikkben, amelynek témája a Louvre öt firenzei férfit ábrázoló táblája.³³ A Masacciót (Giotto?), Uccellót, Donatellót, Antonio Manettit és Brunelleschit megjelenítő különös csoportkép megfejtéséhez az ikonográfia kínál fogódzót, s tárgyalásmódja a Lányi életrajzában felbukkanó személyes kapcsolatok által megtámogatva arra utal: alaposan ismerte a Warburg-kör módszereit.

Lányi nyomtatásban megjelent életműve további két cikket tartalmaz. Ezek nem illeszkednek a logikusan egymásra épülő tematikába, tárgyak egy Pontormo arckép és egy Melozzo da Forlì önarckép azonosítása A jól körülhatárolható, viszonylag kis témák feldolgozása – a források értelmezése, a stíluskritika, bizonyos fókig a legpregnansabban Ernst Kris nevével fémjelezhető pszichológiai módszer, a Gestaltpsychologie és az ikonográfia együttes alkalmazása – sejteti, mire törekedhetett írójuk a Donatello-monográfiánál.³⁴

Az ellenőrizhető publikációkon kívül Ulrike Wendland a száműzetésben élt német vagy németül (is) író művészettörténészek kézikönyvében két írást említ, amely a megadott helyen, a Warburg évkönyv 1940-es évfolyamában nem található. Az öt firenzei férfi portréját feldolgozó cikk biztosan azonos

a Burlington Magazine-ban 1944-ben megjelent hasonló című írással, míg a Gattamelata lovasszobra nagy valószínűséggel a Warburg Institute-ban elhangzott előadások egyikének tárgya lehetett.³⁵ A Londonban 1940 nyarán tartott előadásra hivatkozik az egyik legutóbb megjelent Donatello-kötet szerzője, Francesco Cagliotti is a Dávid-szobor értelmezése kapcsán. A James Beck kétkötetes Jacopo della Quercia monográfiájában felbukkanó 1927–28-as Burlington Magazine-beli cikk nyilvánvalóan elírás. Végezetül a Städel Jahrbuchban 1930-ban megjelentetett írásában Panofsky idézi Lányi egyik szóbeli véleményét Ghibertinek az Albertinában őrzött, ostromzó férfialakot ábrázoló rajzáról.³⁶

Ennyi maradt volna Lányi után, ha magával viszi a City of Benaresre több bőröndnyi jegyzetét és fényképét. Bizonyára gyakorlati okokból azonban nem így történt. A Warburg Institute információiból arra lehet következtetni, hogy az anyag Londonban maradt, s Monika Mann 1941-ben – talán épp az intézet segítségével – küldette az Egyesült Államokba. Egyszersmind Fritz Saxltól kért tanácsot, kire bízhatná a hagyaték kiadását. Minden bizonnyal Saxl vagy munkatársai javaslatára került a bőröndök tartalma H. W. Jansonhoz, akit a quattrocento szobrászat iránti érdeklődése, nem utolsósorban 1941-ben a Harvard egyetemre benyújtott Michelozzo di Bartolommeóról írott disszertációja miatt tarthattak alkalmasnak erre a feladatra. Jóval több mint egy évtized után, 1957-ben látott napvilágot a Donatello-kötet, H. W. Janson neve alatt, a „néhai Lányi Jenő jegyzeteinek és fényképeinek” felhasználásával.³⁷ Az orosz-amerikai szerző az előszóban részletesen beszámol a kötet készülésének körülményeiről. A hagyatékot két kollegája, a Lányival feltehetően – esetleg csak nagyon felszínes – személyes ismeretségben álló Ulrich Middeldorf és Clarence Kennedy³⁸ közreműködésével vizsgálta felül, s arra a megállapításra jutott, hogy a tervezett monográfia legfeljebb szerzőjének fejében körvonalazódhatott. A bőröndök Lányi korábbi cikkeinek jegyzetein, a Donatello-irodalom céduláin és egy előadás szövegén kívül csak fotókat tartalmaztak. A fényképek sokasága – egyedül a firenzei S. Lorenzo bronz szószékéről kétszáz felvétel volt a hagyatékban – a magyar művészettörténésznek arra a meggyőződésére utalt, hogy a korábbi reprodukciók nem alkalmasak az oeuvre bemutatására és tudományos megállapítások alátámasztására. Janson az átadott anyagból arra következtetett, hogy Lányi Donatello életművének vizuális dokumentálását tűzte célul maga elé, ám a megvalósítástól még meglehetősen távol állt. A pusztán vizuális dokumentálásnak, mint a monográfia céljának a korábbi tanulmányok azonban némiképp ellentmondanak, mint ahogy az illusztrációk is túlmutatnak rajta. Ha maga a fényképezés nem is, de a részletfelvételek készítése – erre Zádor Anna utal a Péter András-kötethez írott utószavában – a tudományos dokumentáció viszonylag új módszerének számítottak, amelynek előnyeit Lányi láthatólag igyekezett kihasználni.

Az a rengeteg energia, amit a fotózásba fektethetett, Janson kötetében bőségesen megtérült. A képanyagot végignézve minden esetben pontos érte-

süléseket szerezhethünk a szobrok elhelyezkedéséről, jellemző – több esetben más művekre előre- vagy visszamutató – részleteikről, a technikai megoldásokról (főként a domborművek esetében), és élvezhetjük azt, hogy a részlet-felvételek értelmes egészset adnak ki. (Ezt legjobban a firenzei S. Lorenzo bronz szószékéről készült felvételeknél lehet megfigyelni.) Minden valószínűséggel Lányi útmutatásának köszönhető, hogy a Brogi cég stílusukban és felfogásukban tökéletesen a korábbi felvételekhez illeszkedő fotókkal tudta kiegészíteni a monográfia képanyagát. Nemcsak a feljegyzésekből, hanem a fotóanyagból is teljesen hiányoztak a firenzei S. Lorenzo Sagrestia Vecchiájában, Padovában, Velencében, Nápolyban és Rómában levő művek, a jegyzetek megfogalmazása pedig olyan bizonytalanságokat mutatott, ami eleve kizárta, hogy szerzőjük publikálásra szánta őket.

Janson tehát nehéz, ha ugyan nem megoldhatatlan feladatra vállalkozott, amikor Lányi hátrahagyott anyagát felhasználva próbált meg átfogó Donatello-kötetet létrehozni. Nemcsak a hagyaték töredékessége, a feljegyzések befejezetlensége okozott problémát, hanem mindenekelőtt az, hogy az amerikai tudós koncepciója – bevallottan – eltért magyar kollegájáétól. Amikor úgy vélte, hogy elődje céljához egy catalogue raisonné összeállításával kerülhet a legközelebb, lényegében megmaradt az egyes művekkel egyenként való foglalkozás mellett, amit Lányi hangsúlyozottan első lépésnek tekintett az oeuvre feldolgozásához. De még ebben az „első rétegben” sem volt egyetértés közöttük: Janson Lányi tizennégy attribúciójából tízet elvetett. A választott forma azonban lehetővé tette, hogy a hagyaték minél nagyobb részét hasznosítsa.

A Janson neve alatt futó kötet hosszú időre meghatározó tényezője maradt a Donatello-irodalomnak, de a nyolcvanas-kilencvenes évek kutatása legtöbbször nem érte be pusztán az erre való hivatkozással, hanem újra meg újra gondos vizsgálatnak vetette alá Lányi érveit.³⁹ Artur Rosenauer 1993-ban az ő érdemének tekinti, hogy az addig meglehetősen kritikátlanul Donatellóként meghatározott műveket biztosan sajátkezű és valószínűleg sajátkezű darabokra kezdte bontani, s ezt a munkát Janson is folytatta. Ketten teremtték meg azt a szilárd alapot, amely most már elbír új attribúciókat.

Pope-Henessy 1991-es személyes hangú írásában⁴⁰ Janson és Lányi eltérő felfogásmódját hangsúlyozza: egymás ellentétei voltak, „Janson a következtetésben hitt, nem a látásban – ami pedig létrejött, az a Lányi által elképzelt könyv ellentéte lett: vak, nehézkes, érveken alapuló katalógus, mindmáig a Donatello-kutatás alapkönyve.”⁴¹ Ez a sarkos vélemény, amelyet az angol tudós két évvel később némiképp enyhített,⁴² kettejük szoros kolleghiális kapcsolatából ered. Pope-Henessyre meghatározó befolyást gyakorolt az a – *Zur Pragmatik*-ban kifejtett – mód, amellyel Lányi a quattrocento szobrászat kutatásának új metodológiáját próbálta meg kialakítani, az a minden korábbi eredménnyel szembeni bizalmatlanság, amellyel a már értelmezett forrásokhoz közeledett.⁴³ Revelatívnak, s további pályája szempontjából ösztönzőnek bizonyult számára, hogy a magyar kollega a Donatel-

lóról folytatott londoni esti beszélgetésekben kifejtette: a szobrászati kutatás legnagyobb problémája, hogy módszereit a kétdimenziós festészetből vezeti le. Nekrológgal felérő rövid jellemzése végén úgy nyilatkozik: nagyrészt Lányinak köszönhető, hogy a Victoria and Albert Museum építészeti és szobrászati osztályán vállalt állást.⁴⁴

A hajókatasztrófa egy céltudatosan felépített pályának vetett véget. Lányi olyan körütekintéssel, a harmincas évek korszerű művészettörténeti módszereinek bevetésével közelített Donatello oeuvre-jéhez, s megfigyeléseiben, az általa készíttetett fényképek tömegében annyi lehetett a csak egy rendszerbe foglalhatóan kifejezhető érv, hogy aligha csodálhatjuk: valaki sok évvel később, közeli személyes ismeretség híján nehezen vagy alig követhette elképzeléseit. Óhatatlanul felmerül a kérdés: vajon nem a gondolkodását oly jól ismerő, s azzal azonosulni tudó Pope-Hennessy lett volna az alkalmas személy a munka befejezésére?

LÁNYI JENŐ MŰVEINEK JEGYZÉKE:

Der Entwurf zur Fonte Gaia in Siena.

Zeitschrift für bildende Kunst. 61 (1927/28). 257–266.

Quercia-Studien.

Jahrbuch für Kunstwissenschaft 7 (1930). 25–63.

L'ultima opera di Andrea Pisano.

Arte, 38 (1933). 204–227.

Andrea Pisano. [Címszó]

Thieme, U. – Becker, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künste*. Leipzig, 1907–1950. 27. kötet

Pontormo's Bildnis der Maria Salviati de' Medici. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Instituts zu Florenz* 4 (1933), 88–102.

Literaturbericht: Plastik – Italien – 14. Jahrhundert. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*, 1934. 66–69.

Zur Pragmatik der Florentiner Quattrocentoplastik. *Kritische Berichte*, 1932/33. 126–131. Megjelent 1936-ban. Lányi a cikket 1935-ben zárta le.

Tre rilievi inediti di Donatello.

Arte 38 (1935). 248–297.

Le statue quattrocentesche dei profeti nel campanile e nell' antica facciata di Santa Maria del Fiore.

Rivista d'Arte 17 (1935), 121–159; 245–280.

Il profeta Isaia di Nanni di Banco.

Rivista d'Arte, 18 (1936). 137–178.

Kleine Beiträge zur Donatello-Forschung.

Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz. 1937, 5. kötet, 1. füzet, 213.

Un autoritratto di Melozzo da Forlì.

Critica d'Arte 3 (1938), 97–103.

Problemi della critica donatelliana.

Critica d'Arte 4 (1939), 9–23.

Donatello's angels for the Siena font. A reconstruction. *Burlington Magazine* 75 (1939), 142–151.

Lányi, Jenő – Falk, Ilse: The genesis of the bonze doors of Andrea Pisano.

Art Bulletin 25 (1943), 132–153.

The Louvre portrait of five Florentins.

Burlington Magazine 84–85 (1944), 87–95.

JEGYZETEK

¹ City of Benaresre vonatkozó adatok megtalálhatók az interneten a

<http://perso.wanadoo.fr/cap.info/benares.htm>

ill. a <http://www.pro.gov.uk> honlapon. SZEKULESZ Ernő leveléről: „Jump Szekulesz.”

Holmi, 1999/2, 248–251. Közzéteszi MARGYAR László András. Szekulesz a tragédia után felcséggéhez írott 1940. november 20-i levelében két alkalommal is szóba hozza Lányit (248., 250). A hajó elsüllyesztését megemlíti többek között Dr. Hans Kranzbühler az nürnbergi per 1946. július 17–27-i tárgyalássorozatán tartott védőbeszédében.

<http://www.nizkor.org/hweb/imt/tgmwc-19/tgmwc-19-179-01.shtml>.

² Egyedül ZÁDOR Anna említi Péter Andrásról – baráti szemmel. PÉTER András: *A tre-*

cento festészete (Budapest, 1983) című kötetének utószavában 97., valamint az ő nyomán *A magyar művészettörténet-írás programjai. Válogatás két évszázad írásából.* (Szerk. MAROSI Ernő). az Utószó 111. jegyzete. 377.

³ A roppant kiterjedt levelezést folytató Thomas MANN 1940. szeptember 24-től számos levelében beszél Lányi haláláról. L. *Die Briefe von Thomas Mann*. Regesten und Register bearbeitet und herausgegeben: Hans BÜRGIN und Hans-Otto MAYER. Überarbeitet und ergänzt Gert HEINE und Yvonne SCHMIDLIN. Frankfurt am Main, 1987 (4/443, 40/445, 40/448, 40/450, 40/452, 40/568, 40/576, 41/4, 41/431), ill. MANN, Thomas: *Briefe, 1937–1947*. II. kötet. Hrsg.: MANN, Erika. Frankfurt am Main, 1963. 1940. szeptember 24,

- Agnes E. Meyernek. Feljegyzi az esetet pl. Alma MAHLER-WERFEL *Férjeim, szerelmeim* címen megjelentetett visszaemlékezéseiben. Budapest, 1991. 335.
- ⁴ Az életrajzi adatok forrása: Nationalien/Ins-kriptionsblätter der Philosophischen Fakultät der Universität Wien, Wintersemester 1920/21 – Sommersemester 1924. Lányi saját lakáscímének a Budapest, II. Róbert u. 1. I. 26. sz-ot adja meg, apjának viszont a Budapest, VII. Elemér u. 38. fsz. 10-t. A *Budapesti cím- és lakjegyzékben* (1928) az apa posta- és távirótírásként szerepel. Némi pontatlansággal ugyanezeket az adatokat ismétli meg WENDLAND, Ulrike: *Biographisches Handbuch deutschsprachiger Kunsthistoriker im Exil: Leben und Werk der unter dem Nationalsozialismus verfolgten und vertriebenen Wissenschaftler*. München, 1999. 1. kötet, 419–420. o. Az István utcai főgimnáziumnak sokáig nem volt saját épülete, diákjai többek között a Madách Gimnázium termeibe jártak. A végül is felépült iskola az első világháború végén hadikórház volt.
- ⁵ Az 1919 augusztusa után kialakult helyzetről kortársi beszámoló jónéhány zsidóellenes atrocitás felsorolásával és a politikai viszonyok precíz és korrekt elemzésével: JÁSZI, Oscar: *Revolution and Counter-Revolution in Hungary*. NewYork, 1923, második kiadása: 1969. Az idézetek helye az 1969-es kiadás 186., 187. A numerus claususról összefoglalóan: SZEGVÁRI Katalin: *Numerus Clausus rendelkezések az ellenforradalmi Magyarországon*. Budapest, 1988, ill. KOVÁCS M. Mária: *A numerus clausus és az orvosi antiszemitizmus a húszas években*. Budapesti Negyed 8. (1995/2). A munkanélkülségről vö. MANNHEIM, Karl: *Mensch und Gesellschaft im Zeitalter des Umbaus*. Leiden, 1935.
- ⁶ A Bécsben tanuló magyar diáktársak közül Tolnayról: BEKE László: Pályakép és világkép. Charles de TOLNAY: *Michelangelo: Mű és világkép*. Budapest, 1975. 367–380; Csatkai Endréről: ZÁDOR Anna: Csatkai Endre művészettörténeti munkássága. *Soproni Szemle* 24 (1970). 194–200. Otto Pächtről: ALEXANDER, Jonathan J. G.: Otto Pächt. 1902–1988. *Proceedings of the British Academy* 80. 1991 Lectures and Memoirs. 453–472.
- ⁷ *Kunstwissenschaftliche Forschungen* 2. Hrsg. PACHT, Otto. Berlin – Frankfurt, 1933. Vö. Meyer Schapiro: The New Viennese School. *The Art Bulletin* 1936. 258–266. SCHLOSSER, Julius von: Die Wiener Schule der Kunstgeschichte. *Mitteilungen des österreichischen Institutes für Geschichtsforschung*. Ergänzungs-Band XIII. 2. Innsbruck, 1934. 145–22. – Csatkai Endre mint felsőbbéves hallgató élhet is ezzel a kivételes lehetőséggel. A 4. jegyzetben idézett Nationalienben megtalálható beiratkozási lapjának bizonyága szerint Strzygowskitól a Modern művészet alapjai című tárgyat tanulja, Dvořáktól A barokk művészet fejlődését, míg gyakorlatra – ma talán szemináriumnak mondanánk – Dvořákhöz és Schlosserhez is jár. A pszichológia és a művészettörténet kapcsolataról: GOMBRICH, Ernst H.: *Kunstwissenschaft und Psychologie vor fünfzig Jahren*. Wien und die Entwicklung der kunsthistorischen Methode. XXV. Internationaler Kongreß für Kunstgeschichte. I. Wien, 1983. 99–104.
- ⁸ Nagyobb része megjelent: Quercia-Studien. *Jahrbuch für Kunstwissenschaft* 7, 1930. 25–63. Lányi talán személyes kapcsolatok miatt, esetleg Schlosser tanácsára választotta Pindert egyik témavezetőjéül. Mielőtt Schlosser Dvořák halála után, 1922-ben elvállalta a bécsi tanszék vezetését, megpróbálta rábeszélni Pindert a poszt betöltésére.
- ⁹ Frida SCHOTTMÜLLER *Donatello*-köte 1904-ben jelent meg Münchenben, és a múzeum szoborkatalógusának általa szerkesztett 1913-as kiadásában többek között a Pazzi-Madonnáról írt. *Bildwerke des Kaiser-Friedrich-Museums. Die italienischen und spanischen Bildwerke der Renaissance und Barock I. Die Bildwerke in Stein, Holz, Ton und Wachs*. Bearbeitet von Frida Schottmüller. Berlin, 1933. 2. kiadás. Lányi említése munkatársként a szoborosztályt vezető Theodor DEMMLER előszavában. A kötetről Ulrich Middeldorf jelentetett meg recenziót a *Rivista d'Arte* 1938-as számában (XX). 940–104.
- ¹⁰ WENDLAND i. m. A támogató minden bizonnyal a zürichi Elisabeth Langnese-Hug lehetett, akinek Lányi a *Quercia-Studien* végén köszönetet mond segítségéért. Firenzében írt cikkeit két helybeli művészettörténész, Ranuccio Bianchi-Bandinelli, ill. Roberto

Salvini fordítja olaszra, s Thomas Mann néhány levelében említést tesz olyan értelmiségekről, akikkel Lányi, ill. Monika Mann Firenzében találkozott (MANN, Thomas: *i. m.* II. kötet, 78. *Die Briefe von Thomas Mann. Regesten...* 41/413). A firenzei Kunsthistorisches Institutról összefoglalóan: HUBERT, Hans W.: *Das Kunsthistorische Institut in Florenz. Von der Gründung bis zum hundertjährigen Jubiläum (1897–1997)*. Firenze, 1997. Lányi érdeklődési körébe vágó cikk jelenik meg pl. Rolf BAND-tól: *Donatello's Altar im Santo zu Padua. Mitteilungen des Kunsthistorischen Instituts in Florenz, 1938/1939*. Middelorf firenzei tartózkodásáról két előadásának rövid beszámolója is tanúskodik 1935. május 19-ről (*Frühwerke des Andrea Verrocchio*) és 1937. november 20-ról (*Zur Florentiner Goldschmiedekunst des Quattrocento*). A fényképész cég, amellyel szoros kapcsolatban volt, az 1864-ben létrehozott „Giacomo Brogi Fotografo”. Ennek már alapítója foglalkozott műtárgyak, elsősorban bronzszobrok – pl. a firenzei Battistero kapujának – fényképezésével. A Brogi család és vállalkozása történetéről – amely utóbb beleolvadt a híres Alinari cégbe: *AFT – Rivista di Storia e Fotografica. Semestrale dell'Archivio Fotografica Toscana*. 1994. december 10–13. Malenotti és Lányi közös képe az említett cikk 13. oldalán. A firenzei Kunsthistorisches Institutban tartott előadás kivonata: *Kleine Beiträge zur Donatello-Forschung. Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*. 5. kötet, 1. füzet. 1937. december. 213. A beszámoló tárgya a párizsi Musée Jacquemart-Andréban őrzött két bronz agyval, amelyet Lányi Luca della Robbia művének tart. A cikket idézi POPE-HENESSY, John: *Luca della Robbia* (Oxford, 1980) kötetének irodalmában, a témába vágó Problemi della critica donatelliana-val együtt.

¹¹ Wittkower és Lányi már a húszas évekre datálható ismeretségéről tanúskodik, hogy a magyar művészettörténész a *Jahrbuch für Kunstwissenschaft*-ban megjelent Quercia-Studien végén többek között Wittkowernek mond köszönetet a cikk német szövegének tökéletesítéséért. A Warburg-körrel esetleg Tolnay révén kerülhetett kapcsolatba, akit 1929-ben meghívtak a hamburgi egyetemre. A körrel való kapcsolatáról, va-

lamint a londoni tartózkodásával összefüggő egyéb tényekről Claudia Wedepohl-tól, The Warburg Institute archívumának munkatársától kaptam felvilágosítást. Információiból kiderül, hogy Lányi 1938–1940, felesége pedig 1939–1942 között levelezésben állt a Warburg Institute-tal, s a Wittkowerrel, Saxlval, ill. Binggel folytatott levélváltás hangja arra enged következtetni: baráti viszonyban volt felsorolt kollegáival. A Warburg Institute-ból származó értesülés szerint az előadások pontos témája nem ismeretes.

¹² 1939 január és augusztus között. Thomas Mann 1939. január 18-i levelében még a házasságra éretlennek minősíti Monika és Lányi kapcsolatát (MANN, Thomas: *i. m.* II. kötet. Levél Alfred Neumannnak. 78.), egy 1939. augusztus 27-i levélben (*Die Briefe von Thomas Mann. Regesten...* 39/342) viszont már mint vejéről beszél Lányiról. Az Angliában maradás iránt érzett bizonytalanságra minden oka meg is lehetett. Az ekkoriban a National Gallery meghívására Londonban dolgozó Wilde Jánost – akinek Wendland feltételezése szerint zsidó származású felesége, az ugyancsak művészettörténész Gyárfás Júlia miatt kellett eljőnnie Bécsből – vagy a Londonba emigrált Otto Demust 1940/41-ben különösen gyanús személyként Kanadába internálják.

¹³ Elisabeth, a legifjabb Mann-testvér egy élete végén lefolytatott beszélgetésben bájtyára. Klausra hivatkozva nem túlságosan pozitív véleményt hagy az utókorra sógoráról (Lányis weiche, angenehm schmeichlerische, intelligent parasitenhafte, zivilisierte Art...); BRELOER, Heinrich: *Unterwegs zur Familie Mann. Begegnungen, Gespräche, Interviews*. Frankfurt, 2001. 130. Lányi neve felbukkan az idézett kötet 274., 327., 348., 431. oldalán.

¹⁴ A házaspár londoni biztonságát célzó próbálkozása: *Die Briefe von Thomas Mann. Regesten...* 39/342. Harold Nicholson (1886–1968), aki élete jelentős részében politikai pályát járt be, az I. világháború után néhány évig irodalomtörténettel foglalkozott, s többek között Tennysonról, valamint Swinburne-ről írt. Az amerikai vízum megszerzését célzó levél: 39/373. Ebben Thomas Mann magyar születésű, de cseh származású régésznek nevezi Lányit. A vízumszerzés re-

ménységéről, ill. reménytelenségéről l. még: 40/126; 40/286; 40/338. Alvin Johnson (1874–1971) a New Republic című lap szerkesztője, utóbb a New School for Social Research igazgatója, ill. elnöke. 1933-ban alapított egyetemet az európai totalitárius rendszerekből Amerikába menekült tudósok számára. Az egyetem 167 zsidó tudósnak biztosított lehetőséget a további munkára az Egyesült Államokban. A Johnsonra vonatkozó adatok forrása:

<http://mockingbird.creighton.edu/ncw/ajohnson.htm>.

Thomas Mann veje pályafutásáról: *Die Briefe von Thomas Mann*. Regesten... 39/420. A levélről Richard Blätteltől, a zürichi Thomas-Mann-Archivum munkatársától kaptam részletes ismertetést. A Lányi könyvkiadói gyakorlatára vonatkozó célzás nagy valószínűséggel a vejét csak roppant felületesen ismerő Thomas Mann tévedése lehet.

¹⁵ A vízum megszerzéséről: MANN, Thomas: *l. m.* II. kötet 152.

¹⁶ Schlosserről: HOFMANN, Werner: Bode und Schlosser. *Jahrbuch der Berliner Museen*, 1996 (melléklet), 177–182, Pinderről: SUCKALE, Robert: Wilhelm Pinder und die deutsche Kunstwissenschaft nach 1945. *Kritische Berichte* 14 (1986). 5–17. Bodéről: SCHLOSSER, Julius von: In memoriam Wilhelm von Bode. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*, 3 (1919–1932). 150–159. Kennerschaft. Kolloquium zum 150. Geburtstag von Wilhelm von Bode. *Jahrbuch der Berliner Museen*, 1996. A „Kunstkennerschaft”-ról: FRIEDLÄNDER, Max J.: *Von Kunst und Kennerschaft*. Oxford – Zürich, 1946. A kötet tartalmazza az 1920-ban Ernst CASSIRER által megjelentetett *Der Kunstkenner* és az ugyancsak Cassirer kiadásában napvilágot látott *Echt und Unecht* című 1929-es írást. A bécsi iskola és a Warburg-kör kölcsönhatásáról: Aspekte theoretischer Kongruenz von Wiener Schule und Warburg-Kreis: Edgar Wind und Julius v. Schlosser. *Kunsthistoriker* 5 (1987). 10–12.

¹⁷ Der Entwurf zur Fonte Gaia in Siena. *Zeitschrift für bildende Kunst*. Jg. 61., 1927–28. 257–366. KRAUTHEIMER, Richard: Un disegno di Jacopo della Quercia. *La Diana* (1928). 276–279. Újraközelve: *Studies in*

Early Christian, Medieval, and Renaissance Art. 1952. A rajzról – idézve Lányi idevágó cikkeit – legutóbb: BECK, James: *Jacopo della Quercia I–II*. New York, 1991. SEYMOUR, Charles. J.: „Fatto di sua mano”. Another Look at the Fonte Gaia Drawing in London and New York. (*Festschrift Ulrich Middeldorf*. Hrsg. von Antje Kosegarten und Peter Tigler. Berlin, 1968. 93–105.) cikkének 4. jegyzetében ugyancsak hivatkozik Lányi írására, azzal a megjegyzéssel, hogy a Vasari szövegelemzése nem meggyőző, semmiképp se bizonyítja, hogy Vasari Quercia sajátkezű rajzát birtokolta volna.

¹⁸ THIEME, U. – BECKER, F.: *Allgemeines Lexikon der bildenden Künste*. Leipzig, 1907–1950. 27. kötet. 94–99. A Thieme-Becker lexikon szerzői között sorra-rendre megtalálhatók Lányi közvetlen ismerősei, munkatársai. Csak találmomra említem Frida Schottmüller vagy Ulrich Middeldorf nevét. L'ultima opera di Andrea Pisano. *L'Arte* 1933 (3. kötet). 204–227. Az orvietói dóm homlokzatáról újabban: MIDDELDORF KOSEGARTEN, Antje: *Die Domfassade in Orvieto: Studien zur Architektur und Skulptur, 1290–1330*. München, 1996.

¹⁹ LÁNYI, Jenő – FALK, Ilse: The Genesis of Andrea Pisano's Bronze Door. *The Art Bulletin*, XXV, 1943. 132–153. Közös munkájukat, ill. Lányit, mint az Andrea Pisano-kutatás egyik szereplőjét említi KREYTENBERG, Gert: *Andrea Pisano und die toskanische Skulptur des 14. Jahrhunderts*. München, 1984.

²⁰ Literaturbericht: Plastik-Italien – 14. Jahrhundert. *Zeitschrift für Kunstgeschichte*. 1934. 66–69. A szóban forgó cikkek: FRIED, Franziska: Zwei Engelgruppen von Giovanni Domkanzel in Pisa. *Strykowski Festschrift*. Klagenfurt, 1932. 54–56; PAPINI, Roberto: Pro memoria sulla classicità di Giovanni Pisano. *Miscellanea di storia dell'arte in onore di Igino Benvenuto Supino*. Firenze, 1933. 113–123; SALMI, Mario: Un monumento della scultura pisana a Barcellona. *Miscellanea* ... 125–139; – VALENTINER, W. R.: Una statua ignota di Tino da Camaino in Santa Croce in Firenze. *L'Arte* XXXVI. 83–107; CARLI, Enzo: Il Monumento Gherardesca nel Camposanto di Pisa. *Bollettino d'arte* XXVI (1933) 408–417; LÁNYI saját cikke Andrea Pisanóról a *L'Arte* 1938-as számában, CELLINI, Pico: Appunti Orvietani per Andrea

- e Nino Pisano. *Rivista d'Arte* XV (1933), 1–20.
- ²¹ Donatello nehezen megfogható egyéniségét *Donatello problémája* című 1914-es cikkében (A Kéve könyve. Szerkeszti Szablya János. Hetedik kötet, Bp., 1914. 28–30, ill. *Egybeüjtött írások II.* Budapest, 1995. 184–191) FÜLEP Lajos így fogalmazza meg: „Hol ennek, hol amannak az élvnek hódolt kizárólagosan, valóságos fúriával vetve utána magát, hogy azután elejtse, majd ismét felvegye több ízben; hol kiegészíteni igyekezett őket egymással, korának és egyéniségének különböző és ellentétes erőit egységbe foglalni. Sikerült-e neki a különböző törekvésekből levonni a következtetéseket, hogy azután az egyiket alárendelje a másiknak, a naturalizmust felülmúlni a forma kultuszával, a formát elmélyíteni és monumentálissá tenni a tartalom jelentőségével – ez Donatello problémája.” Lányi előtt egy lépéssel járva foglalkozik Donatellóval KAUFFMANN, Hans: *Donatello. Eine Einführung in sein Bilden und Denken.* Berlin, 1935. II. kiadás 1936.
- ²² YBL Ervin: *Donatello.* Magyar Művészeti Kis-könyvtár. Budapest, 1927. 1–3. Ybl Ervinről: FARKAS Zoltán: Ybl Ervin. *Művészet*, 1965. szeptember. Krautheimerről: WEIL-GARRIS BRANDT, Kathleen: *The Krautheimers and Renaissance Sculpture. In memoriam Richard Krautheimer.* Relazioni della giornata di studi Roma, 20 febbraio 1995. Roma, 1997.
- ²³ Zur Pragmatik der Florentiner Quattrocentoplastik (Donatello). *Kritische Berichte zur kunstgeschichtlichen Literatur*, 1932/33. 4. füzet. A folyóirat 1932/33-as száma 1936-ban jelent meg, s Lányi cikkét 1935. májusi dátummal látja el.
- ²⁴ A rövid életű folyóirat, amely lipcei előzményének az 1921–1922-ben kiadott *Monatsheft für Kunstwissenschaft* tekinthető, Rudolf Kautzsch, Wilhelm Pinder, Georg Swarzenski, Karl M. Swoboda kiadásában jelent meg, két szerkesztője Antal Frigyes és Bruno Fürst volt. A folyóirat utóda 1973-tól az Ulmer Verein für Kunst- und Kulturwissenschaften kiadásában jelenik meg – megváltozott profillal. Az új évfolyamok kifejezetten a – Panofsky nevével fémjelzett – klasszikus módszer meghaladását, egy „New Art History”-t ígérnek.
- ²⁵ „In der Zeit der Gründung der Kunstgeschichtlichen Anzeigen bestand die größte Gefahr für die Kunstgeschichte in der zunehmenden Kritikalosigkeit in der Behandlung ihrer Quellen: heute wird sie vielleicht noch mehr durch die unhistorische Behandlung der ihr eigentümlichen Aufgaben und eine allgemeine Verflachung in der Auffassung ihrer Grundprobleme bedroht.” Dvořák a folyóirat utolsó számának bevezetőjében, 1913-ban. Idézi Pinter a *Kritische Berichte* 1927-es számának bevezetőjében (1.).
- ²⁶ Hogy ez mennyire benne volt a köztudatban, bizonyítja, hogy részben az „új bécsi iskola”, részben a tágabban vett Warburg-kör képviselőinek tollából jelennek majd meg a következő két-három évtizedben alapvető publikációk ezekről a témákról. Néhány példa: PÄCHT, Otto: *Gestaltungsprinzipien der westlichen Malerei des 15. Jahrhunderts. Kunstwissenschaftliche Forschungen* 2. 1933. 75–100, újabb kiadása: PÄCHT, Otto, *Methodologisches zur kunstwissenschaftlichen Praxis.* München, 1977. 17–58; TOINAY, Charles de: *Le Maître de Flémalle et les Frères van Eyck*, Brüssel, 1938; PANOFKY, Erwin: *Early Netherlandish Painting. Its Origins and Character.* Cambridge, 1953. BRAND PHILIP, Lotte.: *The Ghent Altarpiece and the Art of Jan van Eyck.* Princeton, 1972.
- ²⁷ JANSON, H.W.: *The Sculpture of Donatello.* Incorporating the notes and photographs of the late Jenő Lányi. Princeton-New Jersey, 1957.
- ²⁸ A Santa Croce fa Krisztus a kereszten szobrát, a campanile keleti oldalán Keresztelő Szent János, ill. a Porta della Mandorlán egy fiatal próféta, valamint az Orsanmichele Szent Péter ábrázolását, továbbá a dóm cantoriája frízének bal oldalát, valamint a párizsi Musée Jacquemart-Andréban őrzött két bronz anygalt.
- ²⁹ Tre rilievi inediti di Donatello. *L'Arte* 38 (1935). 284–297. A Porta della Mandorla dom-borművei – Lányi ezt meg is említi – szerepelnek YBL Ervin 1930-as Donatello-kötetében (Budapest). A művekről újabban: WUNDRAM, Manfred: *Donatello und Nanni di Banco.* Berlin, 1969. 30–48., ill. 56–59. Wundram Lányi megállapításához csatolkozva az egyik prófétát Donatello, a másikat Cuiffagni művének tartja.

- ³⁰ Le statue quattrocentesche dei profeti nel campanile e nell'antica facciata di Santa Maria del Fiore. *Rivista d'Arte* 17 (1935), 121–159, ill. 245–280.; Il profeta Isaia di Nanni di Banco. *Rivista d'Arte* 18 (1936), 137–178.; Problemi della critica donatelliana. *Critica d'Arte* 4 (1939), 9–23. Giovanni POGGI: *Il Duomo di Firenze*. Documenti sulla decorazione della chiesa e del campanile tratti dall'archivio dell'Opera. Vol. I. Berlin, 1909. Ez a kötet a firenzei Kunsthistorisches Institut kiadványsorozatának volt a tagja, amelynek teljessé tételét az intézet évtizedekig szorgalmazta. A második kötet, valamint az első kötet reprintje Margaret HAINES gondozásában 1988-ban jelent meg Firenzében. Előszavában Haines részletesen leírja a mű majd nyolcvan éves keletkezéstörténetét, s többek között hivatkozik arra, hogy még a harmincas években is napirnden volt ennek a munkának a folytatása, ill. befejezése.
- ³¹ Donatello's Angels for the Siena Font: a Reconstruction. *The Burlington Magazine*, 1939. október. 142–147.
- ³² Problemi... 22–23. A szóban forgó munkák: bronz puttó a sienai keresztelőkútról (Berlin, Staatliche Museen); XIII. János síremléke (részben; Firenze, Battistero), Mária Magdolna (Firenze, Battistero); ifjú próféta (Firenze, Duomo), próféta és szibilla a Porta della Mandorlân (Firenze, Duomo); Evangelista Szent János (Firenze, Duomo), Józsué (részben; Firenze, Duomo); üvegablak terve Mária koronázásához (Firenze, Duomo); két próféta (Firenze, campanile); Ábrahám és Izsák (részben; Firenze, campanile); Jeremiás (Firenze (Campanile), Habakuk (Firenze, campanile); énekeskarzat (Firenze, Museo dell'Opera del Duomo), Angyali üdvözlés oltár (részben; Firenze, Sta Croce), Szent Lajos (Firenze, Museo dell'Opera di Santa Croce); a szószék jobb oldala (Firenze, S. Lorenzo); a Sagrestia Vecchia díszítése (Firenze, S. Lorenzo), Szent Mária (Firenze, Orsanmichele); Szent György (Firenze, Orsanmichele); Dávid (a dómról; Firenze, Museo Nazionale del Bargello), Szent György az Orsanmicheléről (Firenze, Museo Nazionale di Bargello), Marzocco (Firenze, Museo Nazionale di Bargello), bronz Dávid (Firenze, Museo Nazionale del Bargello), Amor-Atys (részben; Firenze, Museo Nazionale di Bargello); szakállas férfifej az énekes karzatról (Firenze, Museo Nazionale di Bargello), Judit és Holofernéz (Firenze, Museo Nazionale di Bargello), Brancacci bíboros síremléke (részben; Nápoly, Sant'Angelo a Nilo); kereszt, főoltár (részben, Padova, Chiesa del Santo); Gattamelata (Padova); márvány Dávid (Washington, National Gallery of Art, Widener Collection); San Rossore ereklyetartó (Pisa, Santo Stefano); külső szószék (Prato, dóm), Giovanni Crivelli síremléke (Róma, Santa Maria in Aracoeli), Heródes lakomája, két erény, két bronz puttó a sienai keresztelőkútról (Siena, Battistero), Giovanni Pecci sírlapja (Siena, dóm), Keresztelő Szent János (részben; Siena, dóm)
- ³³ The Louvre Portrait of Five Florentines. *The Burlington Magazine*, LXXIV–V (1944). 87–95. Valószínűleg ez lehetett Lányi utolsó befejezett cikke, mert a folyóiratban semmiféle utalás nincs arra, hogy valaki átdolgozta, kiegészítette volna az írást.
- ³⁴ Pontorno's Bildnis der Maria Salviati de' Medici. *Mitteilungen des Kunsthistorischen Institutes in Florenz*. 4. 1932. július–1934. január. 88–102. és Un autoritratto di Melozzo da Forlì. *La critica d'arte*. 1938. június. XV. III. évf. 97–103. o. Vö. KRIS, Ernst: Die Legende vom Künstler. Ein geschichtlicher Versuch. Wien, 1934.
- ³⁵ WENDLAND i.m.
- ³⁶ CAGLIOTTI, Francesco: *Donatello e i Medici. Storia del David e della Guiditta*. Fondazione Carlo Marchi, Studi 14. 2000. 182., 124. jegyzet. A hibásan idézett, nemlétező cikk: Donatello's Angels for the Siena Font: A Reconsideration. *Burlington Magazine*, 61 (1927–1928), 257, 266. Erwin PANOFKY: Das erste Blatt aus dem „Libro“ Giorgio Vasaris. Eine Studie über die Beurteilung der Gotik in der italienischen Renaissance. *Städel Jahrbuch*, 1930. 25–72. 31., 5. jegyzet. A szóbeli közlés ténye személyes kapcsolatot feltételez kettejük között.
- ³⁷ A Szentpétervárott született Horst Wolde-mar (Peter) JANSON (1913–1982) egyetemi tanulmányait Münchenben és Hamburgban, Panofskynál végezte, majd az Egyesült Államokban élt. 1941-es disszertációja: *The Sculptural Works of Michelozzo di Bartolommeo*, a következő évben pedig Two Problems in Florentine Renaissance Sculpture. *The Art Bulletin* XXIV (1942), 326–334. ci-

men jelent meg cikke. Számos Donatellóról szóló publikációja mellett (ezek nagy része megjelent *16 Studies*. New York, 1973 tanulmánykötetében) sok nyelven és kiadásban napvilágot látott népszerű ismeretterjesztő *History of Art* című könyve tette ismertté a nevét. Jansonról részletesebben l. WENDLAND *i. m.* 1. kötet, 332–338. Azt, hogy mikor és végső soron kitől kapta meg Janson Lányi hagyatékát, legfeljebb találgatni lehet. Nem kizárt, hogy a Warburg Institute archívumában mind erre, mind az ott tartott előadások témájára még választ lehet kapni.

³⁸ Ulrich MIDDELDORF (1901–1983), aki 1932–1939 között többször is előadott Firenzében, és a II. világháború után a Kunsthistorisches Institut in Florenz igazgatója lett, Lányival párhuzamosan foglalkozott Donatello oeuvre-jével, erre többek között egy 1929-ben a *Burlington Magazine*-ban a San Rossore ereklyetartóról megjelent cikke, valamint Kauffmann 1935-ös Donatello-kötetének recenziója utal (*Art Bulletin*, 1936). Clarence KENNEDY (1892–1972) ugyancsak reneszánsz szobrászattal foglalkozott, és szintén járt Lányival egy időben Firenzében. Janson kötetének készülése idején, 1951-ben például előadást tartott a washingtoni National Gallery of Art Dávid-szobráról. Janson nyilván azért vonta be Lányi hagyatékának felülvizsgálatába, mert intenzíven érdeklődött a műtárgyfotózás iránt.

³⁹ 1963-ban és 1979-ben Janson Donatello-kötetének új kiadása látott napvilágot. Az azóta megjelent fontosabb Donatello-irodalom, amely Lányira is hivatkozik: POPE-HE-

NESSY, John: *The study and criticism of Italian sculpture*. Princeton, 1980. *Donatello e i suoi. Scultura fiorentina del primo rinascimento* a cura di Alan Phipp Darr e Giorgio Bousanti. Milano – Firenze, 1986. ROSENAUER, Artur: *Zum Stilpluralismus im Werk Donatellos. Donatello-Studien*. München, 1989. POESCHKE, Joachim: *Die Skulptur der Renaissance in Italien. Donatello und seine Zeit*. 1. kötet. München, 1990. POPE-HENESSY, John: *Donatello sculptor*. New York, 1993. ROSENAUER, Artur: *Donatello*. Milano, 1993.

⁴⁰ POPE-HENESSY, John: *Learning to look*. New-York – London, 1991. 78–79.

⁴¹ Janson was the antithesis of Lányi – he believed in reasoning, not in sight – and the outcome was the antithesis of the book Lányi conceived, a blind, heavyweight, argumentative catalogue that is still the standard book on Donatello.

⁴² POPE-HENESSY, John: *Donatello*. New-York – London – Paris, 1993. Előszó. „I recall with special gratitude the names of Jenő Jányi (with whom, until his early death in 1940, I used to discuss Donatello's works in London), of Peter Janson (with whom I disagreed in many points)...”

⁴³ „... had a fine-tuned, skeptical mind that was intolerant of received opinion. The prime difficulty in studying Italian sculpture, Lányi recognized, was the absence of an independent methodology.

⁴⁴ „It was due in great part to the posthumous influence of Lányi that I decided to join the Department of Architecture and Sculpture at the Victoria and Albert.”

Summary

JENŐ LÁNYI (1902–1940)

Jenő Lányi is a lesser-known figure of the generation of Hungarian art historians who lived abroad between the first and the second world war. He was born in 1902 from a small functionary's family in Várna (Varín), today belonging to Slovakia. He graduated from secondary school in 1920, than, probably not irrespectively of the so-called “white terror's” anti-Semitic atrocities, he enrolled at the Vienna University to art history. He studied in Vienna between 1920 and 1924 where among others his classmates were Otto Pächt and Charles de Tolnay. From his Vienna-years the head of department Julius von Schlosser's criticism of documentary sources,

the sculpture of quattrocento and his interest in psychology had a determinant influence on his work. In 1927 he enrolled at the Munich University where he earned his Phd with a thesis on Jacopo della Quercia, tutored by Wilhelm Pinder and the archaeologist Paul Wolters. Between 1929 and 1932 he was a fellow in Berlin's Staatliche Museen's Kupferstichkabinett headed by Max J. Friedländer. Later he became the fellow of the Deutsches Museum where he worked beside Theodor Demmler and Frida Schottmüller. In the Deutsches Museum among other works he took part in the works of the sculpture catalogue's 1933 new edition. His contact with the members of the Warburg circle, Rudolf Wittkower, Fritz Saxl, Gertrud Bind and Erwin Panofsky could be the increment of his stay in Germany. Between 1932 and 1938 he lived in Florence where he worked in the halo of the Deutsches Kunsthistorisches Institut. Around this time he may have got into personal contact with Clarence Kennedy and Ulrich Middeldorf who later played an important role in the administration of Lányi's legacy. In Florence he got acquainted with the photographer Gino Malenotti, employee of the Brogi company. Malenotti under Lányi's personal guidance took those photographs which were intended to be the illustration of a Donatello monograph from a new perspective by Lányi. In 1938 he had to leave Florence because of his Jewish origin. On Fritz Saxl and Gertrud Bing's invitation he worked in the London Warburg Institute for six months during the winter of 1938/39. There he organised an exhibition of his collected Donatello photographs in the March of 1939 and also made a presentation joined to the exhibition. In the spring or the summer of 1939 he married Monika Mann, the middle daughter of Thomas Mann. From the letters of Thomas Mann it can be followed how the writer tried using his influence and connections to get an American visa for his daughter and son-in-law in the ever hardening political situation. In the August of 1940 Lányi and his wife got the immigration visa and set forth on a ship called the City of Benares to America. The ship was sunk by a German submarine on the 17th of September, 1940 and Lányi was killed in the catastrophe.

The Hungarian art historian's notes and photographs for the Donatello monograph remained in the Warburg Institute. From the Institute with the effective pleading of Lányi's wife the materials got to the United States, to H. W. Janson. Janson published the first edition of a Donatello monograph in 1957 with the utilization of Lányi's notes and photographs but basically on the ground of his own concept.

At the beginning of his career Lányi was engaged in the work of Jacopo della Quercia and Andrea Pisano. From the second part of the 1930's he started to elaborate Donatello's work. In order to find a resolution for this he felt it indispensable to work out a new, complex method based upon the redefinition of sources and the utilization of the tools of iconography, style criticism and in small compass Gestaltpsychologie. He attributed great significance to photographs which picture sculptures from the appropriate view and aimed at demonstrating the Florentine painter's life-work as a series of works which build on one another instead of analyzing certain works.

Janson's Donatello monograph remained a determinant element of the literature on Donatello for long time, but from the 1980/1990's the research on Donatello went back to the Hungarian researcher's articles. Lányi's significant role was appreciated among others by Artur Rosenauer and John Pope-Hennessy.

Ernyey Gyula

HERBERT READ MAGYAR KAPCSOLATAI

A 20. századi brit művészet- és irodalomtörténet kiemelkedő – sokak által még személyesen ismert és becsült – alakja a száztíz éve született Sir Herbert Read (1893–1968) angol költő, író, filozófus, irodalomtudós, egyben műkritikus, és művészettörténész, a Modern Mozgalom feltétlen híve és sokoldalú jelentős képviselője. Baráti körben a „modern művészet pápájának” is nevezték kétségtelen szakmai tekintélyéért.¹

Háromnegyed-százados életpályája során művelt sokféle alkotóterületeinek számbavétele sem könnyű, és még hosszabb lenne sorolni azon eredményeit, amelyeket a legkülönbözőbb műfajokban elért, nemkülönben pedig értékelni fáradhatatlan oktató- és szervezőmunkáját a modern művészet és minden avantgárd törekvés értő támogatójaként és népszerűsítőjeként. Egész tevékenységét nincs is szándékomban vizsgálni e helyütt. Annál inkább, mivel annak meghatározó vonásai ismertek és elismertek világszerte; életműve „a 20. századi angol kultúra jelentős szellemi és erkölcsi teljesítménye.”² Munkásságának legfrissebb és legteljesebb számbavételét megtaláljuk a fia, Benedict Read és a readi életmű monográfiája, David Thistlewood szerkesztésében megjelent reprezentatív kötetben,³ további kutatások alapjául szolgáló hagyatékát pedig a Read Foundation őrzi Leeds-ben.

Gazdag és színes életpályájának ehelyütt csupán kevésbé ismert magyar vonatkozásaira szeretném ráirányítani a figyelmet, és netán elősegíteni a további vizsgálatokat. Alkotó életét ugyanis végigkísérték a közvetlen vagy közvetett magyar kapcsolatok, amelyek révén – minden bizonnyal nemcsak számunkra – fontos eredmények születtek a modern művészetben és művészetelméletben egyaránt a múlt század második harmadában. Olyan személyiségek: művészek, tudósok, illetőleg műalkotások a fő szereplői ennek a színes történetnek, akikkel, illetve amelyekkel kapcsolatos események megismerése az egyes nemzeti kultúrákon túl az egyetemes kultúra számára is érték.

Inspirációk és személyes kapcsolatok

Herbert Readnek a harmincas évek elejétől számíthatjuk sokszínű kapcsolatát a magyarokkal, művészekkel és művészettörténészekkel, elsősorban is az I. világháború után – majd pedig rövidesen a II. világháború elől – menekülő emigránsokkal. Az 1896-ban, egy Yorkshire-i földműves-családban született, és a leadi egyetem pezsgő szellemi légkörében nevelkedett Read erre

az időre már nemcsak ismert anarchista költő, főként a világháború idején írott verseivel, hanem – a húszas évek elejétől, a modern művészet felé fordulva – mindinkább becsült művészeti író is.

A háború után, 1922-től 1932-ig a Victoria and Albert Museumban a kerámia osztályon dolgozott, majd két éven át a szépművészet professzora volt a University of Edinburgh-on. Ebben az időben vált a 20. századi művészeti nevelés legnagyobb hatású intézménye: a Bauhaus lelkes-értő hívévé. Olyannyira, hogy maga is megpróbálkozott – sikertelenül – hasonló képzés beindításával Edinburgh-ban. Ezt követően lett a *The Burlington Magazine* szerkesztője (1933–39). Saját alkotói munkásságán túl a modern művészet iránti lelkesedésével, tanárként és szerkesztőként nem utolsó sorban pedig az új médium: a rádió, a BBC műsorainak gyakori szereplőjeként is nagyban hatott a 20. század brit művészeti és irodalmi életére.

A művészet lényegéről, értelméről vallott alapvető nézeteit költészeti vizsgálódásai, az angol romantikus költők (Wordsworth, Coleridge, Shelley, Byron) és a freudizmus tanulmányozása során alakította ki a húszas évek közepére, majd csiszolta munkáiban az elkövetkező évtizedekben. Meglátása szerint a költészetben a teremtő képzelet révén a szabad és teljes ember szólal meg; a művészet az emberi lehetőség győzelme a holt anyag fölött, a lét korlátainak jelképes felszámolása. Ezeket a gondolatokat azután kiterjesztette a művészet egészére, és többször, többféleképpen is megfogalmazta különböző esztétikai és művészet-filozófiai írásaiban, amelyeknek korai összegzése a *The Meaning of Art* 1931-ben. A két évvel későbbi *Art Now* című, a képzőművészeti modernizmusról írt úttörő szellemű, széles áttekintést nyújtó könyvében, már egyszerre az európai humanizmus és szabadságeszmény védelmezője, a lázadva-rombolva építő új művészet képviselőjével együtt. A művészet utópikus szabadság-gondolatának további vizsgálatával foglalkozik az *Essential Communism*-ban, 1935-ben, majd pedig talán legtöbbet hivatkozott művében, az *Art and Society*-ban, 1937-ben.

A magyar kapcsolatok kialakulása szempontjából különös jelentőséggel bír a harmincas évek közepén, 1934-ben született egyik legnagyobb hatású könyve, az *Art and Industry*. Read a művészettől látszólag távoli – és sokak szerint világnézetileg semleges – területen, az általa nonfiguratív művészetként értelmezett designról publikált könyvében is világosan megfogalmazta a létezésről és művészetről vallott alapvető nézeteit. Megerősödésükhöz és kiterjesztésükhöz, a Bauhaus szellemisége, és azon belül is Moholy-Nagy László nézetei járultak hozzá jelentős mértékben.

Moholy-Nagy László

Moholy-Nagy László,⁴ a 20. századi modern művészet egyik legsokoldalúbb és legnagyobb hatású magyar képviselője, a Bauhaus tanáraként írta inspiráló és máig sokat hivatkozott, alapvető művét, a *Von Material zu Archi-*

tektur-t. A Bauhaus-könyvek utolsó, 14. köteteként, 1929-ben kiadott munkát rövid időn belül megjelentették az Egyesült Államokban is *The New Vision* címen. Az 1932. évi első angol nyelvű kiadást még 4 újabb követte az elkövetkező másfél évtized alatt – nagy sikerét mutatva. Walter Gropius, a Bauhaus alapítója és első igazgatója, a könyvsorozat társszerkesztője „a modern formaalakítás alapvető grammatikájának” nevezte azt.⁵ Valójában a könyv a látás hagyományának megingatását-megtörését jelentette, elsősorban is a kinetikus és taktilis, majd további: hallási, szaglási, egyensúlyi érzékek bekapcsolásával, és így a műalkotás(ok) új, többretegű értelmezését segítette elő. Mindazonáltal sokkal több volt e mű ennél. A látásértés forradalmasításán túl a művészet és a művészet-oktatás új értelmezését és távlatait nyitotta meg, a „minden ember tehetséges” pedagógiai program és a biológiai sokoldalúan determinált művészet hitvallása révén.

Moholy-Nagy oktatói, kutatói és művészi tapasztalatainak – elsősorban is 1923 és 1928 közötti előadásainak – összegzéséül írta meg könyvét a modern művészet, főként az orosz avantgárd mesterei, valamint a modern tudomány képviselői, nem utolsósorban a Bauhaus-féle képzés közös eredményei alapján. Szellemi megalapozása azonban még visszanyúlik a bécsi emigrációban dolgozó Kassák-körhöz, konkrétan pedig Kassák Lajossal,⁶ a közép-európai avantgárd kiemelkedő alakjával közösen írt művükhöz, az *Új Művészek Könyvé*-hez.⁷

Bár Read elsősorban Walter Gropius eszményei tolmácsolójának vallotta magát,⁸ Moholy-Nagy munkája gyakorolt rá közvetlen hatást. Könyvét a Bauhausban tapasztaltak s egyszersmind Moholy-Nagy sokkoló hatása alatt írta meg rendkívül rövid idő alatt.⁹ Az Art and Industry ugyanakkor nem minden előtanulmány nélkül született, és nem volt előzmények nélkül a brit piacon sem. Read a Victoria and Albert Museumban már behatóan foglalkozott kerámiával és üveggel, amelynek eredményei könyve 2. és 3. részében megtalálhatók. Baráti köréhez tartozott Paul Nash,¹⁰ a Council for Art and Industry tagja. Részt vett a rövid életű *Unit One* művészcsoport munkájában,¹¹ ahol a korszak kiemelkedő építész- és formatervezőjével, Wells-Coates-szal¹² is kapcsolatba került. Robin Kinross pedig különösen a grafikus Eric Gill szerepét hangsúlyozta Read ez idei nézeteinek fejlődésében.¹³

A harmincas évek elején egyébként is megnőtt az érdeklődés a modern ipari kultúra iránt Nagy-Britanniában. Szakmai szerveződések és állami intézkedések jelzik ezt: Society of Industrial Artists (1930), Gorell Committee on Art and Industry (1931) és Reportja (1932), a Design in Modern Life című rádió-viták (1933), a Dorland Hall-beli kiállítások (1933, 1934) és a Council for Art and Industry (1934). Ami pedig az irodalmi előzményeket, illetőleg kortárs publikációkat illeti, egymás után jöttek ki az „Art and Industry” kapcsolatáról szóló művek. Read könyvével egy időben jelent meg John Gloag: *Industrial Art Explained* és C. G. Holme: *Industrial Design and the Future* című munkája és nem sokkal később Noel Carrington (*Design*, 1935) valamint Anthony Bertam két könyve (*The House: A Machine for Living in*, 1935, majd

Design, 1938), és még mások. Nem utolsósorban pedig megemlítendő Nikolaus Pevsner két korszakos jelentőségű történeti összefoglalása: a *Pioneers of Modern Design* 1936-ból és az *An Enquiry into Industrial Art in England* 1937-ből. Nem felejtkezhetünk meg továbbá az amerikai Museum of Modern Art, New York kiállításairól és kiadványairól sem (*Objects 1900 and Today*, 1932 és főként a *Machine Art*-ról, 1934).

Ebben a szélesebb összefüggésekre koncentráló áttekintésben természetesen nem lehet feladatunk az *Art and Industry* jelentőségének és jellemzőinek, legkevesbé kisugárzásának és utóéletének, de még csak Moholy-Nagy hatásának mélyebb vizsgálata sem. Az előbbi témáról Robin Kinross írt kitűnő tanulmányt,¹⁴ míg az utóbbit Read életművének jól ismert kutatója, David Thistlewood már önállóan vizsgálta szintén.¹⁵ A további felismerésekhez pedig még mélyebb részletkutatások hiányoznak. Néhány fontosabb – és a továbbiak megértéséhez szükséges – vonását azonban itt is kiemelném.

Körner Éva hangsúlyozta, hogy a *Bauhaus-Bücher* sorozat azon könyvei, amelyeket Moholy-Nagy szerkesztett, valójában az Új művészek könyvének szerves – bár elágazó – továbbfejlesztései. Kassákot idézve: „ez volt az első kísérlet, amely rámutatott a festészet, szobrászat, építészet, technika szoros és egymást segítő összefüggésére”.¹⁶ Moholy-Nagy sokat tanult Kassáktól – egyszersmind a technika végtelen távlatai elkápráztatták, hatalmas optimizmussal töltötték el. Mint Kállai Ernő a Bauhaus Hannes Meyer-féle korszakának résztvevője írja: „Moholy-Nagy művészetében a nagyváros és a modern technika millió mozgás- és formalehetőségén és valóságán érzett ujjongás, egy új világ hirtelen felfedezése, napra, mindenségre táguult vízió táncoló, nevető ifjúsága. A tér minden pontján örömök, formák, színek formajelzései.”¹⁷

E romantikus-lelkes hozzáállás és hatás kétségtelenül érvényesült Read-nél – sokkal inkább, mint Walter Gropius hűvös, tanáros hangvétele. Read egész művének karakterét ez határozta meg, még akkor is, amikor volta-képpen Gropius híres jelmondatát visszhangozta: „Art and Technology: A New Unity”. Read ennek szellemében követelte határozottan – a kelet-európai avantgárdban legkorábban és legerőteljesebben megjelent és Moholy-Nagy által közvetített gondolatot – a művészetnek a termelésbe vitelét: „In every practical activity the artist is necessary to give form to material. An artist must plan the distribution of buildings within a city; an artist must plan the houses themselves, the halls and factories and all that makes up the city; an artist must plan the interiors of such buildings – the shapes of the rooms and their lighting and colour; an artist must plan the furniture of these rooms, down to the smallest detail, the knives and forks, the cups and saucers and the doorhandles. And at every stage we need the abstract artist, the artist who orders materials till they combine the highest degree of practical economy with the greatest measure of spiritual freedom.”¹⁸

A másik ugyanilyen alapvetően fontos közös kérdésük a művészet biológiai determináltsága. Ennek igazán gazdag és színes példatárát adta Moholy

Herbert Read londoni lakásában, Breuer és Aalto bútorai, valamint Ben Nicholson és Barbara Hepworth képei előtt. 1934

Nagy, és ez köszön vissza Read könyvének 1. és 4. részéből. Read maga is azt vallja, hogy „*aesthetic education is nothing more or less than the education of the senses*”, és el is ismeri, hogy e téren Moholy-Nagy könyve „the greatest experiment... yet undertaken”.¹⁹

Ehhez kapcsolódik még Moholy-Nagy – Thistlewood által erősen hangsúlyozott – úgynevezett *equipoise* koncepciója, „a ballancement of three-dimensional forces”, valamint további elgondolása, a *perceptual equipoise*-ről, amely Read művét is meghatározóan jellemzi: „empathetic appreciation of design the ability to apprehend a designed artefact as both a register of the designer’s creative intentionality, and an expression of the future values it was intended to serve. In this sense everyone was to be regarded as a designer in actuality or in empathy.”²⁰

Mind Moholy-Nagnál, mind Readnél a korabeli helyzet javításának kulcsa az oktatás. Pontosabban a meglévő oktatási szemlélet és struktúra átalakítása a Bauhausban követett módon, illetőleg annak továbbfejlesztett formájában. Moholy-Nagy nemcsak írta ezt, hanem erre tette föl egész életét, és Read is hangsúlyosan szerepelteti könyve önálló, 4. részében. Read ráadásul ennek megvalósítását a társadalom egészére két konkrét irányban: a termelő és a fogyasztó számára is fontosnak tartotta – máig megszívlelhető módon.²¹

Az *Art and Industry* szerves részét képező fotóanyag megszerzésében Moholy-Nagy közvetlenül közreműködött, amiért Read köszönetet is mondott könyve mindegyik kiadásában.²² Végül, pedig ami magát a konkrét munkát, a könyv megjelenési formáját illeti, az talán a szövegnél is modernebb szelleműnek bizonyult a brit piacon. Benne valóban a Bauhaus közösen kimunkált szelleme jelentkezett. Mindez főként a tanácsadó-tervező Herbert Bayernek volt köszönhető, még ha teljes egészében nem is sikerült megvalósítani eredeti elképzeléseit.²³

Végül is a readi művészetértelmezéssel és az absztrakt művész új funkciójával szemben Moholy-Nagy (alapképzési) programja átfogóbb, időtlenebb. Hiszen míg Moholy-Nagy a „minden ember tehetséges” és a „nem a tárgy, hanem az ember a cél” programjával a szület-emberrel szemben az egész ember érdekében emel szót, addig Read az absztrakt művész problémáira keresett és talált korabeli megoldást, az iparba integrálásával.²⁴ Read megközelítésén jól látszik, hogy nem a design mindennapi társadalmi-gazdasági gyakorlatából, hanem a modern brit művészet mozgalmából érkezett, és mélyebb társadalmi és gazdasági vizsgálódások helyett a művész-környezetében és az általa megismert elméletben központi kérdésként szereplő, a tartalomtól független non-figuratív forma esztétikai és társadalmi elismertetése izgatta elsősorban.

Read könyvét mindamellet nagy elismeréssel fogadták a kortársak. Az egy-két – a mindennapi valóságtól való távolságát felrovo – kritikai észrevétel mellett dicsérő hangon méltatták a brit sajtóban.²⁵ Elsősorban – érthetően – a művészek tartották a korszak egyik megoldásra váró kérdésére

adott reményt keltő válasznak. Amint Noel Carrington elragadtatottan írta: „It is impossible to exaggerate the importance of this book to industry and to artists because it is in a class by itself. Nothing has appeared in our time on this subject which can compare with it, either in scope or in clarity of thought...”²⁶

Read és Moholy-Nagy kétségkívül rokon nézetei és a mindkettőjüket jellemző nyitottság képezték hosszantartó személyes kapcsolatuk stabil alapját. Mikor és hol találkoztak először, és ki volt a közvetítő, Gropius, vagy a David Thistlewood által említett Paul Nash,²⁷ netán a közeli jó barát, a nemzetközi építészet szervezője: Siegfried Giedion, avagy közvetlenül keresték meg egymást, pontosan ma még nem tudjuk. Mindenesetre 1933-ban Moholy-Nagy részt vett az athéni CIAM-kongresszuson, majd Londontól Amsterdamig bejárta Európát. Ismeretes Moholy-Nagynak egy Berlinből írt levele már 1934 elejéről, amelyben korábbi kapcsolatukra és londoni látogatására hivatkozik. A levélben, amelyet Richard Kostelanetz publikált Sibyll Moholy-Nagy fordításában, megköszöni a fotók visszaküldését és Read ajánlását a londoni Mayor Gallery²⁸ számára. A szövegből különösen két, Read habitusával közvetlenül kapcsolatos mondat érdemi meg figyelmünket: „Your good letter... gave me immadiately a positive mood”, mivel „full of communication and yet never without a personal charm.” A mondatoknak a kor és a helyszín, a sötétülő-barnuló berlini környezet ad súlyt.

Moholy-Nagy végül – újra – egy évvel később, 1935-ben érkezett Londonba, Read meghívására és nagyrészt támogatásával. Read az *Architectural Review* 1935. októberi számában írt róla. Valójában ez a *The New Vision* amerikai kiadásáról közölt – megkésett – ismertetés „A New Humanism” címen. Cikében Gropiust, Moholy-Nagyot és Breuer Marcellt ennek az „új humanizmus prófétái”-nak nevezte (the prophets of a new humanism)²⁹ és világosan vallott saját politikai állásfoglalásáról is. „Germany has rejected this new humanism, and thought the label 'cultural bolshevism' is only justified if bolshevism implies a constructive and not a destructive movement, there is never theless now doubt that the program of the modern movement in art and architecture requires social changes inconsistent with the present structure of industry. It is merely childish to imagine that one can change the plastic features of our environment without at the same time changing the underlying structure. The disease is constitutional, and of long standing.”³⁰

Ugyanakkor Moholy-Nagy ebben az időben már a világmegváltás helyett az alkalmazott művészetért lelkesedett elsősorban. Londoni tartózkodása idején, 1935–37 között kiállításokat, fotókönyveket készített, plakátokat és prospektusokat tervezett, és talán legjobb ez idei műveként a magyar származású Sir Alexander Kordának díszleteket.³¹ Ezek a H. G. Wells híres regénye: *Things to Come* filmváltozata számára alkotott „special effects” azonban – Moholy-Nagy szerint talán túlságosan is újszerű megoldásaik miatt – nem nyerték el a rendező tetszését és nem valósultak meg a filmben. Csupán külön bemutatójuk, illetve az ottani fényképek alapján váltak ismertté. Moholy-

Nagy viszont sokra tartotta őket, amelyet az is mutat, hogy a róluk készített fénykép szerepel a chicagói *New Bauhaus*-t meghirdető prospektus címlapján.³²

Readnek Moholy-Naggyal a továbbiakban, Angliából 1937-ben az Egyesült Államokba történt távozását követően is megmaradt a személyes jó kapcsolata. Moholy-Nagy meghívta őt Chicagóban egy évvel később létesített új iskolájába, más neves személyiségekkel együtt előadónak, pontosabban a jeles alkotó-kutató személyiségek „galaxisába”.³³ Read látogatást tett nála még nem sokkal halála előtt is. Moholy-Nagy utolsó könyvében: a *Vision in Motion*-ben költőként szerepelteti Readet, az általa térbeli szerkezetűnek nevezett szép versét idézve:

Beata l'alma

Az isteneknek új gyermekei születnek
haláltalan vidéken, hol a
kikezdetlen sziklák hűvös,
tisztá
Tavakban állna, hol test és elme nem ismer
fogyatkozást.

Érzék és képzelet újjászületik
nem éleszt szerelmet:
szerelem gyűlöletbe torkoll: nem használ
szavakat:
a szavak hazudnak. Csak a történések rendje

érthető és az egyedi
értékeléshez nincs
szükség közlésre.
A művészetnek vége:
csak a személyes világ igaz

s ez megenyhít. A víz nyugodt:
a sziklák kemények, ereztettek,
értékes ásványokkal
terhesek.

Az ég makulátlan tavában
fürdik a nap.

(fordította Kappanyos András)³⁴

Az új költészet, a futurista-dadaista versek legjobb alkotói között is említi Readet – mellesleg éppen a magyarok, Ady Endre, Kassák Lajos társaságában.³⁵

Herbert Read az élete végén összegzésként megírt *A modern festészet* című könyvében maga is megkülönböztető módon foglalkozott Moholy-Naggyal

Az Art and Industry első kiadásának borítója, 1934

– kiemelve a Bauhaus-beli teljesítményét. S azt írta, hogy bár mielőtt még megvalósíthatta volna az „új látás” eszményét meghalt, az idő során ezek az ideák szilárd gyökeret vertek az Egyesült Államokban.³⁶ Könyvében Moholy-Nagynak a saját tulajdonában található korai rézkarca szerepel illusztrációként.³⁷

Read a festészeti összefoglalása után öt évvel később publikált *A modern szobrászat* című munkájában részletesen jellemezte Moholy-Nagy 3D alkotásait. A Moholy-Nagy által alkalmazott (átlátszó és test nélküli) anyagokat és a létrehozott (súlytalan) formákat nem tartotta plasztikai értékeknek, mivel azok „térnyelve” nem felel meg sajátos plasztikai ismerveinek. Az olyan munkából, mint a *Plexiüveg és krómrud-szobor* (1946), ugyanis megítélése szerint hiányzik a sajátos plasztikai érzéknek három ismerve: „a felületek tapintható tulajdonságának tudatos érzékelése, az összefüggő sík felületekkel határolt tömeg tudatos érzékelése; érzék a tömeg súlyosságához, azaz nehézkedéséhez, vagyis a tömeg formája és súlya közötti összhang megteremtéséhez.”³⁸

Bár Read a korszak jellegzetes kifejezésének nevezte, Moholy-Nagy plasztikáját, legtöbb ez idei művének nincs szobrászati jelentősége – summázta ítéletét.³⁹ Ugyanakkor úgy vélem, túl szigorúan ítélte Richard Kostelanetz, amikor azt írta, hogy Read számára Moholy-Nagy alkotása „thoroughly revolutionary with respect to the tradition of the art”.⁴⁰ Read csak hű maradt – a kor új áramlatai alapján esetleg vitatható – alapállásához, következetesen alkalmazta azokat – Pevsnernek a modernizmust meghaladó posztmodern megfogalmazásához hasonlóan – a modern szobrászat keretein túllépő, azok ismerveit negligáló művekre. A létrejött alkotások viszont valóban nem férnek már be a tágított értelmezésű modern szobrászat körébe sem – egy új korszak nyitányaként.

Breuer Marcell és Goldfinger Ernő

A Bauhaus másik kitűnő magyar származású mesteréhez, a bútortervezőként indult és ez idő tájt már inkább az építészet felé forduló Breuer Marcellhez⁴¹ fűződő kapcsolatáról csupán töredékes információk ismeretesek mind ez ideig. Breuer Moholy-Naggyal nagyjából egy időben érkezett Angliába, ottani szerepléséről már írtunk a *Britain and Hungary* első kötetében.⁴² Moholy-Nagy kapcsán már az is elhangzott, hogy Read ismerte és nagyra becsülte Breuer tevékenységét, és őt az új humanizmus prófétájának nevezte Gropius és Moholy-Nagy mellett. Ezt a megítélését minden bizonnyal erősítette benne Breuernak a Bauhausban, majd az utána következő években alkotott tárgy- és építészeti tervei mellett ez idő tájt az *Architectural Review*-ban megjelent korszakos jelentőségű írása is: a „Where Do We Stand?” Az eredetileg a Schweizerischer Werkbund számára készült és korábban már németül és magyarul is publikált műben⁴³ Breuer összefoglalta a Bauhaus – túlzásoktól mentes –

hitvallását, nagy hatást váltva ki a Modern Mozgalom brit hívei között is. Breuer hangsúlyozta, hogy a modern tervezés nem stílus kérdése elsősorban, hanem a tervező korszerű gondolkodásáé, magatartásáé, amelyet elsősorban az elfogulatlanság és a feladat minél mélyebb megismerése és őszinte, a kor színvólán álló kiszolgálása jellemez.⁴⁴

Read közreműködött a harmincas évek majd minden fontos brit mozgal-mában, így a Breuer által tervezett *Isokon-bútorok* körüli megvalósítási és terjesztési munkában, Jack Pritchard közeli küzdőtársaként. Breuer bútorok láthatók Read londoni (3 The Hall, Parkhill Road) irodájáról készített fényképeken.⁴⁵ Ismert, hogy Breuer nem egyszerűen csak a Modern Mozgalom kiváló tervezője volt Read számára, hanem a Bauhaus-eszmék egyik továbbfejlesztője is, akinek plywood bútorai ennek a folyamatnak új állomásai. Az Egyesült Államokba áttelepülő Breuer – Moholy-Nagy mellett – éppen ezért okkal található Nagy-Britannia fájó veszteséglistáján a Read által Goldfingerről írt méltatásban évtizedekkel később.⁴⁶ Read neve szerepel ugyancsak Breuernak Amerikába indulása előtti szűk körű búcsúztató meghívóján.⁴⁷ További és későbbi kapcsolatukat viszont még a kutatás feladata feltárni.

Végül a személyes magyar művész-tervezői kapcsolatok sorában a már említett Goldfinger Ernőről kell szólnunk, aki Nagy-Britanniában a legnagyobb elismerést – lovagi címet – nyerte el magyar származású építészként.⁴⁸ Herbert Read írta a Goldfinger Ernő életművét bemutató *Architectural Design* 1963 évi 1. számához az előszót. Az 1926 óta brit megbízásokat teljesítő, majd angol feleségével 1934-ben Angliában letelepedő Goldfinger Ernővel kapcsolatos korábbi találkozásairól nincs pontosabb információnk. Okkal feltételezhető viszont, hogy a már korábban említett különböző szakmai fórumokon keresztül a harmincas-egyvenes évektől ismerték egymást. Read igen nagy elismeréssel írt Goldfinger munkásságáról. Kiemelte széleskörű általános és szakmai műveltségén, biztos tájékozódó és értékelő képességén alapuló tervezői tudatosságát, társadalmi és műszaki elmélyültségét, amelyek konkrétan tapasztalható módon és kétségsbe vonhatatlanul hatottak az angol építészetre. Konkrét példái az *Elephant and Castle* londoni városrész átfogó terve mellett a „photobolic”-nak nevezett – jó bevilágítási előnyei és plasztikai értékei miatt általánosan elterjedt – ablaktípus, és a „projecting-bay” elnevezésű, a belső tér bővítésén túl a homlokzati plasztika gazdagodását is elősegítő zárt erkély-doboz.⁴⁹ Read szerint: „Ernő Goldfinger is dominated at all times by his consciousness of space and strives at all times towards clarity and intellectual strength in the articulation of this consciousness that I feel it a privilege to offer this unprofessional tribute to skill and artistry.”⁵⁰

Antal Frigyes és Hauser Arnold

A Bauhaus meghatározó magyar alkotó-tervező személyiségei mellett ez időben a társadalomtudományok irányából érkezett magyar művészettörténet-szekkel, teoretikusokkal, elsősorban is Antal Frigyessele és Hauser Andorral kialakított kapcsolata legalább ennyire, sőt talán emberileg, erkölcsileg még inkább számottevő. Itt ugyanis elsősorban nem is oda-vissza hatásról beszélhetünk, hanem a Readre jellemző önzetlen segítségnyújtásról. Ez viszont a két világháború közötti időben Nagy-Britanniában még ismeretlen magyar tudósok számára meghatározó erővel bírt.

Antal Frigyes⁵¹ 1933-tól élt Londonban és ott is halt meg 1954-ben. Az ő támogatása Read legutóbbi reprezentatív életrajzában is szerepel – minden bizonnyal nem ok nélkül. Mindenesetre Antal akkor publikálta egyik legkorábbi és legfontosabb angol nyelvű tanulmányát: „Reflections on Classicism and Romanticism” címen a *The Burlington Magazine*-ban, amikor annak Read szerkesztője volt.⁵² *Florentine Painting and its Social Background* című 1932. és 1938. között írt és 1948-ban, életében egyetlen önálló köteteként kiadott könyvének előszavában pedig köszönetet is mondott Readnek: „Sokkal tartozom Herbert Readnek, aki megértő segítséget nyújtott a publikáció körüli nehézségek megoldásában.”⁵³ Másik alapvető tanulmányában, amelyet „Remarks on the Methods of Art History” címen jelentett meg 1949-ben, úgy hivatkozik Readnek *Art and Society* címen két évvel korábban újra kiadott könyvére, mint amiben a szerző feltárta – az Antal számára alapvetően fontos – egyes korszakok társadalmi formái és az egykori művészeti formák közötti kapcsolatok általános természetét. Ez pedig a legnagyobb szakmai elismerés volt részéről, hiszen ő maga is azt kutatta, sőt azt vallotta, hogy „a művészettörténeti módszerek éppúgy datálhatók, mint az egyes képek. Semmi esetre sem a képek vagy a módszerek alábecsülése ez, csupán banális történelmi megállapítás.”⁵⁴ A brit művészetelméletre jelentős hatást gyakorló, a kutatások számára új utakat nyitó munkásságáról, Antal további szellemi kisugárzásáról, Paul Stirton írt friss elemzést a *Britain and Hungary* második kötetében.⁵⁵

A modern művészetszociológia megteremtőjeként ismert Arnold Hauser⁵⁶ pedig élete végén is őszinte elismeréssel emlékezett vissza Readre, önzetlen és messzemenő egykori támogatását emlegetve. Hauser 1938-tól élt Nagy-Britanniában, a Németországban eltöltött hosszú évek után. Nagy-Britanniában írta legfontosabb műveit, akkor lett világhírűvé. A Magyar Televízió által 1976-ban Londonban készített interjúbán részletesen elmondta Readdel való kapcsolatának történetét.⁵⁷

Hauser már hosszú ideje dolgozott *Az irodalom és művészet társadalomtörténete* című főművén, minden szerződés nélkül, csupán egykori barátja, a budapesti *Vasárnapi Kör*-ből⁵⁸ ismert és ez időben már ugyancsak Londonban élő-dolgozó Mannheim Károly⁵⁹ erkölcsi-szakmai támogatásától biztatva. Mannheim azonban hirtelen meghalt és egy közös ismerősük vetette föl

a Routledge kiadó megkeresését, ahol ez idő tájt Herbert Read volt az irodalmi osztály vezetője. Read elolvasta a készen lévő kézirat egy fejezetét, és nemcsak tetszett neki a munka, de vállalta is a megjelentetéssel járó erkölcsi felelősséget, amely nem keveset jelentett egy Angliában teljesen ismeretlen szerző esetében. Ezt ráadásul annak ellenére tette, hogy teljesen más volt az álláspontja a művészet funkciójáról. Hauser szavai szerint viszont Read „nagyon értelmes és nagyon jóindulatú ember is volt ... neki köszönhetem, hogy sikerült 'kalandor vállalkozásom'.”⁶⁰ Végül 1943–44-ben Read ajánlására létrejött a szerződés és 1951-ben megjelent Hauser alapvető könyve. Angliában – sokszor éles támadások ellenére – 2 kiadása és 3 újranyomása volt a kilencvenes évek közepéig. Az 1976-os beszélgetésig 17 nyelvre fordították le, így olaszra, németre és különösen népszerű lett spanyol nyelvterületen, ahol 12 kiadása ismert. Összesen több, mint egymillió példányban fogyott el a világon. Magyarországon megkésve, 1969-ben jelent meg először, majd 1980-ban másodszor a hauseri életmű-sorozat keretében.

Read munkái Magyarországon

Herbert Read műveivel legelőször a negyvenes évek derekán találkozunk Magyarországon. A modern magyar művészet történetében jelentős szerepet játszó, nevében is az európai élvonalhoz tartozást hirdető *Európai Iskola*⁶¹ kiadványai között, a 9. füzetben jelentek meg a *Szürrealizmus*ról írott gondolatai, többek között olyan kortárs költők, művészek és teoretikusok társaságában, mint Appollinaire, Eluard, Breton, Picasso és Giedion. A sorozat szerkesztője és a füzet fordítója: Hamvas Béla,⁶² a modern magyar művészetelmélet egyik úttörő alakja volt. Hamvas röviddel később fel is használta Read gondolatait, feleségével, Kemény Katalinnal együtt írott: *Forradalom a művészetben* című híres könyvének a szürrealizmusról írt részleteinél. Readet idézve mondja, hogy a szürrealista művész célja a mélytudatot kibontani: „az emberi lélek mélységeiből és magasságaiból tele vödörrel meríteni.”⁶³

A modern művészetek elhallgattatásával az elkövetkező másfél évtizedben Magyarországon a szocialista realizmus kultúrpolitikusai és így a kiadók sem közöltek többé semmit Readtól. Csupán a hatvanas évektől a kultúrpolitikai nyitást követően jelent meg újra Read neve nyomtatásban. Először lírai költeményeivel szerepelt az évtized elején, Görgy Gábor fordításában az *Angol költők antológiájá*-ban⁶⁴ majd Hajnal Anna tolmácsolásában a spanyol polgárháború költészetéről szóló *Guernica* című gyűjteményben.⁶⁵

Művészettörténeti tevékenysége költészeténél sokkal jelentősebb mértékben hatott későbbi jelentkezése ellenére. A kényszerű, hosszú szünetet követően a hatvanas évek közepétől jelentek meg egymás után könyvei és a rájuk vonatkozó hivatkozások. A II. világháború utáni magyar művészek, művészet-történészek és a modern művészet iránt érdeklődő közönség egyaránt Herbert Read gazdag ismereteit összefoglaló két művéből (*A modern festészet*, Bp.

1965. és *A modern szobrászat*, Bp. 1968.) tájékozódott legelőször az európai modern művészeti törekvésekről. Ebbe az összképbe bekerültek a külföldön dolgozó magyarok is, legtöbbjüket ekkor ismerhette meg az új magyar olvasóközönség (Moholy-Nagy, Breuer, Kepes György, Victor Vasarely, Hantai Simon, Réth Alfréd festők, valamint szobrászok, Beöthy, Hajdú, Kemény Zoltán).

A hatvanas évek nagy kulturális nyitása idején, 1967 őszén állították ki Henry Moore szobrai a budapesti Múcsarnokban. A katalógusához⁶⁶ a művész monográfiája, régi barátja, Read írta a meleg hangú bevezetőt. Nem sokkal később, de már Read halála után, 1973-ban jelent meg Magyarországon a hozzá ugyancsak közel álló művészbarátjáról, a sokoldalú, villódzó ötletességű *Hans Arp*-ról készült monográfiája,⁶⁷ a Corvina Kiadó gondozásában. Az egyetemes modern művészet magyar kutatói ez időtől fogva rendszeresen használták Read alapvető munkáit. András Gábor egyenesen a korszak magyar szellemi élete vérátömlesztésének nevezte Read, Hauser és mások ez idő tájt fordításban megjelenő könyveit.⁶⁸

JEGYZETEK

¹ Sir Herbert Read (Muscoates Grange, Kirbymoorside, 1893 – Stonegrave, 1968) széleskörű tevékenységéről bővebben lásd Robin SKELTON (ed.): *Herbert Read: A Memorial Symposium*. 1970. G. WOODCOCK: *Herbert Read: the Stream and the Source*, London, 1972; David THISTLEWOOD: *Herbert Read: Formlessness and Form*. London, 1984.

² TAKÁCS Ferenc: Read, Herbert. In: *Világ-irodalmi Lexikon*, felelős szerkesztők: Király István és Szerdahelyi István, Budapest, 1989. 11. köt. 454.

³ Benedict READ, David THISTLEWOOD (eds.): *Herbert Read: A New Vision of Art and Industry*. Leeds, 1993.

⁴ Moholy-Nagy László (Bácsborsod, 1895. – Chicago, 1946.) képzőművész, fotográfus, művészeti író. Munkásságáról bővebben lásd PASSUTH Krisztina: *Moholy-Nagy László*. Budapest, 1982.

⁵ Idézi Otto STELZER: Egy teremtmény kísérlet körvonalai, in: MOHOLY-NAGY László: *Az anyagtól az építészetig*. Budapest, 1973. 243.

⁶ Kassák Lajos (Érsekújvár, ma Szlovákia, 1887 – Budapest 1967) írói és festői tevékenységéről összefoglaló irod.: MNG és PIM emlékkiállítása: *Kassák Lajos: 1887–1987.*, Budapest 1987. BORI Imre – KÖRNER Éva:

Kassák irodalma és festészete. Budapest, 1988.

⁷ MOHOLY-NAGY László, KASSÁK Lajos: *Új művészek könyve*. Bécs 1922. Facsimile kiadása Budapesten, 1977. A későbbiekben erre történik hivatkozás.

⁸ Herbert READ: *Art and Industry. The Principles of Industrial Design*. London, (1934) 1966. 63.

⁹ David THISTLEWOOD: „Herbert Read: A New Vision of Art and Industry” in: Benedict READ, David THISTLEWOOD (eds.): i. m. 95.

¹⁰ Paul Nash (London, 1889 – Oxford(?), 1946) angol festő, grafikus, textiltervező.

¹¹ Herbert READ (ed.): *Unit One, 1934* továbbá *The Mayor Gallery, Unit One: Spirit of the '30's*, London, 1984.

¹² Wells Coates (Tokió, 1895 – ? 1958) a harmincas évekbeli angol Modern Movement vezető alakja, építész, designer. Munkájáról bővebben lásd: S. CANTACUZINO: *Wells Coates*, 1978.

¹³ Robin KINROSS: „Herbert Read's Art and Industry”, *Journal of Design History*, Vol. 1. No. 1. 1988. 37–38.

¹⁴ Kinross elsősorban Eric Gill két könyvét emeli ki: *Beauty Looks after Herself*. London, 1933. és *Art and a Changing Civiliza-*

- tion. London, 1934. KINROSS i. m. Gillről irod.: F. MCCARTHY: *Eric Gill*. 1991.
- ¹⁵ THISTLEWOOD i. m.
- ¹⁶ KÖRNER Éva: Utószó. in: KASSÁK Lajos – MOHOLY-NAGY László: i. m. 1. és 2.
- ¹⁷ Idézi KÖRNER uo. 4.
- ¹⁸ Herbert READ: *Art and Industry*, i. m. 63–64.
- ¹⁹ READ i. m. 189. és 190. Kiemelés Readtól.
- ²⁰ THISTLEWOOD i. m. 97.
- ²¹ READ: uo. továbbá „Appendices”
- ²² READ i. m. 6.
- ²³ KINROSS i. m. 39–43.
- ²⁴ Vö. MOHOLY-NAGY László: *Az anyagtól az építészetig*. Budapest, 1973. 10–12. és READ i. m. 60–61.
- ²⁵ Bővebben KINROSS i. m. 43–44.
- ²⁶ Idézi KINROSS i. m. 43. Az idézett megtalálható könyve későbbi hirdetéseinél, így a Faber and Faber kiadványainál is.
- ²⁷ THISTLEWOOD i. m. 95.
- ²⁸ Richard KOSTELANETZ (ed.): *Moholy-Nagy*. London, 1971. 18–19.
- ²⁹ Herbert READ: A New Humanism. *The Architectural Review*. LXXVIII. Oct. 1935.
- ³⁰ READ uo.
- ³¹ Bővebben PASSUTH i. m. 62. Sir Alexander Korda (1893–1956) magyar származású angol filmrendező, producer. 1931-től élt Londonban és jelentős szerepet vállalt az angol film felvirágoztatásában klasszikus filmjeivel és a London Film Ltd. megalapításával.
- ³² Vö. MOHOLY-NAGY László: *Vision in Motion*. Chicago, 1965. magyarul: *Látás mozgásban*. Budapest, 1996. 378. kép és PASSUTH i. m. 267.
- ³³ MOHOLY-NAGY i. m. 70. A „galaxist” meghatározó személyek között található Alvar Aalto, Man Ray, Henry Russel Hitchcock, Konrad Wacksmann, stb.
- ³⁴ MOHOLY-NAGY i. m. 298.
- ³⁵ MOHOLY-NAGY i. m. 329.
- ³⁶ Herbert READ: *A modern festészet története*. Budapest, 1965. Eredeti címe: *A Concise History of Modern Painting*. London, 1959.
- ³⁷ READ uo. 37.
- ³⁸ Herbert READ: *A modern szobrászat története*. Budapest, 1968. 100–101. Eredeti címe: *A Concise History of Modern Sculpture*. London, 1962.
- ³⁹ READ i. m. 101.
- ⁴⁰ KOSTELANETZ i. m. 11.
- ⁴¹ Breuer Marcel Lajos (Pécs, 1902 – New York, 1982) magyar származású amerikai építész, belsőépítész, bútortervező. 1921-től 1931-ig Németországban, 1935. és 1937. között Nagy-Britanniában majd azt követően haláláig az Egyesült Államokban élt. A munkásságát tárgyaló számos könyv közül lásd: MAJOR Máté: *Breuer Marcel*. Budapest, 1970.
- ⁴² Gyula ERNYEY: Breuer and Fejér: Hungarian-Born Furniture Designers in Britain. Gyula ERNYEY (ed.): *Britain and Hungary. Contacts in Architecture and Design during the Nineteenth and Twentieth Century*. Budapest, 1999.
- ⁴³ BREUER, Marcel: Wo stehen wir heute? Schweizerischer Wekbund, 1934. április 27. Magyar nyelvű változata: Előadás Zürichben a Schweizerischer Wekbund előtt. *Tér és Forma*. 1935. 1. sz.
- ⁴⁴ Marcel BREUER: Where do we stand. *The Architectural Review*, April, 1935.
- ⁴⁵ Vö. KINROSS: i. m. 35.
- ⁴⁶ Herbert READ: Ernő Goldfinger. *Architectural Design*, January 1963. 8.
- ⁴⁷ The Pritchard Papers, PP/8/53. The University Library, University of East Anglia, Norwich. Ez úton is köszönetemet fejezem ki Professor Stefan Muthesiusnak a kutatáshoz nyújtott segítségéért.
- ⁴⁸ Goldfinger Ernő (Budapest, 1902 – London, 1987) építész, belsőépítész, bútortervező. Munkásságáról bővebben MAJOR Máté: *Goldfinger Ernő*. Budapest, 1973.
- ⁴⁹ MAJOR i. m. 21–22.
- ⁵⁰ READ i. m. 8.
- ⁵¹ Antal Frigyes (Budapest, 1887 – London, 1954) magyar művészettörténész. Jelentős szerepet játszott a magyar Tanácsköztársaság kultúrpolitikájában. 1919-től 1933-ig Berlinben élt, majd ezt követően Londonban. Munkásságáról bővebben: ZÁDOR Anna: Utószó. In: ANTAL Frigyes: *Stílustörténet – kortörténet*. Budapest, 1979.
- ⁵² Frederick ANTAL: Reflections on Classicism and Romanticism. *The Burlington Magazine*, Vol. IXVI. No. CCCIXXXV April, 1935.
- ⁵³ Frederick ANTAL: *Florentine Painting and its Social Background*. London, 1948. Magyarul: *A firenzei festészet és társadalmi háttere*. Budapest, 1986.
- ⁵⁴ Frederick ANTAL: Remarks on the Methods of Art History. (1949.). Magyarul: ANTAL: *Stílustörténet – kortörténet*. i. m. 10. és 16.

- ⁵⁵ ANTAL i. m. uo.
- ⁵⁶ Hauser Arnold (Temesvár, 1892 – Budapest, 1978) magyar filozófus, művészetszociológus. Tevékenységéről bővebben: NÉMETH Lajos: Hauser Arnold munkássága. In: HAUSER Arnold: *Az irodalom és művészet társadalomtörténete I-II*. Budapest, 1968–69.
- ⁵⁷ Publikálva: Látogatóban Hauser Arnoldnál. Riporter: Nyíri Kristóf, szerkesztő: Borus Rózsa, MTV. 1976. március 16. In: HAUSER Arnold: *Találkozásaim Lukács Györggyel*. Budapest, 1978.
- ⁵⁸ A Lukács György körüli csoportosulásként, az 1910-es években filozófusokból, művészekből és művészettörténészekből létesült *Vasárnapi Kör* fő személyiségei: Antal Frigyes, Balázs Béla, Fülep Lajos, Hauser Arnold, Mannheim Károly, Tolnay Károly, Wilde János. – Irod.: KARÁDI Éva, VEZÉR Erzsébet (szerk.): *A Vasárnapi Kör*. Budapest, 1980.
- ⁵⁹ Mannheim Károly (Budapest, 1893 – London, 1947) filozófus, szociológus, a tudás-szociológia klasszikusa. 1933-tól élt Angliában, 1946-tól volt a University of London neveléstudományi tanszékének professzora. Irod.: G. W. REMMLING: *The Sociology of Karl Mannheim*. London, 1975. Mannheim-tanulmányok: *Írások Mannheim Károlytól és Mannheim Károlyról*. (Szerk. Gellériné Lázár Márta, Karádi Éva, Cs. Kiss Lajos.). Budapest, 2003.
- ⁶⁰ Látogatóban Hauser Arnoldnál, i. m. 66.
- ⁶¹ *Az Európai Iskoláról*, a modern magyar művészet 1945 és 1949 közötti – művészekből, művészettörténészekből és teoretikusokból álló – képzőművészeti csoportosulásról bővebben GYÖRGY Péter – PATAKI Gábor: *Az Európai Iskola és az elvont művészek csoportja*. Budapest, 1990.
- ⁶² Hamvas Béla (Eperjes, 1897 – Budapest, 1988) esszéíró, író, filozófus, műfordító. A megújuló tradicionalizmus képviselőjeként – a munkásságát sújtó hosszú szilencium után – a nyolcvanas évektől hat erőteljesebben Magyarországon és Közép-Európában. – Irod.: HAMVAS Béla: *Közös életrend: Válogatás esszéiből és életművének teljes bibliográfiája*. Budapest, 1988.
- ⁶³ HAMVAS Béla, KEMÉNY Katalin: *Forradalom a művészetben*. Budapest, 1947. 2. kiad. Pécs, 1989. 88.
- ⁶⁴ SZABÓ Lőrinc, VAJDA Miklós (szerk.): *Angol költők antológiája*. Budapest, 1960.
- ⁶⁵ *Guernica. A spanyol polgárháború költészete*. Budapest, 1963.
- ⁶⁶ Herbert READ: Előszó. *Henry Moore angol szobrászművész kiállítása*, 1967. május 18 – június 18. Budapest, Múcsarnok. A kiállítást rendezte: a Kulturális Kapcsolatok Intézete, Budapest.
- ⁶⁷ Herbert READ: *Arp*. Budapest, 1973.
- ⁶⁸ András Gábor, Pataki Gábor, Szűcs György, Zwickl András: *Magyar képzőművészet a 20. században*. Budapest, 1999. 193.

Summary

The original English version entitled Herbert Read's Hungarian Contacts was published in *Britain and Hungary Vol.2. Contacts in Architecture, Design, Art and Theory during the Nineteenth and Twentieth Centuries*. Ed. Gyula Ernyey, Budapest, Hungarian University of Craft and Design, 2003.

Márfai Molnár László

FÜLEP LAJOS MŰVÉSZETFILOZÓFIÁJA AZ 1930-AS ÉVEKBEN*

Művészetfilozófiai előzmények a fiatal Fülepnél

Fülep Lajos az 1910-es évek végén és az 1920-as évek elején két nagyobb tanulmányban (*Magyar művészet, Művészet és világnézet*) összegezte addigra kialakult művészetfilozófiai, esztétikai felfogását. Ezt követően az 1930-as évek elejéről ismert egy újabb, nagyobb terjedelmű kézírata, amely az eddigieknél is átfogóbbnak szánt művészetfilozófiai vállalkozása első vázlatos megfogalmazásának tekinthető.¹

Annyi bizonyos, hogy az 1930-as évek elejétől Fülepnek új paradigmák mentén kellett kidolgoznia művészetfilozófiai elméletét ifjúkori munkáihoz képest, hiszen ezek más-más okokból ugyan, de lezárták a további vizsgálódás lehetőségét éppen a bennük felállított összefüggések és a belőlük levonható következtetések miatt. A *Magyar művészet*-ben a történetiség új diskurzusának kidolgozásával a modern magyar képzőművészet előzményeit vizsgálja meg, azokat a kezdeményezéseket, melyek lehetővé tették, ahogy Fülep fogalmaz, „a sajátosan magyar” képzőművészet létrejöttét, amely tehát nem másolás, utánérzés, hanem a Fülep által is képviselt modernség követelményeinek megfelelően eredeti, innovatív, és teljesíti a modernség művészeteszményének harmadik feltételét is, történeti léttel rendelkezik, sajátos sorsa van, és ez elhelyezhető a művészet univerzália-fogalmának történetiségében: „Az univerzálissal csak olyan valami lehet korrelációban, amiben már magában is megvan az univerzalitás, vagy lehetősége, szándéka, követelménye. Ez a forma, amely ugyanakkor univerzális is, amikor nemzeti. Nemzeti volta pedig – az etnikai anyagtól függetlenül tekintve – nem lehet más, mint sajátos fölvetése és megoldása a forma problémájának, ahogy valamely nép művészetében látható.”² Fülep teoretikus tevékenysége így a múlt felé is nyitottá válik, viszont implikálja a jelen művészi gyakorlata számára azt a követelményt, hogy lépjen kapcsolatba saját történeti előzményével, originalitása, újszerűsége mellett legyen részese a művészet történeti sorsfolyamatának. Az új művészi gyakorlat megszületéséig azonban ez a diskurzus is lezárul, nincs többé mit mondania, a hallgatás itt erős erkölcsi konnotációval bíró várakozást jelent, a teoretikus artikuláció önnön csendjéhez jut.³

A *Művészet és világnézet*-ben Fülep az egész művészetre vonatkozó alapkérdést teszi fel: „A művészetnek és világnézetnek viszonya, mely a koncepciót műalkotásokban mutatkozik, csakugyan ideiglenes-e, s idejét múlhatja-e, vagy hozzátartozik a művészet, legalábbis minden nagy művészet lényegéhez?”⁴ Ennek a műnek a konklúziója, miszerint új művészet csak új világnézet nyo-

mán támadhat, a világnézet pedig már túl van az autonóm művészet, illetve az esztétikum szféráján, és mibenléte alapvetően etikai probléma lesz, egyúttal le is zárja a művészettel való további szisztematikus foglalkozás lehetőségét, hiszen jó esetben is a nyitott, előre meghatározhatatlan – hiszen csak szabadságában tételezhető – új erkölcsi minőségek megléte után lehetne ezt folytatni.⁵ Ugyanakkor ez a következtetéssor, mely a jövőbe helyezi a művészet, esztétikum, és a róluk való teoretikus beszéd lehetőségét, *A mai művészet válsága* című – Fülep munkásságán belül korszakzárónak tekinthető – írásában egyúttal fel is számolja paradox módon ezeknek a szféráknak Kant óta tételezett autonómiáját, hiszen létüket az etikaitól teszi függővé: „új valóságoknak kell támadniuk, aktuálissá válniuk, s ezeknek a valóságoknak az új formákat preformálniuk. Röviden és egyszerűen: világnézetnek – mely az intencionált formákat hordozhassa – kell előbb létevé lennie.”⁶

Az így létesült összefüggésben rejlő ellentmondás persze csak látszólagos, hiszen maga Kant a tiszta ész, a gyakorlati ész és az ítélőerő megismerő szféráinak különválasztása után meg is adja a közöttük lévő összefüggés lehetőségét. Éppen az esztétikai ítélőerő az, amely közvetít az elvont, tudományos tudás és az erkölcsi tudás között, minőségei közül a szép és az eszményi szép a tiszta ész, a fenséges pedig a gyakorlati ész felé jelent kapcsolatot.⁷

Fülep esztétikai rendszere – véleményünk szerint – belső okok miatt alakul olyanná a *Művészet és világnézet*-ben, amely erősen normatív, a jelennel szemben detestáló, a jövőt illetően pedig erősen affirmatív jellege révén a gyakorlati észben látja a művészi gyakorlat és teória folytathatóságának letéteményesét. Nyilván Fülepnek az 1920-as évek végétől, az 1930-as évek elejétől számítható művészetelméleti tevékenysége így inkább értelmezhető újramezdésnek, mint folytatásnak. Új beszédmódokat kell artikulálnia, és ehhez korábbi diskurzusokat kell újraolvasnia, felülírnia.⁸

A fentiek nyomán érthető, hogy Fülep 1930-as évek elejéről származó művészetfilozófiai kézírata bevezetését így kezdi: „Kiindulás: az esztétikai ítélet analízise, Kantból kiindulva, de eltérő, sőt ellenkező eredményhez jutva odavezet, hogy az esztétikai, szorosabban művészi fenomén kérdése csak az esztétikum és valóság, vagy pontosabban a művészet és valóság egymáshoz való viszonyának analízisében oldható meg eredményesen úgy, hogy a művészettudomány speciális kérdéseire (műfaj) s a művészettörténet speciális kérdéseire (stílus) világosság derüljön.”⁹

Fülep tehát egyrészt célul tűzi ki a Kanttól eredő esztétikai paradigma kritikai felülvizsgálatát, azért, hogy az esztétikum szférájának a valósághoz való viszonyát másféle beszédmódban artikulálja. Kérdéses, hogy Fülep számára tartható-e a Baumgarten által felállított és Kant által továbbgondolt tézis, miszerint az esztétikumról azért lehet egyáltalán külön, filozófiai kezek között beszélni, mert az a megismerés külön módozatát jelenti; és ebből már levezethető e szféra autonómiája is. Az ettől való eltéréshez az esztétikum és a valóság új viszonyának megfogalmazását, ennek előfeltételeként

pedig magának a valóságnak az ebben az összefüggésben értendő definiálását kell elvégezni.

Fülep másrészt arra törekszik, hogy az így nyert viszonylatok és meghatározások nyomán, tehát az új esztétikai elméletben megkíséreljen megoldani két művészetfilozófiai problémát: az egyik a műfajok elmélete, tehát – legalábbis a fülepi gondolatrendszerben – a történetiségen kívüli filozófiai aspektus, a másik pedig a stílus mibenléte, azaz a művészet történetfilozófiájának alapproblémája. Hogy a kettő mennyire összetartozik, azt Fülep is elismeri, amikor ezt követően arról ír, hogy a művészet nemfogalmának át kell fognia és magába kell foglalnia azokat a történeti változatokat, melyek a teóriák és a művészi gyakorlatok tapasztalatának sokféleségéből származnak. Tehát Fülep itt a modernség jellegzetes és egymásnak is ellentmondó követelményének igyekszik eleget tenni, amikor a művészet univerzális, idő feletti fogalmát olyanná kívánja formálni, amely képes befogadni a meglévő, sőt a lehetséges történeti tapasztalatokat is: „A művészetfilozófiában, ha valóban univerzális akar lenni, minden kor, nép és irány művészetének meg kell találni a helyét, pontosabban helyének lehetőségét. [...] Az említett elágazás sokasága mellett itt van még az, amit a műfaji sokféleségnek nevezünk. S ezt a fogalmat is jóval tágabb értelemben kell vennünk, mint ahogy gyakran történik. A leginkább ismert műfajok mellé a műfaji változatoknak egész seregét kell iktatnunk, s itt se engedhetjük meg, hogy valamely domináló, vagy bármely okból különlegesen értékelt műfaj alapján állítsunk föl olyan elméletet, melyhez e többi műfaj alkalmazkodni kénytelen, vagy amely miatt éppenséggel kiesik a művészet világából.”¹⁰

Fülep tehát a művészetek történeti léte során megjelenő kor szerint köztött értéktételezések kiiktatását is művészetfilozófiája feltételei között helyezi el. A modernség teoretikusának nézőpontja ez, aki egyik részről számol a történetiség egészével, próbálja átfogni gondolatilag annak minden lehetséges változatát, miközben másik részről úgy véli, erre vonatkozó diskurzusa felette van a történeti változatoknak, képes meghaladni azok sokféleségét, azáltal, hogy egységes fogalmi rendben beszél róluk. Ez a nyilvánvalóan Hegeltől eredő meggyőződés nem csupán Fülep törekvéseinek sajátja, hanem ihletője olyan felfogásmódoknak is, mint a fenomenológia, amely az intencionális tudat történetiségtől független, mondhatni időtlen módozatát vizsgálta, és a strukturalizmus, amely a létezők szerkezetének, szervezőelvének szintén történetiségtől független feltárásán fáradozott. Jellemző, hogy a fenomenológiai diskurzus megalkotója, Edmund Husserl az időről tartott előadássorozatot úgy, hogy eltekintett az idő fogalmának történetileg változó voltától: „Mi az élményeket semmilyen valóságba nem fogjuk beleszerezni. [...] Az *idő a priori*ját kíséreljük megvilágítani, az *időtudat* kutatásakor annak lényegi konstitúcióját hozzuk napvilágra, és az időhöz specifikusan hozzá tartozó felfogástartalmakat és aktuskaraktereket mutatjuk meg, amelyekhez lényegileg hozzátartoznak az apriorisztikus időtörvények.”¹¹ A fenomenológiától is erősen ihletett strukturalizmusnak a művé-

szetelméletben annak egyik első képviselőjének tartott Roman Ingarden *Az irodalmi műalkotás*-ban egyszerre tér ki a művel szembesülő intencionalis tudat mechanizmusaira, és a műalkotás-tárgy strukturális rétegzettségére, szerkezeti szintjeire.¹²

Nyilván nem véletlen, hogy az Ingarden előbb említett művének megjelenésével egy időben keletkezett Fülep-kéziratban a következő megállapítás így szól: „Ugyanazon a műtárgyon belül, bármilyen egységes és bármilyenre annak kell tekintenünk, több réteget találunk, amelyek mind megfelelő méltánylást kívánnak, anélkül azonban, hogy egyiké a másiknak rovására váljon, vagy mellőzésével, tekintetbe nem vételével, fontosságának félreismerésével, akár állításával vagy tagadásával járjon.”¹³ A műalkotások ilyenfajta figyelembevételre implikálhatna Fülepnél egy olyan felfogásmódot is, amelyben maga a műalkotás, megelőzve a róla szóló beszédet és annak rendjét, képes arra, hogy beszéljen, hiszen nem dolog, hanem egy bizonyos nyelv, egy jelrendszer artikulációja. Ígéretes elképzelés lehetne ez, mely a jelentést nem egy hozzá képest külső rendből eredeztetné. De Fülep mégis inkább a teoretikus diskurzus szupremáciáját választja, mint amely egyedül képes szavatolni a fogalmi egységet, amely ebben a diskurzusban a művészet fennmaradásának előfeltétele: „Az elméletileg el nem kötelezett művészet-szemléletnek arra a kérdésre, mi a művészet, elég rámutatnia a művészet világára, hiszen *a művészet a maga nyelvén beszél önmagáról és önmagáért* [kiemelés tőlünk M.M.L.] – az elméletileg elkötelezettnek azonban azt, amit a művészet mond önmagáról és önmagáért, az elmélet nyelvére kell fordítania, s ez azt jelenti, hogy meg kell mutatnia az egységet statuáló, mindenütt helytálló és érvényes principiumokat, amellyel vagy amelyekkel *ellenőrizhető és igazolható módon megfelel arra a kérdésre, mi a művészet*; [kiemelés tőlünk M.M.L.] amelyekkel tehát a művészet területéhez tartozó tárgyak sokasága felvételük az esztétikai szférába; vagy amellyel, végül, az esztétikai szféra konstituálódik.”¹⁴

Külön elemzendő probléma Fülepnél művészet és esztétikum *viszonya*; annyit mindenesetre előre lehet bocsájtani, hogy szoros összeshatóságuk ellenére Fülep hol a fogalmi elvontság világát tolja előtérbe, hol a műtárgyak érzéki bizonyosságát – ez utóbbiban van mindkettő adva, de *igazolásuk* itt csak a teoretikus diskurzus előjoga lehet. Ezért fogalmaz úgy Fülep, hogy szükséges kiindulni „előzetes elméleti megkööttség nélkül magából az esztétikai tapasztalatból, s lépésről lépésre tudatosítjuk, amit a tapasztalat magába foglal. Nézetünk szerint így nem kell védekeznünk a petitio principii látszata ellen, mert nem valami tételt tételezünk a tapasztalat előtt, hanem a tapasztalatból akarjuk kihámozni a tételt, s a további vizsgálat sorának kell igazolnia eljárásunk helytállóságát és helyességét. Lehetetlen valamiről kívülről beszélni, úgy mint kívülről elérni.”¹⁵ Ezek után Fülep az esztétikai tapasztalatot úgy határozza meg, mint természeti és ember alkotta tárgyak által kiváltott sajátos élményt, „amely élményt általában esztétikainak nevezünk, ha ti. ráeszmélünk, hogy élményüket valami sajátos, éppen

az esztétikai érték határozza meg és különbözteti meg más, talán hasonlóan fontos és intenzív élményeinktől. Egyfelől tehát tárgyak: természetiek és emberi alkotások, másfelől sajátos élmény, mely a tárgyak tulajdonságát sajátos érték gyanánt fogja föl. Ezek határozzák meg az esztétikai tapasztalat formáját, mely mindig azonos lehet, míg tartalma végtelenül változhat. [...] Az esztétikum az élményben aktuálódik, de a tárgy tulajdonságai alapján.”¹⁶

Az idézett szövegrészek, melyek a fülepi koncepció alapdefinícióit adják, látható módon olyan beszédmód közegében artikulálódtak, mely nem áll távol a fentebb már hivatkozott kortárs szerzőktől, és amely nyomán ezt a beszédmódot a fenomenológia és a strukturalizmus diskurzusával rokoníthatjuk, függetlenül attól, hogy Fülep szövegének írása idején mennyire ismerte rokon felfogású európai kortársainak műveit.

Esztétikai érték és esztétikai tudat Fülep elméletében

Sajátos érték és neki megfelelő érvényességi terület: ez Fülep szerint az esztétika (művészetfilozófia) független diszciplínájának előfeltétele. Ehhez viszont be kell bizonyítani ezen értékszféra és érvényességi területe (szférája) autonómiáját, amihez viszont előbb meg kell találni, melyik is ez a sajátos, másra vissza nem vezethető érték. Ennek kimutatását szánja Fülep művészetfilozófiája első feladatának, mivel a fentebb idézett esztétikai élmény és a műtárgyak léte önmagában még nem garantálja, hogy ez az élmény- és tárgyszféra autonóm legyen, miközben az egésznek ez a kiindulópontja. Maga Fülep is elismeri, hogy körben forgó érvelés ez, de úgy véli, egyrésről hipotézisként kell felvetését kezelnie, mely a végén igazolódik, másrésről pedig „kétféle tudásról van szó: egy elsőről, mely lehet bizonyos, bár lehet homályos, önmagáról híven számot adni képtelen, s egy másodikról, mely világos, de bizonytalan, hipotetikus; az első vonatkozik az érték és szféra anyagára, tartalmára, a második autonómiájára. A másodikat a vizsgálattal szerezzük meg, az elsőnek birtokunkban kell lennie.”¹⁷ A közvetlen élmény tudása önmagában nem elég, mert nem csupán önmagát kell igazolnia Fülep szerint, hanem autonómiáját is, ezt pedig már csak a belőle lezármaztatott teória képes megtenni. Hasonlóan oldja fel Fülep a másik, szintén már kezdetben megjelenő problémát, amely természeti és művészi esztétikum azonosságára és különmeműségére vonatkozik. Felvetése szerint, ha a két szféra az egységes esztétikum két tartománya, akkor elégnek kell lennie egy elméletnek is, ha meg nem, akkor két elméletnek kell kialakulnia, de mindez majd csak a vizsgálat folyamán derülhet ki.

A feladat láthatólag ugyanaz, mint ami már Kant számára is adott volt, és amit a német filozófus Az ítéleőrő kritikájában meg is oldott; de Fülep éppen Kant e művének sajátos továbbgondolása nyomán jutott el a Művé-

szet és világnézet-ben a művészet függetlenségének feladásához. Így művészetfilozófiai újrakezdése egyben a kanti problematika ismételt megválaszolásának kísérlete is lesz, de a Kantétól eltérő módon. Hiszen Fülep szerint Kantnál a művészi forma „a megismerő képességekhez alkalmazottság, amely közömbösségében és esetlegességében lehetetlenné teszi a konkrét élménynek és tárgynak megközelítését, de csak a rá gondolást is.”¹⁸

Nála e helyett valami olyan adotról van szó, amely mind az érzékek, mind a tudat útján bizonyosságot nyert, és amelynek Fülep szerint minden mástól való különbözősége is kétségbevonhatatlan: „Fontos csak az, hogy amivel az esztétikai területre tekintünk, nem az esztétikával összetéveszthető és elég gyakran összetévesztett más tudat, hanem a speciálisan esztétikai tudat, az, amelyet tapasztalatból és eszmélkedésből ilyennek ismerünk, melyről érezzük és tudjuk, hogy saját kategóriái vannak, s amelyet ha pozitíve tán nem is, negatíve meg tudunk határozni, megmondva, hogy mi nem az, és ösztönösen vagy tudatosan, megfontolásból ellene szegülve más szférák kategóriái alá való rendelése kísérletének.”¹⁹

Ez a tudat azonban – hasonlóan a fenomenológiához – nem az egyéni tudatokat vagy azok valamiféle közösségét jelöli, hanem az esztétikailag minősíthető tudatmódot egyetemességét, melynek megléte jelenti a tudat felől az esztétikai szféra bizonyosságát: „Ha az egyén esztétikai tudata nem tud felelni a kérdésre, [ti. „vajon van-e s ugyan mi lehet a köze a görög templomnak a szürrealista verssel, Palestrina kórusainak az afrikai barlangfreskókkal, egyiptomi monumentumoknak erdélyi népdalokkal...”²⁰] legalábbis az egyénnél lehetetlen teljes tapasztalat híján, az egyetemes esztétikai tudat, minden feltételezhető esztétikai tapasztalat összességének eszmélete azzal az igénnyel lép elé, hogy helyet kér az esztétikai szférában, minél fogva magyarázatot az esztétikában és művészetfilozófiában.”²¹

Mindez tehát Fülep számára azt jelenti, hogy az esztétikai érték nem kell, hogy olyan formális-általános struktúra-fogalom legyen, mint a szubjektív-általános forma Kantnál. Az esztétikai érték nála egy végső, tehát másra vissza nem vezethető érték, amely egyúttal végső forma is, de emellett reálisan létező esztétikailag, amelyben, Fülep szerint, „nem kevesebről van szó, mint a világról, s benne magunkról, a világnak, s benne magunknak egy értéken át látott, nemcsak látott, remélt aspektusáról: mint láttuk, minden lehető élményünk csonkítatlan felfogásáról az esztétikumban.”²²

A fülepi felfogásban úgy adott az esztétikai tudat és a neki megfelelő, tapasztalat útján nyert esztétikai érték/forma, hogy az értékelés gesztusa a tárgyat magát jelenti, hiszen az esztétikai érték a tárgyhoz tartozik, de az esztétikai szemlélet nélkül nem jelenhet meg.²³ Nála tehát az esztétikai tapasztalat tárgya olyan adottság, mely másra vissza nem vezethető forma/érték módján létezik: az esztétikai tudat számára érték, az esztétikai tapasztalat számára pedig konkrét forma.

A fentebb vázolt összefüggés még nem áll olyan távol a kanti esztétikától, hogy ezen a ponton azt állíthatnánk, Fülep valami gyökeresen újat állít

a modern paradigmáján belül tapasztalat és szemlélet egymásra vonatkozásáról. Az a törekvése viszont már feltétlenül eredeti koncepció felé mutat, amelyben esztétikai elméletét függetleníteni igyekszik a hagyományozott és kortárs filozófiai rendszerektől és felfogásmódoktól, hogy létrehozhasson egy valóban önálló rendszert, saját művészetfilozófiáját. Fülepnak ez a szándéka viszont ismét csak következetesen illeszkedik a modernség episztéméjébe, melyben a gondolkodás új formáit immár nem a hagyomány felől igyekeztek megalapozni, annak újragondolása által, hanem éppen az előfeltevések, előítéletek, öröklött gondolati minták lehetőség szerinti minél teljesebb lebontásával, ahogy az a modernség első jelentős gondolkodóinál, egyfelől Baconnál, másfelől Descartes-nál is már jól megfigyelhető.

Fülep ezért először a különböző, nem-esztétikai kategóriák művészetben való jelenlétét vizsgálja, melyek által az esztétikai érték státusza szorul magyarázatra. A szerző szerint itt is olyan rögzült magyarázóelvek alakultak ki, melyek egyformán ezen érték általa fentebb már kifejtett autonómiáját veszélyeztetik. Az első ezek közül: a forma-abszolutizmus, egyfajta monizmus, a másik az esztétikai érték relativizálása, a harmadik pedig annak egy másik érték alá rendelése. Fülep szerint e három felfogásmód közös hibája az esztétikai élményhez való viszonyában „nem okvetlenül azért az, mert valami külső, heterogén mozzanatot vitt bele, hanem azért is lehet, mert nem látja jól e mozzanatok funkcióját az élmény struktúrájában; Az esztétikai élményben csakugyan fontos az, amit 'formának' nevezünk, benne csakugyan vannak olyan értékek, amelyek az esztétikumon kívül is megtalálhatók (akkor – mint legvégül fogjuk látni – nem esztétikaiak), csakugyan megfér vagy alája is rendelődhet más élményeknek, amelyek föl is émeszthetők. Ezért itt kell velük foglalkoznunk.”²⁴

Az első felfogásmód tűnik a legkevésbé kritikára szorulóknak, hiszen ezt kapcsolják leginkább a modernséghez, annak is a romantikától a huszadik század közepéig terjedő szakaszához. Eszerint a művészetben nem a „mit” számít, hanem a „hogyan”, a tematikus jelleg, a „tartalom” helyett egyedül a megformálás módja a döntő. Fülep szerint már e két szó használata is erőszakoltan kettéválaszt valami eredendően egységeset. Az ő bírálata itt a kanti esztétikai felfogás ellen irányul: szerinte Kantnál az esztétikai fenomén védelmének szándéka tette egyrészt, hogy az autonómiát csak tiszta szellemként, merő formaként tudta értelmezni, másrészt pedig „az esztétikai fenomén sajátosságaként felismert irracionalitását védi a racionalitás ellen, az előbbi itt a formával, az utóbbit a tartalommal azonosítva. A kanti szellem-empíria, forma-tartalom fogalompár, mind a kettő üres absztrakció; üres szellem és forma, formálatlan empíria és tartalom, amilyen az esztétikai szférában (itt csak reá van gondunk) nem akadt és nem akadhat soha.”²⁵ Fülep szerint itt is a forma szó kétértelműsége okozta a csapdát: „az esztétikai 'forma': formálás, csinálás, a formálás minősége teszi esztétikaivá, minden alkalommal meg kell alkotni a formát – semmi köze a kanti kész, gegeben forma-kategóriákhoz, amikben mutatkozik a szel-

lem autonóm tevékenysége az empíriával szemben, de amit a szellem mégse maga csinál. [...] Az autonómiáért így nagyon nagy árat kell adni: mindent; meg kell semmisíteni az esztétikai fenomént.”²⁶

A heteronómia Fülep felfogásában csak az analízisben jogosult, az esztétikai szemléletben nem. A műtárgy, az esztétikai értékkel bíró objektum számos egyéb értékkel, céllal, funkcióval lehet felruházva, sőt állítása szerint „teljesen heterogén-mentes csak az a művészet lehetne, amelynek semmi tartalma – de ilyen nincs. [...] Az esztétikai érték autonómiája és konstitutív volta nem jelenti azt, hogy az esztétikai élményben és tárgyban rajta kívül más érték és kategória nincs jelen. Megfér más értékekkel. De amikor esztétikailag értékelünk, akkor az esztétikai a döntő.”²⁷

Az esztétikai érték más értékeknek való alárendelésének problémáját végiggondolva Fülep számára az a konklúzió, hogy az esztétika autonómiája nem eleve adott, hanem feladat, amit ki kell vívni a materiával és az autonómia-ellenes erővel szemben egyaránt. Itt kénytelen szembesülni az esztétikai érték-tételezés korhoz kötöttségével, amit épp az esztétikai szemlélet mint értelmezési mód lehetőségével próbál feloldani: „Lehet, hogy amit esztétikai értéknek, művészetnek nevezünk, valamikor nem volt, s valaha nem lesz; s lehet majd helyette valami más, egy s másban hasonló, de mégis más valami; [...] Művészi szándék feltételezése nélkül azok a tárgyak teljesen értelmetlenek lennének s nagyobb rejtély, mint művészi szándék tételezésével.”²⁸

A történetiség problematikájával való folytonos szembesülés ugyanakkor ilyesféle önreflexiót is kikényszerít Fülepből gondolatmenetének ezen a részén: „Az esztétikai tudat, s a róla való eszmélkedés történelmi-társadalmi processzus eredménye (terméke), úgy ez is itt.”²⁹ Ez a megjegyzés, ha rövid is, figyelemreméltó, mivel ehhez hasonló reflexív gesztus csak a modernség esztétikai felfogásmódjának legkésőbbi, huszadik század végi szakaszára jellemző. Hiszen addig, a Füleppel egykorú szerzőknél, mondjuk Crocénál, Lukácsnál, Sík Sándornál vagy Hartmannál egyaránt hiányzik saját nézőpontjuk történetiségének, tehát szemléleti horizontjuk korhoz kötött kategóriákkal és rendszerrel operáló voltának felismerése. Ezért állíthatjuk azt – természetesen az ezredforduló szintén csak korhoz kötött szemlélete alapján – hogy az előbb említett szerzők esztétikai rendszerei (és még számosaké az érintett időszakban) kétely nélkül építkező meta-narratíváknak tekinthetők.

A kanti esztétika kritikája Fülepnél

Fülep a szépre és művészetre vonatkozó elméletek rövid történeti áttekintése során a legnagyobb figyelmet Kantnak szenteli. A kanti nézetek markáns kritikája sejtetni engedi, hogy szükséges Fülep számára saját elmélete minél eredetibb megalapozásához a legnagyobb hatású, legjelentősebb mo-

dern esztétikai elmélet, a kanti teória kritikai felülvizsgálata. Elsőként a kanti érdekmentesség tételét bírálja, mondván, hogy nem csupán a Kant által kiiktatandónak tekintett (a tárgy létezésére vonatkozó) érdek van; sőt, Fülepp szerint az esztétikai élmény érdek nélkül nincs is, ez azonban nem a tárgy létezéséhez, hanem ahhoz fűződik, amit az jelent a szemlélő számára, és ez fokozottabb érdek, mert fokozottabb létezést jelent, azaz egzisztenciális tartalmú. Füleppnek a kanti elmélet elleni legfőbb kifogása annak absztrakt volta; érvényes ez az előbbi érdekmentességre, de az ítélet szubjektivitására, az esztétikai tárgy időtől elvonatkoztatott, önmagával való azonosságának tételezésére, vagy arra, hogy Kant az esztétikai ítélet általánosságának feltételét az ember absztrakt szellemi azonosságában keresi, míg Fülepp szerint – és itt látható az előbb idézett fülepi önkritikus reflexió jelentősége az esztétika, és benne saját elmélete történetiségéről – az ilyesféle ítélet lehetősége nincs eleve adva, hanem meg kell teremtnie különböző feltételek által: „tehát csak ezután, a hatás és megértés után, másodsorban jutunk el oda, hogy valami tetszik, vagy nem; s ennek a tetszésnek is feltételei vannak: objektívek (kor, társadalmi helyzet, stb.) és szubjektívek (egyéni); s a szubjektívet nem lehet eltüntetni; szerencsére; mert hátránya ugyan, hogy nem mindenki aprecíálhat, élvezhet mindent, de ez egyúttal a művészet gazdagságának forrása; az, hogy meg lehet tanítani látni (művelődni), nem fogalmakkal való meggyőzést jelent, hanem láttatást, megmutatást; mivel nem fogalmi, azért Kant szerint az igény nem objektív, hanem csak szubjektív általánosságra (subjektive Allgemeinheit) szól; ellenkezőleg; az általánosság objektív – de nem készen adott és nem statisztikai, nem a szám dönti el; érvényes, ha csak egy tudja is, egy vallja is, de nem a kanti okból (eszerint lehetetlen volna, sőt, inkább azt kell megmagyarázni, hogy lehetséges, hogy valaki nem vallja, nem látja szépnek – mert az absztrakt feltételek mindenütt azonosak), hanem a tárgy objektív tulajdonságai miatt, amelyeket azonban nem mindenki lát és tud, mert a látás, a tudás dönt a tárgy objektív tulajdonságairól.”³⁰

Fülepp úgy véli, Kantnál az esztétikum végül egyetlen értékre, a tetszés (vagy nemtetszés) ítéletére redukálódik, holott szerinte „az esztétikai érték nem a Lust – hanem maga a tárgy, ami a tárgyban van, amit a tárgy mond; a Lust csak értékes voltának konstatálása.”³¹ Így számára a kanti teória következménye végzetes redukció, mely az esztétikai szféra degradálódásával, majd megsemmisülésével jár.

Fülepp szerint az ízlésítélet általános érvényének igénye (ami természetesen Kantnál is megvan, ld. Az ítéleőrő kritikája, 7.§.) éppen indokolhatóságán alapszik (szemben a kanti felfogással), csak épp a sajátosan esztétikai értékek szerint, amelyek az érzéki tapasztalatban adóttak, ezért sokszor határozatlanabbnak, nehezen kifejezhetőbbnek tűnnek, de ezekre is „rá lehet mutatni és körül lehet írni a másképp kifejezhetetlent, és összehasonlítani, ismertre hivatkozni.[...] nemcsak az lehet általános, amit fogalmakkal kifejezve szavakba tudunk foglalni; van másféle beszéd és másféle

általánosság – éppen az esztétikai; hogy milyen, majd látni fogjuk, ezt Kant, a racionalista nem tudta és nem is tudhatta”³²

A következő részben Fülep az általa felhasználható alapfogalmak definícióját próbálja megadni, melyek közül az első a szemlélet fogalma. Ez nála nem pusztán bizonyos distanciát jelent a szemlélet tárgyától, hanem dialektikus részvételt az esztétikai érték produkálásában, beleértve az indulatok és szenvedélyek feldolgozását is. Ez az arisztotelészi katarzis-fogalomra emlékeztető összefüggés annyiban is fontos, hogy pótolja azt a hiányt, ami a kanti esztétikában megvan, hiszen ott az esztétikai megismerés jól behatárolt távolságot feltételez a tárgyától, ettől közelebb vagy távolabb kerülve megszűnik az esztétikai jelleg,³³ így viszont nem jut hely Kant rendszerében az eksztatikus jellegű művészetnek. Ehhez kapcsolódóan Fülep kitér a szemlélet fogalmának kétféle jelentésére, hiszen egyrésztől lehet cselekvő aktus, másrésztől pedig az esztétikailag konstituálódó tárgy, az ’élmény’. Ez a tárgy abban sajátos szerzőnk szerint, hogy jellemzője az érzéketlenség. Így Fülep definíciója alapján az esztétikai tárgy az „abszolút konkrét tárgy.” Ez a konkrétság a „konstitutív princípium: a jelentés jelentőssége (jelentékenysége), az, hogy az érzéketlen tárgy jelenléte ránk nézve értékes, becses, fontos, ugyanaz az érzéketlenségben, hogy valamit úgy, amint van, azért amit ahogyan mond [...] Nem teoretikus és nem praktikus jelentősség és érték az, s nem szorítható bele a tetszés-nem tetszés, szép-nem szép kategóriáiba se, mert az utóbbinál szélesebb területű, tetszés-nem tetszésnél mélyebb. [...] Ez a jelentősség (jelentékenység) épp az esztétikai, vagyis hogy érzéketlen tárgyak másként el nem mondhatóan fontosat mondanak nekünk, és fontos, hogy éppen úgy mondják el.”³⁴ Az abszolút konkrét tárgy eszerint individuális, teljesen egyedi, de jelentése individuális létének tulajdonképpen az oka Fülep szerint, hiszen nála az egyedi megértett egyedit jelent. Az esztétikai élmény és tárgy irracionalitása eszerint abban van, hogy az individuális megértése az általánossal (fogalommal) való olyan kapcsolatát jelenti, amelyben az általános (valaminek a fogalma) az egyediben nem elgondolható, hanem érzékileg fogható fel.³⁵ Az a fülepi definíció, amellyel az előbbi gondolatmenetét összegzi: „Esztétikai érték: jelentés érzékletben (érzéketlenkel azonos jelentés) a szemlélet számára”,³⁶ a jelelmélet fregei felfogása nyomán³⁷ tulajdonképpen jel, jelölő és jelölt (jel, fogalom és dolog) olyan sajátos egybeesését, azonosságát konstatálja, amely csak az esztétikaiban van jelen. A jelviszony három elemének ez az egybeesése az a feltétel, amely az esztétikai szféra konkrétsága, határtalan sokfélesége ellenére annak egységét biztosítja a fülepi elméletben. „Jelentő és jelentés viszonyát nem úgy kell gondolnunk, hogy egyik a másikban benne van, mint valami edényben. A kettő azonos. Mikor a jelentőt látom, a jelentő maga a jelentés, s amit nem látok: hozzámagyarázás.”³⁸

Fülep szerint az érték az érzéki tárgynak ez a speciális jelentése, amely egyúttal az érték autonómiáját is jelenti, mert tovább már nem elemezhető adottság. Úgy véli, a szociológiai és pszichológiai indíttatású művészetfel-

fogások minden haszna ellenére is analitikus jellegük egy ponton megáll, és nem tud továbblépni, és ez éppen a jelentésnek az érzékletesben való megjelenése, a befogadó részéről a konkrét szemlélet. Fülep felfogásában ez a konkrét szemlélet, az autonóm esztétikai szféra feltétele a történetiségre vetítve nem minden társadalomban egyformán adott lehetőség, tulajdonképpen ki kell küzdeni újra és újra. Tehát eszerint a nincs vagy van kérdése helyett a lehetséges, az autonómia létesülésének feltétele a döntő.

A konkrét szemléletben megjelenő esztétikai tárgy viszont így – Fülep maga is elismeri – mintegy érték-monásszá válik, amely nem utal semmi felsőbb, átfogóbb összefüggésre, nem részlete semminek és nem absztrahálható. Vice versa a legapróbb részlet is elhagyhatatlan belőle, minden elem egyformán fontos, és ez a tökéletes konkrétság teszi a tárgyat esztétikaivá.³⁹ Az esztétikai szemlélet eszerint gyökeresen eltér a tudományostól, amely mindig transzcendál, minden ismeret egy másikra utal és egy nagy egészre, melynek része. Emellett a tudomány soha nincs célnál, míg az esztétikai szemlélet mindig célnál van, és mindig határolt, zárt egységes egész tárgya van. Az esztétikai szemlélet nyújt csak a tárgyról ilyen fel nem cserélhető konkrétságot, Fülep szerint minden más szemléleti forma ehhez képest absztrakció. Talán itt érzékelhető leginkább az a távolság, amit Fülep a kritikával kezelt kanti esztétikától megtett, hiszen Kant rendszerében az esztétikai megismerés csak egy a lehetségesek között, ráadásul csupán az érzékek szintjén ad a tárgyról ismeretet, és közömbös a tárgy valódi létezése iránt.⁴⁰ Fülepnél az esztétikai megismeréshez képest „a többi valóság mindig absztrakt; mert a konkrét nincs kiemelve, kipreparálva, mielőjéből kiszakítva, a felfogó szellemtől, lélektől megjelenítése mellőzve – hanem a jelentés konkrétságában él.”⁴¹

Esztétikum és valóság viszonya – Georg Simmel nézeteinek bírálata

Az előbb vázolt fülepi gondolatmenet természetszerűen felveti az esztétikai szférának a valósághoz való viszonyát érintő kérdést, illetve ezen belül azt, amely a valósággal való kapcsolatát fenyegeti, igyekezvén a kettőt elvágni egymástól. Fülep itt elsősorban Georg Simmel Rembrandt című kötetére gondol, azon belül is a Vallásos művészet nevű harmadik rész 'Mit látunk a műalkotásban' című fejezetére. Fülep szerint a számtalan valóság-fogalom mind lehetséges, amennyiben érzékletes jelentővel azonosul. Mivel ez utóbbi mindig más, így „a más jelentés más jelentőt hív, így tehát a művészi intencióra döntő a valóság-intenció, a Riegl-féle Kunstwollen mellett be kell vezetni egy fontos fogalmat: a Wirklichkeitswollen-t. (Stílusokra döntő, mert a művészet nem levegőben lóg, sem a művészi intenció, a Kunstwollen). A valóság, a mindennapi valóság absztrakt; csak az esztétikai konkrét; s amint a valóság konkrétta válik, esztétikaivá válik.”⁴²

Fülep interpretációja nyomán Simmel gondolatmenete középpontjában ez a kérdés áll: mit látunk tulajdonképpen a képen, amelyet „ábrázol”? Simmel szerint Rembrandt rézkarcain vagy a valóságos prémgallért, a valóságos tájat látom, ha a műtárgy célja a valóság felidézett benső látása – de ebben az esetben a műtárgy látszattá, jelentéktelenné válik, hiszen minden lényeges a rajta túl lévő valóságból ered. Vagy pedig nem a valóságos prémgallért vagy tájat látjuk, a képi látvány nem azonosítható semmilyen empirikus tájjal, tárggyal, egysége belső eredetű. Ebben az esetben Simmel szerint a rézkarcon látható tárgy művészi víziójának semmi köze a külső valósághoz, hanem autochton módon az alkotó művészi szellem műve. A valóság és a művészet ennek nyomán ugyanazon tartalom két, egymással párhuzamos kifejezése lesz, melyeknek semmi közük egymáshoz, és vonatkozásaik, jelentéseik, értékeik sem vonatkoztathatók egymásra. Bár ahhoz, hogy a rézkarc vonalait megértsük, mit is ábrázol, rendelkezünk kell a valóságos prémgallér előzetes ismeretével, de Simmel szerint ez egy meghaladott pszichológiai előfeltétel, amely nem tartozik a megalkotott műhöz.

Fülep szerint a két terület ilyen radikális szétválasztása után valamifajta egymásrautaltságuk indoklásához Simmel kénytelen egyfajta platonista magyarázathoz fordulni, mely szerint a művészet és a valóság ugyanazon lényegnek egymástól lényegesen különböző és független kifejezése. Simmel összegzése szerint, amelyet Fülep is kiemel: „Ha mi a rembrandti prémgallért látjuk, ténylegesen olyan vonalakat látunk, amelyek nem egy más-honnan adódó, és asszociatív felidézett prémgallért 'ábrázolnak', hanem ezek pontosan úgy 'vannak' prémgallérként, mint minden egyes szórszál, melyek a Rembrandt édesanyja által viselt prémgallérként együttesen 'vannak'.”⁴³

Fülep szerint valóság és művészet viszonyának ez a felfogása csak addig érvényesíthető, amíg azt a bizonyos reális valóságot állítjuk a művészet mellé vagy vele szemben. „A nehézség egyszerre megszűnik, ha megértjük, hogy a művészet számára a valóság egy síkon van a nem-valósággal, a lehetővel, képzelttel, gondolttal, érzettel stb. A reális valóság nem érintkezhet tehát a művészettel a művészet egész terjedelmén végig – a művészet nagy területei az érintkezési felületen kívül esnek; ezért a művészetnek a reális valósághoz való viszonya csak egy része a művészetnek a teljes 'valósághoz' (a művészet számára lehető anyaghoz) való viszonyában.”⁴⁴ Fülep számára a lényeges kérdés ebben az összefüggésben az, hogy ez a „művészet számára lehető anyag” saját, nem-esztétikai értékeivel milyen szerepet játszik az esztétikai fenomén teljességében. Ha ezeket elvesszük, megint csak üres absztrakcióhoz jutunk a szerző szerint. Kérdés persze, hogy amiket ő nem-esztétikai elemeknek nevez, és példaképpen fel is sorol itt jó néhányat közülük, valóban azok-e: világosság, homályosság, egység, keménység, lágy-ság, derű, tragikum (!), fény, színek – ezek ugyanis a szó eredendő értelmében az aisthesis, az érzékelés területére tartoznak. Ha Fülep logikáját követjük, csak akkor tekinthetjük ezeket nem-esztétikainak, ha az eszté-

tikait azonosítjuk a művészettel, és eltekintünk a művészetén kívüli jelenségek esztétikai szemléletétől. Vagy pedig a művészt és az esztétikumot választjuk el, ez utóbbit pedig azonosítjuk a valósággal. Az a következtetése is ezt mutatja, miszerint „a műtárgyban nem-esztétikai, valóságértékek vannak, amelyek olyanok, mint az esztétikai szférán kívül lévők, sőt azokkal gyakran azonosak – s az esztétikai szférába úgy kerülnek át, hogy esztétikailag szemléljük őket.”⁴⁵ A valóságérték jelenléte a műtárgyban eszerint csupán annyit jelent, hogy műtárgyon kívüli esztétikai minőségek kerülnek bele. Úgy tűnik, hogy Fülep – legalábbis gondolatmenetének ezen a részén – nem tudta meggyőzően feloldani a Simmel-szöveg kapcsán felvetett problémát, csupán gondolatmenete annyiban különbözik a Simmelétől, hogy nála a nem-művészi esztétikum kapja a valóság nevet, és azután ezt a valóságot integrálja számára a műalkotás magába, vagyis mű és külvilág itt sem érintkezik, éppúgy, mint Simmelnél. Ennél meggyőzőbb a folytatás gondolatmenete, amelyben Fülep arról ír, hogy a valóságérték már csak azzal is fontos, jelentős, hogy van, vagy lehet, kívül a tetszés-nemtetszés, ízlés, erkölcsi, tudományos, vallási meggyőződés szerint való megítélésen. Olyan „érték, amelynek fontossága, jelentőssége nem szűnik meg az esztétikai szférában, a műtárgyban, s amely ennél fogva az értékelésre döntő jelentőséggel bír.”⁴⁶ Az előbbi logikát mintegy megfordítva, Fülep ezután azzal érvel, hogy ami az esztétikumban (mint láttuk, ez nála a műalkotást jelenti) jelentés, az esztétikai szférán kívül is való érték, valóság-érték, beleértve mindenféle lehetőség szerinti létet is. Ez a valóság Fülep szerint „ugyanaz, amelyet az esztétikai tárgyban (a műtárgyban) esztétikailag is szemlélhetek, de nem esztétikailag is, ha t.i. nem azt nézem, hogy az a jelentés, az az anyag mi módon jelenik meg éppen abban a jelentőben, abban az érzékletességben, abban a formában. [...] Nem ugyanaz, mert az anyag mindig valamilyen formában jelenik meg, ha az egyik formát feloldom, hát akkor a másikon, s a forma minden változtatásával a tartalom is változik; s mégis ugyanaz, mert a változás lehet csak olyan, hogy kettejük kapcsolatát, lényegben való azonosságát nem szünteti meg. [...] A művészet nem a valóság maga, nem a szubjektum maga: valami harmadiknak kell lennie, ami a kettő közös produktuma. Tehát úgy, hogy benne a valóságnak is aktív részének kell lennie. Erre csak aktív valóság képes, nem az a passzív, indifferens, amilyen az elméletekben általában szerepel.”⁴⁷

Fülep a valóság szerepét a művészetben a művészet jelentőségével kívánja bizonyítani: a fenti gondolatmenet szerint: ami jelentős a művészetben, esztétikai érték, annak nem-esztétikai változatban is jelentős valóságnak kell lennie (a valóság fogalmát a fenti, tágabb meghatározások szerint értve). Itt megint csak az esztétikai világon belül maradunk, ennek értékes voltát projektálva arra, amit valóságnak nevezünk. Jó példa erre az addig meglehetősen elhanyagolt természeti esztétikum bevonása az érvelésbe: „hogyan lehetséges természeti esztétikai tárgy – természeti, azaz valóságos tárgyon megjelenő esztétikai érték – s az ilyennek esztétikai élménye?

Mert van. Ha nem volna esztétikai valóság – valóság és esztétikum együtt ugyanabban a tárgyban – akkor nem volna természeti, esztétikai élmény.”⁴⁸ Az, hogy a fülepi gondolatmenet sem képes kitörni abból a dichotómiából, amit ő maga mutatott be Simmelnél, arra utal, hogy ez a kitörési kísérlet a modernség episztéméjén belül valószínűleg nem is lehetséges. Ennek oka pedig az lehet, hogy maga a modernség állítja fel az esztétikailag értékes, illetve az autonóm művészi kategóriáját, amelyek a különbségek rendszere által léteznek, definíciók és elhatárolások rögzítik helyüket.

Ugyanakkor jelentősnek találhatjuk Fülepnek azt a törekvését, hogy az esztétika fogalmát a korábbi modern gondolkodás jellemző tendenciáihoz képest lényegesen kitágítsa olyan módon, hogy mindeközben ne vesszen el az esztétikai szféra (ami itt, mint láttuk, a művészt jelenti) sajátzerűsége. A szerző vonatkozó gondolatmenete végén ki is tér erre expressis verbis: „az eddigi idealista esztétikák elszegényítették az esztétikumot, világot, életet. Mindez nem volt nekik fontos. Csak az extra nemes vagy fenséges dolgok (erkölcsös stb.). Általában az értékrendszerek elszegényítették a világot, mert csak a filozófiában szereplő nagy és ideális értékeket fogadták el értékeknek. Holott minden jelentés érték; minden valóság érték.”⁴⁹

Fülep, úgy tűnik, maga is felismeri a valóság szó problematikusságát az általa felvetett összefüggésben, és helyette a matéria kifejezést vezeti be, hiszen az esztétikai szférában a valóság több, mint a fizikai valóság, vagy a természet világa, beletartozik a fantázia, az érzés, a feltételezés, a koholmány stb. Ugyanakkor az így értett materiával való kapcsolata hozza létre a szemléletben mintegy újra Fülep szerint az esztétikai tárgyat, de nem a hagyományos értelemben. „A valóság közelsége és a szemlélet adta distancia. Mindig úgy is nézzük az esztétikai tárgyat – minduntalan megsemmisítjük és megalkotjuk; szüsztolé-diasztolé. Ez a kettősség köti és gyökereztet a valóságba; ez az eredete is: más célú tárgyakon merül föl az esztétikai szemlélet. Így, ebben a kettősségben van értelme annak a felfogásnak, hogy a műtárgy szemlélete: újra alkotása; mert így állandóan meg-megismételjük a művészi alkotás útját a valóság-anyagtól a szemléletig, a végső formáig. (Nem pedig, hogy a szemlélő újra végig csinálja az alkotó alkotási proceszusát – merőben pszichológia és lehetetlenség is.)”⁵⁰

Ezzel kapcsolatban Fülep érdekes észrevétele, hogy az Alois Riegl szerint az alkotó látását (és Kunstwollenjét, a művészet létrehozására irányuló akaratát) meghatározó kategóriák⁵¹ valóságkategóriák is, ezért nem határozhatják meg szorosabban a műtárgyat, csak annak mintegy az előbbi, fülepi értelemben vett materiáját; tulajdonképpen különféle valóságlátást jelentenek, de ami a műtárgyban sajátosan művészi, esztétikai érték, arra nem terjednek ki. Ugyanakkor Fülep itt sem tud elszakadni attól a felfogásától, hogy amit ő valóságnak nevez a fenti, igen tág értelemben, tulajdonképpen már esztétikailag adott jelenség: „Minden jelentés lehet esztétikai (művészi) materiává, amelyik érzékelhető, vagy érzékelhetővé tehető – formai határ; s amelyik elég jelentékeny, elég fontos, elég valóság-értéke van ahhoz,

hogy művészi megjelenítésre érdemesnek tartsuk – tartalmi határ.”⁵² Így viszont az általa utólagosan különválasztott fontosság, jelentékenységi is (a „tartalmi elem”) elválaszthatatlan megjelenési módjától, azaz esztétikai (de még nem művészi) jellegétől. „Mindennek (komikum, tragikum, monumentális, harmonikus, fenséges, idilli, elégikus, szatirikus, lírai, drámai, epikai, balladai, regényes stb.) előbb már a valóságban kell lennie, hogy az esztétikai szférában (a művészetben) lehessen. Nem a művészet találja ki őket.”⁵³ Az esztétikai minőségeket tehát Fülep mintegy kihelyezi a valóságba, ami ezek szerint mind ’formailag’, mind pedig ’tartalmilag’ preformált, eleve adott esztétikum, és amit ő esztétikainak nevez, az csak és kizárólag a művészi lehet az esztétikai világban.

Hívás és felelet a műalkotásokban

Felmerülhet a kérdés: a fentiek nyomán mi teszi a művészt sajátosan különbözővé és kiemeltté az amúgy is esztétikai valóságban? Fülep szerint a különbség az előbb említett preformáltság végső formába öntése, amely tovább már nem alakítható, nem változtatható sajátos ítélet is egyben a világról.⁵⁴ Fülep ezt a preformált esztétikai valóságot összsférának nevezi, mert úgy véli, ez az a világteljesség, az őt érző, átélő emberrel együtt, amelyből a tudományos, erkölcsi, vallási stb. szféra is differenciálódik. Az összféra jelenti azt a hívást, amely alapján a műalkotás mindig válaszként értelmezhető. „A művészet [...] a valóság hívására adott felelet, amelyben a valóság is benne van, mint ahogy a feleletben a hívás vagy a válaszban a kérdés. A válasz mindig más és több, mint a hívás; mert az első csak hívás, a második: hívás + felelet.”⁵⁵ Az előbbi preformáltság-formáltság fogalompár ezzel mintegy egzisztenciális többletet nyer a hívás-felelet kategóriák bevezetésével. Fülep szerint azonban nem csupán a felelet mögött áll a szubjektum, hanem a valóság-hívásban is ugyanaz a formáló szubjektum van jelen (ezzel ki nem fejezve, de burkoltan elismerve, hogy amit valóságnak nevez, az eredeti, kanti értelemben vett esztétikai szemlélet eredménye). A szubjektum azonossága, tehát egy egzisztenciális bizonyosság teszi eszerint lehetővé, hogy valóság és művészet között kapcsolat lehessen – igaz, ehhez előbb a valóságot esztétikaivá kellett tennie, így viszont a szubjektum egzisztenciája is esztétikai egzisztencia lesz, akinek önmagában való bizonyossága saját érzéki szemléletének bizonyosságán nyugszik.

Mindebből még következhetne a jelentés szubjektív önkényessége is, amit Fülep a Riegl koncepciójából átvett Kunstwollen fogalmával akar kiküszöbölni. Fülep szerint a Kunstwollen megfelel a műtárgyban lévő sajátos intenciónak, annak, amit a műtárgy mondani akar. Mindez érzékletessé téve a befogadó részéről megértett intencióként, a megértés módjának hogyanjaként működik. Ez a megértett intenció Fülep szerint az „invitáció, a műben rejlő hívás megértése”⁵⁶ Fülep az itt felvetett összefüggésekben nagyon kö-

zel kerül ahhoz az állásponthoz, amit majd negyedszázaddal később Hans-Georg Gadamer dolgoz ki és publikálja 1960-ban, az Igazság és módszer című művében. A hasonlóság szembetűnő: mindketten az esztétikai tapasztalat kiterjesztéséből, rehabilitációjából indulnak ki, majd ismeretelméleti összefüggésrendszert építenek köréje.⁵⁷ Közös vonás az esztétikai tapasztalatnak mint megértésnek, végső soron önmegértésnek, és az ehhez kapcsolódó dialogicitásnak a feltevése. Természetesen a különbségek is döntőek: Gadamer egy történeti összefüggést elemezve a modernség esztétikai tapasztalatának diszkontinuussá válását mutatja be a zseni és az élmény fogalmának kiterjesztése miatt, és felszólít ezen folytonossághiány megszüntetésére az esztétikai szubjektum által, annak értelmezői tapasztalatának folytonossága révén: „létezésünk kontinuitásában megszüntetjük az élmény diszkontinuitását és punktualitását. [...] A közvetlenségre, a pillanat zsenialitására, az 'élmény' jelentőségére való hivatkozás nem állhat meg az emberi egzisztenciának az önmegértés kontinuitására és egységére tartott igényével szemben. A művészet tapasztalatát nem szabad az esztétikai tudat közvetlenségébe beszorítani. Ez a negatív belátás pozitíve azt jelenti: a művészet megismerés, és a műalkotás tapasztalata ebben a megismerésben részesít bennünket.”⁵⁸

Gadamer számára a hermeneutika az ismeret- és létmód, amely megfelel a fentebbi kívánalmaknak. Fülepnél a Gadameréhez hasonló megértéstan nem jön létre, mert Fülepet szisztematikus törekvése más irányba viszi. Pedig az esztétikai élményt ő is egyfajta hármasságban: hívás, felelet és distancia triászában véli megragadhatónak. Ebben a hívás a megformált tárgy által közölt jelentés, a felelet megértés, egyben a tárgy és önmagunk visszaadása, majd a distanciában, a megváltozott elkülönülés mozzanatában a találkozás megszűnte után egyik sem az már, ami a találkozás előtt volt. Azonban Fülep valamifajta objektivitást is tételez a műalkotás hordozta hívó jelentésnek, amelyet más szubjektumok hoztak létre. Ezzel mintegy korábbi hermeneutikai álláspont, a dilthei felfogásmódját idézi fel: „Kövekből, márványból, zeneileg megformált hangokból, mozdulatokból, szavakból és írásból, cselekvésekből, gazdasági rendekből és alkotmányokból ugyanaz az emberi szellem szól hozzánk és igényli az értelmezést.”⁵⁹ Továbbá hiányzik Fülepnél az a mozzanat, amellyel mind a műtárgy, mind a szubjektum létmódja meghatározójaként a temporalitást, azaz a lét időbeliségét, a létet mint időt tételezné. Számára a történelem azon időfolyamat, amely létrehozza a fentebbi tárgyiasított szubjektív értelmezések hívó sorát. Így Fülep a hermeneutikai helyett egyfajta szemiotikai diskurzust helyez előtérbe, és a jelentések történeti létét ebben a – 20. századi jelelmélet kategóriáihoz, mint korábban már láttuk, meglehetősen közel álló – fogalomrendszerben értelmezi: „A történelem során mind több jelentés veszített jelentőségéből, s beérjük a jelentés helyett a jelölő szóval. Ahogy van jelentés jelentő nélkül (mert nincs mindenre szavunk, gesztusunk stb. – s csak körülményesen tudjuk a jelentést megmondani), úgy van jelentő jelentés

nélkül vagy quasi, ahol ti. a jelentésre nem gondolunk, csak valaminek a használatával; így minden kontextusban más ugyanannak a jelentésfoka. [...] Ez a kettő: jelentés jelentő nélkül és jelentő jelentés nélkül az esztétikum és a művészet két határa, két partja.”⁶⁰

Fülepet részben rokonítja a kortárs, részben eltávolítja a későbbi szemiotikai, nyelvészeti felfogásmódoktól, hogy a művészet jelszerűségét nem az esztétikailag tételezett szubjektumnak tulajdonítja, hanem azon kívülről eredezteti, mondván, az emberi beszéd mindig valami másról szól. „Jelentő és jelentés nem emberi. S az emberi beszéd is akkor válik művészetté, mikor jelből jelentéssé válik, vagyis, mikor nem valami másról beszél, hanem önmagáról.”⁶¹ De hozzáteszi, a művészetek nem-emberi nyelve is emberiesül a hívás-felelet gesztusában, aminek előfeltétele, hogy az ember megértse ezt a nem-emberi nyelvet. Ez visszautal a fentebbi azonosság-különbség dialektikájára is: „Éppen ez az izgató és nagyszerű a művészetben: hogy azonosak vagyunk vele és nem is, hogy egy matéria vagyunk vele és nem is.”⁶² Azonban Fülep számára nem kérdéses, nem problematikus a jel-létesülés mikéntje, ennél az összefüggésnél igencsak tradicionális beszédmód idéződik meg: „A jelentés mindig szellemi valami, de nem okvetlenül emberi. A jelentő az érzékletesség – benne van, vele azonos a szellemi: ez az esztétikum, ez a művészet.

Ki kellett tágitanunk az érzékletesség fogalmának körét a lélekre és a szellemre; ki kell tágitanunk a szellem és lélek fogalmának körét minden jelentésre, minden jelentő érzékletesre. Az első nélkül nem hatna ránk közvetlenül az érzékletesség, a második nélkül nem értenők az érzékletességben szóló jelentést.”⁶³

Persze Fülep hozzáteszi, ő nem metafizikai értelemben vett szellemet ért itt, hanem az esztétikai tapasztalat érzékletességében adott jelentést, melyet szellemileg fogunk fel, szellemünkre hat. Ugyanakkor e jelentés létrehozói közül szerinte csak egy az ember, a sok nem emberi beszéd között, melyeket az ember nem teremt, csak megérti és tovább mondja őket. Ezáltal fenntartja és tovább viszi annak a bizonyos ’összférának’ az egységét.

Fülep a fentebbi gondolatmenttel tulajdonképpen azt akarja megerősíteni, hogy a világ érzékletes aspektusa a világ lényegszerű létmódja, a többihez (vallási, erkölcsi, tudományos) képest igazabb, konkrétabb, beteljesettebb világ. Ugyanakkor a szerző a műben eddig még nem tért ki érdemben a természeti esztétikum mibenlétére, különbségére az esztétikaiként tételezett világhoz és a műtárgyhoz képest. Erre a kézirat záró részében tesz kísérletet. Eszerint kétféle totalitás van: a természeti tárgyaké és a műtárgyé. „Az első formált, de megkomponálatlan, a másik megkomponált; az első természeténél fogva kimeríthetetlen, a másik természeténél fogva intenciójában elvileg véges és meghatározott (bár empirikusan és pszichológiai szintén minden lehet). Igaz, hogy minden nagy műben mindenkor mást lát – ennek is van határa. Csak azt jogos benne látni, ami valóságosan is benne van, amit alkotója tudatosan vagy tudattalanul valóban

bele tett, amit a mű valóban mondani akar – a többi belemagyarázás.”⁶⁴ Fülep mégsem választhatja teljesen külön az esztétikum kétféle formáját, ezért hozzáteszi, a természeti tárgyban is megvan az intenció, az utalás, de egészében mégis szabadabb, mint a műtárgy, gyakorlatilag mindent jelenthet a szerző szerint. Ez azonban gondolatmenetében inkább a lehetőségek sokféleségét jelenti, a műtárgy kivívott szabadságával szemben. Úgy tűnik ezek alapján, hogy Fülep számára az esztétikai tapasztalat rehabilitációja, a valóság esztétikai létmódként való értelmezése a műalkotás előfeltételeit jelenti, de ezen belül a természeti esztétikum nem különül el olyan határozottan, mint ahogy a műtárgy elkülönül az esztétikai szférán belül a maga monadikus létével. A műtárgy létmódjának ez utóbbi jellege is hozzájárul ahhoz, hogy a kézirat szerint mind a műfajok, mind a stílusok a műalkotásokon kívül, az esztétikailag tételezett valóság-egész által hordozva vannak, illetve keletkeznek. Nem önmagukban megálló entitások, mint ahogy ezt Fülep ifjúkori írásaiban (Új művészi stílus, A kompozíció a modern művészetben) még meggyőződéssel vallotta, hanem az esztétikum preformált közegének összetevői, amit a műalkotás mintegy felhasznál. Talán itt, ennél a résznél a legfeltűnőbb, ahogy a szerző úgy ír a műtárgyról, hogy szinte utalást sem tesz az alkotóra, az alkotásfolyamatra. Részben talán azért nem, mert kerülni akarja a pszichologizálást, részben pedig azért nem, mert példái, a szemléletére nagy hatást gyakorló művek közül számosnak az alkotója ismeretlen (középkori, illetve Európán kívüli művészet). Fentebb elemzett kéziratának záró részében pedig így fogalmaz: „A műtárgy: jelentő teremtménye, alkotása; érzékletes tárgy alkotása, melyben a jelentő azonos a jelentéssel, a jelentés pedig bárhonnan származhat. A művészi alkotás a jelentő-jelentés azonosság megteremtése.”⁶⁵ Magát a művészet fogalmát pedig az előbbi módon testet öltő értékek közösségeként fogja fel, mint amelyhez tartozó értéktudat a művészi élmény.

„Mi értelme a művészetnek, mi szükség van rá?”⁶⁶ Teszi fel végül a kérdést Fülep, és válasza a következő: „Olyan világban élünk, amely állandóan szól hozzánk, s mi állandóan felelünk neki. Állandó dialógus. Ez a dialógus az esztétikai szféra, s egyik köre a művészet, mint a megismerés tág körében a tudomány. Csak azt bírjuk igazán, amit magunk csinálunk. Beszélő világban beszélő ember. [...] S a világ hív a beszédével. El akar jutni valahova, valami végsővé akar lenni. A beszélő világ az esztétikai világ; a világ az esztétikai szférában.”⁶⁷ Ezen túl az alkotás és a tetszés egyaránt tovább már nem indokolható, végső adottságok. Fülep szerint tulajdonképpen a művészet luxusa, tautológiája, hogy a már meglévő világ mellé felépít egy másikat, önként és szabadon, melyben az ember szabad. Ez a szabadság persze nem az etika szabadságfogalma, hiszen akkor a szerző visszajutna oda, ahová a tízes évek közepén egyszer már eljutott, hogy a művészet feltétele a világnézeten át az erkölcsben van, hanem az a megélt alkotói és befogadói szabadság, amelynek elég, hogy tudjuk, létezésének mikéntje nélkül. Hiszen Fülep úgy véli, ontológiailag a szabadságról nem tudunk és nem is fogunk soha

tudni semmit, elég az, hogy mivel soha nincs készen, nem tulajdonság, nem adomány, újra és újra meg akarjuk és meg is tudjuk szerezni.

Úgy véljük, Fülep a 30-as években írt művészettfilozófiai töredékében két kortárs felfogásmód, a fenomenológia és a szemiotika diskurzusához kerül időnként a legközelebb. A szemiotikához akkor, amikor a műalkotás jelszerűségét, ezen belül a jelviszony három aspektusának (jel, jelölő, jelölt) különleges azonosságát állítja a műalkotásban, a fenomenológiához pedig akkor, amikor – leginkább Max Scheler felfogására emlékeztető módon – az esztétikai érték konkrétságát állítja a schelerihez hasonló materiális értékfelfogás jegyében. Fülepnél a 'materia' maga az esztétikum, az érzéki valóság, amiben az érték megjelenik, az ezt felfogó tudat módja pedig a 'konkrét szemlélet'. Ez utóbbi jelleg, a fenomenológiával rokonítható felfogás miatt lehetséges az, hogy Fülep következetesen lemond az ontológiai kérdések felvetéséről, a létezését elfogadja mint adottságot. Ennek következtében viszont nem jöhet létre Fülepnél a negyedszázaddal későbbi gadamerihez akár csak főbb vonásaiban emlékeztető hermeneutikai elmélet, hiszen nemcsak az ontológia, hanem a lét temporalitása sem kerülhet a vizsgálódás centrumába. Hogy ez utóbbi párhuzamnak és lehetőségnek a felvetése nem erőltetett, azt – ahogy fentebb erről már írtunk – a Gadamer elméletével rokon olyan lényeges vonások mutatják, mint az esztétikai tapasztalat rehabilitációja, a dialógusra utaltság és megértő jelleg. Természetesen nem feledkezhetünk meg a különbség legfőbb okáról sem, a Gadamer elmélete mögött álló heideggeri életműről, amely a Lét és idő 1927-es fundamentális ontológiai kísérletétől kezdve létrehozta a fenomenológiai és a hermeneutikai között a kapcsolatot, illetve úgy is fogalmazhatnánk, megteremti egyfajta fenomenológiai hermeneutika alapjait.

JEGYZETEK

(A tanulmány az MTA Bolyai János Kutatási ösztöndíjának támogatásával készült.)

¹ Ennek terjedelme mintegy 200 gépelt oldal és a Fülep-hagyatékban 4565/1. szám alatt található. Ezúton is szeretnék köszönetet mondani az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetéből Tímár Árpádnak, aki lehetővé tette számomra a még kiadatlan Fülep-kézirat tanulmányozását.

² FÜLEP Lajos: Magyar művészet. In: Egybegyűjtött írások III. Cikkek, tanulmányok 1917–1930. (Szerk. Tímár Árpád.) MTA Művészettörténeti Kutatóintézet, Bp. 1998. 86. (a továbbiakban : FEI III.)

³ Vö.: MÁRFAI MOLNÁR László: Jelentés a dialógus nyomán. Tanulmányok a fiatal Fülep

Lajos művészeti írásairól. Argumentum, Bp. 2001. 121–124.

⁴ FÜLEP Lajos: Művészet és világnézet. In: FEI III. 226–227.

⁵ FÜLEP i.m. In: FEI III. 255.

⁶ Id: FÜLEP Lajos: A mai művészet válsága, in: FEI III. 290.

⁷ KANT, Immanuel: Az ítélőerő kritikája. Bevezetés, Az ítélőerő kritikájáról mint a filozófia két részének egésszé való összekapcsolása eszközéről (ford. Papp Zoltán), Ictus, é. n., h. n. 89–91.

⁸ Fülepnek ez a vállalkozása nem tekinthető befejezett műnek, hiszen bizonyos részei kidolgozatlanok maradtak. Feltehető, hogy mégis erre a kézíratra utal Fülep az 1930.

- november 7-i keltezésű, Babits Mihálynak írt levelében, amikor arról ír, művészetfilozófiája nagyrészt elkészült. Hasonló értelemben nyilatkozott Fülep a Baumgarten-alapítvány kuratóriumának röviddel később, nov. 27-én írt levelében is. (ld. Fülep Lajos levelezése II. szerk. F. Csanak Dóra, Bp. 1992. 568., 572.)
- ⁹ FÜLEP Lajos: Művészetfilozófia (kézirat) Ms 4565/1. (a továbbiakban: MF) 1. oldal
- ¹⁰ MF: 4–5.
- ¹¹ HUSSERL, Edmund: Előadások az időről. Atlantisz, Bp. 2002. 19–20.
- ¹² INGARDEN, Roman: Das literarische Kunstwerk. Max Niemeyer Verlag, Tübinga, 1931., magyarul: Az irodalmi műalkotás. (ford. Bonyhai Gábor) Gondolat, Bp. 1977.
- ¹³ MF: 5.
- ¹⁴ MF: 6.
- ¹⁵ MF: 7.
- ¹⁶ MF: 8.
- ¹⁷ MF: 12.
- ¹⁸ MF: 21.
- ¹⁹ MF: 14.
- ²⁰ MF: 19.
- ²¹ MF: 19.
- ²² MF: 21.
- ²³ MF: 22.
- ²⁴ MF: 24.
- ²⁵ MF: 28.
- ²⁶ MF: 29.
- ²⁷ MF: 32.
- ²⁸ MF: 41–42.
- ²⁹ MF: 43.
- ³⁰ MF: 60.
- ³¹ MF: 62.
- ³² MF: 67–68.
- ³³ Vö.: KANT, Immanuel: Az ítélőerő kritikája. Az esztétikai ítélőerő analitikája, 2.§. (id. kiad.) 118–119.
- ³⁴ MF: 83.
- ³⁵ MF: 86.
- ³⁶ MF: 87.
- ³⁷ Vö: FREGE, Gottlob: Az értelem és a jelentés vizsgálata, in: A jel tudománya (szerk. Horányi Özséb és Szépe György) Gondolat, Bp. 1975. 137–140.
- ³⁸ MF: 88.
- ³⁹ MF: 89–90.
- ⁴⁰ KANT i.m. i.h.
- ⁴¹ MF: 92.
- ⁴² MF: 99.
- ⁴³ SIMMEL, Georg: Rembrandt. Drittes Kapitel. Religiöse Kunst. Was sehen wir am Kunstwerk? Kurt Wolff Verlag, Leipzig, 1916. 191.
- ⁴⁴ MF: 102–103.
- ⁴⁵ MF: 105.
- ⁴⁶ MF: 108.
- ⁴⁷ MF: 109–110.
- ⁴⁸ MF: 111.
- ⁴⁹ MF: 112.
- ⁵⁰ MF: 113.
- ⁵¹ Vö: RIEGL, Alois: A későrómai iparművészet Corvina, Bp. 1987.
- ⁵² MF: 116.
- ⁵³ MF: 117.
- ⁵⁴ MF: 125–126.
- ⁵⁵ MF: 129.
- ⁵⁶ MF: 132.
- ⁵⁷ Vö.: GADAMER, Hans-Georg: Igazság és módszer. Gondolat, Bp. 1984. 77.
- ⁵⁸ GADAMER i.m. 85.
- ⁵⁹ DILTHEY, Wilhelm: A hermeneutika keletkezése, in: A történeti világ felépítése a szellemtudományokban. Gondolat, Bp. 1974. 473.
- ⁶⁰ MF: 138.
- ⁶¹ MF: 139.
- ⁶² MF: 141.
- ⁶³ MF: 142.
- ⁶⁴ MF: 149.
- ⁶⁵ MF: 150.
- ⁶⁶ MF: 152.
- ⁶⁷ MF: 153.

Hornyik Sándor

A BABONA DERIVÁTUMAI

Tudomány és művészet Mezei Árpád írásaiban

Mezei Árpád utolsó s volumenében legnagyobb műve, az *Elmélkedések a művészetről* a tudomány és a művészet viszonyát tárgyaló alfejezettel kezdődik.¹ Az első mondatok a két diskurzus hagyományos, bevett megkülönböztetését tükrözik: a tudomány objektivitásra törekszik, a művészettől viszont elválaszthatatlan a szubjektivitás. A bevezető fejtegetések tétje ezután az, hogy a tudás eltérő formáit olyan perspektívába helyezze, ahol nem határolódnak el egymástól mereven. Ha az egyik oldalon Veszeliszky és Piero della Francesca, a másikon pedig Descartes, Darwin és Carnap áll, akkor ez csak egy hihetetlen távlatokat magába foglaló eszme- és kultúrtörténeti perspektívában lehetséges. Egy ilyen a maga nemében egyedi, antropológiai és pszichológiai elemekre épülő, a szubjektum centrális és alkotó szerepét hangsúlyozó, de a világ és az ember objektív leképezésének igényéről le nem mondó perspektíva lebeghetett Mezei lelki szemei előtt akkor, amikor élete végén írásait kötetbe rendezte.

Egyre többen állítják, hogy nincs tökéletes kép, nincs minden igényt kielégítő történet, csak képek és történetek vannak, amelyekben nem is az a legérdekesebb, hogy mit ábrázolnak vagy mesélnek el, hanem az, hogy miért és hogyan teszik ezt. Mezei világképét, művészettörténetét sem érdemes rigorózus falszifikációnak alávetni, mert akkor épp azok az inspiráló részletek sikkadnak el benne, amelyek a legtöbb intellektuális élvezetet tartogatják számunkra. Ezért a szerző szövegeinek egyfajta „loose reading”-jére, laza olvasatára teszek javaslatot. Ez persze nem jelenti a tudományos státusz automatikus megvonását, és a filozófia fennsíkjáról sem szeretném őket kiutasítani. Nagy balgaság lenne ez a tudományos tudást és praxist relativizáló, szocializáló és tágabb antropológiai-kulturális perspektívába helyező science studies virágzásának idején. Inkább arról van szó, hogy lemondok arról a nehéz, retorikai, etikai és egzisztenciális buktatókkal teletűzdelt útról, ami Mezei perspektívájának, eszmerendszerének, világképének rekonstruálásához vezet. Nem akarom hiányzó staffázs-figurák, argumentumok, kapcsolatok, referenciák alapján megítélni a szerző szellemi teljesítményét. Mezei gazdag, sokoldalú elméjének szöveges lenyomataira inkább egyfajta montázsként tekintek, amelyet újra és újra visszatérő motívumok, analógiák dinamizálnak – a szerző érzékelhető rendszerteremtő intencióját ezért zárójelbe teszem.

Ilyen analógia, ilyen visszatérő motívum, ilyen logosformel – hogy Aby Warburgot és Carlo Ginzburgot egyszerre parafrazeáljam² –, a tudomány

és a művészet produktumainak összevetése, a szabályokra épülő tudomány Arisztotelészig visszavezethető eszméje, illetve a harmónia-teremtő művészet orfeuszi formulája. Két szöveggel foglalkozom alaposabban, az egyiket egy kérdőív, a másikat egy Schiller sor ihlette, ha hihetünk a retorikának.³ A kérdőív valójában egy kérdéssor, amit Szántó Tibor és Zsolnai László tett fel a Valóság hasábjain különböző szakembereknek a természet-, a társadalomtudomány, a művészet és a filozófia egymáshoz fűződő viszonyairól.⁴ A Schiller-sor: „Sucht den ruhenden Pol in der Erscheinungen Flucht” pedig egy Magyarországon nem valami sokat idézett német művészettörténésztől, Fritz Burgertől származik,⁵ akinek kapcsán érdemes bepillantnunk nemcsak a művészet és a tudomány, hanem közelebbről a Kunstwissenschaft berkeibe is. De kezdjük a kérdésekkel.

Az 1984-ben az Egyesült Államokban tartózkodó Mezeit természetesen nem kérdezték meg, ő azonban önszorgalomból válaszolt ezekre a kérdésekre, s válaszai messze megütik azt a mércét, amit Liska Tibor vagy Vekardi László szövegei képviselnek. A tételes válaszok előtt Mezei arra is sort kerített, hogy tudományos alapállását tisztázandó röviden vázolja világgépének specifikumát: „A lényeges új elem, amit bevezetek, az, hogy nem a tudomány elveit tekintem végső kiindulópontnak a világ, az ember és a társadalom magyarázataiban, hanem az ember természetét igyekszem meghatározni, hogy ennek alapján a tudományt – mint az ember természetét, az ember világhelyzete és társadalma jellegzetes működésformáját, létfenntartási stratégiáját – megérthessük.”⁶ Ha az ember természete a tét, akkor a filozófia mellett a biológia, az antropológia és természetesen a pszichológia illetékessége merülhet fel. Nem véletlen, hogy a kritika és maga Mezei is ezek mentén írja le megközelítésmódját, filozófiai rendszerét. Ha ezt az intellektuális perspektívát történeti dimenzióba helyezzük, akkor eljuthatunk ahhoz a tézishoz, amely szerint a tudomány és a művészet a babona derivátumai. A babona lényege Mezei szerint azokban a szabályos gesztusokban és rítusokban rejlik, amelyeket az ember a kiszámíthatatlan természettel szemben, annak uralására és személyes biztonságérzésének fokozására fejlesztett ki. A babona azáltal válhatott tudománnyá, hogy az ember a maga rítusait igyekezett a természet szabályosságaihoz igazítani, vagyis prediktív stratégiákat próbált kidolgozni boldogulása érdekében. Mezei szavaival szólva: „A veszélyt, amit a természeti erők jelenthetnek az ember számára, a szabályosságok felismerésével védheti ki. Ugyanakkor az ember maga is hajlik arra, hogy a természeti és az emberi környezettel szemben agresszíven lépjen fel.”⁷ Ez a „tudományos” reflexió komoly diszharmóniát okoz. Ennek csökkentését, feldolgozását szolgálja a művészet: „a műalkotás amellett, hogy az emberre szuggesztíven, sőt hipnotikusan harmonizáló hatást gyakorol, egyben állandóan alakítja az emberi pszichikumot abban az irányban, hogy a világban és önmagában egyre összetettebb alakokban legyen képes a harmonikus egységet felismerni.”⁸ A művészetnek és a tudománynak tehát egyaránt a szabályosságok adják a lényegét,

mindkét tevékenység arra szolgál, hogy az ember fix támpontokat találjon a valóság forgatagában: „Sucht den ruhenden Pol in der Erscheinungen Flucht” – ahogy már Schillertől hallottuk.

Mezei a harmónia-teremtő művészet paradigmáját az Orfeusz mítosztól kölcsönzi. Orfeusz csodálatos lantjátéka békét és harmóniát teremtett az állatok és az emberek világában, varázslatos muzsikája a kígyón kívül minden élőlényt elbűvölt. Ha Mezeinek rövid és frappáns művészet-definícióra volt szüksége, akkor többnyire ehhez a toposzhoz fordult. A Nagy Bálint tanulmányban például ebben a formában: „Felfogásom szerint a művészet feladata az, hogy az ember és a világ viszonyait harmonikussá alakítsa.”⁹ A „Meggyilkolt költő” című teoretikus írásában pedig ekként: „A művészet feladata az, hogy a világban az egymással küzdő, ellentétes erőket kibékítse, és így a világban valamilyen összhangot teremtsen.”¹⁰ Ha figyelembe vesszük Mezei írásainak kritikai fogadtatását,¹¹ illetve magyar és külföldi művészekről szóló szövegeinek explicit pszichoanalitikus interpretációit,¹² akkor művészet-definícióját érdemes összevetni Sigmund Freudéval. Mezei ugyan nem hivatkozott egyszer sem a *Rossz közérzet a kultúrában* című Freud-tanulmányra, mégis ebből idézek, mert ebben található a legtömörebb freudi definíció: „A ránk mért élet nehéz, túl sok fájdalmat, csalódást, megoldhatatlan feladatot hoz magával. Hogy mindezt elviselhessük nem nélkülözhetjük a csillapítószeret. ... Talán háromféle ilyen szer van: nagymérvű kikapcsolódások [Freud érdekes módon ide sorolja a tudományos tevékenységet], melyek nyomorunkat alacsonyra értékelik, pótkielégülések, melyek csökkentik, [és] kábítószeret, melyek érzéketlenné tesznek iránta.”¹³ A művészet Freud szerint a valósággal szemben illúziókat nyújtó pótkielégülések közé tartozik. Valami hasonló, de mégis eltérő retorikával találkozunk Mezei barlang-elméleténél. Mezei a történelem előtti ember barlangjába helyezi az építészet, a szobrászat és a festészet eredetét. Nézete szerint az ingerszegény környezet arra inspirálta a jelentősebb fantáziával megáldott egyedeket, hogy objektivált hallucinációikkal „feldobják” lakhelyüket és életüket. Mezei azonban arra is gondot fordít, hogy elhatárolja magát a művészetet csupán patológiás esetként értékelő Freudtól. A művészet Mezei szerint nem csupán a szublimáció, a neurózis és a fantazmagória környezetébe tartozik, hanem reális feladatokat lát el a világban: elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az ember harmóniában élhessen mesterséges és természetes környezetével. Kettőjük Mezei kreálta nézeteltérését akár így is összegezhettünk: Freudnál a hallucináció patologikus, Mezeinél kreatív jelenség.

Amíg a művészet eredeténél egy tudományos köntösbe bújtatott mítoszt találunk, addig a tudomány eredete a szabályosságokat formalizáló görög logikához vezet bennünket. A mítoszok mellett érdekes módon a logika volt Mezei egyik legkedvesebb témája, ebből fakad írásainak komplex, mitikus elemeket formalizáló retorikája. Ha a tudomány, a művészet és a vallás eltérő tudásformáit kell rendszerbe foglalnia, akkor például Morris szemiotikájához fordul, és a tudás, illetve az ő megfogalmazásában az igazság

három formáját a jelelmélet szemantikus, szintaktikus és pragmatikus szintjeivel hozza össze. A tudomány a szemantikára, a filozófia a szintaktikára, a vallás pedig a pragmatikára épül. A már emlegetett kulturális antropológiai perspektívába illesztett szemiotikai rendszer felépítése után így válaszol a tudomány és a művészet viszonyát firtató kérdésre: „A művészet a valóság szubjektív képét kapcsolja össze a művész önismeretével, és így pragmatikus bázisú tudományt alkot, amely elsősorban az emberre magára vonatkozó ismeretet és életforma-elképzeléseket nyújt, amelyek követhetők.”¹⁴

Vagyis a művészet egyfajta tudománnyá lesz Mezeinél, ez a tudomány azonban leginkább a filozófiával, az antropológiával és a pszichológiával fémjelezhető. Amikor Mezei a művészet tudományáról beszél, akkor természetesen nem az objektív valóság megismerésére kidolgozott fizikához vagy kémiaihoz hasonlítja a művészetet. Nem csoda, ha kedvesek voltak számára a művészet azon német és amerikai tudorai, akik pszichológiai, antropológiai vagy logikai utakon közelítették meg tárgyukat. Írásaiból úgy tűnik, hogy elég jól ismerte Wölfflin, Riegl és Nelson Goodman könyveit. Ítéletei, hozzászólásai többnyire adekvátak, s olyan jelentős tudománytörténészek munkáira épülnek, mint a Riegl-kutató Margaret Iversen. Mezeit Rieglben és Wölfflinben is a pszichológiai-embertani momentumok ragadták meg, Wölfflin esetében még arra is kísérletet tett, hogy szemléleti formáit a reneszánszon és a barokkon túlra is kiterjessze. Ehhez azonban redukálni kényszerült Wölfflin stílárís formalizmusát, úgy, hogy az öt fogalompárból csupán egyre, a síkszerűség kontra mélység párra koncentrált. Az előbbi a derékszögű, az utóbbit a ferdeszögű nézőponttal azonosította, véleménye szerint azonban Wölfflin nem vette figyelembe azt, hogy nemcsak a nézőpont szöge, hanem a nézőpont síkja is megváltoztatható, így a wölfflini rendszer kiterjeszthető az extrém béka- vagy madárperspektívákat előnyben részesítő stílusokra is, például a manierizmusra vagy a rokokóra.

Mezei Wölfflint igyekezett megóvni az őt a tartalmi oldal elhanyagolásával vádoló kritikusaitól (jelesül Gombrichtól és Panofskytól) is. Ő éppen a tartalom, a forma és a történelem egységbe foglalását csodálta Wölfflinben. Mezei a maga Kunstwissenschaftjában is az egység, a szintézis lehetőségeit kereste, olyan eltérő módszereket és szerzőket próbált összehozni, mint Wölfflin, Focillon, Jung, Cassirer és Panofsky. Talán ez a szintetizáló igény vezette el a stíluskritika és a szellemtörténet útja között a maga szerteágazó ösvényeit járó Fritz Burgerhez is, akit leginkább Cézanne-ról és Hodlerről írott könyvéről ismerhetünk.¹⁵ Burger¹⁶ az 1900-as években a Berlieni Egyetemen egészen a magántanárságig vitte, és felfelé ívelő karrierjének az I. világháború vetett véget, egy Verdun környéki lövészárokban vesztette életét. Halála után felesége adta ki *Weltanschauungsprobleme und Lebenssysteme* című kötetét,¹⁷ ami igencsak elnyerte Mezei tetszését. Burger hegelianus eszmeifuttatása nemcsak a művészi formát öltő szellem világtörténetét vázolta fel, de tág teret szentelt az ember és a környezet viszonyának is, így

a művészet történetét antropológiai és pszichológiai elemekkel dúsított történetfilozófiai perspektívában találta. A stílusok vagy a formák története Mezei számára nem elegendő ahhoz, hogy a művészetet tudományos alapokon tárgyaljuk, ehhez szükség van valamilyen valóban tudományos (értsd: pszichológiai vagy antropológiai) nézőpontra is. E téren írásai Arnheim, vagy Gombrich műveihez hasonlíthatók, akik szintén valamilyen tudományos retorikával, pótlékkal próbálták emelni a művészettörténet akadémiai nivóját. Csak éppen Mezei tőlük eltérően nem a gestalt-pszichológiára, vagy a popperi tudományelméletre¹⁸ támaszkodott, hanem a logika és a pszichoanalízis¹⁹ szakzsargonját alkalmazta. Mezei annyiban is hasonlít az említett héroszokhoz, hogy a személyiségpszichológiát és a kulturális antropológiát összekötő hatalmas szociológiai, társadalomelméleti „szűzföld” nemigen foglalkoztatta. Pedig manapság éppen e szűzföld feltörésével valósítják meg a művészet- és a tudománytörténet szintézisét a science studies és a new art history „legelvetemültebb” figurái, példának okáért Bruno Latour vagy Jonathan Crary.²⁰

Latour és Crary kapcsán engedjessék meg még egy megjegyzés a tudomány és a művészet összehasonlításának ideológiájáról. Latour, a science studies francia fenegyereke a művészet újabb társadalomtörténeteit példaként állítja a tudomány történészei elé. Konkrétan Svetlana Alpers munkásságát emlegette,²¹ aki nemcsak a műveket, hanem keletkezésük, forgalmazásuk, befogadásuk és értékelésük körülményeit is alaposan megvizsgálta. Latour szerint ugyanilyen alapossgot és körütekintést igényel a tudományos tudás társadalmi konstrukciójának vizsgálata is. Latourhoz hasonlóan Crary sem von éles határokat a tudományos és a művészeti produkció közé, Foucault követőjeként mindkettőt az adott korszak diszkurzív, episztemológiai keretében vizsgálja. A science studies és a new art history művelői egyetértenek abban, hogy a tudomány és a művészet autonómiája ideologikus konstrukció, s e konstrukció természetét éppen a két birodalom összehasonlító vizsgálata tárhatja fel.

Egy idősebb generáció nagy alakjaként Paul Feyerabend még különbséget tételezett a művészet és a tudomány történeti diskurzusai között, épp ezért érvelt amellett, hogy a tudomány történészeinek érdemes lenne Alois Riegl műveit is forgatni.²² Feyerabend a maga relativizmusát ismerte fel Rieglben, aki szerinte a történeti stílusok egyenjogúsításáért szállt síkra. Ahogy Riegl szerint a késő római művészet nem értelmezhető hanyatlásként, úgy Feyerabend szerint sem jobb az einsteini elmélet, mint a newtoni, csak más. Minden stílust és minden elméletet a maga mércéje szerint kell megítélnünk. Ezzel valószínűleg Gombrich is egyetértene, az ő tudományképe azonban nem Feyerabendtől származik, hanem Sir Karl Poppertól, aki a tudomány történetét folyamatos progresszióként értelmezte, ami az objektív világ lehető legpontosabb leképezése felé halad. Mint már említettem, Gombrich azért fordult a falszifikáció popperi elméletéhez, hogy archimédieszi pontot találjon a művészet történetének tudományos leírásához. Talán Mezei is a bölcsek kövét kereste az antropológia és a pszichoanalízis

elméleteiben, és az valószínűleg meg sem fordult a fejében, hogy ezek az elméletek valójában éppolyan konstrukciók, mint Worringer vagy Wölfflin tézisei. Latour kifejezésével élve Mezei nem szimmetrikusan vizsgálta a tudomány és a művészet kérdéseit, vagyis nem ugyanazzal az intellektuális mércével mérte a tudomány és a művészet eredményeit. Az egyikre az objektivitás és a ráció, a másikra pedig a szubjektivitás és az irracionális „törvényeit” vonatkoztatta. Talán ezért is érezte szükségét annak, hogy a művészetet valamilyen módon mégiscsak kiemelje a pótkielégülések és a hallucinációk világából és a társadalom alkotó tényezőjévé tegye.

JEGYZETEK

- ¹ MEZEI Árpád: Elmélkedések a művészet-ről. Balassi – BAE Tartóshullám, 1994. 9–14.
- ² GINZBURG, Carlo: Style as Inclusion, Style as Exclusion. In: JONES, Caroline A. – GALISON, Peter (Eds.): *Picturing Science, Producing Art*. Routledge, New York – London, 1998. 27–54.
- ³ MEZEI Árpád: Az emberi természet és a megismerés formái. Művészet és tudomány. In: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor, Pécs, 1993. 273–286. és 587–295.
- ⁴ Önnagát kereső társadalomtudomány. SZANTÓ Tibor és ZSOLNAI László körinterjúja. Valóság, 1984/4.1–14. Válaszadók: KINDLER József, LISKA Tibor, MAGYARI BECK István, SZÉLL János, TÖRÖK Gábor, VEKERDI László, VIDOR Ferenc, ZSOLNAI József. Néhány jellemző kérdés: Hogyan jellemezhető napjaink tudománya? Hogyan látják a természet- és a társadalomtudományok viszonyát? A pozitívista tudománykép két fontos eleme a tudomány értékmentességének és dezantropomorf voltának elve. Lehet-e értékmentes, dezantropomorf a tudomány? Napjaink egyik divatos tudományos kifejezése az interdiszciplinaritás. Hogyan ítélik meg az interdiszciplináris kutatások lehetőségét saját tudományterületük közegében? Hogyan újulhatna meg a társadalomtudomány metodológiai-módszertani vonatkozásait tekintve?
- ⁵ MEZEI 1993. 287. A Schiller-sor magyar fordítását a tanulmány korábbi variánsa közli: „Így kutat ő meghitt törvényt a csodás vak esetben / S nyugvópontot a dúlt lét tünényei közt.” – Friedrich SCHILLER: A séta (Rónay György fordítása.) Lásd: MEZEI Árpád: *Művészet és tudomány*. In: *Elméletek és művészek*. Gondolat, Budapest, 1984. 102.
- ⁶ MEZEI Árpád: Az emberi természet és a megismerés formái. In: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor, Pécs, 1993. 273.
- ⁷ MEZEI 1993. 290–291.
- ⁸ I.m. 292.
- ⁹ MEZEI Árpád: Nagy Bálint. In: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor, Pécs, 1993. 48.
- ¹⁰ MEZEI Árpád: „A meggyilkolt költő.” In: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor, Pécs, 1993. 12.
- ¹¹ NÉMETH Lajos: Mezei Árpád művészetirői munkásságáról. In: MEZEI Árpád: *Elméletek és művészek*. Művészetlélektani kísérletek. Gondolat, Budapest, 1984. 7–18.
- ¹² Elsősorban Csontváryról, Vajdáról és Kleerről írott elemzéseire gondolok, melyek stratégiája Freud Leonardo-értelmezéséhez hasonlítható.
- ¹³ FREUD, Sigmund: Rossz közérzet a kultúrában. In: *Esszék*. Gondolat, Budapest, 1982. 339.
- ¹⁴ MEZEI Árpád: Az emberi természet és a megismerés formái. In: *Mikrokozmoszok és értelmezések*. Jelenkor, Pécs, 1993. 285.
- ¹⁵ BURGER, Fritz: *Cézanne und Hodler*. Delphin, München, 1920.
- ¹⁶ Jó bevezetés Fritz Burger munkásságába: BURKHARDT, Liane: „... bei aller Wissenschaftlichkeit, lebendig ...” Zu einzelnen Positionen des Kunsthistorikers Fritz Burger (1877–1916). *Kunstchronik*, 1998/4. 169–173.

- ¹⁷ BURGER, Fritz: *Weltanschauungsprobleme und Lebenssysteme in der Kunst der Vergangenheit*. Delphin, München, 1918.
- ¹⁸ A popperi tudományelmélet Gombrich-féle olvasatáról: BRYSON, Norman: *Vision and Painting. The Logic of the Gaze*. Yale University Press, New Haven, 1983. és MITCHELL, W. J. T.: *Iconology. Image, Text, Ideology*. University of Chicago Press, Chicago, 1986. 75–94.
- ¹⁹ Freud és a pszichoanalízis művészettörténeti recepciójáról kitűnő összefoglaló: SPECTOR, Jack: *The State of Psychoanalytic Research in Art History*. *The Art Bulletin*, 1988/March. 49–76.
- ²⁰ LATOUR, Bruno: *How to Be Iconophilic in Art, Science, and Religion?* ill. CRARY, Jonathan: *Attention and Modernity in the Nineteenth Century*. In: JONES, Caroline A. – GALISON, Peter (Eds.): *Picturing Science, Producing Art*. Routledge, New York – London, 1998. 418–440. ill. 475–499. Magyarul is olvasható tőlük: LATOUR, Bruno: *Sohasem voltunk modernnek*. Szimmetrikus antropológiai tanulmány. Osiris, Budapest, 1999. és CRARY, Jonathan: *A megfigyelő módszerei. Látás és modernitás a 19. században*. Osiris, Budapest, 1999.
- ²¹ ALPERS, Svetlana: *Rembrandt's Enterprise: The Studio and the Market*. University of Chicago Press, Chicago, 1988.
- ²² FEYERABEND, Paul: *Wissenschaft als Kunst. Eine Diskussion der Rieglschen Kunsttheorie verbunden mit dem Versuch, sie auf die Wissenschaften anzuwenden*. In: *Wissenschaft als Kunst*. Suhrkamp, Frankfurt am Main, 1984. 17–84. Feyerabend Riegl-képének éles bírálatát adja: GINZBURG 1998.

ÚJABB KIADVÁNYAINK

Fülep Lajos levelezése V. 1945–1950.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 2001. – 2800 Ft.

Fülep Lajos levelezése VI. 1951–1960.

(szerk. F. Csanak Dóra) Bp. 2004. – 2800 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: Összegyűjtött írások 1.

Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1912–1925.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 1999. – 980 Ft.

ERNST KÁLLAI: Gesammelte Werke 2.

Schriften in deutscher Sprache 1920–1925.

(szerk. Markója Csilla) Bp. 1999. – 980 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: Összegyűjtött írások 3.

Magyar nyelvű cikkek, tanulmányok 1926–1937.

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 2002. – 1800 Ft.

KÁLLAI ERNŐ: Összegyűjtött írások 8.

Mednyánszky – Cézanne – Picasso

(szerk. Tímár Árpád) Bp. 2003. – 1200 Ft.

NÉMETH LAJOS: Gesztus vagy alkotás

Válogatott írások a kortárs magyar képzőművészetről.

(szerk. Hornyik Sándor és Tímár Árpád. Utószó: Kovalovszky Márta) Bp. 2001. – 2200 Ft

ALTORJAI SÁNDOR (1933–1979)

[tanulmánykötet, oeuvre-katalógus]

(szerk. Beke László, Dékei Krisztina)

[Bp. 2003.] Múcsarnok, Első Magyar Látványtár, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – 5900 Ft

NahTe Színezett régi levegő

Vető János és Kina herceg fényképmunkái

(szerk. Beke László, Csizik Gabriella)

Bp. 2003. Magyar Fotográfusok Háza, MTA Művészettörténeti Kutatóintézet – 3900 Ft.

Kiadványaink megvásárolhatók:

Írók Boltja, 1061 Budapest, Andrásy út 45.

tel.: 322-1645 fax: 342-4311 e-mail: irokboltja@matavnet.hu

BIBLIOGRÁFIA

A MŰCSARNOK (1898–1902) CÍMŰ LAP REPERTÓRIUMA

Összeállította: Győző Eszter és Kelemen Anna

Előszó

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1898-ban ismét kiadta hivatalos közlönyét. A szerkesztők elsődleges célja az volt, hogy a társulati tagokat és a művészet iránt érdeklődőket tájékoztassák a társulat ügyeiről és a magyarországi művészeti élet fő eseményeiről, lehetőleg művészeti reprodukciók kíséretében (ld. Műcsarnok I (1898) 1. szám, *Beköszöntő*). Céljaik több szempontból csak részben valósultak meg: képanyag csak az első néhány számban jelent meg, de ezt ellensúlyozva a folyóirat egyre inkább teret adott a művészeti életet érintő eseményeknek, eszméknek, vitáknak, javaslatoknak.

Az írásokat áthatja a kornak a művészeti élet fellendítésére, a művészet kiterjesztésére irányuló szándéka. Értesülünk a művásárlás helyzetéről, a kiállításlátogatási szokásokról és a művészet intézményi rendszeréről. A „Műcsarnok” nemcsak az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, hanem többek között az Iparművészeti Társulat, a Nemzeti Szalon, a Magyar Képzőművészek Egyesülete és az Országos Képzőművészeti Tanács ügyeiről is tudósít. Figyelemmel kíséri a középítkezéseket – különösen a Nemzeti Színház, a Szépművészeti Múzeum és a Vajdahunyad vára (újja)építését, az Országház kifestését – valamint a monumentális köztéri szobrászatot.

Erzsébet királyné halálának éve egybeesik a „Műcsarnok” első évfolyamának megjelenésével, 1898-tól kezdve a lap hasábjain követhetjük az Erzsébet-kultusz alakulását, az ország több városában megrendelt emlékszobrok és arcképek készülését. 1900 ismét a nemzeti gyász éve volt: Munkácsy Mihály temetéséről és a művészeti élet résztvevőinek gyászáról a „Műcsarnok” adja a legbővebb forrást. 1899-től az 1900-as párizsi világiállítás tartotta lázban a művészeti életet, a folyóirat forrásul szolgál a készülődés és a megvalósítás hátterének kutatásához.

A „Műcsarnok” lapjai a művészetet érintő vitáknak, eszmecseréknek is bőven helyet adtak. Hogy csak a legterjedelmesebb polémiákat említsük: a művészi élet megreformálásának kapcsán vita bontakozott ki a társulat és a Nemzeti Szalon között, a Wlassics Gyula rendeletére (ifjúság a kiállításokon) reflektáló, szintén nagy port kavará Ernszt Lajos-féle indítványok is itt jelentek meg, elindítva egy „nuditás-vitát”, amelyhez hasonlók külföldön is teretkre kerültek a „Műcsarnok” híradásai szerint. Malonyay Dezső és Rózsa Miklós levelein keresztül az olvasó a párizsi Szalonok és a müncheni művészeti élet eseményeibe is betekintést nyerhet. Művészettörténeti, esztétikai és művészetpolitikai írásai mellett a „Műcsarnok” fő forrásértéke, hogy tételeken beszámol a hivatalos művészetpolitikai rendelkezésekről, a kormány művásárlásairól, a társulat és más egyesületek kiállításairól és az eladásokról, magyar művészek külföldi részvételeiről, pályázatokról, nyerteseikről és a pályabizottságokról.

A „konzervatív” hivatalos művészeti közlöny újításokat befogadó, a művészi élet felpozícióját folyamatosan munkálkodó közeg tanúja. A művészeti folyóirattal kapcsolatban is nagyra törő céljaik voltak, amelyek végül az 1902-től megjelenő Lyka Károly által szerkesztett „Művészet”-ben teljesülhettek be.

MŰCSARNOK

Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat lapja

Megjelenik minden hó elején, a Műcsarnokban rendezett kiállítások ideje alatt minden héten.

Szerkeszti Ambrozovics Dezső, titkár

A Társulat tagjai ezt a lapot ingyen kapják.

Nem tagoknak előfizetési ára egy évre 4 korona.

Szerkesztőség: Budapest, Városliget, Műcsarnok.

Kiadóhivatal: Singer és Wolfner, Budapest, Andrásy út 10.

Budapesti Hírlap Nyomdája.

I. évf. 1. szám, 1898. május 1.

1. N n.: *Beköszöntő*. 1–2.
2. N n.: *A műterem-bérház ügye*. 2–3.
3. *Pályázat plakátra*. 3.
4. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1898. évi rendes közgyűlése*. 3–4.
5. táblázat: *Mérleg az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat vagyonáról, 1897. december 31-én*. 4.
6. táblázat: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat költségelőirányzata 1898-ik évre*. 5.
7. *A Társulati bizottságok és az igazgatóság megalakulása 1898-ra*. 5–6.
8. N n.: *Az 1898. évi tavaszi nemzetközi kiállítás*. [A kiállítás megnyitója; Alfonz Moucha] 6.
9. *A tavaszi nemzetközi kiállítás pályázatai*. 6.
10. *Az 1898. április hó 18-án az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat által tagjai javára rendezett sorshúzás eredménye*. 7.
11. *A tavaszi nemzetközi kiállításon történt vásárlások*. 7.

MŰVÉSZETI HÍREK

12. *A tavaszi kiállítás és az iskolák*. 7.
13. *Ismétlő kiállítás*. 7.
14. *A „Magyar Képzőművészek Egyesülete” [...] rendkívüli közgyűlést tart*. 7.
15. *A Nemzeti Szalon [...] tartotta évi rendes közgyűlését*. 7.
16. *Forintos sorsolás a Műcsarnokban*. 8.
17. *Társulati ülések*. 8.
18. *A tíz szobor ügyében...* [Értekezlet a tíz szobor elhelyezése ügyében, Szent Gellért, Bocskay István, Bethlen Gábor, Zrínyi Miklós, Pálffy János, Tinódi Lantos Sebestyén szobrainak helyét megállapították] 8.
19. *Külföldi kiállítások*. 8.
20. *A Műcsarnok a nyári hónapok kivételével [...] rendszeren havonként egyszer [...] jelenik meg...* 8.
21. *A Műcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb Magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 8.

I. évf. 2. szám, 1898. május 8.

22. N n.: *Tagjainkhoz*. [A magyarországi művészeti élet helyzetéről és fellendítéséről] 9–10.
23. N n.: *A magyar asszonyok, Lotz Károlynak*. [Az Iparművészeti Múzeumban emlékezetes estet rendeztek a főúri és művészvilág előkelő asszonyai.] 11.
24. N n.: *A magyar művészet az 1900-ik évi párisi nemzetközi kiállításon*. [A kiállítás előkészítése] 11–14.
25. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése*. 14.
26. N. n.: *Koroknay Ottó. (1856–1898.)*. 15.
27. *A tavaszi nemzetközi kiállítás pályabírószámai*. 15–16.

28. *Vásárlások a tavaszi tárlaton.* 16.

MŰVÉSZETI HÍREK

29. *Az 1000 forintos Röck-díjra hirdetett pályázatban[...]/a következők vesznek részt...* 16.

30. *Az új Országgház falfestményei.* 16.

31. *A magyar országos képzőművészeti tanács...* 16.

32. *Iskolák a tavaszi kiállításon.* 16.

33. *A „Magyar Képzőművészek Egyesülete”...* 16.

34. *Külföldi kiállítások megnyitása.* [Eisenhut Ferenc, Márk Lajos, Kemencký Árpád] 16.

35. *Melléklet: Kötelező aláírás.* [Belépési nyilatkozat] 17.

I. évf. 3. szám, 1898. május 15.

36. –br–: *Festő, szobrász, műépítész.* [A festészet túlsúlyáról, a művészeti ágak fejlődéséről] 17–19.

37. Kép: Vaszary János: *Aranykor.* A 2000 frtos „Társulati díj” nyertese. 18.

38. Harkányi Frigyes báró: *Harkányi Frigyes báró alapítványa.* 20.

39. *Pályabíróságok ülései.* [díjat nyertek: Vaszary János, Bihari Sándor, Kacziány Ödön, Boruth Andor] 20–21.

40. Kép: Bihari Sándor: *Zsigmond király fogadja Ulászló lengyel királyt a nagyváradi székesegyházban Szt.-László sírjánál.* A Forster-féle „Vaszary-díj” nyertese. 20–21.

41. N n.: *Kitüntetett művészek.* [Vaszary János, Bihari Sándor, Kacziány Ödön, Boruth Andor] 21–22.

42. *Vásárlások a tavaszi tárlaton. (Folytatás.)* 22.

43. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 22.

MŰVÉSZETI HÍREK

44. *Garay szobra.* [Szekszárd, Szárnovszky Ferenc: Garay János] 22.

45. *Iskolák a tavaszi kiállításon.* 22.

46. *Vidéki tagjaink és a forintos sorsolás.* 23.

47. *A tavaszi nemzetközi kiállítást...* 23.

48. Kép: Kacziány Ödön: *Vizió nagy péntek hajnalán.* A Wahrmann Mór pályadíj nyertese. 23.

49. *A nagybányai művésztelep.* [Hollósy Simon, Réti István, Csók István, Thorma János, Ferenczy Károly, Iványi Grünwald Béla, Kubinyi Sándor, Nyilasy Sándor, Glatz Oszkár, Kemenszky Árpád] 23.

50. *A Nadányiné-féle ösztöndíj nyertese.* [Hegedüs László] 24.

51. *Vandalizmus a Múcsarnokban.* 24.

52. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeum számára.* 24.

53. *Külföldi művész Budapesten.* [Hans Hermann] 24.

54. *A plakát-pályázat.* 24.

55. *A Múcsarnok a nyári hónapok kivételével [...] rendszeren havonként egyszer [...] jelenik meg...* 24.

56. *A Múcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 24.

I. évf. 4. szám, 1898. május 22.

57. –br–: *Művészeti állapotaink. I.* [A műértő közönség és a műpártolás hiányáról] 25–26.

58. Ambrozovics Dezső: *Válasz a „Budapesti Napló”-nak.* [A Múcsarnokról] 26–28.

59. Kép: Boruth Andor: *„Toreador”.* A „Röck Szilárd”-díj nyertese. 28.

60. N n.: *Az 1900 évi párisi nemzetközi kiállítás ügye.* 28–29.

61. *Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás II. (képző művészeti) csoportbizottságának tagjai.* 29.

62. *A „Magyar Képzőművészek Egyesülete” rendkívüli közgyűlése.* 29.

63. *Vásárlások a tavaszi tárlaton. (Folytatás.)* 30.
- MŰVÉSZETI HÍREK
64. *Izabella kir. hercegnő és a Lotz-album bizottság...* 30.
65. *A tavaszi nemzetközi kiállítást...* 30.
66. *Iskolák a tavaszi tárlaton.* 30.
67. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* 30.
68. *Vitás kérdés.* 30.
69. *A tíz szobor ügye.* 30–31.
70. *Művészek lexikona.* [Magyar Képzőművészek Egyesülete] 31.
71. *Pályanyertes levélbélyeg-tervek.* [Abt Sándor, Obendorf Gusztáv és mások] 31.
72. *Hajléktalan történelmi festmény.* [Nagyvárad, Bihari Sándor] 31.
73. *Böcklin védelme.* [Simkó József] 31.
74. *A rajztanárjelöltek és művésznövendékek emléklapja.* [az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző Társaskörének kiállítása] 31.
75. *Bókezü mecénások.* [Bréma] 31.
76. *Magyar művészek Aversben.* 31.
77. *Érdekes kiállítás.* [Párizs] 32.
78. *Művészek segélyezése Münchenben.* 32.
79. *Van der Stappen Charles-t [...] a brüsszeli szépművészeti akadémia igazgatójává nevezték ki.* 32.
80. *Műszeretet a külföldön.* [Hannover] 32.
81. *Forintos sorsolás a Múcsarnokban.* 32.
82. *A Múcsarnok a nyári hónapok kivételével [...] rendszeren havonként egyszer [...] jelenik meg...* 32.
83. *A Múcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 32.

I. évf. 5. szám, 1898. május 29.

84. –br–: *Művészeti állapotaink. II.* [A művészeti oktatásról] 33–35.
85. N. n.: *A király a tavaszi tárlaton.* 35.
86. N. n.: *Zichy Antal † 1823–1898.* 35–37.
87. kép: *Baertson Albert: „Est az Escau-n”. Az állami nagy aranyérem nyertese.* 36.
88. *Az állami aranyérmek nyertesei.* [Albert Baertson, Mednyánszky László] 37.
89. *Vásárlások a tavaszi tárlaton. (Folytatás.)* 37.
- MŰVÉSZETI HÍREK
90. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* [Olgay Ferenc, Boruth Andor] 37.
91. *Hock János javaslatai.* 38.
92. *Kiállítási hírek.* 38.
93. *A „Magyarok Bejövetele” Londonban.* [Feszty Árpád] 38.
94. *Vitás kérdés...* [Ferenc József koronázási jubileumi díj] 38.
95. *Az új Országház falfestményei.* [Dudits Andor, Jantyik Mátyás, Csók István és a nem díjazott festők névsora] 38.
96. *A téli kiállítás...* 38.
97. *Koroknyai-kiállítás a Múcsarnokban.* [Koroknyay Ottó] 38.
98. *A Nemzeti Szalon [...] választmányi ülést tartott.* 39.
99. *A Múbarátok Köre a következő három műalkotásra hirdet pályázatot...* 39.
100. *Pályázat könyvtábla tervezetre.* 39.
101. *Zempléni vármegye milléniumi képei.* [Dudits Andor] 39.
102. *Műemlékek megőrzése.* [Műemlékek Országos Bizottsága, Bártfa, Ják, Pécs, Belényes, Szászsebes, Besztercebánya, Pozsony, Ákos, Késmárk] 39.
103. *Az unversi kiállításra szóló meghívások ügyében...* 39.
104. *Vágó Pál festményei.* 39.

105. *Nemzetközi plakátpályázat.* 39.

106. *A szerkesztő üzenetei.* 39.

I. évf. 6. szám, 1898. június 5.

107. –br–: *Művészeti állapotaink III.* [A művészetek iránti csekély érdeklődés okai] 41–42.

108. N. n.: *A Lotz-album ügye* [Lotz Károly] 42–43.

109. Keuler József: *A művészeti nevelés kérdéséhez.* 43–45.

110. Kép: *Róna József szoborműve: A miskolci Kossuth-szobor.* (*Leleplezték 1898. május 30-ikán.*) 44.

111. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése 1898. május 26-án.* 45.

112. *Pályázati hírdetések. az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1898/99. évi téli kiállítására.*

113. *Vásárlások a Tavaszi Tárlaton.* (*Folytatás.*) 46.

MŰVÉSZETI HÍREK

114. *A közoktatásügyi tanács és a művészeti nevelés ügye.* 47.

115. *A miskolci Kossuth-szobrot...* [Róna József] 47.

116. *A Garay-szobor.* [Szekszárd, Szárnovszky Ferenc: Garay János] 47.

117. *Az új Országház falfestményei.* [Kiállítás a Múcsarnokban a vázlatokból] 47.

118. *Kiállítási hírek.* 47.

119. *A Koroknyay-kiállítás...* 47.

120. *Új szobrok Budapesten.* [Szécsi Antal: Baross Gábor] 47–48.

121. *Képzőművészeti ösztöndíjak.* [A díjazottak névsora] 48.

122. *Magyar miniaturista Párisban.* [Oskó Lajos] 48.

123. *A Nemzeti Szalon...* 48.

124. *Nemzetközi művészeti tanácskozás.* [Brüsszel] 48.

125. *A müncheni nemzetközi kiállítást a Glaspalastban június 1én nyitották meg...* 48.

I. évf. 7. szám, 1898. június 12.

126. –br–: *Művészeti állapotaink IV.* [A műízlés tervszerű fejlesztéséről] 49–50.

127. N. n.: *A Lotz-album ügye.* [Riedl Frigyes, Morelli Gusztáv] 51.

128. N. n.: *A művészet ügye a bajor képviselőházban.* 51–52.

129. *Vásárlások az 1897. évi kiállításokon.* [Az 1897. évi tavaszi és az 1897/98 évi téli kiállítás eladási jegyzéke] 52–54.

130. *Vásárlások a Tavaszi tárlaton.* (*Folytatás.*) 54.

MŰVÉSZETI HÍREK

131. *A Garay-szobor.* [Szekszárdon, Szárnovszky Ferenc: Garay János] 54–55

132. *Az új Országház falfestményei.* [Thorma János, Ferenczy Károly és Réti István, Dudits Andor, Csók István, Jantyk Mátyás, Spányik Kornél és mások] 55.

133. *Kiállítási hírek.* 55.

134. *A Koroknyai-kiállítás...* 55.

135. *Magyar művészek az anversi kiállításon.* [A Magyar Képzőművészek Egyesülete által kiválasztott résztvevő művészek névsora] 55.

136. *Forintos sorsolás a Múcsarnokban.* 55.

137. *Magyar művészek kartonjai Velencében.* [Lotz Károly és Benczúr Gyula művei a lipótvárosi bazilika számára] 55.

138. *Az 1898–99. évi Téli Kiállítás [...] január 15-ikéig tart.* 55.

139. *A párisi szalon nagy díjai.* [A díjazott művészek névsora] 56.

140. *Secessio Berlinben.* [Max Liebermann és mások] 56.

141. *Művészi hagyomány a Louvrenek.* [A Meissonier-hagyaték] 56.

142. *A bécsi műtárlat aranyérmei.* [Julius Berger, Albin Egger, J. Solomon] 56.

I. évf. 8. szám, 1898. június 23.

143. –br–: *Művészeti állapotaink. V. (Befejező közlemény.)* [A művészek és a közönség közti társadalmi érintkezés hiányáról, a műpártolásról és a művészet népszerűsítéséről] 57–59.
144. N. n.: *A tavaszi nemzetközi kiállítás mérlege és tanulságai.* [Összevetés a korábbi Műcsarnokbeli tárlatok mérlegével] 59–62.
145. Kép: *Szárnovszky Ferenc, a szegszárdi [sic!] Garay-szobor alkotója.* [fénykép] 61.
146. N. n.: *Id. Wodiáner Albert báró †. 1818–1898.* [a társulat pártfogó tagja meghalt] 62.
147. *Magyar képzőművészek névsora.* [Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899. évi tavaszi kiállítására meghívott művészek névsora lakcímmel] 63–65.
148. Kép: *A szegszárdi [sic!] Garay-szobor. Szárnovszky Ferenc szoborműve.* 64.
149. *Vásárlások a tavaszi tárlaton. (Vége)* 65–66.

MŰVÉSZETI HÍREK

150. *A király művásárlása.* [Pállik Béla, Keleti Gusztáv, Ligeti Miklós] 66.
151. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* 66.
152. *A tavaszi tárlat és az iskolák.* 66.
153. *Tagsági sorsolásunk nyerői...* 66.
154. *A forintos sorsjegyek húzását...* 66.
155. *Utolsó választmányi ülés.* 66–67.
156. *Társulatunk plakátpályázata.* 67.
157. *A műterem-bérház ügye.* [Kardos Gyula] 67.
158. *Az ez évi kiállításra szóló meghívókat...* 67.
159. *A szegszárdi [sic!] Garay-szobrot.* [Szárnovszky Ferenc] 67.
160. *Új levélbélyegpályázat.* 67.
161. *A Baross-szobor százas nagybizottsága...* 67.
162. *Érdekes képvásárlás.* [Barabás Miklós, Történelmi Képcsarnok] 67.
163. *Az országos kaszinó művásárlásai.* [Margitay Tihamér, Roskovics Ignác] 67–68.
164. *Burne Jones Edward [...] meghalt.* 68.
165. *Makart szobra.* [Bécs, Victor Tilgner] 68.
166. *A bécsi szecesszió.* 68.
167. *Műtörténeti előadások.* [München, Drezda] 68.
168. *A Műcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 68.

I. évf. 9. szám, 1898. szeptember 14.

169. N. n.: *Erzsébet.* [„Megölték királynőnket!”] 69.
170. *Erzsébet királyné megrendítő halála alkalmából az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat [...] rendkívüli ülést tart...* 70.
171. *Albatrosz: Kiállításaink és a magyar művészet.* [A művészek részvételéről és a művásárlásról] 70–71.
172. *A társulati plakátpályázat eredménye.* [Ipoly Sándor] 72.
173. *Balkányi Kálmán: Az ifjúság és a magyar művészet.* 72–73.

MŰVÉSZETI HÍREK

174. *Lotz freskói az új Műcsarnokban.* 73.
175. *A műterembérház ügye.* 73.
176. *Az ezévi téli kiállítás...* 73.
177. *Képvásárlás.* [Bruck Miksa] 73.
178. *Az 1898. évi tavaszi nemzetközi kiállítás meghívóit...* 73–74.
179. *Német folyóiratok magyar művészekről.* [Nyári Sándor, Lotz Károly, Karlovsky Bertalan] 74.
180. *Munkácsyné ajándéka Szegednek.* [Munkácsy Mihály] 74.

181. *A tíz szobor.* [6 szobor elkészíttetését elhatározta a bizottság: Róna József: Zrínyi Miklós; Holló Barnabás: Bocskay István; Szárnovszky Ferenc: Pálffy János; ifj. Vastagh György: Bethlen Gábor; Jankovics Gyula: Gellért püspök; Bezeredy Gyula: Tinódi Lantos Sebestyén] 74.
182. *Bessenyei szobra.* [Nyíregyháza, Kallós Ede: Bessenyei György] 74.
183. *A nagybányai festőiskola.* [Hollósy Simon, Thorma János, Ferenczy Károly, Réti István, Iványi Grünwald Béla, Horthy Béla] 74–75.
184. *Képzőművészeti ösztöndíjak.* 75.
185. *Műtörténeti kiállítás.* [Kolozsvár] 75.
186. *Vanderstrappen Charles...* 75.
187. *Nemzetközi művészeti kongresszus.* [Brüsszel] 75.
188. *Egy művész hagyatékának az árverése.* [London, Edward Burne Jones] 75.
189. *A Balzac-szobor.* [Auguste Rodin, Alexandre Falguière] 75.
190. *Leonardo da Vinci ösmeretlen vázlatai.* [Caen] 75.
191. *Rembrandt-kiállítás.* [Antwerpen] 75–76.
192. *II. Sándor cár szobra.* [Moszkva] 76.
193. *Új freskótechnika.* [Berlin, Oscar Matthiesen] 76.
194. *Félszázad munkája.* 76.
195. *A szerkesztő üzenetei.* 76.

I. évf. 10. szám, 1898. szeptember 24.

196. N. n.: *Beteljesedett...* [Erzsébet királyné emlékezetére] 77.
197. N. n.: *Társulatunk részvéte.* [A Társulat ülése Erzsébet királyné emlékezetére, Andrassy Tivadar beszéde idézve] 78.
198. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat Részvétirata Ő Felségéhez.* 78–79.
199. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete részvéte.* 79.
200. D.: *Kiállításaink és a külföldi művészek.* [Az előkelő külföldi művészek távolmaradásának okai] 79–81.
201. N. n.: *A Szépművészeti Múzeum.* [A múzeum épületére kiírt pályázat; a kormány eddigi vásárlásai a múzeum számára] 81–82.

MŰVÉSZETI HÍREK

202. *Társulatunk és a rajziskolák.* 83.
203. *Készülő szobrok és emlékművek.* 83.
204. *A Baross-szobor leleplezése.* [Az országos gyász miatt elhalasztva] 83.
205. *A mesteriskola kibővítése.* 83.
206. *Memorandum a művészetről.* [Hock János] 83.
207. *Új okmánybélyegek.* 83.
208. *Művészeti boncolástani előadások.* 83.
209. *Elhalasztott szoborleleplezés.* [Zala György] 83.
210. *Az új levélbélyegek sorsa.* [Bóhm János, Pap Henrik] 83.
211. *Építési kiállítás.* 83.
212. *Litográfiai kiállítás.* [Nürnberg] 83–84.
213. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* 84.

I. évf. 11. szám, 1898. október 9.

214. Lyka Károly: *A magyar szobrász kálváriajárása.* [A kecskeméti szoborbizottság és Lovas Lajos szobrászművész] 85–87.
215. Benkő Kálmán: *A műterembérház ügye.* [Kann Gyula építész tervei] 87–90.
216. Kép: *A Kmetty-utcai műterembérház terve.* [alaprajz] 89.
217. N. n.: *Forbász Aranyossy Ákos †.* 90.

218. *A székesfővárosi képzőművészeti bizottság ülése.* [Kammermayer Károly síremléke, Kossuth Lajos mauzóeuma, Holló Barnabás, Tull Ödön] 90–91.
219. *A képzőművészet rendezése.* [Wlassics Gyula] 91.
220. *A Szépművészeti Múzeum juryje.* 91.
221. *Trefort Ágoston emlékszobra.* [Stróbl Alajos] 91.
222. *Feszty Árpád kiállítása.* 91.
223. *A tíz szobor.* [Róna József: Zrínyi Miklós, Szárnovszky Ferenc: Pálffy János, ifj. Vastagh György: Bethlen Gábor, Holló Barnabás: Bocskay István, Bezerédy Gyula: Tinódi Lantos Sebestyén, Jankovics Gyula: Szent Gellért, Ligeti Miklós: Anonymus] 92.
224. *A királyi palota galériája.* [Jankovics Gyula] 92.
225. *Irányi Dániel emléke.* [Kallós Ede] 92.
226. *Nemzetközi művészeti kongresszus.* [Brüsszel, Fittler Kamill és Nyári Sándor] 92.
227. *Pályázati hírdetések.* [Magyar Iparművészeti Társulat] 92.

I. évf. 12. szám, 1898. október 20.

228. Dr. Fodor József: *Állandó művásár.* [Javaslat a gyér festményvásárlási kedv felélénkítésére] 93–94.
229. N. n.: *Ingyenes délutánok a kiállításokon.* [Kísérlet a közönség megnyerésére] 94–95.
230. *Műtermekből.* [Benczúr Gyula, Bihari Sándor, Bezerédy Gyula, Balló Ede, Both Menyhért, Boemm Rita, Boruth Andor, Csók István, Donáth Gyula, Dudits Andor, Ebner Lajos, Fadrusz János, Fényes Adolf, Goldreich Géza, Holló Barnabás, Kernstok Károly, Knopp Imre, Koszko Jenő, László Fülöp, Lotz Károly, Mannheimer Gusztáv, Márk Lajos, Mednyánszky László, Nádler Róbert, Németh Lajos, Pap Henrik, Róna József, Roskovics Ignác, Spányi Béla, Stetka Gyula, Szenes Fülöp, Szárnovszky Ferenc, Szikszay Ferenc, Telepy Károly, Tölgyessy Artúr, Ujváry Ignác, Vágó Pál, Vastagh György, Vaszary János, Vajda Zsigmond, Zala György] 95–96.

MŰVÉSZETI HÍREK

231. *Ferenc József jubileumi díj.* [Kallós Ede, Szárnovszky Ferenc, Führer Richárd] 96–97.
232. *A kecskeméti szoborbizottság botránya.* [Lovas Lajos] 97.
233. *A Lotz-album-bizottság.* 97.
234. *Zichy Mihály kitiöntése.* 97.
235. *A jövő évi tavaszi kiállítás.* [Márk Lajos és Karlovsky Bertalan meghívás céljával fölkeresi a külföldi művészeket] 97.
236. *Munkácsiné ajándéka.* [Munkácsy Mihály, Szépművészeti Múzeum] 97.
237. *A bártfai templom fölszentelése.* [Steindl Imre] 97–98.
238. *Magyar művészek sikere külföldön.* [Józsa Károly, Pongrácz Károly] 98.
239. *Előadások a művészi iparról.* 98.
240. *Újabb botrány a Balzac-szobor miatt.* [Auguste Rodin, Alexandre Falguère] 98.
241. *A drezdai szász műegyesület.* 98.
242. *Német művészek otthona Firenzében.* 98.
243. *Chopin szobra.* [Párizs, Georges Dubois] 98.
244. *Új olasz művészi egyesület.* [Firenze] 98.
245. *Matejko múzeum Krakkóban.* [Jan Matejko] 98.
246. *Werner Antalt [...] újabb 5 évre megbízták a berlini akadémia vezetésével.* 98.
247. *Szeccsszión Londonban.* [James Whistler, „International Society of Sculptors, Painters and Gravers”] 99.
248. *A párisi két Szalón jövedelme az idén...* 99.
249. *A bécsi Szeccsszión kiállítása nagy anyagi sikerrel záródott be.* [Giovanni Segantini] 99.
250. *Képtár a nép számára.* [Szentpétervár] 99.
251. *Régi képek restaurálása.* [Bréma, új technika] 99.
252. *Az ez évi berlini nemzetközi tárlaton...* 99.

253. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* [Szabályzat] 99.
254. *A Műcsarnok a nyári hónapok kivételével [...] rendszeren havonként egyszer [...] jelenik meg...* 99–100.
255. *A Műcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 100.
256. *A szerkesztő üzenetei.* 100.

I. évf. 13. szám, 1898. október 29.

257. *Senex: Wlassics szózata.* [Wlassics Gyula dr. vallás- és közoktatásügyi miniszter a művészetek fellendítéséért] 101–102.
258. *N. n.: A kultuszminiszter rendelete a közoktatásügyi tanácsához.* [Wlassics Gyula] 103.
259. *Ujváry Ignác: A Nemzeti Szalonról.* [A Nemzeti Szalon múltjáról, nemrég megállapított új programjáról és jövőendő hitvallásáról; Hock János] 104–107.
260. *Ny. S. dr. [Nyári Sándor]: Az idei műtörténeti kongresszus.* [Amszterdam] 107–108.
261. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése 1898. október 20-án.* [Vita a nagybányaiak külön kiállítási teremre vonatkozó kérése kapcsán] 108–109.

MŰVÉSZETI HÍREK

262. *A téli kiállítás előkészületei már nagyban folynak...* 109.
263. *Feszty Árpád külön kiállítása [...] némi halasztást szenvedett...* 109.
264. *Harminckrajcáros képes tárgymutatók.* [a Műcsarnok kiállításaihoz] 109.
265. *A Baross-szobor leleplezése.* [A leleplezés programja] 109–110.
266. *Nógrády László dr.: Társulatunk és az önképzőkörök.* [Az ifjúság művészeti nevelésének kérdéséhez] 110.
267. *Munkácsy-freskók Várpalotán.* [A várpalotai Zichy-kastély könyvtárméneke freskói nem Pállik Béla, hanem Munkácsy Mihály művei...] 110.
268. *A Bessenyei-szobor leleplezése.* [Nyíregyháza, Kallós Ede] 110.
269. *A bártfai templom fölszentelése.* [A nemzeti gyász miatt elhalasztva] 110.
270. *A múlt plakátpályázatban...* 110.
271. *Magyar művész sikere Amerikában.* [Herz Artúr] 110.
272. *A Balzac-szobor Budapesten.* [Rodin Balzac-szobrát Márk Lajos és Karlovsky Bertalan közreműködése folytán lehet hogy kiállítják Budapesten] 110–111.
273. *Velasquez-kiállítás Berlinben.* [Balló Ede és Paczka Kornélia Velásquez-másolatai is részt vettek] – 111.
274. *Puvis de Chavannes meghalt.* 111.
275. *Az egyházi művészet ápolása.* [Ravensburg] 111.
276. *Érdekes szobrászati feladat.* [Berlin] 111–112.
277. *Művészek ösztöndíja.* [Bécs] 112.
278. *Nagy történeti képtárlat.* [Bécs, „50 év Ausztria művészetéből”] 112.
279. *Pályázat színházra.* [Köln] 112.
280. *Érdekes pályázat.* [Poroszország] 112.
281. *Akvarell kiállítás.* [Düsseldorf] 112.
282. *Begas párisi kiállítása.* [Reinhold Begas] 112.
283. *Műárverés Münchenben.* 112.

I. évf. 14. szám, 1898. november 6.

284. *–k.: Néhány szó az Erzsébet-szobor ügyéhez.* [A pályázati feltételek alakításáról] 113–114.
285. *Wlassics újabb rendelete.* [Wlassics Gyula a középiskolai művészeti oktatásról] 114–115.
286. *Az 1890-ik (sic!) évi tavaszi nemzetközi kiállítás.* [Márk Lajos és Karlovsky Bertalan beszámolója a külföldi művészeknél tett látogatásairól] 115–117.

287. *Az Iparművészeti Iskola kiállítása.* 117–118.
 288. *Pályázati hirdetések. az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899-ik évi tavaszi nemzetközi kiállítására.* 118–120.
 289. *Pályázat plakátra.* 120.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 290. *A téli kiállításra...* 120–121.
 291. *Művészeti reform.* [Hock János] 121.
 292. *A királyné emlékszobra.* [Az Erzsébet királyné szoborbizottság megalakulása, tagjainak névsora és alakuló ülése] 121.
 293. *Állandó művásár.* [Karlovszky Bertalan] 121.
 294. *Külön kiállítás a műcsarnokban.* [Feszty Árpád] 121.
 295. *Az 1900. évi Párisi Nemzetközi Kiállítás magyar királyi kormánybizottsága nemrég átiratot intézett társulatunkhoz...* [A magyar kir. kormánybiztosának kérdése a társulathoz: mi módon tegyék egységessé és nemzeti jellegűvé a kiállítandó magyar tárgycsoportok környezetét?] 121–122.
 296. *Még egyszer Munkácsy várpalotai freskóiról.* [Svarcz Adolf volt várpalotai tanítónak a „Székesfehérvár és Vidéke” c. folyóiratban közzétett nyilatkozatának és Pállik Béla visszaemlékezésének közlése] 122.
 297. *Koroknyai-kiállítás.* [Koroknyai Ottó] 122.
 298. *Az országos magyar Képzőművészeti Tanács az utóbbi napokban két ülést is tartott.* [Thorma János, Feszty Árpád] 122–123.
 299. *A királyné archépe.* [Horovitz Lipót: Erzsébet királyné] 123.
 300. *László kir. herceg síremléke.* [Stróbl Alajos] 123.
 301. *Előadások a művészet köréből.* [A Nemzeti Múzeumban tartandó művészeti előadások programja] 123.
 302. *Három új szobormű...* [Andrássy Gyula, Árpád és Szent István szobra] 123.
 303. *Művészeti Tudósító címen [...] új napilap indult meg...* [Szerk.: Kereszty István, Báron Rezső] 123.
 304. *A Magyar Iparművészeti múzeum – és a Graphic* 123.
 305. *Új Kossuth-szobor.* [Marosvásárhely, Köllő Miklós] 124.
 306. *Pályanyertes tervek.* [Bálint Zoltán, Frommer Lajos] 124.
 307. *Szobrászati Megbízás.* [Máramarossziget, Tóth Andrást: Szilágyi István] 124.
 308. *A Műcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 124.

I. évf. 15. szám, 1898. november 13.

309. Ujváry Ignác: *„Művészi reform”.* [Hock János] 125–132.
 310. Vágó Pál: *Két levél.* [Reflexiók Hock János Művészi reform című könyvére] 132–135.
 311. *Nyilatkozat.* [Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat nyilatkozata Hock János Művészi reform c. könyve kapcsán] 135.
 312. Wlassics Gyula: *A művészetért.* [Az ifjúság művészeti neveléséről szóló rendeletének teljes szövege] 135–136.
 313. Ny. S. dr. [Nyári Sándor]: *A Rembrandt-kiállítás Amszterdamban.* 136–138.
 314. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 138.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 315. *A Lotz-album.* [Lotz Károly, Morelli Gusztáv, Riedl Frigyes, Rauscher Lajos] 138–139.
 316. *A Téli Kiállításra az idén oly nagy számmal érkeztek bejelentések...* 139.
 317. *A Feszty-kiállítás megnyitása.* [Feszty Árpád] 139.
 318. *A székesfőváros jubileumi díja.* [Szárnovszky Ferenc, Kallós Ede] 139.
 319. *Paczka Kornélia...* 139–140.
 320. *Anonymus szobra.* [Vita az elhelyezéséről] 140.
 321. *Helyreigazítás.* 140.

322. *Alkoholellesenes képek*. [Belgium] 140.
 323. *Éhező művészek*. [Hollandia] 140.
 324. *A szerkesztő üzenetei*. 140.

I. évf. 16. szám, 1898. november 20.

325. N. n.: *Hazai Művásárlók Egyesülete*. [Bruck Miksa] 141–143.
 326. Ujváry Ignác: *A nagy reformátornak*. [Válasz Hock Jánosnak a Budapesti Napló nov. 18-i számában megjelent cikkére] 143–144.
 327. Zala György: *Művészek lakomája*. [Ujváry Ignác és Vágó Pál tiszteletére, akik kiálltak Hock János ellen] 144–145.
 328. Nagy Sándor: *Művész és ember*. 146–148.
 329. *Pályázati hirdetés. az 1899. évi Tavaszi Nemzetközi Kiállításra*. 148.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 330. *Hír Munkácsyról*. 148.
 331. *A székes-főváros szobrászati jubileumi díja*. [Kallós Ede, Szárnovszky Ferenc] 149.
 332. *A téli kiállítás*. 149.
 333. *Fesztivál kiállítása...* 149.
 334. *Harminc krajcáros képes tárgymutató*. 149.
 335. *Az iskolák és a téli kiállítás*. 149–150.
 336. *A taggyűjtés érdekében*. 150.
 337. *Hock ellen*. [Simkó József] 150.
 338. *Társulatunk a Baross-szobor leleplezésén*. 150.
 339. *A jövő évi tavaszi nemzetközi kiállításra szóló meghívókat...* 150.
 340. *A nagybányaiak köszönete*. [Hollósy Simon; a festőiskola külföldi tagjainak névsora] 150.
 341. *Helyreigazítás*. 150.
 342. *Az iparművészeti múzeum kiállítása*. 150.
 343. *Ismeretterjesztő előadások a művészet köréből*. 150.
 344. *Szent István szobra*. 150–151.
 345. *Bihari Sándor nyilatkozata*. [Válasz Hock Jánosnak] 151.
 346. *Az Ybl-érem*. 151.
 347. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* [Szabályzat] 151.
 348. *A szerkesztő üzenetei*. 151.

I. évf. 17. szám, 1898. november 27.

349. *Albatrosz: Múterem-látogatás*. 153–155.
 350. Ujváry Ignác: *Válasz az „Okiratos válaszra”*. [Hock János állításainak ismételt visszatartása, levél az ügyben a miniszterhez a támogató művészek aláírásával] 155–157.
 351. K. K.: *Állandó művásár*. 157–158.
 352. L.–a.: *Modern metszetek kiállítása*. [Országos Képtár] 158–159.
 353. Pálffy: *Pályázati hirdetés*. [Szeged város tanácsának pályázata] 159.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 354. *A téli kiállítás anyaga immár teljesen el van rendezve...* 159–160.
 355. *Vernissage-lakoma*. 160.
 356. *A Baross-szobor leleplezése*. [Szécsi Antal] 160.
 357. *Angol folyóirat egy magyar művészről*. [Basch Árpád] 160.
 358. *A műemlékek országos bizottsága [...] ülést tartott*. [Belényes-Szentmihály, Csütörtök-hely, Szászsebes] 160.

I. évf. 18. szám, 1898. december 4.

359. Passer: *A magyar művészetről*. 161–164.
 360. N. n.: *A Téli Kiállítás megnyitása. (Vernissage. – Vernissage-lakoma)* 164–166.
 361. *Wlassics nyilatkozata a műkiállítás megnyitása alkalmával művészeti állapotainkról.* [Hock János, Benczúr Gyula] 167–168.
 362. Ujváry Ignác: *A Hock-ügy epilógusa*. 168.
 363. N. n.: *Wlassics miniszteri programja.* [Wlassics Gyula képviselőházi beszéde] 168–170.
 364. *Vásárlások a Téli Kiállításon.* 170.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 365. *A taggyűjtés érdekében...* 170.
 366. *Koronás sorsjáték a Múcsarnokban.* 170–171.
 367. *A Téli Kiállítás képes tárgymutatója már megjelent...* 171.
 368. *Nemes verseny két festmény körül.* [Mednyánszky László] 171.
 369. *Az első zeneestély a Múcsarnokban.* 171.
 370. *Koroknyai-kiállítás.* 171.
 371. *A téli kiállítás pályabíróágai.* 171–172.
 372. *Iskolák a téli kiállításon.* 172.
 373. *Művészeti tanácskozás.* [Wlassics Gyula] 172.
 374. *A karácsonyi iparművészeti kiállítás.* [Magyar Iparművészeti Társulat a londoni „Science and Art Department” vendégkiállításával] 172.
 375. *Új múzeum Párisban.* [Gustave Moreau] 172.
 376. *Kiállítások a nép számára.* [Szentpétervár] 172.
 377. *A szerkesztő üzenetei.* 172.

I. évf. 19. szám, 1898. december 11.

378. Dr. Wlassics Gyula: *Wlassics levele az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat igazgatóságához.* [Mednyánszky László] 173.
 379. Senex: *Ingyenes délutánok a tárlaton.* 174–175.
 380. Györgyi Kálmán: *A National Competition kiállítása. Az 1898-ik évi angol nemzeti verseny pályadíjas műveinek kiállítása az orsz. iparművészeti múzeumban.* 176–177.
 381. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. I.* 178–179.
 382. Divald Kornél: *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása.* [Rippl-Rónai József, Vágó László, Horti Pál, Beck Ödön, Róth Miksa, Fischer Emil, Helbing Ferenc és mások] 179–180.
 383. N. n.: *Erzsébet királyné szobra.* [A pályázati hirdetemény teljes szövege] 180–181.
 384. *Szobonya Mihály. 1856–1898.* 181–182.
 385. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 182.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 386. *A Téli kiállítást állandóan nagy közönség látogatja...* 182.
 387. *Társulatunk tagjai az utóbbi időben örövendetesen szaporodnak.* 182.
 388. *A vernissage-lakomáról szóló tudósításunkhoz...* 182.
 389. *Munkácsy Mihály állapotáról...* 182–183.
 390. *A Műbarátok ösztöndíja pályabíróágába...* 183.
 391. *A nagybányaiak kiállítása.* 183.
 392. *Ösztöndíj-adományozás.* 183.
 393. *Eldöntött pályázatok.* [Damkó József, Edvi Illés Aladár] 183.
 394. *Szilágyi István szobra.* [Máramarossziget, Tóth András] 183.
 395. *Tanulók a képtárakban.* 183.
 396. *Tanulságos műárverés.* [Párizs] 183.
 397. *Verescsagin Vazul...* [Moszkva] 184.

398. *Páris legkeresettebb szobrásza...* [Alexandre Falguière] 184.
 399. *A velencei művészeti akadémián...* 184.
 400. *Érdekes kiállítás.* [Berlin, Francesco Michetti] 184.
 401. *Százesztendő művészet.* [A litográfia] 184.
 402. *Puvis de Chavannes szobra.* 184.
 403. *Francia művészek Oroszországban.* [Szentpétervár] 184.
 404. *A Rembrandt-kiállítást Amszterdamban [...] ember nézte meg.* 184.

I. évf. 20. szám, 1898. december 18.

405. –br–: *Ébredés.* „Friss, hajnai szellő fujdogál a magyar művészet egész vonalán...”] 185–186.
 406. N. n.: *Wlassics a párizsi kiállításról.* 187.
 407. N. n.: *A Lotz-Album.* [Lotz Károly, Izabella kir. hercegnő, Morelli Gusztáv] 187–188.
 408. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. II.* [A budapesti múzeumokról] 188–189.
 409. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete ülése.* 189–190.
 410. *Vásárlások a téli kiállításon. (Folytatás.)* 190.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 411. *A miniszter a téli kiállításon.* 190.
 412. *Zsilinszky Mihály [...] megjelent a kiállításon.* 191.
 413. *A téli kiállítás teljes sikerét bizonyítja...* 191.
 414. *Az ingyenes délutánok.* 191.
 415. *Katona Nándor.* [Nemzeti Szalon] 191.
 416. *A művészek Szobonya családjának.* [Szobonya Mihály] 191–192.
 417. *A kormány vásárlásai.* 192.
 418. *Tűz az új Múcsarokban.* 192.
 419. *A műbarátok ösztöndíjának a pályabírósa.* 192.
 420. *Kitüntetett művész.* [Szécsi Antal] 192.
 421. *A nagybányaiak a miniszternél.* 192.
 422. *Az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás [...] csoportbizottságába a kereskedelemügyi miniszter a következőket nevezte ki...* 192.
 423. *Templomi festészet.* [Saar, Tury Gyula] 192.
 424. *A horvát műcsarnok megnyitása.* [Zágráb] 192.

I. évf. 21. szám, 1898. december 25.

425. Lyka Károly: *A bölcső előtt.* [A magyar művészetről] 193–194.
 426. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz III.* [Művészeti szaklapokról] 194–195.
 427. L. K.: *Illusztrált magyar díszművek.* [Zichy Mihály: Az ember tragédiája, Aranyballadák; Kiss József verseinek, Bródy Sándor Ezüstkecske c. művének és Radó Antal antológiájának illusztrációi] 195–197.
 428. N. n.: *A téli kiállítás kitüntetései.* [Hegedüs László, Kernstok Károly, Szlányi Lajos] 197–198.
 429. N. n.: *A nagybányai művészek kiállítása.* [Hollósy Simon, Csók István, Iványi Grünwald Béla, Glatz Oszkár, Réti István, Ferenczy Károly, Horthy Béla és mások] 198.
 430. *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács ülése. (A kormány művásárlásai. – Erzsébet királyné szobra.)* 198–199.
 431. *Vajda Ernő: Levél a szerkesztőhöz.* [A művészeti irodalomról] 199–200.
 432. *Vásárlások a téli kiállításon. (Folytatás.)* 200–201.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 433. *A szerkesztő [Ambrozovics Dezső]: A második évfolyam küszöbén.* 201.
 434. *A király művásárlása.* 201.
 435. *Erzsébet királyné szobra.* 202.

436. *Ujítás a Téli Kiállításon.* 202.
437. *A király iparművészeti vásárlásai.* 202.
438. *Wlassics a művészeti oktatás érdekében.* 202.
439. *A Téli Kiállítás állandóan a közönség legnagyobb érdeklődésével találkozik.* 202.
440. *Vidéki tagjaink és a koronás sorsolás.* 202.
441. *Koronás sorsjáték a műcsarnokban.* 203.
442. *Vásárlások a Koroknyai-kiállításon.* 203.
443. *Magyar művész az angol udvarnál.* [László Fülöp: Viktória királynő] 203.
444. *Pályanyertes műépítések.* [Budapesti Kereskedelmi és Iparkamara palotájára kitűzött pályázat nyertesei: Pártos Gyula, Meinig Artúr, Láng Adolf] 203.
445. *A magyar Iparművészeti Társulat választmánya...* 203.
446. *Technikusok az angol kiállításon.* 203.
447. *Az iparművészeti nagy arany-érem odaítélése tárgyában megalakuló zsűry a napokban ül össze...* 203–204.
448. *A Nemzeti Szalon karácsonyi kiállítását...* 204.
449. *Wesselényi emléktáblája.* [Holló Barnabás] 204.
450. *A tíz szobor.* 204.
451. *A Szent Zsigmond-kápolna újjáalakítása.* [Hauszmann Alajos] 204.
452. *Az új királyi palota.* [Senyei Károly] 204–205.
453. *Művészotthon Liptóújváron.* [Stróbl Alajos] 205.
454. *Marold meghalt.* 205.
455. *A doge-palota veszedelme.* 205.
456. *Bernini emlékezete.* [Róma] 206.
457. *Rothschild Ferdinánd képei.* [London] 206.
458. *Daudet szobra.* [Párizs, René de Saint-Marceaux] 206.
459. *Apró művészeti hírek.* 206.
460. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* [Szabályzat] 206.
461. *A Műcsarnok [...] olvasóit a nevezetesebb magyarországi és külföldi művészeti események iránt is tájékoztatni óhajtván...* 206.
462. *A Műcsarnok [...] évenként tehát 28–30 számban jelenik meg.* 206–207.
463. *A szerkesztő üzenetei.* 207.

II. évf. 1. szám, 1899. január 1.

464. *Nemo: Újesztendő* [Wlassics Gyula, Magyar Országos Képzőművészeti Tanács] 1–3.
465. *N. n.: Munkácsy Mihálynál.* 3–4.
466. *A Lotz-díj nyertese* [Vajda Zsigmond] 4.
467. *–br– : Tanárok Wlassics rendelete ellen.* [Beöthy Zsolt, Alexander Bernát, „nudítás vita”] 5–7.
468. *L. K. [Lyka Károly ?]: Magyar műkincsek* [a Műbarátok körének Magyar műkincsek c. kiadványa] 7–8.
469. *Palkovics Adolf: A magyar szobrászat népszerűsítése* [Zala György, Róna József, Fadrusz János, Stróbl Alajos] 8–10.
470. *Vásárlások a Téli Kiállításon* 10.
- MŰVÉSZETI HÍREK
471. *A Téli Kiállítást az elmúlt héten is sokan látogatták.* 10.
472. *Plakát-pályázat a tavaszi nemzetközi tárlatra.* 10.
473. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 10–11.
474. *A Hazai Művásárlók Egyesülete ...* 11.
475. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete.* 11.
476. *Művészeti könyvtár nyílik meg a jövő héten a fővárosban.* 11.

477. *Lejárt pályázatok.* 11.
 478. *Az iparművészeti nagy aranyérem zsűrijébe...* 11.
 479. *A bánhidai csata.* [Fesztly Árpád] 11.
 480. *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása...* 11.
 481. *A lipitújvári művészotthon.* 11.
 482. *Az Iparművészeti Múzeumban bezárult angol kiállítás...* 11–12.
 483. *József nádor emléke.* 12.
 484. *A királyi palota berendezése a párisi kiállításon.* 12.
 485. *A szerkesztő üzenetei.* 12.

II. évf. 2. szám, 1899. január 8.

486. Idem: *Magyar Képzőművészek Egyesülete.* [az elnökség évi jelentése] 13–15.
 487. *Koronás sorsolásunk.* 15–16.
 488. *Az Erzsébet-szobor pályázati hídítésének tervezete.* 15–17.
 489. *A »Magyar Képzőművészeti Egyesület« évi rendes közgyűlése.* [az 1898. évi IV-ik rendes közgyűlés, műépítészek fölvétele az Egyesületbe] 17–20.
 490. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 20.
 491. Lázár Béla: *Itália.* [Berzeviczy Albert: Itália. Utirajzok és tanulmányok c. könyvének recenziója] 21–22.
 492. K. K.: *Levél a szerkesztőhöz.* [a művészeti irodalomról és kritikáról] 22–24.
 493. *Rippl-Rónai József és az iparművészeti aranyérem zsűrije.* [Rippl-Rónai József nyilatkozatának és Radics Jenő nyilvános válaszána közlése az iparművészeti aranyérem Róth Miksának való állítólagos odaitélésének ügyében] 24–25.
 494. *Az 1900. évi Párisi nemzetközi kiállítás kongresszusai.* 25–26.
 495. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás)* 26.

MŰVÉSZETI HIREK

496. *A király és a kormány művásárlása.* 26.
 497. *Zichy Mihály levele.* [Benczúr Gyulánéhoz a Lotz-Album ügyében] 26.
 498. *A Téli Kiállítás...* 26.
 499. *A társulati plakátpályázat eredményei.* [fődj: Vaszary János] 26.
 500. *A Lotz-Album megjelenése...* 27.
 501. *Tagjaink szaporodása.* 27.
 502. *Felszólítás a kiállító művészekhez.* 27.
 503. *Előadások a művészetről a középiskolákban.* [Wlassics Gyula] 27.
 504. *Vásárlások a nagybányaiak kiállításán.* 27.
 505. *Három festő-műterem kiadó...* 27.
 506. *Hunyadi, Pázmány és Verbőczy szobra.* [A szobrok felállítási helyéről] 27.
 507. *Menzel Adolf kitüntetése.* 27–28.
 508. *A velencei III-ik nemzetközi kiállítás...* 28.
 509. *Siemiradzki új festménye.* [Siemiradzki Henrik] 28.
 510. *A párisi víg-opera új épülete.* 28.
 511. *Egy orosz mecénás halála.* [Moszkva, Tretyakov műkereskedő halála] 28.
 512. *Payer új képe.* [Julius Payer] 28.
 513. *A szerkesztő üzenetei.* 28.

II. évf. 3. szám, 1899. január 15.

514. –s.: *A kormány művásárlása.* [A művészek kérése Wlassics Gyula miniszterhez a vásárlásokkal kapcsolatban] 29–30.
 515. *Gyulai Ágost: Védelem a művészeti oktatás érdekében.* [Wlassics Gyula miniszter művészetoktatási rendeleteinek védelmében] 31–32.
 516. *Silberstein (Ötvös) Adolf dr. 1845–1899.* 33.

517. Vajda Ernő: *Modern műértelem*. 33–38.
 518. N. n.: *Tretjakov Mihajlovics Pavel*. 38–39.
 519. N. n.: *Vilmos császár a műtermekben*. 39–40.
 520. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás)* 40–41.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 521. *A királyné arcképe*. [Horovitz Lipót: Erzsébet királyné] 41–42.
 522. *A Téli Kiállítás...* 42.
 523. *Sorsolás a Mücsarnokban*. 42.
 524. *A kormány vásárlásai a nagybányaiak kiállításán*. 42.
 525. *Kormányvásárlások az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállításán*. 42.
 526. *Wlassics rendelete és az önképzőkörök*. 42.
 527. *Magyar művész kitüntetése Berlinben*. [Strassgürtl Károly] 43.
 528. *A székesfőváros képzőművészeti bizottsága...* [Millacher-féle díszkút, Holló Barnabás] 43.
 529. *Külföldi folyóirat az Országos Képtárról*. [a Lipcsében megjelenő »Kunstchronik« cikksorozata a budapesti Országos Képtárról] 43.
 530. *Rómer Flóris szobra*. 43.
 531. *Az esztergomi bazilika új szobrai*. [Kiss György] 43.
 532. *Szobonya Mihály hagyatéka*. 43.
 533. *A londoni South Kensington Múzeum igazgatója, Thomas Armstrong [...] lemondott...* 43.
 534. *Művészeti felolvasások*. 44.
 535. *A Borghese-gyűjtemény elárverezése*. 44.
 536. *A müncheni Künstlergenossenschaft [...] rendkívüli közgyűlést tartott*. 44.
 537. *Egy híres műépítő halála*. [London, T. H. Lewis] 44.

II. évf. 4. szám, 1899. január 22.

538. –br–: *Művásárlás*. 45–47.
 539. *A Téli Kiállítás eredményei*. 47–49.
 540. Radó Ignác dr.: *A művásárlás föllendítése*. 49–52.
 541. *Rippl-Rónai József és az iparművészeti aranyérem juryje*. [Wlassics Gyula, Róth Miksa] 52.
 542. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Vége)* 53.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 543. *A koronás művásárlási sorsjáték húzása...* 53.
 544. *A király művásárlása az új királyi palota számára*. 53.
 545. *A királyné szobra Gödöllőn*. 53.
 546. *Iskolák a Téli Kiállításon*. 53.
 547. *Szmrecsányi Miklós – nyugdíjban*. 53–54.
 548. *A Kossuth-mauzóleum*. [A mauzóleum tervére kiírt pályázatról] 54.
 549. *Steindl Imre akadémiai székhfoglalója*. [Az Országházról] 54.
 550. *Illusztrált magyar biblia*. [Roskovics Ignác] 54–55.
 551. *Az Iparművészeti Társulat díjai*. 55.
 552. *A tíz szobor elhelyezése tárgyában*. 55.
 553. *Kiadó műterem*. 55.
 554. *Az új bélyegek tervei*. 55.
 555. *Az 1899. évi müncheni nemzetközi kiállítást...* 55.
 556. *Egy francia művész hagyatéka*. [Gustave Moreau] 55.
 557. *Szeecesszió Berlinben*. 55.
 558. *Új Képzőművészeti Társulat Velencében*. 55.
 559. *Leleplezett festmény-hamisítók*. [Brüsszel] 55.
 560. *Krisztus az Olympuson*. [Bécs, Max Klinger] 55.

561. *Stephenson rajza*. [London] 55–56.
 562. *Az elítélt műkritikus*. [Basel] 56.
 563. *Apró művészeti hírek*. 56.
 564. *A szerkesztő üzenetei*. 56.

II. évf. 5. szám, 1899. január 29.

565. Benkő Kálmán: *Az O. M. Képzőművészeti Társulat és a Magyar Képzőművészek Egyesülete*. [az alapszabály tervbe vett megváltoztatásáról, az építések felvételéről] 57–59.
 566. N. n.: *Művészet az iskolákban*. [Wlassics Gyula] 59–60.
 567. N. n.: *Vidéki kiállítások*. 60–62.
 568. N. n.: *Magyarország szobrászati emlékei*. [Éber László] 62–63.
 569. *Rippl-Rónai József és az iparművészeti aranyérem zsűrije*. [Radisics Jenő nyilatkozata az ügygel kapcsolatban] 63–64.

MŰVÉSZETI HÍREK

570. *A király iparművészeti vásárlásai*. 64.
 571. *Erzsébet királyné szobra*. [a Magyar Képzőművészek Egyesületének és a Magyar Mérnök és Építész Egyesületnek pályázati hirdetéstervezete] 64.
 572. *Utólagos vásárlások a Téli Kiállításon*. 65.
 573. *A harmadik nyerő*. 65.
 574. *Erzsébet királyné arcképe*. [Wlassics Gyula, László Fülöp] 65.
 575. *Képzőművészet a vidéken*. [Szeged, Wlassics Gyula] 65.
 576. *Az iparművészeti iskola növendékeinek kiállítása*. 65.
 577. *Régi falfestmények Erdélyben*. [Bögöz] 65–66.
 578. *A bánhidai Turul-emlék*. [Donáth Gyula] 66.
 579. *Freskók a vidéken*. [Eger, Tury Gyula] 66.
 580. *Az »Otthon« falképei*. [Vaszary János, Vajda Zsigmond] 66.
 581. *Amatőrök kiállítása*. 66.
 582. *A király a secessionistáknál*. 66.
 583. *Műkiállítás Prágában*. 66.
 584. *Secessio Berlinben*. [Max Liebermann] 66–67.
 585. *200.000 márkás festmény*. [Thomas Gainsborough] 67.
 586. *Liszt Ferenc szobra*. [Weimar, pályázat] 67.
 587. *Vilmos császár távirata*. 67.
 588. *Viktória királyné szobra*. [Hamo Thornycroft] 67.
 589. *Nemzetközi plakátpályázat*. 67.
 590. *Kitüntetett művészek*. [Wagner Sándor, Wilhelm Leibl] 67.
 591. *Balzac szobra*. [Alexandre Falguière] 67.
 592. *Érdekes műárverés*. [München] 67–68.
 593. *A legfiatalabb művészgeneráció*. [München] 68.
 594. *Német bronzok a párisi műkiállításon*. 68.
 595. *Új képtár Londonban*. 68.
 596. *A szerkesztő üzenetei*. 68.

II. évf. 6. szám, 1899. február 5.

597. Senex: *Népszerű előadások a művészetről*. 69–71.
 598. Hornyai Ödön dr.: *Az ifjúság és a kiállítások*. [hozzászólás a „nudítás-vitához”] 71–72.
 599. Nesztor: *Művésznövendékek kiállítása*. [az Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző társaskörének kiállításának kritikája] 72–73.

MŰVÉSZETI HÍREK

600. *A királyné emlékszobra*. [Magyar Mérnök és Építész Egyesület] 74.
 601. *Erzsébet királyné arcképe*. 74.

602. *Berzeviczky Albert a Kisfaludy-Társaságban.* 74.
 603. *Kiadó festőműterem.* 74.
 604. *Magyar kritikák Angliában.* 74.
 605. *Az Iparművészeti Múzeum könyvtárát...* 74.
 606. *Markó-kiállítás.* 74.
 607. *Retrospektív műépítészeti kiállítás.* [a Magyar Mérnök és Építész Egyesület kiállítása régi magyar tervrajzokból] 74–75.
 608. *A bélyeg-pályázat eredménye.* [Dörre Tivadar, Csízik Gyula, Helbing Ferenc] 75.
 609. *A modern metszetek kiállítását...* 75.
 610. *Művészet a vidéken.* 75.
 611. *Műkiállítás Újpesten.* [Linek Lajos] 75.
 612. *Puvis de Chavannes szobra.* [Párizs] 75.
 613. *Páris város tanácsa – a művészetekért.* 75.
 614. *Wagner Rikhard szobra.* 75.
 615. *Lesseps Ferdinánd szobra.* 76.
 616. *A Műcsarnok az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat [...] ezennel felkérjük a lap összes olvasóit...* 76.
 617. *A szerkesztő üzenetei.* 76.

II. évf. 7. szám, 1899. február 12.

618. *Albatrosz: Külföldi kiállítások.* 77–78.
 619. *Malonyai Dezső: Levelek. Páris, február.* [a párizsi művészeti élet magyarokat érdeklő mozzanatairól, bevezető gondolatok] 78–80.
 620. *A »Magyar Képzőművészek Egyesülete« ülése.* 80.
 621. *Lyka Károly: Magyar ornamentika. Huszka József könyve.* [recenzió] 81–82.
 622. *D-r. I-n.: A műizlés és az építészet.* 82–83.
 623. *N. n.: Molnár József. 1821–1899.* [emlékirat, rövid életrajzzal] 83–84.
 624. *Külföldi kiállítások naptára.* 85–86.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 625. *Benkő Kálmán kitüntetése.* 86.
 626. *Malonyay Dezső.* 86.
 627. *Külföldi folyóirat egy magyar művész emlékének.* [München, »Die Kunst Unserer Zeit«, Lietzen Mayer Sándor] 86.
 628. *Magyar művész az őshazában.* [Zichy Jenő, Eisenhut Ferenc] 86–87.
 629. *A Nadányiné-féle ösztöndíj nyertese.* [Istók János] 87.
 630. *A mintarajziskola kitüntetettjei.* 87.
 631. *Képzőművészeti Egyesület Szegeden.* 87.
 632. *Petőfi és Jókai szobrai Pápán.* [határozat a szobrok felállításáról] 87.
 633. *A festészeti mesteriskola átalakítása [...] teljesen be van fejezve.* [Benczúr Gyula, Stetka Gyula, Szenes Fülöp, Hegedüs László, Koszta József] 87–88.
 634. *A műemlékek országos bizottsága.* 88.
 635. *A lakásberendezések története.* [Radisics Jenő előadása az Iparművészeti Múzeumban] 88.
 636. *Pályázat Liszt Ferenc szobrára.* [Weimar] 88.
 637. *Művásárlás Bécsben.* [Künstlergenossenschaft] 88.
 638. *Velence város pályadíjai.* 88–89.
 639. *Balzac szobra.* [Auguste Rodin, Alexandre Falguière] 89.
 640. *Egy impresszionista festő halála.* [Alfred Sisley] 89.
 641. *Új művészegyesületek Velencében.* 89.
 642. *Rembrandt-kiállítás Londonban.* 89–90.
 643. *Mesdag legújabb festményei.* 90.
 644. *Képkereskedő kormány.* [A francia kormány képeladásai] 90.

645. *Kossak festőművész halála.* [Juliusz Kossak lengyel festőművész] 90.
 646. *A müncheni Secessio...* 90.
 647. *Cranach-kiállítás...* [Drezda] 90.
 648. *Eredeti Murillo-kép.* [Köln, Walraff-Richartz-Museum] 90.
 649. *A Louvre legújabb szerzeménye.* [Piero della Francesca] 90.
 650. *Kiállítás a nép számára.* [London] 90.
 651. *Salvadore Viniegra y Lasso.* 90.
 652. *Akvarell-kiállítás.* [Düsseldorf] 90–91.
 653. *Böcklin-képek az utcán.* [München] 91.
 654. *Francia művészek kiállítása Péterváron.* 91.
 655. *Ismeretlen Rafaelo-festmény.* [Párizs] 91.
 656. *Műtárlat Kínában.* [Carl Wuttke] 91.
 657. *Apró művészeti hírek.* [külföldről] 91.
 658. *A Műcsarnok az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat [...] ezennel felkérjük a lap összes olvasóit...* 91.

II. évf. 8. szám, 1899. február 19.

659. *Nemo: Magyar művészet Oroszországban.* [a szerző javaslatai magyar művészetről szóló felolvasásokról és magyar festők kiállításairól Oroszországban] 93–95.
 660. *Malonyay Dezső: Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. Páris, február. II.* [a londoni „népmúzeumról” (New Art Gallery) és a múzeumok hozzáférhetőségéről az egyszerű emberek számára] 95–97.
 661. *N. n.: Benkő Kálmán inneplése.* 97–98.
 662. *Palkovics Adolf: Apróságok a szobrászat köréből. – Lakásokba szánt szobrocskák. – A „Zenelecke» az Opera előcsarnokában. – A Wesselényi emléktábla legújabb helye.* [Zala György, Fadrusz János, Stróbl Alajos, Róna József, Holló Barnabás] 99–100.
 663. *N. n.: Kossuth mauzóleuma.* 100–101.
 664. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 101–102.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 665. *Történelmi festmény a királynéről.* [Márk Lajos] 102–103.
 666. *Magyar hölgyek koszorúja Erzsébet királynénak.* 103.
 667. *Munkácsy Mihály...* 103.
 668. *Wagner Sándor kitüntetése.* [München] 103.
 669. *Wlassics miniszter a művészek közt.* [Benczúr Gyula, Stróbl Alajos] 103.
 670. *Magyar művészet a párisi kiállításon.* 103–104.
 671. *A Szépművészeti Múzeum terveinek a juryje.* 104.
 672. *Művészet a vidéken.* [Szegedi Képzőművészeti Társaság] 104.
 673. *A tavaszi nemzetközi kiállítás.* 104.
 674. *Az Országos Képtár Fényképgyűjteményének a lajstroma...* [dr. Térey Gábor] 104.
 675. *Művészeti kiállítás Pozsonyban.* 104.
 676. *Társulatunk új plakátja.* [Vaszary János] 104–105.
 677. *Történelmi képkiállítás a városligetben.* [Ernst Lajos] 105.
 678. *Magyar művész a francia secessionisták között.* [Rippl-Rónai József] 105.
 679. *A drezdai Cranach-kiállítás.* 105.
 680. *Markó-kiállítás.* 105.
 681. *Falfestmények a hadtestparancsnokság palotájában.* [átalakítási munkálatok során falfestmény töredékek kerültek elő a hadtestparancsnokság budai palotájában] 105.
 682. *Kozma Sándor síremléke.* [tervezet] 105.
 683. *Magyar művész külföldi udvaroknál.* [László Fülöp] 106.
 684. *Bezeredy István mellszobra.* [Szekszárd] 106.
 685. *A tíz szobor.* [Donáth Gyula, Rausch Béla, Tóth István] 106.

686. *Művészeti felolvasások.* [Huszka József és Radisics Jenő előadásai az Iparművészeti Múzeumban] 106.
 687. *Magyar festőnő diadala külföldön.* [München, Kozmutza Ottilia] 106.
 688. *Képzőművészeti Tanács Ausztriában.* 106.
 689. *Styka Jan...* 106.
 690. *A porosz kormány művészeti budgetje.* 106–107.
 691. *Menzel Adolf levelezőlapjai.* 107.
 692. *Rembrandt legelső műve.* 107.
 693. *Festőnő a juryban [sic!].* 107.
 694. *Diefenbach vándorlása.* 107.
 695. *Wagner szobra Velecében.* 107.
 696. *Új domborművek a bazilikában.* [Budapest, Szent István bazilika] 107.

II. évf. 9. szám, 1899. február 26.

697. dr. Lázár Béla: *Vidéki vándorkiállítások* [A vidéki közönség meghódításáról...] 109.
 698. N. n.: *Wlassics legújabb rendelete.* [A művészi nevelés kérdéséről; szemelvények a rendeletről] 110.
 699. Malonyai Dezső: *Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. – III.* [Párizs, Broca-kórház: Georges Clairin, Auguste Lauzet, Guillam Dubufe és mások; Alfred Sisley temetéséről, képeiről, életéről] 111–113.
 700. *Az Erzsébet-szobor pályázati hirdetése.* [A Magyar Mérnök- és Építész-Egyesület véleménye a pályázati programtervezetről] 113–114.
 701. Somssich József gróf: *Berlini levél.* [László Fülöp berlini kiállításáról] 114–115.
 702. Vajda Ernő: *Művészi irányzatok.* [A művészi alapelvekről, mint szín, forma, térbeli elhelyezés, harmónia, stb.] 115–121.
 703. *Három előadás* 121–123.:
 1) Huszka József: *Magyar stílus.* 122.
 2) Radisics Jenő: *A lakásberendezés története.* 122.
 3) De Gerardo Antonina: *A művészet szerepe a tanításban.* 123.
 704. *Az osztrák Képzőművészeti Tanács* [A bécsi Képzőművészeti Tanács megalakulása] 123–124.

MŰVÉSZETI HÍREK

705. [Felhívás az előfizetőkhez ill. a tagokhoz] 124.
 706. *Figyelmeztetés a művészekhez.* 124.
 707. *Grötschl Imre.* [Elhunyt Grötschl Imre, az Egyesület választmányi tagja] 124.
 708. *Lotz mester albuma.* 124–125.
 709. *Böhm Pál betegsége.* 125.
 710. *Zichy Mihályról beszél Beöthy Zsolt...* [A Petőfi-kiadás illusztrációi] 125.
 711. *A király arcképe a debreceni városházán.* [indítvány] 125.
 712. *A király iparművészeti vásárlásai.* 125.
 713. *Retrospektív műépítészeti kiállítás.* [A Magyar Mérnök- és Építész-egyesületnek a Műcsarnokba tervezett kiállításáról, Hild József, Pollack Mihály, Feszt Lipót, Ybl Miklós] 125–126.
 714. *Benczúr Gyula – jury-elnök.* [pozsonyi művész-egyesület] 126.
 715. *Művészeti előadások az Országos Képtárban.* [Kammerer Ernő, Térey Gábor dr., Nyári Sándor dr., Petrovics Arzén] 126.
 716. *Kozma Sándor síremléke.* 126.
 717. *Művészet a vidéken.* [Arad] 126.
 718. *Az Iparművészeti Múzeum vásárlásai.* 126.
 719. *Jótekonycélú műkiállítás.* 126–127.
 720. *Kammermayer Károly arcképe.* [Stetka Gyula] 127.
 721. *A párisi kiállítás művészeti csoportbizottságába...* 127.

722. Szana Tamás legújabb könyve. 127.
 723. Szent István-bazilika. 127.
 724. Múterem-látogatás – jótékonycélra. 127.
 725. A müncheni Kunstverein... 127.
 726. A berlini Secessio... 127.
 727. A drezdai szász műegylet... [„Nudítás-vita”] 127–128.
 728. A német császár a művészetekhez. [Adolf Menzel] 128.
 729. A belga művészek és a párisi kiállítás. 128.
 730. Boudin-kiállítás. [Párizs] 128.
 731. A bécsi Secessionisták... [Theodor Hörmann képeinek elővezése] 128.
 732. A hannoveri műegylet... 128.
 733. A szerkesztő üzenetei 128.

II. évf. 10. szám, 1899. március 5.

734. – s.: *Kétféle színvonal.* [A fővárosi és a vidéki kiállítások különböző színvonaláról ill. a vidéki közönség meghódításáról] 129–130.
 735. N. n.: *Lotz mester albuma.* [Batthyány Lajosné szül. Andrássy Ilona, Morelli Gusztáv, Riedl Frigyes, Benczúr Gyuláné] 130–132.
 736. Malonyay Dezső: *Levelek. – A Múcsarnok rendes levelezőjétől. – IV.* [A Cercle de l'Union Artistique kiállításáról, René Bilotte, P. A. J. Dagnan-Bouveret, J. L. Gerome és mások] 132.
 737. Hornyai Ödön dr.: *A műízlés fejlesztése.* [A közoktatásügyi miniszternek a műízlés fejlesztése érdekében kiadott rendelete kapcsán] 135–139.
 738. Lázár Béla dr.: *A művészeti nevelés a középiskolában.* [Lázár Béla azonos című brossurájának recenziója ill. szemelvények a brossurából] 139–141.
 739. *Három előadás.* 141–142.:
 1) Kammerer Ernő dr.: *Az Országos Képtár története.* 141–142.
 2) Radisics Jenő: *A lakásberendezések története.* 142.
 3) Gömöry Olivér dr.: *A művészet mint szociális erő.* 142.

MŰVÉSZETI HÍREK

740. *A taggyűjtés érdekében.* 142–143.
 741. *Erzsébet királyné szobra.* [Az „Otthon” írók- és hírlapírók körének véleménye a pályázat tervezetéről] 143.
 742. *A Szépművészeti Múzeum palotájára kiírt pályázat...* [A külföldi zsűritagok névsora] 143.
 743. *A müncheni nemzetközi kiállítás.* [Felhívás a művészeknek] 143.
 744. *Művészeti felolvasások Kassán.* 143.
 745. *Feszty Árpád ünneplése.* [Feszty Árpád „Zoltán vezér eljegyzése Mén Maróth leányával” c. képének leleplezése] 144.
 746. *A magyar művészet a párisi világiállításán.* [K. Lippich Elek] 144.
 747. *Művészettörténeti kurzusok.* 144.
 748. *Új templomképek Temesvárott.* [Vastagh György] 144.
 749. *Püspöki múzeum.* [Pécs, Hettyey Sámuel püspök] 144.
 750. *Tanárak a művészeti oktatásról.* 144.
 751. *Elhunyt szobrász.* [Minich József] 144.
 752. *Szarvas Gábor mellszobra.* [Jankovics Gyula szobrászművész] 144.
 753. *II. Lajos király síremléke Mohácson.* [Kiss György szobrászművész] 144.
 754. *Képkiallítás Mohácson.* [Szamossy László] 144.

II. évf. 11. szám, 1899. március 19.

755. *Zichy Mihály levele.* [A magyar művészet oroszországi bemutatásának lehetőségeiről, a szentpétervári művészet helyzetéről, valamint a pétérvári császári képzőművészeti akadémia jelentése külföldi művek vásárlásáról] 145–147.
756. Malonyay Dezső: *Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől.* – V. [Albert Besnard, Jean Charles Cazin, Claude Monet, Fritz Thaulow, Alfred Sisley és Ernest Chaplet gyűjteményes kiállítása] 147–150.
757. A. Zs.: *Műzslés a vidéken.* 150–151.
758. N. n.: *Két halott. Than Mór (1828–1899). – Karvaly Mór (1860–1899).* 151–152.
759. N. n.: *Magyar Művész-Lexikon.* [Lyka Károly, Sólyom Gyula] 152–153.
- MŰVÉSZETI HÍREK
760. *Ezévi tagsági sorsolásunk.* 153.
761. *A tavaszi nemzetközi kiállításra a bejelentkezés határideje...* [A bejelentkezett külföldi művészek névsora] 153.
762. *Benczúr és Lotz mozaikjai.* [Benczúr Gyula, Lotz Károly, Róth Miksa] 153.
763. *A Barabás-kiállítás.* [elhalasztva őszre] 153–154.
764. *József kir. herceg arcképe.* [Ábrányi Lajos festőművész] 154.
765. *A szegedi műkiállítást március 11-ikén nyitotta meg [...]* / K. Lippich Elek... 154.
766. *Pályázat Kozma Sándor síremlékére.* 154.
767. *A Szépművészeti Múzeum építési terveire kiküldött pályabíróság [...]* / döntött... [Petz Samu, Schickedanz Albert, Herzog Fülöp, Árkai Aladár, Meinig Artúr] 154.
768. *Népszerű művészeti előadások.* [Térey Gábor dr. előadása Hans Baldung Grienről és Nyári Sándor dr. előadása Jan Kupetzkyről] 154–155.
769. *Művészeink figyelmébe.* 155.
770. *Kiadó műterem.* 155.
771. *A modern metszetek gyűjteményének kiállítását...* 155.
772. *Pályanyertes műépítések.* [Lipótvárosi zsinagóga] 155.
773. *A milléneumi emlékmű.* [Zala György, Schickedanz Albert, Herzog Fülöp, Bezerédy Gyula] 155.
774. *A Magyar Iparművészeti Társulat sorsolását...* 155–156.
775. *A közoktatástügyi miniszter a szegzárdi [sic!] muzeumnak.* [Wlassics Gyula] 156.
776. *Műkiállítás Nagybecskerekén.* [Vágó Pál, Edvi Illés Aladár, Németh Lajos, Streitmann Antal] 156.
777. *Sefer pasa kincsei.* 156.
778. *A Náda képei Berlinben.* [A bosnyák képes újság képei, Leo Arndt] 156.
779. *Pasztell-festők társulata.* [London] 156.
780. *Ünnepelt angol festő.* [George Frederick Watts] 156.
781. *Öngyilkos festőművész.* 156.
782. *A szerkesztő üzenetei.* 156.

II. évf. 12. szám, 1899. április 2.

783. Lyka Károly: *Remények.* 157–158.
784. Térey Gábor dr.: *A Szépművészeti Múzeum pályatervei.* [Szépművészeti Múzeum, Petz Samu, Schickedanz Albert, Herzog Fülöp] 158–161.
785. Dömötör István: *Van Dyck. 1599–1641.* 162–163.
786. Rózsa Miklós: *Két új kiállítás Münchenben. Courtens és a bécsiek.* [Frans Courtens, Eduard Veith, Walter Hampel, Julius Payer, Georg Holub és mások] 163–164.
787. Nagy Sándor: *Mit mesél a Notre-Dame de Parois façadja? I.* 164–167.
788. *Művészeti előadások* 167–169.:
 1) Nyári Sándor dr.: *Rafael madonnái.* [Rafaello Santi] 167–168.
 2) Petrovics Arzén: *A grafikai művészetekről.* 168.

- 3) Térey Gábor dr.: *Van Dyck és az Országos Képtár Van Dyck-kiállítása*. 168.
789. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése 1899 március 28-ikán*. 169.
790. *Pályázat plakátra*. 169–170.
791. *Képzőművészeti pályázat*. 170.
792. Hammersberg Jenő: *Pályázati hirdetés. (Kozma Sándor síremlékére)* 170.
793. *A társulati tagok javára tartandó sorsjáték szabályzata*. 171.
- MŰVÉSZETI HÍREK
794. *A taggyűjtés érdekében*. 172.
795. *A tavaszi nemzetközi kiállítás anyagának egyrésze [sic!] immár együtt van a Múcsarnok termeiben...* 172.
796. *Koronás sorsjáték a Múcsarnokban*. 172.
797. *Munkácsy Mihály állapota*. 172.
798. *Két magyar művész kitüntetése*. [Lotz Károly, Steindl Imre] 172–173.
799. *A király legújabb arcképe*. [Győr, Stetka Gyula] 173.
800. *Az iskolák a tavaszi kiállításon*. 173.
801. *Magyar művész a „Studio”-ban*. [László Fülöp] 173.
802. *Angol lap a magyar iparművészetről*. 173.
803. *A Van Dyck-kiállítás*. 173.
804. *Ősztündíjak művésznövendékeknek*. 173.
805. *Képkiallítás Pozsonyban*. 173.
806. *A lipótvárosi bazilika mozaikképei*. 173.
807. *Magyar festők Párisban*. [Kernstok Károly, Hegedüs László] 173–174.
808. *Műkiállítás Ujpesten*. [Linek Lajos] 174.
809. *A lipótvárosi zsidótemplom*. 174.
810. *A Magyar Iparművészeti Társulat [...] ülést tartott...* 174.
811. *Schlauch biboros arcképe*. [Benzúr Gyula] 174.
812. *Andrássy szobra*. [Zala György] 174.
813. *Az Iparművészeti Múzeum könyvtára*. 174.
814. *Művészeti díszmű*. [Ráth György] 174.
815. *Műépitmény a Gellért-hegyen*. [Vágó László] 174–175.
816. *Művészeti felolvasás Kassán*. 175.
817. *Van Dyck emlékezete*. 175.
818. *Stuck a német parlamentben*. [Franz von Stuck] 175.
819. *A párisi Szalón juryjét erre az évre már megválasztották...* 175.
820. *Egy elfelejtett Rembrandt-kép*. [Szentpétervár] 175–176.
821. *Új bronzöntés*. [New York] 176.
822. *Nemzetközi kiállítás – közadakozásból*. [Lüttich] 176.
823. *Burne Jones-kiállítás*. [London] 176.
824. *A londoni Society of Miniature Painters...* 176.
825. *A restaurált Aphrodite-torzó*. [Berlin] 176.
826. *Vilmos császár szobrai*. [Berlin] 176.
827. *A porosz képzőművészeti tanács*. 176.

II. évf. 13. szám, 1899. április 16.

828. *Wlassics művészeti politikája*. [Wlassics Gyula miniszter beszédének közlése a művészeti politikáról] 177–178.
829. *Művészet a képviselet házában*. [A Wlassics Gyula beszéde által kiváltott művészetpolitikai vita hozzászólásainak közlése: Hock János, Wlassics Gyula, Berzeviczy Albert; a Budapesti Naplónak a vita kapcsán művészekkel készített interjúinak közlése: Lotz Károly, Zala György, Karlovsky Bertalan, Márk Lajos] 178–182.
830. Szasszánida: *Művészi oktatásunk reformja*. 182–186.

831. Vetró Sándor József: *A pozsonyi tavaszi kiállítás. A Műcsarnok eredeti tudósítása.* [Pozsonyi Képzőművészeti Egyesület, t.k. Than Mór, Telepy Károly, Keleti Gusztáv, Ujváry Ignác, Reichl Károly, Konek Ida, Beck Ö. Fülöp...] 186–187.
832. *A „Moriatur” falfestményei az új országházban.* (Lovas Imre fölolvasása.) [Jantyik Mátyás, Zemplényi Tivadar] 187–188.
833. Dömötör István: *Az új kőbányai templom.* [Lechner Ödön, Huszka József] 189–190.
834. N.n.: *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás megnyitása.* (Vernissage. – Vernissage-lakoma.) 190–192.
835. Malonyay Dezső: *Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. – VI.* [Jean Charles Cazin, Cloude Monet, Fritz Thaulow] 192–194.
836. Ifj. Mitrovics Gyula: *A „Szépművészeti” Múzeum.* 194–195.
837. Nagy Sándor: *Mit mesél a Notre Dame de Parois façadjá.* (Befejező közlemény.) II. 195–196.
838. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése 1899 április 5-ikén.* 197.

MŰVÉSZETI HÍREK

839. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 197.
840. *Társulatunk közgyűlése.* 197.
841. *Pállik Béla röpirata Hock János ellen.* 197.
842. *Királyunk és a szecesszió.* [Bécs] 198.
843. *Horovitz Lipót kitüntetése.* 198.
844. *Pályanyertes magyar festő.* [Joanovics Pál] 198.
845. *A Szent István bazilika szoborművei.* [pályázat] 198.
846. *Magyar szobrász műve Berlinben.* [Klein Miksa] 198.
847. *A magyar iparművészeti társulat...* 198.
848. *A vallás- és közoktatásügyi miniszter ajándéka.* [Stein János, Nyilasy Sándor] 198.
849. *Kiadó műterem.* 199.
850. *Szent István szobra.* [Stróbl Alajos] 199.
851. *Trefort-ünnep.* [Trefort Ágoston] 199.
852. *Bajor pályadíjat nyert magyar festő.* [Ács Ferenc] 199.
853. *Ajándékok az iparművészeti múzeumnak.* 199.
854. *Szilágyi Dezső arcképe.* [Balló Ede] 199.
855. *A Hollósy-festőiskola [...] utazik le Nagybányára...* 199.
856. *Norvég festőművész Budapesten.* [Carl Frithjof Smith] 199.
857. *Új kiállítási terem az Iparművészeti múzeumban.* 199.

II. évf. 14. szám, 1899. április 23.

858. – s.: *Az 1900. évi párisi nemzetközi kiállítás.* 201–202.
859. Lyka Károly: *Az újabb művészeti irányok.* [naturalizmus, impresszionizmus, pointilizmus] 202–205.
860. Rózsa Miklós: *A müncheni szecesszionista kiállítás.* [t. k. Wilhelm Steinhausen, Lugos Emil, Eugen Wolf, Rudolf Schramm-Zittau, Kubinyi Sándor] 205–206.
861. *A tagsági sorsolás eredménye.* 206–207.
862. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás pályázatai.* 207.
863. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon.* 208.
- MŰVÉSZETI HÍREK
864. *Újabb kedvezmények tagjainknak.* 208.
865. *A tavaszi nemzetközi kiállítást az első héten igen szépen látogatták...* 208.
866. *Iskolák a tavaszi tárlaton.* 208.
867. *A királyné új képe.* [Horovitz Lipót] 208–209.
868. *Erzsébet- emlékszóbor Mentoneban.* 209.
869. *A műterembérház ügye.* 209.

870. *Magyar művészek a „Studio”-ban.* [Kacziány Ödön, Mednyánszky László] 209.
 871. *A Nemzeti Múzeum új Munkácsyja.* [Liszt Ferenc] 209.
 872. *Műtárlat Sopronban.* 209.
 873. *A lipótvárosi zsinagóga.* 209–210.
 874. *A Besenyey-szobor.* [Kallós Ede] 210.
 875. *Szoborleplezés Máramaros-Szigeten.* [Tóth András] 210.
 876. *Nagyszabású műépítészeti pályázat.* 210.
 877. *Honvéd-szobor-émlék Selmecbányán.* 210.
 878. *Látogatás Rodin-nél.* [Auguste Rodin] 210–211.
 879. *Szent-Márton szobra Pozsonyban.* [Fadrusz János] 211.
 880. *A német császár és a szobrász.* [Gustav Eberlein] 211.
 881. *XIII. Leó pápa és a művészet.* 211.
 882. *Egy macenás ajándéka.* [Koppenhága] 211.
 883. *Velasquez-ünnepély.* [Madrid] 211.
 884. *Raab János meghalt.* [Johann Raab, rövid életrajzzal] 211.
 885. *Félicien Rops hagyatéka.* 211.

II. évf. 15. szám, 1899. április 30.

886. *Nemo: Magyar művészet Oroszországban.* [Wlassics Gyulának az ügyben a társulathoz küldött leiratát közli] 213–214.
 887. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899. évi rendes közgyűlése.* 214–216.
 888. *A választmány jelentése a társulat 1898. évi működéséről. Fölolvastatott a társulat 1899. április 23. tartott közgyűlésén.* [összehasonlító kimutatás a 222–223. oldalon] 217–220.
 889. *Az alapszabálymódosításra vonatkozó javaslat megokolása.* 221–224.
 890. *Lyka Károly: Az újabb művészeti irányok. II.* [preraffaeliták, dekadensek, szimbolisták, szecesszió] 224–226.
 891. *Rózsa Miklós: Modern architektura.* [Henry Hobson Richardson, Otto Wagner] 226–228.
 892. *Károlyi Mihály gróf plakátpályázata.* 228–229.
 893. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Folytatás.)* 229.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 894. *A tavaszi nemzetközi kiállítást állandóan sokan látogatják...* 229.
 895. *A kormány művásárlása.* 229–230.
 896. *A juryválasztás iránt ezúttal szokatlanul nagy az érdeklődés a művészek körében.* 230.
 897. *A pétervári és moszkvai műkiállítás.* 230.
 898. *A király László Fülöp műtermében.* [László Fülöp] 230.
 899. *Magyar művészet – levelezőlapokon.* 230.
 900. *Magyar műkincsek a párisi kiállításon.* 230.
 901. *Wlassics miniszter Fadrusz Jánosnál.* 230.
 902. *Az Iparművészeti Múzeum beszámolója.* 230–231.
 903. *Mirkovszky-kiállítás.* [Mirkovszky Géza] 231.
 904. *Új zsidó templom Szegeden.* 231.
 905. *Műtárlat Miskolcon.* [Miskolc, Művészeti és Múzeumi Egyesület] 231.
 906. *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítására már nagyban folynak az előkészületek.* 231–232.
 907. *Kossuth-szobor Erdélyben.* [Marosvásárhely, Köllő Miklós] 232.
 908. *Magyar művészi ipar Bécsben.* 232.
 909. *A velencei műtárlat megnyitása.* 232.
 910. *Belga művészek mozgalma.* [Brüsszel] 232.
 911. *A müncheni szecesszió...* 232.
 912. *Egy angol szobrász halála.* [Harry Bates] 232.

913. *Művészek részvénytársasága.* [Berlin] 232.
 914. *Cranach-kiállítás.* [Drezda] 232.
 915. *Az utcák művészi dísze.* [Párizs] 232.

II. évf. 16. szám, 1899. május 7.

916. *Censor: A párisi nemzetközi kiállítás.* 233–235.
 917. *Művészet a Szabad Lyceumban.* [A Szabad Lyceum ülése, Wekerle Sándor, Feszty Árpád beszéde a művészi nevelésről] 235–237.
 918. N. n.: *Magyar művészet Oroszországban.* 238.
 919. Palkovics Adolf: *Apró észrevételek.* [műépítészet, Magyar Mérnök- és Építész-Egyesület; monumentális szobrászat, Róna József] 238–240.
 920. *Pályázat Liszt Ferenc szobrára.* (A Liszt emlék-bizottság.) 240–241.
 921. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás pályabírósgái.* 241–242.
 922. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon.* (Folytatás.) 242.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 923. *A tavaszi nemzetközi kiállítást a közönség állandóan a legnagyobb érdeklődéssel látogatja.* 242.
 924. *A király művásárlása...* 242.
 925. *A kiállítás este.* 242.
 926. *A királyné arcképei.* 242.
 927. *Magyar művészek aranyérme.* [A Magyar Képzőművészek Egyesületének aranyérme] 243.
 928. *Magyar művész kitüntetése a külföldön.* [Szirmai Antal] 243.
 929. *A Nemzeti Szalón közgyűlése.* 243.
 930. *A Bessenyei-szobor leleplezése.* 243.
 931. *Az aradi képzőművészeti egyesület.* 243.
 932. *Készülő arcképek.* [Innocent Ferenc] 243.
 933. *Műkiállítás Sopronban.* [Soproni Képzőművészeti Kör] 243.
 934. *Rákóczy-szobor Kassán.* 243.
 935. *Deák Ferenc és Széchenyi István arcképei.* [Szolnok, Vágó Pál] 243–244.
 936. *Tompá szobra.* [Holló Barnabás] 244.
 937. *Szilágyi István szobra.* [Tóth András] 244.
 938. *A párisi szalón.* 244.
 939. *Megbirságolt szobrász.* 244.
 940. *A fejevesztett szobor.* [London] 244.

II. Évf. 17. szám, 1899. május 14.

941. Mannheim Gusztáv: *Morituri* [Budapest, Vajdahunyad vára, Alpár Ignác] 245–247.
 942. *A történelmi épület-csoport ügye.* [Benczúr Gyula, Bihari Sándor, Fadrusz János, Kann Gyula, Lotz Károly, Radisics Jenő, Róna József, Stróbl Alajos, Schickedanz Albert, Zala György nyilatkozatai] 247–250.
 943. *Egy napilap vidéki műtárlatai.* [Budapesti Napló] 250–251.
 944. Malonyay Dezső: *Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. – VII.* [Párizs, Salon, László Fülöp, R. Bartini, J. G. Besson, Eugen Cadel és mások] 251–253.
 945. Rózsa Miklós: *A német műpiac.* 253–255.
 946. N. n.: *A Bessenyei-szobor leleplezése.* [Nyíregyháza, Kallós Ede, Kann Gyula] 255–256.
 947. Viszota Gyula: *A soproni képzőművészeti kör II. műkiállítása.* [t. k. Steiner Rezső, Edvi Illés Aladár, Seemann Kálmán, Hauser Károly, Seemanné Vörös Erzs, Zettl Gusztáv] 256–257.
 948. N. n.: *Lipthay Béla báró. 1827–1899. – 257–259.*

949. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* [OMKT választmányi ülés] 259.
950. *Pályabíróságok ülései.* [díjat nyertek: Tölgyessy Artúr, K. Kemenszky Árpád, Weinberger Márk] 259–260.
951. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete aranyérme.* 260.
952. *A Székesfővárosi Képzőművészeti bizottság ülése.* [Kossuth mauzóleum, Kammermayer Károly síremléke, Holló Barnabás, Wesselényi emléktábla, 1900. évi párizsi kiállítás] 261.
953. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Folytatás.)* 261.
954. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 262.
- MŰVÉSZETI HÍREK
955. *Kollektív kiállítás a királyné arcképeiből.* 262.
956. *Magyar emlék a Habsburgok sírboltjában.* [Zala György] 262.
957. *Még egy királyné-arckép.* [Pozsony, Lippay Bertalan] 262.
958. *A miniszter a tavaszi kiállításon.* 262.
959. *A tavaszi nemzetközi kiállítást az elmúlt héten is szokatlan érdeklődéssel látogatta a közönség.* 262.
960. *Az utolsó zeneestély.* 262–263.
961. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* 263.
962. *Külföldön kitüntetett magyar művésznövendék.* [Járay Sándor] 263.
963. *Művészeti Tanulmányok...* [Lázár Béla dr.] 263.
964. *Magyar művészet – levelezőlapokon.* 263.
965. *Szilágyi Dezső arcképe.* [Pozsony, Spányik Kornél] 263.
966. *Új Kossuth szobrok.* [Kaposvár, Marosvásárhely] 263.
967. *Műkiállítás Ujpesten.* 263.
968. *Úri lakásberendezés az iparművészeti múzeumban.* 263–264.
969. *Az új országházban rendkívül serényen folynak a munkák...* [Vajda Zsigmond] 264.
970. *Útmutató a rajztanításban...* [Maszák Hugó] 264.
971. *Szoborleleplezés Máramaros-Szigeten.* [Tóth András] 264.
972. *Az Isten kardja.* [Iványi Grünwald Béla] 264.
973. *Debreceni szobrászművész sikere.* [Selmecbánya, Tóth András] 264.
974. *Angeli festőművész...* [Heinrich von Angeli] 264.

II. évf. 18. szám, 1899. május 21.

975. Lyka Károly: *Tüzes nyelvek.* 265–266.
976. *A történelmi épületcsoport ügye.* [Mannheimer Gusztáv, Czobor Béla, Diner-Dénes József, K. Kovács László, László Fülöp, Lyka Károly, Rákosi Jenő, Vészi József, Palkovics Adolf, Szentmárhay Aladár] 266–270.
977. *Koronás művásárlási játék a Múcsarnokban.* 270–271.
978. Dömötör István: *Műépítézet a tárlatokon.* 271–272.
979. Malonyay Dezső: *Levelek. – A Múcsarnok rendes levelezőjétől. – VIII.* [Párizs, Salon, t. k. Jean Aubert, Jules Benoit-Lévy, Rosa Bonheur, Marcel Beronneau, Benjamin Constant] 272–275.
980. *Kitüntetett művészek.* [Tölgyessy Artúr, Weinberger Márk, K. Kemenszky Árpád] 275–276.
981. *Az egyesületi aranyérem odaitélése.* [Zala György] 276.
982. *A „Magyar Iparművészet” pályázatai.* 276–277.
983. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Folytatás.)* 278.
984. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 278.
- MŰVÉSZETI HÍREK
985. *A magyar nők Erzsébet-emléke.* [Zala György] 278.
986. *A király és a műbarátok köre.* 278.

987. *Stefánia özvegy trónörökösné arcképe.* [Both Menyhért] 278.
988. *A legelső Erzsébet-szobor.* [Nyirád] 279.
989. *A tavaszi nemzetközi kiállítást az emult héten is sokan nézték meg.* 279.
990. *A királyi palota Szent István-terme.* [Roskovics Ignác] 279.
991. *Lipthay Béla báró temetése.* 279.
992. *A Besseney-szobor megalkotója.* [Kallós Ede] 279–280.
993. *Német műkritikus – magyar képeretekről.* 280.
994. *Károlyi Mihály gróf plakátpályázata.* 280.
995. *A Magyar Iparművészeti Társulat...* [Fölvívás a karácsonyi kiállításra] 280.
996. *A ferencvárosi templom oltárképe.* [Aggházy Gyula] 281.
997. *Csemegi Károly arcképe.* [Vastagh György] 281.
998. *Tisza Lajos gróf szobra.* [Szeged, Fadrusz János] 281.
999. *Szeged művészeti akciója.* 281.
1000. *Római szobor Badacsonyan.* 281.
1001. *A szegedi árvíz képe.* [Vágó Pál] 281.
1002. *Művészeti kiállítás Szabadkán.* 281.
1003. *A párisi Salon.* 281.
1004. *Van Dyck emlékezete.* 281.
1005. *Új illusztrált Biblia.* [Walter Crane] 281.
1006. *Puvis de Chavannes szobra.* 281.
1007. *Tizenhárom éves festő.* 281–282.
1008. *Elárverezett kiadói jog.* [Brüsszel, Felicien Rops] 282.
1009. *Társulatunk rendkívüli közgyűlése.* 282.
1010. *Egy színházi festő halála.* 282.
1011. *Művészeti túltermelés.* 282.
1012. *Harc egy szobor körül.* [Berlin, Richard Wagner szobra] 282.
1013. *Tizian egy freskója.* 282.
1014. *Új vidéki múzeum Franciaországban.* 282.
1015. *Apró MŰVÉSZETI HÍREK.* 282–283.
1016. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...*
[A tagságra vonatkozó alapszabályok] 283.

II. évf. 19. szám, 1899. május 28.

1017. – zs –: *Még egyszer a párisi kiállításról.* 285–286.
1018. *Gerő Ödön: A történelmi épületcsoport ügye.* [Budapest, Vajdahunyad vára, Mannheimer Gusztáv] 286–287.
1019. *Malonyay Dezső: Levelek. – a Múcsarnok rendes levelezőjétől. – IX.* [Párizs, Szalon, t. k. Jean Delahaye, Csók István, Francis Tattetgrain] 287–290.
1020. *Az állami aranyérmek nyertesei.* [Franz von Stuck, Róna József, Szlányi Lajos] 290–291.
1021. *N. n.: Szoborleleplezések.* [Nyirád, Victor Tilgner: Erzsébet királyné; Bécs, Julius Zumbusch: Albrecht herceg] 291–292.
1022. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Folytatás.)* 292.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1023. *A tavaszi nemzetközi kiállítást [...] látogató nézte meg.* 292.
1024. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* [Szlányi Lajos, Dudits Andor] 292.
1025. *Károlyi Mihály gróf plakát-pályázata.* 292.
1026. *Munkácsy ifjúkori szerelme.* 292.
1027. *Gráci vendégek a Múcsarnokban.* 293.
1028. *Wagner Sándor Budapesten.* 293.
1029. *Irányi Dániel stremléke.* [Kallós Ede] 293.

1030. *A Műbarátok Köre...* [Hegedüs László, Lotz Károly, Damkó József, Edvi Illés Aladár] 293.
1031. *Tompa Mihály szobra.* [Rimaszombat] 293.
1032. *A Van Dyck-kiállítás.* 293.
1033. *A Nemzeti Szalon...* 293.
1034. *Az újpesti műkiállítás.* 293.
1035. *A keszthelyi Festetich-szobor.* 293–294.
1036. *Kiállítás a Nemzeti Szalonban.* 294.
1037. *Erdélyi műkincsek a párisi kiállításon.* 294.
1038. *Belga művészek a párisi kiállításon.* 294.
1039. *A velencei nemzetközi műkiállítás sikere az idén jóval nagyobb a szokottnál.* 294.
1040. *Milliók képek.* [Borghese gyűjtemény] 294.
1041. *Műereskedők ringje.* [Velence] 294.
1042. *Ősi freskók.* [Róma] 295.
1043. *A szabók és a műkiállítás.* 295.
1044. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* 295.
1045. *A szerkesztő üzenetei.* 295.

II. évf. 20. szám, 1899. június 4.

1046. *Albatrosz: Nemzetközi műpiac.* 297–298.
1047. *Sólyom Gyula: A király mint modell. Beszélgetés László Fülöppel.* [László Fülöp, Ferenc József] 298–300.
1048. *Malonyay Dezső: Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. – X.* [Párizs, Salon, Francis Tattegrain, László Fülöp, Rippl-Rónai József, Ferdinand Roybet, Tony Robert Fleury, Edgar Maxence és mások] 300–302.
1049. *N. n.: Párisban kitüntetett magyar művészek.* [László Fülöp, Rippl-Rónai József, Margó Ede, Krieger Béla, rövid életrajzokkal] 302–303.
1050. *N. n.: Rosa Bonheur.* 1832–1899. – 303–304.
1051. *Vajda Ernő: Metamorfozis. 150 év eredménye az esztetikában.* 304–309.
1052. *Rózsa Miklós: A müncheni tavaszi kiállítás.* [München, Künstler-Genossenschaft] 309–311.
1053. *Károlyi Mihály gróf plakát-pályázata.* 311–312.
1054. *Pályázati hirdetés.* [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság] 312.
1055. *Pályázat plakátra.* 312–313.
1056. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Folytatás.)* 313.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1057. *A király művásárlása.* 313.
1058. *Társulatunk Barabás-kiállítása.* 313.
1059. *A miniszter László Fülöpnél.* 313.
1060. *A tavaszi nemzetközi kiállítást [...] látogató nézte meg.* 313.
1061. *Koronás sorsjátékunk.* 313.
1062. *Az ezévi téli kiállításra szóló meghívókat...* 313–314.
1063. *Wagner Sándor külön kiállítása.* 314.
1064. *A miniszter vidéki múzeumoknak.* 314.
1065. *Az újpesti műkiállítás.* [Linek Lajos] 314.
1066. *A Műbarátok köre a művészekért.* 314.
1067. *Az Uránia megalakulása.* 314.
1068. *A bártfai templom fölszentelése.* 314.
1069. *A marosvásárhelyi Kossuth-szobor leleplezésére...* 314.
1070. *Pálffy Albert emléke.* [Kallós Ede] 315.
1071. *Magyar műtörténeti monográfia.* [Myskovszky Viktor] 315.

1072. *A Nemzeti Szalon...* [közgyűlés] 315.
 1073. *Lendvay Márton szobra.* [Hauer László] 315.
 1074. *Az iparművészeti múzeum új kiállítási terme.* 315.
 1075. *A „medaille d'honneur” nyertese.* [Francis Tattelain] 315.
 1076. *Rosa Bonheur s a firenzei arcképgyűjtemény.* 315–316.
 1077. *Vilmos császár a modernnek ellen.* 316.
 1078. *A berlini nemzetközi műkiállítás.* 316.
 1079. *Alfred Sisley hagyatéka.* [Párizs, Alfred Sisley] 316.
 1080. *Menzel és a szecesszionisták.* 316.
 1081. *Pályanyertes szobrásznő.* [Róma, Marcella Lancelotti-Croce] 316.
 1082. *Drága festmény.* [Wilhelm Leibl] 316.
 1083. *Egy francia szobrász halála.* [Párizs, André Vauthier-Galle] 316.
 1084. *Apró művészeti hírek.* 316.

II.évf. 21. szám, 1899. június 11.

1085. *Lyka Károly: Velasquez.* 317–318.
 1086. *Malonyay Dezső: Levelek. – A Műcsarnok rendes levelezőjétől. – XI.* [Margó Ede] 318–321.
 1087. *N. n.: A müncheni „Kunstverein” reformja és az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat”.* 321–322.
 1088. *N. n.: A bártfai templom fölszentelése.* [Bártfa, Szent Egyed templom] 322–323.
 1089. *Rózsa Miklós: A müncheni tavaszi kiállítás. II.* [Franz Lenbach, Julius Exter, Rafael Schuster-Woldant, Nádler Róbert és mások] 324–325.
 1090. *A gróf Károlyi Mihály-féle plakátpályázat eredménye.* [Márk Lajos, Pfeiffer Helman, Honti Nándor] 325–326.
 1091. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 326–327.
 1092. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1899/1900. évi téli kiállításra.* 327.

MŰVÉSZETI HÍREK

1093. *Erzsébet királyasszony szobra.* [Miskolc] 327.
 1094. *Egy főispán a művészetről.* [Lippich Gusztáv] 327–328.
 1095. *A tavaszi nemzetközi kiállítást [...] látogató nézte meg.* 328.
 1096. *A koronás sorsjáték húzása...* 328.
 1097. *Lovakról és a művészetekről.* 328.
 1098. *Az új börze-palota pályázata.* [Kármán Aladár, Ulmann Gyula] 328.
 1099. *Köllő Miklós.* 328–329.
 1100. *Ösztöndíjas művészek.* 329.
 1101. *Schlossberger Henrik halála.* 329.
 1102. *Kossuth-szobor Szegeden.* 329.
 1103. *A Szent István bazilika festményei.* [Benczúr Gyula, Vastagh György, Ébner Lajos] 329.
 1104. *Miniszterek arcképei.* 329.
 1105. *Az újpesti műkiállítást naponként igen sokan látogatják...* 330.
 1106. *Erdélyi műkincsek a párisi kiállításon.* [Hegedüs Sándor] 330.
 1107. *Az Uránia képzőművészeti szakosztálya.* 330.
 1108. *Óriás csikós.* [Vastagh György] 330.
 1109. *A tolnamegyei múzeum megnyitása.* 330.
 1110. *A művész sorsa.* [Ferenczy István] 331.
 1111. *Magyar iparművészet Oroszországban.* 331.
 1112. *Böcklin egészséges.* [Arnold Böcklin] 331.
 1113. *Velence művásárlásai.* 331.
 1114. *A párisi Salon bevételei.* 331.

1115. *Alma-Tadema kitüntetése.* [Sir Lawrence Alma-Tadema] 332.
 1116. *A bécsi Szecesszió...* 332.
 1117. *Valencey herceg butorai.* [Párizs] 332.
 1118. *Kiutasított kép.* [München, Max Slevogt] 332.
 1119. *Az örök béke műkiállítása.* [Hága] 332.
 1120. *Helmholtz szobra.* [Berlin, Ernst Herter] 332.
 1121. *Mi a művészet?* [Lev Tolsztoj magyarul] 332.

II. évf. 22. szám, 1899 június 18.

1122. *Albatrosz: Nyílt levél Lippich Gusztáv úr ömeltóságához, Jász-Kun-Szolnok vármegye főispánjához.* 333–335.
 1123. *Malonyay Dezső: Levelek. – A Mücsarnok rendes levelezőjétől. – XII.* [Párizs, Salon] 336–337.
 1124. *Rózsa Miklós: A müncheni tavaszi kiállítás. III.* [Az alakfestőkről és témáikról, technikájukról, t. k. Franz von Defregger, Fernand Khnopff, Mathias Schmid] 337–340.
 1125. *N. n.: A marosvásárhelyi Kossuth-szobor teleplezése.* [Köllő Miklós] 340–341.
 1126. *A Szépművészeti Múzeum.* [Lista: a Szépművészeti Múzeumnak a millennium idejében vásárolt anyaga, vételi árral] 341–342.
 1127. *N. n.: A parlament új palotája.* [Idézet a Pesti Naplóból a munkálatok előrehaladásáról, t. k. Steindl Imre, Vajda Zsigmond] 342–343.
 1128. *Pályázati hirdetések az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899/1900. évi kiállítására.* 343–345.
 1129. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon.* (Folytatás.) 345.
 1130. *Magyar kiállító művészek névsora.* [Az 1899/1900 évi téli ill. az 1900. évi tavaszi kiállításra vonatkozóan, laccímmel] 345–348.

MŰESZETI HÍREK

1131. *A tavaszi nemzetközi kiállítást [...] berekesztették.* 348.
 1132. *A Károlyi Mihály gróf-féle plakátpályázatra...* 348.
 1133. *A kultuszminiszter Benczúr műtermében.* 348.
 1134. *Művészi képek a népiskolában.* [Wlassics Gyula] 348.
 1135. *Egy főispán arképe.* [Stetka Gyula: Rónay Jenő] 348.
 1136. *Erdélyi fejedelem szobra a párisi kiállításon.* 349.
 1137. *A pozsonyi dómot restaurálják.* 349.
 1138. *Tisza Lajos gróf szobra.* [Szeged, Fadrusz János] 349.
 1139. *A gödöllői honvédelem.* [Gödöllő, Szász Gyula] 349.
 1140. *A polgármester fogadószobája.* 349–350.
 1141. *Régi erdélyi műkincsek.* [Erdélyi Múzeum Egyesület] 350.
 1142. *Csokonai mellszobra Párisban.* 350.
 1143. *Elmaradt kiállítás.* 350.
 1144. *Velasquez ünneplése.* [Madrid] 350.
 1145. *Az iparművészet halottja.* [Bécs, Brown Bucher] 350–351.
 1146. *Visszautasított Mesonnier-képek.* 351.
 1147. *Fölfedezett Castagno-freskók.* [Firenze, Andrea del Castagno] 351.
 1148. *A salzburgi műegyesület.* 351.
 1149. *Érdekes művészeti pör.* [Bécs, a medinet-el-fájjumi képek] 351.
 1150. *Művészeti monopólium.* 351.
 1151. *Művészet az örök béke szolgálatában.* [Hága, Gabriel Max] 351.
 1152. *Érdekes lelet.* [Agen] 351.
 1153. *Szobor-óriás Párisban.* [Jules Dalou] 351.

II. évf. 23. szám, 1899 június 25.

1154. Dömötör István: *Nyár*. [Munkácsy Mihály, Mészöly Géza] 353–355.
1155. *Az 1899 évi tavaszi nemzetközi kiállítás eredményet*. [Részletes kimutatás, valamint Térey Gábor dr. idézett beszámolója a kiállításról és a fölállítandó Szépművészeti Múzeumról] 355–359.
1156. Kőrösi László dr.: *A művészeti oktatásról. A főigazgatói értekezletek előterjesztéseinek összefoglalása*. [Wlassics Gyula, Beöthy Zsolt, Huszka József, Lázár Béla és mások] 359–365.
1157. S. Gy.: *A sixtusi madonna*. 365.
1158. Rózsa Miklós: *A szecesszionisták kiállítása*. [München, Max Slevogt, Rudolf Schramm-Zittau, Franz von Stuck, Arnold Böcklin, Julius Zumbusch, Max Liebermann, Fritz von Uhde és mások] 365–370.
1159. *Vásárlások a tavaszi nemzetközi kiállításon. (Vége.)* 370.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1160. *Erzsébet királyné szobra*. [Miskolc, Stróbl Alajos] 370.
1161. *A koronás sorsjáték huzása*. 370.
1162. *Iskolák a tavaszi nemzetközi kiállításon*. [Wlassics Gyula] 370–371.
1163. *Zichy Mihály levele*. 371.
1164. *Egy érdemes művész ünneplése*. [Morelli Gusztáv] 371.
1165. *A művásárlás föllendítése*. 371–372.
1166. *A szabadságharc szobra*. [Róna József] 372.
1167. *Benczúr Gyula nyaralása*. 372.
1168. *Művészettörténeti tanfolyam*. 372.
1169. *A fővárosi képzőművészeti bizottság*. 372–373.
1170. *Egyetemi ifjak a művészetért*. [Szeged] 373.
1171. *Rajztanár jelöltek vizsgáló-bizottsága*. 373.
1172. *Ösztöndíjas művészek*. 373.
1173. *Gábor Áron szobra*. [Bereck] 373.
1174. *Wodianer báró emléke*. [Hegedüs László] 373.
1175. *Szarvas Gábor szobra*. [Jankovics Gyula] 373.
1176. *Pantheon a Gellérthegyen*. 373.
1177. *Petőfi relieffe*. [Aradi Zsigmond] 373–374.
1178. *Az iparművészeti múzeum karácsonyi kiállítása*. [Horti Pál, Spiegel Frigyes, Förk Ernő, Huszár Ilona, Pauli Erik] 374.
1179. *Művésztelep Lovránában*. [Mednyánszky László, Poll Hugó, Spányi Béla, Mendlik Oszkár] 374.
1180. *Ajándék az iparművészeti múzeumnak*. 374.
1181. *Rodin különkiállítása*. [Párizs, Auguste Rodin] 374.
1182. *Delibes szobrai*. [Leo Delibes] 374.
1183. *Francia festők kitüntetése*. [Madrid] 374.
1184. *Egy Boticelli-kép miatt*. 374.
1185. *Lesseps szobra*. [Ferdinand Lesseps] 374.
1186. *Rejtett műkincsek*. [Párizs] 375.
1187. *Triptychon*. [Brüsszel] 375.
1188. *Salamon templomából*. [Adolf Furtwängler] 375.
1189. *A művészet Londonban*. 375.
1190. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat tagjai az alapszabályok értelmében...* 375.

II. évf. 24. szám, 1899 október 4.

1191. N. n.: *A történelmi épületcsoport újjáépítése*. [A kormány elhatározta a történelmi épületcsoport újjáépítését, Mannheimer Gusztáv, Alpár Ignác] 377–378.
1192. Donatello [Dömötör István]: *Petőfi háza*. [A Petőfi-emlékház tervéről] 378–379.

1193. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 379.
 1194. *Pályázat plakátra. (Az Egyesült Villamossági Részvénytársaság igazgatósága.)* 380.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1195. *Társulatunk rendkívüli közgyűlése.* 380.
 1196. *Barabás- és Molnár-kiállítás a Mücsarnokban.* [Barabás Miklós, Molnár József, Maszák Hugó] 380.
 1197. *A pétervári és moszkvai magyar kiállítás.* [Az előkészületekről...] 380–381.
 1198. *Az ezévi téli kiállításra.* 381.
 1199. *Külföldi folyóiratok magyar művészeiről.* [Zala György, László Fülöp] 381.
 1200. *Bécsi szobafestő az új kassai színházban.* 381.
 1201. *Magyar művész sikere külföldön.* [Halmi Artúr] 381–382.
 1202. *A Velasquez-kiállítás.* [Budapest, Országos Képtár] 382.
 1203. *Zichy Jenő gróf múzeuma.* 382.
 1204. *Új női festőiskolák.* [Karlovszky Bertalan, Tolnay Ákos, Bihari Sándor, Glatter Ármán, Knopp Imre, Kacziány Ödön] 382.
 1205. *A téli kiállítás plakátja.* [Nyertes: Ipoly Sándor] 382.
 1206. *Kammermayer Károly síremléke.* [Kammermayer Károly, Damkó József, Donáth Gyula, Mátray Lajos] 382–383.
 1207. *Kozma Sándor síremléke.* [Kallós Ede, Margó Ede] 383.
 1208. *A párizsi kiállítás magyar terméi.* [Hauszmann Alajos, Györgyi Géza, Roskovics Ignác, Faragó Ödön] 383.
 1209. *Magyar festő képe Ausztráliában.* [László Fülöp] 383.
 1210. *Wagner Sándor kiállítása.* 383.
 1211. *Megjelent könyvek.* 383.
 1212. *A művészeti boncolástan.* 383.
 1213. *Andrássy Gyula gróf szobra.* [Zala György] 383.
 1214. *Magyar művészet Párisban.* [A párizsi kiállítás magyar palotájának díszítése] 383–384.
 1215. *Segantini meghalt.* [Giovanni Segantini] 384.

II. évf. 25. szám, 1899 október 21.

1216. N. n.: *Művésztelep Szolnokon.* [Lippich Gusztáv, Olgyai Ferenc, Wlassics Gyula dr.] 385–386.
 1217. *Művészet a népiskolákban.* [Beszámoló a Wlassics Gyula dr. által összehívott pedagógusokból, művészekből és műbírálokból álló értekezletről, Halász Ferenc, Lázár Béla dr., Percs Sándor, Beöthy Zsolt és mások] 386–389.
 1218. Vajda Ernő: *Széljegyzetek a modern művészetről. I.* 389–391.
 1219. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete ülése.* 391.
 1220. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 391–392.
 1221. *A választmány jelentése az 1899 október 22. rendkívüli közgyűlés elé.* 392–393.
 1222. *Az 1900. évi párizsi nemzetközi kiállítás magyar képzőművészeti osztályának szervezeti szabályzata.* 393.
 1223. V.: *A Barabás-kiállítás.* [Barabás Miklós] 393–394.
 1224. Dömötör István: *Wagner Sándor kiállítása.* 394–395.
 1225. N. n.: *Új női festőiskolák.* [Kacziány Ödön festőiskolájának részletes prospektusa] 395–396.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1226. *A királyné síremléke.* [Zala György] 396.
 1227. *A Téli Kiállítás elhalasztása.* 396.
 1228. *A Hazai Művásárlók Egyesülete...* 396–397.
 1229. *Mátyás király emléke az új királyi palotában.* [Stróbl Alajos] 397.

1230. *A tíz szobor.* [Szárnovszky Ferenc: Pállfy István; Róna József: Zrínyi Miklós; Jankovics Gyula: Szent Gellért; Ifj. Vastagh György: Bethlen Gábor; Holló Barnabás: Bocskay István; Bezerédy Gyula: Tinódi Lantos Sebestyén; Donáth Gyula: Werbőczy István; Tóth István: Hunyadi János; Radnai Béla: Pázmány Péter; Ligeti Miklós: Anonymus] 397.
1231. *A párisi kiállítás katalógusának címlapjára.* [A pályázat nyertese: Rintel Géza] 397.
1232. *Három szobormű.* 398.
1233. *A királyi palota újjáépítése.* 398.
1234. *A Nemzeti Szövetség – a művészetért.* [Országos Nemzeti Szövetség] 398.
1235. *A magyar díszítőstílus.* [Feszty Árpád javaslatai a magyar díszítőstílus kialakítására] 398–399.
1236. *Művészi pályázat domborművekre.* [Budapest, lipótvárosi bazilika] 399.
1237. *Az iparművészeti múzeum olasz terme.* [Iparművészeti Múzeum] 399.
1238. *Új festmény az Operaház előcsarnokában.* [Feszty Árpád, Ujváry Ignác] 399.
1239. *Az esztergomi bazilika szobra.* [Kiss György] 399.
1240. *Than Mór Honfoglalása.* 399.
1241. *Az új országház falképe.* [Dudits Andor] 399.
1242. *Velasquez-kiállítás.* [Budapest, Országos Képtár] 399.
1243. *Tompa Mihály szobra.* [Holló Barnabás] 399–400.
1244. *Békésmegye a művészetért.* 400.
1245. *Műtermek a Károly-kaszárnyában.* 400.
1246. *Szoborleplezés Német-Palánkán.* [Radnai Béla: Mezey Károly] 400.
1247. *Isten kardja.* [Iványi Grünwald Béla] 400.
1248. *Az Iparművészeti Iskola új tanéve.* 400.
1249. *A Nemzeti Szalon választmánya...* 400.
1250. *Egy volt polgármester arcképe.* [Stetka Gyula, Kammermayer Károly] 400.
1251. *Plakát-pályázat.* 400.
1252. *A szerkesztő üzenete.* 400.

II. évf. 26. szám, 1899 október 29.

1253. *Nemo: Jury és választmány.* [Országos Magyar Képzőművészeti Társulat, új alapszabályok: szorosabb kapcsolat a Magyar Képzőművészek Egyesületével, vagyis a művésztagok nagyobb autonómiája művészi és kiállítási ügyekben, valamint a két jogkör: zsűritag és választmányi tag együvé vétele] 401–403.
1254. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat rendkívüli közgyűlése.* 403.
1255. *A társulati bizottságok és az igazgatóság megalakulása.* 404.
1256. *N. n.: Magyar művészet Oroszországban.* [A kiállításon résztvevő magyar művészek] 405–406.
1257. *N. n.: A király a Barabás-kiállításon.* 406–407.
1258. *Vajda Ernő: Szélgjegyzetek a modern művészetről. II.* 407–408.
1259. *Yartin József: Segantini.* 408–409.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1260. *A király látogatása Benczur Gyulánál.* [Benczur Gyula: Erzsébet királyné] 409–410.
1261. *A Barabás- és Molnár-kiállítás.* 410.
1262. *Művészi pályázat domborművekre...* [Budapest, lipótvárosi bazilika] 410.
1263. *Az Országos Képtár Drezdában.* 410.
1264. *Pulszky Ferenc síremléke.* [Donáth Gyula] 410.
1265. *Szarvas Gábor gipsz-szobra.* [Jankovics Gyula] 410.
1266. *A párisi magyar huszártérkép.* [Vágó Pál] 410–411.
1267. *Velasquez-kiállítás.* [Budapest, Országos Képtár] 411.
1268. *Szemere Bertalan szobra.* [Miskolc] 411.
1269. *A párisi kiállítás.* [Nádler Róbert] 411.

1270. *Szoborleleplezés Selmebányán.* [Selmebánya, Tóth András] 411.
 1271. *Egy híres templom újjáépítése.* [Máriabesnyő] 411.
 1272. *Művészeti boncolóstan.* 411.
 1273. *Megcsonkított szobrok.* [Berlin] 411–412.
 1274. *A világiállítás műcsarnoka.* 412.
 1275. *Újonnan felfedezett Rafael-kép.* [London] 412.
 1276. *A Borgiai múzeuma.* 412.
 1277. *Nemzetközi pályázat Krisztus-főre.* [Torinó, nyertes: Ezio Ceccarelli] 412.
 1278. *Moreau-múzeum.* [Párizs, Gustave Moreau] 412.
 1279. *Egy kiváló rajzoló halála.* [L. P. Morel-Retz] 412.
 1280. *Képarverés Münchenben.* 412.
 1281. *Egy kép sorsa.* [Edouard Degas] 412.
 1282. *Apró MŰVÉSZETI HÍREK.* 412.

II. évf. 27. szám, 1899 november 12.

1283. *Senex: Művészek klubja.* [Országos Magyar Képzőművészeti Társulat] – 413–415.
 1284. *N. n.: A szolnoki művésztelep ügye.* [Wlassics Gyula leirata Lippich Gusztávhoz] 415.
 1285. *A művészet a költségvetésben.* [A vallás- és közoktatásügyi minisztérium költségvetési tervezete az 1900. évre] 416.
 1286. *Vajda Ernő: Szélgjegyzetek a modern művészetről.* 416–418.
 1287. *N. n.: Özevgy gróf Nemes Nándorné. 1843–1899.* 418–419.
 1288. *Dömötör István: Reform.* [Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat művésztagejainak indítványáról, miszerint nemzetközi kiállítás csak négyévenként rendeztessék] 419–421.
 1289. *Pályanyertes plakátok.* 421.
 1290. *Nemzetközi pályázat plakátra.* 421–422.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1291. *A Barabás- és Molnár-kiállítás november 5-ikén záródott...* 422.
 1292. *A társulat műterem-bérház ügye.* 422.
 1293. *Wagner Sándor ajándéka.* [Lietzen Mayer Sándor] 422–423.
 1294. *Velazquez-kiállítás.* [Budapest, Országos Képtár] 423.
 1295. *Tóth László emlékezete.* [Kallós Ede] 423.
 1296. *Magyar művész kiállítása Stuttgartban.* [László Fülöp] 423.
 1297. *A felsőmagyarországi renaissance építészet.* [Divald Kornél] 423–424.
 1298. *Kossuth Lajos mauzóleuma.* [Kossuth Lajos] 424.
 1299. *Zichy Jenő gróf múzeuma.* 424.
 1300. *Lipthay Béla báró emléke.* 424.
 1301. *Munkácsy pöre.* 424–425.
 1302. *Tisza Lajos gróf szobra.* [Szeged, Fadrusz János] 425.
 1303. *A Mátyás-templom diszföljárója.* [Schulek Frigyes, Stróbl Alajos] 425.
 1304. *Az új országház díszbédője.* [Vajda Zsigmond, Dudits Andor, Jantyik Mátyás, Krenner Viktor, Körösfői Kriesch Aladár, Spányi Béla] 425.
 1305. *Magyar festő keleten.* [Eisenhut Ferenc] 425.
 1306. *Vajda János síremléke.* [Donáth Gyula] 426.
 1307. *A Magyar Iparművészeti Társulat választmánya [...] ülést tartott.* 426.
 1308. *A tőzsde palotája.* 426.
 1309. *A Nemzeti Szalon juryje.* 426.
 1310. *Segantini-vándorkiállítás.* [Giovanni Segantini] 426.
 1311. *Bütorkiállítás az Iparművészeti Múzeumban.* 427.
 1312. *A francia nemzeti múzeumok művészi gyarapodása.* 427.
 1313. *A szecesszió diadala.* [Berlin] 427.
 1314. *A párisi kiállítás diplomája.* [Camille Boignard] 427.
 1315. *A bécsi szecesszió november hóban grafikai-kiállítást rendez.* 427.

1316. *Rosa Bonheur művészi hagyatéka.* 427.
 1317. *Stévens Alfrédéről [...] beszélnek a következő apróságot.* 427.
 1318. *Festőből – szobrász.* [Albert Bartholomé] 427.
 1319. *Művész-családok Angliában.* 427–428.
 1320. *Az elárverezett Dieffenbach.* [Karl Wilhelm Dieffenbach] 428.
 1321. *A szerkesztő üzenetei.* 428.

II. évf. 28. szám, 1899 november 26.

1322. Lyka Károly: *Miképp lehetne művészt teremteni?* 429–431.
 1323. N. n.: *Munkácsy pöre.* [Munkácsy kontra Roheim Ödön dr. – Kádár Gábor] 431–432.
 1324. Vajda Ernő: *Széljegyzetek a modern művészetről.* IV. 432–435.
 1325. N. n.: *Mirkovszky Géza. 1855–1899.* 435–436.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1326. *A királyné gödöllői szobra...* [Zala György] 436.
 1327. *A királyi pár arcképei.* [Spányik Kornél] 436.
 1328. *A Téli kiállítás...* 436.
 1329. *Magyar művészet Berlinben.* [Két kollekciós magyar kiállítás Berlinben] 436–437.
 1330. *A pétervári kiállítás magyar osztályának anyaga immár megérkezett az orosz főváros-ba...* 437.
 1331. *A budai várpalota királyképei.* [Roskovics Ignác, Morelli Gusztáv] 437.
 1332. *A miniszter Benczúr műtermében.* 437.
 1333. *Művészet a Petőfi-társaságban.* [Szana Tamás felolvasása a „magyar művészetben mutatkozó legújabb áramlatokról és a művészet nemzeties irányáról”] 437–438.
 1334. *A Velasquez-kiállítás.* 438.
 1335. *Magyar művésznövendékek a bécsi akadémián.* 438.
 1336. *A nagybányai művészek a Téli kiállításon.* 438.
 1337. *A lipótvárosi bazilika építése.* [Ébner Lajos, Beczúr Gyula] 438.
 1338. *Zrínyi-szobor Szigetvárott.* 438–439.
 1339. *Magyar művészi motívumok.* [Hegedüs Sándor] 439.
 1340. *Hunyady János szobra.* [Tóth István] 439.
 1341. *Történelmi kincseink a párisi világkiállításon.* 439.
 1342. *A gyulafehérvári székesegyház.* [Csányi Károly felolvasása] 439.
 1343. *Kammermayer Károly síremléke.* [Donáth Gyula] 439.
 1344. *A Bethlen-szobor.* 439.
 1345. *A Köztársaság szobra.* [Párizs, Jules Dalou] 439–440.
 1346. *A művásár Olaszországban.* 440.
 1347. *A jó ízlés az iskolákban.* 440.
 1348. *Heine szobra Párisban.* [Hassenuss, helyesen Louis Hasselriis] 440.
 1349. *Művészi emlékérmék.* [Bécs] 440.
 1350. *A bécsi secesszionisták kiállítása.* 440.
 1351. *Kiásvott remekmű.* [Róma] 440.
 1352. *A bécsi iparművészeti kiállítás.* 440.

II. évf. 29. szám, 1899 december 10.

1353. – o.: *A Téli Kiállítás.* [A művásárlások hiányáról] 441–442.
 1354. C – s.: *A karácsonyi műiparkiállítás.* [Horti Pál, Spiegel Frigyes, Förc Ernő, Toroczkaí Wigand Ede, Zsolnay-gyár, Wartha Vince, Ráth György, Mihalik József, Györgyi Kálmán és mások] 442–444.
 1355. N. n.: *Magyar művészet Oroszországban. – A pétervári kiállítás megnyitása.* [Bruck Lajos, Radisics Jenő, Horovitz Lipót, Kaufmann Izidor] 444–446.

1356. Somssich József gróf: *Berlini levél*. [A művásárlások fellendítésének ügyéhez] 446–447.
 1357. Vajda Ernő: *Széljegyzetek a modern művészetről. Vége*. [Az emberi test megjelenítése a modern festészetben; a tájképfestészet túltengése] 447–450.

MŰVÉSZETI HÍREK

1358. *Hír Munkácsyról*. 450.
 1359. *A király apotheozise*. [Senyei Károly] 450.
 1360. *A párisi kiállítás juryje*. 450–451.
 1361. *Érdekes pályázat oltárképre*. [Buda, Szent Zsigmond-kápolna] 451.
 1362. *A téli kiállítás anyaga...* 451.
 1363. *Az Athenaeum illusztrált Petőfi-kiadása*. 451.
 1364. *A királyi palota Habsburg terme*. [Lotz Károly] 451.
 1365. *Kiadó műterem*. 451.
 1366. *A magyar művészet Párisban*. [A Lukács Béla kiállítási kormánybiztos által kibocsátott szabályzat lényeges intézkedései] 451–452.
 1367. *Mátyás-émlék a budai várpalotában*. [Stróbl Alajos] 452.
 1368. *Miskolci küldöttség Wlassics miniszternél*. 452.
 1369. *Az új Szent István-kápolna Pannonhalmán*. 452.
 1370. *Szilágyi Dezső arcképe*. [Balló Ede] 452.
 1371. *Mátyás király lovas-szobra*. [Fadrusz János] 452.
 1372. *Olajnyomatos műbarátok*. [Az „Első Magyar Műbarátok Egyesülete” nevű vállalkozás csalásai] 452–453.
 1373. *Új Munkácsy-kép itthon*. [Budapest, Szépművészeti Múzeum] 453.
 1374. *Az aradi szentháromság szobor*. [Róna József, Damkó József] 453.
 1375. *A Nemzeti Szalón Téli tárlatát...* 453–454.
 1376. *Egy festőművész ajándéka*. [Hegedüs László] 454.
 1377. *Petőfi-szobor Poszonyban*. 454.
 1378. *Két Szent István-szobor*. [Buda, Esztergom, Kiss György] 454.
 1379. *Képvásárlás Miskolcon*. [Tornai Gyula] 454.
 1380. *Liszt Ferenc szobra*. [Hermann Hahn] 454.
 1381. *Arcképleleplezés*. [Vastagh György] 454.
 1382. *Az új tőzsdepalota*. [A beérkezett pályaművek] 454–455.
 1383. *Új Telefonépület*. [A beérkezett pályaművek] 455.
 1384. *Francia művészek egy kollégájukért*. [Alfred Stevens] 455.
 1385. *Harc a sixtusi Madonna körül*. [Berlin, Ludwig Jellinek] 455.
 1386. *Vilmos császár és a párisi kiállítás*. 455.
 1387. *Kiállítások jövedelme*. 455.
 1388. *A király a bécsi múkiállításon*. [Kaufmann Izidor] 455.
 1389. *Frans Hals-kiállítás*. [Haarlem] 455–456.
 1390. *A Louvre-múzeum gyarapodása*. 456.
 1391. *Dumas szobra*. [Párizs, René de Saint-Marceaux] 456.
 1392. *Elkobzott Minerva-szobor*. [Róma] 456.
 1393. *Öreg művészek menháza*. [Párizs] 456.
 1394. *A művészeti oktatás Franciaországban*. 456.
 1395. *A szerkesztő üzenetei*. 456.

II. évf. 30. szám, 1899 december 24.

1396. Dr. Radó Ignác: *Művásárlás*. [Válasz Lyka Károlynak a „Műcsarnok” 28. számában megjelent cikkére] 457–458.
 1397. N. n.: *A Téli Kiállítás megnyitása. (Vernissage. – Vernissage lakoma.)* 458–460.
 1398. Δ: *Az új illusztrált Petőfi. – Az Atheneum kiadása*. [Böhm Pál, Wágner Sándor, Révész Imre és mások] 460–461.

1399. *A Lipótvárosi Kaszinó pályadíja. – Pályázati hirdetés.* 461–462.
 1400. Lyka Károly: *Részletfizetési művásár.* 462–464.
 1401. N. n.: *Horovitz Lipót és Kaufmann Izidor pétervári esete.* 464–466.
 1402. *A magyar kormány művásárlása Berlinben.* [Térey Gábor dr., Fritz von Uhde, Wilhelm Leibl] 466–467.
 1403. *A Lotz-díj nyertese.* [Vágó Pál] 467.
 1404. N. n.: *Győrök Leo.* 468–469.
 1405. *Az 1899/1900. évi Téli-kiállítás pályázatai és pályabíróságai.* 469–470.
 1406. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 470.
 1407. *Vásárlások a Téli kiállításon.* 470.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1408. *A Téli kiállítást...* 471.
 1409. *Koronás sorsjáték a Múcsarnokban.* 471.
 1410. *A Barabás-kiállítás eredménye.* 471.
 1411. *Az iskolák és a Téli Kiállítás.* 471.
 1412. *A párisi kiállítás szobrászati juryját...* 471.
 1413. *A királyné szobra.* [Széll Kálmán, Erzsébet királyné szobor-bizottság] 471–472.
 1414. *A tőzsde-épület pályázata.* [Alpár Ignác] 472.
 1415. *Magyar művészet – levelezőlapokon.* 472.
 1416. *Érdekes pályázat oltárképre...* 472–473.
 1417. *A „Könyves Kálmán” pályázata.* 473.
 1418. *Batthyány Lajos gróf szobra.* [Ikervár] 473.
 1419. *Favretto-kép a Nemzeti Múzeumban.* [Jacopo Favretto] 473.
 1420. *A jaáki [sic!] templom restaurálása.* 473.
 1421. *A zilahi Wesselényi-szobor.* [Fadrusz János] 473.
 1422. *Velasquez-kiállítás.* [Budapest, Országos Képtár] 473–474.
 1423. *Történelmi képek az iskolában.* 474.
 1424. *Magyar költők szobrai a párisi világkiállításon.* [Radnai Béla] 474.
 1425. *Szobor Madách Imrének.* 474.
 1426. *Művészeti előadások.* 474.
 1427. *Az Iparművészeti múzeumi könyvtár katalógusa...* 474.
 1428. *Segantini-kiállítás.* [Milánó] 474.
 1429. *Újonnan felfedezett Rembrandt-kép.* [Amszterdam] 474–475.
 1430. *Egy fiatal leány remekműve.* 475.
 1431. *Egy remekmű veszedelme.* [Leonardo da Vinci Utolsó vacsorája] 475.
 1432. *Művásár Berlinben.* 475.
 1433. *Jurymentesség.* [Berlin] 475.
 1434. *Egy festő tündérlaka.* [Mortimer Meupes] 475.

III. évf. 1. szám, 1900 január 1.

1435. –br–: *A művészet barátaihoz.* [Beköszöntő] 1–2.
 1436. N. n.: *A kormány művásárlásai és a párisi kiállítás.* 2–3.
 1437.
 1) Kézdi Kovács László: *Részletfizetési művásár. Válasz Lyka úrnak és azoknak, akiket az ügy érdekel.* 3–6.
 2) [Lyka Károly válasza] 6.
 1438. – y. [Yartin József]: *Római levél.* (A római művészek forrongása. – A Borghese-képtár ügye.) [A párizsi világkiállítás római bizottsága; Vincenzo Cabianca, Cesare Biseo, Camillo Innocenti, Joris Pio és mások; a Borghese-képtár képei] 6–7.
 1439. Donatello [Dömötör István]: *A Földtani múzeum.* [Lechner Ödön] 7–9.
 1440. *Vásárlások a Téli kiállításon.* (Folytatás.) 9.

MŰVESZETI HÍREK

1441. *Lapunk mai számához mellékelve küldjük meg olvasóinknak a „MŰCSARNOK” II-ik (1899 évi) évf.ának címlapját és tartalomjegyzékét.* 9.
1442. *A Téli kiállítást az elmúlt héten igen sokan látogatták.* 9.
1443. *A koronás sorsjáték nyereményei.* 9–10.
1444. *Munkácsy Mihály állapota.* 10.
1445. *A társulati tagok sorsjátéka.* 10.
1446. *A „Magyar Képzőművészek Egyesülete”... [közgyűlés]* 10.
1447. *A párisi kiállítás szobrászati juryje...* 10.
1448. *Az új zsinagóga pályázata.* [Balint Zoltán, Jámbor Lajos, Förk Ernő] 10.
1449. *Új kiállítás az országos képtárban.* 10.
1450. *Magyar művészek Berlinben.* [A Keller és Reiner cég kiállítása, Somssich József, Paczka Ferenc, Paczka Kornélia, Ziegler Károly] 10.
1451. *Művészet a népiskolában.* [Wlassics Gyula] 11.
1452. *A magyar iparművészeti társulat választmánya...* 11.
1453. *A párisi Szalon megnyitása.* 11.
1454. *Plakát-művészek kongresszusa.* [Párizs] 11.
1455. *Pályanyertes műkritikusok.* [Velence] 11.
1456. *Napóleon relikviák.* [Kiállítás a Galerie Georges Petit-ben Napóleon gobelinjeiből] 11.
1457. *A világ legnagyobb képgyűjteményei.* 11.
1458. *Rosa Bonheur-díj.* 11.
1459. *Michel-Angelo-kép a padláson.* [Saint-Briene] 11.
1460. *Német művészek Párisban.* 11.
1461. *Scheurer-Kestner szobra.* [Jules Dalou] 11.
1462. *Egy festő könyve.* [Jules Breton] 11.
1463. *Négy goblen.* [Genova] 11.

III. évf. 2. szám, 1900 január 7.

1464. *Ujváry Ignác: Reformok és eredmények.* [Wlassics Gyula, a párisi kiállítás képvásárló bizottsága, Nemzeti Szalon] 13–15.
1465. *C-s.: Az új tőzsde-palota terve.* [Alpár Ignác, Lechner Ödön, Baumgarten Sándor, Fischer József és mások] 16–17.
1466. *A Kossuth-Mauzoleum.* [A pályázati hirdetésménynek a Magyar Képzőművészek Egyesülete által átdolgozott szövege] 18–19.
1467. *Yartin József: A művészet foglyai. (Intimebb viszony a művészet s az élet közt. – A múzeumok reformja. – Példák. – A Diocletán-múzeum Rómában. – Szépművészeti múzeumunk. – A városliget, mint kulturális park.)* [A műtárgyak múzeumi elhelyezéséről] 19–21.
1468. *A „Magyar Képzőművészek Egyesülete” évi rendes közgyűlése.* 21–22.
1469. *Állami aranyérmek és a Műbarátok Ösztöndíja pályabíróságai.* 22.
1470. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 22–23.

MŰVESZETI HÍREK

1471. *A Téli kiállítást...* 23.
1472. *A képzőművészetek új osztálytanácsosa.* [K. Lippich Elek] 23.
1473. *A király és a királyné mellszobra.* [Zala György] 23.
1474. *A Műbarátok ösztöndíjára...* 23.
1475. *Magyar művészek a „The Poster”-ben.* 23.
1476. *A Lipótvárosi Kaszinó pályázata.* 23.
1477. *Mátyás király szobra.* [Kolozsvár, Fadrusz János] 23.
1478. *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása...* 23.
1479. *A Könyves Kálmán irodalmi és nyomdai részvénytársaság által sokszorosításra és terjesztésre alkalmas történeti festményre hirdetett pályázatra [...] 6 pályamű érkezett be.* 24.

1480. *Archépleleplezés Szegeden.* [Innocent Ferenc, Bernáth Géza] 24.
 1481. *Iparművészeti jurytagok.* 24.
 1482. *Német festők a párisi kiállításon.* 24.
 1483. *Molière-szobor Lyonban.* 24.
 1484. *Pasini Albert [...] meghalt.* [Alberto Pasini] 24.
 1485. *A párisi kiállítás kapuja.* [Augustin Moreau-Vauthier] 24.
 1486. *Marie Duplessis – Dumas fils szobrán.* [René de Saint-Marceaux] 24.
 1487. *A velencei nemzetközi műkiállítást a múlt hónapban rekesztették be.* 24.
 1488. *A szerkesztő üzenetei.* 24.

III. évf. 3. szám, 1900 január 14.

1489. Sólyom Gyula: *Nyílt levél Wlassics Gyula dr. vallás- és közoktatásügyi miniszterhez.* [A művásárlás hiányáról, Hock János] 25–28.
 1490. Ambrozovics Dezső: *Válasz a „Hazánk”-nak.* [Rózsa Miklós, Ujváry Ignác] 28–29.
 1491. *Társulatunk tagsági sorsolásai.* [Körlevél a tagsági sorsolás ügyében] 29–30.
 1492. *Magyar művészet Berlinben.* [Két kiállítás magyar művészek képeiből] 30.
 1493. K. Z.: *Országos művásárló egyesület.* 30–33.
 1494. Zoltán Géza: *A társulati sorsolások reformja.* 33.
 1495. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 33–34.
 1496. *Pályázati hirdetések az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1900 évi tavaszi magyar kiállítására.* 34–36.
 1497. Térey Gábor dr.: *Szobor vagy platán.* [A király által ajándékozott tíz szobor elhelyezéséről] 36.
 1498. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 37.

MŰVÉSZTI HÍREK

1499. *A társulati tagok gyarapodása.* 37.
 1500. *A Téli kiállítást az elmúlt héten is sokan látogatták.* 37.
 1501. *Pályabíróságok ülései a Múcsarnokban.* 37.
 1502. *A tavasz kiállításai.* 37.
 1503. *Milán exkirály a Múcsarnokban.* 37.
 1504. *Magyar művészet a párisi kiállításon.* 37.
 1505. *Vajda Zsigmond kartonjai.* 37–38.
 1506. *A Lipótvárosi Kaszinó pályadíja...* [Iványi Grünwald Béla] 38.
 1507. *Kivándorolt Munkácsy-képek.* 38.
 1508. *A Könyves Kálmán pályázata...* [Kosztá József] 38.
 1509. *A milléniumi emlékszobor.* 38.
 1510. *Magyar harcosok szobra az új királyi palotán.* [Senyei Károly] 38.
 1511. *Az iparművészeti társulat karácsonyi kiállítását...* 38.
 1512. *A Velasquez-kiállítás bezárása.* 39.
 1513. *Az iparművészet aranyérme.* 39.
 1514. *Kassa szobrai.* 39.
 1515. *Erdélyrészi szépművészeti társaság.* [Kolozsvár] 39.
 1516. *A király a bécsi múcsarnokban.* 39.
 1517. *Német művészek a párisi kiállításon.* 39.
 1518. *Washington-szobor Párisban.* 39.
 1519. *Gounod és Ambroise Thomas szobra.* [Antonin Mercié, Alexandre Falguière] 39.

III. évf. 4. szám, 1900 január 21.

1520. Vajda Ernő: *Isten báránya.* [Hock János] 41–43.
 1521. Térey Gábor dr.: *Eladott Rembrandtok. Ráth György ügye.* [Ráth György londoni kereskedőnek adta el képeit] 43–44.

1522. Fenyvessy Ferenc: *A társulati sorsjáték reformjához*. 44.
 1523. Hornyay Ödön dr.: *Felelet a körlevélre*. 45.
 1524. *A részletvásár kérdéséhez*. [Idézetek Lyka Károlynak az ügyben írott cikkéből a „Műcsarnok” II. évf.ának 30. számából valamint K. Z. újabb hozzászólásának közlése] 45–46.
 1525. *A társulati sorsjáték első huzása*. 46–47.
 1526. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1900. évi Tavaszi kiállításra*. 47.
 1527. *Pályabíróságok ülései*. [Nyertések: Kernstok Károly, Hegedüs László, Ferenczy Károly, Tull Ödön, rövid életrajzokkal] 48–49.
 1528. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 49.

MŰVÉSZETI HÍREK

1529. *Térey Gábor dr. és a „Nemzeti Szalón”*. [Térey Gábor, Hock János] 49.
 1530. *A Téli kiállításnak az elmúlt héten is sok látogatója volt*. 49.
 1531. *Állandó művásár a Műcsarnokban*. 49.
 1532. *Társulatunk legközelebbi kiállításai*. 49–50.
 1533. *Koronás sorsolásunk*. 50.
 1534. *Társulatunk vidéki kiállításai*. 50.
 1535. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete*. [Szobrászati szakosztály] 50.
 1536. *Favretto, Leibl és Uhde a Műcsarnokban*. 50.
 1537. *Erzsébet királyné arcképei*. [Koppay Árpád: Erzsébet királyné] 51.
 1538. *Új királyarckép*. [Peske Géza] 51.
 1539. *A Szépművészeti Múzeum új vásárlásai*. 51.
 1540. *Ferraris és a német császár*. [Arthur Ferraris] 51.
 1541. *A királyi palota szobrai*. [Holló Barnabás] 51.
 1542. *Műkiállítás Budán*. [Budai Vigadó] 51.
 1543. *Mátyás király szobra*. [Kolozsvár, Fadrusz János] 51.
 1544. *Szent Gellért emléke*. [Jankovics Gyula] 51.
 1545. *Két arckép*. [Keszthelyi Sándor: Erzsébet királyné; Rosner Ervin arcképe] 51.
 1546. *Kammermayer Károly síremléke*. [Donáth Gyula] 51.
 1547. *Petőfi-szobor Aradon*. 52.
 1548. *A magyar iparművészeti társulat bazára*. 52.
 1549. *Előadások az Iparművészeti Múzeumban*. 52.
 1550. *Az Iparművészeti Múzeum fejlődése*. 52.
 1551. *A telefonpalota pályázata*. [Díjat nyertek: Balázs Ernő, ifj. Orczy Gyula, Lechner Ödön és Baumgarten Sándor] 52.
 1552. *Festő tanfolyam*. 52.
 1553. *A szerkesztő üzenetei*. 52.

III. évf. 5. szám, 1900 január 28.

1554. Lyka Károly: *Ruskin*. 53–54.
 1555. N. n.: *A „Szegedi Képzőművészeti Egyesület” és Hock János*. [Erdélyi Béla, Sólyom Gyula, Vastagh György, Országos Magyar Képzőművészeti Társulat] 54–56.
 1556. *Állami nagy aranyérmek*. [László Fülöp] 56–57.
 1557. Gróh István: *Modern stílus és magyar stílus*. 57–59.
 1558. *Válaszok a körlevélre*. [Válaszok a Műcsarnok III/3. számában megjelent körlevélre a tagsági sorsolás ügyében] 59–61.
 1559. Donatello [Dömötör István]: *A képes levelezőlapok*. 61–62.
 1560. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 62.

MŰVÉSZETI HÍREK

1561. *A Téli kiállítás bezárólag február elejéig lesz nyitva...* 63.
 1562. *A koronás sorsjáték...* 63.

1563. *A Lietzenmayer-kiállítás [...] rendkívül érdekesnek ígérkezik...* 63.
 1564. *A kormány művásárlása.* 63.
 1565. *A Segantini-kiállítás elmarad.* 63.
 1566. *Kilépések a „Nemzeti Szalón” választmányából.* [Dessewffy Arisztid, Kiszely Géza, Szana Tamás] 64.
 1567. *Erzsébet királyné síremléke.* [Zala György] 64.
 1568. *Lotz Károly a „Kunst für Alle”-ban.* [Tahi Antal] 64.
 1569. *A királyné legújabb arcképe.* [Esztergom, Ábrányi Lajos] 64.
 1570. *A székesfőváros párisi képei.* [Olgyai Ferenc, Mednyánszky László, Szlányi Lajos, Mihalik Dániel] 64–65.
 1571. *Wlassics, Fadrusz műtermében.* 65.
 1572. *Erzsébet királyné szobra.* [Gödöllő, Zala György] 65.
 1573. *Andrássy Gyula lovasszobra.* [Zala György] 65.
 1574. *Magyar műkincsek kiállítása.* 65.
 1575. *Művészet-történeti előadások.* 65.
 1576. *Művészi pályázat eldöntése művészek nélkül.* [Mayer Ede] 65–66.
 1577. *Tavaszi képtárlat Pozsonyban.* 66.
 1578. *Párisi festők a kiállításon.* 66.
 1579. *Imeretterjesztő előadás a Múzeumban.* [Hampel József] 66.
 1580. *Hajléktalan szobor.* [Radnai Béla: Pázmány Péter] 66.
 1581. *Új székesegyház Nagy-Szebenben.* 66.
 1582. *A régi magyar ötvösség emlékei.* [Iparművészeti Múzeum, Mihalik József] 66.
 1583. *Orbán Balázs szobra.* [Székelyudvarhely, Hargita Nándor] 66–67.
 1584. *A párisi Szalón ezévi kiállítása [...] elmarad.* 67.
 1585. *Francia művészek egy kollégájukért.* [Alfred Stevens] 67.
 1586. *A párisi kiállítás magyar pavilonja.* 67.
 1587. *A királyné Heine-szobra.* [Bécs] 67.
 1588. *Muzulmán művészet a Louvre-ban.* 67.
 1589. *A párisi új szépművészeti palota.* 67.
 1590. *A szerkesztő üzenetei.* 67.

III. évf. 6. szám, 1900 február 4.

1591. Vajda Ernő: *Fiat lux.* [A „művészi reform” és Hock János kritikája] 69–73.
 1592. Lyka Károly: *A gyűjtők sorsa. – Szélgjegyzetek a Rembrandt-ügyhöz és a magyar Pacca-törvényhez.* [Térey Gábor dr.] 73–75.
 1593. N. n.: *Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság.* [Kolozsvár, Erdélyrészi Szépművészeti Társaság, célok és alapszabályok] 75–76.
 1594. P.: *Az egyesületi aranyérem odaitélése.* [Nyertes: Lechner Ödön, rövid életrajzzal] 76–77.
 1595. N. n.: *A Szépművészeti Múzeum.* [Zsilinszky Mihály államtitkár jelentése a képviselőházban a Szépművészeti Múzeum helyzetéről] 77–79.
 1596. Rexa Dezső: *Műkiállítás Budán.* 79–80.
 1597. Big-Boy: *Temetés után.* [Walter Crane, John Ruskin] 80–81.
 1598. N. n.: *Feszty Adolf. 1846 – 1900.* 81–82.
 1599. *Állandó művásár.* [A Műcsarnok-beli „Állandó művásár” szabályzata] 82.
 1600. *Vásárlások a Téli kiállításon. (Folytatás.)* 82–82.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1601. *Lechner Ödön ünneplése.* 83.
 1602. *A Téli kiállítás csütörtökön, február 1-én záródott.* 83.
 1603. *A király művásárlása.* 83.
 1604. *A koronás sorsjáték...* 83.
 1605. *Társulatunk vására a Nemzeti Múzeumnak.* [Kárpáty Rezső, Szenes Fülöp] 83.

1606. *A Liezenmayer-kiállítás anyagának legnagyobb része már együtt van...* 83.
 1607. *Lenbach-kollekció a Mücsarnokban.* [Franz Lenbach] 83–84.
 1608. *Vásárlások a Szépművészeti Múzeum számára.* [Révész Imre, Fadrusz János] 84.
 1609. *Ajánédek az Országos Képtár számára.* [Emil Orlik, Ébner Lajos, Morelli Gusztáv, Zichy Mihály] 84.
 1610. *A Tavaszi kiállítás plakátja.* 84.
 1611. *Kiállítás a művészi nyugdíjalap javára.* [Nemes Nándorné grófnő] 84.
 1612. *Magyar festők a párisi kiállításon.* [Márk Lajos, Mihalik Dániel rendezik a magyar osztály kiállítását] 84.
 1613. *Új kiállítás az Országos Képtárban.* [A Prado és az Ermitázs remekműveinek reprodukcióból] 84.
 1614. *Ferraris Artur...* 84.
 1615. *A királyi palota majolika-képei.* [Roskovics Ignác] 84–85.
 1616. *Az aradi Szentháromság szobra.* [Róna József] 85.
 1617. *A budai Vigadó palotáját...* [Árkay Aladár] 85.
 1618. *Az Andrássy-lovasszobor.* [Zala György, Andrássy Gyula gr.] 85.
 1619. *A székesfőváros pályázata.* [A Gellérthegy és a Szt. Gellért-szobor elrendezésére] 85.
 1620. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület...* [ülés] 85–86.
 1621. *Bocskay István szobra.* [Holló Barnabás] 86.
 1622. *A koronázási jubileum-díj.* 86.
 1623. *A művészet szerepe kereskedelmünkben.* [Bán Zsigmond dr. előadása] 86.
 1624. *A magyar ház cím alatt...* [Jankó János dr. előadása] 86.
 1625. *A kereszténység az iparművészetben.* 86–87.
 1626. *A mintarajiskola kiállítása.* 87.
 1627. *A párisi visszautasítottak.* 87.
 1628. *A szemérmetes főudvarmester.* [Berlin] 87.
 1629. *Művészet az utcajelző táblákon.* [Berlin] 87.
 1630. *A szerkesztő üzenetei.* 87.

III. évf. 7. szám, 1900 február 11.

1631. Lyka Károly: *Liezen-Mayer Sándor.* 89–91.
 1632. Szana Tamás: *Mizeriák.* [A műértő és –vásárló publikum hiányáról, a közönség megnyerése érdekében tett lépésekről] 91–92.
 1633. *A Téli Kiállítás eredményei.* 92–95.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1634. *A Lietzenmayer-kiállítás.* [Györk Leó képei is szerepeltek a kiállításon] 95.
 1635. *A koronás sorsjáték húzása.* 95.
 1636. *A magyar művészet a párisi kiállításon.* 95.
 1637. *A Nadányiné-ösztöndíj nyertese.* [Nagy Zsigmond] 95.
 1638. *Szobrászok tiltakozása.* [A Szent István-bazilika reliefszobor pályázata ügyében; Damkó József, Führer Richárd, Mayer Ede] 95–96.
 1639. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület.* [ülés] 96.
 1640. *László Fülöp kitüntetése.* 96.
 1641. *A Prado és az Eremitage képei.* [kiállítás az Országos Képtárban] 96.
 1642. *A székes-főváros párisi képei.* [Vita a főváros által rendelt Mednyánszky-, Olgyai-, Szlányi- és Mihalik-képek körül] 96–97.
 1643. *A magyar építőművészet sérelme.* 97.
 1644. *Munkácsy „Honfoglalás”-a.* [A kép elhelyezéséről] 97.
 1645. *Magyar festő a pápánál.* [László Fülöp] 97.
 1646. *Magyar fürdők látképei a párisi kiállításon.* [Bruck Miksa] 98.
 1647. *Benczur Gyula ezredévi festménye.* 98.
 1648. *Andrássy Gyula gróf szobra.* [Zala György] 98.

1649. *Telcs Ede terrakottái.* 98.
 1650. *A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezése.* 98.
 1651. *A főváros a párisi kiállításon.* 98.
 1652. *Az aradi Szentháromság-szobor.* [Róna József] 98–99.
 1653. *A karácsonyi iparművészeti kiállítás kitüntetései.* 99.
 1654. *A modellek megrendszabályozása.* 99.
 1655. *A német császár arcképe.* [Arthur Ferraris] 99.
 1656. *Egy szédelgő „egyesület” gyászos vége.* [Első Magyar Műbarátok Egyesülete] 99.
 1657. *Menzel Adolf nemesi címere.* 99.
 1658. *Stevens-kiállítás Párisban.* [Alfred Stevens] 99.
 1659. *II. Sándor cár szobra Bulgáriában.* 99–100.
 1660. *Egy érdekes művész halála.* [Charles Felu] 100.
 1661. *A szerkesztő üzenetei.* 100.

III. évf. 8. szám, 1900 február 18.

1662. A. B.: *A művészek és a társaság.* [Reflexió Rexa Dezsőnek a Műcsarnok 1900/6 számában írt cikkére] 101–103.
 1663. Wágner Géza dr.: *Észrevételek. – A főváros és a képzőművészek. – Magánvásárlás.* [A főváros által rendelt Mednyánszky-, Olgyai-, Szlányi- és Mihalik-képek körüli vitáról valamint a magánvásárlások csekély számáról] 103–105.
 1664. Arséne Alexandre: *A londoni Van Dyck-kiállítás.* 105–107.
 1665. *Külföldi kiállítások naptára.* 107–109.
 1666. *Vásárlások a Téli kiállításon.* (Vége.) 109.
 MŰVÉSZTI HÍREK
 1667. *A Tavaszi kiállítás elhalasztása.* 109.
 1668. *Magyar művészet Berlinben.* [A Keller és Reiner műkereskedő cég kiállításán szereplő művészek névsora] 109.
 1669. *Pállya Celesztin külön kiállítása.* 109.
 1670. *A társulati plakátpályázat eredménye.* [Nyertes: Fényes Adolf] 109.
 1671. *A Liezen-Mayer-Győrök kiállítást a közönség az első héten igen sűrűn látogatta...* 109–110.
 1672. *Magyar grafika a párisi kiállításon.* [A párizsi nemzetközi kiállításra a zsűri által összeválogatott magyar grafikai művek listája] 110.
 1673. *Klein Miksa csoportos kiállítása.* 110.
 1674. *Az Erdélyi Szépművészeti Társaság...* 110.
 1675. *Kiállítás a művészi nyugdíjalap javára.* 110.
 1676. *Az állandó művásár...* 110.
 1677. *A főváros a párisi kiállításon.* [Vita a főváros által rendelt Mednyánszky-, Olgyai-, Szlányi- és Mihalik-képek körül] 110–111.
 1678. *Magyar művész sikere külföldön.* [Kubinyi Sándor] 111.
 1679. *Az iparművészeti állami aranyérem nyertese.* [Horti Pál] 111.
 1680. *Művészi mozgalmak Kassán.* [Hornyai Ödön dr.] 111.
 1681. *Huszárkiállítás az Iparművészeti Múzeumban.* [Vágó Pál] 111–112.
 1682. *Az aradi Szentháromság-szobor.* [Róna József] 112.
 1683. *Mátyás király szobra.* [Kolozsvár, a leleplezési ünnep előkészületei] 112.
 1684. *Az Iparművészeti Múzeum látogatottsága.* 112.
 1685. *Lendvay Márton szobra.* [szoborbizottság alakult] 112.
 1686. *Külföldi szobrok.* 112.

III. évf. 9. szám, 1900 február 25.

1687. Lyka Károly: *Főpróba*. [Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban a párizsi kiállításra kiválasztott iparművészeti tárgyakból, Vágó Pál, Pataky László, Hermann Ottó] 113–114.
 1688. Rexa Dezső: *A társaság és a művészetek*. [Válasz A. B. úrnak a Műcsarnok 1900/7. számában írott azonos című cikkére] 114–116.
 1689. Donatello [Dömötör István]: *Munkácsy „Honfoglalása”*. [A kép elhelyezéséről] 116–117.
 1690. N. n.: *A Szent István-terem*. [Hauszmann Alajos, Thék Endre, Roskovics Ignác] 118.
 1691. – x.: *Iparművészeti iskolánk Párisban*. [Az Iparművészeti Iskola növendékeinek munkái a párizsi kiállításra] 118–120.
 1692. N. n.: *Idősb Stornó Ferenc ünneplése*. [rövid életrajzzal] 120.

MŰVÉSZETI HÍREK

1693. *A Lietzenmayer- és a Győrök-kiállítás...* 120–121.
 1694. *A király Zala műtermében*. [Zala György] 121.
 1695. *A párisi kiállítás Budapesten*. [Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban a párizsi kiállításra kiválasztott iparművészeti tárgyakból, Vágó Pál, Pataky László, Herman Ottó] 121.
 1696. *A művészi nyugdíj- és segélyalap...* 122.
 1697. *Próbakiállítás a Műcsarnokban*. 122.
 1698. *László Fülöp a pápánál*. 122.
 1699. *Szent István mellszobra Párisban*. 122.
 1700. *A kereszténység iparművészete*. [Czobor Géza dr. előadása] 122–123.
 1701. *Kossuth archépének a leleplezése*. [Sepsiszentgyörgy, Gyárfás Jenő] 123.
 1702. *Az Iparművészeti Könyvtár címjegyzéke*. 123.
 1703. *Mátyás király szobra Párisban*. [Fadrusz János] 123.
 1704. *Fölolvasás a művészetről*. [Rothausser Miksa előadása „Zsidóság a művészetben” címmel] 123–124.
 1705. *Egy régi templom restaurálása*. [Avas (Miskolc)] 124.
 1706. *Egy régi ötvösremek*. [Brassó] 124.
 1707. *A XIX. századbeli magyar iparművészet a párisi kiállításon*. 124.
 1708. *Beteg festőművész*. [Arnold Böcklin] 124.
 1709. *A világkiállítás tízéves tárlata*. 124.
 1710. *Üvegfestők kiállítása*. [Karlsruhe] 124.
 1711. *Stevens és a pénz*. [Alfred Stevens] 124.

III. évf. 10. szám, 1900 március 4.

1712. A. B.: *Még egyszer: a művészek és a társaság*. [Válasz Rexa Dezsőnek a Műcsarnok 1900/9. számában írott cikkére] 125–127.
 1713. U. F.: *Észrevételek az „Észrevételekre”*. [Válasz Wágner Géza dr. műgyűjtőnek a Műcsarnok 1900/8. számában írott cikkére a művásárlásról] 127–129.
 1714. N. n.: *Szobrászművészek sérelme*. [A Szent István-bazilika reliefs pályázata, a Magyar Képzőművészek Egyesülete szobrászszakosztályának beadványa az ügyben a székesfőváros tanácsához és a beadvány sorsa; Damkó József, Führer Richárd, Mayer Ede művészek, Ráth György bizottsági elnök] 129–131.
 1715. *Pályázati hirdetés Erzsébet királyné szobrára*. 130–131.
 1716. *Vásárlások a Liezen-Mayer és a Győrök-kiállításból*. 131–134.

MŰVÉSZETI HÍREK

1717. *Kiállítás a művészi nyugdíjalap javára*. 134.
 1718. *Jótekonycélú sorsjáték*. 134–135.
 1719. *A Liezen-Mayer és Győrök-kiállítás...* 135.
 1720. *Jókai Munkácsy „Honfoglalás”-áról*. [Jókai Mór fölolvása a Kisfaludy-Társaságban Munkácsy Mihály „Honfoglalás”-ának elhelyezése ügyében] 135.

1721. *Próbakiállítás a Múcsarnokban.* 135.
 1722. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület...* [Szegedi Képzőművészeti Egyesület, mütárlat] 135–136.
 1723. *Kiállítás Pozsonyban.* [Pozsony, Képzőművészeti Egyesület] 136.
 1724. *Az Országos Képtár kiállítása.* 136.
 1725. *Az Iparművészeti Társulat sorsjátéka.* 136.
 1726. *Az Iparművészeti Múzeumból.* 136.

III. évf. 11. szám, 1900 március 18.

1727. Lyka Károly: *Székely Bertalan.* [Székely Bertalan kiállítása alkalmából] 137–138.
 1728. N. n.: *Néhai özvegy gróf Nemess Nándorné műveinek a kiállítása.* [szül. báró Rasonnet Eliza, szemelvények a budapesti lapok tudósításaiból a művésznőről és a kiállításról] 138–140.
 1729. N. n.: *Szobrászművészek sérelme.* [A Szent István-bazilika reliefpályázata, a Magyar Képzőművészek Egyesülete szobrásszakosztályának föllebbezése a székesfővárosi Tanácshoz] 140–141.

MŰVÉSZETI HÍREK

1730. *Az Országos Képtár új szerzeményei.* 141.
 1731. *Művészeti felolvasás Kassán.* [Hornyai Ödön dr.] 141.
 1732. *Hegedüs miniszter a Beschorner ércöntőben.* 141.
 1733. *A „Műbarátok Körének” tervei.* 141–142.
 1734. *Munkácsy „Honfoglalás”-a a Szépművészeti Múzeumban.* 142.
 1735. *A párisi katalógus.* [Hegedüs László] 142.
 1736. *Az új országház falfestményei.* [Dudits Andor] 142.
 1737. *Budapest a párisi kiállításon.* [Bruck Lajos, Rauscher György] 142.
 1738. *Székely Bertalan kiállítása.* [Nemzeti Szalon] 142.
 1739. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület...* [választmányi ülés, Hock János] 142–143.
 1740. *Az új bőrzepalota.* [Alpár Ignác] 143.
 1741. *Gyulai Pál szobra.* [Stróbl Alajos] 143.
 1742. *Magyar festő a pápánál.* [László Fülöp] 143.
 1743. *Egy Munkácsy-kép sorsa.* [New York] 143.
 1744. *Magyar művész sikere a külföldön.* [Basch Árpád] 143.
 1745. *II. Szilveszter pápa szobra.* 143.
 1746. *Az Unio képe.* [Kolozsvár] 143.
 1747. *Szent Gellért szobra.* [Jankovics Gyula] 143.
 1748. *Az Iparművészeti Múzeum...* 143.
 1749. *A kassai honvéd-émlék.* [Mátray Lajos] 144.
 1750. *Tisza Lajos gróf szobra.* [Szeged] 144.
 1751. *A budavári Szt. Zsigmond-kápolna oltárképei.* 144.
 1752. *Kiállítás a Glaspalastban.* 144.
 1753. *Művészeti boncolóstan.* 144.
 1754. *Morelli Gusztáv fölolvása.* 144.
 1755. *Új exellenciás művész.* [Anton Werner] 144.

III. évf. 12. szám, 1900 április 1.

1756. Kalecsinszky Sándor: *Egyről-másról. (Reformjavaslatok.)* [Javaslatok a társulat megújítására] 145–148.
 1757. Dr. Kunfy Lajos: *Refleksziók Berzeviczy Albertnek a képzőművészeti budget tárgyalása alkalmával tartott beszédére.* [A modern képzőművészeti irányzatok védelmében] 148–149.

1758. N. n.: *A magyar művészet Párisban*. [A kiállításon résztvevő magyar képzőművészek névsora] 149–150.
 1759. Donatello [Dömötör Isván]: *Egy építészeti pályázat*. [A postatakarékpénztár pályázata, Berczik Gyula, Lechner Ödön] 150–152.
 1760. Yartin [Nyitray] József: *A római műtárlat*. [Joris Pio és mások] 152–154.
 1761. N. n.: *Zsolnay Vilmos. 1827–1900*. – 154–155.

MŰVÉSZETI HÍREK

1762. *A királyné arcképe Budapesten*. [Benczúr Gyula] 155.
 1763. *A tavaszi magyar kiállításra...* 155.
 1764. *Klein Miksa...* 155.
 1765. *Sorsjáték a Műcsarnokban*. 155–156.
 1766. *Magyar művészet Berlinben*. [A Berliner Tagblatt megjegyzései a berlini Keller és Reiner-féle magyar kiállításról] 156.
 1767. *László Fülöp sikere Rómában*. 156.
 1768. *Magyar művész sikere Münchenben*. [Tölgyessy Artúr] 156.
 1769. *Tavaszi műtárlat Szegeden*. [Szegedi Képzőművészeti Egyesület, Vastagh György] 156–157.
 1770. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat közgyűlése*. 157.
 1771. *A magyar Nemzeti Múzeum képtárának a leíró katalógusa...* [Peregriny János dr.] 157.
 1772. *Gróf Nemess Nándorné saját arcképe Firenzében*. 158.
 1773. *A szolnoki művésztelep*. 158.
 1774. *Műtörténeti előadás munkásoknak*. 158.
 1775. *A szent Zsigmond-kápolna oltárképei*. [Roskovics Ignác, Tury Gyula, Hegedüs László] 158.
 1776. *A magyar Iparművészeti Társulat választmánya...* 158–159.
 1777. *Kiadó műterem*. 159.
 1778. *A huszártér négy új képe*. 159.
 1779. *Az Iparművészeti Társulat közgyűlése*. 159.
 1780. *Szépművészeti előadások*. 159.
 1781. *A Borghese-képtár megvásárlása*. 159.
 1782. *A párisi szalon*. 159.
 1783. *A bécsi tavaszi műtárlat*. 159.
 1784. *Stuck Ferenc nagybeteg*. 160.
 1785. *Herkomer zománcfestményei*. 160.
 1786. *Moreau-múzeum Párisban*. 160.
 1787. *Rodin tanár*. [Auguste Rodin iskolát nyitott] 160.

III. évf. 13. szám, 1900 április 8.

1788. Sólyom Gyula: *Klein Miksa*. 161–163.
 1789. N. n.: *Tavaszi műkiállítás Szegeden*. [A kiállítás megnyitása és az eseményről szóló tudósítások; Vastagh György] 163–165.
 1790. *A társulati sorsjáték második húzása*. 165–166.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1791. *A tavaszi kiállítása anyaga [...] teljesen el van rendezve...* 166.
 1792. *A Műbarátok Köre művásárlása*. 166.
 1793. *Jótekonycélú sorsjáték*. 166–167.
 1794. *Magyar művészet Párisban*. [Az előző számból kimaradtak] 167.
 1795. *A berlini magyar kiállítás sikere*. 167.
 1796. *Lotz-kiállítás a Műcsarnokban*. 167.
 1797. *László Fülöp kitiűntetése*. 167.
 1798. *A Wesselényi-emléktábla Párisban*. [Holló Barnabás] 167.

1799. *Zsolnay szobra*. [Pécs] 167.
 1800. *Női festőiskola*. [Karlovszky Bertalan, Tolnay Ákos] 167–168.
 1801. *Az Országos Képtár új kiállítása*. 168.
 1802. *Az Erdélyrészi Szépművészeti Társaság*. 168.
 1803. *A magyar Iparművészeti Társulat...* [Közgyűlés] 168.
 1804. *Photo-Klub Budapest*. 168–169.
 1805. *A párisi Szalon-ról...* 169.
 1806. *Az új müncheni műcsarnokot...* 169.
 1807. *Koronás művészek*. [London] 169.
 1808. *Félig kész szobor leleplezése*. [Nîmes, Alexandre Falguière] 169.
 1809. *A Louvre Rotschild-terme*. 169.
 1810. *Művészviszály Münchenben*. 169.
 1811. *Csehek a német művészet ellen*. [Wencel Brožík] 169.
 1812. *Érdekes kiállítások Párisban*. [Auguste Rodin; orientalisták kiállítása] 169.
 1813. *A müncheni kir. festőakadémián...* [Symai K. Imre] 170.
 1814. *A lefestett lex Heinze*. [Gabriel Max] 170.
 1815. *Művészeti botrány Bécsben*. [Gustav Klimt] 170.
 1816. *Megőrült művész*. [Peter Severin Krøyer] 170.
 1817. *Rafael sírja és a milói Vénusz*. 170.
 1818. *Reklám Michel-Angelonak*. 170.
 1819. *Kiásott műremekek*. [Boscoreale] 170–171.
 1820. *XIV. Lajos udvari festői*. 171.
 1821. *A szobrászati oktatás reformja*. [Edmund von Hellmer] 171.
 1822. *Tartós freskók*. [Koppenhága, Oscar Matthiesen] 171–172.
 1823. *Képrombolók*. 172.

III. évf. 14. szám, 1900 április 15.

1824. *Albatrosz: A szolnoki művésztelep*. [A „nemzeti jellegről”, Lippich Gusztáv] 173–175.
 1825. N. n.: *A Tavaszi Kiállítás megnyitása*. [Klein Miksa, Roskovics Ignác, Pállya Celesztin] 175–176.
 1826. N. n.: *Az ezredéves emlékmű veszedelme*. [Tudósítások az ezredéves emlékmű megrepedt oszlopáról, Zala György] 176–177.
 1827. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon*. 177.
 MŰVÉSZETI HIREK.
 1828. *A Tavaszi Kiállítást az első napokban igen szépen látogatta a közönség*. 178.
 1829. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban*. 178.
 1830. *Benczúr Gyula Munkácsynál*. 178.
 1831. *Klein Miksa hazatérése*. 178.
 1832. *Donáth Gyula műterméből*. 178.
 1833. *Magyar művészet Berlinben*. 178–179.
 1834. *Magyar művészet a külföldön*. [Toroczkai Wigand Ede, Györgyi Kálmán] 179.
 1835. *Művészeti élet Szegeden*. [Szegedi Képzőművészeti Egyesület, Vastagh György, Keleti Gusztáv] 179.
 1836. *A szolnoki művésztelep*. 179.
 1837. *A Szépművészeti Múzeum építése*. 179.
 1838. *Munkácsy-képek a párisi kiállításon*. [Andrássy Gyula és Kossuth Lajos arcképei] 180.
 1839. *A székesfőváros képzőművészeti bizottsága...* [Stetka Gyula, Barabás Miklós, Farkas Miklós] 180.
 1840. *Szabadságszobor a debreceni ipartestületnél*. [Tóth András] 180.
 1841. *Husvét az Iparművészeti Múzeumban*. 180.
 1842. *Pályázat az isaszegi honvédszoborra*. 180.

1843. *Katonatisztek a képzőművészetekért.* 180.
 1844. *Arcképleleplezés.* [Tury Gyula: Abonyi Lajos] 180.

III. évf. 15. szám, 1900 április 22.

1845. Passer: *Szeged.* [A Szegedi Képzőművészeti Egyesület kiállításáról] 181–182.
 1846. N. n.: *Művészek ünneplése Szegeden.* [Művészek látogatása Szegeden a kiállítás alkalmából; az elkelt ill. nyereményül kiosztott művek jegyzéke] 182–184.
 1847. Donatello [Dömötör István]: *Művésznövendékek kiállítása.* [A Mintarajziskola és a Rajztanárképző növendékeinek kiállítása, Székely Andor, Katz Endre, Podvinecz Sándor] 184–185.
 1848. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon. (Folytatás.)* 185.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1849. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat...* 186.
 1850. *A Tavaszi Kiállítás a megnyitás óta állandóan nagy látogatottságnak örvend.* 186.
 1851. *A kétezzer koronás Rókk Szilárd díjra...* 186.
 1852. *Szavazási határidő.* 186.
 1853. *A király műtárgyai.* 186.
 1854. *A Hazai Művásárlók Egyesülete.* [Bruck Miksa, Münnich Aurél] 186.
 1855. *A királyné szobra Gödöllőn.* [Zala György] 186.
 1856. *Műkiállítás Pozsonyban.* 187.
 1857. *Dudits Andor...* 187.
 1858. *Szőgyény-Marich László archépe.* [Vaskovics Erzsébet] 187.
 1859. *Magyar művészek Párisban.* 187.
 1860. *Műkiállítás Nagyváradon.* [Bihari Sándor] 187.
 1861. *A „Magyar Művészet levelezőlapokon”...* [Csók István, Poll Hugó, Karlovsky Bertalan] 187.
 1862. *A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezése.* [Fadrusz János] 187.
 1863. *Pázmány Péter és Verbőczy István szobra.* 188.
 1864. *A belvárosi templom lerombolása.* [A kultuszminiszter leirata a templom védelmében] 188.
 1865. *Petőfi-szobor Pozsonyban.* [Fadrusz János] 188.
 1866. *A keszthelyi Feszetics-szoborbizottság...* [Stróbl Alajos] 188.
 1867. *A lipótvárosi bazilika építése.* 188.
 1868. *A győri hősök szobra.* [Mátray Lajos] 189.
 1869. *Mátyás király emléke a budai várban.* [Stróbl Alajos] 189.
 1870. *Képes levelezőlap-kiállítás.* [Iparművészeti Múzeum] 189.
 1871. *A művészet szélhámosa.* 189.
 1872. *Falguière – meghalt.* 189–190.
 1873. *A párisi Salon.* 190.
 1874. *Parlaghy Vilma Berlinben.* 190.
 1875. *Müncheni művészek a párisi kiállításon.* [A résztvevő müncheni művészek névsora] 190.
 1876. *Egy művészeti akadémia veszedelme.* [Szentpétervár] 190.
 1877. *Művészeti kongresszus Párisban.* 190.
 1878. *Kitüntetett művészek.* [A bécsi nagy műtárlat díjazottjai: Frans Courtens, Heinrich Lefler, Joseph Urban és mások] 190.
 1879. *A Théâtre Français múzeuma.* 190–191.
 1880. *A modern szobor.* [Augustin Moreau-Vauthier] 191.
 1881. *Felöltöztetett szobrok.* [„Lex Heinze”] 191.
 1882. *A párisi Washington-szobor.* [Daniel C. French] 191.
 1883. *A szerkesztő üzenetei.* 191.

III. évf. 16. szám, 1900 április 29.

1884. Dénes-Diner József: *A magyar művészet érdekében*. [Művészetkritikáról, „nemzeti művészetéről” és „művészetpolitikáról”] 193–195.
1885. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1900. évi rendes közgyűlése*. 195–196.
1886. *A társulati bizottságok és az igazgatóság megalakulása*. 196.
1887. *A Tavaszi Kiállítás bírálata*. [Villányi Alajos társulati tag sorainak közlése a „Műcsarnok” megjegyzésével] 197–198.
1888. *A választmány jelentése a társulat 1899. évi működéséről*. 198–200.
1889. táblázat: *Összehasonlító kimutatás az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1899. évi előirányzata és a tetteleg elért eredményekről*. 201.
1890. táblázat: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat költségeloirányzata az 1900. évre*. 202.
1891. táblázat: *Mérleg az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat vagyonáról 1899. december 31-én*. 203.
1892. táblázat: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gazdálkodásának eredménye az 1899. évben*. 204.
1893. *A Tavaszi Kiállítás pályabírói*. 205.
1894. Sydney Carton [Rozsnyai Kálmán]: *Londoni levél*. [Walter Crane, Hubert Herkomer, Lancelot Crane, Frederick Francis Foottet, William Colton, László Fülöp és mások] 205–206.
1895. A M. Iparművészeti Társulat elnöksége: *Pályázat*. 207.
1896. *Társulatunk nyertes tagjaihoz*. 207–208.
1897. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon*. 208.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1898. *A Tavaszi Kiállítást az elmúlt héten is sokan látogatták*. 208.
1899. *A Rökk Szilárd jutalomra...* 208.
1900. *A király szobrai és József kir. herceg*. [Pázmány Péter és Werbőczy István szobrainak elhelyezéséről] 208.
1901. *Magyar művészet Párisban*. [Márk Lajos, Mihalik Dániel, Fadrusz János, Zala György, Holló Barnabás] 209.
1902. *A postatakarékpénztár palotája*. [Lechner Ödön] 209.
1903. *A pozsonyi műkiállítás...* 209.
1904. *Kossuth-szobor Nagy-Körösön*. [Tóth András] 209.
1905. *Képzőművészeti mozgalmak Nagyváradon*. [Bihari Sándor] 209–210.
1906. *Női festőiskola*. 210.
1907. *Hunyady János szobra*. [Tóth István] 210.
1908. *Művésztelep Sátoralja-Ujhelyen*. [Margittay Tihamér] 210.
1909. *Szédelgő műkereskedő*. 210.
1910. *Pállya-bankett*. [Pállya Celesztin] 210.
1911. *Tanulók a műtermekben*. 210–211.
1912. *Zsolnay Vilmos emléke*. 211.
1913. *Szent Gellért szobra*. [Pályázat a Gellért-hegy rendezésére] 211.
1914. *Az Orsz. Képtár új kiállítása*. 211.
1915. *Művészettörténeti előadások*. 211.
1916. *Orczy Béla báró arképe*. [Maszákné Barabás Ilona] 211.
1917. *Művésznövendékek kiállítása*. 211.
1918. *Művészeti ösztöndíjak*. 211.
1919. *Falguière temetése*. 212.
1920. *A párisi Salon díszérmei*. [Albert Desiré Guilbert, Ferdinand Humbert, Raul Charles Verlet] 212.
1921. *III. Sándor cár szobra*. [Szentpétervár, Pierre Troubetzkoy] 212.
1922. *Rotschild báró a Louvrenak*. 212.
1923. *Érdekes jubileumot...* [Andreas Achenbach] 212.

III. évf. 17. szám, 1900 május 6.

1924. N. n.: *Munkácsy*. [gyászjelentés] 213.
 1925. N. n.: *Munkácsy Mihály élete. 1844–1900.* – 214–218.
 1926. Harsányi Pál: *Visszaemlékezés Munkácsy pályakezdetére.* 218–220.
 1927. Lyka Károly: *Munkácsy művészete.* 220–222.
 1928. N. n.: *Szobrot Munkácsynak!* [Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat ülésén Végh Arthur javaslatára határozat született: gyűjtést kezdnek a szoborra] 223.
 1929. *A gyász hire Budapesten és a temetés előkészületei.* 223–225.
 1930. *A részvét.* :
 1931. *A király részvéte.* 225.
 1932. *Társulatunk részvéte.* 225–227.
 1933. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete részvéte.* 227–228.
 1934. *A Nemzeti Szalon részvéte.* 228.
 1935. *A képviselőház részvéte.* 228–229.
 1936. Dénes Diner József: *A magyar művészet érdekében. II.* [A nemzeti művészetről] 229–231.
 1937. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon. (Folytatás.)* 231.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 1938. *A Tavaszi Kiállítást [...] sokan látogatták.* 231.
 1939. *Erzsébet szobor Pöstyénben.* [Jankovics Gyula] 231.
 1940. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület tavaszi kiállítása [...] április 30-ikán záródott.* 231.
 1941. *Műkiállítás Székesfehérváron.* [Németh Lajos] 231–232.
 1942. *Az aradi művészeti egyesület vasárnap alakult meg...* 232.
 1943. *A jáki templom újjáépítése.* [Gyalus László] 232.
 1944. *Pázmány Péter szobra.* [Radnai Béla] 232.
 1945. *A párisi szépművészeti paloták megnyitása.* 232.
 1946. *Ajvazovszky meghalt.* [Iván Konstantinovics Ajvazovszkij] 232.

III. évf. 18. szám, 1900 május 13.

1947. N. n.: *Isten veled...!* [Munkácsy Mihály halálára] 233–234.
 1948. N. n.: *A temetés előkészületei.* 234–236.
 1949. N. n.: *A halott utazása. (Bonntól – Budapestig; A halott megérkezése; A fáklás gyászmenet; A Mücsarnokban; „Interwievk”; Munkácsyné; Munkácsy végső pillanatai.)* 236–240.
 1950. N. n.: *A ravatal. A koszorúk.* 240–242.
 1951. N. n.: *A részvét.* [Gyászjelentések, részvét nyilvántó levelek...] 242–247.
 1952. N. n.: *A temetés. (Künn az utcán; A gyászszertartás; A bucsubeszéd; A gyászmenet; A sirbatétel)* 247–254.
 1953. N. n.: *A Mester sirja.* 254.
 1954. N. n.: *A temetés után. (Otthon; A rekviem; Az özvegy elutazása; A művészek gyásza)* 254–255.
 1955. N. n.: *Szobrot Munkácsynak!* [Adakozók névsora] 255–256.
 1956. *A Tavaszi Kiállítás [...] Munkácsy halála miatt 9 napig zárva volt...* 256.

III. évf. 19. szám, 1900. május 20.

1957. Dénes-Diner József: *A magyar művészet érdekében. III.* 257–259.
 1958. Vajda Zsigmond: *Levél a szerkesztőhöz.* [Javaslatok a művészeti élet föllendítésére] 259–261.

1959. *A Munkácsy-gyász. (Az özvegy köszönete. Külföldre szánt gyászjelentések. Munkácsy-kiállítás Párisban.)* 261–263.
1960. Zilzer Antal: *Fölvívás a művészekhez.* [Szobor Munkácsynak, Munkácsy emlékalbum] 263–264.
1961. Ernst Lajos: *Két indítvány a magyar művészet jövője érdekében.*
1962. *Az olajnyomatok eltörlése.* 264.
1963. *Kiállítások rendezése a Keleten.* [A Balkán-félsziget nagyvárosaiban] 264–265.
1964. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete gyűlése.* 265–266.
1965. N. n.: *Ajvazovszky Konstantinovich Iván. 1817–1900.* – 266–267.
1966. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon. (Folytatás.)* 268.
- MŰVÉSZETI HÍREK
1967. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők irtak alá...* 268.
1968. *A Tavaszi Kiállítás [...] ismét elég szép látogatottságnak örvend.* 268.
1969. *Pályabíróságok ülései.* 268–269.
1970. *A párisi jury tagjai.* [Andrássy Tivadar, Lotz Károly] 269.
1971. *A földtani intézet fölavatása.* [Lechner Ödön] 269.
1972. *Magyar művész sikere Bécsben.* [László Fülöp] 269.
1973. *A pozsonyi műkiállításra szánt művek [...] a napokban indultak útra Pozsonyba...* 269.
1974. *Műszeretet a vidéken.* [Kassa, Hornyay Ödön fölolvása] 269.
1975. *Erzsébet királyné szobra.* [Kolozsvár, Szirmai Antal] 269.
1976. *Az országos Képtár metszetgyűjteményének betűsoros katalógusa.* [Térey Gábor] 269–270.
1977. *A székesfehérvári kiállítás.* [Németh Lajos, kiállító művészek névsora] 270.
1978. *Izsó Miklós emlékezete.* 270.
1979. *A Szegedi Képzőművészet Egyesület.* [Közgyűlés; Hock János] 270.
1980. *A népiskolai szemléltető képek.* [Wlassics Gyula] 270.
1981. *Fuchs Emil.* 270–271.
1982. *A Mátyás-szobor leleplezése.* [Kolozsvár, Fadrusz János, a leleplezési ünnepség programja] 271.
1983. *Emlékszobor Hirsch bárónak.* [New York, George Edwin Bissel] 271.
1984. *A kassai honvédemlék.* [Fadrusz János] 271.
1985. *A postatakarékpénztár palotájának tervpályázata.* [Lechner Ödön] 271.
1986. *Pancsova város királyné-képe.* 271.
1987. *Szontágh Pál archépe.* [Braunecker Ernesztina] 271.
1988. *A Nemzeti Szalon...* [megnyílt a Tavaszi kiállítás] 271.
1989. *A pápa mint modell.* [László Fülöp] 271.
1990. *A Zsigmond-szobor leleplezése.* [Berlin, Eugen Boermel] 271–272.
1991. *Az osztrák kormány a művészetért.* 272.
1992. *Dürer rajzai.* [Párizs] 272.
1993. *Washington párisi szobrának leleplezése.* [C. D. French] 272.
1994. *A Figaro a magyar kiállításról.* 272.
1995. *Szeccsziós tárlat Berlinben.* 272.

III. évf. 20. szám, 1900. május 27.

1996. Dénes-Diner József: *A magyar művészet érdekében. IV.* [Művészetpolitikáról, társulatókról; Wlassics Gyula; Szépművészeti Múzeum] 273–277.
1997. Lyka Károly: *Izsó sírján.* 277.
1998. Dömötör István: *A tragédiák festője.* [Munkácsy Mihály] 277–278.
1999. Vajda Ernő: *A modern archépről.* 280–282.

2000. *Pályabíróságok ülései.* [Karlovszky Bertalan, Albert Andor, Zemplényi Tivadar] 282–283.
2001. Sydney Carton [Rozsnyai Kálmán]: *Az angol nagybánya.* [Herkomer iskolája Busheyban] 283–285.
2002. N. n.: *A pozsonyi kiállítás megnyitása. Saját tudósítónktól.* [Pozsonyi Képzőművészeti Egyesület] 285–286.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2003. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 286.
2004. *A Tavaszi kiállítást [...] 18.091-en látogatták...* 286.
2005. *Koronás sorsjáték a Mücsarnokban.* 286.
2006. *A Mester emléke.* [Munkácsy Mihály, Stróbl Alajos] 286.
2007. *Munkácsy-képek Münchenben.* 287.
2008. *A Szépművészeti Múzeum gyarapodása.* [Újonnan vásárolt művek jegyzéke] 287.
2009. *Pancsova város és a királyné arcképe.* [Karvaly József] 287.
2010. *Szemléltető képek az iskolákban.* [Wlassics Gyula] 287.
2011. *Benczúr Gyula új festménye.* 287–288.
2012. *A kolozsvári Mátyás-szobor leleplezése.* [Az ünnepség tervezete] 288.
2013. *Stetka Gyula arcképei.* 288.
2014. *Az isaszegi honvédszobor.* [Radnai Béla] 288.
2015. *A kitüntetések ellen.* [A bécsi Szeccsszió művészei „versenyen kívül” állítanak ki a párizsi világkiállításon] 288.

III. évf. 21. szám, 1900. június

2016. Albatrosz: *Magyar művészek a külföldön.* 289–291.
2017. Zala György: *Az igazság és Hock János.* 291–292.
2018. Vajda Ernő: *Modern arcképekről. Befejező közlemény.* 292–294.
2019. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 294–295.
2020. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1900/1901. évi Téli Kiállításra.* 295.
2021. *Pályázati hirdetések az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1900/1901. évi Téli Kiállításra.* 296–298.
2022. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 298–299.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2023. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 299–300.
2024. *A Tavaszi kiállítást [...] összesen tehát 19.160 látogató nézte meg.* 300.
2025. *Izso Miklós emlékezete.* 300.
2026. *Elischer Gyula dr. Dürer gyűjteménye.* [A kormány megvásárolta] 300–301.
2027. *A szegedi őszi kiállítás.* [Szegedi Képzőművészeti Egyesület] 301.
2028. *Munkácsy Mihály emléke.* 301.
2029. *Walter Crane a magyar iparművészetről.* 301–302.
2030. *A székesfehérvári műkiállítást...[megnyitó]* 302.
2031. *Savojai Jenő szobra a királyi palotán.* [Róna József] 302.
2032. *K. Lippich Elek tanulmányúton.* 302.
2033. *Magyar képkeretek.* 302.
2034. *Schlauch bíboros képe.* [Nagyvárad, Endrey Sándor] 302.
2035. *Művészettörténeti előadások Szegeden.* 302.
2036. *Szell Ignác arcképe.* [Both Menyhért] 302.
2037. *Magyar szobaberendezés a budai várban.* [Huszár Ilona, Sulyok Ylda, Beigel Anna] 302–303.
2038. *A Szent Zsigmond-kápolna oltárképe.* [Hegedüs László] 303.

2039. *Az ezredévi műemlék.* [Zala György] 303.
 2040. *Művészet a külföldön.* 303.
 2041. *Fölfedezett Tizian-kép.* 303.
 2042. *Krisztus-szobor a Vezuvon.* 303.
 2043. *Árverés Rosa Bonheurnél.* 303.
 2044. *James Tissot bibliája.* 303.
 2045. *Guy de Maupassant szobra.* [Párizs, Raoul Charles Verlet; Rouen] 303.
 2046. *Egy ingaóra története.* [Párizs] 303–304.
 2047. *Egy híres gyűjtemény elárverezése.* [Párizs, Cernuschi-gyűjtemény] 304.

III. évf. 22. szám, 1900. június 10.

2048. A.: *Az állami aranyérem ügye.* [Klein Miksa, Roskovics Ignác, Csók István] 305–306.
 2049. Pap Henrik: *A párisi kiállítás épületei.* 306–309.
 2050. N. n.: *A székesfehérvári műkiállítás megnyitása.* [Németh Lajos, Munkácsy Mihály] 309–310.
 2051. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon. (Folytatás.)* 310.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2052. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 310–311.
 2053. *A Tavaszi Kiállítást [...] összesen 20.469 személy nézte meg.* 311.
 2054. *A koronás sorsjáték húzása...* 311.
 2055. *A Ferenc József koronázási jubileum-díj.* [Hegedüs László] 311.
 2056. *Munkácsyné nyugdíja.* 311.
 2057. *A pozsonyi tavaszi kiállítást állandóan igen sokan látogatják...* 311.
 2058. *Kaufman Izidor panasza.* [Márk Lajos válasza Kaufmann Izidor vádjaira] 311–312.
 2059. *Kormányvásárlás a fővárosban és a vidéken.* 312.
 2060. *Egy bécsi festő kiállítása Budapesten.* [Josef Hoffmann] 312.
 2061. *Falfestmények a kecskeméti katolikus templomban.* [Roskovics Ignác] 312.
 2062. *A szerkesztő üzenetei.* 312.

III. évf. 23. szám, 1900. június 17.

2063. *Nemo: Kapuzáráskor.* [Bezárt a Tavaszi Kiállítás, a magyar művészet problémái még mindig orvosolatlanok] 313–314.
 2064. A.: *Magyar művészet a párisi kiállításon. (Tájékoztató.)* [Válasz Szikszay Ferencnek a „Magyarország” 1900. június 12-i számában megjelent cikkére; jegyzék az OMKT zsűrije által a párizsi világkiállításra bevalogatott művekről] 314–316.
 2065. *A Tavaszi Kiállítás eredményei.* 316–318.
 2066. *A Gaulois a párisi magyar kiállításról.* 318–319.
 2067. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület választmányi ülése.* [Erdélyi Béla] 319–320.
 2068. *Magyar kiállító művészek névsora.* [Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat igazgatósága által az 1900/1901. évi Téli és az 1901. évi Tavaszi Kiállításra meghívandó művészek névsora, laccímmel] 320–321.
 2069. *Vásárlások a Tavaszi Kiállításon. (Vége.)* 322.
 2070. Forster Géza: *Pályázat.* [Az Országos Magyar Gazdasági Egyesület oklevelére] 322.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2071. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 322–323.
 2072. *Az állami aranyérem ügye.* 323.
 2073. *A koronás sorsjáték húzása.* 323.
 2074. *Az ezévi Téli Kiállításra...* 323.
 2075. *A székesfehérvári kiállítás.* [eladott képek jegyzéke] 323.

2076. *Zsolnay szobra*. [Pécs, gyűjtés a szoborra] 323.
 2077. *A szegedi őszi kiállítás*. [Szegedi Képzőművészeti Egyesület] 323–324.
 2078. *Az Országos Képtár metszetgyűjteményének betűsoros mutatójából...* [Petrovics Arzén] 324.
 2079. *A párisi kiállítás medaille d'honneur-jei*. 324.
 2080. *Érdekes másolat*. [Burger Lajos] 324.
 2081. *Kiss György legújabb művei*. 324.
 2082. *Az Iparművészeti Múzeum könyvtára...* 324.

III. évf. 24. szám, 1900. szeptember 30.

2083. *Lyka Károly: Mit várhatnak a magyar művészek?* 325–326.
 2084. *A párisi kiállítás kitüntetései*. [A párizsi kiállítás magyar osztályának kitüntetett művészei] 326–327.
 2085. *A Tavaszi Kiállítás aranyérme*. [Roskovics Ignác] 327–328.
 2086. *Három halott. Gerlóczy Károly (1835–1900), Szlávy József (1818–1900), Köllő Miklós (1861–1900)*. 328–329.
 2087. *Pályázati hirdetés*. [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság] 329.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2088. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők írtak alá...* 329–331.
 2089. *A társulati plakátpályázat eredménye*. [Fényes Adol] 331.
 2090. *Az 1900/1901. évi Téli Kiállításon [...] a bejelentés határnapja...* 332.
 2091. *A királyné síremléke*. [Bécs, Zala György] 332.
 2092. *A királyné képe Torontálban*. [Torontál vármegye megrendelte Erzsébet királyné képét Karlovsky Bertalantól] 332.
 2093. *Erzsébet királyné szobra*. [Pöstyén, Jankovics Gyula] 332.
 2094. *Munkácsyné levele*. [Munkácsy Mihály] 332.
 2095. *Két műépítész kitüntetése*. [Lechner Ödön, Steindl Imre] 332.
 2096. *Párisban kitüntetett művek Szegeden*. 332.
 2097. *Munkácsyné ajándéka*. [Munkácsy Mihály: Ecce Homo vázlata, Nemzeti Múzeum] 332–333.
 2098. *Türr István a Szépművészeti Múzeumnak ajándékozta archépét...* [Munkácsy Mihály] 333.
 2099. *Női festőiskolák*. [Karlovsky Bertalan, Tolnay Ákos, Bihari Sándor, Knopp Imre, Glatte Ármán] 333.
 2100. *Paczkák nyaralása*. [Paczka Ferenc, Paczka Kornélia] 333.
 2101. *Kossuth-szobor Szegeden*. 333.
 2102. *Pécs Munkácsy-ünnep*. 333–334.
 2103. *Tornai Gyula sikerei*. 334.
 2104. *Fadrusz János Szeged városának...* 334.
 2105. *Péterfi Jenő emléke*. [Donáth Gyula] 334.
 2106. *A Tisza-szobor szegeden*. [Fadrusz János] 334.
 2107. *A pannonhalmi apátság freskói*. [restaurálási munkálatok] 334.
 2108. *Rodin Budapesten*. [Szépművészeti Múzeum] 334.
 2109. *Ujjonnan fölfedezett magyar műemlékek*. [Myskovszki Viktor; Rudabánya, Sajószentpéter, Szendrő, Szalonna templomai] 334–335.
 2110. *Hunyady János szobra*. [Tóth István] 335.
 2111. *Bárá Lipthay Béla szobra*. [Stróbl Alajos] 335.
 2112. *Hatszázéves freskók*. [Ócsa] 335.
 2113. *Lajos kútja*. [Pályázat díszkútra; Millacher Lajos] 335.
 2114. *Szoborpróba*. [Pázmány Péter és Werbőczy István szobrai] 335.
 2115. *A Walter Crane-kiállítás*. [Iparművészeti Múzeum, Lancelot Crane] 335.

2116. *Az Iparművészeti Múzeum könyvtárát megnyitották...* 335.
 2117. *Műemlékek titkársága.* 335.
 2118. *A Magyar Iparművészeti Társulat választmánya...* 335–336.
 2119. *Művészeti boncolástan.* [Tellyesniczky Kálmán] 336.
 2120. *II. Sándor cár szobra.* [Szófia, nemzetközi pályázat] 336.
 2121. *Rodin Balzac-szobrának a megvásárlása.* 336.

III. évfolyam, 25. szám, 1900. október 19.

2122. Lyka Károly: *Walter Crane.* [Lyka Károly bevezetője után beszámoló Walter Crane budapesti fogadtatásáról és kiállításáról valamint Crane előadásáról a Lipótvárosi Kaszinóban] 337–341.
 2123. Dömötör István: *Művészttragédia.* [Köllő Miklós] 341–343.
 2124. Vajda Ernő: *Dürer.* [Országos Képtár, Térey Gábor] 343–344.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2125. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 344–348.
 2126. *Munkácsy Mihály-utca.* 348.
 2127. *A Könyves Kálmás pályázata.* [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság] 348.
 2128. *A pécsi Munkácsy-emléktábla.* 348.
 2129. *Vidéki kiállítások.* [Szeged, Nagyvárad, Debrecen] 349.
 2130. *A nagykőrösi Kossuth-szobor.* [Tóth András] 349.
 2131. *Új archépek.* [Both Menyhért] 349.
 2132. *Az aradi Szentháromság-szobor.* [Róna József] 349.
 2133. *Az új Szépművészeti Múzeum.* [építkezési munkálatok] 349.
 2134. *Heves vármegye milléniumi képe.* [Kőrösfői Kriesch Aladár] 349–350.
 2135. *Az új parlament falfestményei.* [Spányi Béla, Kőrösfői Kriesch Aladár, Dudits Andor, Jantyik Mátyás] 350.
 2136. *A képzőművészeti bizottság [...] ülést tartott...* 350.
 2137. *Kozics József meghalt.* 350.
 2138. *Az új zálogház.* [A nyertes pályamunka készítői: Rosenfeld Samu, Kollár József] 350.
 2139. *Schlossberger Zsigmond báró halála.* 350–351.
 2140. *Még egy női festőiskola.* [Boemm Ritta] 351.
 2141. *A műbarátok közgyűlése.* 351.
 2142. *A Zománc.* [Mihalik József azonos című tanulmányának recenziója] 351.
 2143. *Ajándék a Nemzeti Múzeumnak.* [Carl Oesterley] 351.
 2144. *Gróf Wenckheim szobra.* [Kisbér, Fadrusz János: gr. Wenckheim Béla] 351.
 2145. *Szent György szobra az Iparművészeti Múzeumban.* [Kolozsvári Márton és György] 351–352.
 2146. *Kerámiai kiállítás Szent-Pétervárott.* 352.
 2147. *A salzburgi kiállítás kitüntetései.* 352.
 2148. *Új olasz pénz.* 352.
 2149. *Michelangelo Dávid-szobra a piacon.* 352.
 2150. *II. Sándor cár szobra.* [Arnaldo Zocchi, Füredi Richárd, Tóth István] 352.
 2151. *Szerkesztői üzenetek.* 352.

III. évfolyam, 26. szám, 1900. október 28.

2152. K. Lippich Elek: *A magyar művészet jövője.* 353–357.
 2153. *Társulatunk tagsági illetménye az 1901-ik évre.* 357–358.
 2154. N. n.: *Vidéki kiállítások.*
 2155. *A szegedi tárlat.* [Szegedi Képzőművészeti Egyesület, Erdélyi Béla; elkelt művek jegyzéke] 358.

2156. *A nagyváradi kiállítás.* [Nagyváradi Szigliget-Társaság, Radó Ignác, Paur Géza, Sonnenfeld Adolf és Telepy Károly] 359–360.
2157. *Képkiallítás Debrecenben.* [Németh Lajos és Bosznay István] 360.
2158. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 360–361.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2159. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 361–362.
2160. *A Téli Kiállítás december hó 1-én nyílik meg...* 362.
2161. *Vásárlások a Szépművészeti Múzeum számára.* [Hans Baldung Grien, Auguste Rodin, J. Hoerteriks, helyesen Emil Hoetericks képei] 362.
2162. *Jelentés az új országházról.* [Szécsi Antal, Mayer Ede, Munkácsy Mihály] 362.
2163. *A Dürer-kiállítást [...] sokan látogatják.* [Országos Képtár] 362.
2164. *Szobrok a parlamentben.* [Zala György, Stróbl Alajos] 362–363.
2165. *A világ iparművészete...* [Györgyi Kálmán előadása] 363.
2166. *Walter Crane.* [Walter Crane-kiállítás Budapesten] 363.
2167. *A karácsonyi iparművészeti tárlat...* [Horti Pál] 363.
2168. *Szőnyeg-szövészeti iskola.* 363–364.
2169. *Nemzetközi kiállítás Velencében.* 364.
2170. *Újonnan fölfedezett pompeji freskók.* [Boscoreale] 364.
2171. *Érdekes vállalkozás.* [Bécs] 364.
2172. *Chopin szobra.* [Párizs, Georges Dubois] 364.
2173. *Segantini emlékszobra.* [Arco] 364.
2174. *Ajvazovszkij hagyatéka.* [Feodosia, Ajvazovszkij Konstantinovic Iván] 364.
2175. *Wagner Rikard szobra.* [Berlin] 364.

III. évfolyam, 27. szám, 1900. november 14.

2176. *A magyar művészet jövője.* [Reflexiók K. Lippich Eleknek a Műcsarnok III/26. számában megjelent azonos című cikkére: Magyar Képzőművészek Egyesülete, Paur Géza, Faragó József, Csizik Gyula] 365–372.
2177. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete ülései.* 372–375.
2178. *Vidéki kiállítások:*
 1) *A nagyváradi kiállítás.* [Eladott művek jegyzékével] 375–376.
 2) *A debreceni kiállítás.* 376–377.
2179. Szász Gyula: *Márvány vagy bronz?* 377–378.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2180. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 378.
2181. *A Téli Kiállítás megnyitása.* 379.
2182. *A király Benczurnál.* 379.
2183. *Erzsébet királyné emléke.* [Márk Lajos] 379.
2184. *Munkácsy Mihály – osztrák.* [Munkácsy Mihály halotti anyakönyvi kivonata] 379.
2185. *A hazai művásárlók egyesülete.* [ülése és vásárlásai] 380.
2186. *Vörösmarty szobra a fővárosban.* 380.
2187. *Magyar képkiallítás Bukarestben.* [Erdélyi Béla] 380.
2188. *Benczur Gyula Frigyes főhercegnél.* 380.
2189. *Munkácsy Mihály emlékezete.* 380–381.
2190. *Művészettörténeti korrajzok.* [Divald Kornél tanulmányának recenziója] 381.
2191. *A főváros a képzőművészetért.* 381.
2192. *Istvánffy Gyula [...] saját műveiből érdekes kiállítást rendezett...* 381.
2193. *Az Andrássy-szobor helye.* [Zala György] 382.

2194. *Eugen Müntz és a kolozsvári Mátyás-szobor*. [Emlékalbum a szobor leleplezési ünnepe alkalmából] 382.
2195. *Mennyibe került Munkácsy temetése*. 382.
2196. *A szépművészetek Spanyolországban és Murillo*. [Ferenczy József könyvének ismertetése] 382.
2197. *A Szent István-bazilika oltárképei*. [Benczúr Gyula] 382.
2198. *Kozma Sándor emléke*. [Kallós Ede] 382.
2199. *Új plafond-festmény*. [Jellinek palota, Magyar Mannheimer Gusztáv] 383.
2200. *Egy magyar festő halála*. [Kiss József] 383.
2201. *Iparművészeti vásárlásaink a párisi kiállításon*. 383.
2202. *Walter Crane clutazása*. 383.
2203. *Az Iparművészeti Múzeum könyvtára*. 383.
2204. *Iparművészeti esti tanfolyam*. 383–384.
2205. *Egy lengyel festő kiállítása*. [Alexander Sohaczewszky] 384.
2206. *Benevenuto Cellini emlékezete*. 384.
2207. *Ellopott képtár*. [Amsterdam] 384.
2208. *Az Uffizi palotából*. 384.

III. évfolyam, 28. szám, 1900. november 25.

2209. *A magyar művészet jövője*. [További reflexiók K. Lippich Eleknek a Műcsarnok III/26. számában megjelent azonos című cikkére: N. Istvánffy Gyula, Reissing Adolf, Hornyay Ödön, K. K.] 393–394.
2210. Donatello [Dömötör István]: *A magyar viseletek története*. (Nagy Géza könyve.) [recenzió] 394–396.
2211. N. n. [Vajda Ernő]: *A modern realizmus. I.* 396–397.
2212. Dömötör István: *Szobrainkról*. [Válasz egy külföldi kritikára. Fadrusz János, Zala György, Stróbl Alajos] 398–400.
2213. *Kérelem nyerő tagjainkhoz*. 400–401.
2214. *Pályázat*. [Magyar Iparművészeti Társulat] 401.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2215. *A Munkácsy Mihály emlékszobrára eddig befolyt illetve aláírt adományok nyilvános nyugtázását [...] lapunk legközelebbi számában folytatjuk...* 401.
2216. *A Téli Kiállítás főlvételi juryjének szakosztályai [...] befejezték működésüket...* 401–402.
2217. *A főlvételi jury elvi jelentőségű határozata*. 402.
2218. *Társulatunk művásárlási sorsjátéka*. 402.
2219. *A történelmi épületcsoport újjáépítése*. [Budapest, Vajdahunyad vára, Magyar Mannheimer Gusztáv] 402–403.
2220. *Magyar képműállítás Bukarestben*. [Erdélyi Béla] 403.
2221. *Az erzsébetvárosi új templom megáldása*. [Steindl Imre, Kiss György, Köllő Miklós és mások] 403.
2222. *Az Anonymus-szobor ügye*. [Ligeti Miklós] 403.
2223. *A kolozsvári Mátyás-szobor*. 403–404.
2224. *Képző- és iparművészeti kiállítás Sopronban*. [Sporoni Képzőművészeti Kör] 404.
2225. *A Magyar Iparművészeti Társulat ezidei karácsonyi kiállítására...* 404.
2226. *A színésznő emléke*. [Párizs, Denys Puech: Jeanne Henriot] 404.
2227. *A Bevilacqua-gyűjtemény elárverezése*. [Velence] 404.

III. évfolyam, 29. szám, 1900. december 2.

2228. Dömötör István: *Ezertizenegy*. [Ezertizenegy mű került a Téli Tárlat zsűrije elé...] 405–406.
2229. Bohdaneczky: *Levél a szerkesztőhöz*. [A művészeti nevelésről] 406–407.
2230. N. n.: *A Téli Kiállítás megnyitása*. [Karlovszky Bertalan, Kann Gyula] 407–409.
2231. B – y.: *Műkiállítás Debrecenben*. [A Németh Lajos által rendezett kiállítás megnyílt, elkelt művek jegyzéke] 409–410.
2232. N. n. [Vajda Ernő]: *A modern realizmus. II. (Folytatás.)* 411–413.
2233. Sydney Carton [Rozsnyai Kálmán]: *Egy kis statisztika*. [Az angol művészet számokban: fizetések, vásárlások, látogatások stb. statisztikája] 413–416.
2234. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. Képes levelezőlapok*. 416–417.
2235. *Az 1900/1901. évi Téli Kiállítás pályázatai és pályabíróiságai*. 417–418.
2236. *Vásárlások a Téli Kiállításon*. 418.
- MŰVESZETI HÍREK
2237. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 418.
2238. *Az első zeneestély*. 418.
2239. *A Kossuth-síremlék pályabíróságába...* 418–419.
2240. *Az Országos Képtárban a közönség előtt eddig elzárt néhány kiváló képet függesztett ki az intézet vezetősége*. [Az épülő Szépművészeti Múzeum anyaga] 419.
2241. *Szabad iskola Budapesten*. [Vajda Zsigmond] 419.
2242. *Az Iparművészeti Társulat ülése*. 419–420.
2243. *Pázmán és Werbőczy szobra*. [A szobrok elhelyezéséről] 420.
2244. *Iparművészeti ismeretterjesztő előadások*. [Radisics Jenő, Mihalik József, Alexander Bernát] 420.
2245. *Drágul a bronz*. 420.

III. évfolyam, 30. szám, 1900. december 9.

2246. Donatello [Dömötör István]: *Première. (Bemutató a Műcsarnokban)* 521–522. [sic! az oldalszámozás innen következetesen 521-től!]
2247. N. n.: *A király a Téli Kiállításon*. 522.
2248. ifj. Kossuth Péter: *A magyar művészet kérdéséhez*. 522–528.
2249. Sz. Maszák Hugó: *A rajztanítás a párisi kiállításon és teendőink*. [Az európai államok rajzoktatási rendszerének áttekintése a párizsi kiállítás alapján] 525–527.
2250. Ernst Lajos: *Három indítvány a magyar művészet jövője érdekében*. 428–429.
2251. *Az ifúság és a nagyközönség művészi nevelése. A múzeumok hivatása*.
2252. *A tárgymutatók úgy legyenek szerkesztve, hogy minden egyes iskola és kép jelentősége röviden föl legyen említve*.
2253. *Részletfizetésre való képeladás rendszeresítése a Társulat által*.
2254. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. – Vernissage*. 529–530.
2255. Vajda Ernő: *A modern realizmus III. (Vége.)* 530–533.
2256. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete ülése*. 533.
2257. Drechsler Béla: *Pályázat*. [Művészi rajzra étlaphoz, menükártyához] 533–534.
2258. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 534.
- MŰVESZETI HÍREK
2259. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 534–535.
2260. *A Téli Kiállítás az első hat napon a közönség igen nagy érdeklődésével találkozott...* 535.
2261. *Klotild kir. hercegnő a Téli kiállításon*. 535.
2262. *Művásárlási sorsjáték*. 535.

2263. D.: *Érdekes kiállítás.* [A párizsi „Le maison moderne” kiállítása Budapesten] 535–536.
 2264. *Szobrok népszerűsítése.* [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság, Telcs Ede] 536.
 2265. *Az ezredévi emlék.* [Zala György] 536.
 2266. *Művészet a bankjegyeken.* 536.
 2267. *Herkomer díszpajzsa.* [Az Iparművészeti Múzeumban látható Hubert Herkomer zománcozott díszpajzsa] 536.
 2268. *Iparművészeti Karácsonyi Kiállítás.* [Tájékoztatás a megnyitóról] 536.

III. évfolyam, 31. szám, 1900. december 16.

2269. Vetró Sándor József: *Művészeti szakfelügyelet.* [A rajzoktatásról] 537–539.
 2270. Dömötör István: *Száz év a magyar művészet történetéből. Szana Tamás könyve.* [recenzió] 539–541.
 2271. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz.* [Reflexió Ernst Lajosnak a Műcsarnok III/30. számában megjelent indítványára] 541.
 2272. Viszota Gyula dr.: *A Soproni Képzőművészeti Kör III-ik műkiállítása.* 541–542.
 2273. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 543.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2274. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők írtak alá...* 543.
 2275. *Kérelem társulatunk tagjaihoz.* 544.
 2276. *A Téli Kiállítás folyton fokozódó érdeklődés tárgya a közönség körében...* 544.
 2277. *A király művásárlásai.* 544.
 2278. *A Lipótvárosi Kaszinó díja.* [Réti István] 544.
 2279. *Pályabíróságok választása.* 544–545.
 2280. *A székesfőváros kegyelele.* [A székesfőváros tanácsának megrendelése: Balló Ede; Ráth Károly, Stróbl Alajos; Lipthay Béla br.] 545.
 2281. *A „Csók” díszkiadása.* [Dóczy Lajos vígjátéka Innocent Ferenc illusztrációival] 545.
 2282. *Az Erzsébet-tér szökőkútja.* [Szécsi Antal] 545.
 2283. *Művésztelep Szegeden.* [Szegedi Képzőművészeti Egyesület] 545.
 2284. *A Wesselényi-emléktábla.* 545.
 2285. *A debreceni szabadságszobor.* [Tóth András] 545.
 2286. *Iparművészeti karácsonyi kiállítás.* [Horti Pál, Huber Oszkár, Faragó Ödön] 545–546.
 2287. *Leibl Vilmos meghalt [Wilhelm Leibl].* 546.
 2288. *Kétezernégyszáz éves lelet.* [Pompeji] 546.
 2289. *Fejedelmi művésznök.* [Fedorova Mária orosz cárné] –546.
 2290. *Művészeti lelet.* [Róma, Santa Cecilia] 546.
 2291. *A nemzeti műkincsek védelme.* [Olaszország] 546.
 2292. *A Szabad Liceum...* [Thék Endre fölolvása] 546–547.
 2293. *Iparművészeti tanfolyam nők számára.* 547.
 2294. *A londoni nemzeti képtár értéke.* 547.
 2295. *A festő modellek.* 547–548.
 2296. *Szerkesztő üzenetei.* 548.

III. évfolyam, 32. szám, 1900. december 23.

2297. –br–: *A negyedik év küszöbén.* 549–550.
 2298. Donatello [Dömötör István]: *A visszautasítottak Szalonja.* [A cikket válogatás kíséri az egykorú sajtó vonatkozó tudósításaiból] 550–552.
 2299. – K.: *A szárnyaszegett építőművészet.* [A magyar építészet válságáról, Magyar Mérnök-és Építész Egyesület] 553–554.
 2300. Delej László: *Még egyszer a „Három indítvány”.* [Reflexió Ernst Lajosnak a Műcsarnok III/30. számában megjelent indítványaira] 554–556.

2301. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. – Kriszkindli.* [A műtárgy mint ajándék] 556–557.
2302. D. K.: *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása.* [Horti Pál, Róth Miksa, Toroczkaí Wigand Ede, Nádler Róbert, Hibján Samu és mások] 557–559.
2303. N. n.: *A Lotz-díj nyertese.* [Dudits Andor] 556–560.
2304. *A Téli Kiállítás pályabírószámai.* 560–561.
2305. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1901. évi Tavaszi Kiállításra.* 561.
2306. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 561.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2307. *A Téli Kiállítást a most lefolyt héten lapunk zártáig 6504-en látogatták...* 561.
2308. *A király és az állam művásárlásai.* 562.
2309. *Klotild királyi hercegnő a Műcsarnokban és az Iparművészeti kiállításon.* 562.
2310. *A király szobrai az Andrássy-úton.* [Róna József: Zrínyi Miklós, Holló Barnabás: Bocskay István, ifj. Vastagh György: Bethlen Gábor, Szárnovszky Ferenc: Pálffy János] 562.
2311. *A Műbarátok ösztöndíjára [...] lehet jelentkezni.* 562.
2312. *Társulatunk legközelebbi kiállítása.* [Joseph Hoffmann] 562.
2313. *A főváros művásárlásai.* 562–563.
2314. *A debreceni kiállítás [...] szép eredménnyel végződött.* 563.
2315. *Magyar művészet levelezőlapokon.* 563.
2316. *Rippl-Rónai kiállítása.* 563.
2317. *A király látogatásai Bécsben.* 563.
2318. *A német művészet gyászja.* [Anton Seitz, Eduard Ille és Karl Becker halála] 563–564.
2319. *Szoborleleplezések Bécsben.* [Hans Bitterlich: Gutenberg; Edmund von Hellmer: Goethe] 564.

IV. évf. 1. szám, 1901. január 1.

2320. Lyka Károly: *A budapesti Nemzeti Színház új palotája.* 1.
2321. L*: *Mit várnak a magyar művészek?* 2–3.
2322. Ernst Lajos: *Magyar műtörténeti irodalom a XIX. században.* [Szana Tamás] 3–6.
2323. *Pályabírószágek ülései.* [Körösfői Kriesch Aladár, Katona Nándor, Fleischer Mihály, Tahi Antal] 6–8.
2324. *A Magyar Képzőművészek Egyesületének ülése.* [A Nemzeti Színház építésének ügyel] 8–9.
2325. „Donatello” [Dömötör István]: *Szecesszió. Lyka Károly művészeti előadása három részben. Az Uránia tud. színház újdonsága.* [Karl von Piloty, Jean François Millet, Karl Wilhelm Diefenbach, John Ruskin, Walter Crane, Paul Verlaine és mások] 9–10.
2326. Vajda Ernő: *Rippl-Rónai József kiállítása.* 10–12.
2327. Ernst Lajos: *Válasz a „Három indítvány” című cikkem ellen fölhozott kifogásokra.* [A nuditásokról és a kísérő katalógusokról] 12–13.
2328. Dr.: *Plakát-kiállítás.* [A „Friss Ujság” plakátpályázatáról] 13–14.
2329. *Vásárlások a Téli Kiállításon (folytatás).* 14.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2320. *Lapunk mai számához mellékelve küldjük meg tagjainknak és előfizetőinknek a „Műcsarnok” III-ik évfolyamának a címlapját és tartalomjegyzékét.* 14.
2321. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 14–15.
2322. *Erzsébet királyné emlékszobra.* 15.
2323. *A Téli Kiállítás karácsony hetében különösen nagy látogatottságnak örvendett.* 15.
2324. *A gödöllői Erzsébet-szobor...* [Róna József] 15.

2325. *Kérelem Társulatunk nyerő tagjaihoz.* 15.
 2326. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 15.
 2327. *A millenáris emlékmű...* [Zala György, Telcs Ede, Senyei Károly] 16.
 2328. *Elhalasztott szoborpályázat.* [A budai Millacher-féle kút pályázata] 16.
 2329. *Marasztoni Jakab sírja.* 16.
 2330. *Festetich György szobra.* [Keszthely, Stróbl Alajos] 16.
 2331. *A világ iparművészete Párisban.* [Fittler Kamill és Györgyi Kálmán: A világ iparművészete a párisi világkiállításon című könyv recenziója] 16–17.
 2332. *Régi magyar művészek és mesteremberek.* [Tarczai György alias Divald Kornél füzetének recenziója] 17.
 2333. *Az iparművészeti téli tárlat...* [Iparművészeti Múzeum] 17.
 2334. *A Dürer-kiállítás.* [Országos Képtár] 17.
 2335. *Iparművészeti ismeretterjesztő előadások.* [Alexander Bernát, Radisics Jenő, Mihalik József] 17.
 2336. *Eldöntött pályázat.* [Fried Imre, Helbing Ferenc, Rintel Géza] 17.
 2337. *Iparművészeti tárgyak kisorsolása.* 17.
 2338. *Beteg német festő.* [Fritz von Uhde] 17.
 2339. *A szecessziósok és az új bankó.* 17.
 2340. *Elpusztult műremekek.* [Belgium, Beloeil] 17–18.
 2341. *Gambetta szobra.* [Bordeaux, Jules Dalou] 18.
 2342. *Visszautasított adomány.* [Bécsi Secesszió] 18.
 2343. *Paul de Kock szobra.* 18.
 2344. *Történelmi kiállítás Berlinben.* 18.
 2345. *Visszautasított rendjel.* [Joseph Hoffmann] 18.
 2346. *Rembrandt mint műértő.* 18.

IV. évf. 2. szám, 1901. január 6.

2347. Dömötör István: *Carmen Saeculare.* [Búcsú a 19. századtól] 21–23.
 2348. Zala György: *Levél a szerkesztőhöz.* [Az állam művásárlásairól] 23.
 2349. Δ: *A Nemzetközi kiállítások ügye.* 23–25.
 2350. Pauer Károly: *Magyar művészeti kiállítás Bukarestben.* [Erdélyi Béla] 23–26.
 2351. V E.: *Művészet és közerkölcs.* [válasz Ernst Lajosnak, az ifjúság tárlatlátogatásáról és a nudításokról] 26–28.
 2352. Ernst Lajos: *Nők az iparművészet terén. A vallás- és közoktatásügyi miniszter figyelmébe.* [Indítvány a nők iparművészeti oktatása érdekében] 28–29.
 2353. *Pályázati hirdetések az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1901. évi Tavaszi Kiállítására.*
 2354. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 30.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2355. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők írtak alá...* 30–31.
 2356. *A Téli Kiállítás iránt [...]* állandóan nagy az érdeklődés. 31.
 2357. *A Szépművészeti Múzeum igazgatója.* [Feszty Árpád] 31.
 2358. *A bukaresti magyar kiállítás ügye...* [Erdélyi Béla] 31.
 2359. *Térey Gábor dr. kitüntetése.* 31.
 2360. *Budapest első lovasszobra.* [Róna József: Savoyai Jenő] 31.
 2361. *Wesselényi emléktáblája.* [Holló Barnabás] 31–32.
 2362. *Az esztétikai érzések lélektana.* [Alexander Bernát előadása] 32.
 2363. *A müncheni Künstlergenossenschaft válsága.* [Franz Lenbach] 32.

IV. évf. 3. szám, 1901. január 13.

2364. Bálint Zoltán: *Lukács Béla* [nekrológ Lukács Béla kormánybiztos halálára] 33–34.
 2365. N. n.: *Az új Nemzeti Színház ügye* [A Nemzeti Színház új palotájának építéséről] 34–35.
 2366. Kritikus: *Szalmatűz. In Hock signo vinces.* [Műcsarnok kontra Nemzeti Szalon] 35–38.
 2367. Ernst Lajos: *Válasz V. E. úr Művészet és közerkölcs című cikkére.* 38–39.
 2368. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. Alkalmazott művészet.* 39.
 2369. „Donatello” [Dömötör István]: *Az elítéltek.* [A „Visszaautasítottak Szalonjáról”, válasz Maszák Hugónak] 40–41.
 2370. Tury Gyula: *Levél a szerkesztőhöz.* [Megjegyzés Maszák Hugó cikkéhez] 42.
 2371. Fejérváry Imre báró: *Pályázati hirdetés Zsolnay Vilmos szobrára.* 42–43.
 2372. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 43–44.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2373. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 44.
 2374. *A Téli Kiállítást a most lefolyt héten is sokan látogatták...* 44.
 2375. *Nyerő tagjaink szíves figyelmébe ajánljuk...* 44–45.
 2376. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 45.
 2377. *Wlassics miniszter Rippl-Rónai kiállításán.* 45.
 2378. *A kormány művásárlása.* 45.
 2379. *Miniszter és festőművész.* [Wlassics Gyula levele Zemplényi Tivadarnak] 45.
 2380. *Egy művész kitüntetése.* [A király nemességet ajándékozott Keleti Gusztáv festőművésznek, aki ezután (Komjátszegi) Kelety Gusztávként írja nevét] 45.
 2381. *A szolnoki művésztelep ügye [...]* *immár a megvalósulás stádiumába jutott.* 45–46.
 2382. *A Szépművészeti Múzeum igazgatója...* [Feszty Árpád] 46.
 2383. *Az Iparművészeti Múzeum gyarapodása.* 46.
 2384. *A világ iparművészete Párizsban.* [Kiadvány a párizsi világkiállítás iparművészeti anyagáról] 46.
 2385. *A Magyar Iparművészeti Társulat kiállítása...* 46.
 2386. *Előadás az Iparművészeti Múzeumban.* [Alexander Bernát] 46.
 2387. *A müncheni Künstlergenossenschaft válsága...* [Franz Lenbach] 46–47.
 2388. *Bécsi építésszek Magyarországon.* [A kolozsvári Nemzeti Színház új palotájának épüléséről] 47.
 2389. *Kérelem a művészekhez.* 47.
 2390. *Nikolaosz Gysis halála* 47.
 2391. *A százéves belga művészet.* [Brüsszel] 47–48.
 2392. *Egy szobor sorsa.* [Bécs, Arthur Strasser] 48.
 2393. *Angol művészek szövetezete.* [London, Artist's Association] 48.
 2394. *Műkincsek a tenger fenekén.* [„Görögországban, a Kythira szigetnél egy ókori hajó roncsára bukkantak a szivacshalászok.”] 48.
 2395. *Az olasz műkincsek védelme.* 48.
 2396. *Német művészek a kínai sebesültek javára.* 48.
 2397. *Elpusztult festmény.* [Giacomo Grosso] 48.

IV. évf. 4. szám, 1901. január 20.

2398. – t.: *A Nemzeti Színház építése* 49.
 2399. *A kérdéssel összefüggő fontosabb momentumokat [...] ismertetjük...* [Nemzeti Színház] 49–60.
 2400. Lyka Károly: *A Nemzeti Szalon válsága. László Fülöp esete.* 60–62.
 2401. [A Nemzeti Szalon ügyéhez kapcsolódó dokumentumok] 62–65.:

- 1) [A Magyar Nemzet január 15.-i számában megjelent „Válság a Nemzeti Szalonban” c. cikke] 62–63.
- 2) [A „Műcsarnok” kommentárja a fenti cikkhez] 63.
- 3) [Sz. T. [Szana Tamás ?] cikke az „Egyetértés” január 16.-i számából „Válság a Nemzeti Szalonban” címmel] 63–64.
- 4) [Hock János válasza a Budapesti Napló január 16.-i számában a Magyar Nemzet följebb közölt cikkére] 64.
- 5) [Rózsa Miklósnak, a Nemzeti Szalon titkárnak nyilatkozata az üggyel kapcsolatban] 64–65.
- 6) [László Fülöp nyilatkozata a Magyar Nemzet január 19.-i számában] 65.
2402. V. E.: *Az ifjuság a tárlaton.* 65–68.
2403. N. n.: *Böcklin Arnold. 1827–1901.* 68–69.
2404. *Az állami nagy aranyérem nyertese* [Zemplényi Tivadar] 69–70.
2405. Ernst Lajos: *Miért vásárolnak nálunk aránylag oly kevés képet.* 70–71.
2406. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 72.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2407. *A Téli Kiállítás [...] január 15-ikén záródott...* 72.
2408. *A király művásárlása.* 72.
2409. *Erzsébet királyné emléke* 72–73.
2410. *A legközelebbi kiállítás a Műcsarnokban az lesz, amelyet Hoffman József...* 73.
2411. *A Tavaszi Kiállítás plakátpályázata.* 73.
2412. *Három művész kollektív kiállítása.* 73.
2413. *A koronás sorsjáték húzása.* 73.
2414. *A Millacher-kút pályázatára...* 73.
2415. *A Drechsler-féle étlap-pályázat.* 73–74.
2416. *Kossuth-szobor Szegeden.* 74.
2417. *Ujabb freskók az új országházban.* 74.
2418. *Fölolvasás a magyar festőművészekről.* 74.
2419. *Magyar műkincsek Oroszországban.* 74.
2420. *A Szent István-szobor elhelyezése.* 74.
2421. *Palóczi Antal a párisi kiállítás épületeiről.* 74–75.
2422. *Ismeretterjesztő előadás.* [Alexander Bernát előadása az esztétikai érzelmek lélektanáról] 75.
2423. *Pályázat a bécsi képzőművészeti akadémián.* 75.
2424. *Verescsagin Kínában.* 75.
2425. *Egy híres rajzoló.* [John Tenniel] 75.
2426. *Az arckép a modern művészetben.* [dr. Alfred Lichtwarknak, a hamburgi műcsarnok igazgatójának felolvasása Frankfurtban] 75–76.
2427. *Egy kitűnő művész sorsa.* [Alfred Stevens] 76.
2428. *Olaszország műemlékeiért.* [műemlékek kiviteli engedélyének szigorítása] 76.
2429. *Rotschild-terem a Louvreban.* 76.
2430. *Új Rafael-kép.* [ismeretlen Raffaello kép felfedezése Landes (Franciaország) városában] 76.

IV. évf. 5. szám, 1901. január 27.

2431. Lyka Károly: *A Nemzeti Szalon támadásai.* 77–78.
2432. [dokumentumok és hozzászólások a fenti cikkben tárgyalt üggyhöz] 78–82.:
 - 1) [Az „Esti Ujság” 1901. január 19-i számában megjelent a Nemzeti Szalon támadásait elítélő cikk]
 - 2) [Zemplényi Tivadar, László Fülöp, Tolnay Ákos és K. Spányi Béla nyilatkozata a Nemzeti Szalonból való kilépésről, valamint további kilépő tagok említése]
 - 3) [A Magyar Nemzet közleménye a Szalon 1901. január 21-iki üléséről és gr. Andrássy Gyula elnök nyilatkozatáról]

- 4) *A Szalon választmányi üléséről kiadott könyvnyomatos tudósítás szerint Hock János...*
 5) [A választmányi gyűlés után kilépett tagok említése, illetve nyilatkozataik]
 6) [a Hock János pártján álló és a vele szemben állást foglaló művészek névsora]
2433. *A Téli Kiállítás eredményei.* [a Képzőművészeti Társulat 1899/1900. és 1900/1901. évi Téli Kiállításának összegzése] 83–84.
2434. *Magyar festés a XIX. században. I.* [Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Nemzeti Múzeum érdemes igazgatója január 19-i felolvasása a magyar nemzeti képtár, műgyesület és műiskola kialakulásáról a 19. században, Trefort Ágoston, Marastoni Jakab, Markó Károly, Brocky Károly, Barabás Miklós, Székely Bertalan, Madarász Viktor és mások] 84–88.
2435. Dömötör István: *Krónika.* 88–92.:
 1) *Böcklin.* 88–89.
 2) *Hegedüs miniszter leirata.* [A magyar iparművészet jövőjéről és a modern magyar műipari stílusról] 89–91.
 3) *A magyar építészeti stílusról a budapesti és a kolozsvári Nemzeti Színház építése kapcsán]* 91–92.
2436. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete ülése.* 92–93.
2437. Kriesch Aladár: *Összefoglalás. A művészeti nevelés kérdéséhez.* [Válasz K. Lippich Eleknek a Műcsarnok 1900. évi 26. számában közölt levelére] 93–96.
2438. N.n.: *Brodszky Sándor (1819–1901).* 96–97.
2439. K. K.: *Egy laikus levelei a szerkesztőhöz. Báli ruhák.* 97–98.
2440. *Vásárlások a Téli Kiállításon (Vége.)* 98.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2441. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők írtak alá...* 98–99.
2442. *Társulatunk tagsági illetménye 1901-re.* 99.
2443. *A Hoffmann-kiállítás anyaga immár teljesen el van rendezve a Műcsarnok négy termében...* 99.
2444. *A koronás sorsjáték nyerői...* 99.
2445. *A Millacher-kút-pályázat eredménye.* [Nagy Kálmán, Donáth Gyula] 99.
2446. *Társulatunk plakátpályázata.* 99.
2447. *Böhm Pál, a müncheni magyar művésztelep Nesztora...* 99.
2448. *A Drechsler-féle étlap-pályázat eredménye.* [Mészáros Gyula] 99.
2449. *Lejáró pályázat.* 99.
2450. *Lukács Béla síremléke.* [Ligeti Miklós] 99.
2451. *Mihálkovics Géza szobra.* [Ligeti Miklós] 99–100.
2452. *A Magyar Iparművészeti Társulat választmányának ülése* [az ülés fő témája a kereskedelmi miniszter (Hegedüs Sándor) leirata volt...] 100.
2453. *Kitüntetett műiparosok.* [Nagy Sándor, Mirkovszkyné Greguss Gizella és mások] 100.
2454. *Böcklin utolsó képe.* 100.
2455. *Egy csataképfestő halála.* [Georges Moreau de Tours halálának híre] 100.
2456. *A korsós ember.* [A kölni Wallraf-múzeum szert tett egy Frans Hals képre, amely egy korsót tartó öregembert ábrázol] 100.
2457. *500.000 korona egy Van Dyck-kéért.* 100.

IV. évf. 6. szám, 1901. február 3.

2458. N. n.: *A Nemzeti Szalon ügye.* [Magyar Képzőművészek Egyesületének január 26-i üléséről való beszámoló közlése; László Fülöp, Hock János, Szana Tamás] 101–103.
2459. Esztergár László, dr.: *Művészek levelei.* 103–105.
2460. N. n.: *Magyar festés a XIX. században. Befejezés.* [Szalay Imre miniszteri tanácsos, a Nemzeti Múzeum érdemes igazgatója január 19-i felolvasásának befejezése; az Eszterházy képtár megvásárlása, a rajzoktatás megszervezése, az Országos Magyar Képzőművé-

- szeti Társaság megalakulása; Than Mór, Lotz Károly, Wagner Sándor, Vágó Pál, Zichy Mihály, Munkácsy Mihály, Benczúr Gyula] 105–109.
2461. Donatello [Dömötör István]: *Krónika*. 109–111.:
 1) *Grafikai egyesület*. [Olgyay Viktor] 109.
 2) *A szolnoki művésztelep*. [K. Lippich Elek] 109–110.
 3) *A modern lakás kiállítása*. [iparművészeti kiállítás] 110.
 4) *A kaszinók*. 110–111.
2462. Olgyai Bertalan dr.: *Néhány szó a magyar rézkarc fölvirágzása érdekében*. 111–112.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2463. *Erszébet királyné-szobrok a vidéken*. [Telcs Ede] 112–113.
2464. *A Hoffman-kiállítás...* [Josef Hoffmann] 113.
2465. *A műterembérház ügye*. 113.
2466. *Az ezévi Tavaszi Kiállításra szóló meghívásokat Társulatunk titkársága a napokban küldötte szét*. 113.
2467. *A Nadányiné-öztöndíj nyertese*. [Nagy Zsigmond] 113.
2468. *A székesfőváros képzőművészeti bizottsága*. 113–114.
2469. *Magyar művészet a külföldön*. [magyar művészek az eljövendő müncheni és berlini nemzetközi kiállításon] 114.
2470. *A szeged és a bukaresti kiállításra szóló meghívókat ...* 114.
2471. *Brodzsky-kiállítás a Mücsarnokban*. 114.
2472. *Helyreigazítás*. [a Társulat tagjainak 1901. évi illetményéről írott előző számban megjelent cikkhez] 114.
2473. *A párisi kiállítás tanulságai*. [Radisics Jenő háromrészes előadása az Iparművészeti Múzeumban] 114–115.
2474. *A kultuszminiszter s a Zsolnay-szobor*. 115.
2475. *A Kossuth-mauzóleum építésének feltételeit...* 115.
2476. *A müncheni művészviszály vége*. [Künstlerhaus-Verein, Künstlergenossenschaft] 115.
2477. *A Prado-múzeum értéke*. 115.
2478. *Tengerfestők társasága*. [Párizs] 115.

IV. évf. 7. szám, 1901. február 10.

2479. Ujváry Ignác: *A Nemzeti Szalon „világtárlata”*. (G. Mourey – Hock János – Szikszay Ferenc) 117–121.
2480. N. n.: *A Nemzeti Szalon ügye*. [újabb hat művész lépett ki a Nemzeti Szalonból] 121–122.
2481. Ambrozovics Dezső: *Válasz Maszak Hugó úrnak*. [válasz az Egyetértés 1901. február havi első számában megjelent „A kormány művásárlásai” c. cikkére] 122–123.
2482. *Külföldi kiállítások naptára*. 123–125.
2483. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat pályázata az 1901. évi Tavaszi Kiállításon*. 125.

MŰVÉSZETI HÍREK

2484. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők írtak alá...* 125–126.
2485. *Kiállítások beküldési határidői*. 126.
2486. *Magyar művészotthon Rómában*. 126.
2487. *A jegybank pályázata*. 126.
2488. *Festetich György szobra*. [Stróbl Alajos] 126.
2489. *Magyar művésznők kiállítás*. [Huszár Ilona] 126.
2490. *A jury-rendszer reformja címen nyolcoldalas kis röpiratot küldött be hozzánk Déry Béla festőművész...* 126–127.
2491. *A párisi kiállítás tanulságai*. [Radisics Jenő előadása folytatódik...] 127.
2492. *Videky János meghalt*. 127.

2493. *A Grafikai Egyesület...* [alakuló gyűlés] 127.
 2494. *A straszburgi székesegyház restaurálása.* 127.
 2495. *Szobrok a tenger mélyén.* [A Kythera sziget körüli tengerfenéki kutatások alkalmával előkerült egy életnagyságú bronzszobor is, amely hasonlít Praxitelész Hermes-szobrához] 127.
 2496. *Egy festőtanár halála.* [Adolf Oszipovics Charlemagne] 127.

IV. évf. 8. szám, 1901. Február 17.

2497. N. n.: *A Nemzeti Szalon világtárlata* – 129–132.:
 1) *Hock János [...]* Andrassy Tivadar grófhhoz, az „Országos Magyar Képzőművészeti Társulat” elnökéhez intézett következő nyílt levelet... 129–130.
 2) *Hock János* fönnebb közölt „Nyílt level”-ére vonatkozólag Zala György a „Magyar Képzőművészek Egyesülete” elnöke az alábbi „Válasz” közlésére kérte föl lapunkat... 130–131.
 3) *A Nemzeti Szalon világtárlatáról* az „Alkotmány” február 15-iki számában cikkelyt közölt... 131–132.
 4) [szemelvények Hock János „Művészi reform” c. könyvéből Zala György válogatásában, valamint a kiállítás Jules Chéret által elkészített párizsi plakátjának szövege] 132.
 5) ...*A Nemzeti Szalon internacionális kiállítása február 16-ikán nyílt meg a Szalon Kossuth-utcai helyiségében...* 132.
 2498. Δ : *Grafikai Egyesület.* [Budapesten megalakult az első magyar Grafikai Egyesület] – 132–133.:
 1) [Olgyai Viktornak, az Egyesület megalapítójának a szerkesztőségbe beküldött sorai] 133–134.
 2) *Az alakuló gyűlés lefolyásáról az alábbi tudósítást kaptuk...* 134.
 2499. N. n.: *Magyar művész diadala Bécsben.* [Hegedüs László] 135.
 2500. Krasznay Miklós: *A pécsi műtárlat.* [a Nemzeti Szalon pécsi műtárlata] 135–136.
 2501. Donatello [Dömötör István]: *Krónika.* 136–138.:
 1) *Mecénás és piktor.* 136–137.
 2) *Fészek.* [művészklub] 137–138.
 3) *Szobrok a tengerben.* 138.
 2502. A székesváros tanácsa: *Pályázati hirdetmény a Kossuth-mauzóleumra.* 138–140.

MŰVÉSZETI HÍREK

2503. *Brodsky kiállítás a Múcsarnokban.* 140.
 2504. *Ujabb kilépések a Nemzeti Szalonból.* 140.
 2505. *Munkácsy Mihály-utca.* 140.
 2506. *Kiadó műterem.* 140.
 2507. *Az Iparművészeti Társulat a kereskedelmi miniszternél.* 140.

IV. évf. 9. szám, 1901. Február 24.

2508. *Andrassy Tivadar gróf lemondása.* [lemondólevél] 141.
 2509. *A Nemzeti Szalon kiállítása* [hírek, levelek és cikkek az ügyé vált kiállítás kapcsán; Gabriel Mourey, Tölgyessy Artúr] 142–143.
 2510. Sydney Carton [Rozsnyai Kálmán]: *Művészek levelei* [Munkácsy Mihálynak Korbay Ferenchez írott levelei válaszul dr. Esztegár László cikkére a Múcsarnok IV. évfolyamának 6. számából] 143–146.
 2511. *A „Szegedi Képzőművészeti Egyesület” választmányi ülése.* 146.
 2512. Simonyi Miksa: *Levél a szerkesztőhöz.* [válasz Olgyai Viktornak a Múcsarnok 8. számában közzétett soraira a budapesti műkereskedők nevében] 147.

MŰVÉSZETI HÍREK

2513. *A király és a magyar műipar.* 147.
 2514. *Elmaradt kiállítás.* 147.
 2515. *A Brodszky-kiállítás...* 147.
 2516. *Magyar művészet a külföldön.* [Magyar művészek a müncheni és a berlini nemzetközi kiállításon] 147–148.
 2517. *A Könyves Kálmán pályázata.* [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság] 148.
 2518. *A gödöllői szobor.* [Róna József: Erzsébet királyné] 148.
 2519. *A Bethlen-szobor átvétele.* [ifj. Vastagh György] 148.
 2520. *Hegedüs László ünneplése.* 148.
 2521. *A Millacher-féle közút.* [Nagy Kálmán, Donáth Gyula] 148.
 2522. *Kamermayer síremléke.* [Donáth Gyula] 148–149.
 2523. *Művészeti kiállítás Aradon* [Németh Lajos] 149.
 2524. *Pályázat ösztöndíjra.* 149.
 2525. *Eredeti Dürer-metszet Kassán.* 149.
 2526. *Lyka Károly: Helyreigazítás.* [A „Téli Tárlat” c. albumfüzet szövegéhez] 149.
 2527. *Történelmi képek a magyar iskolák falain.* 149–150.
 2528. *A párisi kiállítás tanulságai.* [Radisics Jenő előadásának befejezése a Párizsban szerzett tárgyak bemutatásával] 150.
 2529. *Munkácsy-kép Frankfurtban.* 150.
 2530. *Gyászünnepléy Böcklinért.* [München]– 150.
 2531. *Elárverezett Velasquez-kép.* [Boston] 150.
 2532. *Meissonnier hagyatékából.* [Meissonnier hagyatéka a Bibliothèque Nationale-ban] 150.
 2533. *Uj művésztsársulat Párisban.* 150–151.
 2534. *München a XVIII. században.* 151.
 2535. *Van Dyck két arcképfestménye Berlinbe kerül.* 151.
 2536. *Vilmos császár arcképe.* [Hubert Herkomer] 151.
 2537. *Dobra került Rafael-kép.* [Berlin] 151.
 2538. *A Villa-Borghese jövője.* 151.

IV. évf. 10.szám, 1901. március 3.

2539. *Wlassics miniszter a Képzőművészeti Tanácsról.* [Wlassics miniszternek a Magyar Országos Képzőművészeti Tanácsra ill. annak újjászervezésére vonatkozó nyilatkozata válaszként Pichler Győző képviselő beszédére] 153.
 2540. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi gyűlése.* 154–156.
 2541. *Gabriel Mourey és a művészek.* [Jendrassik Jenőnek Gabriel Mourey és a magyar művészek találkozásáról beszámoló levele és Gabriel Mourey-nak az Újságírók Egyesületében tartott felolvasása Puvis de Chavannes-ről] 156–157.
 2542. *Donatello* [Dömötör István]: *Krónika.* 157–158.
 1) *A najádok veszedelme.* [a római Piazza Termini kútját díszítő meztelen najádfigurák „erkölcstelenségéről”] 157.
 2) *Budapest képe füsttel, meg derüvel.* [az iskolákba kerülő történelmi- és városképekről]– 157–158.
 2543. *N. n.: Szemléltető képek a népiskolákban.* [K. Lippich Eleknek a szemléltető képek ügyében tartott tanácskozáson elhangzott beszéde] 158–159.
 2544. *Vásárlások a Brodszky-kiállításon.* 160–161.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2545. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 161–162.
 2546. *A Brodszky-kiállítás.* 162.
 2547. *Művészeti vita a képviselőházban.* [Berzeviczy Albert] 162.
 2548. *A gödöllői nők Erzsébet királyné szobránál.* 162.

2549. *Az új Nemzeti Színház ügye.* 162.
 2550. *Társulatunk plakátpályázatára...* 162.
 2551. *Szobrászati szakosztály-ülés.* 162–163.
 2552. *Az ezredéves emlékoszlop lebontása.* 163.
 2553. *A Bethlen-szobor.* 163.
 2554. *A magyar művésznők kiállítása.* 163.
 2555. *Művészeti felolvasás.* [Bán Zsigmond „A művészet technikájáról”, művészet és ipar kapcsolata] 163.
 2556. *Hírek az iparművészet köréből.* [az Iparművészeti Társulat ülése és egyebek] 163–164.
 2557. *Francia művészek a külföld ellen.* [Párizs, külföldi művészek kiállítási lehetőségeinek korlátozása] 164.
 2558. *A Lex Heinze Amerikában.* 164.
 2559. *Steinlen francia állampolgársága.* 164.
 2560. *Wagner Richárd szobra.* [pályázat] 164.

IV. évf. 11. szám, 1901. március 17.

2561. Lyka Károly: *Programpontok.* [a Képzőművészeti Társulat működésének kiterjesztése vidéki városokra] 165–167.
 2562. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület közgyűlése.* 167–169.
 2563. Donatello [Dömötör István]: *Kronika.* 169–170.
 1) *A 80 éves Luitpold herceg.* [München] 169–170.
 2) *Egy pályázat.* [A Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság sikertelen pályázata történelmi képre] 170.
 2564. *Tolsztoj gróf szobra.* 170.
 2565. *Vásárlások a Brodszky-kiállításon.* 171–172.
 MŰVÉSZET HÍREK
 2566. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 172.
 2567. *Társulatunk Tavaszi Kiállítása.* [előkészületek] 172–173.
 2568. *Magyar művészet a külföldön.* [magyar művészek a müncheni, a berlini, a drezdai és a velencei nemzetközi kiállításon] 173.
 2569. *Kiállítások a vidéken.* [Szeged, Arad, Temesvár (Németh Lajos)] 173.
 2570. *A Tavaszi Kiállítás plakátja.* [Helbing Ferenc, Kölber Dezső, Ipoly Sándor] 173.
 2571. *A Brodszky kiállítás [...] március hó 20-ikáig lesz látható.* 173.
 2572. *Társulatunk redkívuili közgyűlése.* [tárgya: gr. Andrassy Tivadar lemondása] 174.
 2573. *A Studio magyar művészekről.* [Tahi Antal, Révész Imre, Mednyánszky László] 174.
 2574. *Meddő pályázat.* [a Könyves Kálmán sikertelen pályázata, a pályázati kiírás megismétlése] 174.
 2575. *Egy magyar művész halála.* [Mály József] 174.
 2576. – S.: *A „F. É. S. Z. E. K.” megalakulása.* 174–175.
 2577. *Rodin szobrai Budapesten.* 175.
 2578. *Az új százkoronás bankjegy.* [Hegedüs László] 175.
 2579. *Új szobor az Akadémia előtt.* [Jankovics Gyula: Salamon Ferenc] 175.
 2580. *Horváth Boldizsár szobra.* [Szombathely] 175.
 2581. *Kiadó műterem.* 175.
 2582. *Helyreigazítás.* [A székesfőváros tanácsának helyreigazítása a Kossuth síremlék tervére vonatkozó pályázat határidejéről] 175.
 2583. *Szobor id. Bókai Jánosnak.* 175.
 2584. *Ki nem adott állami nagy aranyérem.* [A Magyar Iparművészeti Társulat 1900–01 évi aranyérme] 175.
 2585. *Tompa Mihály szobra.* [Rimaszombat, Holló Barnabás] 175.
 2586. *A Magyar Iparművészeti Társulat...* [a következő közgyűlés pontjai] 176.

2587. *Uj Rembrandt-festmény.* [Brüsszel] 176.
 2588. *Olcso remekművek.* [Brüsszel] 176.
 2589. *A párisi modelvásár.* 176.

IV. évf. 12. szám, 1901. március 24.

2590. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat rendkívüli közgyűlése.* [tárgya: gr. Andrassy Tivadar lemondása, a lemondás elutasítása; delegáció Andrassy Tivadarnál] 177–178.
 2591. *Társulatunk Tavaszi Kiállítása.* 178–179.
 2592. *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület évi rendes közgyűlése.* 179–180.
 2593. *Vásárlások a Brodsky-kiállításon.* (Vége.) 180.

MŰVÉSZETI HÍREK

2594. *A gödöllői Erzsébet szobor leleplezése.* 180.
 2595. *Schlauch bitoros művásárlása.* [Greguss Imre] 180.
 2596. *Bezárt kiállítás.* [Brodsky Sándor kiállítása véget ért] 180.
 2597. *Beküldési határidők.* 181.
 2598. *Munkácsy-emléktábla Csabán.* 181.
 2599. *A szegedi Tavaszi Tárlat.* [előkészületek] 181.
 2600. *Damjanich szobra Szolnokon.* 181.
 2601. *Magyar karikatura – angol lapban.* [Wlassics Gyula, Walter Crane] 181.
 2602. *Rodin szobrai Budapesten.* [helyreigazítás] 181–182.
 2603. *Műkiállítás Veneziában.* [Lázár Béla] 182.
 2604. *A király a bécsi műcsarnokban.* 182.
 2605. *Egy belga szobrászművész halála.* [Paul de Vigne] 182.
 2606. *Ó Felsége egy bécsi műkereskedésben.* 182.
 2607. *Reform a müncheni Kunstvereinban.* 182.
 2608. *Ellopott Rubens-másolat.* [Köln] 182–183.
 2609. *Az új Szépművészeti Múzeum.* [Schickedanz Albert, Herzog Fülöp] 183.
 2610. *A Lex Heinze Bécsben.* 183.
 2611. *A restaurált freskók.* [Párma, Correggio freskóinak restaurálása (megtisztítása)] 183.

IV. évf. 13. szám, 1901. április 7.

2612. *Lyka Károly: Ver Sacrum.* [a magyar művészet „kezdeteiről”] 185–186.
 2613. *V. E.: A „Programpontok”. A vándorkiállítások ügye.* [Lyka Károly] 187–189.
 2614. *A szegedi kiállítás megnyitása.* [A Szegedi Képzőművészeti Egyesület Tavaszi kiállítása, Csernovics Agenor nyitóbeszéde] 189–190.
 2615. *Sydney Carton [Rozsnyai Kálmán]: Jean François Millet.* 190–193.
 2616. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 193–194.
 2617. *A Magyar Iparművészeti Társulat közgyűlése.* 194–195.

MŰVÉSZETI HÍREK

2618. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabb a következők irtak alá...* 196.
 2619. *A gödöllői Erzsébet-szobor.* 196.
 2620. *A királyné szobra Szegeden.* [határozat szoborállításról] 196.
 2621. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás...* [előkészületei befejeződtek, Munkácsy Mihály, Giovanni Segantini, Angelo Dall' Oca Bianca] 196–197.
 2622. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 197.
 2623. *A kormány művásárlásai.* 197.
 2624. *Magyar művészet Berlinben.* [A résztvevő magyar művészek névsora] 197.
 2625. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat közgyűlése.* 197–198.
 2626. *A müncheni kiállítás, melyen a magyar művészet...* 198.
 2627. *Sorsolás társulati tagjaink számára.* 198.

2628. *Angol metszetkiállítás.* 198.
 2629. – D.: *Főolvasások az Országos Képtárban.* [Pasteiner Gyula előadása Mantegnáról] 198.
 2630. *A nagyszalontai Kossuth-szobor.* 198–199.
 2631. *Műkiállítás Veneziában.* [szervező: Lázár Béla, a kiállító magyar művészek nevei valamint műveiknek listája] 199.
 2632. *A szigetvári Zrínyi-szobor.* 199.
 2633. *Az aradi kiállítás...* [megnyitott] 199.
 2634. *Köllő Miklós emlékére.* [Kiss György] 199.
 2635. *Irányi Dániel síremléke.* [Kallós Ede] 199–200.
 2636. *Feszty Árpád hazatérése.* 200.
 2637. *Helyreigazítás.* [A Brodszky kiállításon történt vásárlásokról szóló beszámolóhoz a Műcsarnok ezévi 11. számában] 200.
 2638. *Elmaradt művészeti előadás.* 200.
 2639. *Női iparművészeti tanfolyam.* 200.
 2640. *Viktória királynő szobra.* 200.

IV. évf. 14.szám, 1901. április 14.

2641. Δ : *Hazai Művásárlók Alkalmi Egyesülete.* [Münnich Aurél, Bruck Miksa; az egyesület művásárlán elkelt művek jegyzéke] 201–202.
 2642. *Társulatunk közgyűlése elé terjesztendő indítványok.* 202–203.
 2643. S.C. [Sydney Carton / Rozsnyai Kálmán]: *Londoni levél.* (Művészek vasárnapja. – Az angol király ajándéka nemzetének. – VII. Edvárd király új udvari arcképfestője.) [Hubert Herkomer, John Sargent, Sir Lawrence Alma-Tadema, Luke Fildes és mások] 203–204.

MŰVÉSZETI HÍREK

2644. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás [...] már teljesen el van rendezve...* 204.
 2645. *Sorsolás társulati tagjaink javára.* 204.
 2646. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat közgyűlése.* 204.
 2647. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete közgyűlése.* 204–205.
 2648. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 205.
 2649. *A szegedi kiállítás iránt ...* [Az elkelt művek jegyzékével] 205.
 2650. *Wlassics miniszter szobormegrendelése.* [Stróbl Alajos, Vaszary László] 205.
 2651. *Térey Gábor dr. kitüntetése.* 205.
 2652. *A müncheni kiállítás magyar osztálya számára átengedett termekben [...] folynak az átalakítások...* 205.
 2653. *Az 1901. év szobrai.* 206.
 2654. *Egy magyar művész halála.* [Sárdy István] 206.
 2655. *Művészeti előadás.* 206.
 2656. *Szaoyai Jenő szobra a budai várban.* [Róna József] 206.
 2657. *Történelmi arcképcsarnok Tolnavármegyében.* 206.
 2658. *Az építészek tiltakozása.* [Magyar Mérnök- és Építész-Egyesület] 206–207.
 2659. *A Zsolnay-szoborpályázat.* [Farkas Miklós, Holló Barnabás] 207.
 2660. *Egy arcképfestő sikere.* [Ábrányi Lajos] 207.
 2661. *A pannonhalmi főapátság képtára.* 207.
 2662. *Az Iparművészeti Társulat választmánya [...] ülést tartott...* 207.
 2663. *A párisi Szalon.* 207.
 2664. *Érdemes kiállítás.* [Bruges, régi flamand mesterek kiállítása] 207–208.
 2665. *Berlin új szobrai.* 208.
 2666. *Francia kiállítás Stuttgartban.* 208.
 2667. *Milán király szobra.* [Antonin Mercié] 208.

IV. évf. 15. szám, 1901. április 21.

2668. N. n.: *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás megnyitása.* 209–210.
2669. Δ: *Szobrászművészek sérelme. – A Magyar Képzőművészek Egyesülete szobrászati osztályának az ülése.* [Zala György, Telcs Ede és mások] 210–211.
2670. *Művészeti előadások.*
1) *Térey Gábor dr. előadása.* 212.
2) *A műbarátok köre fölolvastó estéje.* [Rákosi Jenő, Sulyok Ylda] 212–213.
2671. *Még egy indítvány a társulati közgyűlés elé.* [Déry Béla] 213.
2672. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* 313–314.
- MŰVÉSZETI HÍREK
2673. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítást állandóan nagy közönség látogatja...* 214.
2674. *Társulatunk tagsági sorsolása.* 214.
2675. *A gödöllői Erzsébet-szobor.* 214.
2676. *A müncheni kiállítás ügyében...* 214–215.
2677. *A műterembérház ügye.* 215.
2678. *Magyar művész sikere Berlinben.* [Halmi Artúr] 215.
2679. *A Szegedi Tavaszi Kiállításon...* [elkelt képek jegyzéke] 215.
2680. *Művészeti társulatok és egyesületek közgyűlései. –* 215.
2681. *Síremléket Köllő Miklósnak.* [felhívás; Kiss György] 215–216.
2682. *Helyreigazítás.* [A múlt szám „Az 1901. év szobrai” c. cikkéhez; Senyei Károly] 216.
2683. *Kamermayer Károly síremléke.* [Donáth Gyula] 216.
2684. *Egy társulat kérése a művészekhez.* 216.
2685. *Az Iparművészeti Múzeum kiállítása.* [Kiállítás a párizsi nemzetközi kiállításon vásárolt tárgyakból] 216.
2686. *A cseh művészet gyászja.* [Wencel Brožík halála] 216.
2687. *Művészi szőnyegek.* [Horti Pál] 216.

IV. évf. 16. szám, Budapest, 1901. április 28.

2688. Lyka Károly: *Munkácsy.* 217–218.
2689. *Közgyűlések.* 218–223.:
1) *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat évi rendes közgyűlése.* 218–221.
2) *A Magyar Képzőművészek Egyesülete évi rendes közgyűlése.* 221–222.
3) *A Nemzeti Szalon évi rendes közgyűlése.* 222–223.
2690. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás pályázatai.* 223.
2691. táblázat: *Mérleg az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat vagyonáról 1900 december 31-én.* 224–225.
2692. táblázat: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat költségelőirányzata az 1901. évre.* 226–227.
2693. táblázat: *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat gazdálkodásának eredménye az 1900. évben.* 228.
2694. táblázat: *Összehasonlító kimutatás az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1900. Évi előirányzata és a tetteleg elért eredményekről.* 229.
2695. *Választmány jelentés az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat működéséről 1900-ban. Fölolvastatott az 1901 április 21-ikén tartott közgyűlésen.* 230–232.
2696. *A Társulati bizottságok és az igazgatóság megalakulása.* 233.
2697. Vajda Ernő: *Az Országos Képtár kiállítása.* [18. századi angol festészet, t. k. Thomas és James Watson, William Dickinson, James Walker, Josiah Boydell, Mae Ardell; Térey Gábor] 233–235.
2698. Dömötör István: *A párisi beszerzés. Kiállítás az Iparművészeti Múzeumban.* [Wlassics Gyula, Radisics Jenő] 235–236.

2699. *A Zsolnay-szobor pályázatról.* [Krasznai Miklós sorainak közlése a „Műcsarnok” megjegyzéseivel] 237–238.
 2700. *A társulati sorsjáték húzása.* 238.
 2701. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon* (sic!). 238.
 2702. *A király a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* 239.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2703. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítást [...] napról-napra tömegesebben látogatja a közönség.* 239.
 2704. *Munkácsy Mihály emlékezete.* 239.
 2705. *Berzeviczy Albert művészeti előadása.* 239.
 2706. *Magyar művészet a velencei kiállításon.* [Rendező: Lázár Béla] 239.
 2707. *Vidéki kiállítások.* [A szegedi és az aradi tárlaton elkelt művek jegyzéke] 239–240.
 2708. *Iparművészeti kiállítás Szegeden.* 240.
 2709. *Istvánffy-kiállítás.* [N. Istvánffy Gyula] 240.
 2710. *Cazin halála.* [Jean Charles Cazin] 240.
 2711. *Egy festő halála.* [August Mansfeld] 240.
 2712. *A drezdai nemzetközi kiállítást...* [megnyitották] 240.

IV. évf. 17. szám, 1901. május 5.

2713. *Dömötör István: Évforduló után.* [Munkácsy Mihály halálának évfordulója; a szobrára való gyűjtésről] 241–242.
 2714. *Berzeviczy Albert előadása.* [Bernardino Liuniról és Leonardo da Vinciről] 242–244.
 2715. N. n.: *Munkácsy emlékezete.* [Emlékünnep Budapesten, Csabán, Zsilinszky Mihály államtitkár ünnepi beszéde közölve] 244–245.
 2716. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás pályabírósa.* 245–246.
 2717. N. n.: *Első iparművészeti kiállítás Szegeden.* [Magyar Iparművészeti Társulat, Szegedi Iparművészeti Egyesület] 246.
 2718. *Pályázat Kossuth-szoborra.* [Cegléd] 247.
 2719. *Pályázat.* [a Magyar Iparművészeti Társulat öt pályázata a keskelemügyi m. kir. miniszter által rendelkezésére bocsátott államsegélyből] 247–248.
 2720. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* 248.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2721. *Királyi hercegnők a Tavaszi Tárlaton.* 248.
 2722. *Királyi hercegnők László műtermében.* [László Fülöp] 248.
 2723. *A Tavaszi Nemzetközi kiállítást folyton fokozódó érdeklődéssel látogatja a közönség.* 248.
 2724. *Magyar művészek legfelsőbb kitüntetése.* [Benczúr Gyula, Lotz Károly, Stróbl Alajos, Ébner Lajos] 249.
 2725. *Magyar művészek a Studióban.* 249.
 2726. *Műkiállítás Velencében.* [Rendező: Lázár Béla; kiállító magyar művészek névsora] 249.
 2727. *A Szolnoki Művészeti Egyesület [...] a múlt napok egyikén tartotta meg [...] alakuló közgyűlést.* [Lippich Gusztáv] 249.
 2728. *A müncheni kiállítás magyar osztálya...* [Kiállító magyar művészek névsora] 250.
 2729. *Műbarátok Köre összejövetele.* [Malonyay Dezső, Paul Bartlett] 250.
 2730. *A székesfőváros képzőművészeti bizottsága [...] ülést tartott.* 250.
 2731. *Műkiállítás Temesváron.* [Rendező: Németh Lajos] 250.
 2732. *Művészettörténeti korrajzok.* [Divald Kornél] 250–251.
 2733. *Műkiállítás Pozsonyban.* [Pozsonyi Képzőművészeti Egyesület] 251.
 2734. *Bubics püspök mellszobra.* [Kassa, Istók János] 251.
 2735. *A Nemzeti Szalonnak...* [ülés] 251.
 2736. *Mihálkovics szobra.* [Ligeti Miklós: Mihálkovics Géza] 251.
 2737. *Károlyi Gábor gróf arcképe.* [Cegléd, Tury Gyula] 251.

2738. *Az egri hős szobra.* [Eger, tervezet Dobó István szobrára] 251.
 2739. *Feszty Árpád képe.* 251.
 2740. *A szerkesztő üzenetei.* 252.

IV. évf. 18. szám, 1901. május 12.

2741. Vajda Ernő: *Művészeti kiállítások.* – 253–256.:
 1) *A magyar nők a művészetben. A magyar nők kiállítása.* 253.
 2) *A Nemzeti Szalon kiállítása.* 253–254.
 3) *A Műbarátok Köre kiállítása.* 254–256.
 2742. N n.: *A berlini kiállítás megnyitása.* 256–257.
 2743. N n.: *Egy öreg művész naplójegyzetei. Ujházy Ferenc fölolvása.* [A 19. század első felének művészeti viszonyairól] 257–258.
 2744. *A Tavaszi Nemzetközi kiállítás kitüntetései.* [Magyar-Mannheimer Gusztáv, Pór Bertalan] 258–259.
 2745. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete szakbizottságainak a megalakulása.* 260.
 2746. Aczél Zsigmond, Bíró Endre: *Levelek a Szerkesztőhöz.* [A társulati szabályzatról illetve a Munkácsy-szoboralapról] 260–262.
 2747. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* (Folytatás). 262.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2748. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 262.
 2749. *Erzsébet királyné szobra.* [Gödöllő, Róna József] 262.
 2750. *Munkácsy özvegye a királynál.* 262.
 2751. *Királyi hercegnők látogatásai.* 262–263.
 2752. *József kir. herceg arcképe.* [Zilzer Antal] 263.
 2753. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás...* 263.
 2754. *A kormány művásárlása.* 263.
 2755. *Wlassics miniszter a Nemzeti Szalonban.* 263.
 2756. *A temesvári kiállítás.* [Megnyitó, Molnár Viktor, Erdélyi Béla] 263.
 2757. *A szolnoki művész-egyesület.* [Alakuló közgyűlés] 263–264.
 2758. *Irányi Dániel síremléke.* [Kallós Ede] 264.
 2759. *A Zsolnay-szobor ügyét...* [Székely Bertalan, Szana Tamás] 264.
 2760. *A Bihari-, Knopp- és Glatter-féle női festőiskolában...* 264.
 2761. *A velencei kiállítás magyar osztályának siekere napról-napra gyarapszik...* 264.
 2762. *Festetich György gróf szobra.* [Keszthely, Lukácsy Lajos, Stróbl Alajos] 264.

IV. évf. 19. szám, 1901. május 19.

2763. Vajda Ernő: *Böcklin és Segantini. A Szépművészeti Múzeum új szerzeményei.* 265–266.
 2764. *A temesvári kiállítás megnyitása.* [az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat kiállítása, Németh Lajos, Erdélyi Béla] 267–268.
 2765. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete választmányi ülése.* 268–269.
 2766. T. K.: *Levél a szerkesztőhöz. – Egy megfestésre méltó kép tárgyáról.* [Zászlószentelési ünnepély a Ludovikában, Spányik Kornél] 269–270.
 2767. *Pályázat. (A vallás-és közoktatásügyi m. kir. Minisztériumtól.)* [Történelmi festményre iskolai dekorációul] 270.
 2768. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* (Folytatás.) 270–271.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2769. *A gödöllői Erzsébet-szobor.* [A leleplezési ceremónia programja; Róna József] 271.
 2770. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás iránt még mindig nem csökkent a közönség érdeklődése.* 271.
 2771. *Irányi Dániel síremlékének a leleplezése.* [Kallós Ede] 271–272.
 2772. *Koronás sorsjáték a Múcsarnokban.* 272.
 2773. *A velencei műkiállításról.* [Kernstok Károly] 272.

2774. *Az Osztrák és Magyar Bank budapesti palotája.* [tervezésére kiírt pályázatot Alpár Ignác nyertel] 272.
2775. *A szegedi kiállításon [...] összesen 43 mű kelt el...* 272.
2776. *A Szépművészeti Múzeum építkezése rohamos léptekkel halad előre.* 272.
2777. *A Műbarátok Köre kiállításáról írott ismertetésünkbe sajnálatos sajtóhiba csúszott...* 272.
2778. *A Nemzeti Szalonban vasárnap [...] nyitják meg a tavaszi kiállításra beküldött művek kiállításának második sorozatát...* 272.
2779. *Helyreigazítás.* 272.

IV. évf. 20. szám, 1901. május 26.

2780. Dömötör István: *Pünkösöd napján.* [A nemzeti művészetről és Munkácsy Mihályról] 273–274.
2781. *A gödöllői Erzsébet-szobor leleplezése.* [A Budapesti Napló nyomán; Róna József] 274–276.
2782. N n.: *Erdélyi Béla művészeti fölolvasása Temesváron.* [A magyar képzőművészetről] 276–277.
2783. *Az állami nagy aranyérmek nyertesei.* [Stróbl Alajos, Franz Lenbach] 277–278.
2784. *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács új szervezete.* [Wlassics Gyula, K. Lippich Elek; a Képzőművészeti Tanács új szabályzata] 278–281.

MŰVÉSZETI HÍREK

2785. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás már csak június hó 15-ikéig lesz nyitva.* 281.
2786. *A temesvári kiállítás [...] állandóan nagy látogatottságnak örvend...* 281–282.
2787. *Magyar művészek sikere Velencében.* [Kernstok Károly, Magyar-Mannheimer Gusztáv, Beck Ö. Fülöp, Telcs Ede] 282.
2788. *A magyar műipar védelme.* [Iparművészeti Társulat, Horti Pál, Műbarátok Köre] 282.
2789. *Irányi Dániel szobra.* [Kallós Ede] 282.
2790. *A müncheni kiállítás magyar osztályába szánt művek már megérkeztek...* 282.
2791. *Képvásár a Nemzeti Szalonban.* [Elkelt művek jegyzéke] 283.
2792. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete [...] ülést tartott...* 283.
2793. *Pettenkofen-kép a Nemzeti Múzeumban.* [August Pettenkofen; Borsos József] 283.
2794. *A pécsi Zsolnay-szobor ügye...* [Ligeti Miklós, Stróbl Alajos, Schulek Frigyes, Telcs Ede, Radnai Béla, Horvay János] 283.
2795. *Feszty Árpád hazatérése.* 283.
2796. *A Hazai Művásárlók Alkalmi Egyesülete...* [sorsolást szervezett, a kisorsolt művek jegyzéke] 283–284.
2797. *Művészeti boncolástan.* [Tellyesniczky Kálmán dr.] 284.
2798. *A Műbarátok Köre kiállítása...* 284.
2799. *A kereskedelmi miniszter nagydíja.* [Hegedűs Sándor állami díjat alapít az iparosoknak] 284.
2800. *Pályázat színháztervre.* [Magyar Mérnök- és Építész-Egyesület] 284.
2801. *I Vilmos szobra Strasszburiban.* [Julius Zumbusch] 284.

IV. évf. 21. szám, Budapest 1901. június 2.

2802. N n.: *A Műbarátok Köre és a Magyar Iparművészeti Társulat.* [Horti Pál, Szendrei János] 285–286.
2803. N n.: *Két halott.* (Ábrányi Lajos 1849–1901. – Engel József 1815–1901.) 286–287.
2804. *Pályázati hírdetések az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1901/1902. évi Téli Kiállításán.* 287–289.
2805. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításán.* (Folytatás.) 289.
2806. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 290.

MŰVÉSZETI HÍREK

2807. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára ujabban a következők írtak alá...* 290.
2808. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítást [...] összesen 45300-an látogatták...* 290.
2809. *A kormány művásárlása.* 290.
2810. *Koronás sorsjáték a Műcsarnokban.* 290–291.
2811. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeumnak.* [A kiválasztott képeket megvásárlásra fölterjesztették a miniszterhez...] 291.
2812. *A temesvári műkiállítás.* [Országos Magyar Képzőművészeti Társulat] 291.
2813. *Királyszobrok a Belvárosban.* [A szobrok elhelyezéséről és formátumáról, Donáth Gyula, Radnai Károly, helyesen Radnai Béla] 291–292.
2814. *Kossuth-szobor Hódmezővásárhelyen.* [Kallós Ede] 292.
2815. *Mihálkovics Géza mellszobrát...* [leleplezik Ligeti Miklós művét] 292.
2816. *Pályatervek kiállítása.* [Az Osztrák és Magyar Bank budapesti palotájának pályatervei, Alpár Ignác] 292.
2817. *Walter Crane ajándéka.* [Szegednek ajándékozta egy képét] 292.
2818. *Heine-emlék Magyarországon.* 292.
2819. *Milán király szobra.* [Belgrád, Sándor szerb király szobrot állíttat apjának, a szobrász: Antonin Mercié] 292.

IV. évf. 22. szám, 1901. június 9.

2820. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete egyetemes ülése.* 293–297.
2821. *A Magyar Iparművészeti Társulat fölhívása.* [karácsonyi kiállításra] 297.
2822. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* (Folytatás.) 298.

MŰVÉSZETI HÍREK

2823. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás utolsó napjait éli...* 298.
2824. *Sorsolás a Műcsarnokban.* 298.
2825. *A müncheni nemzetközi kiállítás...* [megnyílt; Eisenhut Ferenc, Térey Gábor rendezők] 298.
2826. *A Szépművészeti Múzeum bokrétaünnepé.* [Szépművészeti Múzeum épülete tető alá került] 298–299.
2827. *A Zsolnay-szobor ügye...* [Stróbl Alajos] 299.
2828. *Mihálkovics szobrának a leleplezése...* [Ligeti Miklós] 299.
2829. *Munkácsy Mihály emléke Aradon.* 299.
2830. *Szoboravatás Aradon.* [Róna József: Szentháromság szobor] 299.
2831. *A Nemzeti Szalon tavaszi kiállítását eddig 1050 fizető látogató nézte meg.* 299.
2832. *A Vörösmarty-szoborra annak idején megindított gyűjtés eredménye...* 299–300.
2833. *Magyar művész kiüntetése Párisban.* [Szirmay Tonny] 300.
2834. *Anonymusz szobra.* [Ligeti Miklós] 300.
2835. *Eldöntött pályázat.* [Magyar Iparművészeti Társulat, díjazottak: Bodon Károly, Raffay László, Maloniczky József, Weismann Béla, Nagy Lázár, Mártay Vilmos, Füleki József, Árkai Aladár, Rintel Géza, Beck Ö. Fülöp] 300.
2836. *A művészeti osztály új helyisége.* 300.
2837. *Walter Crane ajándéka.* [A Szeged városának ajándékozott kép megkerült] 300.
2838. *Balzac szobra.* [Alexandre Falguière, Auguste Rodin] 300.
2839. *A bécsi Secessio...* [közgyűlése] 300.

IV. évf. 23. szám, 1901. június 16.

2840. *Gróh István: Rajztanárképzés és művésznevelés.* [az Országos Mintarajziskola és Rajztanárképző Intézet új terveze a rajztanításra, intézetreform] 301–306.
2841. *Vásárlások a Tavaszi Nemzetközi Kiállításon.* (Folytatás.) 306.

MŰVÉSZETI HÍREK

2842. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítást az utolsó napokban is sokan látogatták.* 306.
 2843. *Társulatunk vásárlása a Nemzeti Múzeum számára.* [Stetka Gyula, Hány Gyula] 306.
 2844. *Sorsolás a Múcsarnokban.* [Tull Ödön, Karvaly József] 306–307.
 2845. *A székesfőváros képzőművészeti bizottsága [...] ülést tartott...* [Szécsi Antal, Balló Ede, Füredi Richárd] 307.
 2846. *Kossuth-szobor Monoron.* [Leleplezték Gerenday Béla alkotását] 307.
 2847. *Róna József ezüstkoszorúja.* [A gödöllői nők adománya] 307.
 2848. *A hódmezővásárhelyi Kossuth-szobor.* [Kallós Ede] 307.
 2849. *Magyar művész diadala a külföldön.* [Düsseldorf, Pfeiffer Helman, plakátpályázaton] 308.
 2850. *Szent Gellért szobra.* [Jankovics Gyula] 308.
 2851. *Szoborpróba.* [Donáth Gyula: Verbőczy István, Radnai Béla: Pázmány Péter szobra, Holló Barnabás: Wesselényi-emléktábla] 308.
 2852. *Correggio „San Girolamo”-ja Budapesten.* [Burger Lajos másolata a Szépművészeti Múzeum megbízásából] 308.
 2853. *Műkiállítás Kolozsváron.* [Erdélyrészi Szépművészeti Társaság] 308.
 2854. *A salzburgi Erzsébet-szobor.* [Edmund von Hellmer] 308.
 2855. *Pályázat kritikára.* [Velence] 308.

IV. évf. 24. szám, 1901. június 23.

2856. „Donatello” [Dömötör István]: *Nyolc jutalom.* [Az Iparművészeti társulat karácsonyi kiállításán] 309.
 2857. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás eredményei.* [összegzés] 310–312.
 2858. *Magyar kiállító művészek névsora.* [laccímmel] 312–314.
 2859. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1901/2. évi Téli Kiállításra.* 314–315.
 2860. *A „Magyar Iparművészet” szerkesztősége: Pályázat könyvbekötési tábla tervrajzára.* 315.

2861. *Pályázat.* [Szombathely, közkútra] 316–316.

MŰVÉSZETI HÍREK

2862. *Erzsébet királyné szobra Kolozsvárott.* [leleplezték] 316.
 2863. *Állami vásárlások.* [Franz Lenbach, Giovanni Segantini, Angelo Dall'Oca Bianca] 316.
 2864. *A társulati kiállítások új beosztása.* 316.
 2865. *A koronás sorsjáték huzása.* 316.
 2866. *Wlassics miniszter a Szépművészeti Múzeumban.* 317.
 2867. *Radisics Jenő tanulmányúton.* 317.
 2868. *Kammermayer síremléke.* [Donáth Gyula] 317.
 2869. *A szalontai Kossuth-szobor leleplezése.* [Nagyszalonta, Tóth András] 317.
 2870. *Correggio „San Girolamo”-ja Budapesten...* [Burger Lajos másolata helyesen Fraknói Vilmos megbízására] 317.
 2871. *Művésznövendékek versenye.* [Állami Iparművészeti Iskola] 317.
 2872. *A Vörösmarty-szobor.* [Az intéző bizottság ülése] 317–318.
 2873. *A kisbéri Wenckheim-szobor.* [Fadrusz János: Wenckheim Béla] 318.
 2874. *Bismarck szobrának leleplezése Berlinben.* [Reinhold Begas] 318.
 2875. *Két művész halála.* [Hans Sandreuter, Friedrich Friedländer] 318–319.
 2876. *A Borghese-képtár eladása...* 319.
 2877. *Heine-emlék Magyarországon.* 319.
 2878. *Emlékszobor Heine sírján.* [Párizs, Montmartre-temető, Louis Hasselriis] 319.
 2879. *Fölözlott Secessio.* [a Drezdai Képzőművészek Egyesülete (Secessio) fölözlott, tagjai visszaléptek a Künstlergenossenschaftba] 319.
 2880. *Nemzetközi iparművészeti kiállítás Turinban.* 319.

2881. *Vita egy kép körül.* [P. P. Rubens: Szent család c. képéért Berlin és Bécs versengett] 320.
 2882. *Vilmos császár legujabb archépe.* [Franz Lenbach] 320.
 2883. *Művészeti kiviteli tilalom Spanyolországban.* 320.
 2884. *A világ legnagyobb festménye.* [Jean Joseph Weerts] 320.

IV. évf. 25. szám, 1901. október 13.

2885. Tör.: *A magyar festők nevei.* [Hans Barthnak a Berliner Tagblatt-ban megjelent, negatív hangvételű cikkéről: a velencei kiállítás magyar résztvevőiről] 321–323.
 2886. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete közgyűlése.* 323–324.
 2887. L.: *Művészeti boncolóstan.* – *Az emberi test ismertetése; művészek és a művészet iránt érdeklődők számára írta Telles Merse Pál, Spányik Kornél, Réti István, Mihalik Dániel, Tölgyessy Artúr; eredeti fametszettel és színnyomatu táblával. 244. oldal.* [recenzió] 324–325.
 2888. *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács tagjai.* 325.
 2889. *A Magyar Iparművészeti Társulat elnöksége: Pályázat.* 325–326.

MŰVÉSZETI HÍREK

2890. *A Téli Kiállítás [...] november hó 15-ikén nyílik meg...* 326.
 2891. *Társulatunk plakátpályázata.* [Nagy Zsigmond, Thury Gyula, Kalmár Elza] 326.
 2892. *Magyar művészek diadala a külföldön.* [A müncheni nagy nemzetközi kiállításon díjat nyert: Szinyei Merse Pál, Spányik Kornél, Réti István, Mihalik Dániel, Tölgyessy Artúr; Drezdában nyert: Telcs Ede] 326.
 2893. *Az Országos Képtár igazgatója.* [Kammerer Ernő] 326.
 2894. *A ceglédi Kossuth-szobor.* [Pályázati díjat nyertek: Horvay János, Telcs Ede] 326–327.
 2895. *A „Studio” a magyar művészekről.* 327.
 2896. *Feszty Árpád Berlinben.* 327.
 2897. *A Nemzeti Szalon sorsjátéka.* 327.
 2898. *Londonba meghívott magyar művészek.* [A „Studio” c. lap iparművészeti kiállítására meghívottak: Telcs Ede, Horti Pál, Beck Ö. Fülöp, Faragó Ödön, Toroczka Wigand Ede] 327.
 2899. *A szegedi iparművészeti kiállítást...* [...] megnyitották. Magyar Iparművészeti Társulat, Szegedi Képzőművészeti Egyesület, Szegedi kereskedelmi és Iparkamara] 327–328.
 2900. *Szana Tamás a modern tájképről.* [Székfoglaló előadása a Kisfaludy-Társaságnál] 328.
 2901. *A jáki templom újjáépítése.* [Gyalus László] 328.

IV. évf. 26. szám, 1901. október 30.

2902. „Donatello” [Dömötör István]: *Iskolák népe a tárlaton.* [A nuditásokról] 329–331.
 2903. *A Nemzeti Szalonból.* [Tudósítás a Nemzeti Szalon üléséről és az őszi tárlatról és a kiállításon elkelt művek jegyzéke] 331–332.
 2904. N n.: *A művészeti oktatásról.* Beöthy Zsolt előadása a tanári körben. [Beszámoló a drezdai kongresszusról] 332–333.
 2905. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 333–334.

MŰVÉSZETI HÍREK

2906. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 335.
 2907. *A Téli Kiállítás november hó 15-ikén okvetlenül megnyílik...* 335.
 2908. *Perlaky Kálmán meghalt.* 336.
 2909. *Kammermayer Károly síremléke.* [Leleplezés, Donáth Gyula] 336.
 2910. *Új Segantini kép a Múzeumban.* 336.
 2911. *Az O. M. Kertészeti Egyesület és a szobrászat.* [Országos Magyar Kertészeti Egyesület kertészeti kiállításán szobrászművészek is szerepeljenek] 336–337.
 2912. *A Modern Lakás kiállítása.* [Spiegel Frigyes] 337.

2913. *Újabb vásárlások a velencei kiállításon.* [Ligeti Miklós, Vaszary János] 337.
 2914. *A Műbarátok Köre.* 337.
 2915. *Horváth Boldizsár szobra.* [Szombathely, Tóth István] 337.
 2916. *Lukács Béla síremléke.* [Ligeti Miklós] 337.
 2917. *A kolozsvári Mátyás-szobor elkészült.* [Fadrusz János] 337.
 2918. *A hejasfalvi honvédemlék leleplezése.* [A segesvár-félegyházi csatában elhunytak emlékére, Köllő Miklós] 337.
 2919. *A sátoraljaújhelyi Kossuth-szobor.* [Róna József] 337–338.
 2920. *Pályázat szobrokra.* [Kolozsvár] 338.
 2921. *Kassa város múzeuma.* [Mihalik József] 338.
 2922. *Karácsonyi iparművészeti kiállítás.* [Iparművészeti Társulat] 338.
 2923. *Delhaes műkincsei.* [Robert Delhaes hagyatékának egyes darabjai Budapestre kerültek] 338.
 2924. *Walter Crane és a Mátyás-szobor.* [Walter Crane rajza a Mátyás-szoborról] 338.
 2925. *Húsz millió korona művészeti célra.* [New York] 338.
 2926. *Leonardo da Vinci-egyesület.* [Milánó] 339.
 2927. *A csütörtökhelyi kápolna fölvatása.* 339.
 2928. *Dekoratív művészeti kiállítás Turinban.* 339.
 2929. *A fiatal festőkért.* [Párizs, ösztöndíj] 339.
 2930. *A berlini Roland-kút.* [Otto Lessing] 339.
 2931. *A képtárak védelme.* [New York] 339.

IV. évf. 27. szám, 1901. november 10.

2932. *Tör.: Művészet a t. Házban.* 341–342.
 2933. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat rendkívüli választmányi ülése.* [Tárgya: a társulat által tervezett illusztrált művészeti folyóirat, Lyka Károly] 342–343.
 2934. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Tanács megalakulása.* [Zsilinszky Mihály beszéde] 343–344.
 2935. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 344–345.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 2936. *A Téli Kiállításra [...] művet küldöttek be a magyar művészek...* 345.
 2937. *Vernissage lakoma.* [A Téli kiállítás megnyitási estélye a „Fészekben”] 345.
 2938. *Magyar művészek külföldi folyóiratokban.* [„Studio”: Tahi Antal cikke László Fülöp-ről; „Die Kunst Unserer Zeit”: Márk Lajos] 345.
 2939. *Horti Pál sikere Angliában.* [London, a „Studio” Nemzetközi iparművészeti kiállításán nagy ezüst érmet nyert] 345.
 2940. *A „Fészek” estélye.* [Művészklub alakult a városban] 345.
 2941. *Perlaky Kálmán temetése.* 346.
 2942. *A Vörösmarty-szobor.* [pályázat-tervezet] 346.
 2943. *Iskolák népe a Tárlaton.* [Havass Rezső dr. válasza a „Műcsarnok” előző számában közölt „Donatello”-cikkre] 346.
 2944. *Feszty Árpád ünneplése Berlinben.* 346.
 2945. *Péterfy Jenő síremléke.* [Donáth Gyula] 346–347.
 2946. *Halmi Artur...* [Berlin] 347.
 2947. *A szent Gellértszobor [sic!].* [Jankovics Gyula művét átvették] 347.
 2948. *A király-szobrok elhelyezése.* 347–348.
 2949. *A Szent István-bazilika belső berendezése.* [Az építést felügyelő bizottság ülése] 348.
 2950. *Új tánc-szobrok a Vigadóban.* [Stróbl Alajos, Füredy Richárd] 348.
 2951. *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása.* [Az Iparművészeti Társulat választmányi ülése, Lipótvárosi Kaszinó] 348.

IV. évf. 28. szám, 1901. november 17.

2952. „Donatello” [Dömötör István]: *Tárlatnyitás*. [A Téli Kiállítás megnyitója] 349–350.
 2953. T.: *A Téli Kiállítás megnyitása*. 350–351.
 2954. *A Vörösmarty-szobor*. [A Vörösmarty-szoborbizottság határozatai a pályázatra vonatkozólag] 351–352.
 2955. *A művészet őskora*. [Éber László Nemzeti Múzeumban elhangzott előadásának közlése] 352–353.
 2956. *Pályázati hirdetés*. [A berlini „Ornament-Verein” fal- és mennyezetfestmény pályázata] 353–354.
 2957. *Vásárlások a Téli Kiállításon*. 354.

MŰVÉSZETI HÍREK

2958. *Wlassics miniszter Szegednek*. [Képadományok a városi képtárnak] 354.
 2959. *Egy elfeledett síremlék ügye...* [Jankó János síremléke] 354.
 2960. *Budavár megvétele*. [Benczúr Gyula: Buda visszafoglalása a töröktől c. képe mellé párdarabot kíván festetni a székesfőváros] 354.
 2961. *Péterfy Jenő síremléke...* [a felavatásról] 354.
 2962. *A szegedi árvíz képe*. [Szeged, Vágó Pál] 354–355.
 2963. *A metszet-kiállítás megnyitása*. [Országos Képtár, Térey Gábor] 355.
 2964. *A Mátyás-templom oszlopcsarnoka*. [Schulek Frigyes, Stróbl Alajos] 355.
 2965. *A Múzeum alapítójának szobra*. [Magyar Nemzeti Múzeum, Istók János: Széchenyi Ferenc] 355.
 2966. *Művásár a Nemzeti Szalonban*. [elkelt képek jegyzéke] 355.
 2967. *A kassai múzeum gyarapodása*. 355.
 2968. *Az iparművészeti karácsonyi kiállítás*. [Iparművészeti Társulat, megnyitó] 355.
 2969. *Egy híres gyermekfestő halála*. [London, Kate Greenaway] 355–356.
 2970. *Újfajta képcsomagoló láda*. 356.
 2971. *A meghamisított Böcklin*. [Per: Richard Muther állítása szerint a Velencében kiállított képeket nem Arnold Böcklin, hanem fia festette] 356.
 2972. *A berlini Wagner Richard-émlék...* [A pályázat nyertese: Gustav Eberlein] 356.
 2973. *Egy rendkívüli maecenás*. [New York] 356.

IV. évf. 29. szám, 1901. november 24.

2974. Dömötör István: *A képeskönyv*. [A nemrég elhunyt Kate Greenaway-ról és a gyermekeknek szóló képeskönyvekről] 357.
 2975. N. n.: *Pálmaágak a Múcsarnokban*. [A Szemere Miklós Társaság pálmaágas koszorúkat helyezett el tizenkét kiállított képen, az eset kapcsán vita robbant ki. Az esemény előzményei; Ambrozovics Dezső, Benkő Kálmán, Vágó Pál] 358–359.
 2976. D. K.: *Az Iparművészeti Társulat karácsonyi kiállítása*. [Faragó Ödön, Gyalus László, Horti Pál, Toroczka Wigand Ede, Gróh István és mások] 360–361.
 2977. *A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács megalakulása*. [bizottságai, szakosztályai] 362.
 2978. *Pályázat*. [Az Országos Gazdasági Munkás- és Cselédsegélypénztár plakátpályázata] 362–363.
 2979. *Vásárlások a Téli Kiállításon*. (Folytatás.) 363.

MŰVÉSZETI HÍREK

2980. *A Téli Kiállítást az első kilenc nap alatt összesen 7439-en nézték meg...* 363.
 2981. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat...* [választmányi ülést tart] 363.
 2982. *Erzsébet-szobor leleplezése*. [Veszprém, Zala György] 364.
 2983. *A király-szobrok*. [A szobrok elhelyezéséről] 364.
 2984. *Erdélyi műemlékek*. [Műemlékek felmérését végzi Möller István] 364.
 2985. *A müncheni nagy nemzetközi kiállításon...* 364.

2986. *Megvásárolt Makart-képek.* [Bécs] 364.
 2987. *A „Madonna Chigi” Londonban.* [Botticelli] 364.
 2988. *Benvenuto Cellini művei.* 364.

IV. évf. 30. szám, 1901. december 1.

2989. Dömötör István: *Séta a magyar palotában.* [Az Iparművészeti Múzeum kiállításáról] 365–366.
 2990. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése.* 367.
 2991. *A művészet a költségvetésben.* [A M. Kir. Vallás- és Közoktatási Minisztérium 1902. évi költségvetésének művészetre vonatkozó tételei] 368.
 2992. Récsey Viktor dr.: *Az új Országos Képzőművészeti Tanács és a vidék.* 368.
 2993. *A régi Buda és Pest művészete a középkorban.* [Divald Kornél azonos című tanulmányának recenziója] 369.
 2994. *Pályázati hirdetések. az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat 1902-ik évi Tavaszi Nemzetközi Kiállítására.* 369–371.
 2995. *Pályázat művészi címlapra.* [A januárban induló „Művészet” címlapjára] 371.
 2996. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 371.

MŰVÉSZETI HÍREK

2997. *A Téli Kiállítást állandóan nagy közönség látogatja.* 371.
 2998. *Erzsébet királyné emlékszobra.* [Pályázat a budai Szent György téren felállítandó szoborra] 371–372.
 2999. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás tudvalevőleg 1902 április hó 1-én nyílik meg...* 372.
 3000. *Társulati tagok kedvezményes jegyei.* 372.
 3001. *A Lipótvárosi Kaszinó díjának a pályabíróága már megalakult...* 372.
 3002. *A székesfőváros művásárlása.* [Vásárlások: Knopp Imre, Bruck Lajos, Tahi Antal, Nádler Róbert, Damkó József; Pályázat az 1848/49-es Budavár bevételére; Szász Gyula, Szécsi Antal és Telcs Ede megbízásokat kaptak szobrokra] 372.
 3003. *Az Andrassy-szobor...* [Zala György] 372.
 3004. *A királyi palota oroszlanjai.* [Fadrusz János] 372.
 3005. *Magyarország védőasszonya.* [A budavári Mátyás-templom előtti Szentháromság-szobor helyére Patrona Hungariae-t tervez Schulek Frigyes és Stróbl Alajos] 372.

IV. évf. 31. szám, 1901. december 8.

3006. Vajda Ernő: *Metszet-kiállítás az Akadémián.* [Országos Képtár] 373–374.
 3007. *A Magyar Művészek Egyesülete szobrászati szakosztályának ülése.* 375.
 3008. *Az 1901/2. évi Téli Kiállítás pályázatai és pályabíróágai.* 375–376.
 3009. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat plakátpályázata az 1902. évi Tavaszi Nemzetközi Kiállításra.* 376.
 3010. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 376.

MŰVÉSZETI HÍREK

3011. *A Téli Kiállítás látogatottsága a közönség állandó nagy érdeklődéséről tanuskodik.* 376.
 3012. *Az új Országos Képzőművészeti Tanács és a vidék.* [Válasz Récsey Viktornak a „Műcsarnok” előző számában közölt levelére] 377.
 3013. *A Műbarátok Köre kiállítása.* [Katona Nándor, Kalmár Elza] 377.
 3014. *Nagy művészeti ösztöndíj.* 377.
 3015. *Nemzetközi grafikai kiállítás.* [Országos Képtár] 377.
 3016. *Magyar iparművészek külföldi sikere.* [Horti Pál, Toroczka Wigand Ede] 377.
 3017. *A Kossuth-szobor ügye.* 378.
 3018. *Segantini-kép a Nemzeti Múzeumban.* 378.
 3019. *A Nemzeti Szalonba [...] sorsjáték céljaira a Nemzeti Szalon igazgatósága már megvásárolta a kijelölt művek egy részét.* 378.

3020. *Új Szép Ilonka-szobor.* [Stróbl Alajos: Mátyás-kút] 378.
 3021. *Szent Gellért szobra.* [Jankovics Gyula] 378.
 3022. *A Nemzeti Múzeum jubileumi emlékérmé.* [Beck Ö. Fülöp] 378.
 3023. *A kassai honvédszobor.* [Gönczy Lajos] 378.
 3024. *A kolozsvári műkedvelők kiállítása.* 378–379.
 3025. *A festőmester-iskola új tagjai.* [Boruth Andor, Éder Gyula, Jászai József, Reinhardt Ferenc] 379.
 3026. *A Magyar Iparművészeti Társulat.* [választmányi ülés] 379.
 3027. *Művésznök kiállítása.* 379.
 3028. *Az iparművészeti karácsonyi kiállítás juryje.* 379–380.
 3029. *A párisi Heine-síremlék.* [leleplezési ünnepség] 380.
 3030. *A prágai kir. képtár...* [tervek] 380.

IV. évf. 32. szám, 1901. december 16.

3031. Tör.: *Dilettánsok.* 381–382.
 3032. *Pályabíróságok ülései.* [Nyertesek: Ferenczy Károly, Fényes Adolf, Telcs Ede] 382–383.
 3033. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 383–384.
 3034. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 384.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 3035. *Fejedelmi vendégek a Múcsarnokban.* [Klotild és Erzsébet kir. hercegnők] 384.
 3036. *A Téli Kiállítást az első négy hét alatt összesen 24.033-an látogatták.* 384.
 3037. *Erzsébet királyné szobra.* [A szoborbizottság meghosszabbította a pályázat határidejét] 384–385.
 3038. *Az állam művásárlása.* [a Képzőművészeti Tanács ülést tart az ügyben] 385.
 3039. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmánya...* 385.
 3040. *Benczúr Gyula kartonjai.* 385.
 3041. *Magyar művészek sikere Berlinben.* [Poll Hugó, Koszkol Jenő] 385.
 3042. *Érdekes műkiállítás.* [A budapesti Orvos-Szövetség jótékony célú kiállítása] 385.
 3043. *A szolnoki művésztelep.* 386–386.
 3044. *Lejáró pályázat.* 386.
 3045. *Pázmány Péter és Verbőczy szobra.* [Radnai Béla, Donáth Gyula] 386.
 3046. *Ősztöndíjak nyertesei.* 386.
 3047. *A Szent György-tér rendezése.* 386.
 3048. *Pályázat történelmi faliképekre.* [Wlassics Gyula pályázata iskolákban elhelyezendő történelmi képekre] 386–387.
 3049. *Gellért püspök szobra.* 387.
 3050. *Új kiállítás a Nemzeti Szalonban.* [Garay Ákos, Faragó József, Thorma János] 387.
 3051. *A magyar nők műkiállítása.* 387.
 3052. *Az Iparművészeti Kiállítás érmei.* [A Magyar Iparművészeti Társulat fölterjesztette javaslatát a minisztériumba] 387.
 3053. *Magyar műlapok.* [Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság] 387.
 3054. *Magyarország a turini iparművészeti kiállításon.* [Magyar Iparművészeti Társulat, Horti Pál] 387.
 3055. *Iparművészeti tárgyak árverése.* [Magyar Iparművészeti Társulat] 387–388.
 3056. *Műkiállítás Bécsben.* 388.
 3057. *Az ezévi veneziai nemzetközi műkiállítás...* [eredményei] 388.
 3058. *A müncheni Secessio [...] Tavaszi Kiállítást rendez...* 388.
 3059. *Művészegyesületek kongresszusa.* [Düsseldorf] 388.
 3060. *Művésznövendékek statisztikája.* [München] 388.
 3061. *Világkiállítás St.-Luisban.* 388.
 3062. *Rövid művészeti hírek.* 388.

IV. évf. 33. szám, 1901. december 22.

3063. Tör.: *Egy kérdés*. [Hogyan lehet ennyi festőt ellátni megrendelésekkel?] 389–391.
3064. *Az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat választmányi ülése*. 391–392.
3065. *Válság a Szegedi Képzőművészeti Egyesületben*. [Az egyesület három vezető tagja lemondott: Stelczel Frigyes, Erdélyi Béla, Pauer Károly; a Szegedi Napló tudósítása] 392.
3066. *A Lotz-díj nyertese*. [Jantyik Mátyás] 392–393.
3067. *A Magyar Képzőművészek Egyesülete egyetemes ülése*. [Erzsébet-szobor pályabírása] 393.
3068. *Még egy pályázat az 1902. évi Tavaszi Nemzetközi Kiállításra*. [Eszterházy Miklós Móric díja vízfestmények számára] 393.
3069. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 393–394.
3070. *Helyreigazítás*. [Az előző szám Vásárlások a Téli Kiállításon c. rovatához] 394.
- MŰVÉSZETI HÍREK
3071. *A Téli Kiállítást [...] látogatták...* 394.
3072. *Pályázat vízfestményre*. 394.
3073. *A kormány művásárlása*. [A Magyar Országos Képzőművészeti Tanács művásárló-bizottsága] 394.
3074. *Lévay Henrik báró halála*. [Kisteleki Lévay Henrik] 394–395.
3075. *Mégegyszer az Orsz. Képzőművészeti Tanács és a vidék*. [Récsey Viktor újabb hozzászólása] 395.
3076. *Brassai Sámuel arképe*. [Boruth Andor] 395.
3077. *Régi festmények kiállítása*. [Az Orvos-Szövetség kiállítása] 395.
3078. *A Nemzeti Szalon téli kiállítását...* [megnyitották; Faragó József] 395.
3079. *László Fülöp és a worpszvedei kolónia*. 395.
3080. *A Műbarátok Köre kiállítását [...] nagy közönség látogatja...* [Katona Nándor, Kalmár Elza, Huszár Ilona] 395.
3081. *Lipthay Béla báró mellszobra*. [Stróbl Alajos] 395.
3082. *A német császár a művészetről*. [Berlin, a Siegesalle utolsó szobrának leleplezése] 395–396.
3083. *A berlini Secessio...* [Grafikai kiállítás] 396.
3084. *Segantini kiállítás Hamburgban*. 396.
3085. *Japán festmények árverése*. [Bécs, Dorotheum] 396.
3086. *A szerkesztő üzenetei*. 396.

IV. évf. 34. szám, 1901. december 29.

3087. Albartosz: *Elmélkedés*. [A művészet terjesztéséről, szélesebb közönség megnyeréséről] 397–399.
3088. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 399–400.
- MŰVÉSZETI HÍREK
3089. *A Téli Kiállítást [...] 31.414-en nézték meg*. 400.
3090. *Kérelem nyerő tagjainkhoz*. 400.
3091. *Wlassics miniszter Faragó Józsefhez*. 400.
3092. *Munkácsy Mihály palettája*. 400.
3093. *Eldöntött pályázat*. [A „Művészet” címlapjára kiírt pályázatot Pfeiffer Helman nyerte] 400.
3094. *Szabad művészeti iskola Budapesten*. [Hegedüs László] 400.
3095. *Vágó Pál történelmi kartonjai*. [Szépművészeti Múzeum] 401.
3096. *A Műbarátok Köre kiállítása...* [Katona Nándor, Kalmár Elza, Huszár Ilona] 401.
3097. *A Nemzeti Szalonból*. [A kisorsolt művek jegyzéke] 401.
3098. *Magyar művészek Finnországban*. [Lázár Béla; Munkácsy Mihály, Mészöly Géza, Paál László] 401.

3099. *A Magyar Iparművészeti Társulat.* [választmányi ülés] 401.
 3100. *Új művészeti egyesület a vidéken.* [Debrecen, Műpártoló Egyesület] 401–402.
 3101. *Zeneestély a karácsonyi kiállításon.* [Magyar Iparművészeti Társulat] 402.
 3102. *Egy angol művész halála.* [Ford Edward Onslow] 402.
 3103. *A német császár beszéde.* [A berlini Siegesallee utolsó szobrának leleplezése alkalmából mondott beszéd hatása Münchenben] 402–403.
 3104. *Szenzációs képhamisítás.* [London] 403.
 3105. *A Pacca-törvény újabb áldozatai.* 403.
 3106. *A legdrágább festmény.* [Raffaello: „Blenheimi Madonna”] 403.
 3107. *XII. Alfonz emlékszobra.* [Madrid] 403.
 3108. *Az ifjúság művészi nevelése.* [Kiállítás Münchenben] 403–404.
 3109. *Orosz festőművészek jubileuma.* [Szentpétervár, Vaszilij Dimitrievics Polenov, Ilja Rjepin és Pável Oszipovics Kovalyevszkij] 404.
 3110. *Érdekes lelet Pompejiben.* 404.

V. évfolyam, 1. szám, 1902. január 5.

3111. [közlemény:] *A „Múcsarnok” ezzel a számmal mint önálló lap megszűnik s ezentúl csakis mint a társulati tagok illetményeül szolgáló a „Művészet” című illusztrált művészeti folyóirat melléklete fog megjelenni, s kizárólag az Országos Magyar Képzőművészeti Társulat ügyeivel foglalkozik, s a Társulatnak mintegy „hivatalos értesítő”-je lesz. – 1.*
 3112. Dömötör István: *Epilog.* 1–2.
 3113. N. n.: *A Szegedi Képzőművészeti Egyesület válsága.* [Erdélyi Béla] 3–4.
 3114. Dr. Térey Gábor: *Levél a szerkesztőhöz.* 4.
 3115. *Vásárlások a Téli Kiállításon. (Folytatás.)* 4.
 MŰVÉSZETI HÍREK
 3116. *Szobrot Munkácsynak! A Munkácsy-szoboralap javára újabban a következők írtak alá...* 4.
 3117. *A Téli Kiállítás már utolsó napjait éli...* 4.
 3118. *Kérelem nyerő tagjainkhoz.* 5.
 3119. *Pályaművek kiállítása.* [A „Művészet” címlapjára kiírt pályázatra beérkezett pályaművek kiállítása] 5.
 3120. *Tagajánló ülések.* 5.
 3121. *A Tavaszi Nemzetközi Kiállítás plakátpályázata.* 5.
 3122. *Állami művásárlás a Nemzeti Szalonban.* [Ferenczy Károly, Stetka Gyula, Faragó József, Garay Ákos, Tölgyessy Artúr, Pörge Gergely] 5.
 3123. *Az Erzsébet-szoborpályázat meghosszabbított határideje...* 5.
 3124. *Művészek a bútorokért.* [Hága, jótékony célú kezdeményezés] 5.
 3125. *A fazekasipar föllendítése.* [Hegedüs Sándor leírata a Magyar Iparművészeti Társulathoz] 6.
 3126. *A színes metszetek kiállítását [...] állandóan nagy közönség látogatja.* [Országos Képtár] 6.
 3127. *Klein Miksa kitüntetése.* 6.
 3128. *A Műbarátok Köre kiállítása.* 6.
 3129. *A Nemzeti Múzeum jubileuma.* 6.
 3130. *Rohonczy Gida archépe.* [Stetka Gyula] 6.
 3131. *Az iparművészeti nagy aranyérem.* [Faragó Ödön] 6.
 3132. *Rippl-Rónai Pétervárott.* 6.
 3133. *Érdekes pályázat.* [Magyar Iparművészeti Társulat] 6–7.
 3134. *A Fészek estéje.* 7.
 3135. *A karácsonyi iparművészeti kiállítás [...] naponta 9 órától egyig látható.* 7.

3136. *Az iparművészeti nagy díjoklevél pályázata.* [Hegedüs László] 7.
 3137. *Női festő- és szobrásziskola.* 7.
 3138. *Műkedvelők kiállítása Kolozsvárt.* 7.
 3139. *Női kézimunkakiállítás Szolnokon.* 7.
 3140. *Egy művészkolónia válsága.* [Darmstadt] 7–8.
 3141. *A Piazza d'Erbe veszedelme.* 8.
 3142. *Megvásárolt Böcklin-kép.* [Bécs] 8.

NÉVMUTATÓ

A számok tételszámokra utalnak. A dőlt számok a jelzett személy szerzőségére utalnak, a vastagon szedett dőlt számok illusztrációkra.

- Abonyi Lajos 1844
 Ábrányi Lajos 764, 1569, 2660, 2803
 Abt Sándor 71
 Achenbach, Andreas 1923
 Aczél Zsigmond 2746
 Ács Ferenc 852
 Aggházy Gyula 996
 Ajvazovszky, Iván Konstantinovics 1941, 1958, 2164
 Albert Andor 1993
 Alexander Bernát 467, 2234, 2335, 2362, 2386, 2422
 Alexandre, Arséne 1664
 Alma-Tadema, Sir Lawrence 1115, 2643
 Alpár Ignác 941, 1191, 1414, 1465, 1740, 2774, 2816
 Ambrozovics Dezső 58, 433, 1490, 2481, 2975
 Andrassy Gyula, gróf (elnök) 2432/3
 Andrassy Gyula, gróf 302, 1213, 1573, 1618, 1648, 1838
 Andrassy Tivadar, gróf 197, 1963, 2497/1, 2508, 2572, 2590
 Andrea del Castagno 1147
 Angeli, Heinrich von 974
 Aradi Zsigmond 1177
 Ardell, Mae 2697
 Árkai Aladár 767, 2835
 Árkay Aladár 1617
 Armstrong, Thomas 533
 Arndt, Leo 778
 Aubert, Jean 979
 Baertson, Albert 87, 88
 Balázs Ernő 1551
 Baldung Grien, Hans 768, 2151
 Bálint Zoltán 306, 1448, 2364
 Balkányi Kálmán 173
 Balló Ede 230, 273, 854, 1370, 2270, 2845
 Bán Zsigmond 1623, 2555
 Barabás Miklós 162, 763, 1058, 1196, 1223, 1257, 1261, 1291, 1410, 1839, 2434
 Báron Rezső 303
 Baross Gábor 120, 161, 204, 265, 338, 356
 Bartholomé, Albert 1318
 Bartini, R. 944
 Bartlett, Paul 2729
 Basch Árpád 357, 1744
 Bates, Harry 912
 Batthyány Lajos 1418
 Batthyány Lajosné 735
 Baumgarten Sándor 1465, 1551
 Beck Ö. Fülöp 382, 831, 2787, 2835, 2898, 3022
 Becker, Karl 2308
 Begas, Reinhold 282, 2874
 Beigel Anna 2030
 Benczúr Gyula 137, 230, 361, 633, 669, 714, 762, 811, 942, 1103, 1133, 1167, 1260, 1232, 1647, 1762, 1830, 2004, 2172, 2178, 2187, 2460, 2724, 2960, 3040
 Benczúr Gyuláné 497, 735
 Benkő Kálmán 215, 565, 625, 661, 2975
 Benoit-Lévi, Jules 979
 Beóthy Zsolt 467, 1156, 1217, 2904
 Berczik Gyula 1759
 Berger, Julius 142
 Bernáth Géza 1480
 Bernini 4565
 Beronneau, Marcel 979
 Berzeviczy Albert 491, 602, 829, 1757, 2705, 2547, 2714
 Besnard, Albert 756
 Bessenyei György 182, 992
 Besson, Jules Gustave 944
 Bethlen Gábor 18, 181, 223, 1230, 1344, 2300, 2519, 2553
 Bezeredy Gyula 181, 223, 230, 773, 1230
 Bezeredy István 684

- Bihari Sándor 39, **40**, 41, 72, 230, 345, 942,
 1204, 1860, 1905, 2092
 Bilotte, René 736
 Bíró Endre 2746
 Biseo, Cesare 1438
 Bissel, George Edwin 1976
 Bitterlich, Hans 2309
 BocsKay István 18, 181, 223, 1230, 1621,
 2300
 Boemm Ritta 230, 2133
 Boermel, Eugen 1983
 Bohdaneczký 2219
 Boignard, Camille 1314
 Bókai János, id. 2583
 Bonheur, Rosa 979, 1050, 1076, 1316, 1458,
 2036
 Borsos József 2794
 Boruth Andor 39, 41, **59**, 90, 230, 3025, 3076
 Bosznay István 2147/3
 Both Menyhért 230, 987, 2029, 2124
 Botticelli, Sandro 1184, 2987
 Boudin, Eugen 730
 Boydell, Josiah 2697
 Böcklin, Arnold 73, 653, 1112, 1158, 1708,
 2403, 2435/1, 2454, 2530, 2763, 2971,
 3142
 Böhm János 210
 Böhm Pál 709, 1398, 2447
 Brassai Sámuel 3076
 Braunecker Ernesztina 1980
 Breton, Jules 1462
 Brocky Károly 2434
 Brodsky Sándor 2438, 2471, 2503, 2515, 2544,
 2546, 2565, 2571, 2593, 2596, 2637
 Bródy Sándor 427
 Brožik, Wencel 1811, 2868
 Bruck Lajos 1355, 1737, 3002
 Bruck Miksa 177, 325, 1646, 1854, 2641
 Bucher, Brown 1145
 Burger Lajos 2073, 2852, 2870
 Burne Jones, Edward 164, 188, 823
 Cabianca, Vincenzo 1438
 Cadel, Eugen 944
 Carton, Sydney [Rozsnyai Kálmán] 1894, 1994,
 2223, 2510, 2615, 2643
 Cazin, Jean Charles 756, 835, 2710
 Ceccarelli, Ezio 1277
 Cellini, Benvenuto 2196, 2988
 Chaplet, Ernest 756
 Chavannes, Puvis de 274, 402, 612, 1006, 2541
 Clairin, Georges 699
 Colton, William 1894
 Constant, Benjamin 979
 Correggio 2611, 2852
 Courtens, Frans 786, 1878
 Cranach, id. Lucas 647, 679, 914
 Crane, Lancelot 1894, 2108
 Crane, Walter 1005, 1597, 1894, 2022, 2108,
 2115, 2156, 2192, 2315, 2601, 2817, 2837,
 2924
 Czóbor Béla 976
 Czobor Géza, dr. 1700
 Csányi Károly 1342
 Csemegi Károly 997
 Csízik Gyula 608, 2166
 Csók István 49, 95, 132, 230, 429, 1019,
 1861, 2041
 Csokonai Vitéz Mihály 1142
 Dagnan-Bouveret, Pascal Adolph Jean 736
 Dall'Oca Bianca, Angelo 2621, 2863
 Dalou, Jules 1153, 1345, 1461, 2341
 Damjanich János 2600
 Damkó József 393, 1030, 1206, 1374, 1638,
 1714, 3002
 Deák-Ebner Lajos 230, 1337, 1609, 22724
 Deál Ferenc 935
 Defregger, Franz von 1124
 Degas, Edouard 1281
 Delahaye, Jean 1019
 Delej László 2290
 Delhaes, Robert 2923
 Delibes, Leo 1182
 Déry Béla 2490, 2671
 Dessewfy Arisztid 1566
 Dickinson, William 2697
 Diefenbach, Karl Wilhelm 694, 1320, 2315
 Diener-Dénes József 976, 1884, 1930, 1952,
 1989,
 Divald Kornél 382, 1297, 2180, 2332, 2732,
 2993
 Dobó István 2738
 Dóczy Lajos 2271
 Donáth Gyula 230, 578, 685, 1206, 1230,
 1264, 1306, 1343, 1546, 1832, 2098, 2445,
 2521, 2522, 2683, 2813, 2851, 2868, 2909,
 2945, 3045
 Dömötör István [Donatello] 785, 833, 978,
 1154, 1224, 1288, 1991, 2116, 2202, 2218,
 2260, 2347, 2435, 2698, 2713, 2780, 2974,
 2989, 3112
 Dörre Tivadar 608
 Drechsler Béla 2247, 2415, 2448
 Dubois, Georges 243, 2162
 Dubufe, Guillaum 699
 Dudits Andor 95, 101, 132, 230, 1024, 1241,
 1304, 1736, 1857, 2128, 2293

- Dürer, Albrecht 1985, 2019, 2117, 2153, 2334, 2525
 Éber László 568, 2955
 Eberlein, Gustav 880, 2972
 Edvi Illés Aladár 393, 776, 947, 1030
 Egger, Albin 142
 Eisenhut Ferenc 34, 628, 1305, 2825
 Endrey Sándor 2027
 Erdélyi Béla 1555, 2060, 2147/1, 2177, 2210, 2350, 2358, 2756, 2764, 2782, 3065, 3113
 Ernst Lajos 677, 1956, 2240, 2261, 2290, 2312, 2317, 2351, 2352, 2367, 2405
 Erzsébet királyné 169, 170, 196, 197, 284, 292, 299, 383, 430, 435, 488, 521, 571, 574, 601, 666, 700, 741, 868, 985, 988, 1021, 1093, 1160, 1260, 1413, 1537, 1545, 1567, 1572, 1715, 1934, 1968, 2085, 2086, 2173, 2322, 2324, 2409, 2518, 2594, 2619, 2675, 2749, 2769, 2781, 2854, 2862, 2982, 2998, 3037, 3067, 3123
 Eszterházy Miklós Móric 3068
 Esztegár László, dr. 2459, 2510
 Exter, Julius 1089
 Fadrusz János 230, 469, 662, 879, 901, 942, 998, 1138, 1302, 1371, 1421, 1477, 1543, 1571, 1608, 1703, 1862, 1865, 1901, 1975, 1977, 2097, 2099, 2137, 2202, 2873, 2917, 3004
 Falguière, Alexandre 189, 398, 591, 639, 1519, 1808, 1872, 1919, 2838
 Faragó József 2166, 3050, 3078, 3091, 3122
 Faragó Ödön 1208, 2276, 2898, 2976, 3131
 Farkas Miklós 1839, 2659
 Favretto, Jacopo 1419, 1536
 Fedorova Mária,árné 2279
 Felu, Charles 1660
 Fényes Adolf 230, 1670, 2082, 3032
 Fenyvessy Ferenc 1522
 Ferenc József 85, 150, 434, 437, 496, 544, 570, 582, 711, 712, 799, 842, 898, 924, 986, 1047, 1057, 1257, 1260, 1327, 1359, 1388, 1473, 1516, 1538, 1603, 1694, 1853, 1900, 1930/1, 2172, 2237, 2267, 2298, 2300, 2307, 2408, 2513, 2604, 2606, 2702, 2750
 Ferenczy István 1110
 Ferenczy József 2186
 Ferenczy Károly 49, 132, 183, 429, 1527, 3032, 3122
 Ferraris, Arthur 1540, 1614, 1655
 Festetich György 1035, 2330, 2488, 2762
 Feszt Lipót 713
 Feszty Adolf 1598
 Feszty Árpád 93, 222, 263, 294, 298, 317, 333, 479, 745, 917, 1235, 1238, 2357, 2382, 2636, 2739, 2795, 2896, 2944
 Fildes, Luke 2643
 Fischer Emil 382
 Fischer József 1465
 Fittler Kamill 226, 2331
 Fleischer Mihály 2313
 Fleury, Tony Robert 1048
 Fodor József, dr. 228
 Foottet, Frederick Francis 1894
 Forbászi Aranyossy Ákos 217
 Forster Géza 2063
 Förk Ernő 1178, 1354, 1448
 French, Daniel Chester. 1882, 1986
 Fried Imre 2336
 Frithjof Smith, Carl 856
 Frommer Lajos 306
 Furtwängler, Adolf 1188
 Führer Richárd 231, 1638, 1714
 Füredy Richárd 2143, 2845, 2950
 Gábor Áron 1173
 Gainsborough, Thomas 585
 Garay Ákos 3050, 3122
 Garay János 44, 116, 131, 148
 Gellért (Szent) püspök 18, 181, 223, 1230, 1544, 1619, 1747, 1913, 2850, 2947, 3021, 3049
 Gerardo, Antonina de 703/3
 Gerlőczy Károly 2079
 Gerome, Jean Léon 736
 Gerő Ödön 1018
 Glatter Ármín 1204, 2092
 Glatz Oszkár 49, 429,
 Goldreich Géza 230
 Gömöry Olivér 739/3
 Gönczy Lajos 3023
 Greenaway, Kate 2969, 2974
 Greguss Imre 2595
 Gróh István 1557, 2840, 2976
 Grosso, Giacomo 2397
 Grötschl Imre 707
 Guilbert, Albert Desiré 1920
 Gyalus László 1938, 2901, 2976
 Gyárfás Jenő 1701
 Györgyi Géza 1208
 Györgyi Kálmán 380, 1354, 1834, 2155, 2331
 Györök Leó 1404, 1634, 1671, 1693, 1716, 1719
 Gyulai Ágost 515
 Gyulai Pál 1741
 Hahn, Hermann 1380
 Halász Ferenc 1217

- Halmi Artúr 1201, 2678, 2946
 Hals, Frans 1389, 2456
 Hammersberg Jenő 792
 Hampel József 1579
 Hampel, Walter 786
 Hargita Nándor 1583
 Harkányi Frigyes, báró 38
 Harsányi Pál 1926
 Hasselriis, Louis 1348, 2878
 Hauer László 1073
 Hauser Károly 947
 Hauszmann Alajos 451, 1208, 1690
 Havass Rezső, dr. 2943
 Hegedüs László 50, 428, 633, 807, 1030, 1174, 1376, 1527, 1735, 1775, 2031, 2048, 2499, 2520, 2578, 3094, 3136
 Hegedüs Sándor 1106, 1339, 1732, 2435/2, 2452, 3125
 Heine, Heinrich 1587, 2818, 2877, 3029
 Helbing Ferenc 382, 608, 2336, 2570,
 Hellmer, Edmund von 1821, 2309, 2854
 Herkomer, Hubert 1785, 1894, 1994, 2257, 2536, 2643
 Hermann Ottó 1687, 1695
 Hermann, Hans 53
 Herter, Ernst 1120
 Herz Artúr 271
 Herzog Fülöp 767, 773, 784, 2609
 Hettyey Sámuel 749
 Hibján Samu 2292
 Hild József 713
 Hock János 91, 206, 259, 291, 309, 310, 311, 326, 327, 337, 345, 350, 361, 362, 829, 841, 1489, 1520, 1529, 1555, 1591, 1739, 1972, 2010, 2366, 2401/4,6, 2432/4,6, 2458, 2479, 2497/1,2,4
 Hoetericks, Emil 2151
 Hoffmann, Joseph 2053, 2302, 2345, 2443, 2464
 Holló Barnabás 181, 218, 223, 230, 449, 528, 662, 936, 952, 1230, 1243, 1541, 1621, 1798, 1901, 2300, 2361, 2585, 2659, 2851
 Hollósy Simon 49, 183, 340, 429
 Holub, Georg 786
 Honti Nándor 1090
 Hornyai Ödön 598, 737, 1523, 1680, 1731, 1967, 2199
 Horovitz Lipót 299, 521, 843, 867, 1355, 1401
 Horthy Béla 183, 429
 Horti Pál 382, 1178, 1354, 1679, 2157, 2276, 2292, 2687, 2788, 2802, 2898, 2939, 2976, 3016, 3054
 Horváth Boldizsár 2580, 2915
 Horvay János 2794, 2894
 Hörmann, Theodor 731
 Huber Oszkár 2276
 Humbert, Ferdinand 1920
 Hunyadi János 1230, 1340, 1907, 2103
 Hunyadi Mátyás 1229, 1371, 1477, 1543, 1683, 1703, 1869
 Huszár Ilona 1178, 2030, 2489, 3080, 3096
 Huszka József 621, 686, 703/1, 833, 1156
 Ille, Eduard 2308
 Innocent Ferenc 932, 1480, 2271
 Innocenti, Camillo 1438
 Ipoly Sándor 172, 1205, 2570
 Irányi Dániel 225, 1029, 2635, 2758, 2771, 2789
 Istók János 629, 2734, 2965
 István (Szent) király 302, 344, 850, 1378, 1699, 2420
 Istvánffy Gyula 2182, 2199, 2709
 Iványi Grünwald Béla 49, 183, 429, 972, 1247, 1506
 Izsó Miklós 1971, 1990, 2018
 Jámbor Lajos 1448
 Jankó János (néprajzkutató) 1624
 Jankó János 2959
 Jankovics Gyula 181, 223, 224, 752, 1175, 1230, 1265, 1544, 1747, 1934, 2086, 2579, 2850, 2947, 3021
 Jantyik Mátyás 95, 132, 832, 1304, 2128, 3066
 Járay Sándor 962
 Jászai József 3025
 Jellinek, Ludwig 1385
 Joanovics Pál 844
 Jókai Mór 632, 1720
 Józsa Károly 238
 József nádor 483
 Kacziány Ödön 39, 41, 48, 870, 1204, 1225
 Kádár Gábor 1323
 Kalecsinszky Sándor 1756
 Kallós Ede 182, 225, 231, 268, 318, 331, 874, 946, 992, 1029, 1070, 1207, 1295, 2188, 2635, 2758, 2771, 2789, 2814, 2848
 Kalmár Elza 2891, 3013, 3080, 3096
 Kammerer Ernő 715, 739/1, 2893
 Kammermayer Károly 218, 720, 952, 1206, 1250, 1343, 1546
 Kann Gyula 215, 942, 946, 2220
 Kardos Gyula 157
 Karlovsky Bertalan 179, 235, 272, 286, 293, 829, 1204, 1800, 1861, 1993, 2085, 2092, 2220
 Kármán Aladár 1098
 Károlyi Gábor, gróf 2737

- Károlyi Mihály, gróf 892, 994, 1025, 1053, 1090, 1132
 Kárpáty Rezső 1605
 Karvaly József 2002, 2844
 Karvaly Mór 758
 Katona Nándor 415, 2313, 3013, 3080, 3096
 Katz Endre 1847
 Kaufmann Izidor 1355, 1388, 1401, 2051
 Keleti (Kelety) Gusztáv 150, 831, 1835, 2380
 Keller és Reiner (Berlin) 1450, 1492, 1668, 1766
 Kemenszky Árpád 34, 49, 950, 980
 Kereszty István 303
 Kernstok Károly 230, 428, 807, 1527, 2773, 2787
 Keszthelyi Sándor 1545
 Keuler József 109
 Kézdi Kovács László 976, 1437
 Khnopff, Fernand 1124
 Kiss György 531, 753, 1239, 1378, 2074, 2211, 2634, 2681
 Kiss József (festő) 2190
 Kiss József (költő) 427
 Kiszely Géza 1566
 Klein Miksa 846, 1673, 1764, 1788, 1825, 1831, 2041, 3127
 Klimt, Gustav 1815
 Klinger, Max 560
 Knopp Imre 230, 1204, 2092, 2760, 3002
 Kock, Paul de 2343
 Kollár József 2131
 Kolozsvári Márton és György 2138
 Konek Ida 831
 Koppay Árpád 1537
 Korbay Ferenc 2510
 Koroknyay Ottó 26, 97, 119, 134, 297, 370, 442
 Kossak, Juliusz 645
 Kossuth **110**, 115, 218, 305, 548, 663, 907, 952, 966, 1069, 1102, 1125, 1298, 1466, 1701, 1838, 1904, 2094, 2123, 2229, 2416, 2475, 2502, 2582, 2630, 2718, 2814, 2846, 2848, 2869, 2894, 2919, 3017
 Kossuth Péter, ifj. 2238
 Koszkol Jenő 230, 3041
 Koszta József 633, 1508
 Kovalyevszkij, Pável Oszipovics 3109
 Kozics József 2130
 Kozma Sándor 682, 716, 766, 792, 1207, 2188
 Kozmutza Ottília 687
 Kölber Dezső 2570
 Köllő Miklós 305, 907, 1099, 1125, 2079, 2116, 2211, 2634, 2681, 2918
 Kőrösfői Kriesch Aladár 1304, 2127, 2128, 2313, 2437
 Krasznai Miklós 2500, 2699
 Krenner Viktor 1304
 Krieger Béla 1049
 Krøyer, Peter Severin 1816
 Kubinyi Sándor 49, 860, 1678
 Kunfy Lajos, dr. 1757
 Kupetzky, Jan 768
 Lajos király, II. 753
 Lancelot-Croce, Marcella 1081
 Láng Adolf 444
 László Fülöp 230, 443, 574, 683, 701, 801, 898, 944, 976, 1047, 1048, 1049, 1059, 1199, 1209, 1296, 1556, 1640, 1645, 1698, 1742, 1767, 1797, 1894, 1965, 1982, 2400, 2401/6, 2432/2, 2458, 2722, 2938, 3079
 Lauzet, Auguste 699
 Lázár Béla 491, 697, 738, 963, 1156, 1217, 2603, 2631, 2706, 2726, 3098
 Lechner Ödön 833, 1439, 1465, 1551, 1594, 1601, 1759, 1902, 1964, 1978, 2088
 Leffler, Heinrich 1878
 Leibl, Wilhelm 590, 1082, 1402, 1536, 2287
 Lenbach, Franz 1089, 1607, 2363, 2387, 2783, 2863, 2882
 Lendvay Márton 1073, 1685
 Leonardo da Vinci 190, 1431, 2714, 2926
 Lesseps, Ferdinand 615, 1185
 Lessing, Otto 2930
 Lévy Henrik, báró 3074
 Lewis, Thomas Hayter 537
 Lichtwark, Alfred 2426
 Liebermann, Max 140, 584, 1158
 Lietzen Mayer Sándor 627, 1293, 1563, 1606, 1631, 1634, 1671, 1693, 1716, 1719
 Ligeti Miklós 150, 223, 1230, 2212, 2450, 2451, 2736, 2794, 2815, 2828, 2834, 2913, 2916
 Linek Lajos 611, 808, 1065
 Lippay Bertalan 957
 Lippich Elek 746, 765, 1472, 2025, 2145, 2166, 2199, 2437, 2461/2, 2543, 2784
 Lippich Gusztáv 1094, 1122, 1216, 1284, 1824, 2727
 Lipthay Béla, báró 948, 991, 1300, 2104, 2270, 3081
 Liszt Ferenc 586, 636, 871, 920, 1380
 Liuni, Bernardino 2714
 Lotz Károly 23, 64, 108, 127, 137, 174, 179, 230, 233, 315, 407, 497, 500, 708, 735, 762, 798, 829, 942, 1030, 1364, 1568, 1796, 1963, 2460, 2724

- Lovas Imre 832
 Lovas Lajos 214, 232
 Lugos Emil 860
 Lukács Béla 1366, 2364, 2450, 2916
 Lukácsy Lajos 2762
 Lyka Károly 214, 425, 468, 621, 759, 783, 859, 890, 975, 976, 1085, 1322, 1396, 1400, 1437, 1524, 1554, 1592, 1631, 1687, 1727, 1927, 1990, 2076, 2115, 2310, 2315, 2400, 2431, 2526, 2561, 2612, 2613, 2688, 2933
 Madách Imre 1425
 Madarász Viktor 2434
 Magyar Mannheimer Gusztáv 230, 941, 976, 1018, 1191, 2189, 2209, 2744, 2787
 Makart, Hans 165, 2986
 Malonyay Dezső 619, 626, 660, 699, 736, 756, 835, 944, 979, 1019, 1048, 1086, 1123, 2729
 Mály József 2575
 Mansfeld, August 2711
 Mantegna 2629
 Marastoni Jakab 2329, 2434
 Máray Lajos 1206, 1749, 1868
 Margittay Tihamér 163, 1908
 Margó Ede 1049, 1086, 1207
 Márk Lajos 34, 230, 235, 272, 286, 665, 829, 1090, 1612, 1901, 2051, 2173, 2938
 Markó Károly, id. 606, 680, 2434
 Marlod, Louis (Ludwig, Ludek) 454
 Maszák Hugó 970, 1196, 2239, 2369, 2370, 2481
 Maszákné Barabás Ilona 1916
 Matejko, Jan 245
 Mátray Lajos 1206, 1749, 1868
 Matthiesen, Oscar 193, 1822
 Maupassant, Guy de 2038
 Max, Gabriel 1814, 1151
 Maxence, Edgar 1048
 Mayer Ede 1576, 1638, 1714, 2152
 Mednyánszky László 88, 230, 368, 378, 870, 1179, 1570, 1642, 1663, 1677, 2573
 Meinig Artúr 444, 767
 Meissonnier 141, 1146, 2532
 Mendlik Oszkár 1179
 Menzel, Adolf 507, 691, 728, 1080, 1657
 Mercié, Antonin 1519, 2667, 2819
 Mészöly Géza 1154, 3098
 Meupes, Mortimer 1434
 Mezey Károly 1246
 Michelangelo Buonarroti 1459, 1818, 2142
 Michetti, Francesco 400
 Mihalik Dániel 1570, 1612, 1642, 1663, 1677, 1901
 Mihalik József 1354, 1582, 2135, 2234, 2335, 2921
 Miháلكovics Géza 2451, 2736, 2815, 2828
 Milán király 1503, 2667, 2819
 Millet, Jean François 2315, 2615
 Minich József 751
 Mirkovszky Géza 903, 1325
 Molnár József 623, 1196
 Molnár Viktor 2756
 Monet, Claude 756, 835
 Moreau-Vauthier, Augustin 1485, 1880
 Morelli Gusztáv 127, 315, 407, 735, 1164, 1331, 1609, 1754
 Morel-Retz, L. P. 1279
 Moreu, Gustave 375, 556, 1278, 1786
 Moucha, Alfonz 8
 Mourey, Gabriel 2479, 2509, 2541
 Möller István 2984
 Munkácsy Mihály 180, 236, 267, 296, 330, 389, 465, 667, 797, 871, 1026, 1154, 1301, 1323, 1358, 1373, 1444, 1507, 1644, 1689, 1720, 1734, 1743, 1830, 1838, 1924, 1925, 1926, 1927, 1928, 1942, 1943, 1944, 1954, 1955, 1991, 1999, 2000, 2021, 2043, 2087, 2090, 2091, 2095, 2121, 2152, 2174, 2179, 2185, 2460, 2510, 2529, 2598, 2621, 2688, 2704, 2713, 2715, 2746, 2780, 2829, 3029, 3098
 Munkácsy Mihályné 180, 1944, 2049, 2087, 2090, 2750
 Muther, Richard 2971
 Münnich Aurél 1854, 2641
 Müntz, Eugen 2184
 Myskovszky Viktor 1071, 2102
 Nádler Róbert 230, 1089, 1269, 2292, 3002
 Nagy Géza 2200
 Nagy Kálmán 2445, 2521
 Nagy Sándor 328, 787, 837, 2453
 Nemes Nándorné, gróf 1287, 1611, 1728, 1772
 Németh Lajos 230, 776, 1936, 1970, 2043, 2147/3, 2221, 2523, 2569, 2731, 2764
 Nógrády László, dr. 266
 Nyári Sándor 179, 226, 260, 313, 715, 768, 788/1
 Nyilasy Sándor 49, 848
 Obendorf Gusztáv 71
 Oesterley, Carl 2136
 Olgyai Ferenc 90, 1216, 1570, 1642, 1663, 1677
 Olgyai Viktor 2461/1, 2498/1, 2512
 Onslow, Ford Edward 3102
 Orbán Balázs 1583
 Orczy Béla, báró 1916

- Orczy Gyula, ifj. 1551
 Orlik, Emil 1609
 Oskó Lajos 122
 Paál László 3098
 Paczka Ferenc 1450, 2094
 Paczka Kornélia 273, 319, 2093
 Pálffy Albert 1070
 Pálffy János 18, 181, 223, 2300
 Palkovics Adolf 469, 662, 919, 976
 Pállik Béla 150, 267, 296, 841
 Palóczy Antal 2421
 Pállya Celesztin 1669, 1825, 1910
 Pap Henrik 210, 230, 2042
 Parlaghy Vilma 1874
 Pártos Gyula 444
 Pasini, Alberto 1484
 Passer 359, 1845
 Pasteiner Gyula 2629
 Pataky László 1687, 1695
 Pauer Károly 2350, 3065
 Pauli Erik 1178
 Paur Géza 2147/2, 2166
 Payer, Julius 512, 786
 Pázmány Péter 506, 1230, 1580, 1863, 1900, 1939, 2107, 2851, 3045
 Percs Sándor 1217
 Peregriny János 1771
 Perlaky Kálmán 2908, 2941
 Peske Géza 1538
 Péterfy Jenő 2098, 2945, 2961
 Petőfi Sándor 632, 710, 1177, 1192, 1363, 1377, 1398, 1547, 1865
 Petrovics Arzén 715, 788/2, 2071
 Pettenkofen, August 2794
 Petz Samu 767, 784
 Pfeiffer Helman 1090, 2849, 3093
 Pichler Győző 2539
 Pietro della Francesca 649
 Piloty, Karl von 2315
 Podvinecz Sándor 1847
 Poll Hugó 1179, 1861, 3041
 Pollack Mihály 713
 Polyenov, Vaszilij Dimitrievics 3109
 Pongrácz Károly 238
 Pór Bertalan 2744
 Pörge Gergely 3122
 Puech, Denis 2216
 Pulszky Ferenc 1264
 Puo, Joris 1438, 1760
 Raab, Johann 884
 Radisics Jenő 493, 569, 635, 686, 703/2, 739/2, 942, 1355, 2234, 2335, 2473, 2491, 2528, 2698, 2867
 Radnai Béla 1230, 1246, 1424, 1580, 1939, 2007, 2794, 2813, 2851, 3045
 Radó Antal 427
 Radó Ignác 540, 1396, 2147/2
 Raffaello Santi 655, 1871, 2430, 2537, 3106
 Rákóczi Ferenc, II. 934
 Rákosi Jenő 976, 2670
 Ráth György 814, 1354, 1521, 1714
 Ráth Károly 2270
 Rausch Béla 685
 Rauscher György 1737
 Rauscher Lajos 315
 Récsy Viktor, dr. 2992, 3012, 3075
 Reichl Károly 831
 Reinhardt Ferenc 3025
 Reissing Adolf 2199
 Rembrandt 191, 313, 404, 642, 692, 820, 1429, 1521, 1392, 2346, 2587
 Réti István 49, 132, 183, 429, 2268, 2892
 Révész Imre 1398, 1608, 2573
 Rexa Dezső 1596, 1662, 1688, 1712
 Richardson, Henry Hobson 891
 Riedl Frigyes 127, 315, 735
 Rintel Géza 1231, 2336, 2835
 Rippl-Rónai József 382, 493, 541, 569, 678, 1048, 1049, 2306, 2316, 2377, 3132
 Rjepin, Ilja 3109
 Rodin, Auguste 189, 240, 272, 639, 878, 1181, 1787, 1812, 2101, 2114, 2151, 2577, 2602, 2838
 Roheim Ödön 1323
 Rohonczy Gida 3130
 Rómer Flóris 530
 Róna József 110, 115, 181, 223, 230, 469, 662, 919, 942, 1020, 1166, 1230, 1374, 1616, 1652, 1682, 2024, 2125, 2300, 2324, 2360, 2518, 2656, 2749, 2769, 2781, 2830, 2847, 2919
 Rónay Jenő 1135
 Rops, Félicien 885, 1008
 Rosenfeld Samu 2131
 Roskovics Ignác 163, 230, 550, 990, 1208, 1331, 1615, 1690, 1775, 1825, 2041, 2054, 2078
 Rosner Ervin 1545
 Róth Miksa 382, 493, 541, 762, 2292
 Rothauser Miksa 1704
 Rotschild, Ferdinand 457
 Roybet, Ferdinand 1048
 Rózsa Miklós (titkár) 1490, 2401/5
 Rózsa Miklós 786, 860, 891, 945, 1052, 1089, 1124, 1158
 Rubens, Peter Paul 2608, 2881

- Ruskin, John 1554, 1597, 2315
 Saint-Marceaux, René de 458, 1391, 1486
 Salamon Ferenc 2579
 Sándor cár, II. 192, 1659, 2113, 2143
 Sándor cár, III. 1921
 Sárdy István 2654
 Sargent, John 2643
 Savoyai Jenő 2360, 2656
 Schickedanz Albert 767, 773, 784, 942, 2609
 Schlossberger Henrik 1101
 Schlossberger Zsigmond 2132
 Schmid, Mathias 1124
 Schramm-Zittau, Rudolf 860, 1158
 Schulek Frigyes 1303, 2794, 2964, 3005
 Schuster-Woldant, Rafael 1089
 Seemann Kálmán 947
 Seemanné Vörös Erzsébet 947
 Segantini, Giovanni 249, 1215, 1259, 1310, 1428, 1565, 2163, 2621, 2763, 2863, 2910, 3018, 3084
 Seitz, Anton 2308
 Senyei Károly 452, 1359, 1510, 2327, 2682
 Siemiradzki, Henrik 509
 Silberstein (Ötvös) Adolf 216
 Simkó József 73, 337
 Simonyi Miksa 2512
 Sisley, Alfred 640, 699, 756, 1079
 Slevogt, Max 1118, 1158
 Soheczevszky, Alexander 2195
 Solomon, J. 142
 Sólyom Gyula 759, 1047, 1489, 1555, 1788
 Somssich József 701, 1356, 1450
 Sonnenfeld Adolf 2147/3
 Spányi Béla 230, 1179, 1304, 2128, 2432/2
 Spányik Kornél 132, 965, 1327, 2766, 2892
 Spiegel Frigyes 1178, 1354, 2912
 Stappen, Charles van der 79
 Stein János 848
 Steindl Imre 237, 549, 798, 1127, 2088, 2211
 Steiner Rezső 947
 Steinhäuser, Wilhelm 860
 Stelczel Frigyes 3065
 Stetka Gyula 230, 633, 720, 799, 1135, 1250, 1839, 2006, 2843, 3122, 3130
 Stevens, Alfred 1317, 1384, 1585, 1658, 1711, 2427
 Stornó Ferenc, id. 1692
 Strasser, Arthur 2392
 Strassgürtl Károly 527
 Streitmayer Antal 776
 Stróbl Alajos 221, 300, 453, 469, 662, 669, 850, 942, 1160, 1229, 1303, 1367, 1741, 1866, 1869, 1999, 2104, 2154, 2202, 2270, 2330, 2488, 2650, 2724, 2762, 2783, 2794, 2827, 2950, 2964, 3005, 3020, 3081
 Stuck, Franz von 818, 1020, 1158, 1784
 Styka, Jan 689
 Sulyok Ylida 2030, 2670/2
 Svarc Adolf 296
 Symai K. Imre 1813
 Szalay Imre 2434, 2460
 Szamosy László 754
 Szana Tamás 722, 1333, 1566, 1632, 2260, 3212, 2401/3, 2458, 2759, 2900
 Szárnovszky Ferenc 44, 116, 131, 145, 148, 159, 181, 223, 230, 231, 318, 331, 1230, 2300
 Szarvas Gábor 752, 1175, 1265
 Szász Gyula 1139, 2169, 3002
 Széchenyi Ferenc 2965
 Széchenyi István 935
 Szécsi Antal 120, 356, 420, 2152, 2272, 2845, 3002
 Székely Andor 1847
 Székely Bertalan 1727, 1738, 2434, 2759
 Széll Ignác 2029
 Széll Kálmán 1413
 Szenes Fülöp 230, 633, 1605
 Szentmárthay Aladár 976
 Szikszay Ferenc 230, 2057, 2479
 Szilágyi Dezső 854, 965, 1370
 Szilágyi István 307, 394, 937
 Szinyei Merse Pál
 Szirmai Antal 928, 1968
 Szlányi Lajos 428, 1020, 1024, 1570, 1642, 1663, 1677
 Szilágyi József 2079
 Szmrécsányi Miklós 547
 Szobonya Mihály 384, 416, 532
 Szontágh Pál 1980
 Szőgyény-Marich László 1858
 Tahi Antal 1568, 2313, 2573, 2938, 3002
 Tarczai György (alias Divald Kornél)
 Tattegrain, Francis 1019, 1048, 1075
 Telcs Ede 1649, 2254, 2327, 2463, 2669, 2787, 2794, 2892, 2894, 2898, 3002, 3032
 Telepy Károly 230, 831, 2147/2
 Tellyesniczky Kálmán 2112, 2797, 2887
 Tenniel, John 2425
 Térey Gábor 674, 715, 768, 784, 788/3, 1155, 1402, 1497, 1521, 1529, 1592, 1969, 2117, 2359, 2651, 2670/1, 2697, 2825, 2963, 3114
 Than Mór 758, 831, 1240, 2460
 Thaulow, Frits 756, 835
 Thék Endre 1690, 2282
 Thorma János 49, 132, 183, 298, 3050

- Thornycroft, Hamo 588
 Tilgner, Victor 165, 1021
 Tinódi Lantos Sebestyén 18, 181, 223, 1230
 Tissot, James 2037
 Tisza Lajos, gróf 998, 1138, 1302, 1750
 Tiziano 1013, 2034
 Tolnay Ákos 1204, 1800, 2092, 2432/2
 Tolsztoj, Lev 1121, 2564
 Tompa Mihály 1031, 1243, 2585
 Tornai Gyula 1379, 2096
 Toroczkai Wigand Ede 1354, 1834, 2292, 2898, 2976, 3016
 Tóth András 307, 394, 875, 937, 971, 973, 1270, 1840, 1904, 2123, 2275, 2869
 Tóth István 685, 1230, 1340, 1907, 2103, 2143, 2915
 Tóth László 1259
 Tölgyessy Artúr 230, 950, 980, 1768, 2509, 2892, 3122
 Trefort Ágoston 221, 851, 2434
 Tretyakov, Mihajlovics Pavel 511, 518
 Troubetzkoy, Pierre 1921
 Tull Ödön 218, 1527, 2844
 Tury Gyula 423, 579, 1775, 1844, 2370, 2737
 Tűr István 2091
 Uhde, Fritz von 1158, 1402, 1536, 2338
 Ujházy Ferenc 2743
 Ujváry Ignác 230, 259, 309, 326, 327, 350, 362, 831, 1238, 1464, 1490, 2479
 Ulmann Gyula 1098
 Urban, Joseph 1878
 Vágó László 385, 815
 Vágó Pál 104, 230, 310, 327, 776, 935, 1001, 1266, 1403, 1681, 1687, 1695, 1460, 2460, 2962, 2975, 3095
 Vajda Ernő 431, 517, 702, 1051, 1218, 1258, 1286, 1324, 1357, 1520, 1591, 1992, 2011, 2117, 2201, 2222, 2245, 2316, 2697, 2741, 2763, 3006
 Vajda János 1306
 Vajda Zsigmond 230, 466, 580, 969, 1127, 1304, 1505, 1953, 2231
 Van Dyck, Anton 785, 788/3, 803, 817, 1004, 1032, 1664, 2457, 2535
 Vaskovics Erzsébet 1858
 Vastagh György (festő) 230, 748, 997, 1103, 1381, 1555, 1769, 1789, 1835
 Vastagh György, ifj. 181, 223, 1108, 1230, 2300, 2519
 Vaszary János 37, 39, 41, 230, 499, 580, 676, 2913
 Vaszary László 2650
 Vauthier-Galle, André 1083
 Veith, Eduard 786
 Velázquez, Diego 273, 883, 1085, 1144, 1202, 1242, 1267, 1334, 1422, 1512, 2531
 Verescsagin, Vazul 397, 2424
 Verlaine, Paul 2315
 Verlet, Raul Charles 1920, 2038
 Vészi József 976
 Vetró Sándor 831, 2259
 Vigne, Paul de 2605
 Viktória királynő 443, 588, 2640
 Villányi Alajos 1887
 Vilmos császár 519, 587, 826, 1077, 1386, 2536, 2882
 Viniegra y Lasso, Salvadore 651
 Viszota Gyula 947, 2262
 Wágner Géza 1663, 1713
 Wagner, Otto 891
 Wagner, Richard 614, 695, 1012, 2165, 2560, 2972
 Wagner Sándor 590, 668, 1028, 1063, 1210, 1224, 1293, 1398, 2460
 Walker, James 2697
 Wartha Vince 1354
 Washington, George 1518, 1882, 1986
 Watson, James és Thomas 2697
 Watts, George Frederick 780
 Weinberger Márk 950, 980
 Wekerle Sándor 917
 Wenckheim Béla, gróf 2137, 2873
 Werbőczy István 1230, 1900, 2107
 Werner, Anton 246, 1755
 Wesselényi Miklós 449, 662, 952, 1421, 1798, 2274, 2361, 2851
 Whishtler, James 247
 Wlassics Gyula 219, 257, 258, 285, 312, 361, 363, 373, 378, 406, 438, 464, 503, 514, 515, 526, 541, 566, 574, 575, 669, 698, 775, 828, 829, 886, 901, 1134, 1156, 1162, 1216, 1217, 1284, 1368, 1451, 1464, 1489, 1571, 1973, 1989, 2003, 2377, 2379, 2539, 2601, 2650, 2698, 2755, 2784, 2866, 2958, 3048, 3091
 Wodiáner Albert, id. báró 146, 1174
 Wolf, Eugen 860
 Wuttke, Carl 656
 Yartin [Nyitray] József 1259, 1438, 1467, 1760
 Ybl Miklós 713
 Zala György 209, 230, 327, 469, 662, 773, 812, 829, 942, 956, 981, 985, 1199, 1213, 1226, 1326, 1473, 1567, 1572, 1573, 1618,

- 1648, 1694, 1826, 1855, 1901, 2010, 2032,
2084, 2154, 2183, 2202, 2255, 2327, 2348,
2497/2,4, 2669, 2982, 3003
Zemplényi Tivadar 832, 1993, 2004, 2379,
2432/2,
Zettl Gusztáv 947
Zichy Antal 86
Zichy Jenő 628, 1203, 1299
Zichy Mihály 234, 427, 497, 710, 755, 1163,
1609, 2460
Ziegler Károly 1450
Zilzer Antal 1955, 2752
Zocchi, Arnaldo 2143
Zoltán Géza 1494
Zrínyi Miklós 18, 181, 223, 1230, 1338, 2300,
2632
Zumbusch, Julius 1021, 1158, 2801
Zsilinszky Mihály 412, 1595, 2715, 2934
Zsonlay Vilmos 1761, 1799, 1912, 2069, 2371,
2474, 2659, 2699, 2759, 2794, 2827

HELY- ÉS INTÉZMÉNYNÉVMUTATÓ

Az intézményneveket a jobb áttekinthetőség kedvéért dőlt betűk jelölik.

- Ákos 102
Amszterdam 260, 313, 404, 1492
Antwerpen (Anvers) 103, 135, 191
Arad 717, 1374, 1547, 1616, 1652, 1682,
2125, 2829, 2830
– *Aradi Képzőművészeti Egyesület* 931, 1937,
2523, 2569, 2633, 2707
Basel 562
Bánhida 578
Bártfa 102, 237, 269, 1068, 1088
Belényes 102, 358
Berek 1173
Berlin 246, 276, 825, 826, 913, 1012, 1120, 1273,
1385, 1432, 1628, 1629, 1983, 2165, 2344,
2535, 2537, 2665, 2874, 2930, 2972, 3082
– magyar vonatkozású hírek 273, 527, 701,
846, 1329, 1356, 1402, 1450, 1492, 1668,
1766, 1795, 1833, 1874, 2469, 2516, 2568,
2624, 2678, 2885, 2896, 2944, 2946, 3041
– kiállítások 252, 273, 400, 778, 1078, 1433,
2742
– *Secessio* 140, 557, 584, 726, 1313, 1988,
3083
Besztercebánya 102
Bécs 165, 277, 278, 560, 637, 704, 1021,
1145, 1149, 1349, 1587, 1815, 2161, 2307,
2309, 2392, 2423, 2604, 2606, 2610, 2986,
3085, 3142
– magyar vonatkozású hírek 908, 1335, 1965,
2084, 2499,
– *Secessio* 166, 249, 731, 842, 1116, 1315,
1350, 2008, 2342, 2839
– kiállítások 142, 786, 1352, 1388, 1516,
1783, 1878, 3056
Bordeaux 2341
Bögöz 577
Bruges 2664
Brüsszel 79, 124, 187, 226, 559, 910, 1008,
1187, 2391, 2587, 2588
Budapest
– belvárosi templom 1864
– Budai Vigadó 1542, 1617
– egyéb kiállítások 581, 719, 808, 955, 967,
1034, 1065, 1105, 1542, 1596, 1611, 1675,
1717, 2182, 2253, 2318, 2461/3, 2489,
2554, 2709, 2741/1, 2911, 2912, 3027,
3042, 3051, 3077
– Első Magyar Műbarátok Egyesülete ld. *Első
Magyar Műbarátok Egyesülete*
– erzsébetvárosi templom 2211
– ferencvárosi templom 996
– Fészek művészklub 2501, 2576, 2940, 3134
– Gellért-hegy 815, 1176, 1619, 1913
– Grafikai Egyesület ld. *Grafikai Egyesület*
– Hazai Művásárlók Egyesülete ld. *Hazai
Művásárlók Egyesülete*
– Iparművészeti Iskola ld. *Iparművészeti
Iskola*
– Iparművészeti Múzeum ld. *Iparművészeti
Múzeum*
– Kereskedelmi Iparkamara 444
– kőbányai templom 833
– Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság ld. *Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság*
– lipótvárosi bazilika 137, 806, 1236, 1262,
1337, 1867
– Lipótvárosi Kaszinó 1399, 1476, 1506, 2268,
3001
– lipótvárosi zsinagóga 772, 809, 873
– Magyar Iparművészeti Társulat ld. *Magyar
Iparművészeti Társulat*
– Magyar Képzőművészek Egyesülete ld. *Ma-
gyar Képzőművészek Egyesülete*

- Magyar Mérnök és Építész Egyesület ld. *Magyar Mérnök és Építész Egyesület*
- Magyar Nemzeti Múzeum ld. *Magyar Nemzeti Múzeum*
- Magyar Országos Képzőművészeti Tanács ld. *Magyar Országos Képzőművészeti Tanács*
- Mátyás-templom 1303, 2964
- Műbarátok Köre ld. *Műbarátok Köre*
- Műemlékek Országos Bizottsága ld. *Műemlékek Országos Bizottsága*
- Nemzeti Szalon ld. *Nemzeti Szalon*
- Nemzeti Színház ld. *Nemzeti Színház*
- Országház 30, 95, 117, 132, 549, 832, 969, 1127, 1241, 1304, 1736, 2152, 2417
- Országos Képtár ld. *Országos Képtár*
- Országos Magyar Képzőművészeti Társulat ld. *Országos Magyar Képzőművészeti Társulat*
- Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző ld. *Országos Magyar Királyi Mintarajziskola és Rajztanárképző*
- Országos Művásárló Egyesület ld. *Országos Művásárló Egyesület*
- Pesti Vigadó 2950
- Székesfővárosi Képzőművészeti Bizottság ld. *Székesfővárosi Tanács*
- Székesfővárosi Tanács ld. *Székesfővárosi Tanács*
- Szent István-bazilika 696, 723, 845, 1103, 1638, 1714, 2187, 2949
- Szent Zsigmond-kápolna 451, 1361, 1751, 1775, 2031
- Szentháromság tér (Buda) 3005
- Szépművészeti Múzeum ld. *Szépművészeti Múzeum*
- Uránia Tudományos Társaság ld. *Uránia Tudományos Társaság*
- Újságírók Egyesülete ld. *Újságírók Egyesülete*
- Vajdahunyad vára 941, 1018, 2209
- Bukarest 2177, 2210, 2350, 2358, 2470
- Cegléd 2718, 2737, 2894
- Csütörtökhely 358
- Darmstadt 3140
- Debrecen 711, 973, 1840, 2122, 2147/3, 2168/2, 2221, 2275, 2304
- *Debreceni Műpártoló Egyesület* 3100
- Drezda 167, 241, 647, 697, 727, 914, 2568, 2712, 2879, 2892, 2904
- Düsseldorf 281, 652, 2849, 3059
- Eger 579, 2738
- Első Magyar Műbarátok Egyesülete* 1372, 1656
- Esztergom 531, 1239, 1378, 1569
- Firenze 244, 1076, 1147
- Genova 1464
- Gödöllő 1139, 1326, 1572, 1855, 2324, 2518, 2548, 2594, 2619, 2675, 2749, 2769, 2781, 2847
- Grafikai Egyesület* 2461/1, 2493, 2498
- Győr 799, 1868
- Haarlem 1389
- Hannover 80, 732
- Hazai Művásárlók Egyesülete* 325, 474, 1228, 1854, 2175, 2641, 2796
- Hága 1119, 1151, 3124
- Hódmezővásárhely 2814, 2848
- Iparművészeti Iskola* 287, 576, 1248, 1691, 2871
- Iparművészeti Múzeum* 23, 304, 342, 380, 482, 605, 635, 686, 718, 813, 853, 857, 902, 968, 1074, 1178, 1180, 1237, 1427, 1549, 1550, 1582, 1681, 1684, 1687, 1695, 1726, 1748, 1870, 2075, 2108, 2109, 2138, 2193, 2257, 2333, 2383, 2386, 2473, 2685, 2698, 2989
- Ják 102, 1420, 1938, 2091
- Kaposvár 966
- Karlsruhe 1710
- Kassa 744, 816, 934, 1200, 1514, 1680, 1731, 1749, 1967, 1977, 2525, 2734, 2921, 2967, 3023
- Kecskemét 214, 232, 2054
- Késmárk 102
- Keszthely 1035, 1866, 2330, 2762
- Kisbér 2137, 2873
- Kolozsvár 185, 1477, 1515, 1543, 1593, 1650, 1683, 1746, 1862, 1968, 1975, 2005, 2184, 2213, 2388, 2435/3, 2853, 2862, 2917, 2920, 3024, 3138
- *Erdélyi Múzeum Egyesület* 1141
- *Erdélyrészi Szépművészeti Társaság* 1515, 1593, 1802, 2853
- Koppenhága 882, 1822
- Köln 279, 648, 2456, 2608
- Könyves Kálmán műkiadó részvénytársaság* 1054, 1417, 1479, 1508, 2080, 2120, 2254, 2517, 2563/2, 2574, 3053
- Liptóújvár 453, 481
- London 93, 188, 247, 457, 533, 537, 561, 595, 642, 650, 660, 779, 823, 824, 940, 1189, 1275, 1664, 1807, 1894, 2284, 2393, 2643, 2898, 2939, 2969, 2987, 3104
- Magyar Iparművészeti Társulat* 551, 774, 1725, 2507, 2584, 2788, 2802, 2835, 3052, 3054, 3055, 3125
- kiállítások 374, 382, 480, 525, 906, 995, 1354, 1478, 1511, 1548, 1653, 2157, 2215,

- 2258, 2276, 2292, 2385, 2717, 2821, 2856, 2899, 2922, 2951, 2968, 2976, 3028, 3101, 3135
- pályázati hirdetések 227, 1895, 2204, 2719, 2889, 3133
 - ülések 445, 810, 874, 1307, 1452, 1776, 1779, 1803, 2111, 2232, 2452, 2556, 2586, 2617, 2662, 3026, 3099
- Magyar Képzőművészek Egyesülete* 70, 135, 199, 486, 565, 571, 927, 951, 981, 1253, 1466, 1594, 1714, 1729, 1930, 2166, 2497/2
- ülések 14, 33, 62, 409, 475, 489, 620, 1219, 1446, 1468, 1535, 1957, 2167, 2246, 2314, 2436, 2458, 2647, 2669, 2689/2, 2745, 2765, 2792, 2820, 2886, 3007, 3067
- Magyar Mérnök és Építész Egyesület* 600, 607, 700, 713, 919, 2289, 2658, 2800
- Magyar Nemzeti Múzeum* 52, 67, 90, 151, 301, 871, 961, 1024, 1419, 1605, 1771, 2090, 2136, 2434, 2460, 2793, 2811, 2843, 2965, 3018, 3022, 3129
- Magyar Országos Képzőművészeti Tanács* 31, 298, 430, 464, 2539, 2784, 2888, 2934, 2977, 2992, 3012, 3038, 3073, 3075
- Máramarossziget 307, 394
- Máriabesenyő 1271
- Marosvásárhely 305, 907, 966, 1069, 1125, Milánó 1428, 1431, 2926
- Miskolc 115, 1093, 1160, 1268, 1368, 1397, 1705
- *Miskolci Művészeti és Múzeumi Egyesület* 905
- Mohács 753, 754
- Moszkva 192, 397, 511, 897, 1197
- München 78, 167, 283, 592, 593, 653, 1280, 1806, 1810, 1875, 2530, 2534, 2563, 3060, 3103, 3108
- kiállítások 125, 555, 743, 786, 860, 1052, 1089, 1118, 1124, 1158, 1752
 - magyar vonatkozású hírek 627, 668, 687, 743, 1768, 1813, 2000, 2447, 2469, 2516, 2568, 2626, 2652, 2676, 2728, 2790, 2825, 2892, 2985
 - *Kunstlergenossenschaft* 536, 1810, 2363, 2387, 2476
 - *Kunstverein* 725, 1087, 2607
 - *Secessio* 646, 911, 3058
- Műbarátok Köre* 99, 468, 986, 1030, 1066, 1733, 1792, 2134, 2670, 2729, 2741/3, 2777, 2788, 2798, 2802, 2914, 3013, 3080, 3096, 3128
- Műemlékek Országos Bizottsága* 102, 358, 634, 2110, 2984
- Nagybecskerek 776
- Nagykőrös 1213
- Nagyszalonta 2630, 2869
- Nagyvárad 72, 1860, 1905, 2027, 2122, 2147/2, 2168/2
- Nemzeti Szalon* 259, 1464, 1529, 1566, 1930, 2366, 2400, 2401, 2431, 2432, 2458, 2479, 2480, 2497, 2504, 2509, 2755, 2897, 3019, 3097
- kiállítások 415, 448, 1036, 1375, 1738, 1981, 2500, 2741/2, 2778, 2791, 2831, 2903, 2966, 3050, 3078, 3122
 - ülések 15, 98, 123, 929, 1033, 1072, 1249, 1309, 2689, 2735, 2903
- Nemzeti Színház* (Budapest) 2310, 2314, 2365, 2398, 2399, 2435/3, 2549
- New York 821, 1743, 1976, 2925, 2931, 2973
- Nürnberg 212
- Nyírád 988, 1021
- Nyíregyháza 182, 946
- Ócsa 2105
- Országos Képtár* 352, 529, 674, 715, 739/1, 788/3, 1202, 1242, 1263, 1267, 1294, 1422, 1449, 1609, 1613, 1641, 1724, 1730, 1801, 1914, 1969, 2071, 2117, 2153, 2230, 2334, 2629, 2697, 2893, 2963, 3006, 3015, 3126,
- Országos Magyar Képzőművészeti Társulat* 10, 17, 52, 67, 90, 151, 197, 198, 202, 213, 253, 266, 295, 311, 338, 347, 378, 387, 460, 565, 676, 793, 886, 961, 1016, 1024, 1044, 1087, 1190, 1253, 1283, 1292, 1445, 1491, 1494, 1499, 1522, 1525, 1555, 1605, 1756, 1790, 1849, 1928, 1930, 2146, 2208, 2243, 2265, 2325, 2366, 2442, 2466, 2472, 2497/1, 2561, 2627, 2645, 2674, 2700, 2746, 2764, 2811, 2843, 3000, 3111
- bizottságok 7, 1255, 1886, 2696
 - közgyűlések 4, 170, 197, 840, 887, 1009, 1195, 1254, 1770, 1885, 2572, 2590, 2625, 2642, 2671, 2689/1
 - válaszmányi ülések 25, 111, 261, 490, 664, 789, 838, 949, 1091, 1193, 1220, 1495, 2012, 2148, 2540, 2616, 2905, 2933, 2981, 2990, 3039, 3064
 - összegző vagyoni kimutatások 5, 6, 144, 888, 1888, 1889, 1890, 1891, 1892, 2433, 2691, 2692, 2693, 2694, 2695
 - pályázati hirdetések 9, 112, 156, 172, 227, 270, 288, 329, 472, 499, 862, 1092, 1128, 1405, 1496, 1526, 1670, 2013, 2014, 2082, 2225, 2295, 2353, 2411, 2446, 2483, 2550, 2690, 2804, 2859, 2891, 2994, 3008, 3009, 3068, 3119

- tavaszi kiállítások 8, 12, 27, 32, 45, 47, 65, 66, 85, 144, 147, 152, 178, 235, 286, 339, 673, 761, 795, 800, 834, 865, 866, 894, 921, 923, 958, 959, 989, 1023, 1060, 1095, 1130, 1131, 1155, 1162, 1610, 1667, 1763, 1791, 1825, 1828, 1850, 1887, 1893, 1898, 1933, 1951, 1961, 1997, 2017, 2046, 2056, 2058, 2061, 2078, 2466, 2567, 2570, 2591, 2621, 2644, 2668, 2702, 2703, 2716, 2721, 2723, 2744, 2753, 2770, 2785, 2808, 2823, 2842, 2857, 2999
 - téli kiállítások 96, 138, 176, 262, 290, 316, 332, 335, 354, 360, 367, 371, 372, 386, 411, 413, 428, 436, 439, 471, 498, 522, 539, 546, 1062, 1130, 1198, 1205, 1227, 1328, 1336, 1353, 1362, 1397, 1405, 1408, 1411, 1442, 1471, 1500, 1530, 1561, 1602, 1633, 2061, 2067, 2083, 2150, 2171, 2206, 2218, 2220, 2225, 2237, 2250, 2251, 2266, 2294, 2297, 2323, 2356, 2374, 2407, 2433, 2526, 2890, 2907, 2936, 2937, 2952, 2953, 2980, 2997, 3008, 3011, 3036, 3071, 3089, 3117
 - egyéb kiállítások 97, 119, 134, 222, 229, 261, 263, 264, 294, 295, 297, 317, 333, 370, 391, 429, 606, 607, 680, 713, 763, 903, 925, 1058, 1063, 1196, 1210, 1223, 1224, 1257, 1261, 1291, 1410, 1532, 1534, 1563, 1606, 1634, 1669, 1671, 1673, 1693, 1697, 1719, 1721, 1727, 1728, 1738, 1764, 1796, 2053, 2302, 2443, 2464, 2471, 2503, 2515, 2546, 2571, 2596, 2764, 2812, 2864, 3119
 - vásárlások a kiállításokon 11, 28, 42, 63, 89, 113, 129, 130, 149, 364, 385, 410, 432, 442, 470, 495, 504, 520, 524, 542, 572, 863, 893, 922, 953, 983, 1022, 1056, 1129, 1159, 1407, 1440, 1470, 1498, 1528, 1560, 1600, 1666, 1716, 1827, 1884, 1897, 1932, 1959, 2044, 2062, 2226, 2248, 2263, 2296, 2319, 2354, 2372, 2406, 2440, 2544, 2565, 2593, 2637, 2672, 2701, 2720, 2747, 2768, 2805, 2822, 2841, 2957, 2979, 2996, 3010, 3034, 3069, 3070, 3088, 3115
- Országos Magyar Királyi Mintarajiskola és Rajztanárképző* 74, 599, 630, 1626, 1874, 2840,
- Országos Művásárló Egyesület* 1493
- Pannonhalma 1369, 2100, 2661
- Párizs 243, 375, 396, 398, 458, 510, 612, 613, 655, 915, 1079, 1083, 1117, 1153, 1186, 1278, 1345, 1348, 1386, 1391, 1393, 1454, 1518, 1589, 1786, 1877, 1882, 1940, 1985, 1986, 2008, 2038, 2039, 2040, 2162, 2216, 2478, 2557, 2589, 2878, 2929, 3029
- magyar vonatkozású kiállítások, hírek 24, 60, 61, 122, 295, 406, 422, 484, 494, 619, 670, 721, 746, 807, 858, 900, 916, 944, 952, 1017, 1019, 1037, 1048, 1049, 1106, 1136, 1142, 1208, 1214, 1222, 1231, 1266, 1269, 1341, 1360, 1366, 1412, 1424, 1436, 1447, 1464, 1504, 1570, 1586, 1612, 1636, 1642, 1646, 1651, 1672, 1677, 1687, 1691, 1695, 1699, 1703, 1707, 1735, 1737, 1758, 1794, 1798, 1838, 1859, 1901, 1954, 1963, 1987, 2042, 2057, 2059, 2077, 2089, 2191, 2239, 2253, 2331, 2384, 2421, 2473, 2491, 2528, 2685, 2698, 2833
 - egyéb kiállítások 77, 139, 248, 282, 594, 699, 729, 730, 819, 938, 944, 979, 1003, 1019, 1038, 1048, 1114, 1123, 1181, 1314, 1438, 1453, 1460, 1482, 1485, 1517, 1578, 1584, 1627, 1658, 1782, 1805, 1812, 1873, 1875, 1920, 2072, 2663
- Párma 2611
- Pécs 120, 749, 1799, 2069, 2095, 2121, 2500, 2794
- Pompej 2160, 2278, 3110
- Pozsony 102, 675, 805, 879, 957, 965, 1137, 1577, 1856, 1865, 1903, 1966, 2050
- *Pozsonyi Képzőművészeti Egyesület* 714, 831, 1723, 1995, 2733
- Pöstyén 1934, 2086
- Prága 583, 3030
- Rimaszombat 1031, 2585
- Róma 456, 1042, 1081, 1351, 1392, 1438, 1467, 1760, 1767, 2280, 2486, 2542/1
- Rudabánya 2102
- Sajószentpéter 2102
- Salzburg 1148, 2140, 2854
- Sátoraljaújhely 1908, 2919
- Selmecbánya 973, 1270
- Sopron
- *Soproni Képzőművészeti Kör* 872, 933, 947, 2214, 2262
- St. Louis 3061
- Stuttgart 1296, 2666
- Szabadka 1002
- Szalonna 2102
- Szászsebes 102, 358
- Szeged 180, 353, 575, 904, 998, 999, 1001, 1102, 1138, 1170, 1302, 1480, 1750, 2028, 2089, 2094, 2097, 2099, 2416, 2620, 2817, 2837, 2958, 2962
- *Szegedi Iparművészeti Egyesület* 2708, 2717, 2899
 - *Szegedi Képzőművészeti Egyesület* 631, 765, 1555, 1620, 1639, 1722, 1739, 1769,

- 1789, 1835, 1845, 1846, 1935, 1972, 2020,
2060, 2070, 2122, 2147/1, 2273, 2470,
2511, 2562, 2569, 2592, 2599, 2614, 2649,
2679, 2707, 2775, 2899, 3065, 3113
- Szekszárd 44, 116, 131, 159, 684
- Szendrő 2102
- Szentpétervár 250, 376, 403, 654, 755, 820,
897, 1197, 1330, 1355, 1401, 1876, 1921,
2139, 3109, 3132
- Székesfehérvár 1936, 1970, 2023, 2043, 2068
- Székesfővárosi Tanács* 318, 1570, 1619, 1714,
1729, 2270, 2582, 2960, 3002
- *Képzőművészeti Bizottság* 218, 528, 952,
1839, 2468, 2502, 2730, 2845
- Szépművészeti Múzeum* 201, 220, 236, 671,
742, 767, 784, 1126, 1155, 1373, 1467,
1539, 1595, 1608, 1734, 1837, 1989, 2001,
2091, 2101, 2126, 2151, 2230, 2357, 2382,
2609, 2776, 2826, 2852, 2866, 3095
- Szófia 2113
- Szolnok 935, 2600, 3139
- Szolnoki művésztelep 1122, 1216, 1284,
1773, 1824, 1836, 2381, 2461/2, 3043
- *Szolnoki Művészeti Egyesület* 2727, 2757
- Szombathely 2580, 2861, 2915
- Temesvár 784, 2569, 2731, 2756, 2764, 2782,
2786, 2812
- Torinó 2880, 2928, 3054
- Újságírók Egyesülete* 2541
- Uránia Tudományos Társaság* 1067, 1107,
2315
- Velence 399, 455, 508, 638, 641, 909, 1039,
1041, 1113, 1455, 1487, 2217, 2568, 2603,
2631, 2706, 2761, 2773, 2855, 2885, 2913,
3057
- Veszprém 2982
- Weimar 586, 636
- Zágráb 424

DOKUMENTUMOK

Sisa József

PÁKEI LAJOS, THEOPHIL HANSEN ÉS A BUDAPESTI JÓZSEF MŰEGYETEM

Pákei Lajos (1853–1921) a dualizmus Magyarországnak jelentősebb vidéki építésszei közé tartozott.¹ Mint Kolozsvár főépítésze sokat tett szülővárosáért: negyvenéves tevékenysége során a műszaki munkálatokat irányította, köz- és magánépületek sorát tervezte, felmérte a város műemlékeit. Kolozsvár városképétől fontosabb művei elválaszthatatlanok. Az unitárius kollégium, az Állami Építő, Fa- és Fémipari Szakiskola vagy az Iparmúzeum az itáliai neoreneszánsz azon visszafogott, kiegyensúlyozott arányokra törekvő változatát képviseli, amely valószínűleg legközelebb állt építész habitusához. A fő téri New York szálloda saroktoronyos tömbjével szemmel láthatóan a Budapestről importált mozgalmasabb, bombasztikusabb modorhoz próbált igazodni. De ő tervezte a fő téri Mátyás-emlékmű jellegzetes, bástyaszerű talapzatát is.

Bár városát dolgozsa élete során becsülettel és szorgalommal szolgálta, Pákei szomorúan látta Kolozsvár lehetőségeinek határait, a budapesti építészet és építésszek – különösen az állami építkezések jóvoltából – Erdély-szerte növekvő dominanciáját. Ennek fényében meglepő – vagy éppen érthető? – hogy ő maga is Kolozsvár elhagyására és budapesti állás megszerzésére törekedett. Ez a kevésbé ismert tény az alább közölt dokumentum-füzérből, többek közt levélmásolatokból derül ki, melyet az építész kéziratos önéletírásához függelékként csatolt.²

A dokumentumok arról szólnak, miként pályázta meg Pákei 1886-ban a budapesti József műegyetem egyik állását. Ekkor az egyetemen széleskörű reformot vezettek be, amelynek egyik fő törekvése a történeti stílusok még alaposabb oktatása volt. A reform keretében került sor az ókori építészeti tanszék felállítására.³ A közölt dokumentumokból villanásszerű betekintést lehet nyerni a budapesti építésszek világába, ahová egy vidéki mesternek bejutni nem lehetett könnyű dolog; a jelek szerint Pákei pályázását igazából nem is vették komolyan, Pecz Samu és Czigler Győző mellett komoly esélyei nem lehettek. Különösen érdekesek a Theophil Hansen bécsi építészfőnök által írott levelek. Valamikor nála tanult Pákei a bécsi Képzőművészeti Akadémián,⁴ és a kolozsvári mester az ő támogatását kérte – nem is hiába, hiszen Hansen tanácsát az állás betöltése kapcsán valóban bekérték Budapestről, és a bécsi professzor a jelek szerint tényleg ajánlotta Pákeit. Ez szokatlan dolog, hiszen közismert, hogy Hansen tanítványaival általában fensőbbrendűen viselkedett, és nemigen jeleskedett pályájuk egyengetésében.⁵ Különösen feltűnő, hogy Hansen a diszkréció határait is átlépve még a József műegyetem egyik tanárának hozzá írt levelét is elküldte Pákeinek. Az ügyben szerepelt a kultuszminisztérium Hansennal tegező viszonyban lévő építésze is, akinek a monogramja (W. A.) gyakorlatilag biztos, hogy Weber Antal személyét takarja. Mint ahogy Pákei írásából kiderül, az új tanszékre – a kolozsvári építész mellőzésével – Czigler Győzőt nevezték ki tanárnak.

Pákei 1905-ben, Czigler ez év március 28-án bekövetkezett halála után újból megpróbálkozott műegyetemi állás megszerzésével – a tény rövid tárgyalásán túl ennek dokumentumait a kolozsvári építész már nem hozza. Próbálkozása ezúttal sem járt sikerrel, most Nagy Virgilt részesítették előnyben.⁶

Az alábbiakban következik a Pákei-önéletrajz eddig ismeretlen függeléke. A központozásban és a helyesírásban egységesítést és egyes helyeken apró korrekciókat végeztem, illetve néhány kisebb, félreértésre okot adó elírást megszüntettem. Kis mértékben vonatkozik ez a német nyelvű levelekre is, melyeket Pákei nem eredetiben mellékel, hanem a függelékbe bemásolt.

El nem ért eredmények kevésbé tartozván egy jelzett célú „életrajz” keretébe, de mert reám nézve mint élet törekvés magasabb ambitionnak – ha elérhettem volna – leginkább megfelelt volna, így tehát megemlítését nem mellőzhetem.

Az élet tapasztalataim alapján beigazolódott, hogy az én választott pályámnak – mint „építész” – ama valódi nemes értelemben Kolozsvár város nem való terrenum volt működési helyül, mert hiányoznak azok az alapfeltételek, melyek ezen művészeti pálya gyakorlatára feltétlen szükségesek. Ezt saját tapasztalataim alapján csakhamar felismerve két ízben kíséreltem meg egy nekem teljesen megfelelő pályát választani, illetve elnyerni az ország fővárosában Budapesten, hol nemcsak kifejlett érzék, de a vagyoni helyzet is meg van e pálya gyakorlására.

Budapesten a József műegyetemen a teljesen újra szervezett intézetben 1886-ban állították be az Ó-kori tanszéket. Erre a tanár állásra én is pályáztam és pedig nem minden remény nélkül, mert biztosra vettem, miután e tanszék betöltésére (Koppenhágai) Báró Hansen Theophilos a bécsi Akademie der bildenden Künste professora véleményének kikérdezése nélkül nem töltendő be – lévén ő éppen ezen Styl-irányzat világhírű művésze, Görögországban (Athén) számos valódi Classicus kivitelű középületek megalkotója, hol őt mint második „Iktinus” az Ó-kor legnagyobb művésze nevével tisztelik –, s mert csakis az ő tanítványai közül jöhet valamelyik ajánlatba, tehát első sorban ő hozzá folyamodtam magos pártfogásáért.

Meg kell említenem, hogy ugyanezen alkalommal úgy a vallás és közokt. minister, valamint a Műegyetem is kérte javaslatát. Erre a levelemre Hansentől a másik oldalon másolt levelet kaptam:

Wien 23. Juni 1886

Lieber Herr Pákei!

Soeben zurückgekehrt von einer Reise nach Berlin, wo ich hinzugerufen war, um Theil zu nehmen an dem hundertjährigen Jubiläum der dortigen Kunstakademie.

Ich beeile mich Ihnen daher zu sagen, dass ich hier bin und stehe zu Ihrem Dienst.

Von einem Professor der Technik in Pest bin ich wegen der Wahl des neuen Professors gefragt worden. Ich habe ihm sogleich geantwortet, und Ihnen [? recte = Sie] aufs wärmste empfohlen, diesen in aller Eile.

Ihr alter Freund Theof. Hansen

Hogy e levél mily megtisztelő és kedves volt, s ennek örültem annyira, mintha megnyertem volna a Prof. állást az biztos, de nem nyertem meg, mert hárman pályáztunk; Czigler Győző, Pecz Samu és én. Mindhárman Hansen tanítványai voltunk. Én és Pecz (Pecz S. már akkoriban assistens volt) egy és ugyanabban az időben, Czigler szintén Hansen tanítvány az előző időben, ki budapesti lakos; engemet ott kevesen ismertek ect. ect. – Cziglert nevezték ki.

Érdekesebb ügyemre vonatkozólag azonban egy másik levél, a melyet akkoriban, 1886. május 19-én a bpesti Polytechnikum legfőbb hatalmú egyénisége, N. N. irt Hansennek. Az az egyén, a kivel első sorban értekeztem több ízben, s ki megígérte – per Collega címmel kitüntetve – mindent megtesz érdekemben.

Az illető a fenti kelettel az alábbi levelet intézte Hansenhez:

Hochgeehrter

Herr Ober-Baurath!

Von der Überzeugung geleitet, dass Euer Hochgeboren die Entwicklung der ungarischen technischen Hochschule und insbesondere der Abtheilung für Architektur mit wohlwollendem Interesse begleiten, erlaubt sich der Unterzeichnete mit einer Bitte an Sie heranzutreten, durch deren Erfüllung Sie nicht nur mich und eine Reihe von Collegen ausserordentlich verpflichten, sondern auch der Sache selbst einen wesentlichen Dienst erweisen würden.

An unserer Hochschule soll für das nächste Semester eine Lehr Kanzel für Antike Baukunst zum ersten male besetzt werden.

Auf Antrag der betreffenden Fachlehrer wurde zu diesem Behufe ein Conkurs ausgeschrieben, dessen Termin in kürzester Zeit abläuft, und an welchem sich voraussichtlich einer Ihrer Schüler Herr Samuel Pecz, nicht ohne Aussicht auf Unterstützung von Seite einiger Mitglieder des Lehr Körpers betheiligen wird. Ein anderer sehr begabter Architekt Ihrer Schule, Herr Vict. Czigler hat aus leicht begreiflichen Gründen, sich nicht zur Teilnahme an dem Conkurs entschlossen können, obwohl er bei einem anderen Modus der Besetzung gewiss auch gerne auf die Stelle reflektiren wurde. Damit ist die Sache jedoch durchaus nicht abgethan, da der Senat bei definitiver Behandlung der Angelegenheit, falls die Conkurs ausschreibung nicht das erhoffte Ergebniss zur Folge hat, auch jetzt noch eine unmittelbare Berufung beschliessen kann.

Es wäre für mich, und nicht weniger meine Collegen von unschätzbarem Werthe, wenn Sie, Herr Baron, sich dazu entschliessen könnten mir mitzuteilen, was in der That in Interesse der Entwicklung unserer Hochschule zu geschehen hätte, und wie insbesondere die wissenschaftliche und künstlerische Befähigung der beiden erwähnten Herren (Pecz und Czigler) sich zu einander verhält.

Es versteht sich von selbst, dass wir diese Information auf Ihrem Wunsche als ganz privater Natur betrachten würden, trotzdem seien Sie versichert, dass dieselbe auf den Entschluss des Lehrkörpers den wichtigsten Einfluss ausüben würde.

Eben dieser letztere Umstand lässt mich hoffen, dass Sie mein Anliegen wohlwollend aufnehmen und die vorgetragene Bitte erfüllen werden.

Mit Ausdrucke meiner vorzüglichsten Hochachtung, verbleibe ich

Herr Baron

Ihr Ergenester

.....

És most erre mit tett az én világhírű drága Professorom és Nagymesterem Hansen Theophilos?!

Elküldi nekem N. N. eredeti levelét a hozzá irt alábbi sorokkal:

Lieber Herr Pákey!

Diesen Brief beantworte ich sogleich, indem ich darin Ihnen [? recte = Sie] als den fleissigsten meiner Schüler empfahl. – Das dieser geschehen theilte ich Ihnen am 30. Mai mit.

Da Sie in Ihrem Brief, den ich heute den 5 Juni erhielt nichts davon erwähnen, so muss ich glauben, dass Sie denselben nicht erhalten haben.

Indem ich Ihnen vom Herzen Glück wünsche verbleibe ich Ihr alter aufrichtiger Freund und Lehrer.

Th. Hansen.

Ugyancsak ezen Ó-kori tanszék betöltése ügyében egy más oldalról is (a vallás és közoktatásügyi Ministerium) megkeresés lett intézve Hansenhez, a bécsi Képzőművészeti Akademia Professorához. Ezen megkeresés szövegét bár nem ismerem, de hogy ez megtörtént, arról ugyancsak Hansen által május 3-án kelt leveléből vettem tudomást, melyet nekem szintén megküldött. E levél így szól:

Geehrtester Freund!

Ein junger Landsmann von Dir Herr Ludwig von Pákey der ein Schüler in der Akademie war, und ausserdem zwei Jahre in meinem Atalier gearbeitet hat, war in Clausenburg als Oberingenieur angestellt. Gegenwärtig bekleidet er die Stelle eines Direktors der dortigen technischen Schule. Als er mich heute besuchte, theilte er mit, dass er eine Gelegenheit zu finden seine Fähigkeit zu erweitern, den Wunsch habe nach Pest zu übersiedeln.

Da nun eine Stelle für einen Professor in Antike in der Technik ausgeschrieben ist, so beabsichtigt er sich um dieselbe zu bewerben.

Da ich seine Tätigkeit, ebenso seine lobenswerte Charakter kenne, so bin ich in der Lage zu constatiren, dass er wie wenige für eine solche Stelle geeignet ist. Ich erlaube mir daher Dich zu bitten, Dir einige von seinen Arbeiten zeigen zu lassen, weil ich überzeugt bin, dass Du finden wirst, dass ich nicht zu viel gesagt habe. Solltest Du ihm dabei behilflich sein können, so nützezt Du nicht den jungen Mann, sondern auch die Lehranstalt, die er gewiss Ehre machen würde, wenn er das Glück haben sollte, die Stelle zu erhalten.

Mit dem Wunsch, das Du nur es nicht uebel aufnimmst, Dich hiemit zu belästigen und mit meinem Dank an Dich und alle unsere aufrichtigen Collegen für Ihre angenehme Besuch schliesse ich mit dem herzlichen Grösse an Dich und Sie alle

Dein aufrichtig
ergebener Freund

Theophil Freiherr von Hansen
k.k. Oberbaurath.

Ez utóbbi levelet V/12. kelettel Budapestről kaptam. N. N. levele a következő szöveggel:

Az illető tanárokkal beszéltem; nézetök az, hogy ez alkalommal kilátás nincsen. Mindamellettsz célszerűnek gondolják, ha az „Építési szerkezet”-re nézve pályáznék, akkor lehetséges volna Uraságodat egyelőre másod helyen javaslatba hozni, mely jövőre nézve nem csekély előny volna.

– Maradok kiváló tisztelettel.

Kész szolgája W. A.

Még egy levelet kaptam Budapestről jún. 22-i kelettel az alábbi tartalommal. Sz. K.

Tisztelt igazgató Ur!

Ma utazom Badegundba; mielőtt útra kelnék, beváltom ígéretem.

Beszéltem W. A. barátommal. A fővárosonál nem sokára szükség lesz a magasépítményi sectio főnöki állomásának betöltésére. Erre lehet önnek kilátása. De az állomáson csak akkor lesz véglegesíthető, ha honosított oklevele van. Ha ilyen nincs, nálunk a Műegyetemen oklevelet szerezhet, egy szigorlat alapján, melynek fő tárgya az építészeti tervezés, építészeti műtörténet, középítéstan és mellék tárgya a technikai fizika.

Az ősszel, szept. elején beszélni fogunk Lechner Lajos városi főmérnökkel; eleinte talán ideiglenes minőségbe lenne alkalmazva.

Írja meg, kérem, tegyünk-e majd lépéseket és hajlandó-e, ha nincs a magyar oklevél, megszerzésére a szükséges lépéseket megtenni?

Szívélyes üdvözléssel tisztelője Sz.K.

Jegyzet. Utóbbi sorokra meg kell jegyeznem, miután az Ó-kori tanszékre már előzetesen Czigler Győzöt akarták behelyezni s ezzel a budapesti Mérnök- és Építész-Egyletben szerzett munkásságát honorálni, az egész complicatio ebből credt. Miután azonban tanulmányaimat három különböző helyen és pedig az első évet a budapesti Műegyetemen, 3 évet a müncheni Politechnikumon és 3 évet a bécsi Képzőművészeti Akadémián végeztem, tehát nekem u.n. „Építési oklevelem” nem volt, abban az időben ily nem is létezett, de Budapesten sem volt csak 1886-ban, annak is a végén, hiszen a mikor én „dühömben” kinyilvánítottam, ha csak ez a baj, hát megszerzem, én voltam a 2^{ik} vagy 3^{ik} jelentkező, ki állott elibe. No ha kell, ezt is megszerzem és meg is cselekedtem majdnem 3-4 heti Budapesten a Politechnikumon való tartózkodásom alatt, de már akkor eldőlt az ügyem, mert Cziglert nevezték ki – hiába szereztem cifra magyar diplomát. Arra a budapesti Építészeti sectio főnöki állásra pedig nem reflektáltam. Nekem építőművészeti pálya kellett, nem pedig vesződéssel járó administralis pálya. Ebből volt itt részem bőven.

1905 évben Czigler Győző elhalt, az Ó-kori építéstan tanszéke megüresedett, ki lett írva ismét ezen tanszékre való pályázat. Ekkor ismét pályáztam. Munkában megedzve, tapasztalatokban gazdagodva, ismereteimet kibővítve állottam az Ó-kori építészet mint eredeti idealomhoz híven a tanszék elnyeréséért újból sorompóba, támaszkodva J. Műegyetemen szerzett tudományos és a Képzőművészeti Akadémián tovább fejlesztett gyakorlati és művészi irányú iskolai előkészültsé-

gemre, melyet később magántanulmányok által fejlesztettem, a tanítás terén kifejttet eredményes tevékenységemre, tankönyvek és számos szakértekezletekben nyilvános irodalmi működéseimre, az építészet legkülönbözőbb terén tervezett és létre hozott építészeti alkotásaimra.

Az Ó-kori építészeti Nagymesterének, Hansen bárónak ajánlására stb. pályáztam azzal a hittel, hogy a nagy fáradsággal gyűjtött esmereteim s kezdettől igaz benső érzéssel ápoltt és fejlesztett művészi irányzat szélesebb körű oktatásával hasznos munkásságot leszek képes kifejtem! – Cézelt nem értem.

Ez volt Dr Berzeviczy Albert vallás és közoktatásügyi Minister idejében. – „A tanszék más pályázó által töltetvén be, folyamodásom nem volt kedvezően elintézhető.”

JEGYZETEK

¹ KELEMEN Lajos: Pákei Lajos. In: U.ő.: Művészettörténeti tanulmányok II. Bukarest, 1984. 309–312.; MURÁDIN-BEYER Katalin: Pákei Lajos kéziratok önéletírása. Pavilon 8. sz. (1993) 42–49.; GUTTMAN Szabolcs: Pákei Lajos (1853–1921) kolozsvári hagyatéka. Pavilon 8. sz. (1993) 49–52.

² Kolozsvár (Cluj-Napoca), Arhivelor Statului: Fond 408. Fond Familial Pákey, II. Actele mebrilor familie. D. Pákei Pákey Lajos (1853–1921) a. Documenta personale Nr. de inv. 30. (A dokumentumot 1993-ban találtam meg, amikor az ún. egyezményes akadémiai ösztöndíj jóvoltából Kolozsváron tartózkodtam) – Murádin-Beyer Katalin közölte magát az önéletrajzot (lásd az előző jegyzetben i.m.), amelynek gépelt változatát a kolozsvári Unitárius Püspökség Levéltára őrzi; Murádin-Beyer minden bizonynyal ezt használta. A kolozsvári levéltárban lévő kéziratok változat nyilván az eredeti,

amelyhez a szóban forgó függelék is megvan.

³ SZENTKIRÁLYI Zoltán: Adatok a magyar építészképzés történetéhez. Építés-Építészettudomány III. 1971. 450–451.

⁴ Megjegyzendő. Hogy Pákei nem szerepelt a bécsi akadémia szabályosan beiratkozott hallgatói között, nevét nem tartalmazza FLEISCHER Gyula: Magyarok a bécsi Képzőművészeti Akadémián (Bp. 1935.) c. műve, így csak mint vendéghallgató látogathatta Hansen kurzusait.

⁵ Renate WAGNER-RIEGER – Mara REISSBERGER: Theophil von Hansen. Die Wiener Ringstrasse – Bild einer Epoche VIII/4. Wiesbaden, 1980. 3–5. – A témához általában lásd SISA József: Magyar építészek külföldi tanulmányai a 19. század második felében. Művészettörténeti Értesítő XLV. 1996. 3–4. sz. 169–186.

⁶ SZENTKIRÁLYI i.m. 454.

SZEMLE

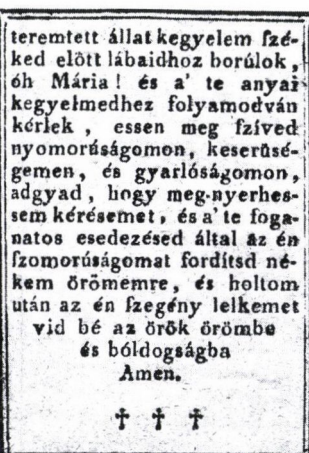
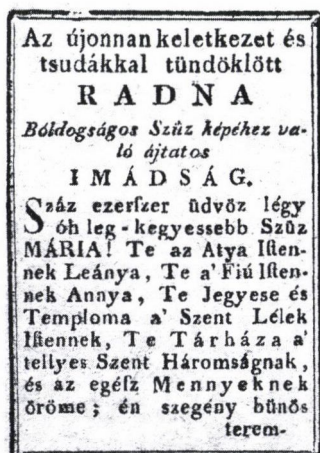
„MÁRIA MEGSEGÍTETT”. FOGADALMI TÁRGYAK MÁRIARADNÁN I–II. – „MARIA HAT GEHOLFEN”. VOTIVGEGENSTÄNDE IN MARIA-RADNA I–II. Szerkesztette – Herausgegeben von: Barna Gábor, Néprajzi Tanszék Szeged, 2002. (Devotio Hungarorum 9./I–II.) I. kötet: 292. o. II. kötet: 295. o. 123 színes, 549 fekete-fehér fénykép

Schoen Arnold emlékének (1887–1973)

*„Ó Radnai Szent Szűz, hazánk dicsősége,
Országunknak tornya, tündöklő felsége,
Szép csillaga, drága ékessége,
Ó Szent Anyánk, régi dajkánk,
Légy szószólónk, légy kegyes pátrónánk.”
(XVIII. századi egyházi ének)*

Legjobb tudomásom szerint Rupp Jakab történész volt az első olyan tudományos kutató, aki az egykori budaszentlőrinci pálos templomról írva források alapján középkori fogadalmi tárgyokról is megemlékezett: „A kápolna falain, melyen az üdvözítő teste feküdt, viaszábrák, képek és fogadalmi emlékek függtek 1540-ig midőn a török Budát elfoglalta, a csontokat szétszórta és minden szentet megfertőztetett.”¹ Szaszinek Viktor már egy konkrét, ifjabb Szirmay Tamás 1748-ból származó, a mariazelli kegytemplom kincstárában őrzött votív festménye kapcsán hívta föl a figyelmet a hasonló típusú képek jelentőségére a XIX. század legvégén.² Rögtön szükséges hozzátennem azonban, hogy a szerző kizárólag *történeti* szempontból tartotta fontosnak vizsgálatukat, mert véleménye szerint igen értékes adalékokkal gazdagíthatnák az adott korszakra vonatkozó művelődéstörténeti ismereteinket. Rövid közleménye azonban idehaza, s ezt talán felesleges is leírni, semmiféle visszhangra nem talált. Az egyháztörténet éppen úgy nem vett tudomást róluk és nem ismerte fel jelentőségüket, mint a lassan önálló diszciplinává szerveződő művészettörténet-írás vagy a millennium eufóriájában lázasan égő, az élő népi vallásosság rekvizitumaival akkor még mit sem törődő néprajztudomány. Persze azért akadtak ritka kivételek is. Pulszky Károly például, aki az Ezredéves Kiállításához gyűjtött magyar vonatkozású képzőművészeti emlékeket, már számos ide sorolható alkotást katalogizált.³ Divald Kornél is fölfigyelt rájuk a Műemlékek Országos Bizottságának megbízásából végzett felvidéki topográfiai útjai során 1900–1918 között, ám a Hivatalba küldött jelentései az intézmény falain többnyire nem jutottak túl.⁴ A két világháború között Bonomi Jenő, Jajczay János, Schoen Arnold tett közzé elszórt adatokat róluk egy-egy Mária-kegyhely ismertetése kapcsán.⁵ A művészettörténészek közül azonban egyedül Bogyay Tamás szentelt rájuk némi figyelmet jáki apátsági templomról írott, máig példaér-

tékű monográfiájában.⁶ Átfogó összegzésükre mindenesetre akkor nem került sor, de nem kerülhetett sor szintézisükre a második világháborút követően sem, mert a téma szakralitása miatt, sok más egyéb elvégzendő hasonló feladattal együtt, bórírt politikai okokból, jó időre lekerült a napirendről. Bálint Sándor 1977-ben jelent, máig alapműnek számító *Ünnepi kalendárium*-ának kiadásaig kellett várni ahhoz,⁷ hogy a fogadalmi emlékekkel ismét érdemben foglalkozzanak a szakemberek. Varga Zsuzsa és Manga János szócikke, amely bár a *Néprajzi Lexikon* hasábjain jelent meg, már művészettörténeti szempontokat is figyelembe vett a fogalmi tisztázatlansága miatt sok gondot okozó, műfajilag nehezen besorolható emlékekről írva.⁸ Anélkül, hogy az utánuk született valamennyi témába vágó irodalmat felsorolnám, csupán az általam legfontosabbnak ítélt részpublikációkra: Barna Gábor,⁹ Szilárdfy Zoltán, Knapp Éva és Tüskés Gábor,¹⁰ Galavics Géza,¹¹ valamint Sinkó Katalin¹² tanulmányaira utalnék röviden. A felsorolt szerzők először mutattak rá érzékenyen a számos természet- és társadalomtudományi diszciplína határterületén álló XVII–XIX. századi alkotások közös kapcsolódási pontjaira, fölhívva a figyelmet a még kiaknázatlan közös kutatási lehetőségekre, bizonyos képtípusokra, tematikákra. Az első figyelemfölkeltő írásokat azonban újabbak nem követték és továbbra sem akadt senki, aki a témát a maga teljes mélységében vizsgálta volna. Valószínűleg azért nem, mert egyre körvonalazhatóbbá és világosabbá csupán az vált, hogy ez egyedül nem oldható meg és az emlékek interpretálása még számtalan további nehézséggel jár együtt. Újabb és újabb megválaszolandó kérdések, megoldandó feladatok sokaságát jelenti. Többek között például igen hamar kiderült, s ebben nem kis szerepe volt Hans Belting lassacskán hozzánk is elérkezett tanulmányainak és monográfiájának, hogy a fogadalomból készített alkotások egy igen bonyolult mechanizmus részét képezik. Ebből pedig egyértelműen az is következett, hogy földolgozásuk szintén összetett feladat, tehát egy majdani szintézis elengedhetetlen főltetele a néprajz- és művészettörténet mellett még más (irodalom- és orvostörténet, szociológia stb.) szakterületek specialistáinak bevonása. Legfontosabb kritériuma pedig a történelmi Magyarország, de legalábbis a jelenlegi országhatárok között még föllelhető fogadalmi emlékek inventarizálása. Tehát, miközben szemléletbeli, módszertani és nem utolsósorban anyagi problémák hátráltatták a földolgozás megindulását, maga az emlékananyag radikálisan megfogyatkozott. Mindebben a folyamatban nem kevés szerepet játszottak a II. Vatikáni Zsinat liturgikus rendelkezései, amikor is a fogadalmi képek és a hasonló okból följárlott egyéb tárgyak kikerültek a mindennapos egyházi gyakorlatból, majd ezt követően egyre-másra lekerültek a templomok falairól. Ettől az időponttól, vagyis 1962-től kezdődően sorsuk, legalábbis idehaza, úgy tűnt, végképp megpecsételődött.¹³ A jelenlegi Magyarországon számuk már nem haladja meg a százat! Jelen sorok szerzője az MTA Művészettörténeti Kutatóintézetében 1984–1990 között folyt műemléki-topográfiai,¹⁴ majd az Országos Katolikus Központ koordinálásával folyt egyházmegyei kiszállások során lett jobban figyelmes a fogadalmi tárgyakra, látva elhanyagolt állapotukat, feldolgozatlanságukat és nem utolsósorban azt a nemtörődömséget, ami egyrészt hivatalos egyházi részről, másrészt pedig szűkebb szakterületén belül megmutatkozott. Miután részben saját kutatási területét is érintette a téma, mindenekelőtt Galavics Géza ösztönzésére és támogatásával, 1993-ban OTKA-pályázatot nyújtott be a fogadalmi képek *művészettörténeti* földolgozásra. A 6895/1993. számmal nyilvántartott hároméves program során, az eredetileg kitűzött feladatot jócskán leredukálva, csupán a dunántúli emlékananyag

1. Imalap a radnai kegykép fametszetével. 1740 körül. 110×200 mm, Szilárdfy Zoltán gyűjteményében

inventarizálását sikerült elvégeznie. Személyi feltételek és anyagiak hiányában a munka nem folytatódott, a fölmért képek publikálására eddig még nem kerülhetett sor. Kevés vigaszt jelentett az elvégzett munkához képest, hogy a *Tudomány Kincsháza* Duna Televíziós ismeretterjesztő magazinban tarthatott róla rövid előadást 2002. február 8-án, felhívva a figyelmet veszélyeztetett és elhanyagolt állapotukra.

Mindeközben teljesen függetlenül és egymás kutatásai terveiről mit sem tudva, a Szegedi Tudományegyetem Néprajzi Tanszékének kutatócsoportja Barna Gábor vezetésével 1996-ban megindította a máriaradnai (németül: Maria-Radna) (ma: Radna, Románia) Gyümölcsoltó Boldogasszonyról nevezett ferences plébániatemplomban és kolostorban található fogadalmi tárgyak földolgozását.¹⁵ A 2002-re befejeződött helyszíni és elméleti kutatást a *Devotio Hungarorum*-sorozatban megjelent kétnyelvű tanulmánykötet és katalógus, illetve *Kép, képmás, kultusz* címmel 2002. október 8–10. között megrendezett 6. Szegedi Vallási Néprajzi Konferencia zárta le a célul tűzött feladat *maradéktalan* teljesítésével.¹⁶ A helyszín közelsége és az elképesztő mennyiségű, a mindmáig alakuló, változó és gyarapodó, jobbára a Bánság katolikus lakosságához fűződő fogadalmi tárgyak mintegy kétszáz év óta kontinuos és jól lokalizálható különös kép-együttese, a közép-európai térség talán legnagyobb votív kollekciója önként kínált egy jól belátható és elvégezhető földolgozást a könyv lelkes szerzőgárdájának: tanároknak és tanítványoknak, elméletben és a gyakorlatban egyaránt. A példamutató kezdeményezést hamarosan hatékony együttműködés követte, egy-egy személyre szabott részfeladattal, nagyrészt olyanokkal, amelyek végrehajtásához, kivitelezéséhez idehaza semmiféle kiindulópont vagy támpont nem létezett, s ezt az egy vállalkozást leszámítva, nem létezik azóta sem. Munkájuk tehát egyszersmind kísérlet is volt. Eredményeik, tapasztalataik, netalán hiányosságaik és mulasztásaik a következő hasonló jellegű munkák során hasznosulhatnak és pontosulhatnak majd.

Az első kötetben e hatalmas képzőművészeti anyag létrejöttének társadalmi-szociológiai, földrajzi, történeti, néprajzi, ikonográfiai indítékait, háttérét megvilágító és feltáró részpublikációk olvashatók. Barna Gábor önálló tanulmányra terebélyesedett bevezetőjében (*A máriaradnai fogadalmi képek és tárgyak kutatásáról*. 9–25.) a fogadalmi tárgyak és képek, fogalmak, kutatási módszerek tisztázása olvasható néprajzi szempontú rövid kutatástörténeti vázlattal, a helyszín földrajzi és társadalmi kereteinek bemutatásával és a katalógus közlési rendszerének ismertetésével.

Péter Zsuzsánna és Vass Erika *Emlékezés és emlékezet* címmel a radnai fogadalmi képgaléria kvantitatív képelemzése során nyert eredményekről számolt be (26–51.), röviden végigkísérve a történeti, politikai, etnikai, valamint technikában és ikonográfiában megnyilvánuló változásokat, amelyek 1858-tól, vagyis az általuk föllet legkorábbi képtől a napjainkig is készülön nyomon követhetők. A művészettörténész számára természetesen ez utóbbi lenne az izgalmas olvasmány, tartogathatna meglepetéseket, ikonográfiai csemegéket. Sajnos csak lehetne, mert az alig másfél oldalas áttekintést alig lép túl az általánosságokon.

E hiányt némileg Makovics Erika Anna: *A szent tömegtermék. Színnymatok, mint fogadalmi képek* (52–68.) című tanulmánya pótolja, egy olyan műfaj főbb technikai ismérveinek, ikonográfiai témáinak, előképeinek vázlatos áttekintésével, amelyet idehaza még egyáltalán nem kutattak, s ebből következőleg pedig, nem is létezik róla szakirodalom. A rövid ismertetés szintén néprajzi aspektusból foglalja össze a Máriaradnán föllethető 1121 darab, vagyis az egész együttes több mint a felét kitevő nyomtatot. Az egyes típusok ikonográfiai elemzése éppen ezért elnagyolt, datálásuk (ez a legnehezebb!) elmaradt, más rokon műfajok (például templomi zászlók, szentképek, ponyvák, falvédők) hasonló jellegű ábrázolásainak összehasonlítására sem került sor benne. Mégis alapkutatásról lévén szó, alighanem sokáig hivatkoznak majd rá.

Barna Gábor kötet-címadó, időrendben előbbre kívánczó tanulmánya (*„Mária megsegített.” A mindennapok szükséghelyzeteinek tanúi: festett fogadalmi képek*. 69–89.) lényegében az 1994-es magyarországi búcsújáróhelyekről kiadott kötetben közölt összefoglalására támaszkodva tekinti át a fogadalmi tárgyak egyik jellegzetes csoportját, a festményeket.¹⁷ A széles nemzetközi bibliográfiára támaszkodó tanulmány első része a fogadalmi képek általános ismertetőjegyeire tér ki. Ezek nagy vonalakban a következők: a felajánlott képet a patrónus szentek oltárainál, hálából vagy a segítség megnyerése céljából helyezték (helyezik) el, minden esetben dokumentálja a szent „csodáját”, a fogadalomtevő helyzetét, és az esemény pontos idejét, vagyis megjelenik rajta a donátor, a védőszent valamint feliratszállag évszámmal és gyakorta egyéb felirattal is. Általában véve pedig a legkülönbélebb betegségek, járványok (pestis), vagy természeti csapások, katasztrófák a kiváltó okaik. Barna Gábor írásának második része már a máriaradnai votív festményeket jellemzi az első, itáliai eredetű mirakulumból XVII. századi megjelenésétől kezdve egészen az 1980-as évekig, főbb ikonográfiai típusaik, a gyakorta név szerint is ismert festők szerint csoportosítva. A szerző szintén szűkebb szakterülete felől közelítette meg a témát, ezért a fogadalmi képek klasszikus művészettörténeti vizsgálata, előképeinek, analógiáinak számbavétele jelen esetben is teljesen elmaradt. Nem került sor például magára a kultusz tárgyára, a nápolyi Santa Maria del Carmine templomban látható Kármelhegyi, másként Skapuláris Boldogasszony prototípusát követő, Episzkepszisz típusba tartozó XVII. századi grafika képzőművészeti jelentőségének méltatására sem.

Békési Bernadett *Fogadalmi tárgyak Máriaradnán* (90–101.) című írásában a hátlatáblákat, offereket, illetve egyéb identifikációs tárgyakat kategorizálta. Földolgozási módszere lényegében az előbbi szerzőkével azonos. Általános összefoglalás, az offerek különféle betegségekre utaló formai áttekintése (szív, mell, fül, láb, kéz stb.), ezek ötvösjegyeinek és feliratainak közlése, egy speciális műfaji együttes, az ún. „lannák” ismertetése, majd egy következő adománycsoport: az ékszerek, kezesztek, kegyérmek rövid vázlata, bővebb interpretálás nélkül.

Péter Zsuzsánna *Magasztalás – Hála. Fogadalmi képek feliratai és levelek Máriához* című dolgozatában (105–114.) a votív képekhez mellékelt írásos üzenetek, illetve az azoktól teljesen függetlenül született, de lényegében hasonló dokumentumok földolgozására vállalkozott. Ilyen jellegű, szövegekre épülő elemzést korábban Frauhammer Krisztina végzett. Publikációira jelen munka szerzője is nagy mértékben támaszkodott.¹⁸ Alig néhány oldalas áttekintése azonban ebben az esetben is csupán a szerteágazó probléma felszínét volt képes fölviláncolni, de annyi mindenetre kiderült belőle, s persze már ez sem lebecsülendő teljesítmény, (!) hogy képek mellett a szövegek mikrofilológiai vizsgálata legalább annyira fontos feladat, mint a képek tematikai elemzése. Ugyanis egyfelől a feliratok, versek, könyörgeések, a szentek neveinek felsorolása a képnél pontosabban, egyértelműbben világítanak rá a fogadalomtétel konkrét okára, etnikai hátterére, a fölajánló személyes motivációjára, Szűz Máriához kötődő és egyéb szent tiszteletére. Másfelől szövegezési formulái pedig a készített esetleges szépirodalmi, netalán egyháztörténeti ismereteiről, a mikroközösség és a búcsújáróhely kapcsolatáról árulkodnak.

Egy ilyen kisebb település Máriaradnához fűződő vallási hagyományát mutatja be Arnold Erzsébet a közigazgatásilag Arad megyéhez, egyházmegyeileg pedig a Temesvári Püspökséghez tartozó Szentanna (ma: Sintana, Románia) német falu búcsújáró szokásainak és a falu hívei által készített, készítettett vagy vásárolt nyolcvankét fogadalmi kép kapcsán *Egy német falu fogadalmi képei* (115–127.) című, számos grafikonnal illusztrált tanulmányában. Elemzése végeredményben negatív „eredményt” hozott, mert csupán az derült ki egyértelműen, hogy helyi, különleges jegyek nem mutathatók ki a település lakossága által fölajánlott képeken. Technikájuk, típusuk, tematikájuk lényegében azonos a radnai képgaléria más bánáti településekről származó anyagával, leszámítva egyedül azt a valóban sajátos történelmi szituációt, már tudniillik a német lakosság folyamatos kivándorlását, amely részben valóban motivál(ta)hatta létrejöttüket.

Még tovább szűkítve a kört a következő publikáció már csupán egyetlen alkotás, egy kisiratosi (ma: Dobrobanti, Románia) fogadalmi kép elemzésére vállalkozott (Gulyás Gáborné Kiss Bernadett: *Csodák között járva. Egy fogadalmi kép története*. 128–131.).

Az utolsó tanulmány Csóka-Jaksa Helga és Pusztai Bertalan tollából (*Bánsági diskurzusok. Sorsok, emlékezet, kommunikáció*. 132–140.) egy újabban Jan Assman nyomán nagyon divatos történeti téma,¹⁹ a kollektív emlékezet lenyomataiként értelmezve foglalja össze a vallásilag és etnikailag rendkívül összetett bánsági-bánáti vallási régió szakrális központjához fűződő képadományozási szokásának társadalmi hátterét, devocionális és egyéb indítékait.

Az első kötet második része a német nyelvű tanulmányokat, a bibliográfiát és a háromnyelvű helymutatót tartalmazza. Az irodalom pontos lenyomata a téma főntebb fölvezet, mind ez idáig eléggé siralmasnak mondható kutatástörténetének. A földolgozás módszeréből fakadóan a szakirodalom néprajzi jellegű, míg a fo-

gadalmi festmények, offerek tematikájára, képi rendszerére vonatkozó bibliográfia néhány kivételtől eltekintve kizárólag külföldi katalógusokra, földolgozásra támaszkodik. A csekély hazai Szilárdfy Zoltántól például csupán a már idézett *A magánáhitat szentképei* című katalógus szerepel. Talán éppen ezért ez az egyetlen mű, mert abban az érdeklődő még további rész tanulmányokat talál ugyancsak tőle ide vonatkozóan. Például a pestisjárványok kegyképtípusairól írott alapvető publikációját²⁰ vagy azt a barokk búcsújáróhelyek szentképanyagáról kiadott másik, több szerzős kiadványt, amely 1750-től 1800-ig számos szentképet közöl a radnai Szűzanyáról is.²¹ E két mű mellőzésénél azonban sokkal sajnálatosabb, hogy még két másik, valóban e témához szorosan kötődő publikációját is mellőzték. Hiányuk elsősorban azért érzékeny veszteség, mert ezekben olvasható először összefoglaló művészettörténeti jellemzés a radnai kegyképről, annak prototípusáról, grafikai másolatairól.²² Ez utóbbiakat, vagyis a kegykép barokk metszet replikáit azért is fontos megemlíteni, mert gyors terjedésük, családon belüli hagyományozódásuk okán valószínűleg nem egyszer mintaképül szolgálhattak a később keletkezett fogadalmi képekhez is. E folyamat behatóbb vizsgálata és nyomon követése külön tanulmányt érdemelt volna, ám erre idő, hely vagy szakember hiányában nem került sor. A többi búcsújáróhely hasonló anyagának szórvány irodalma sincs közölve. Ezt a hiányt alighanem a már többször említett *Búcsújáró magyarok* című kötetre való hivatkozás pótolja, amelynek bibliográfiájában mindezek a számon kért ismertetések és közlemények már aprólékosan és részletesen megtalálhatók.²³

„Ki kérte még segélyedet hasztalanul?

Ki távozott tőled meghallgattatlanul?”

(Könyörgés a máriaradnai Szűz Anyához. In: Vezérkönyv a Mária-Radnai Kegyhelyen végzendő ájtatosságokhoz. Írta egy áldozópap. Budapest, 1908. 42.)

A második kötet az inventarizált fogadalmi emléktárgyak tárgyleírókarton-szerű leírását és képeit tartalmazza. Fölépítése a *Devotio Hungarorum*-sorozat két korábbi kiadványát, Szilárdfy Zoltán *A magánáhitat szentképei* kötetének földolgozási módszerét követi, ami persze egyáltalán nem véletlen, hiszen az ő ikonográfiai meghatározásai szolgálták a katalógizálás alapjául. A 2249 darab fogadalmi kép- és tárgy-gyűjtemény (offerek, hátatáblák, zászlók) nem csupán önmagában, mint gyűjtemény tanulságos és nem csupán azért, mert egy több mint háromszáz éve multikulturális terület belső dinamikáját mutatja be szemléletesen. Hanem azért is tanulságos, mert kronológiai rendezőelve miatt, lépésről-lépésre követi a kollekciót létrehozó populáris kultúra változásait, vagyis mindazokat az egyén *mindennapi* sorsába drasztikusan beleszóló történelmi eseményeket, veszélyforrásokat és a *mindennapi* élet során adódó különleges helyzeteket, amelyek az elmúlt évszázadok alatt alakították az együttest. A katalógust jól használható földrajzi és jelen esetben nélkülözhetetlen ikonográfiai mutató egészíti ki.

Összefoglalva: A máriaradnai búcsújáró hely fogadalmi tárgyairól készült tanulmánykötet és katalógus szerzői elsőször tettek kísérletet egy idehaza különösebben nem kutatott speciális emléktárgyak földolgozására *néprajzi* szempontból. Ezért tehát hiányzik belőle a részletesebb történeti, egyháztörténeti, és művészettörténeti áttekintés éppen úgy, mint ahogy nem kaptak helyet benne az egyéb szakterületeket érintő tanulmányok sem. A föltehetően kényszerű lehatárolás ellenére módszerük mégis komplexnek mondható, minden átfedés, ismétlés kronológiai,

tematikai bizonytalanság és vázlatosság ellenére is. Úttörő jellegű, mérőföldkönek számító vállalkozás volt, amelyet remélhetőleg újabb területek föltérképezése követ a történelmi Magyarország egyéb régióiban is. Bízunk benne, hogy az elkövetkezendő fölmérés már úgy valósul meg, hogy e rokon területek képviselői is végre egymásra találjanak, többek között a művészettörténészek és a néprajzkutatók is.

JEGYZETEK

- ¹ RUPP Jakab: Buda-Pest és környékének helyrajzi története. Pest, 1868. 175–176.
- ² SASINEK V. Ferenc: Egy fogadalmi kép. Századok 31. (1897) 651–652.
- ³ PULSZKY Károly adatgyűjtése az Ezredéves Országos Kiállításra. H. n., é. n. [1895] Országos Széchényi Könyvtár Kézirattára, Quart. Hung. 1509/1–5.
- ⁴ DIVALD Kornél Felső-Magyarország ingatlan és ingó műemlékeinek lajstroma. Kézirat. Kulturális Örökségvédelmi Hivatal Könyvtára, 226. [272] Kiadva: DIVALD Kornél Felső-Magyarország ingatlan és ingó műemlékeinek lajstroma. In: A „szentek fuvarosa”. Divald Kornél Felső-magyarországi topográfiája és fényképei 1900–1919. Szerk. BARDOLY István – CS. PLANK Ibolya. Budapest, 1999.
- ⁵ Az ide köthető terjedelmes bibliográfia közlésétől eltekintek. Felsorolásuk: BÁLINT Sándor – BARNA Gábor: Búcsújáró magyarok. Budapest, 1994. 349–366.
- ⁶ BOGYAY Tamás: A jáki apátsági templom és Szent Jakab-kápolna. (Művészettörténeti összefoglalás és vezető a két templom megtekintéséhez.) Szombathely, é. n. [1944] 79–81.
- ⁷ BÁLINT Sándor: Ünnepi kalendárium. A Mária-ünnepek és jelesebb napok hazai és közép-európai hagyományvilágából. I–II. Budapest, 1977.
- ⁸ VARGA Zsuzsa – MANGA János: Fogadalmi tárgy. Néprajzi lexikon. 2. Főszerk. ORTUTAY Gyula. Budapest, 1979. 169–172.
- ⁹ BARNA Gábor: Fogadalmi tárgyak (offerok) magyar búcsújáróhelyeken. Agria XXIII. (1987) 367–380. A nyomában született újabb irodalom közülve: BODNAR Mónika: Offer öntőformák Szepsiből. Néprajzi Látóhatár I. (1992) 194–198. (Bibliográfia: 198.)
- ¹⁰ Például: TUSKÉS Gábor: Búcsújárás a barokk kori Magyarországon a mirákulum-irodalom tükrében. Budapest, 1993. (A téma szempontjából különösen: 183–192.); SZILÁRDFY Zoltán – TUSKÉS Gábor – KNAPP Éva: Barokk kori kisgrafikai ábrázolások magyarországi búcsújáróhelyekről. Budapest, 1987; TUSKÉS, Gábor – KNAPP, Éva: Graphische Darstellungen in den Publikationen barockzeitlicher Bruderschaften. Zeitschrift für Kunstgeschichte (1989) 353–372. A témához történeti szempontból vö. még: SOÓS Sándor: „... a búcsújárások meg nem szűnnek.” A barokk búcsújáróhelyek sajátosságainak kialakulása a XVII. századi Magyarországon. Adatok a búcsújáróhelyek jövedelemforrásaihoz. Discussiones Neogradienses 4. (Salgótarján, 1987) 197–207. A főúri búcsújárás képzőművészeti emlékeinek föltárásához további kutatási lehetőséget kínálna még a családi levéltárak nem kevés időt és energiát igénylő szisztematikus átböngészése is. Számtalan adat található például a Batthyány család körmendi levéltárának számadásaiban (Budapest, Magyar Országos Levéltár, P 1313–1342) vagy a P szekció egyéb fondjaiban. Figyelemreméltó – többek között – az a kerélszentráli fogadalmi kápolna oltárképére vonatkozó adalék, amely a Károlyi család levéltárában található. E festményen gróf Haller Gáborné, született Károlyi Klára grófnő látható az 1713. december 14-én történt baleset feltűntetésével, amikor is a hat lovast vivő szán alatt beszakadt a tő jege. (Magyar Országos Levéltár, P. 380. (Kivonata: MTA Művészettörténeti Kutatóintézetének Levéltári Regesztagyűjteménye, A–I–30. [Haranginé Boros Vilma gyűjtése])
- ¹¹ GALAVICS Géza: A meccénás Esterházy Pál. vázlat egy pályaképhez. Művészettörténeti Értesítő XXXVII. (1988) 136–161; GALAVICS Géza: Főúri búcsújárás a XVII. században.

- A búcsújárás mint a néprajz és művészet-történet közös kutatási területe.) In: Közeli-
tések. Néprajzi, történeti, antropológiai ta-
nulmányok Hofer Tamás 60. születésnap-
jára. Szerk. MOHAI Tamás. Debrecen, 1992.
65–69.
- ¹² SINKÓ Katalin: Devóció és populáris mű-
vészet. Híradás Szilárdy Zoltán új könyvéről
és két kiállításról Pannonhalmán és Egerben.
Ethnographia XCVII. (1986) 143–148.
- ¹³ Nyugat-Európában, elsősorban Olaszország-
ban, Portugáliában és Spanyolországban
mindeközben egyre-másra inventarizálták
az egyes régiók fogadalmi-képeit, s jelen-
tettek meg róluk, ezen a helyen nem rész-
letezendő, vaskos katalógusokat.
- ¹⁴ A fölmérések közül csupán Fejér megye je-
lent meg nyomtatásban: Fejér megye mű-
vészeti emlékei. Szerk. ENTZ Géza Antal –
SISA József. Budapest, 1998. A kötet fogad-
almi képeket és tárgyakat is közöl (Bodajk,
Vál), ezt a tényt azért tartom említésre
méltónak és módszertani szempontból is fi-
gyelemreméltónak, mert a korábbi ún. nagy-
topográfiai kötetek is csak elvétve említet-
tek meg hasonló tárgyakat.
- ¹⁵ A kutatást a *Devotio Hungarorum* Alapít-
vány, a *Pro Renovanda Cultura Hungariae*
Alapítvány „Dunatúji népek kutatása” szak-
alapítvány, a H. E. S. P., a HÖK, valamint
a Programfinanszírozási Pályázat támo-
gatta.
- ¹⁶ A konferencián elhangzott előadások a *De-
votio Hungarorum* sorozatban előrelátha-
tóan 2004. tavaszán fognak megjelenni.
- ¹⁷ BALINT Sándor – BARNA Gábor: Búcsújáró
magyarok. Budapest, 1994. 231–239. Mária-
radnáról: 178–182.
- ¹⁸ FRAUHAMMER Krisztina: Levelek Máriához.
Briefe an Maria. Szeged, 1999. (*Devotio Hun-
garorum* 6); Uő: Vágyak és kérések egy
búcsúban – az Alsóvárosi Vendégeknyv. In:
Szent és profán között. Szerk. PUSZTAI Ber-
talan. Szeged, 1999. 71–82, 151–162.
- ¹⁹ ASSMANN, Jan: A kulturális emlékezet. Írás,
emlékezés és politikai identitás a korai ma-
gaskultúrákban. Fordította Hidas Zoltán.
Budapest, 1999. (A kútnál) Nyomában pél-
dával: GYÁNI Gábor: Kommemoratív emlé-
kezet és történelmi igazolás. In: Szent Ist-
ván és az államalapítás. Szerk. VESZPRÉMY
László. Budapest, 2002. 569–852. (Nemzet
és emlékezet)
- ²⁰ SZILÁRDFY Zoltán: Kegyképtípusok a pes-
tisjárványok történetében. In: Népi gyógyá-
szat Magyarországon. Szerk. ANTALL József.
Budapest, 1979. 207–236. (Orvostörténeti
Közlemények – Supplementum. XI–XII.
[1979])
- ²¹ SZILÁRDFY Zoltán – TUSKÉS Gábor – KNAPP
Éva: Barokk kori kisgrafikai ábrázolások
magyarországi búcsújáró helyekről. Buda-
pest, 1987. (Bibliotheca Universitatis Buda-
pestinensis Fontes et Studia 5.) Máriarad-
na: 115–117. Kat. 186–198.
- ²² SZILÁRDFY Zoltán: A Kármelhegyi Boldog-
asszony ikonográfiája. Magyar Egyháztör-
téneti Vázlatok 3. (1991.) [1992] 197–208;
Uő: Magyarországi kegyképek és szobrok
tipológiája és jellemzése. In: BALINT Sán-
dor – BARNA Gábor: Búcsújáró magyarok.
Budapest, 1994. 323–348. Önálló füzet-
ként is megjelent.
- ²³ V. ö. 5. jegyzet!

Kerny Terézia

KÖZVETÍTŐK, KRITIKUSOK, MŰVÉSZETET DAJKÁLÓ ASSZONYOK. (Czigány Magda: Magyar néző Albionban. Írások a modern művészetről – Budapest, 2003. Kortárs Kiadó, 222 oldal, Joanna Drew (ed.) *The Hungarian Avant-garde. The Art Council of Britain*. London, 1980 – Gyöngyi Éri-Zsuzsa Jobbágyi (ed.) *A Golden Age. Art and Society in Hungary 1896–1914*. London, Barbican Art Gallery, 1990.)

Két asszony életművéből néhány adalék. Papírkötésű könyv, nemrégien jelent meg. Korábban közreadott és soha nem közölt cikkek gyűjteménye. Írója, Czigány Magda, a magyar irodalom és képzőművészet nem hivatalos szellemi követe Albionban, ahogyan Angliát régen hívták, s még korunk slágerében is szerepelt. A könyv címe könnyed, tartalma súlyos, kétségekkel teli.

1. Czigány Magda portréja könyve borítójáról

Czigány Magda csaknem félévszázados munkásságából válogatott tanulmánygyűjteményének első részében közölt írásai olvashatók voltak külföldi magyar vagy hazai sajtóorgánokban (Új Látóhatár, Kortárs, Magyar Nemzet, Holmi), elhangzottak emigráns magyar értelmiségi konferenciákon – mint a könyv tömör fűlszövege jelzi. A könyv második részében a BBC és a Szabad Európa magyar adása részére készült, Angliában bemutatott magyar kiállítások kritikája olvasható. A könyv harmadik részében minden művészettörténész számára jutalomként átélte utazások emléke jelenik meg, egy-egy közvetlen élmény korábbi interpretációkkal összevetve. A könyvben egyetlen reprodukció sem található, a szakemberek ezeket könnyen összevadászthatják könyvtárakból, a nagyközönség csak a nagyon eleven, szuggesztív előadásmód nyomán keresgélheti régi könyvekben, katalógusokban az elemzett vagy említett műalkotásokat.

A másik könyv-füzet katalógus. Még nem teljesen elfelejtett 1980-as kiadvány. Szerkesztője kitűnő kiállítás-szervező, romantikus Kelet interpretátor. Joanna Drew, aki hetvenhárom éves korában néhány hónapja távozott el az élők sorából, egy nagyon fontos londoni kiállítási intézmény, a Hayward Gallery igazgatója volt. Erős és különös individuumnak tartották kollégái. Ismerték tévedhetetlen arányérzékét, közeledését a szociális életszemlélethez. Amikor szép elmélkedő pózban ábrázolt fényképével együtt megírták nekrológiát (Peter Wason: Joanna Drew, Director of the Hayward Gallery who championed modern art in Britain over four decades at the Arts Council. *The Daily Telegraph*, Tuesday, April 22, 2003), az írásban kiemelt helyre került Magyarország, ahonnan 1980-ban egy avantgarde kiállítást hozott, akkor, amikor az ilyen kiállítás még nem vonzott Angliában tömegeket. (E kiállítás kapcsán ismertem meg Joanna Drewt, tiszteltem különös egyéniségét.) Az idősebb művészettörténészek még emlékeznek rá, hogy nem ez volt az első magyar kiállítás, amelynek létrejöttében és sokoldalúságában Joanna Drew bá-

2. Joanna Drew portréja (Marketa Luskacova felvétele, Peter Wason cikkéhez. Daily Telegraph, Tuesday, ápr. 22. 2003).

báskodott. 1967 májusában nyílt meg Londonban (Royal Institute Galleries, Picadilly) egy huszadik századi magyar művészetet bemutató kiállítás (Twentieth Century Hungarian Art. The Arts Council of Great Britain), melynek bevezetőjét Genthon István írta, mint a Szépművészeti Múzeum Modern osztályának vezetője. A kiállítás rendezőbizottságában szerepelt Visy Éva, a Magyar Nemzeti Galéria szürke eminenciása. Genthon István választottai: Rippl-Rónai József, Ferenczy Károly, Nagybánya művészei és a Gresham körének alkotói, de mind az előszóban, mind a kiállításon jelen volt Csontházy Tivadar, Mednyánszky László, Gulácsy Lajos, Ámos Imre, Kondor Béla és Lakner László. A kiállítási anyagban és a katalógus képei között felfedezhetjük Berény Róbert Cilinderes önarcképét (1907), Farkas István Séta a víztornyinnál (1934, Walk at the Water Tower), Szirakuzai bolond (1930, The Madman of Syracuse) című festményét, Vajda Lajos Ikon önarcképét (1938), Bálint Endre Csodálatos halászat című festményét kitűnő Egyry József, Bernáth Aurél, Barcsay Jenő művekkel együtt. A szobrászatban hasonlóan széles volt a skála. Bernard Shaw portréjával sze-

repelt többek között Kisfaludi Strobl Zsigmond, érmeivel Ferenczy Béni és Borsos Miklós, kislasztikaival Schaár Erzsébet és Vilt Tibor. A katalógus életrajzanyaga – egyetlen elírástól eltekintve, mely Uitz Bélát a Nyolcak tagjaként említi – mintaszerű. Gyanítható, hogy a válogatásban, a teljességre törekvésben, az arányok kialakításában maga Joanna Drew is szerepet játszott.

„A modern művészetért harcolni véres sport” – idézte a nekrológ szerzője 1978-as kijelentését – „de semmi baj, egy-két sebesülést ki lehet bírni”. Joanna Drew-nak sok barátja volt és sikeresen igyekezett átalakítani az angol művészeti életet, megszabadítani valamiféle gettósodástól. Számára a Kelet nemcsak India, ahol kislány korát töltötte, hanem Kelet-Európa, és az akkor odasorolható Magyarország, ahol sokszor megfordult, kiállítást szervezni, művészekkel, kritikusokkal, történészekkel ismerkedni s megpróbálni valamit felmutatni abból a kaotikusnak tűnő művészetmasszából, amit itt talált. Joanna Drew kicsit gyarmati ember volt, aki szívből utálta a konzervatív „valódi” angolokat. Miért élt és dolgozott Londonban? Amikor ez a kérdés felmerült, egyenesen és őszintén felelte, miért ne, ez a munkahelyem, sokfelé lehet itt valamit felmutatni.

A két asszony kapcsolatba került olykor egymással. Czigány Magda megbírálta, hogy miért került az 1980-as magyar avantgarde-ról szóló katalógusba túl sok ideológia, bonyolultság, túl sok Lukács György, a falra kevés színt és túl sok tragikumot kifejező kép, majd egy évtizeddel később egy másik magyar kiállításon (A Golden Age...) hiányoztak neki a sötét képek, a tragédiák s úgy érezte, a magyar művészetet nem ábrázolja teljességében az ornamentika, a stilizált lírai világkép, a sze-

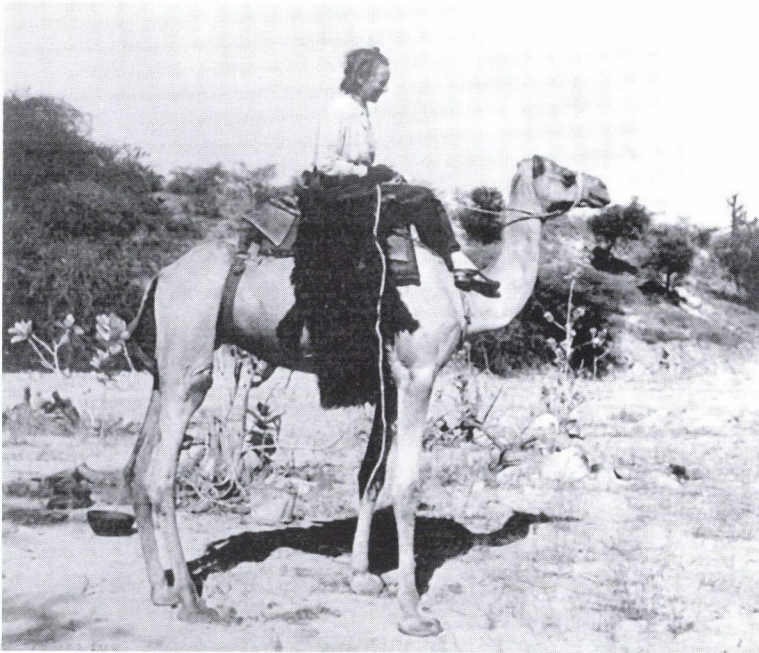
3. Hungarian avant-garde. Nyolcak, Aktivisták. London, Hayward Gallery, 1980. A kiállítás részlete Uitz Béla és Berény Róbert plakátjaival, Berény Róbert és Pór Bertalan festményével. M. V. Edwards felvétele

4. Hungarian avant-garde. Nyolcak, Aktivisták. London, Hayward Gallery, 1980. A kiállítás részlete Tihanyi Lajos portréival. Balról jobbra Ivan Goll, Tommaso Marinetti, Branco Pojanco, Tristan Tzara, Károlyi Mihály, (1924), szemben Tristan Tzara (1926, olaj)

5. Sannie Drew: Meallani. Akela Guzai. Festmény egy Eritreiai sziklatemplom reliefjéről, 1947 Október

6. Sannie Drew teveháton. Reprodukció Sannie Drew. London, 2003. The Marruts Press

7. Schaár Erzsébet: Feltartott kezű. Emlékműterv, 1969.

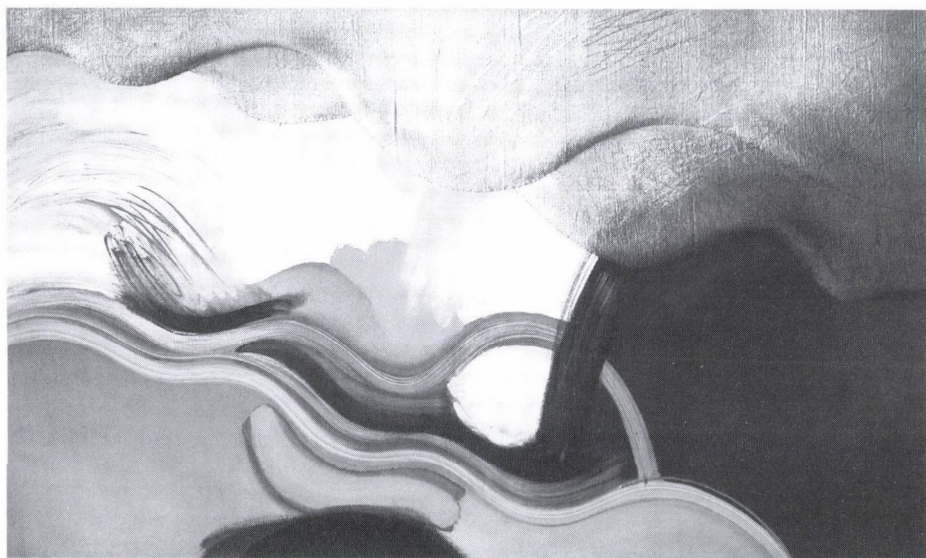
cesszió. Az utóbbi kiállítás már nem Joanna Drew válogatása volt, ő rövid, tömondatos szavakban, félreérthetetlen gesztussal intézte volna el a szecessziós szimbolizmusra kihelyezett válogatást. Az ő 1980-as kiállításának látogatóköre azonnal szeretete volna megvásárolni a Tanácsköztársaság plakátjait, Kmetty János kubista portréit, aktjait, Nemes Lampérth, Czigány Dezső pokolförttyogású festményeit, vagy Schadl János hatalmas tus férfiaktját. Joanna Drew-t nem nagyon érdekelték, hogy mely magyar művésznevek ismertebbek korábról „Albionban”, csak a képek izzása foglalkoztatta, s csak néha mondta, jobb volna több mozgalmasság, még több dráma. Hogy ilyen van még magyar vagy más középkelet-európai gyűjteményben, azt Uitz Béla dinamikus kompozíciójáról, Bortnyik 1919-es akvarelljéről és Máttis Teutsch János hajladozó fákat, sirató alakokat ábrázoló korai festményeiről sejtette.

Joanna Drew nem gondolta, hogy a képi kincs írott forrás és méltatás nélkül megközelíthető és megérthető. A magyar irodalom jeles angol fordítóit, köztük George Cushingot kérte meg, hogy Fülep Lajost, Kassák Lajost fordítson. A vele kitűnően együttműködő Néray Katalin segítségével az 1980-as kiállításra kb. 70 magyar nyelvű könyv érkezett, szépirodalom, filozófia, művészettörténet, publicisztika, s úgy emlékszem, el is fogyott, lehet, hogy fordítóknak, ott élő magyaroknak táplálékul. Akik e könyvek nélkül nézték a kiállítást, valóban furcsa káoszt figyelhetek meg a Nyolcak és aktivisták határozott programokkal induló munkássága környékén, mélyebb történelmi összefüggésekre a katalógus rövid időrendi áttekintése aligha vethetett fényt. A legtöbb brit úgy tekinthetett erre a festmény, rajz, grafika halma-ra és a köztük megjelenő három-négy szoborra, mint etnológiai ismeretek nélkül valamely törzsi művészetre vagy alsóbb osztályhoz tartozónak ítélt, „népművészet-nek” tartott tárgyak együttesére. A képversek lefordítása talán elég lett volna tömondatos kinyilatkoztatások rögzítésére, ki hitte azt el a legkitűnőbb fordítás ellenére Fülep Lajosnak, hogy Budapesten egy süketnéma arcképfestő, Tihanyi Lajos olyan ábrázolási problémákkal foglalkozik, mint Paul Cézanne és Oskar Kokoschka. S még ráadásul ábrázoltjai olyan jelentős gondolkodók, mint a bécsi professzorok, vagy a berlini prófétaművészek.

A londoni átlagközönség szemében a magyar Cézanne-os, fauve-os képek sötét árnyékokat, nehéz lelki terheket hordoztak, az expresszionisták nem fűtültek eléggé a kubista térformálásra, csak kevesen emelkedtek orfista fénykörök közelébe (csak Szobotka Imre, olykor Kmetty János), futurista programot tagadva állított irodalmi szöveg és képek sora. Amikor pedig – egy kis csend után – 1920 őszén mértani alapelemekből, kezdett építkezni a magyar képépítészet (Bildarchitektur), már nem volt talaj a lábuk alatt, nem volt vászon, olaj, csak papírlap festés, grafikai nyomat és kivágás.

Elég lett volna csak az 1920 utáni magyar avantgarde-ot kiállítani – jelentette ki már akkor a téma egy kiváló ismerője, a katalógus egyik írója, a Poznanban dolgozó Brendel János művészettörténész –, a többi úgyis csak előzmény. Tiltakozás kísértette ezt a javaslatot, s emlékezetem szerint – nemcsak a hazai közreműködők – Passuth Krisztina (akkor Párizsból), Aknai Tamás s jómagam részéről, de Joanna Drew is kedvelte az expresszív naturalizmusban gyökerező műtárgysort. A bemutatkozás egy szakaszában megjelent a vörös kör, fekete háromszög, tiszta színekből épülő grafika-címlap: az üvegarchitektúra, ahogyan Moholy-Nagy László nevezte immár a hazai gyökerektől elszakadó, de korántsem magyar színektől mentes körből, Berlinből Bécsbe küldve.

Egyoldalú lenne azonban a két kitűnő asszony, művészetdajka munkásságát egyetlen kiállítás körül forogva szemlélni, nézzük egy kicsit egymástól eltávolítva alakjukat.

8. Keszérű Ilona: Marlyn és a tenger, 1987. Brearte, Milano

Czigány Magda a tegnap és a ma magyar művészetével, irodalmával foglalkozik veretes magyar nyelven fejez ki olyan fogalmakat, amelyeket a hazai szakírók soha nem mertek lefordítani. Postaművészet, mondja a mail art-ra, ötletművészet, a concept art-ra. Nincs szüksége az idegen terminusokra, de nem büszkélkedik a magyar változattal: pontosan tudja, hogy gondolkodó emberek megértik a fordítást, s ha már magyarországi recepciója is van a mozgalomnak, miért ne legyen magyar neve.

A könyv azonban a XIX. századdal kezdődik, s nem magyarországi művészettel. Dante Gabriel Rossetti művei, szerelmei, művészetét meghatározó múzsái nagyon érzékeny elemzések soraiban jelennek meg a könyv első tanulmányában, s azon túl, hogy sok ismeretet nyújtanak a preraffaelita mozgalom titokzatos nőalakjairól, Beatrice XIX. századi újjászületéseiről, előrevetítik a kötet másik időn-téren szabadon bolyongó tanulmányát, amelyben a múzsákból művészek lesznek, technikai és szellemi értelemben alkotók, s különös nő művészeket láthatunk Moszkvából, Párizsból és Budapestről.

Czigány Magda nagy témához szól hozzá mindezzel. Az 1900-as évektől napjainkig nem az emancipáció szempontjából, hanem sajátos kvalitásokat keresve és találva sorolja fel az orosz avantgarde legendás asszonyainak teljesítményeit, jellemzi Lesznai Anna, Ferenczy Noémi, Natalja Goncsarova, Ljubov Popova, Alexandra Exter, Rozanova, Varvara Sztjepanova és társaik munkásságát, és emeli melléjük a közel-múlt és a jelen magyar művészetéből Ország Lilit, Pán Mártát, Maurer Dórát és legrészletesebben, legszenvedélyesebb elemzéssel Schaár Erzsébetet és Keszérű Ilonát. Schaár Erzsébet „a látszólag nyitott teret valójában bezárja vagy kötömbbé préseli”. Keszérű Ilona ismétlődő festménysorozatainak és formagubancainak világát szemlélve arról faggatja a művészt Czigány Magda, hogy miben tudná megjelölni a női

festők alkotásainak női jellemvonásait. Keserű rövid gondolkodás után ezt „egy alapeszme, egy alapvető gondolkodás folytonosságában látta, amihez a művész konokul visszatér”. A Holmiban néhány éve olvasható volt ez a kitűnő írás, nagyon fontos, hogy ismét megjelent ebben a kötetben. Czigány Magda nem csinál nóművész antológiát, de tud a reneszánsz és barokk művésznőiről, nem felejt el a romantikát, de számára a legizgalmasabb az a század, amelyben maga is él.

Joanna Drew művészet-válogatásában árnyéka sem volt annak, hogy kiállításainak szereplőit nemük szerint válogatta volna. Ugyanúgy figyelt Dénes Valériára, mint Galimberti Sándorra, Elsworth Kellyre, mint Abakanowiczra. A fiatalabb magyar művészek művei közül felfigyelt Veszelszky Bélára, Korniss Dezsőre, Keserű Ilonára. Egyetlen nő művész felé érezte magát elkötelezettnek, adósnak. Ez a művész édesanyja volt, Sannie Drew, aki 1969-ben halt meg, s akinek emlékére egy kis albumot Joanna Drew élete utolsó évében, részben kórházi ágyról barátai segítségével kiadott.

Sannie Drew 1905-ben született Indiában, angliai iskolában tanult festeni, majd visszatért Indiába s ott házasságot kötött Francis Greville Drew-val. Egyik gyermeke Dél-Afrikában, Joanna lánya Indiában született 1929-ben. Csodálta a klasszikus indiai szobrászatot, sziklafestményeket és rajzokat másolt és szeretett vadászni. Festményei, rajzai a British Museum Etnológiai osztályára kerültek, érzékeny portréi, önportréja a családtól került a könyvbe.

A könyv utolsó képe fénykép, tevéhaton mutatja a tiszteletreméltó angol hölgyet, aki 1960-ban a Nóművészek Nemzetközi Szövetségének elnöke volt, s e szervezet segítségével rendszeresen kiállított a londoni Royal Academy évi tárlatán. Joanna Drew utolsó évében nevének feltüntetése nélkül emléket állított annak az aszszonynak, aki nélkül nem formálódhatott volna meg erős, megalkuvást nem ismerő személyisége. (Sannie Drew. London, 2003. The Maruts Press)

E vázlatos bemutató után remélnünk kell, hogy újabb kötetet olvashatunk majd a közeljövőben Czigány Magdától, s teljes munkásságát dokumentáló gyűjteményt Joanna Drew kritikusai, szervezői életművéről.

Szabó Júlia

AMI NEM KERÜL MÚZEUMBA, AZ NEM IS LÉTEZIK? Fejős Zoltán, *Tárgyfordítások. Néprajzi múzeumi tanulmányok* (Budapest: Gondolat, 2003)

A Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Intézete 2003 júniusában beszélgetést szervezett a múzeumi gyűjtés és feldolgozás viszonyáról a mai kor jelenségei iránt, Fejős Zoltán, a Néprajzi Múzeum főigazgatójának részvételével. A nemzetközi összehasonlításban viszonylag lassan változó hazai múzeumi közeghez képest oly sok új ötlet merült fel, s az etnográfusok ebben annyira úttörőnek bizonyultak, hogy zárásként még az a kérdés is elhangzott – nem mérlegelik-e a múzeum nevének megváltoztatását. Bár erre számos külföldi (francia, skandináv) példát láthatunk a közelmúltban, a magyar kollégák válasza frappánsabb volt: „Mármint az elnevezés melyik részét megváltoztatni – a Néprajzit vagy a Múzeumot?”

E dilemma hátterének jár utána Fejős Zoltán új könyvében. Mind a néprajz, mind a múzeum mai fogalma eredetileg tizenkilencedik századi; ám összetevőik mára annyira megváltoztak, hogy a diszciplína és az intézmény is új gondolkodásmódot követel. A Néprajzi Múzeum valóban élenjáró ebben már néhány éve, s Fejős kötete ezen időszak alatt született tanulmányaiból, előadásából válogat. Jól mutatja a szemléletváltás dinamikáját, hogy a tizenkét szövegből a legrégebbi is 1998-ból való, míg a legújabb idén tavaszi, s itt olvasható először.

Az írásokat a szerző nem csupán módosította, szerkesztette a kötet számára, hanem egyfajta logikai ívbe is rendezte. Így azok sora veszik úgy a Kossuth téri intézmény kiállításainak és háttérmunkájának egy-egy szempontját, amint az általános muzeológia kérdéseit az ezredfordulón. Az idehaza oly hiányzó múzeumi önreflexió egyik ritka példája a Néprajzi létrejöttének százharmincadik évfordulója kapcsán a jubileumok és az intézményi emlékezet szubjektív jellegéről készült írás. Vérbeli esettanulmány a Kalotaszeg esszé – természetesen nem (csupán) a régió néprajzáról, hanem (inkább) ennek feldolgozás- és tudománytörténetéről. Kényes témát ragad meg következetes gondolati apparátussal a múzeumok és a turizmus szakmailag nehezen megfogható kapcsolatának elemzése. Különösen az egyes, konkrét tárlatokhoz kötődő további írások értéke a közölt fotóanyag is, amely azonban még így sem elégséges, s nyomdai kivitelezése is sok kívánnivalót hagy maga után.

Több szöveg kifejezetten elméleti igényű. Olyan fogalmi tisztázásokra (anyagi kultúra, reprezentáció) törekszik, ahol a bölcséleti dilemmákon túl kihívást jelent mindennek közérthető és szabatos magyar nyelven való megfogalmazása is. Múzeumi diskurzus ugyanis éppen csak most születik idehaza, s az érdeklődők egyelőre inkább idegen nyelven tájékozódhatnak. Ezért egyenlő mértékben fontos a témák bevezetése a magyar szakmai köztudatba, s közben a bőséges hivatkozás nemzetközi forrásokra. A kötet ez utóbbi tekintetben is hasznos: magyar szerzőktől egy sor olyan publikációt idéz, amelyek egyes konkrét néprajzi kérdéseket fejtenek ki, míg a külföldi bibliográfia jó kiindulópont a filozofikusabb, tudományelméleti problémákhoz.

E sokrétű küldetés jelzi a továbblépés egyik fő irányát is. Remélve és feltételezve, hogy a múzeumi diszkusszió fokozatosan gyökeret ver nálunk, az illetékes szerzők felszabadulnak az alól, hogy először elmagyarázzanak alapvető összefüggéseket, majd – nagy óvatossággal – utaljanak arra, hogy ezek a felvetések a hazai múzeumokat is érintik. Amennyiben a téma már legitim, s az idegen nyelvű források valamilyen követése elvárható lesz, akkor lényegesen több teret lehet majd szánni a nemzetközileg is új gondolatokra. Első lépésként máris jóval kritikusabban lehetne viszonyulni a külföldi forrásokhoz. Jelenleg szinte bármely nemzetközi muzeológiai kiadványra csak elismeréssel merünk idehaza hivatkozni – hiszen minden egyes bibliográfiai tétel egy érv mellett, hogy „figyelem, kollégák idehaza, a Lajtán túl erről a kérdésről már a sokadik kötet jelent meg”. Holott nem egy külföldi munka szerény színvonalú. Ha már turizmusról szó esett, Fejős Zoltán szövege például jóval szofisztikáltabb, mint néhány lábjegyzeti tétele, amelyek az egyedi esetekből nem általánosítanak olyan szinten, mint amit idehaza jobb bölcséleti körökben elvárunk.

Egy másik terület, ahol bátrabb forráskritika indokolt a külföldi könyvekkel szemben, a múzeumi diskurzus történeti megalapozása. Még az egyébként vitán felül kiváló műhelyek – például a Leicesteri Egyetem muzeológiai tanszéke – is megjelentetnek köteteket, amelyek alig lépnek túl a történetileg illetve filozófiailag va-

lóban eredeti gondolkodók (a századfordulós bécsi iskolától Michel Foucault-ig) téziseinek a múzeumra való alkalmazásán. A „periférián” dolgozó szerzők, mint például az ausztrál Tony Bennett, vagy a nem nyugati civilizáció – mondjuk India – múzeumi szakemberei gyakran élesebben látnak, sőt keresetlenebbül fogalmaznak. Ez nemcsak ösztönzés arra, hogy a külföldi olvasmányaink között néha a neves kiadókon túllépve szelektáljunk, hanem esély a hazai múzeumi diskurzus számára is. Igenis meg lehet (kell) próbálnunk nemzetközi relevanciájú megállapításokat tenni. Erre a hazai múzeumi analízisből esztétörténeti, filozófiai irányultságú modell Radnóti Sándoré, morális-politikai élő György Péteré, s ilyen volt a Néprajzi kiállításai közül például az Időképek, valamint a hozzá kapcsolódó írások, e kötetben is.

A Néprajzi mellett egy sor más múzeumunk gyűjteménytörténete és kiállításai is termékeny alapot kínálnak ilyen kutatásokhoz. Fejős Zoltán kötetében példaértékű, ahogy az alapításkori gyűjteményezési szempontokat mai, történeti távlatból elemzi, vagy ahogy mai kiállítás-szervezési rutinjaikat – mintegy külső szemlélő – „átmeneti rítusként” fogja fel. Mi tartja vissza az Iparművészeti Múzeumot, hogy ha (joggal) oly büszke megalapításának európai viszonylatban is korai évére (1872), akkor legalább az első világháborúig terjedő aranykorának szerzeményezési programjait és feltételeit hasonlóan, mai módszertannal vizsgálja újra, s prezentálja a nemzetközi közönségnek? A Szépművészeti Múzeum megnyitásának századik évfordulója (2006) is megérdemelne egy korszerű visszatekintést.

A közelmúlt ugyanilyen gazdag anyagot kínál. Az országonként ugyan különböző, ám mégis kissé sematikus nyugati múzeumi modellek egyre kevésbé érdeklik a nemzetközi kutatást – annál izgalmasabb lenne a szocialista évtizedek mérlegét megvonni, különösen az ekkoriban oly gyorsan és ellentmondásosan fejlesztett magyarországi vidéki múzeumokban: mit eredményezett a paternalizmus anyagi gondoskodása, egyszersmind ideológia kontrollja?

Az ötleteket sorolni lehetne tovább; utolsóként e helyütt érdemes egy markánsan elméleti igényűt megemlíteni. A hagyományos értelemben vett nemzetállami reprezentáció visszaszorulásával ma egyre több figyelem fordul a mikrovilágok felé. Reflektorfénybe kerülnek a helytörténeti gyűjtemények, különösen az olyan, eleendően de nem túlon túl nagyok, amelyek megannyi oldalról körbejárhatják egy-egy nemzetközi kisugárzású nagyváros életét; hazánkban ilyen a Budapest Történeti Múzeum anyaga. A városantropológia egyre tágabb teret nyer, s a kutatás a felhalmozódó tárgy-együttesek összehasonlító vizsgálatát követi. Ennek nyomán – amint azt egyébként a kötet a széles értelemben vett etnográfiai kollekciókról meg is állapítja – a múzeumok nemcsak a közönséget vonzó kiállításokat rendezhetnek, hanem a korábbi évtizedekben az egyetemek javára eltolódott kutatási súlypontot is részben visszairányíthatják maguk felé. A múzeumi munkán belül pedig a kiállítások sokak által felpanaszolt téynyerése kiegyensúlyozható az új típusú, holisztikus látásmódú gyűjteményezés megerősítésével. A tárgy visszanyerheti központi helyét.

Ám ez felemás győzelem. A kutatók és a kiállítás-rendezők ugyanis ma már alig kíváncsiak a „tárgyra magára”, sokkal inkább annak jelentéseire, társadalmi kontextusára. A tárgy gyűjtésével együtt jár a minél gazdagabb dokumentációja is. A múzeumokban erősödik az adattárak súlya. Nem ritkán a tárgy valójában csak ürügy, s inkább a megszerzett információ az érték. Bár ez nem feltétlen baj, a szerzési szempontokat óhatatlanul is relativálja, kiszélesíti. Valamely szempontból min-

den információ, s minden tárgy tanulságos. Ki és mi dönti akkor el, mit archiválunk a világunkból? Amit nem gyűjtünk be, arról úgy véljük, hogy (érdemben) nem is létezett, nem járult hozzá az „ember nembeli lényegének” kibontakozásához? Ismeretelméleti dimenziója mellett tehát ontológiai is nyer ezáltal napjainkban a múzeum?

Az értékek ilyen szelekciója még azt is magával hozhatja, hogy megrendül a muzeológiának egy – még a jelen, recenzált kötetben is érvényesnek tartott, s a múltra természetesen továbbra is központi érvényű – tétele, hogy minden tárgy eredetileg valamilyen saját funkcióval jön létre, s csak utólagos, *de*-, majd *rekontextualizált* „második élete” zajlik a múzeumban. Nos, a huszadik századi művészet már elég példát kínál arra, hogy alkotások eleve a múzeum számára készültek, s csak minél rövidebb időre, amúgy tessék-lássék szerepeltek valamely „eredeti” kontextusban. S lehet, már más, nem művészeti tárgyaknál is errefelé haladunk: készítésük tényleges végcélja a múzeum, s készítőik, tervezőik csupán a legitimitásuk érdekében kreálnak, mintegy „hamisítanak” köréjük egy kis, átmeneti életvilágot. Talán nem is a múzeum lesz ezek után a tárgyak temetője, hanem az egyre rövidülő használat lesz a tárgyak kötelező belépője az örökkévalóság csarnokába?

Ébli Gábor

A MÚZEUM MINT A FELEJTÉS HELYE. Mit (nem) őriznek meg az emlékezet számára a múzeumok, a könyv- és levéltárak? Moritz Csáky, Peter Stachel (Hg.), *Speicher des Gedächtnisses. Bibliotheken, Museen, Archive. Teil 1: Absage an und Wiederherstellung von Vergangenheit; Kompensation von Geschichtsverlust* (Wien: Passagen Verlag, 2000, 250 p.) és *Teil 2: Die Erfindung des Ursprungs; Die Systematisierung der Zeit* (2001, 274 p.)

Az Osztrák Tudományos Akadémia Kultúrakutatói Csoportja a kilencvenes évek második felében átfogó programot indított a modern társadalom intézményes memóriahelyeinek elemzésére. A záró konferencián elhangzott előadásokat két kötetben közzétették, amelyeknek a fentebb pontosvesszővel elválasztott két-két alcíme a szekciók témáját fedi. A múzeumok, könyv- és levéltárak szervező elveinek vizsgálata az első blokkban a múlthoz való részben elutasító, részben éppen rekonstitutív viszonyt s a történelem „elvesztése” ellenében létrehozott kompenzációs eljárásokat fogja át. A második kötet (a meglepő módon egyszer sem hivatkozott, de e gondolatok egyik megalapozójának számító francia filozófus, Paul Ricoeur kifejezésével élve) narratív identitásunkban az eredettörténetek kitalálását valamint múlt-felfogásunk időkereteit helyezte a kutatás és a konferencia középpontjába.

A memóriahelyek iránti fokozott érdeklődés a humaniórák ezredvégi fejlődésének egyik markáns folyamata. Ha nem is új tudományterület, de legalábbis új, számos irányba nyitott, interdisziplináris diskurzus született a hetvenes évek óta. A kutatások iránti érdeklődést jelezte, hogy a Pierre Nora francia történész szerkesztésében 1984 és 1992 között, három lépésben megjelent, s máig is alapvetőnek számító munka (*Les Lieux de mémoire* – ennek német megfelelője a *Speicher des Gedächtnisses*, míg az angolban elfogadott a francia kifejezés használata) valójá-

ban maga is azért szélesedett hét vaskos kötetre, mert már az első iránt minden várakozást felülmúlt az igény.

A kötetek és a kutatás kiszélesedése nem csupán mennyiségi bővülést jelentett. A párhuzamosan más országokban is egyre nagyobb területeket felölelő vizsgálódások lényege éppen az lett, hogyan lehetne az akademizálódott művészet-, kultúr- és társadalomtörténetet (mémoire historienne) közelebb hozni a társadalmi emlékezet mindennapi elvárásaihoz, emberközi működéséhez (mémoire sociale). Ha nem is egyéni (mémoire individuelle), de legalább közösségi, interperszonális szinten a múlt tudományainak nyújtaniuk kell valamit az akadémiai elzártáson kívüli társadalmi lét számára. A német tudomány ennek elsősorban bölcséleti vetületeivel foglalkozott (ld. például Reinhart Koselleck munkásságát), míg az angolszász szerzők – hagyományos empirizmusukkal – a konkrét intézmények esettanulmányaival járnak maig is élen.

A két osztrák kötet igyekszik reális egyensúlyban tartani mindezeket az irányzatokat. A közölt elméleti jellegű szövegek közül a magyarra lefordított kötete révén már idehaza is jól ismert egyiptológus, Jan Assmann és anglista felesége, Aleida Assmann írásai az emlékezés kutatásához szükséges elemi kategóriákat tisztázzák. Gottfried Korff és Wolfgang Ernst tanulmányai az emlékezés szubjektív (pszichológiai) jellege és a memóriahelyek mesterséges, sőt néha erőltetett objektivitása közötti feszültséget elemzik. Két további német szerző, Klaus Müller és Lydia Haustein az időfelfogás változásait követik írásaikban a klasszikus értelmezésektől egészen a médiaművészetig. A konkrét, intézményi elemzések legnagyobb csoportja történeti: a grazi Joanneum, a tiroli Ferdinandeum, a bécsi udvari könyvtár, vagy a boroszlói Ossolinski könyvtár esettanulmányai példamutatóak, miként lehet akár az érintett intézmény munkatársaként is mitizáló üdvtörténet helyett (ön)kritikus genealógiát írni.

A bécsi Kunsthistorisches Museum építészetét külön tanulmány elemzi (Beatrix Kriller), az intézményt egyértelműen a császári dinasztia hatalmi reprezentációs eszközeként, s csupán másodsorban esztétikai, köznevelői avagy tudományos ágensként bemutatva. A XIX. századi történeti festészet (Werner Telesko) illetve a különböző történeti egyesületek (Peter Csendes) megközelítése mint az emlékezet helyszínei jelzik, hogy a vizsgálat tárgya nem feltétlenül a fizikai helyszín, hanem inkább a szimbolikus üzenet. A népzene kutatás, az osztrák állami címer, a személyes naplók vagy éppen az 1908-as – Ferenc József koronázásának hatvanadik évfordulóját a magyarok és a csehek nélkül ünneplő – *Kaiserhuldigungsfestzug* elemzése egyértelművé teszi, hogy az emlékezés aktusait nem lehet az intézmények falai közé zártan vizsgálni. Az egyes szövegek megállapításain túl a két kötet legnagyobb erénye összességében éppen a témák és az alkalmazott módszerek sokszínűsége, s ezek egymással összefüggésben láttatása. Idehaza is követendőnek tűnik, hogy a történeti tudat tárgyi és immateriális elemei megőrzésének, feldolgozásának és reprezentációjának vizsgálata ne a különféle tudományterületek belső ügyeként, hanem egymással kölcsönhatásban folyjon.

A két kötet tartalmi eredményeinek jelentős része maga is a tudományos ön-reflexiónak, az elzárkózó, önértékű kutatás elutasításának köszönhető. A modern korban egészen Nietzscheig vezethető vissza a múlt életszerű, a társadalmat szolgáló (lebensdienlich) feldolgozásának igénye. Nietzsche ebben prófétának bizonyult, hiszen a mai emlékezés-kutatás közvetlen kiváltója egy nagyon is pragmatikus belátás

volt. Az elmúlt évtizedekben ugyanis számos indokkal magyarázható módon megnőtt a modern társadalmak igénye a múlt elemeinek differenciált megemésztésére, miközben az erre létrehozott klasszikus intézmények (elsősorban a múzeumok, a könyv- és levéltárak) egy kétszáz évvel korábbi, elvont, s a közönség számára egyre kevésbé használható taxonómiai rendben fogantak és működtek a közelmúltig.

A felvilágosodás rendszerező küldetésű (köz)gyűjteményei a múlt emlékeinek racionális besorolásával és ezek objektív sorrendiségét sugalló állandó kiállításai-val egyre kevésbé felelnek meg a mai ember elvárásainak. A modern szubjektum nem kíván uralkodni sem a természetben, sem civilizációjának tárgyain azok rendszertani illetve történeti besorolása révén, hiszen viszonya mindkettőhöz egyre bizonytalanabb, zavartabb és távolibb. Nem az öntudatos polgár fölényével érkezik egy múzeumba, hogy a kentaurokon győzedelmeskedő Tézeusz szerepét öltse magára (mint azt például éppen a Kunsthistorisches Museum lépcsőfelfjárójának fordulójánál Canova szoborcsoportja sugallja), hanem esendő módon segítséget kér saját tér- és időbeli helyének megtalálására.

Mint Hermann Lübbe svájci gondolkodó az úgynevezett kompenzációs tézisében jó negyedszázada megfogalmazta, a mai egyén a modernizáció szinte követhetetlen üteme, s az állandó változás következtében folyamatosan relativizálódó értékek hatása alatt minden kapcsolódási pontot megragad a történetihez, hogy ezzel a folytonosság érzését rekonstruálja, vagy legalábbis lassítsa a hagyományok eltávolodását, szétesését, a múltból a jövőbe történő szerves átmenet, fejlődés illúziójának szertefoszlását. Hozzátehetjük, hogy különösen az autentikus tárgyakat, s a közvetlen kapcsolatot, a személyes találkozást velük keressük a múzeumokban, mióta világunkat egyre jobban a szurrogátumok határozzák meg. Egyúttal szeretnénk erről élményeinket meg is osztani másokkal, hiszen az emlékezés kommunikatív cselekvés, miközben mai világunknak az elidegenedés révén éppen ez a személyközi dimenziója sérül erősen. Ezért a mai egyén nem hierarchikus múzeumi bemutatót keres, nem kívánja megőrizni fensőbbes távolságtartását az artefaktumokkal szemben, hanem éppen egyenrangú és kölcsönös kapcsolatot, azaz orientációt, megerősítést, inspirációt vár tőlük.

A mai impulzusok özőnében egyre csökken a személyes emlékezet hatósugara, s egyre nő az ismeretek, normák és tárgyak azon halmaza, amelyet kollektív intézmények – részben egy láthatatlan vagy csak szimbolikus formákban rögzített kulturális tradíció formájában – őriznek meg és adnak tovább. Olyannyira kiszélesedik e kánonképző intézmények szerepe, hogy egyre inkább a jelenünket is rájuk bízunk. Akkora a bizonytalanságunk, hogy mi az érték vagy egyáltalán mi marad meg a jelenünkből, hogy inkább azt is azonnal – s szinte válogatás nélkül – muzealizáljuk, mondván, majd a jövő eldönti, mi ebből a tartósan releváns. Ezzel megszüntetjük a jelent, hiszen elmúlásától való félelmünkben azonnal múlttá nyilvánítjuk, amit azután automatikusan átmentünk a jövőnek. A folyamatosan szélesedő múlt tárgy- és információhalmazát pedig állandóan újrendezzük, hogy legalább utólag lássuk, milyen is volt az egykori jelen, amelyet oly bizonytalanul éltünk meg.

A mindenkori jelen tehát csak mint a jövőbeli múlt lesz érdekes. Olyan ez, mint a fényképezés és a videózás mai divatja: minden élményünket rögzítjük. Ezáltal azonban valójában nem veszünk benne részt, hiszen a lencse révén bizonyos távolságból, külsőleg szemléljük azt, s csak arra figyelünk, hogy a jövőben majd vissza tudjuk játszani, technikailag képesek legyünk mások számára rekonstruálni

azt. A felvételek révén mindannyian saját személyes múzeumunkat építjük, s egyedül a jövő számára történő eltárolás tűnik valamelyes bizonyosságot nyújtani afelől, hogy ami most történik, az valóban megtörténik velünk, s hogy majdan valamilyen rendbe lesz rakható. A fényképező egyén és a múzeumok sorát alapító kultúrpolitikus (vagy a meglévő gyűjteményeket mindenféle irányba bővítő munkatárs) a jövőtől való félelmében a „jelenmúlt” határtalan, szinte minőségi szűrők, értékkritériumok nélküli kitágításán fáradozik, hogy mai élményeinek, tudatállapotainak és tárgyi világának a múlthoz való minél szorosabb kötésével ellensúlyozza saját súlytalanságának, helykeresésének el nem múlt érzését.

Ez a görcsös felhalmozás és a múlthoz való, minél sokszínűbb kapcsolatok vizsgálódása hívta fel azonban arra is a figyelmet, milyen reduktívan működtek eddig a múzeumok. Minél szélesebb társadalmi rétegek, minél többféle elvárással jönnek ma a múzeumba, annál kevésbé elégséges a száraz tudományos prezentáció, a sablonos nemzeti érzések erőltetése vagy éppen a nyárspolgári Bildung fontosságát sugalló műveltségi körséta. Kiderült, ezek a reduktív kiállítási modellek a múltnak éppen azon elemein lépnek át, s pontosan azokat az információkat *nem* őrzik meg és nem hívják újra elő, amelyre a befogadónak valóban szükségük lenne. Ez vezetett a felismeréshez, hogy a múzeum legalább annyira szól(t) a felejtésről, mint az emlékezésről, a veszni hagyásról, mint a megőrzésről.

A múzeumok létrehozása már maga is egy ilyen aktus, amely elválasztja a múzeumi elhelyezésre érdemes témákat a lényegtelennek tekintett területektől. Az adott múzeum számára azután a gyűjtés a második szelekciós lépcsőfok, ahol szakmai kritériumok alapján dönt a munkatárs egy-egy tétel relevanciájáról. A harmadik szint a beletárolás, ahol általában formai és funkcionális szempontok alapján, a tárgy valamely tulajdonságát kiemelve meghatározzák azt – ami egyúttal számítalan más (például nem használati, hanem szimbolikus) jelentését a feledésbe száműzi. A tárgyak többsége ráadásul ezután raktárba kerül, de még a kiállított és katalógusban publikált tételek élete is egydimenziós marad, hiszen csak az adott kontextusban kerülnek a nyilvánosság elé. Összességében a szelekció és a kategorizáció révén nem egy tárgy szinte többet veszít a szemiotikai többértékűségéből, mint amennyit a megőrzése révén nyer, különösen, ha a megőrzés valójában csak korlátozott nyilvánosságot jelent.

A múzeum ezt a folyamatot ráadásul tudományos autoritása révén jóvá is hagyja, s mint követendőt állítja az érdeklődő befogadók és az érintett szakmai közösségek elé. Sok esetben kifejezett hatalmi érdek valamit vagy valakit muzealizálni: ezzel látszólag a legnagyobb elismerésben részesül, miközben eszmeisége sterilizálódik, többértékű üzenete leegyszerűsödik, s maga kivonódik az aktív forgalomból. Mint ártalmatlanná lett múmia, valamely, tudományos szempontok mögé rejtett bemutatási koncepció szerint jelenhet meg az ezáltal valójában inkább butított, semmint felvilágosított közönség előtt. E folyamat ékes művészeti példája, ahogyan ma a nagy modern művészeti múzeumokban tömegek vonulnak az immáron veszélytelen értetlenség teljes nyugalmától eltelve az egykori avantgárd rekvizitumai előtt – csakúgy, mint az állatkertben a ragadozók ketrecai mentén.

Hasonló módon, a lelkiismeret-furdalástól történő megszabadulás vágya vezette a gyarmatosító nemzeteket az általuk a kipusztulás szélére sodort nem európai társadalmak kultúrájának múzeumi bemutatásában, hiszen a megmentés jelszava alatt (utólag) legitimálni lehetett a pusztítást. Egyfajta szociáldarwinizmusra

hivatkozva a megmentett tárgykultúrát csak egy-egy adott szempont szerint konzerválták, s minden más aspektusát a feledésbe száműzték. Ez a kolonializmus természetesen nem csupán a gyarmatosítás klasszikus korszakának sajátja, hanem általános emberi rutin a nemkívánatos másság elnyomásának kezelésére. Michel Foucault történeti kutatásainak egyik vezérfonala volt, hogy a kórházakat, elmeegógyintézeteket, s a kora újkori állam egyéb adminisztrációs mechanizmusait a reprezentáció (például a múzeumok és kiállítások) folyamataival párhuzamosan vizsgálta. E módszertani javaslatot követve ma megállapítható, hogy amint a kezelhetlent a társadalom előszeretettel nyilvánítja betegessé, úgy az általa tudatosan elnyomottat, kihalásra ítéltet is éppen azért küldi múzeumba, hogy a megőrzött példányain túl a valóságos létét kitörölhesse az emlékezetből.

A múzeum egyik alapvető ellentmondása tehát, hogy minden megőrzött információra legalább ugyanannyi elfelejtett adat jut. Az emlékezésbe való beemelés a kevésbé fontos tételek elfelejtésével jár együtt. Ez ugyanakkor természetes és elkerülhetetlen folyamat. Az emberi emlékezés is így működik; megint éppen Nietzsche volt az, aki szemléletesen bemutatta, hogy felejtés nélkül nem tudnánk sem létezni, sem emlékezni. Ám az elvesztett momentumoknak legalább részben utána lehet járni. Tulajdonképpen ez a motivációja a közelmúltban megélenkült múzeumi diskurzusnak: a múzeum „tudatalattijából” felszínre hozni a beletárolt tételek sokszínűségéből elfojtott információkat. Avagy, a metodológiai individualizmus követelményét betartva, pontosabb úgy fogalmazunk, hogy a mai kutatók történeti elemzéseik révén az egykori kollégák által szelektíven muzealizált tárgy- és életvilágot kívánják sokrétűbben megidézni, míg jelenkori kritikájukkal a mai múzeumi és kiállítási munkát igyekeznek árnyaltabbá tenni.

Ezért feltétele mind a történeti, mind a mai múzeumi kutatások megújulásának az önreflexió, azaz annak tudomásul vétele, hogy egyetlen muzeológus sem objektíven végzi munkáját, hanem óhatatlanul is úgy válogat, hogy ezzel az általa kevésbé relevánsnak ítélt szempontokat háttérbe szorítja. Prioritásai természetesen eltérnek elődei megfontolásaitól is, azaz tevékenysége automatikusan a korábbi múzeumi hagyomány felülírása (Traditionskritik). E folyamat, vagyis adott tárgyananyag olvasatai, értelmezési tartományai módosulásának vizsgálata egyfajta múzeumi hermeneutika.

Iha ezt a múzeumi gyakorlatba is megpróbáljuk átültetni, akkor ismerhetjük fel az olyan javaslatok velejét, mint amilyen például James Clifford amerikai antropológusé, aki szerint az igazi múzeum olyan kontaktzóna, ahol a (többségi, domináns, a múzeumot fenntartó) kultúra érintkezhet az ott reprezentált (tehát idegenként, kisebbségiként, pusztulóként, múltbeliként számon tartott) világgal. Peter Sloterdijk német esztéta – talán Bertold Brecht színházából merítve – még merészebben általánosított, amikor úgy fogalmazott, hogy a tartalmas múzeum még a saját kultúrájától is elidegeníti a látogatót, azaz külső szemlélődésre, a természetesnek tekintett alapelvek megkérdőjelezésére ösztönzi. Saját és más nyilvánvalóan viszony-párok e felfogásban, s nemcsak a földrajzi lokalizációra vonatkoznak. Csupán a művészet területéről hozva példákat, így lehet értelmezni a nemzeti és az egyetemes, a jelenkori és a klasszikus, az ipar- és a képzőművészet, a művészet és a nem művészet (hanem például néprajz), az eredeti és a másolt / hamisított alkotás, az újító (avantgárd) és a hagyományörző (klasszicizáló), a „magas” művészet és a populáris kultúra, az európai és a nem európai hagyományú, a profi (akadé-

miát végzett) és az amatőr művész világának szembeállítását, s egymáshoz képest történő átértelmezését. Ha belegondolunk, az elmúlt egy-két évtized igazán jelentős nemzetközi kiállításai rendre ezen viszonylatok valamelyike mentén mutattak be együtt korábban egészen különbözőnek vélt anyagszortokat.

Az „elfelejtett” múzeumi tartalmak reaktiválását segíti elő a kiállítások és a gyűjtemény kapcsolatának átértékelése is. Számos múzeum vesz búcsút a hagyományos beleltározástól, hogy ehelyett bizonyos tárgyszortokat (különösen az egy helyről, valamely szerves tulajdonosi vagy felhasználói, értelmezői egységből érkezetteket) egyben tartson, klasszifikációs szétválasztás nélkül, s a tárgyakat konkrét kiállításokra mindig az adott, megújuló szempontok szerint válogassák és csoportosítsák. A múzeumi emlékezet feladat itt nem a leltári tételek passzív tárolása, hanem a tárgyszort kontextusának, szimbolikus rétegzettségének lehetőség szerint aktív fenntartása, vagy legalábbis minél sokoldalúbb rögzítése kiegészítő, eredeti dokumentumok révén. A bemutatás egy ilyen szemléletben értelemszerűen nem egy egyszerű, hosszú távra kialakított állandó kiállítást céloz meg, hanem változó szempontú, akár egymásnak ellent is mondó tárlatok sorozatát.

A közös elem szerinti besorolás helyett itt éppen a különösség szerinti *kiemelés* kap szerepet (vö. *deponieren* vs. *exponieren*). Az időszaki kiállítások terjedése ma már jól ismert jelenség, amelyet a múzeumok a közönség becsalogatására is sikerrel használnak. Éppen ebből adódik azonban a szakmai ellenállás is további elterjedésükkel szemben. Ezek a tárlatok inkább események, semmint a tudás állandó színterei, s élményt nyújtanak, semmint tartós erudíciót. Eszköztárak is inkább a látvány, mint az információ. Különösen a klasszikusabb felfogású európai múzeumokban fenntartással fogadják ezt az eltolódást a múzeumtól mint gyűjteménytől a kiállítási intézmény, illetve a verbális tudástól az érzéki megismerés felé.

A múzeumi világ alighanem egyik legérdekesebb kérdése, melyik intézmény hol találja meg a két irányzat egyensúlyát. Talán érdemes a két szemléletet nem annyira mint riválisokat, egymást kizáró lehetőségeket, hanem éppen mint egymást kölcsönösen erősítő modulokat látni. A múzeum különlegessége a más kulturális / szórakoztató / ismeretterjesztő intézményekhez képest valóban a gyűjteménye; ha ezt a prioritását feladja, akkor szó szerint a vidámparkok versenyébe száll be – s ott, nehézsége folytán, elkerülhetetlenül veszíteni fog. Az időszaki kiállítások tehát hosszú távon akkor jók, ha a látogatók figyelmét a nem porosodó, hanem megfelelően forgatott gyűjtemény és a rendre megújított állandó kiállítás felé terelik. Másrészt izgalmas, szakmailag és széles értelemben is vonzó állandó tárlatot egyre kevésbé lehet „szubverzív”, a szilárdnak tűnő besorolásokra élesen rákérdező, külső szempontokat alkalmazó időszaki kiállítások sora nélkül rendezni, hiszen ezek világitanak rá a reduktív kategorizálás által feledésbe szorított elemekre. Sloterdijk kifejezésével élve, az időszaki tárlat az a helyszín és az az esemény, ahol maguk a múzeológusok is kicsit elidegenedhetnek állandó gyűjteményüktől, kissé kívülről nézhetik azt – vagy akár nemcsak nézhetik, hanem a megélt megismerés keretében meg is tapasztalhatják azt.

INTÉZETI HÍREK

2003. július 1.–december 31.

Július 5-én a budapesti CEU által szervezett konferencián *Marosi Ernő* „A magyar középkor emlékeinek jelkép-szerepe” címmel tartott előadást.

Július 23-án nyílt meg a „Modigliani, Soutine és montparnasse-i barátaik / Modigliani, Soutine et leur amis de Montparnasse” című kiállítás a Zsidó Múzeumban. A kiállítást *Beke László* rendezte és a katalógust is ő szerkesztette.

Augusztus 29-én a Mányoky Ádám kiállításához kapcsolódó kötetet (szerk.: Buzási Enikő) a Magyar Nemzeti Galériában *Marosi Ernő* mutatta be.

Szeptemberben jelent meg a Magyar Alkotóművészek Országos Egyesülete kiadásában „Gyönyörű ez a mai nap. A nyolcvanas évek és a kilencvenes évek magyar művészete. – Történet és elmélet” című tanulmánykötet *Markója Csilla* szerkesztésében. A kötet a MAOE által e témában kiírt pályázatra beérkezett – *Aknai Katalin* és Rényi András által bírált és válogatott – dolgozatokat közli. A díjnyertes tanulmányok között olvasható *Hornyik Sándor* „Avantgárd és popkultúra. – Fejezetek a kilencvenes évek képzőművészetéből” című tanulmánya.

Szeptembertől az MTA Művészeti Gyűjtemény állandó kiállításán látható az újrendezett Elischer-féle Goethe-gyűjtemény.

Szeptember 5–7 között a müncheni művészettörténeti intézetben (Zentralinstitut für Kunstgeschichte) a C.I.H.A. vezetősége ülést tartott, melyen a magyar Művészettörténeti Bizottságot *Beke László* képviselte.

Szeptember 26–27-én az Osztrák Kulturális Fórum a Ludwig Múzeumban szimpozion rendezett a vizuális kultúráról, melyen *Beke László* „Visuelle Kultur – ungarisch und global” címmel tartott előadást.

Szeptember 30-án Bécsben a Schnittpunkt/Wien – Museumsguartier – Kulturkontakt szervezésében *Aknai Katalin* „Junge ungarische Kunstszene” címmel tartott előadást.

Október 6-án az MTA Művészeti Gyűjteményében szakmai megbeszélés zajlott Intézetünk és a Deutsches Kulturforum östliches Europa (Potsdam) képviselői között a „Német–magyar építészeti kapcsolatok a 19. sz. második felében” c. kutatási, kiállítási projektről, amelyet Intézetünk koordinál.

Október 9–10–11. között nemzetközi konferenciát rendezett Intézetünk angol és német nyelvű előadásokkal, fiatal művészettörténészek közreműködésével „Stil-

wechsel und Wechselwirkungen. Ein internationales Seminar junger Kunsthistoriker" einmündel.

A konferencia részletes programja:

9. Oktober: Eröffnung: Prof. *Beke, László* Direktor des Forschungsinstituts für Kunstgeschichte – Begrüßung: Prof. *Marosi, Ernő* Vizepräsident der Ung. Akademie der Wissenschaften. –

Die Anfänge der Barock-Kunst in Mitteleuropa – Einführung und Vorsitz: Prof. *Galavics, Géza* (Bp) – Jakubec, Ondrej (Olomouc): The art patronage of bishops of Olomouc in the period before the White Mountain Battle. Political and confessional aspect. – Pavličková, Radmila (Olomouc): Fürst Karl Liechtenstein Bischof von Olmütz und seine Baustrategie – Štíbráná, Ingrid (Trnava): The first Pálffy's patronymic gallery in Červen? Kamen. – Koltai, András (Bp.): Das ungarische Grenzgebiet und die Kultur der Kaiserstadt. Graf Adam Batthyány (1630 – 1659) als Mäzen. – Gabriel, Therese (Eisenstadt): Die Esterházy Schatzkammer die letzte erhaltene gebliebene Kunstkammer – Nach dem Vortrag Präsentation eines Kurzfilmes: „Geheimnisse der Esterházy-Schatzkammer“ (Extrafilm, Wien 2003) – Vorsitz: Univ. Prof. Dr. Lorenz, Hellmut (Wien) Chmelinová, Katarína (Bratislava): Loreto Chapel in Bratislava and her donators – Valenta, Rainer (Wien): Schloss Windhaag und die „Topographia Windhagiana“ – Zur Darstellung der Pietas Austriaca Eucharistica in einem adeligen Landsitz – Weigl, Igor (Ljubljana): Erasmus Friedrich Graf von Herberstein und Schloss Hrastovec (Guttenhaag). Schloss als Mittel adeliger Repräsentation um die Mitte des 17. Jahrhunderts – *Bubryák, Orsolya* (Bp.): Devotion und Ahnenkult. Tendenzen im Mäzenatentum vom Grafen Georg Leopold Erdődy (1674 – 1759) – Diskussion und Schlusswort –

10. Oktober – Garten und Gartenkunst des Historismus in Mitteleuropa.

Begrüßung: Prof. *Galavics, Géza* – Vorsitz: Univ. Doz. Dr. Hajós, Géza (Wien)

Martz, Jochen (Nürnberg): Garten und Skulptur am Maria-Theresienplatz in Wien – Bacher, Barbara (Linz/Wien): Der Wiener Gartenarchitekt Lothar Abel – Rozsnyai, József (Bp.): Schlossarchitekt der ungarischen Aristokratie Arthur Meinig (englisch) – Alföldy, Gábor (Bp.): Die Gärten des Historismus in Ungarn. Tendenzen und Denkmälern (englisch) – Ecsedy, Anna (Bp.): „Die wandernden Statuen“. Ein Künstler-Unternehmer Maximilian Schmidt und die Gartenplastik in Ungarn – Ivankovic, Vedran (Zagreb): Die Gärten des Historismus in Kroatien (Schloss-, Villen-, Stadt- und Kurortgarten) (englisch) – Krajinik, Damir (Zagreb): Ein Kurortgarten in Kroatien an der Jahrhundertwende – Lipik (englisch) –

Diskussion und Schlusswort –

Abendvortrag: Veranstaltungsort: Ludwig Múzeum – Kortárs Művészeti Múzeum / Ludwig Museum – Zeitgenössisches Kunstmuseum. Univ. Prof. Dr. Lorenz, Hellmut (Wien): Paradigmenwechsel der Österreichischer Kunstgeschichte am Beispiel von Barockkunst in Mitteleuropa. –

11. Oktober – Abfahrt nach Fertőd/Eszterháza – Führung im Schloss und Garten: Alföldy, Gábor; *Dávid, Ferenc*; *Galavics, Géza* – Fortepiano spielt Barna, Péter.

Október 9–12. között Namurben a vallon–magyar kapcsolatokról rendeztek konferenciát, melyen *Marosi Ernő* „Influences mosanes en Hongrie au temps du roi Béla III.” címmel tartott előadást.

Október 14-én a Magyar Nemzeti Galériában *Beke László* nyitotta meg Mednyánszky László (1852–1919) emlékkiállítását. A kiállítás nemzetközi (magyar, szlovák, osztrák) együttműködés eredményeként jött létre, tudományos kurátora és egyik rendezője Intézetünk munkatársa, *Markója Csilla* volt, ő szerkesztette a kiállítást kísérő katalógust, és ő írta a bevezető tanulmányt is. A kiállítás alkalmából jelent meg az az 500 oldalas naplókötet, amely Mednyánszky eddig kiadatlan feljegyzéseit tartalmazza. (Szerkesztette *Markója Csilla* és Bardoly István)

Október 14-én Párizsban a Magyar Intézetben nemzetközi kerekasztal beszélgetést szerveztek „Erotika és politikai hatalmak” (Érotisme et pouvoirs politiques) címmel. Résztvevők: Georges Coppel (Sorbonne), Philippe Roger (CNRS), Patrick-Wald Lasowski, a szegedi egyetemről Kovács Ilona, intézetünkben *Gellér Katalin*, aki „Zichy Mihály és a libertinizmus” témájáról tartott előadást és rendezett kiállítást.

Október 17–18-án az 56-os Intézet Hatvanas évek konferenciáján *Beke László* tartott előadást „Hatvanas évek a művészetben” címmel.

Október 30–31-én Prágában az MTA küldöttségében *Marosi Ernő* részt vett a V4-országok akadémiainak találkozásán.

Novemberben jelent meg az intézet kiadásában Kállai Ernő Összegyűjtött írások 8. kötete *Timár Árpád* szerkesztésében. (Mednyánszky László, 1943. Cézanne és a XX. század konstruktív művészete, 1944. Picasso, 1948. Argumentum Kiadó–MTA MKI, Bp. 2003).

Novemberben megjelent a Magyar Fotográfusok Házával közös kiadásban „Vető János és Kína herceg fényképmunkái” 2003. május 24 – július 8. között megrendezett kiállításának katalógusa „NahTe. Színezett régi levegő / Colored Old Air” címmel. A kiállítást rendezte és a katalógust szerkesztette *Beke László* és Csizék Gabriella.

Novembertől Kondor Béla rézkarcai láthatók az MTA Művészeti Gyűjteményében.

Novembertől 2004. januárig Ligeti Antal grafikáit mutatták be – az MTA Kézirattárával és a Magyar Képzőművészeti Egyetemmel közös rendezésben – az MTA Művészeti Gyűjteményében.

November 5–8. között a Council on International Educational Exchange amerikai szervezet konferenciát rendezett Budapesten. A résztvevők egy csoportjának *Sisa József* építészeti szakvezetést tartott az Országházban és a budai Várnegyedben.

November 6–7-én Budapesten az Olasz Kultúrintézetben „Pszichoanalízis, művészet, Közép-Európa” címmel a Közép-európai Kulturális Intézet (Bp.), a bécsi Freud Múzeum és a trieszti Revoltella Múzeum együttműködésével nemzetközi szimpóziumot rendeztek. A hazai előadók között intézetünkől *Gellér Katalin* tartott előadást „Az álom a képzőművészetben” címmel. A rendezvényt záró – Nagy András elnökletével zajló – pódiumbeszélgetésen *Beke László*, Emil Brix, Passuth Krisztina, Giorgio Pressburger vett részt.

November 11-én az MTA Társadalomkutató Központja, az MTA Néprajzi Kutatóintézete, az Európa Intézet Budapest és Intézetünk szervezésében „A nemzeti kulturális örökség az európai integrációban” címmel konferenciát tartottak az MTA Vári épületének Jakobinus termében. A program keretében „A nemzeti kulturális örökség, fogalma, tárgya” c. témában *Marosi Ernő* (akadémikus, MTA alelnöke) a múzealizáció fogalmáról tartott előadást, Paládi-Kovács Attila (akadémikus, MTA Néprajzi Kutatóintézet) a néprajzi vonatkozásokról, „A nemzeti kulturális örökség és intézményei” témában Varga Kálmán (KÖH elnöke) beszélt. Felkért hozzászólóként Csorba László (a Római Magyar Akadémia igazgatója) és Falvy Zoltán (az MTA Zenetudományi Intézet tudományos tanácsadója) fejtette ki gondolatait.

November 17-én az Iparművészeti Múzeumban a „Kelet és Nyugat között. Tudományos konferencia Miklós Pál emlékére” című rendezvényen *Beke László* beszélt „Miklós Pál és a vizuális kultúra” kapcsolatáról.

November 20-án a Magyar Tudományos Akadémia és a Balassi Kiadó szervezésében az MTA III. emeleti előadótermében került bemutatásra a Magyar Művelődéstörténeti Lexikon első kötete, melynek létrejöttében intézetünk több munkatársa is közreműködött. A könyvet Koncz Erika, a NKÖM képviselőjében és Kőszeghy Péter, a kiadó igazgatója mutatta be, a rendezvény elnöke *Marosi Ernő* volt.

November 21-én az ELTE Bölcsészettudományi Kar Művészettörténeti Intézete és a Magyar Tudományos Akadémia–ELTE Egyetemes Művészettörténeti Kutatócsoportja rendezésében „Az objektív tényező. Művészeti szerveződési formák Magyarországon 1867–1945.” címmel egész napos konferencia zajlott az ELTE BTK Művészettörténeti Intézetében. A rendezvényen intézetünkől *Papp Gábor György* „Megjegyzések az építész- és szobrászképzéshez a bécsi Képzőművészeti Akadémián 1868 és 1884 között” és *Ébli Gábor* „Modernség és tehetség. A Tamás Galéria (1928–1944) története” című előadásaikkal vettek részt.

November 21–22-én „Irodalom és képzőművészet II. Az irodalom képzőművészeti / a képzőművészet irodalmi nyilvánossága” címmel konferenciát szervezett a Miskolci Galéria Városi Művészeti Múzeum Miskolcon. Intézetünk munkatársa *Dékei Krisztina* „Szövegtípusok a magyarországi konceptuális művészetben – kezdetek” címmel tartott előadást.

November 28-án a Magyar Tudomány Napja alkalmából az Intézet Collegium Artium vita-műhelyének keretében *Faludy Judit* „Határfestészet. Fordulópont James Ensor (1860–1914) életművében” címmel tartott előadást a Tanácsteremben.

Decemberben jelent meg az MTA társadalomtudományi intézeteinek – köztük a Művészettörténeti Kutatóintézetnek – kiadványait ismertető könyv. A korábban megjelent, illetve aktuális kutatóintézeti kiadványok megvásárolhatók a Központi Antikváriumban 1053 Bp. Múzeum krt. 13–15, a Bookline Elektronikus Könyv-áruházban www.bookline.hu és az intézeti kiadványterjesztőknél. (Kiadványaink. Összeállította: Angyal Katalin, Peres Szilvia. MTA Társadalomkutató Központ, Bp. 2003).

Decembertől az MTA Művészeti Gyűjteménye és az MTA Kézirattárának közös szervezésében Vörösmarty Mihály emléksarok látható az Akadémia Székházában.

Decembertől egy éven át lesz megtekinthető az MTA Székházban „A Greguss-család a Magyar Tudományos Akadémián” című kiállítás, amely Dr. Zawadovsky Alfréd jóvoltából és az MTA Művészeti Gyűjteménye rendezésében valósult meg.

December 2-án *Tatai Erzsébet* „Social Network of the Nineties in Budapest Art Scene” címmel tartott előadást Bécsben a képzőművészeti akadémián (Akademie der bildenden Künste Wien).

December 4-én Kőszeghy Péter a Balassi Kiadó igazgatója mutatta be a kiadó legfrissebb könyveit, köztük *Gellér Katalin*: „Mester, hol lakol?” Nagy Sándor élete és művészete című monográfiáját valamint a Magyar Művelődéstörténeti Lexion első kötetét.

December 9-én *Beke László* „Museen, Monumente, zeitgenössische Kunst in Ungarn; Lokal- und globaler Kontext” címmel előadást tartott a salzburgi Paris-Lodron-Universität Művészettörténeti Intézetében.

December 10-én a Magyar Régészeti és Művészettörténeti Társulat, a Kulturális Örökségvédelmi Hivatal, a Szépművészeti Múzeum és Intézetünk a Magyar Nemzeti Galéria előadótermében Genthon István születésének 100. évfordulója alkalmából emlékülést rendezett *Galavics Géza* elnökletével. Az emlékülés programjában Bernáth Mária „Szubjektív emlékképek Genthon Istvánról”, *Marosi Ernő* „Genthon István festészettörténete”, Gosztonyi Ferenc „Genthon István művészeti írásai az 1920-as és 1930-as években”, *Pataki Gábor* „Genthon István kritikai tevékenysége 1945 és 1949 között”, Szilágyi János György „Genthon István, a főigazgató”, *Bognár Gábor* „Genthon István és a műemléki topográfia” című előadások hangzottak el, illetve Zsákovics Ferenc tartott szakmai vezetést a Magyar Nemzeti Galéria „Modern magyar művészet Genthon István gyűjteményéből” című kiállításán.

December 11–13-án Párizsban a Finn Kulturális Intézet és a Magyar Kulturális Intézet szervezésében nemzetközi konferenciát tartottak „A nemzeti gondolat és az építészet Európában 1860 és 1914 között” (L'idée nationale et l'architecture en Europe 1860–1914) címmel, melyen intézetünkől *Gellér Katalin* „Art nouveau et art national en Hongrie” és *Sisa József* „Urban Parks and Nationalism in Hungary” című előadásokkal vettek részt. A témáról rendezett kerekasztal beszélgetés egyik résztvevője *Gellér Katalin* volt.

December 12-én Esztergomban, a Vármúzeumban *Marosi Ernő* mutatta be az „Esztergom – Mariazell” című tanulmánykötetet, melyet Hegedüs András szerkesztett.

December 13-án Pozsonyban az „Art through the Market” című nemzetközi konferencián *Ébli Gábor* a szocializmus alatti magyarországi műgyűjtésről (When Civil Society Made Art History. Private Collectors of Modern Art in Communist Hungary (1948–1988) tartott előadást.

December 16–18-a között Halle-ban a Martin Luther Universität által Heinrich L. Nickel professzor – neves középkorkutató és fotótörténész – tiszteletére rendezett ünnepi ülésen *Marosi Ernő* „'Orient oder Rom' anhand von Beispielen aus romanischer Baukunst in Ungarn” címmel tartott előadást.

December 17-én nyílt meg a Múcsarnokban Altorjai Sándor (1933–1979) emlékkiállítása. A művész munkásságát bemutató kötet – melyet *Beke László* és *Dékei Krisztina* szerkesztett, tanulmányait Andrási Gábor, *Beke László*, *Dékei Krisztina*, Kovalovszky Márta, *Pataki Gábor* és Szücs György írták – a Múcsarnok, az Első Magyar Látványtár és Intézetünk közös kiadásában jelent meg.

Összeállította: *Bánóczy Zsuzsa*

800 Ft